282

МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА
№ 6.

Р 908
Т79

# ГРАДЪ ПРИЛѢПЪ

ОТЪ

ГЕОРГИ ТРАЙЧЕВЪ
учитель въ IV Софийска прогимназия

СОФИЯ
Печатница „ФОТИНОВЪ“ № 1
1925

МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА
№ 6.

# ГРАДЪ
# ПРИЛѢПЪ

**историко-географски и стопански прегледъ**

ОТЪ

ГЕОРГИ ТРАЙЧЕВЪ
учитель въ IV Софийска прогимназия

СОФИЯ
Печатница „ФОТИНОВЪ“ № 1
1925

# Предговоръ

Въ моята **„Македонска библиотека“**, отъ която излѣзоха до сега петь бройки, тъкмѣхъ да посвѣтя единъ брой на родното ми мѣсто подъ общо заглавие „Градъ Прилѣпъ“. Изхождайки отъ интереса, който е будилъ и буди гр. Прилѣпъ, потрудихъ се да излѣзна съ една по-специялна и по-обемна книга за него, която по съдържание, обемъ и форматъ се различава отъ популярно-научнитѣ ми книжки на казаната библиотека. Вънъ отъ това, ласкаехъ се отъ надежда, че тоя ми трудъ ще послужи, може би, за починъ — македонската емиграция да си постави за най-главна задача да се издадатъ подобни книги за всѣки градъ въ Македония. Съ това не само се услужва на родната наука, но сѫщевременно се дава на иднитѣ поколения истинския ликъ на родината ни въ нейното далечно и близко минало.

Отъ съдържанието на книгата всѣки ще види, какво е вложено въ нея. Проследихъ, до колкото ми бѣ възможно, много отъ това, което е писано за Прилѣпъ; събрахъ сведения отъ живи дейци, които допълнихъ съ мои лични спомени и наблюдения. При липса на черковно-училищна и революционна архива, мѫчно можеха да се събератъ сведения за нѣкои случки и събития. Не бѣха малко прѣчкитѣ и за материялната осигуровка на изданието. А технически и други спънки на печатари станаха причина да закъснѣе излизането на книгата и да личатъ много отъ тѣхъ (технически грѣшки) въ текста.

Поднасяйки настоящия си трудъ предъ читателя, дължа да изкажа най-голѣма благодарность на всички лица, които улесниха работата ми съ своитѣ сведения, а вѣчна признателность и голѣма благодарность на г. г. Георги Трайковъ и Михаилъ Карпузовъ — двама еснафски синове, но крайно родолюбиви прилепчани и виновници, за да види бѣлъ

свѣтъ тоя ми трудъ. Тѣ, виждайки, че учрежденията, които трѣбваше да помогнатъ за изданието на книгата, се тегавѣха, — ме изненадаха съ следното писмо:

*„Уважаеми Г-нъ Георги Трайчевъ,*

*Съобщаваме Ви, че на Ваше име отпускаме въ Софийската популярна банка неограниченъ кредитъ за напечатването книгата* **Градъ Прилѣпъ.**

*София, 15 XII 1924 г.*

*Съ уважение:*
*(подписъ) Г. Трайковъ*
*М. Карпузовъ"*

**Литература:**

1. История на българитѣ. — К. Иречекъ.
2. Прилип и негова околина. — Д-р јована хаци Васильевића. 1902.
3. Сборникъ на Б. К. Д. I, 1901. — В. Йордановъ.
4. Българитѣ въ Македония. — Проф. Йорд. Ивановъ.
5. Извѣстия Р. Ар. Института въ Конст.-лѣ, IV, в. I, 1899 г. — П. Милюковъ.
6. Старини въ Македония. — Йор. Ивановъ, 1908.
7. Възраждането на г. Прилѣпъ. — Хр. Шалдевъ.
8. Възпоминания и бѣлѣжки, 1906 г. — Н. Ганчевъ — Еничеревъ.
9. Извѣстия на Етногр. Музей: I. Кн. II. А. П. Стоиловъ.
10. Бѣлѣжки по прилѣпския говоръ, Мсб. кн. X 1904 — Д. Мирчевъ.
11. Народни умотворения — Мсб. кн. XV–XVII. — М. Цѣпенковъ.

София, 15 мартъ 1925 г. **Георги Трайчевъ.**

# I.

## Исторически бележки.

Макаръ съ положителность да не може да се твърди, но съ огледъ на останки отъ старини, изглежда, че въ прилепско и въ римско-византийския периодъ е имало свой центъръ. Споредъ разни версии, които и днесъ държатъ важно мѣсто въ историографията на Балкански полуостровъ, въ римско-византийската епоха имало въ прилепско три различни града: Стимбара (Stymbar), Керамие (Ceramie) и Еуристумъ (Furistum). Нѣкои учени твърдятъ, че Stymbar е билъ мѣстото на днешния Прилѣпъ, или наблизо около него [1]). Euristum се намиралъ около днешното с. Трояци [2]). А споредъ думитѣ на професоръ Томашекъ Keramie се намирало въ прилепско поле, при днешното с. Чепигово.

На мѣстото на градъ Прилѣпъ (сегашното с. Варошъ) въ старо време ще да е имало поселище, името на което съ положителность не се знае. Споредъ намѣренитѣ стари ликове отъ пѫтешественицитѣ Ханъ и др. въ 1858 г., въ една мѫчнодостѫпна скала на Маркови кули, на конници съ копия, волове, елени и др., както и отъ находящитѣ се старини изъ околностьта на града, може да се сѫди, че въ прилепско е имало централно селище още отъ времето на Тракитѣ и Илирийцитѣ [3]). Нашиятъ историко-археологъ, г. Георги Баласчевъ, твърди дори, че названието на Прилѣпъ сочи за чисто трако-романски произходъ: Πρι-λαπα = Πρι-λαπα = *Принапа* съ значение Πρι = нива; λαπα (напа) = вода, сиречъ градъ построенъ на вода. Прилѣпъ значи *градъ край вода* [4]). А както се знае стария градъ нѣмалъ вода, поради което и турцитѣ сѫ основали днешния градъ подоле, край рѣкитѣ, както щевидимъ по-сетне. Дали старияътъ Прилѣпъ има трако-илирийски произходъ, или е отъ по-късна епоха — римско-византийска, е въпросъ още неразрешенъ. Но съ огледъ на географското положение на града и сѫдейки по остатъцитѣ отъ Маркови-кули, които сѫ въ близко съседство съ града, вънъ отъ всѣко съмнение е, че е имало нѣкакъвъ центъръ на сѫщото това мѣсто още презъ римско-византийското владичество. Съ заселяването на славянски елементъ изъ Балкански полуостровъ, настанали сѫ голѣми про-

---

[1]) Girisebach (Reise, durch Rumelien... S. 120—121) поставя Stymbar въ битолско поле, недалечъ отъ днешния Прилѣпъ.

[2]) Tafel — De Thesalonica 98; Racki, „Documenta, II 924".

[3]) Иричикъ — („Историята на българитѣ" — 62—53).

[4]) Г. Д. Баласчевъ. — Най-старата славянска държава на Балканския П-въ презъ V—VIII в. и пр. 1924 год.

мѣни въ последния. Много отъ старитѣ селища сѫ промѣни въ последния. Много отъ старитѣ селища сѫ паднали, и на мѣстото имъ нови се издигнали. Въ това, именно време, пропаднали старитѣ централни селища въ прилепско и новъ центъръ се издигналъ. Новиятъ градъ е Прилѣпъ, който води славянски произходъ, казва професоръ Томашекъ[1]). За славянския произходъ на Прилѣпъ, наредъ съ народното предание и тълкуване — Прилѣпъ произхожда отъ глагола Прилѣпити, града е прилепенъ за Марковитѣ-кули, имаме доказателства въ писменитѣ извори, кѫдето името му (Прилѣпъ) се явява едва въ времето, когато славянитѣ заселили полуострова и почнали да живѣятъ свой държавенъ животъ. Първиятъ споменъ за Прилѣпъ, въ писанитѣ източници, се среща въ XI столѣтие. Той е хрисувала на Василия Българоубиеца, за архиепископията и епископийтѣ, които наново установява. Тамъ се говори за Πρίλαπον.[2]) Произнасянето на буквата Ѣ е едно доказателство за славянския произходъ на града. Сѫщо и въ хрисовула на сръбския царь Стефанъ Душанъ, даденъ въ 1345 г. на Трескавечкия манастиръ се спомина името Прилѣпъ, писано съ Ѣ.[3]) Други свидетелства пъкъ говорятъ, че града е основанъ отъ византийско време подъ името Приопонъ. Преди издигането на Прилѣпъ по тия мѣста е сѫществувалъ другъ голѣмъ градъ Девриопусъ, който се намиралъ малко по на северъ отъ стария градъ Алкоменонъ, разрушенъ въ римско време (Hochn Reis.vi Beegr. n. Sal. p. 178). Кога е разрушенъ Девриопусъ и кога е издигната прилепската крепость не се знае.

Историческото минало на Прилѣпъ е доста промѣнливо. Владѣли сѫ го римляни, за което свидетелствуватъ многобройни римски паметници (статуи, надписи на плочи, монети и др.), па после сѫ го завзели византийцитѣ. Въ IX в. Прилѣпъ за първи пѫть влиза въ славянска държава. България е първата славянска държава, що го прибира въ своитѣ предѣли. Въ разцвѣта (при Бориса и Симеона) на I-вото Българско царство и при отпадъка (Петра), както и при образуването на западното българско царство (при Самуила), Прилѣпъ е билъ български (852—1018 г.). Презъ тоя периодъ непрекъснато Прилѣпъ е билъ 166 г. въ български рѫце.

Въ „Златния вѣкъ“ на Симеона, нашия край е билъ центъръ на културо-просвѣтата. Въ околностьта на Прилѣпъ, въ днешното помашко с. Дебрища, което е било средневѣковна крепость, се намирало седалището на епископъ Климента, нареченъ *Дебрички*. А така сѫщо и другото име на неговата епископия *Велички* е въ съседство съ Прилѣпъ. То е селото Бѣлица въ Кичевско. (В. Н. Златарски — Дѣ се намира...

---

[1]) „Die Alten Thraker“ II.

[2]) Buzantinishe Zeitchroft 1898. II Band I Häft 42.

[3]) Македонцитѣ нѣкога сѫ изговаряли Ѣ=ä, e͡a, i͡a, въ хрониката на Скилица отъ XI в. срѣщаме Πιλαπος. Цинцаритѣ казватъ Пърляпъ. Йор. Ивановъ — (Българитѣ въ Македония — 1915 г.).

рала епископията на св. Климента, Македонски прегледъ, г. I, кн. I, стр. 10—11, 1924 г.).

Богомилството, центъръ на което е била Македония за цѣлия полуостровъ, имало и въ Прилѣпъ своя община, както и въ пл. Бабуна (Шафарикъ). Въ Прилѣпъ царь Самуилъ получилъ грозната весть за разбиването на войската му (1014 г.) при Бѣласица, отъ Васили Българоубиеца, който пленилъ 15,000 души и ослѣпени ги праща на Самуила. Въ 1018 год. града пада подъ византийска власть и остава до края на XII в., безъ да се знае при какви обстоятелства е завоуванъ. Знае се само, че Васили слѣзналъ въ Пелагония, отъ кѫдето изпратилъ войска да завладеятъ прилепската крепость (Кедринъ т. 2, стр. 460). Следъ разбиването на възстаналитѣ българи противъ Византия, подъ предводителството на Петъръ Деляна (внукъ Самуиловъ), при Солунъ, кѫдето Делянъ паднаълъ въ пленъ и ослѣпенъ, Мануилъ Иваца (синъ на Самуиловия войвода Иваница) опиталъ се да защити България, съ укрепяването си при Прилѣпъ, но билъ разбитъ и хванатъ въ пленъ въ 1040 г. (Hopf 139. Parku op. cit, 225·232). Въ края на XII вѣкъ България наново се съвзима и въ 1200 год. следъ 200 годишно робство подъ византийцитѣ, Прилѣпъ пакъ влиза въ предѣлитѣ на българското царство при болярина Добромиръ Стрезъ (Иричекъ — българска история 231). Следующата година Стрезъ заключилъ миръ съ императора Алекси и му върналъ завоюзанитѣ земи (1201 г.). Въ 1214 г. Прилѣпъ бѣ завладѣнъ отъ епирския деспотъ Тодора Комнена. А следъ Клокотничката битка (1230 г.) царь Асенъ наново прибра Прилѣпъ въ предѣлитѣ на II-то българско царство отъ Киръ Тодора Комнена. Следъ 16 години Прилѣпъ пакъ е отнетъ отъ епирския деспотъ Михаилъ Ангелъ II (1246 год.), а отъ последния въ 1254 г. града минава подъ византийска власть, при Йованъ Ватацесъ (Иричекъ—267). Царь Ватацесъ отъ Никея, превзелъ Прилѣпъ отъ деспота, но за малко време. Никейскиятъ царь изпратилъ византийска войска по тия страни, подъ управлението на Михаила Палеолога, койтоималъ за помощникъ историка Георги Акрополитъ. Последниятъималъ седалище въ Прилѣпъ. Акрополитъ водилъ сражение съ сръбския кралъ Урошъ, който се опиталъ да навлѣзе въ Пелагония. Сѫщо на 3 пѫти се сражавалъ съ епирския деспотъ Михаилъ II, когото отблъсналъ съ шепата храбри войници. На прилепчани, обаче, дотегнала обсадата и тайно пропуснали неприятеля въ града, който пленилъ Акрополита.

Презъ 1255 г. българския царь Михаилъ Асенъ воювалъ, за да си възвърне завладенитѣ отъ гърцитѣ земи. Гърцитѣ особено се бояли за македонскитѣ предѣли, защото повечето отъ западнитѣ области сѫ населени съ българи. Отъ Воденъ императоръ Теодоръ II Ласкаръ се устремилъ срещу Прилѣпъ и пр. (Ci. Acropolita, p. 125).

Въ 1259 г. Прилѣпъ пакъ станалъ византийски. Съюзната войска на епириотитѣ (Деспотъ, Никифоръ Ангелъ) била разбита въ Борула (Верила) планина, отъ визант. императоръ Мих. Палеологъ, при днешното с. Кръстецъ и съ това било окончателно съкрушено могжществото на деспота (Ханъ—пжтуване . . 232—244). Царь Константинъ Тихъ(1258—1277 г.) успѣлъ да прибере въ своята държава Прилѣпъ, за което свидетелствува хрисовула му даденъ на манастира св. Георги, при „Вирпино бърдо“ въ Скопие (Sof. Pam. I. с.). По-късно той отстжпилъ македонскитѣ земи (1265 г.) окончателно на византийцитѣ. Последнитѣ сж владѣли Прилѣпъ до идването на Стефана Душана (Спом. ср. ак. IX, стр. 20). Презъ 1330 г. императорътъ Андроникъ III събралъ много войска и всичко, което му е било потрѣбно и потеглилъ презъ Пелагония, нападналъ на сръбската земя и откъсналъ нѣщо отъ нея. По пжтя, северо-западно отъ Прилѣпъ, той превзелъ с. Бучинъ и крепостьта Дебрище (днеш. помашко село)—Ив. Кантакузенъ (ed. Bon. I). Въ 1334 г. сръбския краль Стефанъ Душанъ завладѣва Прилѣпъ отъ византийцитѣ. (Иричекъ — 299).

При слабиятъ сръбски царь Урошъ рухнало всичко, що бѣ съградилъ Душанъ. Западна Македония била грабната отъ Вълкашина, който се отмѣтналъ отъ Уроша и въ 1366 г. въ Прилѣпъ се провъзгласилъ за краль. Следъ Вълкашина, Крали Марко наследилъ Прилѣпъ. (1371—1394). Подиръ косовската битка (1393 г.) Марко става васалъ на турцитѣ и съ неговата смъртъ (1393 г.), Прилѣпъ става турски градъ, който остана подъ султанско владѣние, цѣли 5 вѣка (518 г.) до 1912 г.. И тъй подъ византийско владичество Прилѣпъ стоялъ кржгло 300 години, подъ българско — 200, подъ турско 500, а подъ сръбско — само 32 години, (1334 — 1366 г.), а като самостоятелно кралство на Вълкашина и Крали Марко други 28 г.

## Търговско-политическото значение на Прилѣпъ въ срѣднитѣ векове.

Старияъ градъ Прилѣпъ, въ срѣднитѣ вѣкове, не е билъ нито най-хубавия градъ въ Македония, нито най-голѣмия. При все туй Прилѣпъ е билъ най-популярния градъ измежду всичкитѣ македонски градове. Популярностьта му се дължи на обстоятелството, че той е билъ столица на Крали-Марко най-голѣмата легендарна историческа личность въ XIV вѣкъ. На дали има другъ градъ така опѣванъ въ народнитѣ ни пѣсни, както що е опѣванъ Прилѣпъ — Кралимарковата столица. Кой отъ насъ не е слушалъ още отъ детинство приказки и народни пѣсни за Крали-Марко — прилепчанецъ, за че-

говитѣ дворци, наречени „Маркови кули“, за боеветѣ, що водѣлъ съ разнитѣ юнаци, съ „църна арапина“, за неговия крилатъ конь „шаркалия“, за саблята му „дамаскина“ и пр. и пр. Нали името му се носи изъ цѣлия Балкански полуостровъ, кждето се сочатъ следи и спомени отъ стжпкитѣ на коня му или негови, а заедно съ туй се слави и престолния му градъ Прилѣпъ!

Прилѣпъ е отстраненъ отъ вардарската долина съ 60 клм., а отъ стария римски пжть — Via Egnatia — 40 км. За туй географското му положение нѣмало онова свѣтовно нито Балкаско значение. Той е билъ само економически и културенъ центъръ въ околностьта и съседнитѣ области. Прилепската котловина е дѣлъ отъ Пелагонийската, която се отличава отъ другитѣ котловини въ западна Македония по това, че има най-леки и най-достжпни съобщения съ вардарската долина. Отъ три страни прилепската котловина е заобиколена съ високи и пространни планински разклонения, у които личатъ проходитѣ: източно — плетварския, северо-изт. присадския (бабунски) и северо-западно-поречки — Азотъ. Първия води за тиквешко — Демиръ Капия; втория за — бабунската долина и Велесъ, а последния — за Пороче — Скопие. Прилѣпъ, впрочемъ, е природно укрепенъ градъ. Ето защо той отъ древность още е билъ оцененъ, като много важенъ стратегически центъръ. Въ римско време, и по-късно въ византийско владичество, Прилѣпъ е билъ най-важното стратегическо мѣсто въ западна Македония. За това сведочатъ уцѣлитѣ крепости, остатъкъ отъ нѣкогашнитѣ феодални замъци отъ римско време и по-сетне приспособявани и отъ българскитѣ владѣтели, както и отъ Крали-Марко, чието име се е запазило и до днесъ — „Маркови-кули“. Презъ всичкото време на византийското владичество, както и при другитѣ срѣдне-вековни владѣтели (българи и сърби), Прилѣпъ е представлявалъ най-важенъ военно-политически центъръ, не само въ западна, но и за северна и срѣдна Македония. Тукъ е било седалището на централната военно-политическа власть за всичкитѣ покрайнини. Ето защо въ Прилѣпъ винаги е имало лица отъ византийския дворъ, или най-висши чиновници. Сжщото виждаме и при българското владичество. Царь Самуилъ въ Прилѣпъ получи известието за пленяването на 15,000 му армия отъ Василия Българоубиеца. По-късно Вълкашинъ и Крали-Марко избраха Прилѣпъ за своя столица.

Презъ времето на царь Асена II (1230—1241) Прилѣпъ е билъ важенъ търговски центъръ. Асенъ е уговорилъ съ дубровчани да търгуватъ и съ прилпскж хорж (Шафарикъ, Pamatki 2,). Въ времето на Константина (Тиха) Асена (1258—1277 г.) намираме пакъ Прилѣпъ като центъръ на область. Константинъ е издигналъ манастиръ Св. Георги на „Вирпино бърдо“ въ Скопие, комуто подарилъ голѣмо имане, въ това

число се споминатъ и села отъ прилепската область (Иричекъ — история на българитѣ, 377—378). А презъ времето на Стефана Душана Прилѣпъ е наречень „великославнѣмъ градоу“ (в. хрисовула на манастира „Трескавецъ“, mon. Serb 149).

## Превземането на Прилѣпъ отъ турцитѣ.

Не се знае точно какъ сж превзели турцитѣ градъ Прилѣпъ — съ сила, или съ миръ. Въ „Люгати тарихи ведж е г р а ф и я“, отъ Ахмедъ Рефатъ ефенди (иде хаммаръ, т. I. стр. 249) се говори, че около (784) или 1382 г., турскиятъ предводителъ Беглербей, Темуръ паша, въ царуването на Султанъ Муратъ I, тръгналъ срещу невѣрнитѣ отъ Битоля, Прилѣпъ и превзелъ крепоститѣ имъ. Турскиятъ географъ Хаджи Калфа*) (XVII в.) бележи, че Прилѣпъ се предалъ на турцитѣ още въ 1388—1389 г., но следъ спогодба съ Крали Марко, оставили го като васалъ до 1394 г., когато Марко падналъ убитъ при Ровина (Шафарикъ, Pamatki, 74). Помежду прилепското население сжществува предание, че прилепчани дълго време се бранили, но неможейки да устоятъ срещу голѣмата сганъ, затворили се въ крепостьта и повече отъ 3 месеци неприятеля не е билъ допустнатъ до нея. Източната порта на крепостьта се намирала при мѣстото, „Кърклари“ до „гнилища“. Приказва се, че като не могли да превзематъ крепостьта, обадили се 40 души юнаци турци, които били решили до единъ да загинатъ, но да превзематъ източната порта. Несполучили. Всички паднали убити и после ги погребали на сжщото мѣсто, наречено отъ сетне „Кърклари“, което ще рече: 40 славни герои. Като се довършила храната, обсаденитѣ намислили да избѣгатъ, но, за да държатъ въ тревога неприятеля, окачили нѣколко тжпани на крепостьта, които да биятъ на вѣтъра. Турцитѣ мислили, че тѣзи барабани биятъ за атаки, та постоянно сж били на щрекъ, до като една жена имъ обадила, че прилепчани преди 3 дни напустнали крепостьта отъ къмъ северната страна. Турцитѣ, ядосани за тази измама, плънили сж града, изгорили кжщитѣ, марковитѣ дворци разрушили, майка му заклали, сестра му въ робство отвели, много черкви и манастири разрушили.

Старият градъ, разрушенъ отъ турцитѣ, се намиралъ единъ километъръ северно отъ днешния Прилѣпъ, при с. Варошъ. Свидетелствата за това сж много. Остатъкъ отъ оградитѣ стени на крепостьта (Прилѣпъ е билъ укрепенъ съ голѣми стени) до скоро личѣха изъ околностьта на с. Варошъ. Следи отъ такиви стени имаше при „варашко махало“ — конярски пжть и продължаваха северно и източно по периферията

*) (Спом. срп. Кр. Академ. XVIII).

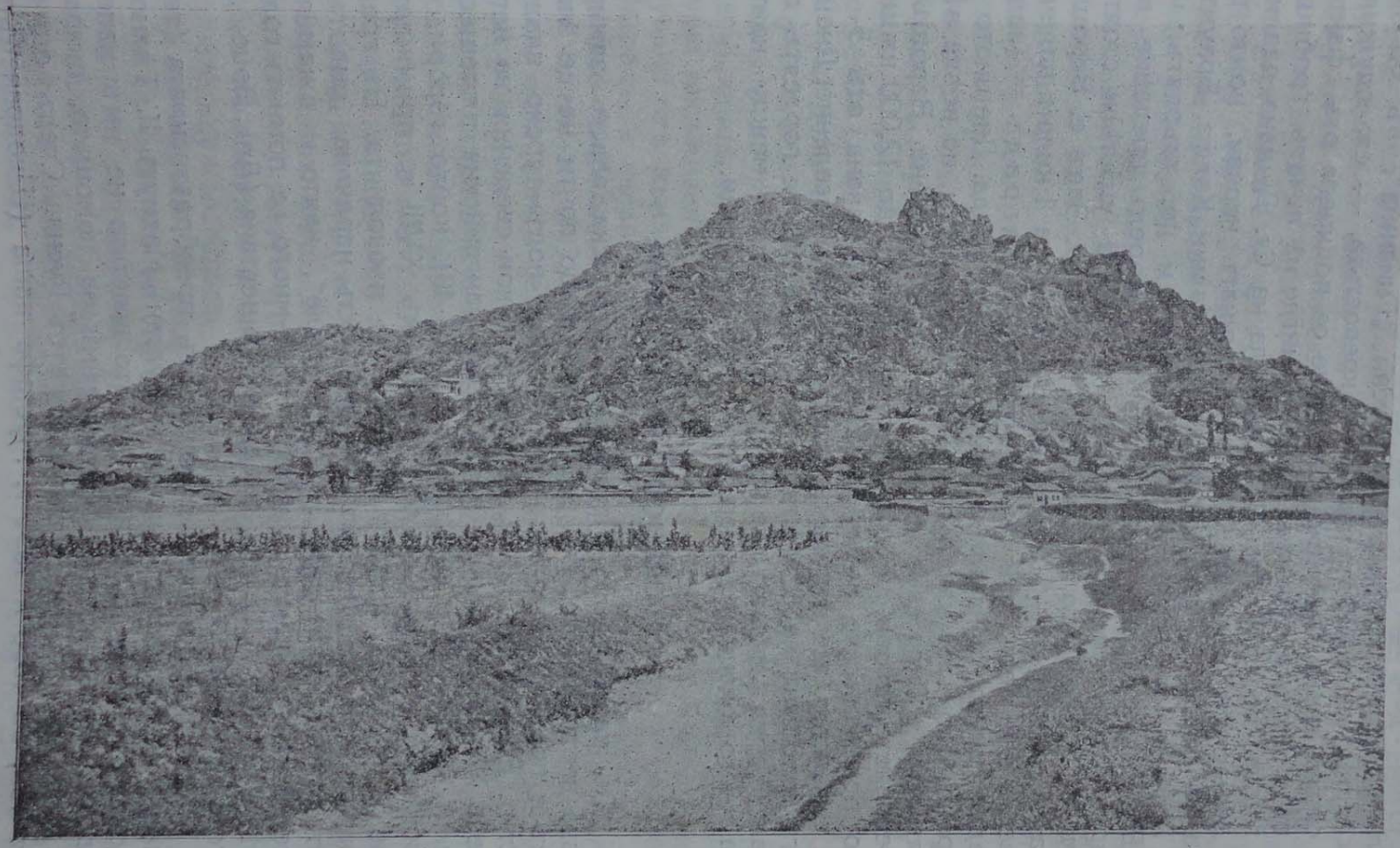

Стария гр. Прилѣпъ (сега с. Врошъ)

на крайнитѣ квартали на днешния градъ, за да стигнатъ източно до мѣстността „Гнилища“, и отъ тамъ да завиятъ нагоре по северна посока, за да наближатъ скалиститѣ Маркови — кули. Тукъ, при „Гнилища“ е била източната порта. Предполага се, че и гробищата, наречени „Гнилища“, въ близко съседство съ източната порта на крепостьта, — сж служили за стария градъ. Туй предположение се подкрепя отъ факта, че въ с. Варошъ (стария Прилѣпъ) нигде не личатъ гробища на голѣмо пространство. Въ хрисовула на Ст. Душана, даденъ на манастира „Трескавецъ“ се споминатъ черкви, които ги има въ Варошъ. Пѫтешественицитѣ: Хаджи Калфа, Браунъ, В. Григоровичъ, Ами-Буе, Ханъ, Бартъ и др. твърдятъ, че с. Варошъ е стария градъ Прилѣпъ. Споредъ предание въ стария градъ имало 77 черкви, отъ които уцѣлѣли стоятъ само 4—5, на много други основитѣ личатъ. Задъ с. Варошъ има селище отъ 4—5 кѫщи, намираще се на 1 килом. далечъ северно отъ него. Туй селище се нарича Заградъ = (задъ градъ). задето се намирало близо — задъ града. Днешното с. Варошъ брои 300 кѫщи съ 1000 д. население и, по всѣка вѣроятность, е било само махала отъ града, наречена „Варошъ“. Преданието говори, че стария градъ броелъ до 12,000 кѫщи. Ако приемемъ, че всѣка кѫща е била обитавана отъ 5—6 чл. семейство, ще получимъ кръгло 70,000 д. население. Днешнитѣ варошани не се считатъ за селяни; тѣ се гордеятъ съ Крали-Марка, мислятъ се за негови потомци, между които има много юнаци и се наричатъ стари граждани.

## Албански нашествия.

Съ падането на Прилѣпъ подъ турска власть замира всѣка весть за него. Ето защо днесъ нищо почти не се знае какъ е преживѣлъ града цѣли 4 вѣка подъ турско владичество. Едва презъ XIX в. се чуватъ нѣкои сведения за него. Презъ XVII в. е миналъ презъ града английския пѫтешественикъ Браунъ (Сп. срп. кр. Акад. IX, 40), който говори, че Прилѣпъ е населенъ съ българи. Къмъ XVIII в. приждатъ вече и албански заселници въ града и околията. Въ града албанцитѣ се заселватъ въ високата часть, наречена „ридотъ“, която добива названието „арнаутъ маале“, както и джамията носеше името „арнаутъ джамия“. Най-много се помнятъ годинитѣ 1829 и 1830 отъ албански нашествия (Ani Boue „la Turqui dEurope, iV. 421).

Арнаутитѣ не били доволни отъ преобразованията (тензематъ) въ турската държава отъ Султанъ Махмутъ II. Тѣхното недоволство се било усилило, когато властьта не имъ изплатила възнаграждението обещано тѣмъ за помощьта, оказана отъ тѣхъ на държавата въ боеветѣ съ Русия. Следъ одринския бой, въ 1830 и 1831 г. Мустафа паша (Шкодранецътъ),

внукъ на Али паша Янински, открито възстаналъ срещу султана и искалъ да го свали. Той въ скоро време подчинилъ подъ своя власть цѣла Албания и часть отъ з. Македония. Арнаутитѣ, подъ шефството на Асланъ-бегъ и Вели-бегъ, стигнали до Битоля. Тукъ билъ садразамина. Правителството, чуствувайки се слабо, съ измама ги разбило. На другата година самъ Муста паша сбралъ около 30,000—40,000 д. арнаути и потеглилъ за Битоля, да отмъсти на садразамина за коварното разбиване на арнаутитѣ. Той иделъ отъ северъ, отъ къмъ Велесъ. Стигналъ безпрепятствено въ Прилѣпъ, кѫдето се отдали на изтъпление срѣщу мирното население. Стари прилепчани разправятъ за голѣмитѣ мѫки, що изпитали тогава. Арнаутитѣ били повече пеши, изували си опинцитѣ и ги давали на прилепчани да ги развеждатъ вмѣсто коне. Населението ги гощавало богато и преди вдигане софрата, домакинътъ трѣбвало да сложи на трапезата толкова бешлици (по петъ гроша), колкото били гоститѣ. Тия пари били за откупъ на арнаутитѣ (дишъ-парасѫ), за дето си мѫчили устата да ядатъ. Наскоро (на 8 априлъ 1831 г.) пристигналъ отъ Битоля садразаминътъ Хуршидъ (Рушитъ) паша съ редовна войска, конница и топове — всичко 6000 души. Първиятъ бой станалъ при Вашерейца (3 ч. далечъ отъ Прилѣпъ). При „червени брегой" — (2 км.) далечъ отъ града има турски гробъ съ голѣма мраморна плоча, кѫдето сѫ били закопани арнаутскитѣ главатари, паднали въ тоя бой. При по-нататъшнитѣ сражения арнаутитѣ се укрепили въ бабунскитѣ (прилепскитѣ) височини. Садразамина настѫпвалъ по три направления; дѣсното крило действувало отъ къмъ с. Ленища и Орѣвойцъ, лѣвото — отъ къмъ Заградъ, а кавалерията и артилерията атакували центъра — по шосето за Велесъ. Тукъ арнаутитѣ били окончателно разбити (на 18 априлъ 1831 г.) и садразамина стигналъ на бабунския ханъ, освободилъ дервента (прохода). Много отъ прилепскитѣ турци сѫ били въ съюзъ съ арнаутитѣ и за наказание, позволилъ садразамина на войскитѣ да ограбятъ града. При тѣзи боеве главната квартира на садразамина е била въ Прилѣпъ, край българскитѣ гробища, при тъй нареченото „гяолско долче", окопитѣ кѫдето още личатъ. Тѣзи окопи, както и „табьето" сѫ били правени отъ християнското население въ града, което е било ангажирано дено-нощно да прави окопи. И до като сѫ траели боевете цѣлото християнско мѫжко работоспособно население е било като въ пленъ, за да изпълнява пионерната служба. Следъ разбиването на албанцитѣ, садразамина намислилъ да разруши града, за да накаже турцитѣ, които сѫ били въ услуга на възстаналитѣ албанци. Туй намерение на садразамина узнава единъ отъ българитѣ работници (пионери) и успѣлъ да се вмъкне въ града, за да съобщи на скрититѣ граждани. Турското население по туй време, е било забѣгнало, а християнитѣ се изпокрили по дупки, изби

и скривалища. Щомъ научилъ Хаджи Ристе (отпосле наре-ченъ Логотетъ) за тоя планъ на садразамина, съвещава се съ др. първенци и решаватъ да пратятъ единъ пешоходецъ съ бележка до владиката въ Битоля, за да го молятъ да дойде и спаси града; инакъ изгубени сж. Пешеходеца — куриеръ бързо стигналъ при владиката и последния още презъ нощьта потеглилъ, възкаченъ на своя „хатъ“ и другия день, въ зори спрѣлъ предъ главната квартира на садразамина, като го за-молилъ да пощади християнското население, като невинно. Убеденъ, садразамина далъ заповедь да не се обстрелва гра-да, а да отправятъ само 3 вистрела на кулата „Мулаусинов-ска“, за да сплашатъ само турцитѣ. А чрезъ сжщиятъ ку-риеръ (пешоходеца до Битоля) известяватъ християнскитѣ чор-баджии да се яватъ при садразамина. Научили тѣ за идването на владиката, явяватъ се въ квартирата на садразамина и го увѣряватъ, че въ града нѣма никакви албанци и че голѣма часть отъ мохамеданитѣ сж напуснали града. Довѣренъ на тѣхнитѣ думи, садразамина дава заповедь на войската да на-хлуе въ града и 3 дни да плячкосва, като пощадятъ хри-стиянскитѣ кжщи. Въпреки това много християни сж постра-дали. Прибралъ се въ града и садразамина, придруженъ отъ владиката Григорий и се установилъ на квартира въ старото мехкеме (ески-мехкемеси), което служило за околийско упра-вление. Тукъ тѣ не заварили никого. Всички чиновници, на-чело съ войводата, (така се именувалъ тогава окол. н-къ) сж избѣгали. Останали само яхърджията, чибукчията и кафе-джията. Тогава на мода сж били дългитѣ чибуци съ люлета, които обслужвали специални служащи, наречени „чибукчии“. Сжщо висшитѣ чиновници (войвода, мювтия и др.) сж яхали на конь отъ кжщи до правителствения домъ и обратно, сле-двани отъ „яхърджии“. Та тѣзи именно прислужници зава-рилъ садразамина въ правителствения домъ. Отъ тукъ са-дразамина изпратилъ своя рапортъ до по-висшата военна власть, за постигнатитѣ резултати отъ боевете съ албанцитѣ. Въ желанието си да спомене въ рапорта имената на заваре-нитѣ лица въ управлението, извикалъ тримата служащи: чу-букчията, яхърджията и кафеджията и ги запиталъ за лич-нитѣ имъ имена и тѣхния прекоръ. Тѣ сж обадили: Чибук-чията Мехмедъ Кучка, яхърджията Алия Дръчко, а кафеджи-ята Наумче Сучко. Слушалъ садразамина, хваналъ се за бра-дата си и се обърналъ къмъ владиката съ думитѣ: „деспотъ ефенди, виждашъ ли на кой халъ ни докараха тѣзи разбойници албанцитѣ, управлението да остане на „дръчка“, „кучка„ и „сучка“! Тѣзи думи на садразамина често се спомениха въ града, като куриозъ!

Другъ куриозъ отъ височайши турски сановникъ, който се помни е следния: Следъ руско-турската война — подпис-ването на берлинския договоръ, изпратенъ бѣ отъ Високата

Порта (бапъ-алието) Дервишъ паша да обиколи румелийскитѣ вилаети (Македония) и да проповѣдва другарство между турци и християни, за да се успокои страната. Като ученици малки още, презъ 1880 г. изведоха ни да посрещнемъ Дервишъ паша вънъ отъ града по пѫтя за Велесъ, отъ кѫдето се очакваше да пристигне. Възседналъ на единъ бѣлъ хатъ, съ дълбокъ фесъ на главата и турска брада, Дервишъ паша държа своята назидателна речь предъ сбралитѣ се турци и християни, като въ края свърши съ дуиитѣ: „шинденъ сонра гяура, гяуръ демечексанъзъ", сиречъ: отъ сега нататъкъ на гяуритѣ (безвѣрнитѣ) гяуръ да не се казва!

Тѣзи арнаутски нашествия сѫ оставили дълбоко впечатление въ населението, което личи и отъ една тогавашна пѣсень:

Айде дòйде врѐме, дòйде кò'а
Дà рáзвие трéндафило,
Трéндафило, кáлемфиро
И рáнио бéлъ бôсильокъ;
Нé ми бѝло трéндафило,
Трéндафило, кàлемфиро,
Нѝ рáнио бéлъ бóсильокъ,
Туку бѝло сáдразамотъ
Сàдразамотъ Рàшидъ пàша,
Рàшидъ пáша блáга душа,
Щò я смѝри сéта зéмя
Сéта зéмя Румелия.

Остатъци отъ тогавашнитѣ боеве сѫ запазенитѣ още „таби" (окопи) вънъ отъ града, къмъ българскитѣ гробища.

И по-късно, при всѣка руско-турска война, Прилѣпъ изпитваше грозотията на албански и турски гнѣвъ. Презъ последната война (1877/8) населението криеше въ подземия и зазидани дупки по-скѫпата покѫщнина, а селата доведоха въ града женската си челядъ, за да я запазятъ отъ безчестие. Така продължи до 1912 год., когато Балканската война тури край на турския режимъ.

## II.

## Крали Марко[1])

„Отъ Истрия до Цариградъ, отъ Янина до Варна едва ще се срещне човѣкъ, комуто да не е познато името на Крали-Марко", казва Иричекъ. Неговото име живѣе и до днесъ между българи, сърби, хървати, словенци, па даже и между турци и албанци на Балкански полуостровъ. За Марко прилепчанецъ сѫ посвѣтени следнитѣ редове:

Крали — Марко е синъ на Краль Вълкашинъ[2]), който имàлъ и други двама сина: Андрей и Димитъръ. Кога се ро-

*) Велико Иордановъ (Крали-Марко въ българската народна етика, сборникъ I на Б. К. Д. — I, 1901 г.).

*) Споредъ Basilius Petrovic Вълкашинъ е „билъ отъ нацie болгарскiе". Руварацъ, Окнезу Лазару. стр. 168.




Крали-Марко.

Забел. Ликътъ е отъ сп. „Минало“ на Г. Баласчевъ.

дилъ Марко, за това историята нищо не споменува. Както баща му, така и той сж се ползували по всѣка вѣроятность, съ голѣма почитъ при двора на Душана и споредъ сръбската етика Марко е съхранявалъ държавнитѣ документи. Следъ смъртьта на царь Душана, Марко се обявилъ на страната на онеправдания Уроша, противъ притезанията на баща си Вълкашина. Следъ нещастната битка при Чърноменъ при моста на Марица (1371), въ която загиналъ Вълкашинъ, князъ Лазаръ билъ избранъ за сръбски царь, а Марко отива въ Прилѣпъ, за да наследи престола на баща си, който бѣ управитель тамъ. Марко се закралилъ въ 1372 г.. Господарството на Марко се простирало отъ Шаръ до границитѣ на Тесалия. Той е сѣкалъ и пари съ надписъ: „въ христа Бога благовѣрни Кралъ-Марко".

Личностьта на Марка, любимецъ на народнитѣ разкази, малко е разяснена отъ историята. Съ какви геройства се е отличилъ Марко въ ужаснитѣ борби между турци и южни славяни, та е привлѣкълъ върху себе си народната фантазия и добилъ славата на южно-славянски герой, не се знае, но въ всѣки случай той трѣбва да е показалъ неимовѣрни геройства въ борбитѣ съ турцитѣ, за което сведочатъ и нѣкои откжслечни сведения на пжтешественици изъ турската империя презъ 16 в. Предъ голѣмата сила, обаче, на турцитѣ, Марко е билъ принуденъ да отстжпи и се призналъ за васалъ на султанъ Мурада. Сърбитѣ твърдятъ, че Марко се сражавалъ на страната на Мурада срѣщу Лазара на косово поле въ 1389 г.. За неговата смърть Иричекъ разказва: „есеньта презъ 1394 г. Баязидъ миналъ Дунава: съ него билъ, макаръ и противъ волята си, между други и Краль-Марко. На 10 октомврий Мирчо (ромънски) разбилъ турцитѣ на полето наречено „на Ровини". Много паши и войводи паднали тоя день, а между тѣхъ е билъ убитъ и Марко. Споредъ народнитѣ вѣрвания, обаче, Марко не е умрѣлъ; той чака въ една пещера деньтъ, когато пакъ ще види слънчева свѣтлина. Тази пещера е отъ лѣвата страна на Вардара, близо до Демиръ-капия. Пжтницитѣ, на минаване край тази мѣстность, питатъ: „живъ ли си Марко"? Повече историята нищо не казва за Марка. Много отъ западнитѣ историци и пжтешественици наричатъ Марка Краль-б ъ л г а р с к и (Archiv, мин. сб., пер. ст. LXI и др.). Това не е за чудене, като се има предъ видъ, че неговата провинция — западна Македония бѣ българска страна.

Марковото епическо потекло е свързано съ загиването на единъ по-старъ герой — Момчилъ войвода — който се явява като вуйчо на Марка. Народната фантазия е свързала генетически тия двама герои, за които историята нищо не знае. Момчилъ войвода е билъ, споредъ съобщението на Кантакузена (II 403) българинъ. Преданието говори, че е отъ с. Лжжене (родопско). На младини се отличилъ съ своето юначество. Момчилъ е билъ една силна, безстрашна личность, съ

особена желѣзна воля и решителность, и благодарение на това той е могълъ да се издигне до независимъ владетель. За кжсо време той е ималъ областьта отъ Струма до Марица и до Родопитѣ, съ резиденция Ксанти' „Той взимаше тихо своитѣ решения; тѣ бѣха ужасни, но винаги сполучливи; и дето нападнеше, той удряше съ бързината на свѣткавицата", казва Новаковичъ (Глас. стр. 27). Воювалъ е съ Кантакузена и го разбилъ; така разбилъ и турцитѣ. Сетне воюватъ съюзени гърци и турци (1343 г.) срещу Момчила и го разбиватъ при Ксанти. Исторически се знае положително, че Момчилъ загиналъ въ боя срещу съюзенитѣ Кантакузенъ и Умурбегъ (Орхана). За Момчила, юначеството му и неговитѣ боеве, народната фантазия създава пѣсни, въ които се величае неговото юначество. Засилва се турското могжщество, настжпва окончателната катастрофа на Балкан. полуостровъ, която силно фрапира народната фантазия и предизвиква образуването на Кралимароското епическо предание, което изтиква изъ народната памѣть, съ продължение на времето, почти всички други епически наслоения.„Никога, може би, не ще ни се удаде да проследимъ причиннитѣ връзки, (казва В. Иордановъ) въ това епично явление и каквото и да твърдимъ по тоя въпросъ, то ще си остане все хипотетично." Винаги народа поетъ намира за необходимо да придава на национ. герои велико, възвишено и божеств. произхождение, та по такъвъ начинъ той създава юнаци. Такъвъ най-любимъ юнакъ е билъ Крали-Марко, когото народната фантазия свързва роднински съ видния, симпатичния по-старъ рицарски родъ на Момчила. Отъ Момчила по-виденъ нѣмало. Вълкашинъ никога не се ползувалъ съ народната симпатия. А Крали-Марко не можеше да наследи своитѣ геройски подвизи, свърхчовѣшката сила, нравственото достойнство отъ своя баща, Вълкашина—въплотение на зълъ демонъ. Тия високи качества той ги придобива само отъ свѣтлия образъ на Момчиловата сестра Ефросина, която следъ измѣнич. убийство на Момчила отъ Вълкашина, станала жена на последния и родила съ него Марка. (№ 1 Сборникъ на С. Ив. Б.)

За Марковото рождение и за неговото детинство въ българскитѣ народни пѣсни се разправя: Трудна била Ефросина и дете си родила. Вълкашинъ много се зарадвалъ и преди да бжде задоено, пратилъ да го кръстятъ. Нарекли го Марко. На третята вечерь дошли три наречници, за да му нарекатъ „късмета". Третата наречница нарекла: „Марко да стане юнакъ и още като момче да пречупи коститѣ на баща си" и пр. За да се отърве Вълкашинъ отъ наричането на наречницата, пусналъ Марко по Вардара въ една насмолена кошница, за да се удави. Намира го овчарче и го занася на баща си. Марко е отгледанъ и т. н. Като дете Марко билъ много слабъ. Но пасейки конетѣ на баща си, срещнала го една вила (само-

вила) и му дала да бозае отъ нейнитѣ гърди, та Марко придобилъ своята необикновенна сила. Сжщата била дала да бозае и на едно жребче, което станало вѣренъ конь и мощенъ другарь „Шарко“. Момиченцето на вилата става Маркова посестрима, която, въ много критически моменти, помага на Марка, явно или тайно, за да успѣе въ борбата. Една версия има, че Гюргя самовила (Марковата посестрима) спомогнала да се сдобие Марко съ сабля дамаскиня, дванадесеть педи дълга, а педя и чеперекъ широка. Съ баща си, Вълкашина, Марко не билъ въ дружелюбни отношения, а съ майка си винаги се съветвалъ, преди да вземе нѣкое важно решение. Отношенията на Марко съ брата му Андрея, споредъ народнитѣ пѣсни, не били братски, поради това, че всѣки отъ тѣхъ се мислилъ за по-юнакъ отъ другия. Исторически, обаче, не е засвидетелствувана никаква свада между Марка и Андрея. Спрямо сестра си Ангелина, Марко се явяваа спаситель, когато е била грабната отъ арапитѣ. За женитбата Маркова, нар. пѣсни говорятъ, че той взелъ за жена Солунска девойка. Отъ историята се знае, че Марко не се е ползувалъ съ особено честитъ съпружески животъ. Жена му Елена се държала много недостолѣпно. Най-напредъ Марко живѣлъ съ жената на нѣкой си Гъргура, но сетне се оженилъ за дъщерята на княза Радослова Хлапенъ Верийски.[1]) Но Елена постжпила тъй неприлично, че Марко решилъ да я напжди. Тя отишла въ Костуръ и предала града на Балта II (1380 г.)

И тъй, като проследимъ всички народни пѣсни за Момчилъ и Марко, убеждаваме се, че тѣзи юнаци олицетворяватъ силата и юначеството на южнитѣ славяни въ борбата съ турското завоюване на тѣхнитѣ земи.*) Борбитѣ на Марка съ

Ето и една народна песень за Крали-Марко.

## Крали Марко.

Шетба шета Марко прилепчанецъ,
Шетба шета по земята родна. . .
Прияхналъ ми коня шаренаго,

---

*) Народа приписва силата и юначеството на нацията, върху онния герои, конто сж се издигнали съ нѣщо по-високо отъ другитѣ. Мечтитѣ си за изгубено щастие народа олицетворява въ тѣхъ и очаква възвръщането му отъ тѣхъ. За това тѣ (героитѣ) сж за него живи, безсмъртни — тѣ спятъ.

[1]) Ето каква бележка намираме за тая женитба. Писа се сіа книга в Порѣч в селѣ зовомъ Калѣгерецъ Къ дни благогсвѣрнаго Крала Марка, иегда отдаде Ѳодоръ Грѣровъ женѣ Хлапенѣ и взе женѣ свою правовѣнчанѣ Єленѣ хлапеновѣ дъщере.
(Иречекъ — Историятана Българитѣ, 425).

Шаренаго, коня дебелаго,
Дебелаго, коня кършигоро;
Наложилъ ми самура калпака,
На калпака до три огледала,
А надъ тѣхъ ми перо пауново;
Засукалъ ми черна мустачина,
Единъ мустакъ до три руна черни;
Навъсилъ ми очи соколови,
А надъ тѣхъ ми вежди пиявици,
Като черни криле лѣстовишки;
Опасалъ ми сабя дипленица,
Що се дипли дванадесеть пѫти
И ми сече дърва и камъни;
Привързалъ е тежка боздугана,
Що е тежка шестотини оки;
Въ ржка държи онуй бойно копйе,
Катъ ясика тънко извишено;
Намѣтналъ е черна кабаница,
Що чернѣе като тъменъ облакъ!
Дето стѫпи Шарецъ добра коня,
Потъва ми Щарецъ до колене.
Та ми ечи майка черна земя,
Колко ечи, толкова се търси.

Народна пѣсень
(Изъ христоматията на Ив. Доревъ за I кл.)

## Днешнятъ Прилѣпъ

Прилѣпъ отъ основаването му до днесъ заема едно и сѫщо положение. Той е разположенъ на равно мѣсто по двата брѣга на рѣкитѣ Дабничица и Орѣвойчка, които се съединяватъ, въ една обща рѣка, наречена *„Градска“* или *„Прилепска“*, при западния край на града. до воденицата „Карабдалица“. Само южната часть на града, къмъ тъй наречения „ридътъ“, който държи отъ турскитѣ до християнскитѣ гробища, е по-висока 20—40 м. Неговата надморска височина е 845 м. Географическата му ширина е 41°20'25'' а географическата дължина 39°13'40'' отъ Феро.

Отъ три страни града е заобиколенъ съ планинскитѣ разклонения на Шаръ, Бабуна и Нидже. Ограднитѣ планински разклонения по северната посока сѫ: Маркови-Кули, Трескавецъ (Златовръхъ), Присадски; по с.-и, посока сѫ: Борула (Верула), Козякъ, Ленишка; по южна посока — Селечка планина. Всички тия оградни планини се виждатъ отъ града и сѫ нараздалечъ отъ него: Маркови-кули — 2 км., Златовръхъ — 6 км., Присадски — 8 км., Борула 10 км., Козякъ — 10 км., Ленишка — 5 км. и Селечка — 5 км. Юго-източния

край на Бабуна планина се свършва съ два високи върха: Златовърхъ и Козякъ. Тѣ стоятъ единъ срещу другъ и между

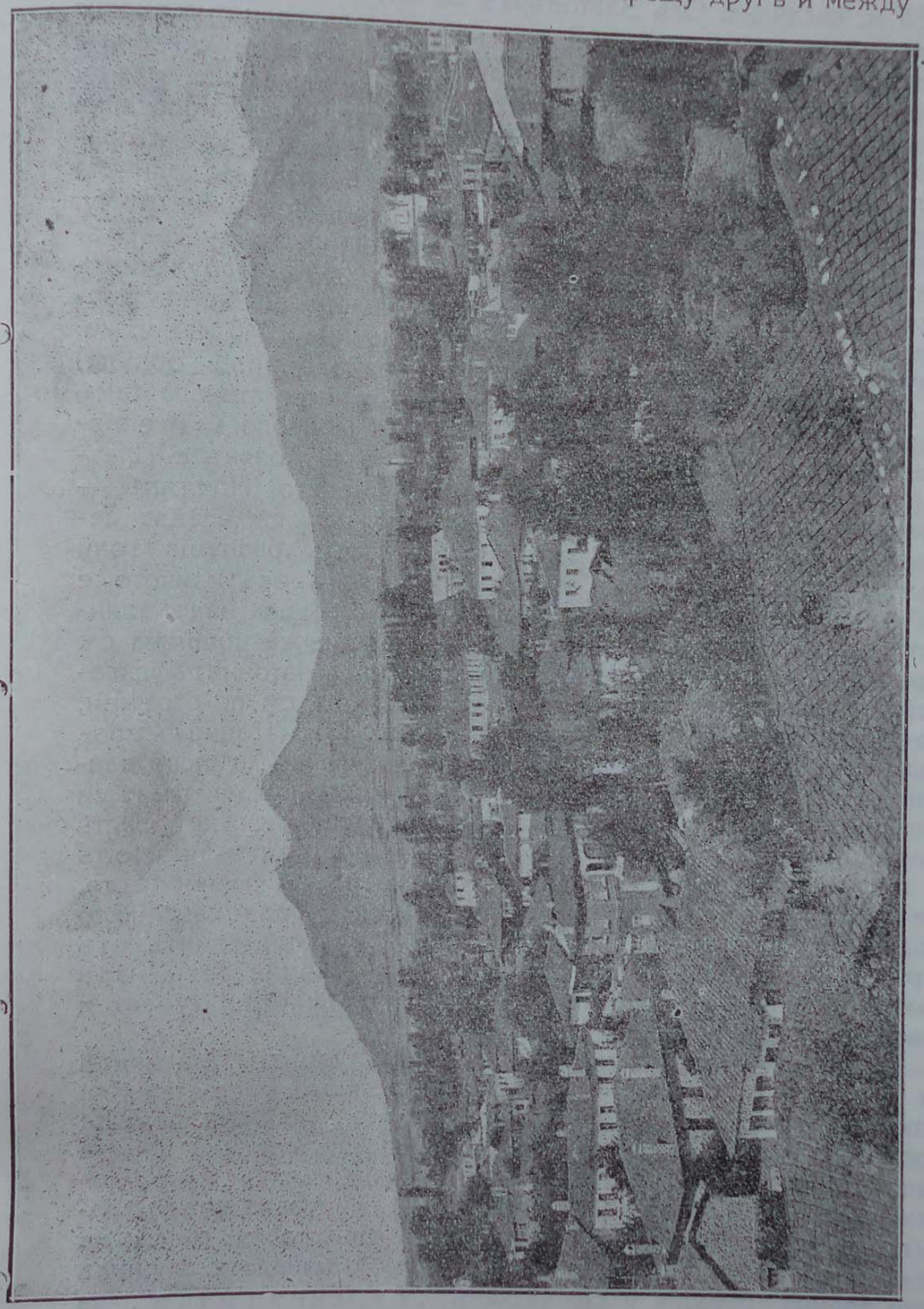

Гр. Прилѣпъ

тѣхъ се намира Бабунския проходъ. Златовърхъ е отъ З. страна и представлява остъръ скалистъ, конусовиденъ върхъ до

Културен дом на ОФ „Вл. Поптомов" БИБЛИОТЕКА
831 | 88

1458 м. височина. Отъ Златовърхъ се спуска скалистъ клонъ къмъ прилепското поле, който се свършва съ гранитна висока скала, известна подъ името Маркови-кули. Това е северната ограда на града. Козякъ се издига източно отъ града, между главнитѣ проходи (Присадския и Плетварския), като колосална скалиста планина съ остри голи варовитѣ върхове, които правятъ силенъ контрасъ на чудесно красивитѣ жгли въ долината на рѣкитѣ, които дълбоко се врѣзватъ въ подножието му. Козякъ достига 1556 м. височина. Въ подножието му се срѣщатъ често голѣми пещери и пещерни води. Бабунскиятъ (присадски) проходъ е низко врѣзанъ между високитѣ върхове и образува удобна за минаване седловина 1046 м. висока. Отъ прохода до Козякъ планината се нарича Верила (Борула) и е известна отъ среднитѣ векове по битката станала тамъ между византийския императоръ Михаилъ Палеологъ и епирския деспотъ Никифоръ Ангелъ. Южно отъ Козякъ е Плетварския проходъ, презъ който минава шосето Прилѣпъ — Градско—Тиквешъ. Отъ Плетваръ право на югъ, следва Селечка планина, която въ западната си часть разпуща голи полегати склонове, та има изгледъ по-низъкъ отъ колкото е въ действителность. Най-южниятъ й край свършва надъ долината на р. Черна. Западнитѣ поли на Селечка планина сж еднообразни и покрай тѣхъ има много села. Източнитѣ склонове на планината гледатъ къмъ Мариово; тѣ сж по-стръмни, по-разнообразни и съ живописни кжтове. По източното продължение на Селечка планина следва Суха-гора (Дрѣнска планина) и Радобилскитѣ планини, които опиратъ съ източния си край до р. Черна и дѣлятъ Мариовско отъ планинската область Тиквешъ. Само отъ юго-западъ града има откритъ просторъ и широкъ хоризонтъ и бидейки построенъ на равно мѣсто, пжтника, идящъ отъ къмъ Битоля, вижда града само като стигне до мѣстностьта „*Цървени брѣгой*“. А погледнатъ отъ Присадския и Плетварски проходя, които доминиратъ надъ града, той личи отъ далечъ и прави впечатление на хубавъ и гжсто населенъ градъ.

Днешниятъ Прилѣпъ е основанъ отъ турцитѣ. Причинитѣ за неговото основание се криятъ въ следното обстоятелство. Както е известно турчина обича да има изобилна текуща вода, която да му служи за „абдеса“ и за удоволствие; да има чешми и шадрафани, да има гжски, патици, гължби и пр. Понеже въ стария градъ (сега с. Ворошъ) липсвала вода, турцитѣ се заселватъ край рѣкитѣ, южно отъ стария градъ, на раздалечъ 1 клм Новооснования градъ отначало е служилъ като военна станция и се казвалъ „Турския градъ“, за разлика отъ християнския, сиречъ, стария, но отсетне и турцитѣ усвоиха името на стария градъ и го наричаха „Перлепе“, а на български го изговаряха „Пирлепъ“. Кога точно сж турени основитѣ на днешния градъ не е известно,

но трѣбва да се предполага, че основаването му ще да е станало наскоро следъ завоеванието на тоя край, понеже не личатъ никакви турски следи (джамии, гробища) въ стария градъ и още поради липсата на вода. Понеже стария Прилѣпъ падналъ подъ турско владичество въ 1394 г., следъ смъртьта на Крали-Марко, трѣбва да се предполага, че основаването на днешния градъ датира отъ началото на XV вѣкъ.

Колонизацията на турския елементъ почва веднага следъ покорявянето на прилепската область. Преобладающъ елементъ, обаче, турцитѣ сж били само въ града. Доказателства за това намираме въ мѣстната номенклатура — названия географически на селища, рѣки, планини и други мѣстности, както и на липсата на джамии и турски гробища изъ околията и още на малкия брой турски села. Навсѣкжде изъ околията географическитѣ названия сж чисто български, или славянски; чисто турскитѣ села сж само 3. съ 3000 д. население, а смѣсени съ българи 2 села съ 200 д. население при 120 чисто български села, съ 33,862 д. население. Града до XVII в. е билъ изключително турски. За това сведочатъ и многото турски названия на мѣстности около града. Така имаме мѣстноститѣ: *Топъ-ташъ, Кърклари, Караташъ, Гъокдере Кайнакъ, Сарикаа, Гюмущица, Карабдалица* и други. Новитѣ жители на нашия край сж били турци, анадолци отъ ордата на Кара Мустафа, садразамина на Султанъ Мурата, който превзелъ градоветѣ: Скопие, Велесъ, Прилѣпъ Битоля. Тѣ сж *коняри* и др. племена. Като земледѣлци и скотовъдци първитѣ колонисти не сж могли за дълго време да останатъ на новото селище (днешния Прилѣпъ). Тѣсна е била мѣрата за тѣхното земледѣлие и скотовъдство, за туй сж предпочели да се изселятъ въ днешното село Голѣмо-коняри, името не което сведочи за конярския произходъ. Останалата часть отъ колониститѣ сж заселили въ селата: Канатларци, Мусинци и Ерековци. Тѣзи сж първитѣ и последнитѣ чисто турски селища въ прилепско. Броятъ на тия колонисти обаче, въ града не ще да е билъ голѣмъ. Балканската война отъ тѣхъ завари 4806 души.

Първитѣ сгради на новия градъ били въ днешната западна часть, около рѣката, край „Долно маало“, за което сведочи и джамията (Скършена джамия). която се отличава по своята стара архитектура. Първитѣ колонисти ще да сж живѣли въ колиби и анадолски типъ кжщурки, та следъ изселването имъ по горепосоченитѣ села, не сж останали трайни следи отъ жилища въ тоя кварталъ, освенъ джамията, която опустѣла. По-късно се явява нѣкой си турски вождъ (наричанъ „банъ“), именуванъ *Мечо-банъ*, който се заселва на „ридътъ“ (по-високата часть на града) и туря основи на сграда, наречена „сараи“. Отъ тѣзи сараи нѣма никакви следи. Останалъ само споменътъ *„Мечо-баной сарай“*.

Стари хора разправятъ, че тѣзи „сараи“ сѫ били обикновенни кѫщи. Едно доказателство, че първитѣ колонисти трѣбва да сѫ живѣли въ колиби, щомъ тѣзи обикн. постройки се именували „сараи“. Мечо-банъ е прекаралъ вода за турския кварталъ чакъ отъ Селечка планина, отъ мѣстностьта „Топъ-ташъ“, която е била цѣла залесена съ лѣсково дърво, та водата е била чиста и бистра като сълза. Водопроводитѣ, съ пръстни кюнци, и до днесъ личатъ при разкопки, или изъ пресекитѣ и долищата по тая часть. Че тукъ сѫ били най-старитѣ турски селища свидетелствуватъ и турскитѣ гробища съ своята близость. Тѣ сѫ „*Ески мезарларъ*“ (старитѣ гробища). Още по-късно, въ края на XVII в., тукъ се заселватъ арнаутски колонии, които даватъ името на квартала „Арнаутъ маале“. До построяването на българската черква (1838 год.) квартала е ималъ турско болшинство. Следъ това вече мохамеданитѣ масово напускатъ тая часть и се заселватъ по североизточна посока, край река Дабничица и Орѣвойка, въ замѣна на което пъкъ масово приждатъ българитѣ. Площьта, що заемалъ града още въ началото не била малка; турскитѣ кѫщи винаги разполагатъ съ широкъ дворъ и голѣма градина. Въ последно време турскитѣ махали се именували: 1. Байракли-бей, 2. Атмеджитъ, 3. Тризла, 4. Орта, 5. Шабанъ, 6. Вишне, 7. Чарши, 8. Гьокъ-дере, 9. Кайнакъ. Последното турско семейство (Оджовци) напусна българския кварталъ, при „мъртойчко сокаче“. едва преди 40 години. Никакви стари сгради, нито паметници не личатъ отъ по-старо време на турското владичество въ града. Изключение е, може би, Куршумли Ханъ, остатъци отъ който още личатъ при рибни пазаръ и правителствения домъ, каквито сгради е имало въ всички по-голѣми селища въ империята, които сѫ служили за приюти на пѫтници, имащи право само три дни да престоятъ. По-късно тия сгради сѫ служили за хранилища на търговски стоки, особено следъ закриване на панаиритѣ.

Управлението въ старо време е било поверено на „*бей*“, комуто сѫ били подчинени: *спахиитъ* — военната власть, *субашиитъ* — администрацията и *кадиитъ* — сѫдилищата. Повече отъ туй първоначалното турско управление не съдържало. Тѣзи три института сѫ били достатъчни, за да взематъ всичко, що било нужно на господствующето племе.*)

* * *

Едва презъ XVII в. се позволява заселяването на българитѣ въ Прилѣпъ. Презъ това столѣтие е миналъ презъ Прилѣпъ английския пѫтешественикъ Браунъ (Сп. Срп. Кр. Академије IX, 40), който говори. че въ града има „българи“.

*) Я. Сакѫзовъ — Българитѣ въ своята история.

Първитѣ български преселници сѫ били отъ стария градъ — с. Варошъ. Тѣ се заселвали въ „кайнакъмаало", „варошкомаало" и нѣмали нито черква, нито попъ; своитѣ религиозни трѣби извършвали въ с. Варошъ. Първитѣ християнски гробища намираме въ „кайнакъ-малоо", при мѣстностьта „Гнилища". До преди 40 години тамъ се погребаваха крайнитѣ български квартали. На българитѣ, обаче, не било позволено да отварятъ дюкяни; тѣ работили своя занаятъ въ кѫщи и въ пазаренъ день продавали стоката отъ кѫщи. По-късно изнасяли своитѣ стоки на *сергии*. Приказва се, че пръвъ съградилъ дюкянъ варошанецътъ Кобле, койтоималъ голѣмо влияние предъ турцитѣ. Презъ XVIII в. Прилѣпъ усилено расълъ, освенъ по пространство и сгради и по население. По-късно българитѣ се ширатъ по източна, южна и западна посока на града, за да образуватъ следнитѣ цѣли 17 чисто български махали: 1. Гумене, 2. Бадеско, 3. Трайкоо, 4. Наридъ, 5. Ограда. 6. Бомболоско, 7. Хаджилиоско, 8. Виройтѣ, 9. Табаана, 10. Кьошарци, 11. Шарена-чешма, 12. Долно-маало, 13. Варошко-маало. 14. Попъ Костадиново, 15. Чаршийско, 16. Гулеско, 17. Върбеско, Ширенето на българитѣ изъ днешнитѣ квартали е било повечето за смѣтка на турското население, което по икономически и др. причини продавало имота си (кѫщи, градини) и се прибирало въ чисто турскитѣ квартали изъ северната часть на града. Издигането на българска черква, къмъ средата на XIX в., е усилило значително приидването на българския елеметъ въ града. А къмъ края на сѫщото столѣтие (презъ 1886 г.) Прилѣпъ е броелъ 7099 ниуфуза, 2779 кѫщи, 10 джамии, 3 текета, 5 медресета, 3 първонач. сгради, 1100 дюкяни, 26 ханища, 2 бани, 2 фабрики (за безиръ), 2 черкви, 1 градски часовникъ. Следъ възстаническата година (1903) още повече се увеличава броятъ на българското население, което, възползувано отъ раздаване общинско мѣсто за строежъ, усилено почва да строи жилища, като създава нови и голѣми квартали въ найздравословната часть на града — „*Чайра*". Така че, Балканската война завари града съ 4893 кѫщи и 22,809 д. население. За единъ периодъ отъ 26 г. града нараства съ 2114 кѫщи, Този бързъ напредъкъ на Прилѣпъ се дължи на голѣмото му търговско-стопанско развитие. Неговото търговско значение, много по-високо стояше отъ днешното, въ нѣкои отношения надминаваше вилаятския градъ Битоля. Славата на прилепския панаиръ, презъ м. августь, се носила далечъ изъ предѣлитѣ на империята. Много отъ занаятитѣ тогава сѫ били въ цвѣтущо състояние. Прилепскитѣ бакърни издѣлия се славили по своята хубость и трайность; прилепскитѣ кантари, ножове, тесли, секири; прилепскитѣ мутафи, чували, килими се разнасяли далече изъ Балкански Полуостровъ. А следъ отварянето на Баронхиршовата желѣзнопѫтна линия Солунъ-Скопие, — Прилѣпъ е станалъ врата за вноса и износа на цѣлата търговия отъ

Солунъ за западна Македония и Албания. Ето на тия именно обстоятелства и още на трудолюбивото българско население, се дължи икономическото успѣване на града и бързия растежъ на площь, кѫщи и население. Освенъ туй, последнитѣ два вѣка на турското владичество сѫ епоха на упадъка на турската нация. Катастрофални за турцитѣ, тѣзи вѣкове създадоха за българитѣ благоприятни условия за увеличение, движение и културно развитие. Малката групичка, отъ българско-варошко население презъ XVII в., тъй расте и се увеличава, че въ началото на XX в. това население достига кръгло на 15,000 души, сиречъ три пѫти повече отъ турското. Така чисто *турския градъ Прилѣпъ се превръща въ български.*

* * *

Въ своя прирѫсть Прилѣпъ строго запазилъ чертата на старото си селище отъ къмъ северна, сев.-източна и западната посоки, сиречъ откъмъ турскитѣ квартали и „Долно-маало". Улицитѣ запазени днесъ, сѫ горе-доле сѫщитѣ отъ преди много години. Това сѫ главно улицитѣ, по които стигали пѫтищата, що идели отъ близки и далечни градове и села. За забелѣзване е, че всички улици, водящи изъ турскитѣ квартали, като най-стари, сѫ тѣсни и криви, когато въ българската часть, повечето сѫ прави и широки. Чаршията дѣли рѣзко турскитѣ квартали отъ българскитѣ. Всички улици, водящи къмъ чаршията презъ българскитѣ квартали, сѫщо тъй сѫ широки, чисти и послани съ хубавъ калдаръмъ. Повечето улици носятъ името на пѫтя, който води въ тѣхъ. Така имаме: битолско джаде; велешки пѫть, крушовски пѫть, джадето отъ „Градско", варошки пѫть, селечки пѫть, мариовски пѫть. Чаршийскитѣ улици пъкъ носятъ често името на еснафитѣ: казанджийска, телялска, узумъ-пазаръ, касапска, папуджийска и др. Главнитѣ площади изъ чаршията сѫ: атпазаръ, безистенътъ, саатотъ, рибни пазаръ и др. А изъ града по-главнитѣ пунктове сѫ: „бадески" — кѫдето се събираха градскитѣ говеда, трайкомаало, гулеско, върбеско, гуменята, воденички камене. Съ шѝренето на града въ периферията, той днесъ заема една площь на дължина повече отъ 5 километра (посока с. — ю.), а на широчина пакъ 5 км. (и. — з.). Новото заселване става по южната часть на „Чайра", тамъ дето прилепчанина намираше едничкото свободно мѣсто за разходка и почивка въ празниченъ день. Лишенъ отъ тази поляна, той е принуденъ да седи въ кѫщи или да посещава кафенетата. Приятни мѣста за разходка сѫ още околнитѣ лозя, ниви и градини презъ лѣтото. Презъ великитѣ пости всѣка недѣля цѣлия почти градъ ходи на манастиря св. Архангелъ въ с. Варошъ. А на третия день на великдень и на голѣма Богородица (15 VIII) масово, се посещава черквата въ с. Селце. По-рѣдки посещения се правятъ

на околнитѣ села и на манастиря Трескавецъ. Това е то развлечението на прилепчанина.

*Чаршията* до Балканската война броеше 1500 дюкяна, разпредѣлени между 38 еснафа, отъ които само сарачитѣ, налбантитѣ и табаклъка сж въ турски ржце, всички други сж български. Чаршията е изгорѣла масово на два пжти: презъ 1854 г., когато изгорѣлъ градскиятъ часовникъ, и втори пжть презъ 1866 год.

*Здравословното състояние на града.* Основателитѣ на Прилѣпъ трѣбва да сж били хора съ добри естетични разбирания. Тѣ, при избора на мѣстото за новото селище, сигурно сж били подмамени отъ природната хубость на мѣстността, която имала изгледъ на пейсажъ. Разкошенъ пейсажъ ще да е прѣдставяла тая мѣстность въ миналото, оградена отъ четири рѣки и потънала въ буйна растителность. Рѣката „Дабничица" прибира водитѣ отъ Златовръхъ, Орѣвойчка" рѣка прибира водитѣ на Борула планина, Козякъ и Заполжани; *„Гьокдере"* прибира водитѣ отъ „Топташъ" и „Сарика", а *Селечка рѣка* — отъ едноименната си планина. Ако приемемъ за главна рѣка Орѣвойчката, която днесъ пресича града по цѣлото му продължение, по посока отъ изтокъ къмъ западъ, то „Дабничица" ще ѝ бжде дѣсенъ притокъ, а „Гъокдере" и „Селечка" лѣви притоци. Въ междурѣчието на тѣзи четири рѣки турцитѣ сж поставили основитѣ на новия Прилѣпъ. На онова време туй мѣсто е било не само природно най-привлѣкателно, но и най-хигиенично. Съ южно изложение и запазено отъ силнитѣ и студени вѣтрове, чрезъ ограднитѣ планини отъ три страни, новото селище, оросявано отъ четири страни съ бистра текуща вода и потънало въ разкошна растителность, е приличало на единъ санаториумъ. Това положение е запазилъ Прилѣпъ цѣли вѣкове, до като ограднитѣ планини сж били покрити съ гжсти гори. Щомъ започнало безмилостното изсичане на горитѣ отъ срѣдата на миналия вѣкъ, и Прилѣпъ добилъ друга физиономия, до като стигналъ до положение да служи за гнѣздо на много смъртоносни болести и да стане въ пълната смисълъ на думата *най-нездравословенъ градъ!* Прилѣпъ, този хубавъ и разкошенъ градъ до прѣди 50 години, днесъ е жертва на селското невежество и простотията на турската власть. Простиятъ и невежа селянинъ сѣчеше горитѣ безмилостно; други вървѣха следъ тѣхъ, копачеха коренитѣ и дънеритѣ на изсѣченитѣ дървета, властьта бездѣйствуваше, мислейки, че по тоя начинъ ще изкорени комититѣ, за да сме живи свидетели на загиването на единъ хубавъ и цвѣтущъ градъ. Така оголенитѣ и лишени отъ растителность ограднi планини, останаха черни скали, които дъждътъ и врѣмето рушатъ, а пороищата свличатъ рушения материялъ по коритата на рѣкитѣ, за да ги пълнятъ и приравняватъ съ брѣ-

говетѣ имъ. Ето защо, при всѣко прииждане на рѣкитѣ, водата излиза отъ пълното съ пѣсъкъ корито и залива не само околнитѣ кѫщи, но и цѣли квартали, въ най-ценната часть на града, — центъра съ чаршията. Крайнитѣ квартали, — ридътъ и варошко махало, които преди години не се цѣнѣха и предопочитаха, днесъ сѫ най-здравослознитѣ, а центърътъ на града съ чаршията, черквата и училищата изгуби своята цена, понеже се наводнява. Тукъ винаги мазетата и избитѣ си иматъ вода, а нискитѣ кѫщи и етажи сѫ просто необитаеми. Сѫщото нѣщо и съ българската черква. Бидейки низка, съ стѫпала се слиза въ нея, стигнала е нивото на пълнитѣ съ пѣсъкъ рѣки и на нѣколко пѫти се пълни съ вода, стигаща до 1—2 метра височина. Така красивата нѣкога черква и прочута съ изкуствия по своето рѣзбарство иконописъ гние отъ вода и влага*).

*Климатътъ* на Прилѣпъ, до недалечното минало, бѣ доста приятенъ. Колкото и да е горещо лѣтно време, нощитѣ винаги сѫ прохладни. Тази свежесть иде отъ околнитѣ планини. Зимата е умерена. Въ по-старо време тя бѣше доста сурова, много снѣжна и мразовита. Отъ 40—50 години чуствува се рѣзка промѣна въ нейната суровость, по всѣка вѣроятность, по влияние отъ топлитѣ морски течения, следъ прокопването на Суезкия каналъ. Пролѣтьта почва отъ месецъ мартъ, но се чувствува още презъ февруарий. А есеньта около Митровдень. Съ изсичането на горитѣ влошиха се и климатическитѣ условия на хубавия нѣкога Прилѣпъ. Влоши се и канализацията на града, доколкото я имаше. Ето защо, днешниятъ Прилѣпъ съ своитѣ локви, вирчета, боклуци и др. миязми, които личатъ на всѣка стѫпка по улицитѣ, станалъ е единъ отъ най-нехигиеничнитѣ градове въ страната. И близостьта на гробищата (турски и християнски) съдействува за влошаване на хигиен. състояние на града. Гробищата сѫ край града, кѫдето минаватъ много отъ градскитѣ водопроводи чрезъ глинени (кюнци) тръби. Съ увеличение броя на населението, увеличиха се и смъртнитѣ случаи, порастнаха и гробищата, които се ширѣха и стигнаха чакъ до пѫтнитѣ врати на съседнитѣ кѫщи. Смрадьта и вонята на разлагащитѣ се трупове, заравяни не особено дълбоко, не малко помагатъ за тровене въздуха. Околовръстнитѣ бунища съ всевъзможнитѣ боклуци и изверження сѫщо

*) Въ по-старо време санитарната и медицинска помощь въ града е била повѣрена въ рѫцетѣ на невежитѣ „биляри“ — лѣкари: Тимионъ, Ристо, Никола (всички албанци), докторъ Филипъ, Василаки, Лука, Енидуина, Николаки и разни военни турски доктори. Пръвъ български лѣкарь е Иорданъ Митровъ, свършилъ въ Русия, Иорданъ Янчуловъ, Г. Чкатровъ (французски възпитаници) и Д-ръ Филиповъ, отъ Дебърско. Аптекарн: Кузманъ, Кучевски, Ерманъ, Джоржо (гръкъ) и и българитѣ: Дамче и Иванъ Крайничанецъ.

упражняватъ своето влияние. Заходитѣ се чистятъ седмично, или периодично и боклука се изнася въ открити каци, пакрай града. Ето картината на днешния градъ. И до като въ по-старо врѣме рѣдко се посещаваше града отъ епидемии, днесъ тамъ върлуватъ редовно: туберкулоза, малария, дифтеритъ, скарлатина, тифузъ и др. Само едно условие може да спаси Прилѣпъ отъ загинване. То е: *да се вематъ радикални мѣрки отъ власть и население за залѣсяване оградитѣ планини, като се забрани влизането на хора съ сѣкира и добитъкъ за паша за единъ по-дълъгъ периодъ отъ време.*

*Водата* за пиене иде отъ орѣвойчко, селечко и дабничко. Първата се събира отъ карстовата мѣстность около с. Орѣвойцъ, затуй е варовита и по-тежка. До пристигането въ града водата тече по канáлъ, ограденъ съ плочи и на много мѣста по пѫтя бива открытъ, умишлено отъ пѫтници, за да пиятъ вода, или случайно. А изъ града водата се прекарва чрезъ глинени кюнци, които сѫщо негарантиратъ чистотата ѝ. По-голѣмата часть отъ града си служи за пиене и миене съ тая вода. Чешми по улицитѣ и изъ кѫщитѣ въ северо-източната и централната часть на града изобилватъ. Отъ сѫщата вода се обслужватъ и дветѣ градски бани. Селечката вода е най-лека. Тя минава презъ пѣсъчливото корито на едноименната рѣка и следъ като промива разни глинесто-каолинни пластове, влиза въ града отъ къмъ южна страна. Тая вода е наречена „Гюмушица“ — сребърна, отъ сребърния ѝ цвѣтъ, придобитъ отъ разтворени алуминиеви съединения. Тя снябдява цѣлата почти папа Георги махала съ вода. Лошото е, че водопровода е въ съседство съ гробищата. Новитѣ квартали „на ридъ“ доставива изобилна подпочвена вода отъ Селечка рѣка, която е лека, мека и най-здрава, понеже минава презъ ненаселени мѣста. Добра и пивка е и Дабничката вода, която пои варошка махала. Сѫщо лека вода е „Шарена чешма“ и „Гьокъ-дере“ — сива вода. Съ една дума, вода за пиене има въ изобилие. Повече само грижи да се полагатъ за нейната чистота.

*Жилища.* Въ по-старо време рѣдко бѣха кѫщи солидни и хигиенични. Днесъ тѣхния брой е грамаденъ. Въ последно време, просто съревнование оѣ обзѣло българитѣ, та всѣки гледаше да не остане назадъ и да издигне двуетажна кѫща, или най-малко етажъ и половина (мазе и етажъ). Ето защо, града за пѫтника прави впечатление на новъ, моденъ. Улицитѣ сѫ доста прави, широки, послани съ калдаръмъ кубелия и гранитни бордюри, предъ кѫщи и дюкянитѣ. И кѫщната обстановка отговаря на хубавитѣ постройки. Всѣко домакинство разполага, покрай другитѣ стаи и съ резервна, за гости, наречена *одая* (гостна). Другитѣ разпределения на стаитѣ сѫ: „*соба*“ — стая съ миндеръ (втора

гостна), „*куйкя*“ — стая съ оджакъ (коминъ) и „*мутбакъ*“ (кухня), „*салонче*“ или „*чардъкъ*“, „*чардаче*“ *) Двора е доста голѣмъ и посланъ съ калдаръмъ, а въ последно време съ плочи. Всѣка почти кѫща има бунаръ или чешма. Извѫтре стенитѣ сѫ чисто бѣлосани или боядисани. Постилкитѣ и покривкитѣ сѫ мѣстна индустрия. *Килими, килимчета, ямболии, покрой* всѣка почти кѫща има въ двоенъ и троенъ размѣръ. Обикновенно всички стаи сѫ послани съ дѣлнични, или катадневни постилки килими; въ праздниченъ день слагатъ понови килимчина, или ямболии (презъ зимния сезонъ), а за „*добри дни*“ — Великденъ, Коледа, именъ денъ и пр. постилатъ най-хубавитѣ килими, които далечъ надминаватъ по хубость и трайность чипровскитѣ.

Пословична е чистотата, що подържа прилепчанката въ цѣлата кѫща. Два пѫти презъ годината: предъ Митровъ день и на велики понедѣлникъ се извършва генерално чистене на цѣлата кѫща. Тогава всички постилки и покривки се носятъ на рѣката (съ кола или добици) за пране. Цѣлата кѫща (стаи, коридори и пр.) се бѣлосва и всички сѫдове, за храна и др. употребления, се варятъ и чистятъ. Всѣка сѫбота се търкатъ и миятъ стълби, подове, дворове и се подмазва съ варь около стълбитѣ или цоклитѣ изъ двора. Късно въ сѫбота вечерь всѣка домакиня мете и чисти на улицата предъ кѫщата си. Сѫщо вършятъ (въ сѫбота вечерь) и дюкянджиитѣ. Последнитѣ метатъ и чистятъ всѣка сутринь предъ дюкянитѣ си. По грижи за чистотата и по домашната обстановка на кѫщата, прилепчанката държи първо мѣсто въ цѣла Македония. Съ една дума прилепчанката е една добра домакиня.

*Население.* Както се спомена и на друго мѣсто Прилѣпъ въ кѫсо време увеличи населението си. Търговско — икономическото развитие на града и политическитѣ събития, отъ възстанието насамъ, привлѣкоха маса свѣтъ отъ поречето, демиръ хисарско, тиквешко и околнитѣ села. Въ турско време статистика нѣмаше. Отъ време на време излизаха „салнамета“, написани тенденциозно и пристрасно отъ официалната турска власть, за туй неможемъ да представимъ данни какъ е вървѣлъ растежа на населението. Въ последно време екзархията въведе статистически таблици, които съдържаха точни и вѣрни данни за населенитѣ мѣста. Ще си послужимъ съ тѣхъ. Балканската война завари Прилѣпъ съ 14,228 души българско население. Прилепчани сѫ отъ *Бър-*

*) Въ куйкята около половин метъръ по низко отъ тавана, покрай 1—2 стени има полици (рафтове), по които стоятъ наредени домашни бакърни сѫдове; 5—10 тенджерета, 15—20 разни сахани, разни тепсии, разни тасове, гюмове, кръщалникъ и др. На друга стена има мусандри (долапи), въ които прибиратъ постилки, покривки и др. дрехи.

*сяшкото* племе, отъ което си води рода и царь Самуилъ.*) Следъ прииждането, въ града презъ XVIII и XIX в. на влашки и албанско-християнски елементъ станало е кръвосмешение, като чуждия елементъ се претопилъ и е билъ повнищо не се измѣнила физиономията на града. Той си остава пакъ български, навсѣкѫде личи български колоритъ.

*Турцитѣ.* Турскиятъ елементъ постоянно линеелъ и се губилъ. Причини за това има много. Причинитѣ за упадъка на турцитѣ сѫ причини за увеличението и запазването на българитѣ. Непрекъснатитѣ войни на турцитѣ, въ последнитѣ вѣкове на тѣхното владичество, сѫ взели живота и цвѣта на своето племе. Разнитѣ епидемии (чума, холера и др) най-много сѫ морили турцитѣ, които съ своята фаталичность, спокойно очаквали смъртьта си въ градове и села. Слабата работоспособность, господарската психология, разгулния животъ на турцитѣ сѫщо сѫ способствували за тѣхния отпадъкъ. Съ една дума турцитѣ не сѫ прогресивенъ народъ. Ето защо, Балканската война ги завари въ нашия градъ на 480б души.

*Цигани.* Броятъ на циганитѣ въ Прилѣпъ възлиза на 1127 души. Прилепскитѣ цигани, обаче, сѫ всички почти работни хора: ковачи, хамали, музиканти, работници изъ турскитѣ кѫщи, чифлигари, кошничари. По вѣроизповедание сѫ часть мохамедани и другитѣ православни. Отдѣлна циганска махала нѣма въ града. Тѣ сѫ разпръснати повечето изъ турскитѣ квартали.

*Албанци.* Около 2412 души албанци наброява Прилѣпъ. По вѣра тѣ сѫ мохамедани. Политическитѣ събития, развили се въ Албания въ последнитѣ вѣкове, принудиха мнозина отъ населението да се изсели и търси по-спокойно мѣстожителство. Други пъкъ, подмамени отъ лесно забогатяване, напускали сѫ родния си край. Въ Прилепскитѣ албанци има и отъ двѣтѣ категории. Между почтенитѣ и мирни албанци, какквито сѫ мнозина фурнаджии, житари и др., срещатъ се и кърволоци, като: Бафтиръ ага, разбойнѣкътъ Булиманъ и др. Часть отъ албано-християнитѣ сѫ се побългарили, а други сѫ се гърчеели.

*Власи.* Влашкиятъ елементъ брой само 111 души. Прилепскитѣ власи сѫ преселници отъ Москополе. Следъ разрушението на родния имъ градъ отъ албанцитѣ, разпръснали сѫ се изъ разнитѣ краища на страната. По-ласкани отъ добрия икономически поминъкъ, що ималъ Прилѣпъ въ началото на XIX в., прибрали се въ града и признавали гръцкия

*) Тѣ сѫ физически силни, решителни и юнаци. Мекензи и Ербн — англиски пѫтешественици, споминятъ и за юначеството на прилепчани.

владика. Тѣ по-късно образували гръцката партия въ града и съ тѣзи неканени гости, упорития прилепски българинъ, трѣбваше да води ожесточена борба за черква и училище. Късно у часть отъ власитѣ се поражда национално чуство и подвеждатъ борби съ гърчеющитѣ се власи за своя черква и училище. Успѣватъ да си образуватъ самостоятелна влашка община съ свое училище, а черквата остава на гъркоманитѣ власи. Националиститѣ власи служѣха си съ български свещеници, посещаваха българската черква, бѣха подъ екзархийско ведомство.

*Гърци.* Чисти гърци въ Прилѣпъ нѣма; има гъркомански нѣколко кжщи (десетина), поддържани отъ власи отцепници и албано-християни. Тѣ владѣха „влашката" черква и имаха училище.

Никакви други чужди елементи нѣма въ Прилѣпъ. Преди 45 години правиха опитъ битолскитѣ евреи, съ съдействието на властьта, да се загнѣздятъ въ града, но предъ единодушния отпоръ на българи и турци, не успѣха да сторятъ това. Главната пречка за тѣхното заселване се яви деньтъ сжбота, когато е пазаренъ день въ Прилѣпъ. Мжчиха се да измѣнятъ тоя день, но и паритѣ непомогнаха.

*Администрация, полиция, кметство, сждилище, войска и поща.* Прилѣпъ е околийски центъръ (каймакамлъкъ) и спада въ Битолския виляетъ. Начело на управлението бѣ каймакаминъ (окол. н-къ). Всички административни дѣла излизатъ отъ Идаре-Мезлишъ (администт. съвѣть), който се състои отъ: председатель — каймакамина и членове: кадията, муфтията, малъ-мюдури (счетоводитель), тахрарадъ-кятиби (секретарь), митрополита (или неговия замѣстникъ), 2 турци и 2 християни.

На чело на жандармерията стои юзбашията и помощникътъ му (мюлязиминъ), чаушъ и онбашията (старши и младши стражари). А полицията има: башъ полицъ (главенъ) и полицаи (пристави). Стражаритѣ биватъ: конни и пехотни. Първитѣ служатъ за съобщения съ селата. Всички стражари възлизаха на около 40—50 души. За по-голѣма сигорность града бе раздѣленъ (въ последно време) на участъци. Всѣки участъкъ има полицай и нѣколко стражари. Такива участъци (само въ християнскитѣ квартали) имаше 5—6. Околийското упавление заедно съ всички подраздѣления (адм. сждебни, финансови) се помѣщава въ стара сграда, намираща се въ чаршията, край р. Дабничица, Тамъ е затвора —старо, нехигиенично помѣщение. На отсрещната страна се намира кметството (беледие), начело на което стои беледие реизи (кмета) и азитѣ (съветницитѣ), отъ които 6. турци. 2. българи. Въ грижитѣ на кметството влизаше: хигиеничното състояния на града, санитарното, строежи, мѣрки и тегилки. За чистотата на кжщитѣ и дюкянитѣ се грижеше

всѣки стопанинъ; едва напослѣдъкъ се въведоха боклукъ-арабаси изъ по- голѣмитѣ улици. Имаше градски лѣкарь, и агенти (чарши-яси), които въ годината веднажъ провѣряваха хлѣба и теглилкитѣ по дюкянитѣ. Сѫщитѣ обикалятъ кварталитѣ, за да контролиратъ строежитѣ и пр. Освенъ градската аптека има и други две на българитѣ: Дамче и Крайничанецъ.

*Сѫдилища.* Въ по-старо време сѫда извършвалъ кадията, но въ последно време организираха се сѫдилища по европейски образецъ. Въ града имаше сѫдъ отъ I инстанция (бидаетъ-мехкемеси), личния съставъ, на който бѣ: председатель — Наибъ, башъ кятипъ и 2 члена (единъ турчинъ и единъ християнинъ). Единъ отъ членоветѣ е следователь (мустентикъ муавени . Имаше и мудей—умуми (прокуроръ). По граждански дѣла, (хукукъ) право на апелация въ тоя сѫдъ се препращаха на виляетския паркетъ. По углавни дѣла тоя сѫдъ решаваше само отъ кабахатъ (простѫпки) и джуна (престѫпления), не наказуеми повече отъ 3 години тъмниченъ затворъ. Апелацията по тоя сѫдъ сѫщо се извършваше въ виляетския градъ. Всички видове сѫдилища сѫ подъ надзора на инспекторъ (мюфетишъ) по правосѫдието, който имаше седалище въ виляета и трѣбваше 10 пѫти въ годината да посети сѫдилищата и за неизправностьта долагаше направо на Министрството на Правосѫдието. Въведоха се напоследъкъ и търговски сѫдилища (тиджаретъ), които се състоеха отъ председатель и 3 члена — все турци. И тъй на име (проформа) турскитѣ сѫдилища носѣха европийски образецъ, но по съдържание тѣ бѣха си чисто оренталски. Еднаквостьта се състоеше само въ цивилното и шикозно европейско облѣкло на по-висшитѣ чиновници отъ магистратурата, дѣлата, обаче, се караха по ala turca.

*Войската* въ Прилѣпъ се увеличи въ последно време, отъ появата на революц. чети. Основитѣ за казарми се положила презъ 1894 г. До тогава войската, колкото я имаше, квартруваше изъ ханищата. Прилепскитѣ казарми сѫ модерна постройка. Намиратъ се северно вънъ отъ града, край пѫтя за Велесъ. Тѣ сѫ кавалерийски (алай) и побиратъ цѣлъ полкъ. Околностьта позволява за обучения и маневри. Вода иматъ въ изобилие. Малка часть имаше и пехота, тя бѣ колкото за потера на „комититѣ". На чело на войската бѣ миралайя (полковникъ).

*Поща и телеграфъ.* Пѫтнитѣ съобщения напоследъкъ бѣха доста редовни. Прилѣпъ е свързанъ съ всички съседни градове, съ добре обзаведени шосейни пѫтища; изключение бѣ само пѫтя за Велесъ, който често се повреждаше въ Бабунското дефиле отъ прииждането на буйнитѣ планински рѣкички. До преди свързването Битоля съ Солунъ чрезъ желѣзния пѫть, цѣлата поща за западна Македония мина-

ваше презъ станцията Градско—Прилѣпъ. Тукъ се задържаше пощата за съседнитѣ градове Крушово и Кичево, а останалата—се препращашеза Битоля. Тогава (преди 25—30 год.) пощата се пренасяше съ 2—3 голѣми покрити каруци, впрегнати съ 3—4 здрави коне и съпровождана съ голѣмъ брой суварии (8—10), на чело на които вървѣше „татаринъ". Понеже често ставаха обири на пощата, то, до миналото ѝ изъ разни стратегични мѣста, съпровождана бѣ отъ войскови части. Такива имаше при с. Плетваръ, Топлица, Ракле, Фаришъ и пр. Тогава пощата идваше три пѫти седмично: понедѣлникъ, срѣда и петъкъ. Следъ свързването Битоля съ желѣзница, пощата се получаваше отъ тамъ съ простъ куриеръ (стражарь) и то два пѫти седмично, понедѣлникъ и петъкъ. До скоро пощенското здание бѣ въ бълг. кварталъ до градската рѣка; по-късно се вдигна до кметството. Прилепската пощенска станция е свързана съ телеграфъ съ всички съседни градове направо: съ Битоля, Крушово, Кичево, Велесъ и Кавадарци. Начело на станцията е началникъ (телеграфъ-мюдури), единъ разсиленъ (раздавачъ) и нѣколцина служащи по линията. Таксата на проститѣ писма бѣ: 1 грошъ, на пощ. карти 20 пари, препоржчани писма сто пари. До като Битоля не бѣ свързана съ желѣзница, презъ прилепската станция минаваше пѫтя на телеграфнитѣ съобщения отъ виляетския градъ за Цариградъ и Европа. Тогава и чиновнич. пощенския персоналъ бѣ по-голѣмъ. Турската поща не практикуваше пощ. записи. Парични пратки (групо) се изпращаха като групъ. Съ една дума пощата не практикуваше европейскитѣ нововеведения и улеснения за публиката.

*Данъчната система.* Тя бѣ два вида: прѣки налози и косвени. Къмъ първитѣ спадатъ *беделъ* (военна повинность), който се взима отъ всѣки мѫжки членъ (християнинъ) въ брой; *вергия* (върху недвижимия имотъ), която се взима 4—8 на сто, на дюкянитѣ 8 на сто; *ихтибарие* (данъкъ занятие) по 40—100 гроша годишно, споредъ състоянието, *джелепъ* (на добитъка) по $4\frac{1}{2}$ гроша на коза и овца и по $3\frac{1}{2}$ гроша на свиня, *ашаръ* — десетъкъ на житата (до 10—12 %). Косвенитѣ данъци бѣха: *юмрукъ* (върху виното), *верека* (гербовъ налогъ), *акцизъ* (върху тютуна). Разхвърлянето и събирането на прѣкитѣ данъци ставаше тъй: всѣко махало си имаше малемухтарь и ази (махаленски съветъ) избираеми отъ населението; тѣ назначаватъ и язъджия (таксилдаръ, —бирникъ). Въ опредѣленъ день става събрание въ нѣкоя ханджийска стая, или кафене и тамъ се разпредѣля по челяди данъка беделъ, вергия, ихтибаръ — споредъ състоянието. Бѣднитѣ се освобождаваха, а заможнитѣ се облагаха съ по-вече. Отъ финансовото управление се даваха общи суми за тия пера. Напримеръ: 100,000 гр. е *беделя* на извесна махала и 5000

гр. ихтиберие. Махленския съветъ има списъцитѣ на махленцитѣ и опредѣля нормата за беделъ и ихтибарие. Беделя плащаше всѣко новородено мжжко дѣте по 14 гроша до 50 год. възрасть, а ихтибарие—способнитѣ за работа. Разхвърления по тоя начинъ данъкъ одобренъ отъ махленския съветъ, се поднася на финансовото управление, което следъ като го утвърди, предава го на бирника (язаджията) за събиране. Почти всички косвени данъци се прибираха за смѣтка на държавнитѣ дългове.

*Монети, мѣрки и теглилки.* Въ цѣлата държава нѣмаше еднакъвъ курсъ на паритѣ. Въ Прилѣпъ лирата имаше курсъ 108 гроша, а наполеона — 95 гр.; сребърнитѣ пари бѣха: бѣла меджидия 20 гроша, $^1/_4$ б. м. — 5 гр., 2 гр. и 1 гр.; медни пари имаше: алтилъкъ (или бешлъкъ) 5 гроша и десеть пари, $^1/_2$ юзлукъ (сто и петь пари), и онлуци (10 пари). Мѣрката за тегло бѣ ока̀та и драмоветѣ, макаръ официално да се въведе килограмъ и подраздѣленията му. За течности пакъ ока (мѣрка за вмѣстимость). И за по-голѣмо тегло кантаръ. За обемъ — кило (100 оки), шиникъ ($^1/_4$ отъ кило), половинъ шиникъ $^1/_8$ и кутия (1—2 оки), за дължини аршинъ = 66 см., за повърхность (нива ливада) — долюмъ = 1600 кв, аршина; за лозе мѣрката бѣ *мотика*; една мотика = на 400 пръчки и т, н.

*Съобщенията.* Съобщенията на града съ околията ставатъ изключително съ добитъкъ: магаре, конъ и рѣдко муле, а тъй сжщо и междуселскитѣ съобщения се водятъ само съ добитъкъ. Всичката стока за въ града и обратно се пренася съ товаряне поменатия добитъкъ. Изключение е за полскитѣ села, които си служатъ съ волски кола съ 4 колелета, мѣстна направа. Никакви каруци не бѣха въведени още засъобщения и товаръ, понеже не позволяватъ тѣснитѣ междуселски пжтища за движението. Търговската стока за вносъ и износъ въ Битоля и обратно се пренася съ волски, биволски кола, или конски каруци, като се плащаше отъ 10—20 пари за превозъ на ока. Следъ войнитѣ центъръ на търговията стана Скопие и каруцаритѣ вървятъ направо за тамъ презъ Велесъ, като взиматъ по 1—2 лв. на кило.

## IV.

## Чужди свидетелства за гр. Прилѣпъ.

1. Пръвъ чуждестраненъ пжтешественикъ, който посетилъ Прилѣпъ е англичанина Браунъ (сп. срп. Кр. Академије IX, 40). Той е миналъ презъ XVII в. и говори, че въ града срещналъ българи.

2. Подиръ него е миналъ презъ Прилѣпъ французкия ученъ Ami Boue. Той е пропжтувалъ на дължъ и на ширъ

земитѣ на Европейска Турция презъ 1836—1837 година. Неговиятъ трудъ (La Turquie d' Europe..) е излѣзълъ отъ печатъ въ 1840 г. Тоя ученъ твърди, че „*българитѣ*“ сж главната ядка на населението въ Македония“.

3. Наскоро следъ Amî Boue, презъ 1839 г. е пжтувалъ изъ Македония Гьотингентския професоръ A. Grisebach. Той е посетилъ и Прилѣпъ. Главенъ предметъ на пжтуването му е флората, но покрай нея спомина и за народноститѣ въ страната. „Отъ Солунъ на западъ вече се слуша *български езикъ*,“ казва немския ученъ (A. Grisebach. reize durche Rumelien und nach Rrusseim jahre 1839, Göttingen 1841, II B. p. 65.)

4. Именитиятъ руски славистъ *Викторъ Григоровичь*, отличенъ познавачъ на южното славянство, пжтувалъ е изъ Македония презъ 1843—5 год. Той е посетилъ Прилѣпъ и манастиритѣ. Възъ основа на етнографията, историята и езика на македонскитѣ славяни Григоровичъ ги признава за *българи* (Очеркъ пжтешествія по Евр. Турция, 2 изд., Москва 1877 година).

5. Презъ 1865 г. посетилъ е Прилѣпъ *руския Архимандритъ Антонинъ*, членъ и сътрудникъ на Императорскаго Рускаго Архиелогическаго общества. Санпетербургъ... Неговиятъ трудъ „Изъ Румеліи. Архимандрита Антонина...“ Публикуванъ 1889 г., спомина за старитѣ черкви и манастири изъ околията.

6. Австрийскиятъ Консулъ Ханъ е пжтувалъ на два пжти презъ Македония съ научна цѣль, първиятъ пжть презъ 1858 и втория — презъ 1863 г. Ханъ е посетилъ Прилѣпъ, придруженъ отъ сръбския майоръ Фракьозахъ, директоръ на бѣлградското арт. училище, комуто е било възложено да бележи де живѣятъ сърби, българи и албанци. За населението въ разнитѣ градове и села има доста бележки. За прилепската околия казва: „Тя има 160 села, отъ които 18 сж мохамедански, 12 албански и 6 български прирошъ до Прилѣпъ съ 70 български кжщи и т. н. (Reise von Belgrad nach Salonik Wien 1861).

7. Немскиятъ ученъ *Хенрихъ Бартъ* препжтувалъ презъ Македения въ 1862 г., като посетилъ и Прилѣпъ. Въ градъ Прилѣпъ намира покрай турското и *българско население* 11000 души (Reise durch das innere der Enropäischen Türqei... 1862“. Berlin 1864 g.

8. Английскитѣ филантропки мисъ Мекензи и мисъ Ербй обиколили презъ 1863 г. Македония и сж издали книгата: „Travels in the Slavonie provinces of Turkey in Europa“. London 1867 г. Тѣ сж посетили Прилѣпъ, за когото говорятъ: „Населението въ Прилѣпъ, и на неговия окржгъ е *българско*“.

9. На 2 юлий 1898 г. посетили сж Прилѣпъ рускитѣ учени Успенски и Милюковъ съ мисия, на Руския Археологически Институтъ въ Цариградъ, да проучатъ старинитѣ въ града и манастиритѣ.

Ще наведемъ и следнитѣ чужди свидетелства за Прилепскитѣ българи.[1])

1. Презъ VII. в., когато въ Мизия се настанили българитѣ на Аспаруха, една значителна българска орда, подъ водителството на Куберта дошла отъ Панония, се засилила въ сърдцето на Македония, въ битолското поле въ Керемийския лагеръ. Тя държала въ подчинено положение околнитѣ славянски племена и спомогнала за по-лесното разпространение и закрепване на името „българинъ“ въ Македония. За това узнаваме отъ добавкитѣ къмъ житието на св. Димитри Солунски. Лагерътъ Керамия се намиралъ между Битоля и Прилѣпъ (при днешното с. Чепигово), на римския пжть отъ Хераклия (Битоля) за Стоби (днешното Грацко).

2. Първото българско царство било подчинено подъ Византия въ 1018 г. Презъ тази година падна убитъ при Драчъ българскиятъ царь Владиславъ. Императоръ Васили Българоубиецъ потвърди съ грамоти църковнитѣ правдини на българската Охридска архиепископия, като я нарича *„българска“* архиепископията и *„български“* сж наречени македонскитѣ стекати и манастири*). Архиепископъ Йоанъ Охридски, който билъ отъ Дебърско (1019—1037 г.) и комуто Васили врѫчилъ хрисовулитѣ за правдинитѣ на българската черква, е нареченъ *Патриархъ Боугарсцъ и земли* отъ едного отъ негови ученици, пресвитеръ Йоанъ (А. Поповъ, Описаніе рукописей А. П. Хлудова Москва 1872; М. Дриновъ, в Пет. XXXI).

3. Съвременикътъ и историкътъ на първия Кръстоносенъ походъ монахъ *Робвертъ Римски* нарича западнитѣ земи на византийското царство, българска область, съ градове Костуръ, Битоля, Прилѣпъ и др. (Historia Hierosolym tana, lip. II, cap. II).

4) Охридскиятъ архиепископъ Теофилактъ, гръкъ по родъ, се оплаква въ много отъ своитѣ писма, пращани до различни лица, отъ своето паство, което нарича *„българско“* (Theophylacti epistola XXI, Eb Meurio).

5. Презъ края на XII в. и първата четвъртъ на XIII в. Охридски архиепископъ билъ гръкътъ Димитри Хоматианъ, който въ приложното житие на св Климента Охридски, говори за българитѣ, които населявали Македония и влизали въ охридската архиепископия. И въ единъ стихотворенъ надписъ на Христосовата старинска икона въ Охридската черква св. Кли-

[1]) Професоръ Иорданъ Ивановъ — Българитѣ въ Македония“.

*) Тамъ се говори, че градъ Прилѣпь се намира въ Пелегонийската епархия.

ментъ, той се именува *„пастирь на българптѣ“*, Сѫщиятъ свидетелствува още, че езикътъ, що се употрѣбява въ неговата область, билъ български. Това се вижда отъ единъ неговъ отговоръ до сръбския краль Стефанъ Радослава (1228 — 1234) (ср. Гласникъ XXXIII; 4.)

6. Въ хрониката на византийския историкъ Георги Акрополитъ сѫ оставени ценни свидетелства за етнографския ликъ на македонскитѣ области презъ срѣдата на XIII. в. „Презъ 1255 год.,“ той говори, българ. царь. Михаилъ Асенъ, воювалъ, за да си възвърне завладенитѣ отъ гърцитѣ български земи. Гърцитѣ особено се бояли за македонскитѣ предѣли, защото повечето отъ западнитѣ области сѫ населени съ българи. Отъ Воденъ императоръ Теодоръ II Ласкаръ се устремилъ срещу Прилѣпъ и др.“ (Ci. Acropolita, p. 125).

7. Презъ края на XIII в. и началото на XIV в. северна Македония се владѣеше отъ сърбитѣ, а южна отъ гърцитѣ. Византийския императоръ Андроникъ Палеологъ (1283-1328г.) подарилъ на Охридската архиепископия плащаница съ надписъ, запазена и до сега въ Охридъ: „Пастирю на българитѣ, спомни си, при жертвоприношенията, за владетеля Андроника Палеолога“.

8. Сръбския кралъ и по-сетне царь Стефанъ Душанъ владѣеше, освенъ Сърбия и цѣла Македония, за това често пѫти той лично се титулува, като владетель на само на сърбитѣ, но и на ония народи, които влизаха въ неговата държава. Ето нѣколко примери отъ паметницитѣ :

Въ едно писмо до венициянския дожъ Андрея Дандуло, писано отъ Сѣръ въ 1345 г., Стефанъ Душанъ се издава за господарь и на българитѣ, чиито земи въ Македонии той действително владѣеше: „По божията милость Стефанъ краль на Сърбия . . . и обитатель на не малка часть отъ българската земя . . .“ Monumenta glav, meridionacium II. Zagrabie 1870, p. 278).

Въ увода къмъ своя законникъ Ст. Душанъ заявява, че владѣе и „Странамь Бльгарскыимь“. . . (Ст. Новаковичъ, законникъ Ст. Душана стара сръбског. у Београду 1898, стр. 3.).

Въ една грамота, издадена въ Мелникъ презъ 1350 год. той се титулува като владетель Бльгаромь . . . (Ст. Новаковичъ, законски споменици, Београд 1912 г., стр. 708). и пр.[1])

---

[1]) Отъ хрисовулитѣ на царь Душанъ и даренията на лицата, както и названията на мѣстноститѣ, може ди се сѫди за етнографския характеръ на населението въ Прилѣпъ. когато сърбитѣ сѫ завладѣли града (1334 г.). Самия Ст. Новаковичъ твърди, че преди сръб. владичество въ тоя край сѫ населявали гърци и после славяни (чети българи). Ето имената на хрисовула: тасъ Бѣлебьския, Сидрофанова. Коупеница Аргиропоулова Ноефилова, село Бѣла Черква, Трновци, Глобочани, Ереновни, Матгаритъ, Коучковяни, . . . Отъ Панарета, Стась Чемерова, Маминова, Коупленица отъ Киръ Димитрия Давидова, Бѣла Водица, Дворище, Гребенарово, Дворище, Ковачево, Водица Роунзорева и др.

9. Средата на XIV в. Византия бѣ ознаменувана съ редъ религиозни движения и разпри. Едно отъ първостепенитѣ лица въ ония духовни борби бѣ Григори А. Киндинъ, виденъ полемистъ и писатель, ржкоположенъ за солунски архиепископъ. Въ единъ гръцки ржкописъ отъ XV в, № 1238 на Bibliothèque Nationale de Paris, дето сж събрани главно статии на Палама, противникъ на нашия А. Киндинъ, последния е посоченъ за родомъ отъ Прилѣпъ, а по произхождение мизиецъ т. е. българинъ. (Срв. O. Tafrali, Thesalonipue au XIV Siecl. Paris 1913, p. 191).

10. Следъ смъртьта на Душина сръбската държава се разпаднала на отдѣлни, независими области. Вълкашинъ взелъ западна Македония, съ столица Прилѣпъ и поради това, че той държалъ земи съ българско население, въ нѣкои паметници се нарича българскн господарь.

Самъ сръбскиятъ писатель Михаилъ отъ Островица, въ своята хроника, писана между 1496—1501 год. казва за Уроша (синъ Душановъ): „Овај је дао био двама брачама (Вукашину и Угльешу) да управлају са бугарском царством“ (Гласникъ XVIII, 75). На друго мѣсто, въ сжщата хровика, се говори за Германската битка (1371 г.) „Кад је био само још четири миле далеко отъ Дренопола, онда она два брата, кајису заузели бугарски землу, против свог господара устала“ (гласникъ, 76). И албанецътъ Иванъ Музаки свиделелствува въ своитѣ мемоари отъ 1510 год., че Вълкашинъ е владѣлъ българска земя. (Giov. Musachi, Historia della casa Musachia. Срв Hopf, Chronique gréco — romaines. Parrs 1873, p. 281). И Паиси въ своята история (1762 г.) казва, че Вълкашинъ билъ краль български и сръбски (стр. 50).

11. Следъ смъртьта на Вълкашинъ въ 1371 г. Крали Марко станалъ кралъ на западна Македония, съ столица Прилѣпъ. Марко по народностьта на населението, което влизало въ неговата държава, се титулува въ паметницитѣ като български князъ, като владетель на българска земя. Византийскиятъ писатель отъ XV в, Францисъ въ своята хроника за Марка казва, че ... „управляваше една часть отъ България“. (Phrentzes chron., p. 54). Сжщо и сръбския писатель Михаилъ отъ Островица, говори за „Марка бугарског князе“ (Гласникъ XVIII, 80). И Ив. Музаки казва, че Марко владѣе българска земя (пакъ тамъ p. 273).

Тия сръбски, албански и гръцки вести за българщината на Кралимарковата земя по-нататъкъ се повторятъ и у писатели хронисти отъ по-далечни земи, като: еврейский историкъ Иосифъ Бенъ Йошуа отъ XV в., Филипа Лонидера отъ XVI в., хърватската хроника на Ив. Томашичъ отъ XV в. и др.

Любопитно е, че Крали-Марко минава за български господарь и въ народната поезия на сърби и българи, както

и въ сръбскитѣ худож. пѣсни, нагласявани по народнитѣ. Далматинскиятъ поетъ Андрей Качичъ Миошичъ (1696—1760) въ своята сбирка: „Разговоръ угодни народа словинскаго“ изрежда балканскитѣ славни юнаци.

Босна слави Рельу Бошньнииа,
Сеньбијели Иву Сеньанина
Унгарија Сибинянин Јанка
Бугарија Кральевича Марка,
ЕрцеговциМилош Кобилича и пр.

Въ сръбскитѣ народни пѣсни срещаме стихове като следнитѣ:

Ето тебе Кральевичу Марко
От лијепе земље Бугарије
или
Сваке земља хвали господара,
Бугарија Кральевича Марка и пр.

Сжщо е и въ българ. народни пѣсни: тамъ Марко дори е отъ българска народность. Това твърдение се среща и въ сръбски печатни трудове. Въ историята на Загребската Катедрала писана отъ Крчелича презъ XVIII в. Марко е посоченъ като българинъ. И сръбскиятъ историкъ отъ с. в., владиката Вас. Петровичъ, въ своята история о Черной Горы. 1754 год., изкарва Марко, че билъ българинъ. (Срв. Ил. Рарварац. О Кнезу Лазару. Нови Сад. 1888 стр. 420, 422).

12. Известниятъ турски географъ и историкъ Хаджи Калфа е писалъ своитѣ трудове презъ втората четвъртъ на XVII в. и умрѣлъ въ 1655 г. Отъ географическото му съчинение „Румелия и Босна“, познато въ науката само по немското преводъ на Хамера, Виена 1812 г., намираме за Македония следнитѣ бележки:.. „Битоля е между Леринъ, Прилѣпъ, Преспа, и Охридъ. Жителитѣ ѝ сж българи. Сжщото говори за Охридъ, Хрупища, Биглица и пр.

13. Българския епископъ Петъръ Богданъ Бакшичъ отъ католиш. прогаганда, презъ 1640 г. опредѣля границитѣ на българската земя и езикъ като включва и по-голѣмата часть отъ Македония и пр. (E Fermenbzin, Acta Bulgara ecclesiastica ав A. 1565 usguad 1799. Zagrabie 1887, г. 69).

14. Единъ ржкописъ (Поменикъ на Зографския манастиръ въ Св. Гора), писанъ презъ XVII в., съ допълнение отъ XVIII в., съдържа имена на дарители на Зографския монастиръ. Между другитѣ градово, села и манастири като българска земя се споменватъ и много такива отъ Македония: градъ Прилѣпъ, манастиръ Трескавецъ, манастиръ Сръзей.

15. Въ Фрушкогорския манастиръ Фенекъ презъ 1753 г. живѣлъ като ратай съ жена си българинътъ Стоянъ Вучковъ отъ прилепско село Смолани, отдето се изселилъ презъ време на турско-австрийската война, (Руварацъ, Описъ и пр. 22).

16. Презъ 1770 г. и по-сетне въ 1802 г. (като второ издание) е печатанъ четириезиченъ речникъ-разговорникъ на четиритѣ християнски езици (гръцки, български, влашки и албански), употребявани въ битолската епархия. Авторътъ на тоя речникъ е билъ куцовлахътъ попъ Данилъ отъ Москополе (Корчанско). Средства за отпечатването му далъ битолския гръц. владика Нектария. Отъ тая книга се разбира, че славянското население въ битолската епархия (Битоля Прилѣпъ и др.) е *българско*. Въ разговорника български езикъ е предаденъ на битолско наречие. Ето за показъ какъ почва началото на разговорника;

Гóспотъ стóри нéбото, земята, сънцето, месечѝната, звéздите. И сéтне пóела мóрето, éзерата, реките и изватха рѝбите, агулите. Пакъ речé и излегóа гóре на зéмята сфите дървá и пр.

17. Отъ прилепското с. Дабница е билъ родомъ Доситей Новакоиичъ (1784 - 1854 г.). Той приелъ монашество въ Зографския български манастиръ и се връща въ отечеството си, но преследванъ отъ турцитѣ, избѣгалъ въ Сърбия. Презъ 1833 год. Доситей е избранъ за тимошки владика, съ седалище гр. Зайчаръ—Неготинъ, кѫдето и се поминалъ. Той билъ известенъ като българинъ, за което свидетелствува и дяконътъ му Стефанъ Ковачевичъ, родомъ отъ Призренъ въ едно саморѫчно писмо отъ 1851 год., пазено подъ №402 въ рѫкописното отдѣление на софийската Народна библиотека. Въ писмото е казано: „я 1831 г. будемъ отъ нашега болгарина Зографского во Атонѣ монастиря, господина Епископа Досітея во диакона рукоположенъ и при нѣму у Зайчару... служилъ".

18. Въ единъ рѫкописъ, писанъ между 1812 — 1830 г., като преправка на Паисиевата българска история, находящъ се по настоящемъ въ рѫкописната сбирка на Ентографическия музей въ София, № 583, листъ 61 помѣстенъ списъкъ на българскитѣ области и градове. Въ „часть третая Македония се избройватъ много градове населени съ българи. Часть четвертая: колко има болгарски у Дардония: Охридъ: старая столица болгаромъ: Битоля: Прилѣпъ и т. н. (липсва строга етнографска граница).

19. Павелъ Йосифъ Шафарикъ, първиятъ славянски етнографъ и славистъ, събралъ отъ устата на цинцарина търговецъ Никола отъ с. Магарево (Битолско) сведения за македонскитѣ славяни (1827 — 1828 — между латинскитѣ му бележки): „Въ манастиръ (Битоля), Тиквешъ, Прилѣпъ, Мегленъ, Воденъ и пр. живѣятъ *чпсти българе*: сѫщо и турцитѣ говорятъ български и т. н. (Ив. Д. Шишмановъ, личнитѣ сношения на Шафарикъ съ българитѣ, Бълг. прегледъ, г. II, кн. XII, стр. 78). Шафарикъ издаде презъ 1882 г. Slowansky

národopis съ карта, кждето е посочена границата на българското и сръбското племена.

20. Въ игуменската стая на прилепскиятъ манастиръ (Трескаведъ) е окачено въ стъкло и рамки словото за „*успѣние Богородично*“ (храмовия праздникъ). На края на словото е поставена дата: 1833 *Ап* (*Рилнïа, Болгарцки* монастиръ *Трескавецъ*. За българщината на прилепското население говори и единъ надписъ въ сжщия манастиръ. Надъ вратата на терзийската стая, правена съ разходитѣ отъ еснафа отъ Прилѣпъ презъ 1867 г. стои мряморенъ надписъ, дето между друго се чете: *Иждивениемъ Болгарскиотъ терзійски еснафъ*. (А. П. Стоиловъ, Мед. XVI—XVII).

21. Презъ 1856—57 год. излѣзе въ Атина двутомна историко-географ. книга на П. Арвантинасъ за Епиръ и съседнитѣ земи. Като изрежда македонскитѣ градове, автора споменава и за народностьта на населението имъ. Ето нѣкои примери: *Прилѣпъ*, или още наречень Перлепе, е градъ въ Македония, често пжти се споменава въ византийската истор я. Сега неговото население се състои отъ 1200 домакинства, мохамедански и християнски; последнитѣ сж отъ *български родъ* и една часть влашки.

22. На 1861 год. Братя Миладинови напечатиха сборникъ отъ *Български народни пѣсни*. Пѣснитѣ сж били събрани главно отъ прилепско, битолско, кукушко, струмско и пр. Тоя сборникъ е билъ издаденъ съ средствата и покрвителството на сърбохърватския архиепископъ Йосифъ Шросмайеръ.

23. Въ една дописка отъ Битоля, печата в. Македония отъ 1867 г. № 14, се разправя следното за българското национално чуство въ Прилѣпъ и Битоля. „Прилѣпъ е днеска центъръ по нашенски-ве страни за добре уреденото си училище. Прилепчани биле марливи къмъ ученията, а въ 5—6 години растояние не само що чудесно споредъ времето уреди диха мжжкото училище, но постановиха и едно девическо, за кое напролетъ ке му праватъ и особно здание . . . освенъ това, прилепчани сетъ самата причина що ние (битолчани) си отворихме колко годѣ очитѣ, се опознахме оти сме Бугари и т н.“.

24. Въ броеве 42 и 43 на цариградския в-къ Македония отъ 1867 год. сж помѣстени пжтни бележки на двама дописници, що пропжтували нѣкои краища, като: Паланка, Велесъ, Битоля, Щипъ, Прилѣпъ и др. За Прилѣпъ пишатъ: „. . . Тука живѣятъ 4 народности Българи, Турци, Егюпци и Цинцари; Гърци нѣма ни единъ, Българи около 1200 кжщи, църкви 1, училища 2, едно мжжко и едно девическо: мжжкото отделениея за български и гръцки; въ българското отделение има около 250 ученика, а въ гръцкото само

40, въ девическото Българско уѣилище се събиратъ до 150 момичета,

25. Вестьта за подписването на Санъ-Стефанския миръ, накарала да се вземе инициатива и се поднесе благодарственъ адресъ отъ страна на българския народъ на 4 априлъ 1878 год. до царя Освободителя Александра II. Адресътъ е подписанъ и отъ много македонски краища, между които личатъ градоветѣ: Скопие, Битоля, Прилѣпъ съ окржжията имъ, Охридъ, Кратово, Велесъ, Щипъ и много други.

Това сж само часть отъ многото свидетелства на чужди учени и пжтешественици за произхода на прилепскитѣ славяни.

## V.

## Старини.

Днешниятъ Прилѣпъ, бидейки основанъ отъ по-ново време, следъ завоеванието отъ турцитѣ, нѣма особени старини. Но стариятъ градъ, днешното село Варошъ, както и околията изобилватъ съ старини. Срещатъ се старини отъ тракийската, гръцката и римско—византийската епоха, както и отъ славянския животъ въ тоя край,

Въ днешния Прилѣпъ споминатъ се следнитѣ старини:

1. Приказва се , че намѣстото на днешната „Байракъ—джамия“ въ старо време е била ливадата на Крали-Марко.

2. *„Куршумли ханъ“* се намира въ централната часть на града и се вѣрва да е старовремски градежъ; но личи, че е граденъ отъ турско време.

3 Въ турскатѣ гробища, при „гьокъ-дере“, край шосето, що навлиза въ града, се сочи на *„владиковъ гробъ“*, наредъ съ другитѣ турски гробове. На гроба личатъ четири хубави мраморни стълба, на височина 1 метъръ, които държатъ горната плоча. За стълбоветѣ се приказва, че сж били пренесени отъ нѣкоя черква отъ с. Варошъ. Преданието за самия владика, който лежи въ тоя гробъ, говори следното: Мара, сестра на царь Шишмана, следъ като станала жена на Султанъ Мурада, нежелайки да се потурчи, напуснала султанскитѣ дворци въ Цариградъ и дошла въ Прилѣпъ, за да се покалугери въ Трескавечкия манастиръ. Владиката отказалъ да я приематъ въ манастира. Мара заповѣдала да изколятъ всички манастирски калугери и манастира запустѣлъ. Владиката билъ простенъ, но никой го не искалъ. Гърцитѣ (Патриаршията) не го искала и турцитѣ още по-малко, поради което решилъ да приеме мохамеданската вѣра, макаръ и привидно. Увѣрени турцитѣ, че владиката лицемѣрѣлъ съ мохамеданството, убили го и го закопали въ свои-

тѣ гробища, а за да се знае, че билъ владика, поставили на гроба 4 стълба отъ св. престолъ, отъ стари черкви въ Варошъ. За сжщиятъ владика се пѣе и следната пѣсень изъ нашитѣ краища:

Дали се чуло видело,
Владика Турчинъ да биди?
Сите рисяни во цжрква одатъ,
Владика оди на берберъ,
Да си обричи брадата.
Кога си брада бричеше,
Лоени свейки гореше.
Сите рисяни отъ цжрква излегуватъ,
Владика оди в' джамия.
Сите се турци кланяатъ,
Владика просто стоеше,
Бели си раце Кжршеше,
Жални си солзи ронеше.
Ололе. Боже, до Бого,
Що е ова чудо за мене.

(Записаль М. Цепенковъ — М. сб. кн. XV)

4. Сега въ града има черква „св. Благовещение", издигната въ 1838 г Забележителенъ е нейния иконостасъ, цѣлъ изработенъ отъ орѣхово дърво. Рѣзбарската часть е работена 3 години отъ мэйсторъ Димитрия, миякъ и свършена въ 1858 година. Влашката черква (така се нарича патриаршеската) е издигната въ 1876 — 77 г. Тя е съ 5 кубета. Въ 1890 г. открытъ е параклисъ Св. Кирилъ и Методи въ варашкомахало, въ когото нѣма нищо антично. Турцитѣ иматъ 14 джамии и 2 текета.

5. Въ архивата на прилепската черк. общини се съхраняваше старо евангелие съ следнитѣ думи ржкописни: „Сѣтыхъ Силіихъ Воскресныхъ й страстей Гда нашего Іисѣ Христа двховника куръ Кисаіона преписа во ѧѳкг (1823), априли во градѣ Прилепѣ Македонстѣмъ Христѣ хаджи Константиновичъ оучйтель Прилепскій".

6. Въ списъка на Софийската Народната библиотека, №82 е забележана следната книга: „Евангелие ржкописно на пергаментъ много оцапано, не пълно, на много мѣста пергаментнитѣ листа сж замѣстени съ бѣли, дебела хартия. Това евангелие, като се види отъ надписа на втората страница отъ първия листъ е писано въ 6899 г. или 1391 г. отъ нѣкой многогрѣшнаго и смиренаго монаха Симиона отъ Рилския монастиръ". Книгата се пазила преди това въ прилепското читалище, но за по-сигорно я предалъ на Народната библиотека г. Никола Кондовъ.

7. На тритѣ черковни порти стоятъ мраморни плочи съ надписъ: „*Храмъ св. Благовѣщение съградень отъ православнитѣ българи въ 1838*“ *г.*

8. Въ дъното на олтаря на черквата „св. Благовещение“ с построенъ политронъ отъ мраморни плочи, една отъ които е надгробна съ надписъ:

†

1814

Σεπτεμβρτν
14: ενθαδε
κιτε ουδουδος
του θεν Αταν
ασιος: εγρηπο
ολι:

аѿід (1814)

септе
мкрйа
ід: зде лє
житъ: рав
ъ: бѡжи
атанасъ
ігрівѡ
слйѧ

9. У семейството Тасе Хр. Думбаловъ, наследникъ на фамилията Даскаловци, се съхранява ржкописенъ псалтиръ, прѣписанъ отъ прилепския български учитель хаджи Ристе. На тоя псалтиръ има тия приписки:

„Сиѧ книга писа̀ хр҃тѣ мойсѡвъ сінъ во лѣто ѿ рождество хр҃тово ѧфпз (1787) месеца августа“; на ржкописенъ акатисъ: „сйа книга хаџи Костадинова ѩ зел ѿ попа̀ мойса икономовъ“; на сжщия преписъ: „Христе хаџи Константїновичъ, оучйтелъ Прилѣпскій (аѿкг—1823) и др.

(А. П. Стоиловъ—7, 8, 9—Отечество, кн. 19, 17 стр. 3—4).

10. Прилепскиятъ часовникъ е една солидна и монументална сграда. Той се намира въ средъ чаршията, високъ е 55 метра и е творение на прилепския майсторъ Пере Лауца. Издигнатъ е въ 1858 г. Часовника има за основа 6 жгълна призма, която се издига на височини до 40 метра и върха ѝ свършва съ конусъ купелъ високъ 10 метра, подпренъ на 6 стълба, високи по 5 метра. На конуса виси камбана (часовникъ), която удря по 2 пжти въ часъ и се чува още отъ плетварскитѣ височини (10 к. м.) Доле, въ основата на всѣка стена отъ призмата, тече чешма. Тоя паметникъ ясно сведочи за творческия умъ на майсторъ Пере, който не е видѣлъ нито школа, нито архитектура, нито моделъ. Вторъ подобенъ часовникъ нѣма на Балкански полуостровъ.

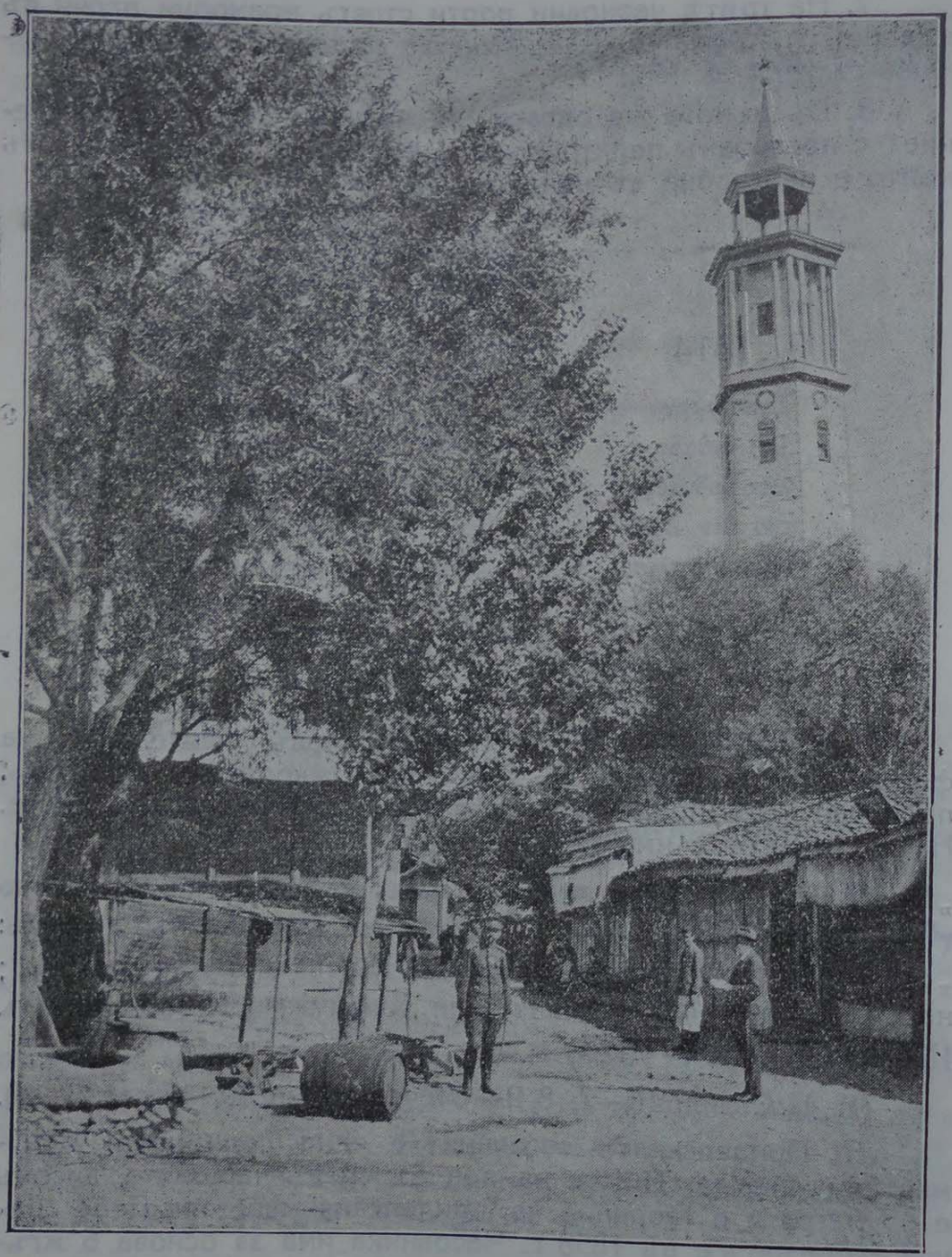

Прилепския часовникъ.

* *
*

Прилепската околность брои много повече старини, нѣкои отъ които датиратъ отъ римската и византийската епохи.

1. Северозападно отъ Прилѣпь, тъкмо подъ Марковитѣ кули, се намира една малка пещера, образувана отъ гра-

мадни блокове. Върху скалата на дѣсно отъ входа и изгладена полукржгла плоскость, висока 0·32 м., широка 0·39 м, върху която е издълбанъ единъ доста заличенъ релиефъ на персийския богъ *Митра Тавроктонъ* (бикоубиецъ), обикновенъ типъ; Микра въ типичното си облѣкло и съ фридийска шапка, е повалилъ бика и забива ножа въ шията му; къмъ раната подскача куче и се вие змия. Подъ релиефа, пакъ, върву загладена плоскость, се виждатъ следи отъ гръцки надписъ. Тоя паметникъ, както изглежда, до сега останалъ неизвестенъ. Той представя особенъ интересъ, защото досега Митровъ паметникъ въ Македония не бѣше известенъ. Навѣрно пещерката, въ която се намира паметника, е служила като Митрово светилище. (проф. Гавр. Кацаревъ Archiv fúr Religionswissenchaft т. XX стр. 236).

2. Макаръ съ положителность да не се знае, но съ огледъ на старинитѣ остатъци, изглежда, че прилепската околия и въ римско-византийската епоха е имала свой центъръ. Споредъ разнитѣ версии, които държатъ известно мѣсто въ историографията на Балкански полуостровъ въ прилепската околность имало три различни центрове, или три различни града: Stymbar, Keramie и Euristum. Нѣкои историографи мислятъ, че Stymbare е билъ на мѣстото на днешния Прилѣпъ, или наблизо до него, Euristum билъ около днешното село Трояци, а споредъ думитѣ на проф. Томашекъ. Keramie е билъ въ прилепското поле.[1])

3. Че Прилѣпъ е билъ на мѣстото на днешното село Варошъ личи отъ запазенитѣ старини изъ среднитѣ вѣкове, по писменитѣ споменици и по народнитѣ предания и пѣсни, запазени отъ тоя край. Това твърдятъ и пжтешественицитѣ: Браунъ (Brown), английски пжтешественикъ отъ XVII в.; В, Григоровичъ, Ами Буе, Ханъ, Бартъ, Хаджи Калфа (турски географъ отъ XVII ст.) и много други. Старинитѣ остатъци въ с. Варошъ сж: множеството запустѣли църкви — 77. А днесъ личатъ: манастира св. Арахангелъ Михаилъ, черквата Св. Димитрия, Св. Георгия. Св. Богородица, (пречиста) Св. Петка, Св. Никола, Св. Лука, Св. Атанасъ, Св. 12 апостоли и развалинитѣ (основитѣ) на много други черкви. Изъ варошко поле на много мѣста по нивитѣ срещатъ се останки отъ стари сгради (тухли, керемиди и др.).

### Маркови кули.

4) Близо до сегашния Прилѣпъ се намира с. Варошъ, названието на което говори за намиращия се нѣкога тукъ укрепенъ градъ. Надъ самия Варошъ се издига скала съ ос-

---

[1]) Tafdl „De Thesalonica...“ 98
Raćkt „Dosimenta...“ II 2·4
Cirisebachs „Reise durch...“ II 120

татъци отъ крепость, несъмнено сѫщата, за която не веднъжъ се спомина въ византийскитѣ лѣтописи. Тази крепость е служила за отпорна точка въ междуособицитѣ на императаторитѣ; тукъ се укрепвали и славянскитѣ владетели, като начнемъ отъ царь Самуила и свършимъ съ Крали-Марко. Остатъцитѣ отъ тия укрепления и до днесъ се наричатъ Маркови кули.



Маркови кули.

Тѣ сѫ свързани споредъ преданието съ името на Крали-Марко, а по всичко личи, че тѣ сѫ остатъци отъ гръцко-римската епоха — феодализма. Тѣзи „кули“ одръжали сѫ вниманието на всички пѫтешественици и всички почти различни мнения иматъ за тѣхния произходъ. Народа въ своето вѣрване сочи на „чардаци“ Маркови, „разбой“ (станъ) на марковица, „амбаръ“ (хамбаръ за жито), „щерна“ (басеинъ за вода) и пр. Презъ Балканската война сръбскитѣ невежи маси, както и ученитѣ шовинисти на групи тичаха да се поклонятъ на Марковитѣ кули и вдигаха отъ тамъ камъни, тухли за „успоменъ“.

Скалата — Маркови кули, е часть отъ веригата голи скалисти планински разклонения на Бабуна, които свършватъ надъ с. Варошъ. Тази скала има видъ на конусообразна възвишеноеть, висока до 500 м., съ периметъръ до 5—6 километра. Конусовиднитѣ върхове на скалата сѫ два, раздѣлени съ една котловина, стигаща подъ тѣхъ на 100—150 метра. Единиятъ — източниятъ връхъ е по-високъ и тукъ споредъ преданието е билъ марковия чардакъ и разбоя (стана) на марковица. Зѫбеститѣ върхове на Маркови кули личатъ отъ 3—4 часа раздалечъ. Турскиятъ историкъ — Евлия Че-

леби, който е пѫтувалъ по Европейска Турция, презъ 1670 г. е посетилъ гр. Прилѣпъ. Той казва: че „крепостьта", Маркови кули, е далечъ отъ града, колкото вървлежъ на единъ топъ, върху единъ голъ и каменистъ върхъ; има 6-жгжлна форма, направена отъ камъкъ и отъ едната страна нѣма видъ. Това е мжчно достжпна, силна и висока крепость. До сега вжтре има три крепостни кжщи и само единъ крепостенъ надзиратель, другъ никой не живѣе. Хамбаритѣ още отъ време на завоеванието сж пълни съ просо и пр."

Изкачвайки се нагоре, къмъ Маркови кули с. з. отъ днешния Прилѣпъ, срещаме наполовинъ пжтя голѣма тухлена постройка съ квадратна форма, наричана отъ мѣстното население „баня". По-нагоре, по сжщото направление стигаме до „стерната" („Цистерна") неправилно считана за такава, понеже това е кула, която прикрива главния входъ въ крепостьта. Отъ вжтре въ тая кула почва, отъ западъ къмъ истокъ, пжтя на крепостьта. На западъ и на истокъ отъ кулата се редятъ стени, укрепени по на нѣколко разстояния въ малки размери. Ако излѣзнемъ отъ вратата на кулата по направление с.—с.—з., ще стигнемъ въ вжтрешната площь на крепостьта, която свършва на северъ, на раздалечъ 220 крачки. На среща се намира противоположна стена на крепостьта, сжщо съ остатъци отъ кули на малки разстояния една отъ друга. Така описаната площь, заема средната котловина на скалата. На истокъ и на западъ отъ тази котловина, мѣстностьта грубо почва съ два зжбести върха. Западниятъ върхъ е укрепенъ съ стени, кждето се запазили две кули. На истокъ отъ площадката се срещатъ цѣла редица укрепления, разположени по разни терасовидни скали, стигащи чакъ до най-горната точка на височината. Входа въ тѣзи укрепления се намира въ самата северна стена, който представлява единъ низъкъ коридоръ три крачки широкъ. Като почнеме отъ този коридоръ, стигаме на друга площадка, отъ която се среща цѣло здание по източна посока, дълго 15 крачки. Това здание се дѣлило на 3 етажа. Въ туи здание били намѣрени медни византийски монети до 160 оки (отъ XI—XV в.) Възможно тукъ да се съхранявала нѣкога правителствената хазна. Източно отъ тази постройка се намира малка площь, 50 крачки дълга, обиколена отъ северна и източна страна съ стени. Въ с. и. се намира изкуствено издѣланъ въ скалата трапъ, приличенъ на лодка.

Въ околносьта на Прилѣпъ има 5 манастири: Трескавецъ (св. Богородица), Варошки (св, Архангелъ), манастиръ Зързе (Преображение), манастиръ Слѣпче (св. Никола) и Прилепецъ (св. Никола лѣтни). За първитѣ два ще говоримъ по-обстойно на друго мѣсто.

5). Зързевскиятъ манастиръ носи името отъ с. Зързе, което се намира 5 ч. по северо-западна посока отъ града. Ма-

настира се бѣлее въ мѣстносьта „Крастата“—половинъ часъ надъ селото. Надъ вратата въ притвора личи следния надписъ: † Изволениемь господа.. раба божиего монаха Германа минѵвшисже Господствомь сіе земліе благоверни краль Елькашинь и синь іего Краль Марко вь дни же ихъ обдержахѵ сые мѣсто очество свое... Другъ надписъ гласи: † Изволениемъ ѡца и поспешениемъ сина и сѣаго доуха списа се сні божьставини храмъ ва лето ‡зрг (1593). Настоятель еромонахъ игѵмень Дамаскинь, ктиторъ поп Димитрь отъ село Брабаре (Барбаросъ) и попадіа Каліна и синь мѵ Георгина негрева сн. . .

На дѣсната страна отъ главната врата въ притвора има тоя надписъ:

† да се знаетъ кога се писать при пратъ.
настоіа попь Негре отъ село Зізрзе, Іѡань
Митрановь и Пена и Митре и Костадин и . . .

Надъ вратата въ притвора има и следния надписъ, който сочи датата на живописа въ самия притворъ. † Изволеніемь оца и сина и сѣаго доуха и писаше се сіа сѣы образъ ва лѣто ‡рмд (1636). Настоіатель іеромонахъ игѵменъ Петроніе и Кирил монахъ и Симіонъ, и монахъ Германъ и би титоръ Неделко Петровець до Дев(ница).

Въ черковниятъ дворъ има чешма, на която личи следния надписъ: „† 1842 (мартъ). У село Зрьзе за мачастиръ св. Спаса. Настојатель биль егомень попь Христе попь Траіковь а епитропь биль Стевко Стергевь и Стоико Фурнаджия и маисторъ Насто отъ Цареикь и маисторь Моисо и Хрісте Томчо отъ село Плетваръ; Майсторъ Христе (отъ) Стамбулци отъ село Долнени за спомень на село брати аминь.“ По предание се приказва, че въ тоя манастиръ билъ коронясанъ Кралъ Вълкашинъ.

Въ манастирската околность има развалини отъ стари градежи и се наричатъ *„манастирско калище“* и споредъ преданиего това калище имало съобщение съ манастира, за защита и възбрана. Предполага се, че „калището“ е по-старо отъ манастира и че тукъ сж стояли Краль Вълкашинъ и Крали-Марко. Крепосьта (калището) е стояло до преди 150 години, която била разрушена отъ Султана, за дето служила за прибежище на прочутия албански бунтовникъ *Матлия Арнаутинъ*, който безпокоелъ държавата.

Кога е билъ издигнатъ манастира и отъ кого не се знае. Сждейки по неговата архитетура, трѣбва да е основанъ още въ първитѣ времена, когато християнството почнало да се шири въ тоя край.[1])

1) Д-рб Іванъ Хажи-Василѣвиħ—Прилеп и іегова околина 1902

Въ свързка съ Зързевския манастиръ стоятъ, и старитѣ черкви въ с. Зързе. Тѣ сж били манастирски черкви. или манастирски „скитове“ Въ селото има стара черква „Преображение“. Живописьта е добре запазена. Основанието си води изъ славянския животъ въ тоя край, въ времето *на българитѣ* (или сърбитѣ?)[1]) Въ селото има още развалини отъ стари черкви: св. Атанасъ, св. Филипъ, св Арангелъ и др., около които личатъ развалини отъ стари сградии. Цѣлото поле подъ Зързе се нарича „Търговище“ и по предание с. Зързе е било въ старо време най-голѣмъ градъ въ тоя край, кждето ставала голѣма търговия и че градъ Прилѣпъ посещавалъ пазара. Приказва се още, че въ околностьта се обработвалъ „брошъ“ (растение за добиване боя), за покупката, на който сж идвали търговци отъ далечни мѣста. Въ мѣстносьта „Търговище“ и днесъ се срещатъ на всѣка крачка остатъци отъ стари основи на подземия, кюпове, стълбове. разновидни сждове и пр.

6. Селото Крапа, 2 часа далечъ отъ Зързе по посока къмъ Поречето, се спомина въ хрисовула на *Царь Иванъ Асенъ* . . , година, който го дарява на манастиря св. Георги (на Вирпино бърдо) въ Скопие. „ . . . И въ прилепскои области село Крапа Класы, и въ немъ метохъ святъ дарованоіе Романомъ царемъ съ нивиемъ, съ млины, съ забѣли, съ лѣтовници, съ зимовници, съ планинами и съ всѣми прлвинами и прѣжде законнами ихъ. Я синоръ моу отъ оуича на Градице горие, на драганово цркважь на чрьвено Градице, на крьст по хридоу, на Мохнатецъ и въс хридъ до сждна над Тиховецъ на Дѣдино wсие, на голѣми камы на Билскы кладезъ междіо wба еленѣ, на Прѣслопъ по хридоу гори еленѫ. . . Здунѫ, Соушица, Градечница. . . и т. н. [2]).

На предѣла между Зързе и Крапа се сочятъ развалини отъ стари градежи, за които приказватъ, че сж били „Конаци на Краль Вълкашина“. А изглежда, че сж много по-стари отъ Вълкашиново време. Въ околностьта на Крапа има много подземни тунели, канали, които носятъ имената: „Змеóица“ „Горни-биешъ„. „Мали-пропасъ“, „Пропасъ“, „Пониръ“ и др. Всички тѣ сж подземни пещери, образувани въ варовиковитѣ подземни скали, съ различна дълбочина. Подъ селото личатъ развалини наречеии „*Грамаге*“, кждето имало камъни съ гръцки надписи; намирали сж римски и гръцки монети.[3])

---

[1]) Гл. сжщия авторъ, който обладанъ отъ шовинизъмъ, стеснява се да посочи направо на българския произходъ

[2]) Safarik „Panátky. . .“ 78.

[3]) Д-р х. Василиевић — Прилеп и іег. окол.

7. Слѣпченския манастиръ намира се 3 ч. далечъ отъ града по с з. посока. Никакви старини и спомени не личатъ за него, съ изключение на единъ ржкописъ отъ XVI в. на евангелие, който се съхранява въ Софийската Народна Библиотека. Ржкописа е на хартия и има надписъ:

„ с. Зачело и Конац. Помени Г(оспод)и грешнаго раба своего въ іеромонасѣхъ Неофита и (ва) с(ве)ти Никола Слѣпче прилѣпско".

Освенъ поменатитѣ 5 манастири, които сж уцѣлѣли, въ прилепско имало и други манастири, които сж запустѣли и за които има само спомени. Така, знае се, че въ с. Житоше имало манастиръ „св. Петъръ", черквата на когото е запазена съ цѣлия си живописъ и съ много надписи.

8. Въ с. Прилепецъ има манастиръ „св. Никола" (лѣтни). Черквата е възобновена въ 1861 г. Въ околностьта на селото се намиратъ стари развалини, сждове, монети, а народното предание говори, че нѣкога тукъ имало голѣмъ пазаръ. Часть отъ селото се нарича *„безистенъ"*.

Приказва се още, че туй село било родно мѣсто на Крали Марко?

9. Въ с. Кривогащани имало манастиръ „св. Илия, а сега само развалини отъ църквище. Въ с. Заполжани има стара черква св. Никола и се говори за старъ манастиръ. Стари сж черквитѣ и въ селата: Мало-Койнари (Мала Богородица), Кадино село (Мала Богородица), с. Рапешъ (св. Петка), с. Маково (св. Арахангелъ), Бѣла църква, Вогяни, Пашино—Рувци, Бучинъ, Чепигово, Боротино и др.

10. За с. Чепигово се говори, че било нѣкога голѣмъ градъ, който се казвалъ *Сицара* и държелъ до селата: Чепигово, Бучинъ, Свето Митрени, Веселчани и Тополчани — въ размѣръ 10 к м. на длъжъ и ширъ и билъ заобиколенъ съ голѣмъ ровъ, които се пълнѣлъ отъ близката р. Черна. Днесъ тукъ стърчатъ 3-4 кжщи и развалини отъ черкви: св. Спасъ, св. Никола, св. Тодоръ и св. Димитрия, раздалечени една отъ друга по 10—16 минути.

Край селото има „могила" наричано „Бакарно гумно" съ остатъци отъ стари тухли; намиратъ се мраморни стълбове, мраморни плочи, статуй съ надписъ и фигури. Така предъ черквата св. Никола се намира мраморна плоча съ гръцки надписъ:

(N)ικολαον
. . . Πολσιταρχουνια (?)
. . . Προσλευτη(η)σαντ
. . . Ανι ον
. . . Λισαντισχτωνι
. . . Διων (или η)

Ханъ (пжтешественикь 1865 год.) намира, че на днешното Чепигово е билъ стария градъ Deuriopos. Споредъ преданието селото Чепигово било нѣкога голѣмъ градъ, съ много църкви и манастири. Кждето да се копае въ околността се камъни и тухли се намиратъ. Много дѣлани камъни отъ тукъ били пренесени въ Прилѣпъ и турцитѣ направили Куршумли-анъ, по средата на града. Сградата била покрита съ куршумена (оловена) покривка, която отсетне премѣстили върху покрива на джамията, находяща се при часовника. Тая куршумена покривка била донесена отъ Чепигово. Това село подземно имало съобщение съ с. Прилепецъ (южно отъ града). Въ туй село има „безистенъ" подъ земи (стари развалини). Марко Цепенковъ влѣзналъ съ баща си въ тоя безистенъ, за да видятъ паритѣ, що били пазени отъ единъ смокъ. Тамъ имало мраморна плоча съ надписъ:

Τητος φλαβιος
Δομετιανο ες Μα-
κεδονο-αρχης

Тоя безистенъ билъ останалъ отъ старото пазарище на града, когато последния (Девриопусъ) се намиралъ при р. Черна и Блатото.

11. Наредъ съ Чепигово е с. Тройкръсти, въ което се намиратъ две стари черкви. Едната черква е подновена съ стари материали, като мраморни стълбове, плочи съ надписъ и разни фигури. По всѣка вѣроятность тия стари материали сж донесени отъ Чепигово, което отстои на 2—3 километра разстояние. Въ черквата е намѣрено ржкописно евангелие отъ XV в., принадлежаще на Трескавечкия манастиръ. Евангелието е прибрано отъ сръбския секретаръ на битолското консулство, който въ 1900 г. посетилъ селото.

12. Северно отъ Прилѣпъ, въ околността на с. Орѣвойцъ и Кръстецъ, се намиратъ подземни пещери въ варовико-бигорливитѣ скали, що пълнятъ мѣстността. Въ една отъ тѣзи подземни пещери има „лѣковита вода", наречена *„Дувоа вода"*, която се посещава на духовъ-день отъ маса свѣтъ — здрави и болни. Преданието говори, че тѣзи подземия били въ свръзка съ пещеритѣ въ с. Зързе отъ една страна, а отъ друга — съ Солунъ? За доказателство се сочи на факта, че нѣкога паднало едно ловджийско куче въ тоя лабиринтъ и следъ три дни стопанина си намѣрилъ кучето въ Солунъ. На връха на „Козякъ" (варовико-мраморна скала) се намира мжчнодостъпна грамадна пещера, въ която има друга *„дувоа вода"*, наречена *„голѣмата"*. Вжтре се влиза съ свѣщь, инакъ може да се изгуби човѣкъ. Множеството сталактити и сталагмити, усѣяни по тавана и пода, увисналитѣ

прилепи, царящия мракъ, вдъхватъ една внушителна таинственость на посетителя. А посетители сѫ скалиститѣ орли, рѣдко нѣкои овчарчета и революционнитѣ чети. Входа на пещерата е заприщенъ отъ множество кости, перушина, козина и вълна — остатъци отъ жертвитѣ на хищнитѣ птици. Твърде е за вѣрване, при разкопки, да се намѣрятъ останки отъ пещерни хора и животни.

13. По пѫтя за Градско, подъ с. Бѣловодица, има стара развалена черква, около която стоятъ разхвърлени плочи съ изображения на птици и лози; релефни плочи: съ мѫжки и женски фигури. Вѫтре въ черквата има остатъци отъ фрески съ славянски надписъ. На южната стена запазени сѫ часть отъ надписъ . . . стго N . . . Коле ва лето зчо (7099—1591) помени ѓи (к)титора попа Никола и Димїтрі. . .

## Манастиритъ „Трескавецъ".

14. Въ тѣсна връзка съ историята на Прилѣпъ се намира и тая на манастиритѣ „Трескавецъ" и „Св. Арахангелъ". Ето защо, всѣко описание на града безъ тѣзи два манастира, трѣбва да се счита за непълно. Голѣмо значение има „Трескавецъ" за прилепчани. Охридчани иматъ своя „Св. Климентъ", прилепчани — своя „Трескавецъ—Богородица". Охридчани се кълнатъ въ името на „Св. Климента", прилепчани — въ името на „Богородица". Ето защо, прилепчани най-много милѣятъ за тоя манастиръ, най-много го посѣщаватъ, макаръ и пѫтя да е мѫченъ и страшенъ, най-голѣми грижи сѫ полагали за неговата уредба. И за свой дългъ счита прилепчанина да заведе и своя гостъ-чужденецъ на манастира Трескавецъ, за да види и се оклони и той на тая светиня, съ която се гордѣе предъ близки и далечни страни[1]). Ето защо, прилепчани водиха отчаяна борба, въ последнитѣ години на турския режимъ, съ Хилмипашовата политика, имаща за девизъ „раздѣли и владей", която отне манастира отъ българитѣ и го даде на несѫществующите сърбомани; ето защо, следъ хуриета, прилепчани се вдигнаха до единъ — мало и голѣмо, мѫжко и женско и поведоха формаленъ бой съ стражата, охраняваща манастирското сѣно въ дабничко поле и трѣбваше да пристигне едно отдѣление кавалерия, за да тури край на сражението. И когато властьта поведе стотината мѫже и жени къмъ затвора, мѫчно можеше да умири развълнуваната многохилядна тълпа, която хулеше и ругаеше турския „лъже-хуриетъ". Убедена властьта предварително въ своя неуспѣхъ въ тая борба съ фанатизираната тълпа, която бѣше наранила стражари и коне, даде нареждане за освобождение на арестуванитѣ и обещание, че нѣма да бѫдатъ наказани виновнитѣ.

---

[1]) Следъ манастира Св. Наумъ на Охридското езеро, най-популяренъ манастиръ въ западна Македония е „Трескавецъ".

* * *

„Трескавецъ“ е далечъ и високо отъ Прилѣпъ, въ „Златовърхъ“. Далечъ е отъ града 2 часа и не се вижда манастира. Пѫтя води край казармитѣ и зима северна посока, за да стигне с. Дабница.

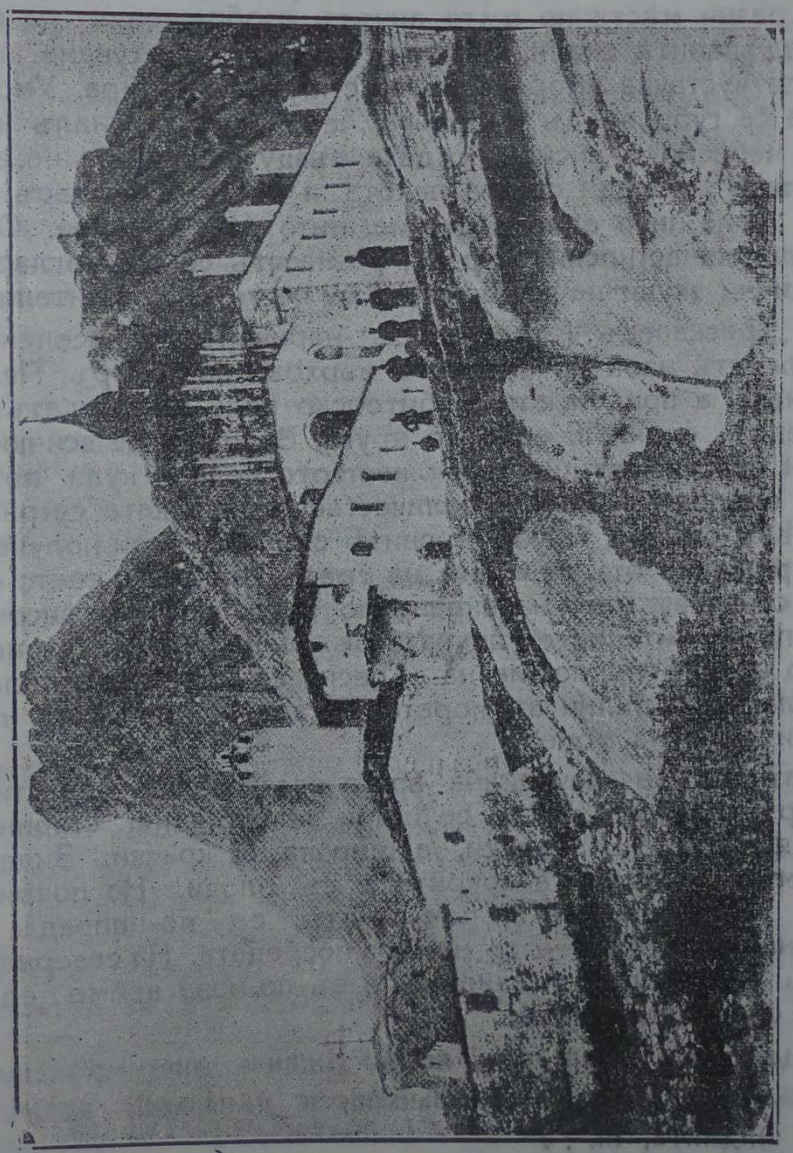

Манастирътъ „Трескавецъ“

До тукъ пѫтя държи единъ часъ и е равенъ. Почва се нагорнището, което върви изъ криви кози пѫтеки по надвесени скали и камъни, грозящи всѣки часъ и минута да се спуснатъ върху пѫтника и го преобърнатъ на смачканъ листъ. Погледнишъ предъ тебъ и виждашъ отвесни, заплашителни камъни, обърнишъ се на задъ — страхъ те обзима отъ гледката, виждайки пѫтницитѣ накацали единъ надъ други. Съ

малки почивки и прекъсвания стига се манастирската чешма „Пазойца", отъ кѫдето се усеща манастирската атмосфера и още за четвъртъ часъ стига се манастира. До Манастира пѫтува се пеша или съ конь. И другъ пѫть води за манастира. Той минава презъ с. Варошъ и завива задъ Марковитѣ Кули, но е много по-недостѫпенъ, за туй първия се предпочита. На разни мѣста по пѫтя личътъ изображения на свѣтии по издѣланитѣ скали. Въпреки трудното пѫтуване пѫтника не се чуствува уморенъ, като стигне манастира. Умората бърже се губи предъ мисъльта, че човѣкъ стигналъ найсетне до небеснитѣ висини, кѫдето въздуха се диша не, а се просто „лапа", поради своята лекота и чистота, макаръ наоколо да нѣма нито едно растение, нито една тревица. Още не стигнали манастирскитѣ врати, разнасятъ се гръмогласнитѣ мелодични звуци на камбанитѣ, въ честь на посетителитѣ.

Отъ „Трескавецъ "(„трескаеецъ"-наричанъ отъ населението) се виждатъ наоколо високитѣ върхове на Шаръ, Пелистеръ, Бигла, а прилепското и битолско поле изглеждатъ като две тепсии, сложени една до друга. Виждатъ се всичкитѣ градски и селски пѫтища и множеството села и кули пръснати изъ околията. Особено величествена е гледката сутринь, при изгрѣвъ слънце, когата първитѣ слънчеви зори получатъ своето отражение отъ стъклата на градъ Крушово, което отражение се улавя, като на екранъ по трескавечкитѣ височини. Още по-пленителна е гледката въ ранна есенна сутринь, когато по цѣлото подножие на „Трескавецъ" се носи полегнала мъгла, като вълни въ морето. Тогава, прилепското поле, дава илюзия на море!

Чрезъ голѣма двукрилна врата влазя се въ манастирския дворъ, посредъ който се шири великолепна старинна черква. Тя е дълга 34 крачки, а широка 24 крачки. Зидана е отъ камъкъ и тухла, а покрита е съ плочи. На покрива стърчатъ 3 кубета. Дветѣ, по-малкитѣ, сѫ по-напредъ, а третото, най-голѣмото — се намира посредата. На северната стена отъ къмъ олтара зазидана е въ по-ново време една плоча съ следния надписъ:

„. . месеца генара оуспе рабь бѣ Да Биживь енохіаръ цара Оуроша вьсе сръвскыіе земьле грьчьскіе и поморьскіе вь лѣто ѯч: ѡ: о: индикта. єі. . ."

Черквата е добре запазена и разпредѣлена на петь отдѣления. На мѣста има втори, а дори и трети живописъ. Въ притвора отъ южна страна е изобразенъ царь съ царицата, надъ които личи само надписа *Стеф.* Горе по свода, изобразенъ е Богъ саваотъ съ много ангели и наоколо се чете: ши шаі небесь. Около образа на Св. Богородица стои надписа: Изволеніемь ѡтьца и съ поспѣшеніемь сына и съвръше-

нымь светаго духа и по милости пр҃чистиѥ Бого матере и светаго іѥе Успениа обнови и пописа се си образь въ лѣто ǂ ЅЦЛѲ. (1430) лѣксеца ѡктовріа, аі. и кто приложи что, вѣчнамѕ память". На лѣвата страна отъ вратата, намира се друга икона Св. Богородица и около нея стои надписа: Списа се сіа в(о)ж(ас)тавнога икона въ лѣто ǂзр҃ѳ. Митрополитъ прилѣпскы Іосифъ, игѵменъ Маѯимь и настоятель Цветко хлѣбар, Василко Мѵтавціа. Въ второто отдѣление, влизайки отъ притвора, чете се тоя надписъ: Изволениемь о(т)ца (пописа се) сыи образь въ лѣто ǂзцлд. Третото отдѣление, наречено храмъ, е малко, мрачно, съ нѣколко малки прозорчета. Измежду стенния живописъ позната се една корона съ ореолъ и наоколо гръцко писмо, което гласи: Στεφυγος ἐν χῶ πιστός κραλης και αὐτοκράτωρ ἁπάσης Σερβίας και παραθαλασίας. За забелѣзване е иконата на българския венценосецъ кн. Борисъ, която се намира на южната стена на храма. Св. кн. Борисъ е изобразенъ до поясъ съ царска корона и венецъ, около който излизатъ лѫчи, както у всички други свещени изображения. Св. Борисъ е изобразенъ съ царски скиптъръ, на който се опира съ дѣсната си рѫка. На самата фигура отъ дѣсно и лѣво стоятъ думитѣ: „ств—Бѡр", което ще рече: „свети Борисъ". Св. Врата и иконостаса сѫ хубаво рѣзбарско издѣлие. Сѫщо красиво издѣлие сѫ и двата стари стола отъ дѣсна страна на храма.

Наоколо черквата сѫ манастирските сгради. До главната манастирска врата е игуменската стая, магерницата съ трапезарията, „чардацитѣ" за гости и камбанарията. Най-стара сграда е трапезарията, въ която се намира каменна трапеза, съ каменни столове наоколо, кѫдето сѫ се хранили голѣмъ брой калугери. „Чардацитѣ" сѫ двуетажни сгради, съ по-вече отъ 60 голѣми и добре уредени стаи за гости. Въ 1866 год. презъ месецъ февруарий изгорѣли всички манастирски здания, съ изключение на южното крило (трапезарията). Следната година 1867 притичатъ се на помощь еснафитѣ и населението и за кѫсо време издигатъ днешнитѣ двуетажни сгради. Ето списъка на еснафитѣ, които издигатъ стаи на собствени средства, което личи отъ надписитѣ нацъ вратитѣ: *1. Самарджийски (1867), 2. Казанджийски (1867),* 3. *Терзийски (1867),* иждивениемъ Болгарскіотъ терзійски еснафъ, *4. Кюркчийски (1867),* 4. *Кантарджийски и демирджийски (1869) 6. Папуджийски (1868), 7. Кафеджийски (1869), 8. бакалски (1869),* 9. *отъ жителитѣ на Кадино село (1869),* 10. *ханджийски, механджийскп и ракиджийски (1870), 11. отъ жителитѣ на с. Бѣловодица (1870), 12. дърварски (1870),* 13. *халачки (1871), 14. отъ селянитѣ на село Сѣнокосъ (1871).*

Вънъ отъ манастирската сграда, личатъ пещери по скалистата околность, които сж служили за прибѣжище на нѣкогашни „постници“ калугери. Днесъ по тѣхъ личатъ само по нѣкоя иконка и нищо друго. Освенъ сжщинскитѣ мана-



Иконостасътъ на манастирската черква

стирски сгради, въ старо време манастира е билъ укрепенъ и съ отдѣлна крепость, останкитѣ отъ която още личатъ изъ околностьта, по направление къмъ Злато-върхъ. Въ об-

ластьта на крепостьта личатъ мѣста съ камъни сгради, остатъци, отъ които се забелѣзватъ изъ нодостъпнитѣ канари. Изъ тѣзи сгради сж живѣли монаси.

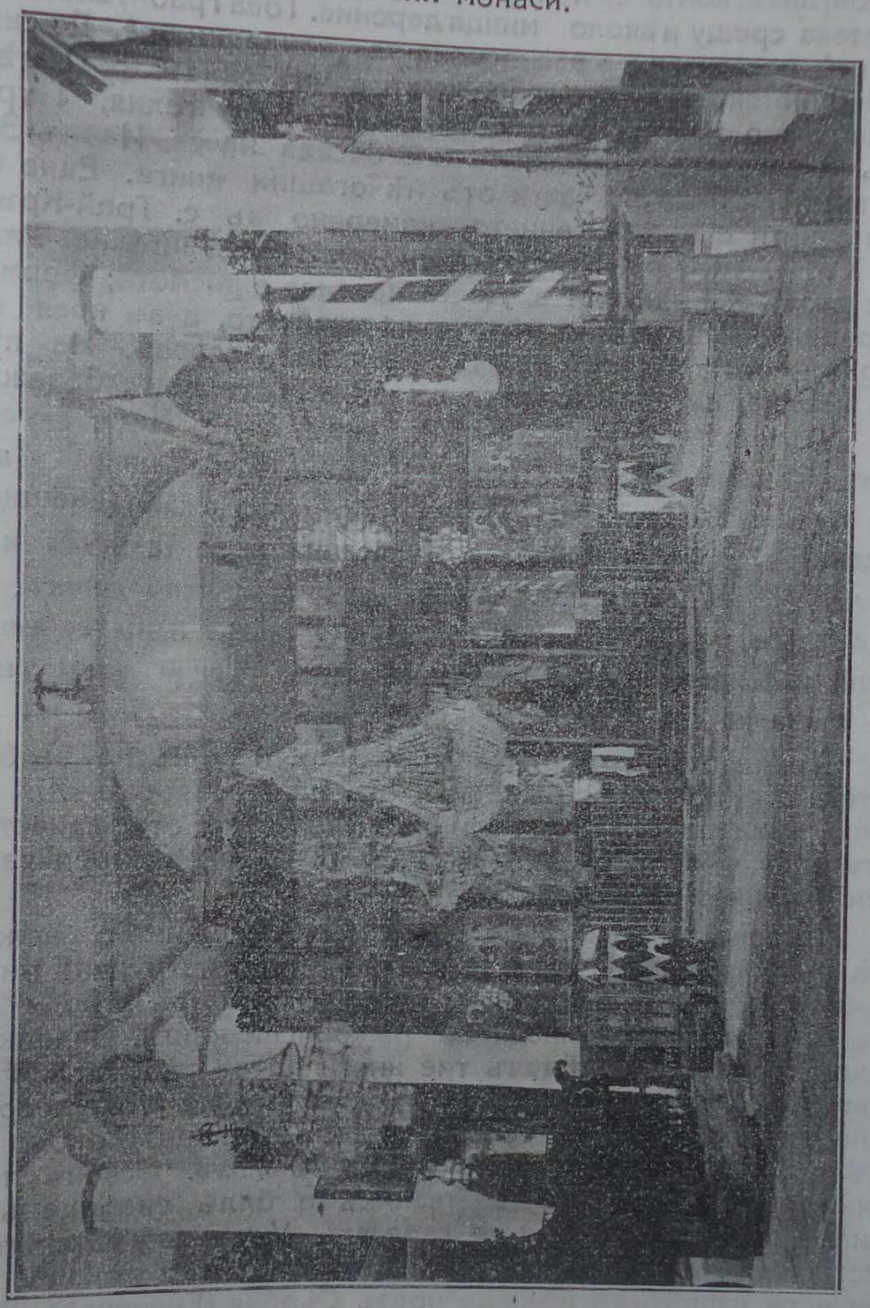

Иконостасътъ на манастирската черква.

Днесъ манастирската библиотека е въ плачевно положение, въ сравнение съ онова богаство, що е съхранявала въ по-старо време: книги писани на кожа и разни царски хрисовули. Голѣма часть отъ туй книжно богатство е задигано отъ разнитѣ чуждестрани пжтешественици, които сж посещавали манастира и които, срещу скромни нѣкакви да-

рения (ако е имало такива), сѫ взимали не, но сѫ крали просто най-ценнитѣ книжа, какъвто е случая съ изчезването хрисовулитѣ, които се намиратъ въ Бѣлградската Народна библиотека срещу нѣколо минца дарение. Това грабителство отъ ученитѣ посетители е равносилно на „вандалщина". До скоро въ библиотеката личѣха сбрани въ единъ сандъкъ: 11 цѣлокупни ржкописи на хартия (4 минея, 2 евангелия, 1 требникъ, 2 поучения, 1 апостолъ и 2 беседа на св. Иванъ Златоустъ) и мнго други части отъ нѣкогашни книги. Една отъ тѣзи книги е и евангението, намерено въ с. Трой-Кръсти отъ XVI в. То е ржкописно пълно четвероевангелие. Ржкописа е отъ XV или XVI в. Доста красиво е писмото; формата е среденъ. Въ начало има съдържанието, а въ края има твърде много таблици за смѣтане и месецословъ, На първата корица, писано съ друга ржка, има следната бележка:

„Помени г(оспод)и д(оу)ше рабъ свои: Неда, Стоіан, Цветко, Калина, Петко, (Петкана), Іован. Сиіа книга Евангеліе прѣповеза Сромонахъ Нектаріе отъ село Ложани (днешното Лажани), а харчъ плати Неда Кипровица и за евангеліе и за ѡктоіакъ. Богъ да ѥ проститъ въ царство небесно аминъ. Въ лѣто ѧзрси : : (1690). Тогда разби Халилъ паша со воиска Скопіе и Качаникъ исече Скопска нахия. Тогда беше тежко злѡ и скапия. [1])

Освенъ стари ржкописи (отъ XV ст. и по-късно) въ библиотеката се срещатъ ржкописи отъ по-ново време (XIX в.). Всички тѣзи ржкописи сѫ дѣло на ученицитѣ отъ манастирската школа, която е полагала голѣми грижи за преписа на цѣли черковно служебни книги.

Ржкописитѣ нѣкога сѫ били многобройни. По черковнитѣ тавани, тронове и по олтаритѣ имало натрупани много купища отъ ржкописни книги; сѫщо зазиданитѣ кубе и олтаръ сѫ били препълнени съ ржкописни книги. Владиката Турко-Герасимо заповѣдалъ тие книги да се събератъ и изгорятъ, защото като свещенни и излѣзли вече изъ употребление, грѣхота било да се търкалятъ. Служащитѣ около две недѣли палили манастирската фурна съ тѣхъ. Освенъ това всеки консулъ или пѫтешественикъ е билъ свободенъ да задигне колкото книги му се харесатъ. Учительтъ Юрданъ х. Константиновъ — Джино е задигналъ отъ тѣхъ нѣколко товари и ги изпратилъ нѣкѫде чрезъ Сърбия (Еничеревъ. Възпоминания и бѣлѣжки. 1906, стр. 321). Еничеревъ говори и за манастирския поменикъ, въ който сѫ били записани съ красивъ и отчетливъ почеркъ имената на манастирскитѣ дарители. Важността на поменика е била: че той датира още

[1]) Д-р Јован хаджи Василевич — Прилеп и ньегова околина, 93.

отъ преди идването на турцитѣ; носи бележка на всѣки градъ или село на дарителя, и че въ него сж вписани имена старобългарски, които сж излѣзли вече изъ употребление въ страната.

Въ манастирския поменикъ личатъ между другитѣ и следнитѣ интересни имена: Богойчета, Божикъ, Влъчета, Гурко. Доклета, Койчета, Кремче, Кутета, Райко, Ралета, Столета, Безцѣна, Бера, Богдана, Богослава, Божка, Бѣжана, Бѣлка, Вида, Влада, Гърдана, Дабка, Деда, Добра, Добрена, Душа, Душмана, Дѣвка, Дѣяна, Ерита, Жуда, Яглика, Ядра, Калина, Ласка, Лоза, Пена, Рада, Романа, Ружа, Руска, Стана, Стена и пр. (А. П. Стоиловъ — Трескавския манастиръ, М. Сб. кн. XVII—XVIII. стр. 493).

Въ бележкитѣ личели и такива: „отъ гр Прилѣпъ", — после следвало: „отъ турски градъ", по-нататъкъ — отъ турски градъ или Прилѣпъ", а по-късно „отъ градъ Прилѣпъ" едно доказателство, че стария градъ Прилѣпъ е билъ разрушенъ отъ турцитѣ, като основали новъ градъ, нареченъ „Турски градъ", а по-кжсно се възстановява старото име — „Прилѣпъ". Съхранявало се още и „словото", което се чело на храмовия праздникъ, написано съ едри букви на дебела книга на съвременен прилепски говоръ. То е било писано нѣщо преди 140 години. Манастира притежавалъ и турски ферманъ, даденъ отъ Султанъ Баязидъ, съ който потвърждавалъ старитѣ привилегии на манастира[1]).

Сждейки по писменитѣ паметници. манастира въ далечното минало е ималъ голѣмо имущество. Въ последно време манастира притежаваше: метохъ въ Прилѣпъ, два чифлика въ селата Дабница, Дупячани, Вогяни и Небрѣгово; притежаваше още лозя и ливади и съ останалитѣ имоти годишенъ доходъ имаше до 1000 л. т. Презъ време на освободителната война (общоевропейската) манастира купи още единъ чифликъ въ с. Заградъ за 400 лири.

Презъ време на сръбското владичество надъ Прилѣпъ Стефанъ Душанъ е издалъ хрисовулъ на манастира, въ който се изброяватъ даренията, що прави на манастира (1336—1345 г.). Съ падането на Прилѣпъ подъ турска власть, губи се и спомена за Трескавечкия манастиръ, който, по всѣка вѣроятность, е преживѣлъ черни дни. Никакви писменни паметници нѣмаме за това време. По предание се говори, че въ манастира имало много калугери (до 300). Въ това време е дошла въ тоя край и царица (султанка) Кала Мара (сестра на последния търновски царь Шишманъ), жена на султанъ Муратъ. Мара запазила християнската си вѣра и пожелала да се причасти въ тоя манастиръ. (Друго предание говори, че пожелала да се покалугери). Пратила отъ своитѣ

---

[1]) в. Н. Г. Еничеревъ — с. Кн.

хора да явятъ на владиката желанието ѝ да се причести Владиката и калугеритѣ ѝ отказали причастието, понеже била турска жена. Разсърдена Мара заповѣдала да убиятъ калугеритѣ, а владиката, като се видѣлъ изоставенъ отъ всѣкѫде (никой не го прибиралъ), решилъ да приеме мохамеданската вѣра. Отъ кръвьта на изкланитѣ калугери излѣгълъ единъ *змей* (звѣръ) и така манастира останалъ пустъ цѣли 160 години. Следъ това нажалило се на Бога и пусналъ гръмъ отъ небето, който ударилъ посредъ голѣмото кубе въ черквата и убилъ змея. Дълго време никой не разбралъ за убийството на змея. Единъ денъ наближили овчари съ овцетѣ си около манастира. Случайно едно отъ овчарскитѣ кучета се промъкнало вѫтре въ манасти а и когато се върнало, муцуната му била окървавена. Овчаритѣ се осъмнили и когато влѣзли въ манастира, намѣрили змея убитъ. Тѣ първи обадили на населението за убийството на змея. Следъ туй приижда вече народа, очиства манастира и се отваря на ново. Отъ тогава манастира почналъ да се нарича „Трескавецъ". Населението въ прилепско на „гърмежа" казва „тр ска". Между това името „Трескавецъ" е по-старо, среща се въ писменитѣ паметници (хрисовулитѣ) отъ XIV в. До тоя моментъ цѣлата тая планинска областъ се наричала „*Златовръхъ*". а следъ туй събитие (трескането-гърмежа) „Златовръхъ" се нарича най-високия връхъ на тая скалиста область. Така стои въпроса съ манастира подъ турския режимъ според народнитѣ предания, но съ огледъ на манастирската библиотека, живописа, надписи и бележки, въ манастира е кипялъ животъ презъ цѣлия XVI и XVII в. По-късно вече, когато почватъ албанскитѣ нашествия въ тоя край, ще да е замрѣлъ всѣкакъвъ животъ и въ манастира.

А въ началото на XIX в. почнали да се интересуватъ вече хората отъ града и околнитѣ села и за манастира, за което сведочи манастирската чешма издигната въ 1802 г. отъ Бомболовъ и други лица. А около 1840 г. сѫ доставени и манастирскитѣ камбани. Какъ е почнало неговото съвземане, обаче, и кога точно е билъ запустѣлъ и колко е продължило това време, никой не знае. Споредъ една бележка на църковния миней (съобщена отъ руския пѫтеш. архимандритъ Антонинъ), която гласи: Въ лѣто ѩзск (1712) списа сиі минеи аз увогіи и мьншіи въ инцохъ Захаріе іеромонахъ монастироу Трескавцоу храмъ чтное Оуспеніе Пр҃свѣтыа Богородици...", — манастира е билъ отворенъ и словото Божие се чело въ началото на XVIII в. Ето защо, може да се предполага, че запустяването на манастира, за което говори преданието, трѣбва да е било въ по-първитѣ столѣтия.

Въ първитѣ години на XIX в. споминатъ се имената на калугеритѣ: Иларионъ светогорецъ и Игнатия. За последния

се приказва, че е убитъ отъ нѣкой си Даутъ (Кичевски качакъ), който грабналъ една мома и я завелъ въ манастира, за да живѣе съ нея тамъ. Следъ тѣзи калугери спомина се Руянь отъ с. Небрѣгово, Трайко Бѣлче отъ с. Дупячани, Саздо и Веле отъ с. Койнари, Ангеле отъ с. Дабница, Трайко отъ Лазаровци отъ с. Присадъ и др. Следъ тѣзи мирски лица, управлението манастирско пада въ ржцетѣ на свещеникъ Ангеле Сламушка, отъ г. Прлѣпъ. Въ 1848 г. поема управлението на манастира Попъ Ристе, отъ с. Долгаецъ; въ 1852 г. замѣства Попъ Райче, следъ него идва за игуменъ Хаджи Тимотей и вече за уредбата и управлението почва да се грижи прилепската община.

По туй време въ манастира пакъ се открива училище, което просжществувало до 1870 г. Учило се на църковнославянски езикъ и се давало подготовка на бждещи свещеници иеъ страната. Последниятъ манастирски учитель е билъ попъ Ангеле Смичковъ отъ с. Варошъ.

* * *

Нека сега видимъ до колко сж основателни сръбскитѣ претенции за тоя манастиръ. Крайните сръбски учени шовинисти твърдятъ съ положителность, че манастира е чисто сръбски — граденъ отъ сръбски крале (Душанъ, Урошъ); по-умѣренитѣ пъкъ сърби, отричайки българския произходъ на манастира, отнасятъ го въ далечното минало, въ времето на първитѣ християни. А ето що говори положителната наука — историята, архитектурата и писанитѣ паметници:[1])

Действително въ манастира — въ притвора на дѣсна страна отъ западната врата, нѣкога е имало изображение въ цѣлъ ръстъ на нѣкакъвъ си венценосецъ, отъ фигурата на когото е запазена само часть отъ короната му, окржжена съ сияние. Кой е билъ изобразенъ тукъ, не може съ положителность да се твърди, но ако се сжди отъ запазения до сега надписъ, на гръцки езикъ надъ рамото на почти изчезналата фигура, може да се предполага, че това е билъ Душанъ Силни. Надписа гласи: „Стефанъ въ (името на) Христа Бога вѣренъ краль и самодержецъ на цѣла Сърбия и Приморско“ Ако се сжди отъ употреблението на думата „краль“, трѣбва да се допустне, че тоя надписъ е сетнешна прибавка, понеже отъ историята се знае, че Стефанъ Душанъ е известенъ съ титлата „царь“ — „βασιλευς“. Но даже и да допустнемъ, че тоя надписъ е билъ направенъ въ време на царуването на Душана, то едва ли може да се вади заключение, че манастира е граденъ отъ него. Тоя надписъ свидетелствува, че манастира е билъ въ владенията на Душана, а не

---

1) Ал. Чучулаинъ „Трескавечкиятъ манастиръ“ в. „Вѣсти“ бр 83, 1911 год.

и издигнатъ отъ него, или въ негово време, защото има други надписи, въ сѫщия манастиръ, които свидетелствуватъ, че манастира е сѫществувалъ преди Душанъ Силни, следователно не е билъ той и „Ктиторъ“ на манастира. При обиколката изъ Македония на Успенски и Милюковъ (мисия на руския археологически институтъ въ Цариградъ), посетили сѫ манастира на 2 юлий 1898 г. Открить е гръцки надписъ надъ манастирскитѣ врата, кѫдето стоятъ образитѣ на Михаила и Андроника. Подъ славянския надписъ (писанъ въ 1897 год.) Успенски прочелъ гръцкитѣ думи: „М... παντο κράτωρ Ρωμανων Κομκηνὸς ὁ Παλαιολόγος“ Ученитъ руски професори твърдятъ, че тия имена сѫ на Палеолозитѣ — Андроника II и неговия синъ Михаилъ (Н. И. Милюковъ, Христианскія Древности Западной Македоній, София 1899 г. ст. 89). Ако последователно въ своитѣ предположения постѫпимъ тъй както постѫпватъ сърбитѣ, то, на основание новооткрития гръцки надписъ, трѣба да заключимъ, че тоя манастиръ е гръцки, а не сръбски, защото гръцкия надписъ е по-старъ (Михаилъ Палеологъ е умрѣлъ въ 1320 г.). Следователно Трескавечкиятъ манастиръ е сѫществувалъ преди Душана Силни. Нека споменемъ тукъ и за другия надписъ намиращъ се на северната стена до олтаря отвънъ, който гласи:

Мѣсеца генара успе: рабъ Божіи
Дабиживь: енохиіарь: цара
Оуроша: вьсе сръбьские земьле:
грьчъские: и поморьские въ
лет S: ѡ: O: сньдикта єі

Датата на тоя надписъ е 1362 г., която се отнася къмъ времето на Уроша, синътъ на Душана. Дабиживъ е билъ „енохиара“ (виночерпецъ или яхърджия) на Душана или Уроша и би трѣбвало да допуснемъ, че той е „ктитора на манастира. Но това предположение съвсемъ обезличва Душана и Уроша; — виночерпеца, или царския служащъ да бѫде ктиторъ на манастира, нещо което и на сърбитѣ не се харесва. Па има противоречие и въ датитѣ. Дабиживъ умрѣлъ 1362 г., а Душанъ дава грамотитѣ по-рано и умира въ 1355 г. Освенъ туй надписа за Дабиживъ говори само за неговата смърть, а не и за ктиторство. По-нататъкъ сърбитѣ държатъ на хрисовулитѣ дадени отъ Душана на манастира. Хрисовулитѣ сѫ били 3 и оргиналитѣ имъ сѫ задигнати отъ сръбска мисия и съхранявани въ Народната библиотека въ Бѣлградъ подъ № 51, 78, 81. За тѣхното задигане говори следната бележка въ манастирския дневникъ:

„Тукъ бележимъ, какво въ 1860 лѣто септ. 5 дойде изъ Сърбия нарочно изпитаніе за старинитѣ на светата ни обитель, Успеніе Пресв. Богородица Слатовръхъ и съ общето съгласіе испратихме три хрисовула, единъ на пергаментъ (на

кожа писанъ), а другитѣ два на книга писани, относящи ся само за светата обитель, въ Сръбія на іего свѣтлостъ господина Михаилъ Бега Обреновича 3-ий съ условие пакъ, когато станатъ нуждни, да ни се предадътъ на ръцетѣ, отъ който приехме подаръкъ шеесеть минца и се подписваме: иегуменъ попъ Христо,попъ Трайко отъ селло Долгавецъ". Първиятъ хрисовулъ е писанъ на пергаменъ, широкъ 36 сантиметра, а дълъгъ 0·73 м. Неговото съдържание почва така: „Сиіа оубо тако осихъ, азъ же Стефанъ краль вьсеіе срьбьскыіе и Поморьскыіе земліе изволенііемь и помощию вьседрьжителіа Господа Бога и Прѣчистоую іего Матере и молитвами светыхъ моихъ прѣродителъ Симеона и Савоу прѣіемъ грады довольны, надъ нимиме Грьци обладаху, прѣіемъ же и градь глаголіемыи Прилѣпъ, идеже іесть монастирь Прѣсветыіе Богородице, же глаголіемоіе мѣсто Трѣсковьць, не толико зданіемъ и оукрашеніемъ вьнѣшьнимь оустроіень, іелико іесть закономь и оуставомь светыхъ Отьць живущихъ въ немь прѣоукрашень и прѣпрославьнь . . . Сего ради сицевоіе видѣвь и слышевь краліевьство ми любовию божьствьною испльнь се изволихь семоу монастирю дати Хрисовуль свои по образоу древнихъ цареи грьгьскыхъ и бльгарьскыхъ, иже прѣжде мене обладали соуть тѣми странами, . . . и пр." Следъ това изброяватъ се селата, метоситѣ, нивята и пр. и следва заключението . . . „изволихь семоу монастирю дати хрисовуль свои, приложихь села и оутвръдивь по образду древнихъ цареи гръческихь, иже прежде мене обладали соуть тѣми странами и т. н.". Самиятъ хрисовулъ е подписанъ отъ Стефанъ Душанъ въ 1336 г. Отъ съдържанието на Хрисовула личи ясно, че тоя манастиръ не е сръбски, а е завладенъ заедно съ градъ Прилѣпъ. Самъ Душанъ, следователно, говори, че Трескавечкия манастиръ не е граденъ отъ него, а го намира готовъ и го дарява съ имоти, както това сж правили неговнтѣ предшественици гръцки и български царе. Ето защо, аргументитѣ на сърбитѣ, че манастира е отъ сръбски произходъ, не издържатъ никаква критика.

Щомъ манастира датира отъ по-старо време, трѣбва да се приеме, че е отъ гръцки произходъ. Никакви исторически данни, обаче, не ни говорятъ затова. Наопаки, много сж доказателствата, че тоя манастиръ е отъ славянски произходъ, отъ епохата на царь Самуила, ако не и отъ по-старо време (царь Бориса).

Отъ самиятъ фактъ, че тоя манастиръ, до сърбитѣ е билъ владѣенъ отъ гърци и българи, говори за неговата древность. За сжщата древность говори и архитектурата, както и живописа. Манастиръть представлява отъ себе си достатъчна великолепна сграда за времето си, която съответствувала съ величието на държавата, която е градила

тоя манастиръ Голѣмо е сходството на Трескавечкия манастиръ съ „Голѣмата църква“ на островъ „Аилъ“ въ Преспанското езеро, която рускитѣ учени (Успенски, Милюковъ и др.) отнасятъ къмъ времето на българския царь Самуила. Царуването на Самуила е било подходното време за съграждането на такъвъ манастиръ. Прилѣпъ е билъ военна и политическа крепость въ Самуилово време, поради което е създаденъ и духовенъ центъръ, въ лицето на Трескавечкия манастиръ. Тъй че, по съображения военни и политически, както и по археологически, манастира Тресковецъ води своето начало отъ Самуиловото време [1]). Сходство личи и на живописа въ двѣтѣ черкви (Трескавецъ и Преспа). Изображенията на светиитѣ и въ двѣтѣ български светини сж почти еднакви. Въ фигуритѣ не личи нито западенъ, нито византийски стилъ, а нѣщо средно, чисто българско. За забелѣзване е и образа на св. Князъ Борисъ, изобразенъ на единъ среденъ стълбъ въ храма, отъ дѣсна страна, близо до „аналоя“. Пита се кога е билъ изписанъ тоя образъ? Отъ сърбитѣ, или отъ гърцитѣ? Не, разбира се. Тоя образъ е старъ, колкото е стара и самата черква. Освенъ туй, св. Борисъ не се почита за светецъ нито отъ сръбската, нито отъ гръцката черкви и днесъ даже, камо ли въ древно време. При туй образа на св. Бориса дава истинския ликъ на царь Бориса. Всички учени твърдятъ, че тоя образъ е найточния на ц. Бориса. Ето де следователно, трѣбва да се търси произхода на Трескавечкия манастиръ, въ времето на I-то българско царство, епохата на царь Борисъ — царь Самуилъ.

Никола Ганчевъ-Еничеревъ, казва, че погрешно проф. П. Милюковъ отнася Трескавечкия манастиръ къмъ XIV в. Ако г. Милюковъ бѣ прегледалъ и надписътъ на престолния каменен стълбъ на средния олтаръ, който отъ странитѣ е прошаренъ съ разни полуизтъркани фигури, така сжщо и много други мраморни плочи зазидани наопаки, съ надписътъ имъ на вжтре, щѣше да се убеди, че сегашния храмъ е зиданъ отъ материалъ взетъ отъ развалинитѣ на язическо капище, което е било посветено на Аполона [2]). „Въ мое време, говори Никола Ганчевъ, още по манастирскитѣ тавани се търкаляха дървени статуи. По разпредѣлението на храма личи, че той е граденъ преди IX вѣкъ. Това се познава отъ двата параклиса, които сж залепени до средния храмъ отъ с. и ю. му страна, които иматъ своитѣ олтари, и които съ средния храмъ съставляватъ една обща неразделна сграда.

---

[1]) А. Чучулаинъ.

[2]) За сжщото свидеталствува и една народна песень „Св. Богородица и манастира Тресковецъ“ (М. сб. кн. II стр. 28), кждето се говори. че Св. Богородица решила да гради манастиръ. кждето по-рано е била елимска (езическа) черква (капище).

Освенъ това всѣкой отъ храмоветѣ си има по единъ притворъ, раздѣленъ съ стени, както отъ главния храмъ, така и отъ параклиситѣ. Въ тия притвори сѫ се черкували плачущитѣ и кающитѣ се. Така разпредѣлена църквата на притвори, специално за оглашенитѣ и кающитѣ се, показва, че храмътъ е строенъ въ онова старо време, когато язичницитѣ сѫ преминували въ християнството и когато още е имало оглашени". (Възпоминания и бележки. 1906 г. стр. 319).

Като така голѣма неправда, не, а просто злодѣяние извърши турската власть (по заповѣдь,) разбира се, отъ Цариградъ, като предаде Трескавечкиятъ манастиръ въ 1911 г. на сърбоманскитѣ села около манастиря (Дабница, Небрѣгово, Присадъ). Задъ мотива, че тоя манастиръ притежавалъ хрисовулъ отъ царь Стефана Душана и трѣбва да го владѣятъ сърбоманитѣ, се криеше Хилмипашовата тактика: раздѣли и владей".

---

Макаръ, че храмовиятъ празникъ на манастира е „Успение Пр. Богородица" (15 августъ ст. ст.), сборъ ставаше на 8 септетврий „Рождение Пр. Богородица", когато цѣлия градъ — мало и голѣмо, се стичаше на манастира день — два напредъ. Такъва бѣ сѫдбата на манастира до 1911 г. — предаването му въ владение на сърбоманитѣ. Следъ тая дата „живъ човѣкъ," дето се казва, не стъпваше въ него. И ако продължеше турския режимъ, неминуемо бѣше неговото запустяване.

## 15. Манастиръ св. Арангелъ (Арахангелъ) въ с. Варошъ.

Манастирътъ св. Архангелъ е надъ с. Варошъ, на раздалечъ 15 минути, прилепенъ въ гранитнитѣ скали на Маркови кули, сѣкашъ, че увисналъ по въздушното пространство. Гледанъ манастира отъ низината страхъ навѣва на посетителя, предъ мисъльта, че може на всѣки моментъ да се откъснатъ изкустно прилепенитѣ сгради о стръмнитѣ и нависнали гранитни скали! И действително изкустна трѣбва да е била ржката, що боравила съ постройкитѣ на манастира! Ето защо, както черквата сѫ своитѣ кубета, тъй и манастирскитѣ чардаци иматъ великолепенъ и очарователенъ изгледъ. Следъ много криволичения по нагорнището, стига се манастирската порта, надъ която личи иконата на св. Архангелъ, съ голъ ножъ въ дѣсната ржка. Произхода на манастира не се знае; Липсватъ писмени паметници. Може би въ старо време тукъ е било калугерска обителъ, защитена задъ мѫчнодостѫпнитѣ канари. Възможно дори тая обитель да е по-стара отъ славянскитѣ заселища въ тоя край.



Манастирътъ Св. Арахангелъ въ с. Варошъ съ развалини отъ стари черкви наоколо.

## 16. Варошки надписъ отъ 996 г. [1])

Презъ 1858 г., като разкопвали около манастирската черква (св. Архангелъ) рушевинитѣ, за да възобновятъ манастира, намѣрили между друго и една мраморна колона. Заедно съ две други колони, донесени отъ близкитѣ развалини на варошкитѣ черкви, билъ съграденъ и подпренъ трема на манастирската черква. На първата колона е запазенъ единъ отъ най-старитѣ славянски надписи. Надписътъ е издълбанъ въ хубави букви, но, при обновлението на манастира, билъ бѣлосанъ съ гѫстъ пласть варь, който покрива цѣлия стълбъ. При все това надписътъ доста личи. Той е билъ виденъ за първъ пѫть отъ руския архим. Антонина, който миналъ презъ тоя край въ 1865 г. Членоветѣ на руската археологическа мисия сѫщо сѫ прочели надписа презъ 1898 г. презъ варьта, която го покрива и сѫ направили погрешно четене. Нашиятъ проф. Йор. Ивановъ, който посети тоя край предъ хуриета, успѣлъ да прочете точния текстъ на надписа, следъ като изчистилъ закоравената варь по стълба. Надписа е въ 3 реда, които се четатъ свързано така :

Къ лѣто ѯѕфд
пѡ҃ Ѧ҃ндри є҃пъ
фєѵвр зї

или развързано:

Къ лѣто ѯѕфд пѡч(и) Ѧндри(є) єпископъ фєѵр(оуарии) ѕ҃і.

Палеографски надписътъ представя най-стария познатъ видъ на славянскитѣ букви и напомня досущъ начертанието на Самуиловия надписъ (993 г. намѣренъ въ с. Германъ — Преспа), отъ който е по-младъ само 3 години (Варошкия надписъ е отъ 996 г.). Поменатиятъ епископъ ще да е билъ или битолскиятъ, подъ чиято власть тогава се намиралъ Прилѣпъ, или неговъ помощникъ, който държалъ прилепско. Че Прилѣпъ понѣкога е ималъ свои владици, виждаме отъ единъ надписъ на икона въ манастира Трескавецъ, отъ 1651 г. — кѫдето личи името на митрополитъ прилепски Йосифъ.

Манастирската черква е малка въ византийски стилъ и поправена въ 1858 г, поради което е заличено всичко, що могло да остане отъ старо време. Предъ черковната врата има тремъ, въ западната стена, на който личи остатъкъ отъ старъ живописъ, въ естеств. величина. Отъ дѣсна страна образътъ е на 30 годишенъ мѫжъ съ царска корона и мантия, а около главата венецъ на светия. Въ дѣсната ржка държи кръстъ. Отъ дветѣ страни на главата има над-

1) Йор. Ивановъ, старини въ Македония, София, 1908 г.

писъ: „Ѣь Хл Бл вѣрень Краль Марко“. Сжщо тъй личи образъ и на северната врата, само че той е на старецъ и безъ надписъ. На единъ отъ стълбоветѣ черковни стои надписъ: къ лѣто ѯѕѫд агиотатос (по гръцки) ѐппь Йндри Феѳр. З . . .“ У народа сжществува предание, че манастира билъ граденъ отъ Крали-Марко?

Изъ подъ една скала въ манастирския дворъ изтича вода, която е сбрана въ голѣмъ басеинъ и обслужва манастира, а народа я почита за „лѣковита вода“.

Като най-близъкъ манастиръ до града, посетители идватъ винаги. А най-вече презъ великитѣ пости, въ петъка на Великдень и на св. Архангелъ (Храмозия празникъ). Манастира притежава и недвижимъ имотъ, и се управлява отъ селото.

На главната манастирска врата има каменна плоча съ следния надписъ: „сей Сѷщенный Мѣтыръ Сѣтыхъ Йрхаггелъ ѿ стари времена разоренный съ помощь Благочестивый Хрістіанъ в время дѣйствованіѧ Н. Преосщество Митрополита Пе: лагонійскаго г. Кенедикта Поповича Византійскаго; обновисѧ и осѣтисѧ въ 1861 г. 28 априлѧ.“

Въ селото Варошъ се срещатъ и следнитѣ надписи:[1])

1) Въ черквата св. Никола има гръцки надписъ отъ 1299 г., въ западната часть. (Съгради се . . . година 6807).

2. Надписъ отъ 1438 г., надъ входната врата отвънъ черквата св. Пречиста, който гласи, че се съзидалъ и изписалъ образътъ на пр. Влад. Богородица съ потрѳ . . . кѳпо на раба Божии Павла и брата му Радослов Синове Теодорови . . . нови ктитори на святото това мѣсто за вечна тѣхна память (въ лѣто 6948 — 1438).

## VI.

## Икономическото положение.

Икономическото състояние въ Прилѣпъ въ последнитѣ дни на турския режимъ бѣ доста не завидно. То е било много по-добро до прекарването на линията Солунъ — Битоля, когато презъ станцията „Градско“ на линията Скопие — Солунъ, минаваше цѣлия стокъ транзитъ отъ Солунъ за западна Македония и часть отъ Албания презъ Прилѣпъ. По сжщия пѫть минаваха и пѫтницитѣ за тия краища. Тогава, именно денонощно се движеха коли, кони, файтони, стада, добитъци по пѫтя Градско — Прилѣпъ и облагитѣ за последния бѣха чуствителни. Това не бѣ отдавна. Само 30 години ни дѣлятъ отъ това блаженно време за Прилѣпъ.

---

1) Йорд. Ивановъ (пакъ тамъ)

Още по-добро трѣбва да е било икономическото състояние на Прилѣпъ въ по-далечното минало, преди 50 и повече години, когато града се славелъ съ своя прочутъ панаиръ (1—15 августъ), посещаванъ отъ търговци отъ цѣлия почти Балкански полуостровъ.

Прилепскиятъ панаиръ си води началото отъ XIX в. и се състоялъ отъ две пространни дървени сгради, наречени „*безистенъ*", разположени отъ дветѣ страни на чаршията, и извътре разпредѣлени на дюкяни, сѫщо дървени. Единия „безистенъ" (голѣмиятъ) при папукчийтѣ е билъ на Димко-Паша родомъ велишанецъ, живущъ въ Битоля. Другиятъ „безистенъ" (малкиятъ) при казанджийтѣ, е билъ на Калина отъ Битоля. На панаира сѫ донасяли стока отъ вънъ около 7,000 9,000 бали на стойность 20—30 милиона гроша. „Тукъ се срещатъ, казва Н. Ганчевъ: българи, гърци власи, арнаути, турци, бошняци, перси, арменци, евреи и разни европейци. Всички тия народи разни по характеръ, вѣра и народность, изпъстрени съ народнитѣ си костуми, на брой повече отъ 10,000 души, сега живѣятъ помежду си мирно, защото всички сѫ били погълнати само отъ една мисълъ: да направятъ по-голѣмо джиро, и да спечелятъ повече пари". На панаиратъ се отваряли и две български книжарници и една турска. Едната отъ тия книжарници (на Андрея Ресенчанецъ) представлявала миналото, въ която сѫ продавали черковнн книги, вѣчни календари и разни руски издѣлия! Другата била сбирка отъ Хр. Г. Дановъ и Д. В. Манчевъ, представляваща българския напредъкъ. Възстанието въ Босна и Херцеговина презъ 1875 г. станало причина да се затвори панаира за винаги, макаръ неговото замиране да датира отъ по-рано,

Панаира датира отъ 1852 и продължилъ своето сѫществуване до 1875; всичко 23 години. Ето какво се разправя за неговото създаване. На това време (1851 г.) най-голѣма фирма за манифактура е била кѫщата на братя хаджи Илиеви съ 50,000 лири капиталъ. Хаджи Ристе, най-стариятъ отъ братята хаджи Илиеви, за пръвъ пѫть посетилъ Виена презъ 1852 г. Пѫтувалъ съ конь до Буда-Пеща цѣли 3 седмици и отъ тамъ по Дунава съ параходъ до Виена. Той, макаръ и немного грамотенъ (свършилъ килийно училище) и не знающъ чуждъ езикъ, решилъ да посети западна Европа и да вложи голѣми капитали за манифактурна стока закупена направо отъ фабрикитѣ. Потеглилъ пролетьта, следъ 3-4 седмици стигналъ въ Виена. Бавилъ се тамъ още толкова седмици и връщане други 3-4 седмици, всичко 12 седмици, или 3 месеца. Стоката пристигала чрезъ Смедерево, на Дунава, отъ кѫдето се пращала до Прилѣпъ съ коне и каруци, за да се получи тамъ въ края на м. юлий. Къмъ 1 августъ започва продажбата на стоката. Като ангросисти прилепчани (фирмата бр. х. Илиеви), държали първо мѣсто не само въ

града и околията, но и въ Битоля и цѣлия окржгъ па дори и въ цѣла З. Македония. Тукъ по туй време, 1 августъ, когато започвала продажбата на манифактурата, пристигали търговци отъ цѣлия битолски окржгъ и др. мѣста на З. Македония. Голѣмитѣ битолски фирми, по това време Симота, Ничотовци и др., сж закупвали манифактурата отъ Прилѣпъ. Така Прилѣпъ става центъръ за търговия съ манифактура въ З. Македония. По-късно и поменатитѣ битолски фирми открили складове на манифактурни стоки въ Прилѣпъ, които сж отваряли на 1 августъ. Прииждайки голѣмъ търговски свѣтъ въ Прилѣпъ за покупка на манифактурни стоки, решаватъ да обяватъ времето отъ 1 — 15 августъ, до като траела оживената търговия, за панаиръ, който станалъ една традиция, узаконена — отъ самата власть. По-късно се разширила тжрговията съ манифактура, като се явявили търговскитѣ фирми на: Калугрея, Вретовци, хаджи Пано х. Христовъ, хаджи Мирче Бомболовъ и С-ие, Бр. Граiшеви, Бр. Пазови. и др.

Въ средата между Босна, Херцеговина, Албания, Тесалия, България — Прилѣпъ е служилъ като стоварище на стокитѣ отъ всички тѣзи страни и центъръ на търговскитѣ сношения между западна Европа и Крайния изтокъ.

Презъ време на панаира търговцн отъ Прилѣпъ, Битоля, Охридъ и Велесь донасяли колониялъ, желѣзарски и манифактурни стоки съ камили отъ Солунъ, манифактура съ желѣзница и коли отъ Виена; скжпи източни платове отъ Цариградъ; изработени кожи отъ Лайпцигъ, Охридъ и Костуръ; шаеци, аби, гайтани отъ България, вжжета отъ Сърбия; килими, чорапи, шаеци, платна отъ прилепско и битолско; кантарджийски и бакърени сждове отъ Прилѣпъ; сахтияни отъ Охридъ и Велесъ; сурови кожи отъ всѣкжде; жито, тютюнъ, афионь отъ велешко, прилепско, битолско, щипско, кумановско и др.

Прилепскитѣ търговци всѣка година презъ май и юний сж посещавали Виена, Лайпцигъ, Лионъ, Мюнхенъ, и Цариградъ за стоки. За добрата търговия на онове време свѣдочи завидното състояние на прилепчани, което изпъквало при свадва, госби, погребения, посещенията на св. Гора и хаджилъкъ (Ерусалимъ), Рилския манастиръ и др. Въ много кжщи просто е царувалъ разкошъ. Сочятъ се и много кжщи, които сж осиромашели, поради голѣмитѣ зестри и прика, дадени на дъщеритѣ. Така: Коста Стамболджия, който билъ единъ отъ най-добритѣ търговци, за да омжжи 3 си дъщери, билъ принуденъ да затвори дюкяна и да си продаде кжщата. А. Павле Казанджия, сжщо заможенъ, съвсемъ се опропастилъ. Този името разкошъ и последвалитѣ следъ туй фалирания, накаралъ общината и гражданството да взе-

матъ решения за неговото ограничение, особено по свадбитѣ. Строго се съблюдазали тия наредби чакъ до 1884 г.

Главнитѣ артикули, що се изнасяли отъ Прилѣпъ сж били тютуна и житото. Прилепскиятъ тютунъ се славелъ съ доброкачественостьта си и се обработвалъ въ голѣмо количество до въвеждането на монопола (режието) въ дъртютунъ, които отсетне се концентрирали въ 5 голѣми фабрижавата. До преди 60-70 г. имало е 40 работилници за дробене ки, съ 15—20 работника. Тѣ сж били—на: Кусевци, Ил. Мърмевъ, Наумъ Мара, Наце Колищърковъ, Диме Коровъ, Х. Мирче Бомболовъ съ Спиро и Ицо Геракарови. Отъ еснафитѣ въ старо време цъвтѣли: казанджийтѣ, мутафчийтѣ, кюркчийтѣ. Прилепскитѣ казани, тепсии, гюмове и пр. бакърни издѣлия се разнасяли далечъ задъ предѣлитѣ на държавата.

Въ прилѣпъ е имало 36 работилници съ 350 работници дето сж топели стария бакъръ.

Бакъра за прилепския казанджийски еснафъ се доставялъ отъ богатата битолска фирма Ничотовци (цинцари), които сж имали складъ въ Прилѣпъ. Еснафа обаче, всички 36 дюкяни, сж били българи. Нежелайки повече да спомогнатъ за обогатяването на цинцарската фирма, еснафа намислилъ да се откажатъ отъ Ничота. Тая кжща, обаче, била монополизирала доставката на бакъра въ нашия край и еснафа не зчаелъ дори отъ кжде се доставя бакъра (коя държава го произвежда). Замолили Х. Ристета х. Илиевъ той да изучи и имъ доставя бакъръ, вмѣсто Ничота. Съгласилъ се х. Ристе на първо време, а сетне почналъ еснафа направо отъ странство да си доставя бакъръ. Следъ появата на гледжосанитѣ сждове (ламарини) бакържилъка запада и се съззима кантарджийския еснафъ, който и днесъ брой повече отъ 50 дюкяни съ 200 работници. Ковачи и желѣзари, съ 200 работника, толкова сж напреднали, щото съумѣли да създадътъ особена система плугове (отъ американския) и разновидни желѣзни изделия: кантари, тесли, сѣкири, ножове и много други издѣлия кжщни и занаятчийски. Ицо Гавазовъ бѣ първия майсторъ, що приспособи американския плугъ на македонка почва още преди 45 г. и днесъ прилепски желѣзари пълнятъ македонскитѣ градове. Преди 50 г. въ Прилѣпъ е имало и работилници за предене памукъ, докарванъ отъ Сѣръ. Всички еснафи въ града се набройватъ до 38. Тѣ сж: 1 *бакалски* (патроненъ празникъ иматъ св. Трисветители — 31-I ст. ст.) 2. *Ханджийски* 3. *механджийски*. 4. *градинарски* 5. *ракиджийски* (св. Трифунъ—1 II), 6. *алачки* (св. Лазаръ), 7 *сарафски* (св. Духъ), 8. *косапски* (рождение св. Ив. Предтеча - 24 VI), 9. *Терзийски* 10. *френкъ терзии* 11 *манифактураджийски* (св. Костадинъ 21 V) (Петровъ-день—30 vI), 12 *фурнаджийски*, 13. *арабаджийски*, 14. *файтонджийски*, 15. *кюркчийски* 16. *Кожухарски*, 17. *Тавчийски* (св. Илия-20 VII), 18. *Калфи-*

*тѣ и чирацптѣ кюркчийски* (св. Елисей—21 VII), 19. *водени царски*, 20. *брашнарски* 21. *житарски* (св. Никола -6 XII), 22 *папуджийски* 23. *кондураджийски*, 24. *керамидчийски* (св. Спиридонъ 12 XII), 25. *козанджийски*, 26. *кантарджийски*, (св. Харалаипи 10 II), 27. *Ковачни*, (св Антония 17 I) 28. *Самаржийски* (св. Атанасъ 18 I) 29. *Мутафчийски*, (св. Павелъ 5 XII) 30. *Майсторски* (св. Тома 5 X), 31. *Чалгаджийски* 32. *Берберски*, 33. *Бъчварски*, (прѣображане 6 VIII), 34. *бояджийски* (16 VIII св. Убрусъ Богородиченъ), 35) *Калайджийски* (15 VIII Августъ), 36) *Азарджийски* 37) *Чохаджийски* (св. Наумъ 22 XII) 38) *Саатчийски*.

Само табаклъка, налбантлъка и сарачитѣ сж въ турски ржце. Всички други занаяти сж въ ржцетѣ на българитѣ. Еснафската организация въ последно време доста е западнала. Въ недалечното минало, обаче, тѣзи корпорации така добре бѣха организирани, че играеха голѣма роля не само въ гръцко-българската распря, но и въ всѣка друга черковно-училищна акция. Достатъчно е да се спомени, че еснафитѣ до скоро (до идването на бълг. владика) качваха и сваляха черковната община, най-авторитетната власть въ града. Много отъ тия еснафи имаха писани устави и завѣрени отъ черковната община, по силата на които функционираше еснафа. Всѣки еснафъ се управляваше отъ настоятелство, състояще се отъ *устабашия* и *чаушъ*. Имаха еснафска каса. Събрания редовни имаха обикновенно нѣколко дни преди патронния празникъ на еснафа. Тогава се преглеждаха смѣткитѣ на старото настоятелство и ставаше изборъ на ново. Въ сжщото време събиратъ и волни пожертвувания за посрещане разноскитѣ по празненството. Събираха и членски вноски. Нѣколкото по-заможни еснафи правѣха благодеяния на бедни момичета, като взимаха грижата за тѣхното омжжване и пр. Казанджийски еснафъ преди 60—50 г. бѣ прѣдвидѣлъ въ своя уставъ *участие въ печалбитѣ на работницитѣ*. Социаленъ въпросъ, за който водятъ борба днешнитѣ широки маси и работницитѣ съ капитала, много отдавна справедливо разрешенъ отъ съзнателнитѣ прилепчани. Ето нѣкои отъ уставнитѣ задължения за еснафитѣ.

Началото на еснафското сдружение (организиране) е положено въ 1865 г. при учителството на Н. Ганчевъ, и съ съдействието главно на енергичния и буенъ младежъ Тодоръ Ив. Кусевъ (после Старозагорски митрополитъ). Само казанджийския еснафъ (бакърджиитѣ), до тогава е ималъ своя организация, която е лѣгнала въ основата за организиране на другитѣ еснафи. На свиканото еснафско събрание е билъ приетъ „уставътъ", който щѣль да служи за ржководство на еснафитѣ. По-главнитѣ нареждания на тоя уставъ сж били: Всѣкой еснафъ ще се управлява отъ настоятелство, състояще се отъ устабашия, помощникъ, касиеръ и чаушъ (разсиленъ). Устабашията свиква членоветѣ отъ еснафа на общо събрание,

поне единъ пѫть въ месеца, за да разглеждатъ еснафскитѣ потрѣби и нужди. Настоятелството бди за строгото изпълнение на взетитѣ решения отъ еснафското събрание, да глобява непокорнитѣ. Всѣки членъ на еснафа и калфа внася въ еснафската кутия всѣка сѫбота по 10 пари. Кутията разнася чауша. Събранитѣ суми отъ чл. вносъ и глоби чаушина предава на устабашията, а той следъ като ги впише въ тевтера, предава на касиера. Всѣки еснафъ си има свой печатъ, който се пази отъ устабашията. Непокорнитѣ членове на еснафа се глобяватъ парично; за по-голѣмо непокорство, се изключва отъ еснафа, като никой не се сношава съ него. Опредѣлятъ се праздницитѣ, когато нѣма да се отваря, или полуотваря чаршията. Всѣкой еснафъ си избира патроненъ праздникъ Нѣкои отъ еснафитѣ, които работѣха еднаква стока (папуджий, казанджий и др.), отваряха си обща еснафска продавачница, подъ управлението на опитенъ продавачъ, — кооперация. Споредъ правилника на кооперацията всѣкой майсторъ предава изработената стока на настоятелството, а то, следъ като я премѣри и оцени, я внася въ общия тефтеръ и я препраща въ общата продавачница. Въ края на месеца се плаща всѣкому споредъ внесената стока, а на края на годината разпредѣля се печалбата между членоветѣ. Самарджийтѣ прибавили въ своя уставъ и нѣкои забележки, за да си гарантиратъ вересията. Щомъ нѣкой мющерия избѣга отъ стария си майсторъ, безъ да се издължилъ, като се яви при другъ майсторъ, запитватъ го отъ де е и чий мющерия билъ. Следъ това разпарватъ самара и пращатъ калфата да изучи изъ еснафа, чий мющерия е едикой (Иванъ отъ Селце), има ли да дава и колко? Като се яви Иванъ да си вземе самара, който стое разпоренъ, ще го поканятъ да иде и си заплати дългътъ у стария майсторъ и следъ това да дойде да си вземе самара!

Вънъ отъ еснафлъка голѣма часть отъ населението е стопанинъ на много или малко работна земя: нива, лозе, градина. Има и по-заможни кѫщи, които сѫ собственици на чифлици. Нивата и лозето самъ обработва прилепчанина съ своята си челядъ, или съ аргати. Лозята сѫ пръснати околовръзъ града отъ изто́чна и южна страни въ мѣстноститѣ: орѣвойцъ, сарика, селечко, кръбла, а нивята се намиратъ повече въ района на селечко, варошко поле и градската мѣра. Малко сѫ културитѣ, които се редятъ въ това дребно стопанство. Въ старо време се обработваше тютюна; по късно житото, предимно пшеница, ечмикъ и царевица. Преди 40 години се въведе и мака, който даваше добъръ доходъ. Така бѣ до войнитѣ. Сега наново се обработна тютюна и поради добрата цена що има, цѣлото население се отдало на него. И благодарение на него, би рекълъ човѣкъ, днесъ голѣма часть отъ прилепчани се препитаватъ, инакъ при го-

лѣмия економически упадъкъ на града, вследствие войнитѣ и прекарването новитѣ граници въ страната между чуждитѣ за Македония сърби и гърци, твърде критическо би било положението на населението.

Твърде малко е застъпено скотовъдството въ града. Преди години, когато околнитѣ планини се зеленееха съ растителность и градскитѣ мѣри бѣха голѣми, имаше доста крави и овце изъ крайнитѣ квартали. Тогава всѣка почти кжща притежаваше по 1-2 крави, биволици, или по беднитѣ по 3—4 овце или толкова кози. Днесъ, при липса на паша, града е останалъ почти безъ всѣкакъвъ рогатъ добитъкъ. Преди войнитѣ всѣка почти кжща отглеждаше по една свиня, а изъ двороветѣ сновѣха кокошки, патки и гжски. Не бѣха рѣдки и кжщи да държатъ конь или магаре за домашни нужди.

Слабо е застжпена индустрията въ града. Никаква почти фабрика не се среща въ Прилѣпъ. Повече е било обърнато внимание на брашнената индустрия. Въ по-старо време, преди 40 години, бѣха издигнати две брашнени парни мелници: едната при миджовци (до черквата), другата—долно-маало, на вретовци, високия коминъ — на която още стърчи. Твърде малко време, обаче, работѣха и спрѣха, за да не почнатъ още веднажъ. Въ последно време — при банята, се откри газомоторна мелница на Зорлевци и Бомболови, но и тя нѣма успѣхъ. Съ по-добро бждеще сж „фабрикитѣ" на вода. Това сж мелници съ турбини, карани съ слаба вода отъ яза на обикновенитѣ мелници. Такива мелници има 7—8 вънъ отъ града, по продължение на яза (бента). Тютюна се изнася суровъ, приготвенъ на калъпи, безъ да се фабрикува. Доста цъвтѣше килимарската индустрия, дето прилепчанката бѣ вложила всичкото си умение, за да види издѣлията си издигнати до степень да конкурират на пазаря македонски и дори вънъ оъъ предѣлитѣ на Македония. И действително прилепскитѣ килими ги нѣма по цѣла Македония, а съ доброто стойнство надминаватъ чипоровскитѣ, по хубость, съчетание на боитѣ и трайность. Интересното е, че прилепската жена-килимарка не е видѣла нито школа килимарска, нито изложба, нито потикъ и насърдчение на власть и обществена инициатива. Тя тъй твори, съчетава бои, боядисва и произвежда по свои починъ, по свое гледище, по свое разбиране и въ края на краищата виждаме въ ржцетѣ произведение, което очудва зрителя. А това не малко говори за нейната природна интелегентность и духовна култура!

Днесъ въ Прилѣпъ става два пжти седмично пазаръ. Въ петъкъ—за дребенъ рогатъ добитъкъ (овце и кози), а въ сжбота е главния пазаренъ день. Понеже Прилѣпъ е центъръ за околийтѣ: велешка, тиквешка, битолска, крушовска, ки-

чевска, — пазаритѣ се посещаватъ отъ всички тия краища и тѣ (пазаритѣ) сж така голѣми и многолюдни, че иматъ изгледъ на панаири. Въ петъченъ день се пълнятъ съ добитъкъ всичкитѣ площади и улици въ чаршията, а въ събота — просто неможе човѣкъ да се размини по пазара. Пазарнитѣ цени на суровитѣ кожи бѣха: агнешка отъ 7—10 гр., овнешки 10—14 гр., козя 10—15 гр., вълна отъ 9—10 гр.. Всѣка овца дава по $^3/_4$ ока масло, 1 ока сирене и $^3/_4$ ока вълна. Конетѣ се продаваха по 6—10 лири; крави по 3—5, волове чифтъ 10—15 лири, овца 40—50 гр., коза 50 - 60 гр., агне 15—20 гр., яре 12—18 гр. Въ по-старо време се изнасяше отъ Прилѣпъ и червенъ пиперъ, който се славеше по своята доброкачественость чакъ изъ Сърбия, България. Сжщо така отъ прилепския пазаръ ставаше голѣмъ износъ на овце, крави, кози. Съ десятки хиляди се закупваше такъва стока отъ *„джелепитѣ“* и се внасяше въ Гърция, Цариградъ и другаде, цъвтѣше нѣкога и еснафа тафчийски. Това бѣха кооперирани работни ржце, които дѣлаха бѣлия мраморъ що изобилва въ с. Плетваръ и правѣха всевъзможни издѣлия и паметници надгробни. Тѣ бѣха скулптори практици, производенията на които се ценѣха далечъ изъ страната. И тукъ изпъква интелекта на македонския българинъ. Главнитѣ фактори, които сж упражнили своето влияние за ослабването на нѣкогашната търговия (панаиръ, пазари и пр.) сж въвеждането на Танзимати-хайрие (следъ кримската война), 2. направата на желѣзницата Солунъ—Митровица—Бѣлградъ и 3) разграничението на Балканския полуостровъ, 4) направата ж. п. линия Солунъ—Битоля и 5) турскитѣ золуми.

Старитѣ по-видни кжщи въ Прилѣпъ, като: Бомболови, Хаджи Илиеви, Димшовци и др., своето богатство дължатъ на онова време, когато търговията цъвтѣла. На сжщото врѣме дължатъ своето издигане въ търговията и виднитѣ фирми Грашеви, Пазови, Зердеви, х. Костадинъ Марковъ, Лепавцовци, Кусевци, които търгуваха главно съ манифактура, а въ последствие ликвидираха съ голѣми загуби. Ицо Фукара бѣше изнасяше далечъ изъ Европа. Ето списъка на нѣкогашнитѣ богаташи.

Най-богатитѣ турски землевладѣлци бѣха презъ 1882 г. въ града: Расимъ бей съ около 20,000 лири турски и Мехмедъ Али ефенди съ 15,000 л. т. А отъ българитѣ най-съсъ градъ: Мирче Бомболовъ съ 25,000 л. т. (състоятелни бѣха: Мирче Бомболовъ съ 25,000 л. т. (състоятелни — владѣе чифлици въ с. Върбяни, Крущейца и другадѣ, ние дюкяни, кжщи, воденици и др. въ града), а Братя х. Илиеви 50,000 л. т.

## Списъкъ на най-виднитѣ търговци въ Прилѣпъ прѣз 1883 година.

| № по редъ | ИМЕ И ПРЕЗИМЕ | Националность | Капиталъ въ лири турски | Предметъ на търговията |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Братя х. Илиеви . | Българи | 20000 | Манифактура — платсве |
| 2 | Мирче Бомболовъ | „ | 20000 | |
| 3 | Димко Ачковъ . . | „ | 2500 | Манифак ура |
| 4 | Бр. Небрѣклиеви . | „ | 2500 | Жита и бан. опер. |
| 5 | „ Попеви . . . . . | „ | 2500 | Колониалъ |
| 6 | Никола Крапчевъ . | „ | 3000 | Жита |
| 7 | „ Бутлевъ . . | „ | 3000 | „ |
| 8 | Бр. ДамянъПетрови | „ | 3000 | Манифактура |
| 9 | Георги Богдановъ | „ | 2500 | Банкеринъ (сараф) |
| 10 | Бр. Биолчеви . . . | „ | 3000 | „ |
| 11 | Бр. Пешкови . . . . | „ | 2500 | Вжжарство |
| 12 | Хаджи Йовкови . | „ | 3000 | Дървенъ материалъ |
| 13 | Н. Колищърковъ . | „ | 1500 | Колониалъ |
| 14 | Хр. Фукара . . . . | „ | 2000 | Сурови кожи |
| 15 | Ибрахимъ Ефенди | Турчинъ | 2000 | Жита |
| 16 | Михаилъ Калогрея | влахъ | 1500 | „ |
| 17 | К. Митревъ и С-ие (Бѣлазенкови — бълг. | „ | 7000 | Колониалъ |
| 18 | Дим. Кжрцута . . . | „ | 2500 | Манифактури |

### Стари търговски фирми, които сж изпаднали

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1 | Грашевци . . . . . | Българ. | 3000 | Манифактура |
| 2 | Пазовци . . . . . | „ | 2500 | „ |
| 3 | Зердевци . . . . . | „ | 2000 | Колониалъ |
| 4 | Коста Стамболджия | „ | 1000 | Манифактура |
| 5 | Бр. Шопчеви . . . . | „ | 1000 | „ |

Следъ западъка на търговията въ Прилѣпъ, предприемчивиятъ прилепчанецъ не остана съ скрѣстени ржце. Той тръгна по печалба изъ близки и далечни градове и пакъ го виждаме да заема видно мѣсто въ търговския свѣтъ. Така, ний виждаме Солунъ наводненъ отъ прилепчани търговци и комисионери, които държатъ I-во мѣсто на пияцата. Бр. Шавкулови, Бр. Попеви, Бѣлазелкови, Бр. Пиперкови, Г. х. Пановъ, Сотиръ х. Илиевъ, Бр. Мирчеви, Бр. Д. Петрови и др. сж първитѣ търговции-комисионери. А следъ направата на желѣзницата Солунъ—Битоля, първи прилепчани отвориха голѣми колониални магазини въ Биголя. По-долната ржка отъ есна-

фа, които не сж учени да бездействуватъ, предприеха далечно странствуване, презъ морета и океани, за да осигурятъ прехраната си. Така, ни виждаме наводнена Америка— северна и южна отъ прилепчани, които съ хиляди се стичаха за печалби. Утешителното бѣ, че тѣзи младежи незабравиха домъ, семейство и родно мѣсто, макъръ и много отдалечени отъ тѣхъ. Тѣ стоеха тамъ година, две, три и връщаха се назадъ, за да сторятъ мѣсто на по-малкия братъ или членъ отъ сѣмейството. Така бѣ до Балканската война. Следъ войнитѣ, кждето немалко родни синове — дошли чакъ отъ Америка, сложиха коститѣ си, за освобождение на своето отечество, неможейки да търпятъ тежкото иго на „Културнитѣ варвари" сърби, тѣ почнаха да оставатъ въ Америка, да се заселватъ дори и да образуватъ цѣли колони прилепски. Такива имаме вече въ Торонто, Гранити — сити, Стелтонъ и др., кждето издигнаха черква „св. Благовещение" (подобна на прилепската), читалище, библиотека и пр. Пакъ следъ войнитѣ голѣмъ бѣ наплива на бѣжанцитѣ въ България и жалното е , че тѣхния брой расте и се увеличава съ всѣки день отъ терора и гоненията на сръбскитѣ власти. Така, днесъ Прилѣпъ е обеднелъ отъ страна на по-първитѣ, заможнитѣ хора и своята интелигенция. Друга страна за емигриране не познава прилепчанина. До Балканската война едвали имаше 10 прилепчани заселени въ Сърбия, когато тѣхния брой бѣ съ хиляди въ България. Само въ София прилепската колония брой нѣколко хиляди души.

Днесъ заднесъ икономическото положение на Прилѣпъ не е розово. Нѣма ония нѣкогашни богати кжщи и фирми, нѣма ония прочути прилепски пазари. Днесъ Прилѣпъ търгува само съ собствената си околия. Следъ разпокжсването на Македония отъ чуждитѣ владѣтели — сърби и гърци и Прилѣпъ замира, както замрѣха Битоля и др. градове въ страната. Изразено въ цифри положението на Прилѣпъ е едва средно. Едничкото средство за препитание на голѣма часть отъ населението е тютюна, като едни го сѣятъ, други работятъ, а държнвата взима лъвската часть, понеже тютюна е монополъ въ Сърбия. Ето защо, днесъ трѣбва да е много по-голѣмъ продукта на бедната маса, нуждающа се отъ чужда помощь, отколкото презъ турския режимъ. И ако тогава просящитѣ пълнѣха черковния дворъ и улицитѣ, колко по-голѣмъ ще да е тѣхния брой днесъ. Въ замѣна на тази икономическа криза и безработица, расте и се увеличава покварата у хората. До като въ турския режимъ Прилѣпъ бѣ едничкия градъ, въ Македония може би, съ най-малко кафенета, бирарии и комарджийски клубове, днесъ тѣхния брой е голѣмъ. Като прибавимъ къмъ тѣхъ и разнитѣ шантани и други увеселителни заведения съ лекъ характеръ, своственость на сръбската раса, ще имаме ясна представа за моралното ниво на населението.

## VII.

# Възраждането.

### (Черковното дѣло)

Градъ Прилѣпъ администривно спадаше къмъ Битолския виляетъ, а духовно — къмъ пелагонийската епархия, съ центъръ г. Битоля. Последниятъ градъ отъ 1818 г. почналъ да се наводнява отъ многобройни влашки и арнаутски (християни) пришелци, който, подъ булото на патрияршисти, бѣха погълнали българския елементъ. Мнозина отъ тѣзи албаноцинцари, подмамени отъ добрата търговия въ съседния градъ Прилѣпъ, почнали да се заселватъ и въ тоя градъ, така че християнското градско население по онуй време е било смешение отъ българи, власи и албанци (християни). Власитѣ и арнаутитѣ, като по-изтънчени и по-хитри, веднага сѫ имали надмощие надъ българитѣ, поради което и черковно-училищното дѣло е било въ тѣхни рѫце. И предъ гражданската власть пакъ тѣ сѫ представлявали християнски елементъ. Така тѣ бѣха успѣли да удрятъ гръцки отпечатъкъ на прилепската община (черковната). За тоя успѣхъ подпомогнати сѫ били влахо-албанцитѣ отъ гръцкия владика, подъ чието ведомство се намирали.

### *Съграждането на черква*

До 1838 г. прилепчани нѣмали своя черква. На молбитѣ и настояването предъ мѣстната власть да си построятъ молитвенъ домъ, винаги се отговоряло отрицателно. По едно време принудили се да отварятъ тайно параклиси изъ разнитѣ квартали на града. Такива имало въ кѫщата на Петре-Тата и Кьорвезировци. Въ голѣмото си мнозинство българитѣ били принудени да извършатъ религиознитѣ си трѣби въ с. Варошъ. По-късно прилепчани намислили да турнатъ тайно основи за градска черква, но турцитѣ, щомъ узнали, спрѣли работата, разрушили основитѣ. Скоро следъ това въ Прилѣпъ пристигналъ нѣкакъвъ висшъ чиновникъ отъ Цариградъ, който обещалъ на посетилитѣ го първенци, да издействува височащи ферманъ за нова черква. Заслуга има за изкарването на фермана и битолския владика Григорий, който ималъ близки връзски съ хаджи Ристета. Къмъ 1832-3 години на битолския митрополитъ Григорий е избранъ за Вселенски патриярхъ. На заминаване за Цариградъ се явила въ Битоля депутация отъ Прилѣпъ, начело съ хаджи Ристета, да изпроводи владиката. Тогава хаджи Ристе силно настоявалъ предъ новия Патриахъ (бившъ битолски митрополитъ) да съдействува за по скорошно изкарване на ферманъ за черква. Следъ встѫпване на патриаршеския престолъ, Григорий извикалъ хаджи Ристета въ Цариградъ. Съ съдействието на патриаршията и съ помощьта на вишия цариградски чинов-

никъ, който бѣше обещалъ подкрепата си, хаджи Ристе издействувалъ височайши ферманъ за нова черква. Въ знакъ на отличие за голѣмитѣ заслуги на хаджи Ристе, патриархътъ Григорий, личенъ неговъ приятель, му далъ титлата „*Логотетъ*“, която титла много рѣдко се давала отъ патриаршията. Въ цѣла Мамедония тая титла сж носѣли само 2-3 „Логотети“. Пакъ по туй време и сигорно съ препоржката на патриаршията хаджи Ристе Логотетъ е добилъ и царско отличие, като сж му дали титлата „*Векилинъ*“ (пълномощникъ) за дѣлата на раята. (1834 г.).

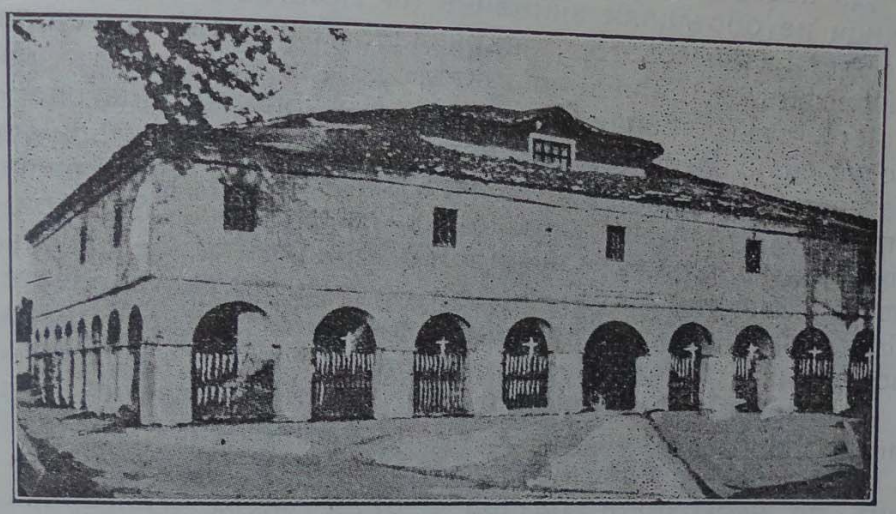

Прилепската черква „Св. Благовещение“.

За тая целъ заминалъ тайно за Цариградъ прилепскиятъ първенецъ хаджи Ристе, който, съ съдействието на поменатия чиновникъ и съ помощьта на патриаршията, сполучилъ да вземе царски ферманъ за нова черква. Мѣстото за новата черква било подарено отъ бабата хаджи Мита. Почнала постройкага на черквата, която не минала безъ съпротива отъ турското население, та трѣбвало да пристигне отъ Цариградъ единъ арапинъ-надзирателъ, който пазилъ работницитѣ отъ турски нападения. За почивка на арапина била издигната нарочно терасата (одрето) до камбанарията, отъ кждето наблюдавалъ строежа. Сжщото „одре отсетне послужи за сборенъ пунктъ на старцитѣ и поповитѣ, които редовно посещаваха вечерното черковно служение.

Черквата била свършна презъ 1838 г, когато и се осветила отъ гръцкия владика — Григорий (не патриарха), на 8 септемврий с. г. (1838), на Мала Богородица, а посветена на „св. Благовещение“, въ честь на благата весть, що билъ донесълъ отъ Цариградъ хаджи Ристе. Пръвъ свещеникъ ржкоположенъ въ новиятъ храмъ е билъ попъ Димитрия Икономовъ, на 14 IX с. г. (Кръстовденъ). Постройката на прилепската черква е отлична сграда, иззидана отъ бигорливъ деланъ варовикъ, съ много колони отъ северната, западната и

южната страни. Поради голѣми пречки, обаче, отъ турцитѣ, които не могли да се помиратъ съ мисъльта, че гяуритѣ издигатъ храмъ, нарушенъ билъ първоначалниятъ планъ, та, за да се запази размѣра й, вмѣсто да се издига надъ земята, сложили я 1—2 метра низко въ земята, като се слиза съ понѣколко стъпала. За успокоение турскитъ вълнения, властьта разрешила на последнитѣ да издигнатъ и тѣ молитвени домове. Отъ тогава си водятъ началото много джамии.

*Следъ съграждането на Черквата.*

До построяването на черквата и училището гръцкитѣ владици не обръщали внимание на Прилѣпъ. Сега чакъ замислюватъ за неговото погърчване. Агентитѣ на елинизма въ Прилѣпъ сѫ били цинцаритѣ, дошли тукъ следъ разрушението отъ албанцитѣ на гр. Москополе. Благодарение на своя спекулативенъ умъ новитѣ пришелци, успѣли да забогатяватъ и почнали да играятъ важна роля предъ властьта, по-първитѣ турци и дори между първенцитѣ българи. На замислитѣ на гръцкитѣ владици и цинцаритѣ, се противопоставятъ силниятъ патриотизъмъ на българитѣ, здравата еснафска организация и консерватизма на градското духовенство. Всички тогава грамотни хора сѫ чели и писвали само по български. Духовенството и то неразбирало гръцкия езикъ. А мнозина попове сѫ имали частни училища, кѫдето сѫ предавали на славянско писмо. Па и прилепската община до черковната разпра е била чисто българска, за което сведочи следното писмо, запазено въ архивата на общината. „Благовѣйни сѷщеници честни старци и вси дрѹзи Благословени христиани челатъ ѥа гдѣ милни. Да имате молитва отъ Бѣа и матере его пр̃стна Бѣци и ѿ ѥасъ благословъ и прощение. Разберете оти сме ги пратиле овиѫ два человека: первы папа Ѧндреѫ и втори дѫкъ да прошетатъ по селата за помощь на хаѱаната. Тако вие попове и мирски люде да и пречекате сосъ милость и со радость и да ги дарѹвате колкѹ дарѹвалъ Бѣъ да дарѹете за хаѱаната. Тако имите изнмъ ѿ сть Блака, ѿ логотета х.Христета и ѿ вситѣ чорбаджии да ги дарѹете тако пр̃стаѫ Бѣа да ви дарѹетъ отъ едно хилѫда. 1842 г. Епитропи цѫрковни Прилѣпъ Ѧтанасъ х. Илиѫ, Геѡргн х. Кѡчѡвъ Диаманди Маджаръ.“ [1])

Съставътъ на общината презъ туй време е билъ отъ осъмь члена; председатель, четирима членове-съветници и трима епитропи, избирани отъ градскитѣ първенци, Пръвъ председатель на прилепската община е бцлъ х. Христе Логотетъ, който заемалъ тая длъжность почти до смъртьта си.

[2]) Хр. Шалдевъ — Възраждането на гр. Прилѣпъ

Следъ него за такъвъ е билъ избиранъ дълги години х. попъ — Костадинъ, който заседавалъ и въ мезжлича, като владика векили. За членъ общинаръ се избиралъ и единъ цинцаринъ, който, обикновенно, завеждалъ прихода-разхода на общината. Заседанията на общината ставали повечето въ чаршията, въ нѣкоя стая изъ ханищата, или въ частна кжща. Така заварва общината на заседание въ Ачковия ханъ, учителя Никола Ганчевъ, кждето билъ извикванъ за спазаряване (да се услови) въ 1866 г. Ето какъ описва Ганчевъ тогавашната обстановка и работата на общината. „На една тераса подъ тремътъ въ Ачковски ханъ, бѣха на седали по турски (кръстато) на голи рогозки около 14-16 души, които пушѣха съ дълги чибуци, а само двама седѣха на столчета, защото бѣха обути въ панталони. Донесе се и за мене едно столче и подиръ кафе. Човѣцитѣ, които съставяха този синедрионъ бѣха: владишкиятъ намѣстникъ, сакелариатъ хаджи попъ Костадинъ, Димко Ачковъ, хаджи Ангеле, Димшо х. Илиевъ, Даме Петровъ, Ст. Попе, Кост. Марковъ, Коне Лепавцовъ, Йосе Крапчевъ, Илия Грашевъ, Мирче Бомболъ — все българи; Михаилъ Калугрея, Димо Зека — арнаути; Наумъ Маджаровъ, Коста Митровъ, Мияйле Врета — цинцари. Подиръ $^1/_2$ ч. прѣкжсна се частниятъ разговоръ. Първъ заговори Димко Ачковъ: „ее учителю, ние не сме пишали за учитель въ Пловдивъ, то го направиле младите, рекли еднажъ сакаме младъ учитель и да е отъ Пловдивъ, но бидейки си се измъчилъ и си дошелъ вейке, не си сторилъ лошо, кажи сега, колку хакъ сакашъ за година". Казахъ една цѣна, на която възразиха власитѣ и арнаутитѣ. Българитѣ завѣдоха споръ съ тѣхъ, който продължи цѣлъ часъ. най-после Димко Ачковъ каза: „бидейки даскалотъ дашолъ отъ далеку и направилъ големъ мастравъ, за първата година да му се даитъ . . . , па после — споредъ ишкино му"; Веднага 2-3 отъ българитѣ ме задърпаха да цѣлувамъ ржка на х. Попъ. Азъ не скланяхъ. Раздѣлихме разликата и се условихъ. Цѣлувахъ ржка на х. Попъ, а съ останалитѣ се ржкувахъ. Това бѣше цѣлиятъ контрактъ за моето учителствуране въ Прилѣпъ съ всичкитѣ му подробности, защото подобна формалоность веднажъ извършена, никой не бѣ въ сила да я развали. На другата година безъ дълги преговори прилепчани ме съгласиха за 3 год. съ увелич. на заплатата, а следъ тѣхъ, условихъ се още за 3 год. и бѣха готови да ми удвоятъ заплатата, но не искахъ да злоупотрѣблявамъ, та се задоволихъ съ 8—9000 гр., които на времето бѣха много пари".

Преписката на общината отъ тая епоха е била много ограничена. Сжщо и приходитѣ общински сж били незначителни. Главниятъ приходъ за издръжкана на черквата и училището е билъ отъ пангара, часть отъ манастирскитѣ доходи

и пожертв. отъ смъртни случаи. Дейностьта на
презъ туй време не се отличила съ нѣщо забележително,
освенъ съ издигането на грамадната училищна сграда въ
черковния дворъ презъ 1843 г. Презъ това време е билъ
направенъ и орѣховия иконостасъ, който е голѣма рѣдкость
по резбарското искуство. Правилъ го е майсторъ Димитрия
отъ с. Лазарополе, цели 3 години и костувалъ (200 кесии по
500 гр.) 1000 л. т. Майстора билъ много изкусенъ художникъ
(рѣзбаръ), но се славилъ и съ пиянството си. Иконостаса е
работенъ на части и отсетне сглобяванъ, въ кжщата на
братя Мисиркови, живущи „Трайко маало", въ днешната кжща
на Джуровци. Освенъ туй общината разглеждала бракоразводни
дѣла, уславяла учители зе народното учиище, подпомагала
съ храна, облѣкло и парично затворницитѣ и пр.

* * *

Идеята за национални борби не остави Прилѣпъ на-
заденъ планъ, дето условията за пропагандирането ѝ сж били
благоприятни. „Трескавецъ", варошкитѣ килийни и градскитѣ
частни училища сж били факторитѣ, които сж крепили и
поддържали българския духъ и съзнание чрезъ четмото и
писмото на роденъ езикъ. Прочутиятъ прилепски панаиръ, отъ
друга страна, като привличалъ търговци отъ разнитѣ кра-
ища на Балканския полуостровъ, твърде много е спомагалъ
за насърдчение и зреене идеята за национална борба. Тукъ,
на панаира, сж идвали продавачи съ разни български книги
и др. изображения; тукъ, при среща съ българитѣ отъ други
крайща, ставало размѣна на мисли, обмисляне начинъ за
борба съ гръцкото духовенство и пр. Още при учителству-
ването на прочутия Орданъ Джинотъ любознателната при-
лепска младежь образувала кружокъ, главната цѣль на
който е била умственото и нравствено повдигане членоветѣ
му. Презъ недѣлни и празднични дни тѣ редовно се съби-
рали въ една отъ училищнитѣ стаи и вкупомъ чели нѣкои
български книги, или тълкувала библията, много мѣста, отъ
който изучвали наизусъ. Тоя кружокъ по-сетне поелъ уси-
лена борба между гърцитѣ и рутината въ общината. Но въ
началото той не се решавалъ да почне борбата открито.
Трѣбвало да се работи още много върху самитѣ членове, за
да се подготвятъ умствено и засилятъ числено. Това става
постепенно, до като единъ день се открило читалището и се
организирали еснафскитѣ сдружения. Въ читалищнитѣ сказки
твърде често се изтъквало на слушателитѣ, че власитѣ не-
праведно злоупотрѣблявали съ общинското съкровище, като
гледатъ всичко хубаво и по-ценно да трупатъ въ гръцкото
училище, а за българитѣ оставали огризкитѣ. Училищната
покжщнина е била най-негодна: чинове изпочупени и разне-

битени, безъ черни дъски и безъ тебеширъ, безъ карти и др. помагала, когато гръцкото училище било снабдено съ всички помагала. При това положение, негодуването на българитѣ всѣки день растело противъ властитѣ и се очаквалъ сгоденъ моментъ за тѣхното изгонване отъ училището. Наострени българитѣ, само за това приказвали, — въ срещи и събрания.

Здраво организирани еснафитѣ и читалището, привързали около себе си почти цѣлото българско население. То е било войска, готова за борба. Следъ привършване изпититѣ въ 1867 год., българитѣ заявяватъ на властитѣ, чрезъ своя училищенъ настоятель Даме Петревъ, че по никой начинъ нѣма да допуснатъ за напредъ гръцко училище въ общинската сграда. Но и властитѣ се готвѣли да посрещнатъ обявената борба. Тѣ, съ своята хитрость, работели чрезъ властьта и митрополията да станатъ фактически стопани на черквата и училището. За тази цѣль тѣ се отнесли до каймакалина, като му доложили, че черквата и училището сж градени съ общи средства за туй отъ дѣсната страна на черквата да се чете на гръцки, и въ половината училище да се учи по гръцки отъ двама учители гърци.

Каймакамина, за да се осведоми по-добре, повикалъ въ идаре межлиси по нѣколко души отъ българитѣ и властитѣ. Българитѣ сж разправяли, че при направата не черквата и училището властитѣ не взели никакво участие, нѣщо което се знаело и отъ турскитѣ агалари и първенци, и въ черквата се чело и пѣло по гръцки отъ дѣсна страна, само кога служилъ владиката, понеже последния незнаелъ хубаво български. Следъ изслушването на дветѣ страни, межлиса е решилъ, че подобни спорове трѣбва да се разрешатъ отъ валийското управление. За последното българитѣ приготвили обстойно изложение, занесено лично отъ Диме Бабата, Диме Лепавцовъ и Диме Биолчевъ. Борбата въ Битоля е била отчаяна: отъ едната страна била прилепската депутация, подпомагана отъ Димко Радевъ и отъ живущитѣ тукъ прилепски търговци, а отъ другата — властитѣ поддържани отъ гърцката митрополия и мнозина влиятелни турски чиновници. Следъ тримесечна разправия и битолския мютесарифинъ се произнесълъ, че подобни разпри решава само по-горната власть и въпроса се пренесълъ предъ Високата-Порта. За Цариградъ заминала българска и влашка депутация. Българитѣ биле подкрепени отъ Никола Тъпчилещовъ, а властитъ отъ гръцката патриаршия. Бидейки въпроса ималъ църковенъ характеръ, Високата-Порта препратила дѣлото въ патриаршията. Това известие не отчаяло българитѣ. За да предотвратятъ гръцкитѣ планове, българитѣ приготвили на турски езикъ въ 3 екземпляра жалби: до каймакамина, мютесарифина и Високата-Порта, съ които се известяваха властьта, че българитѣ

отъ Прилѣпъ преставатъ да признаватъ духовното ведомст-
на патриаршията, и че бидейки мнозинство българския еле-
ментъ въ пелагонийската епархия, замолявали Високата Пор-
та да разреши, да си иматъ свои български владика, а до ре-
шението на тоя въпросъ прилепската българска община
да бѫде официално призната, като представитель на народ-
ната воля. Колкото за гръцкия езикъ въ училището бълга-
ритѣ настоявали по-добре е било да се изучавалъ въ кла-
советѣ отъ голѣмитѣ деца, а на малкитѣ да се предава са-
мо на български. Споменатитѣ 3 махзари пръвъ е подписалъ
Найдо Бѣломаре, а сетне останалитѣ чорбаджии, еснафи и
села. До като ставало подписването на махзаритѣ, битолския
владика Венедиктъ се научава за извършеното и веднага
следъ коледа пристигналъ въ Прилѣпъ, за да осуети дѣлото
на българитѣ. Това ненадейно владишко идзане смутило на
пръвъ пѫтъ чорбаджиитѣ, но по-младитѣ не се стреснали.
Станало събрание въ кѫщата на Д. Биолчевъ отъ по-реши-
телнитѣ младежи, като приготвили едно изложение до вла-
диката, въ което му описали настроението на паството само
срещу гръцката патриаршия, а лично срещу него нѣмали
нищо и дори подканали го да се присъедини и той къмъ
българскитѣ владици въ Цариградъ, напомняйки му, че доб-
рия пастиръ душата си полага за своитѣ овце. Изложението
поднесли лично: Д. Биолчевъ, Спиро Пешковъ, К. Кусевъ и
Василъ Крапчевъ, като му заявили, че тѣ сѫ съ него въ
борбата му противъ прилепскитѣ власи (имало тогава споръ
между Вендикта и власитѣ), за туй искатъ неговата подкре-
па и още да не плаши българскитѣ първенци (които се бо-
ели) съ нѣкаква отговорность за изпратенитѣ махзари, за да
не се отчае народа, та да се откаже и отъ него (владиката).
Сплашенъ, по тоя начинъ, владиката, за да си отмъсти на
власитѣ и патриаршията, съ които не билъ въ добри отно-
шения, послушалъ молбата на младитѣ българи. Въ това
време власитѣ бѣха получили патриаршеското писмо, отго-
воръ по спора съ българитѣ и проектирало се х. Попо да
го прочете въ черква на всеслушание. Като научава това
Тоде Кусевъ нощно време (било сѫбота вечерь) се явилъ
при Диме Блолчевъ на съвещание. Тамъ се решило: на сут-
ринята (недѣля) братята Биолчеви да съобщатъ на съседни-
тѣ кѫщи и тѣ да разгласятъ на други, щото *да не се допус-
не четенето на патриарш ското писмо въ черква*. За сѫща-
та цѣль рано застанали хора предъ черковнитѣ порти и пре-
давали решението на българитѣ да не се допусне четенето
на писмото.[1])

*Отхвърляне на гъцкото духовно иго.*

На зарaньта (недѣля) Венедиктъ ще извърши тържест-
вена служба, при препълнена черква съ народъ. Всѣки чу-

[1]) Н. Ганчевъ — в. н. к.

ствувалъ. че нѣщо смѣло и решително ще стане. Качилъ се дяконътъ на амвона да чете евангелието по гръцки и още не билъ прочелъ три реда, чулъ се гласътъ на *Коста Биолчевъ (Карата)*, който извикалъ високо: „*нейките*„! Изведнажъ черквата екнала отъ едно общо „нейките“, което излизало отъ устата на 2,000 души. Настжпва затишие и владиката се показалъ на царскитѣ врата съ знакъ къмъ дякона да чети, („легете“), но виковетѣ се повторили и потретили, и престанали само, когато владика казалъ на дякона да слѣзне, а евангелието се чело по *славянски*. Следъ евангелието х. Попъ се възкачилъ на амвона, за да чете патриаршеското писмо, но щомъ произнесълъ заглавието; „Григорий, архиепископъ Цариградски, новаго Рима, Вселенский патриархъ...“ черквата се оглушила отъ народния викъ: „*Нейките! нейките! молчи! нейките!*“. Напразно х. Попъ се мжчилъ да убеждава; виковетѣ „*нейките*“, *слези, нейките патриаршиата*“ непрестанали докато владиката не даде знакъ на х. Попъ да слѣзне. Следъ станалото, Венедиктъ литургията довършилъ. И така Венедиктъ, който се смѣташе за найпроклетъ врагъ на българщината, дава вече сила и мощь на българския духъ. За да загадаличкатъ владишкото честолюбие още повече, прилепскитѣ борци поднесли му благодарителенъ адресъ. Власитѣ, нѣми свидетели на станалото, доложили веднага на каймакамина и го увѣрявали, че българитѣ кренали глава и не позволили да се чете партриаршиятъ ферманъ. Венедиктъ си заминалъ за Битоля и за наказание, че неможалъ да усмири духоветѣ въ Прилѣпъ, билъ деградиранъ — изпратенъ въ по-долна епархия. Отъ тая дата 25 февруарий 1868 г. Прилѣпъ отхвърли гръцкото духовно иго и изпжди окончателно власитѣ отъ черквата и училището. [1] [2]

*Следъ отхвърлянето гръцкото духовенство.*

Окопитени българитѣ, следъ тая случка, решаватъ да поставятъ на здрави основи българщината. Ето защо, следъ заминаването на владиката, свикали се всички еснафи на общо събрание и избрали 12 души, които да ржководятъ народнитѣ работи Тѣ се нарекли *българска община*. Първитѣ членове на българската община сж били: председатель х. Попъ Костадинъ, секретаръ: Илия Здравевъ и членове: хаджи Мирче Бомболовъ, хаджи Ангеле х. Илиевъ, Коне Лепавцовъ, Диме Биолчевъ, Диме Бабата, Йосе Крапчевъ, Даме Петровъ, Илия Грашевъ, Ничо Ачковъ, Диме Колищърковъ, Ицо Фукара, Найдо Бѣломаре. А за училищни настоятели: Костадинъ Марковъ и Спиро Пешковъ; черковни

1) Хр. Шалдевъ — в. н к.
2) Н. Ганчевъ — в. н. к

настоятели: Стефанъ Попевъ, Ицо Грашевъ и Димко х. Илиевски. За станалата промена въ духовното ведомство още на другия день била уведомена властьта съ писмено изложение отъ новата община, предъ която Тоде Кусевъ държалъ силно патриотично и насърчително слово. Така българската църковна община влѣзла и въ преписка, по вѣрско-черковни дѣла, разбира се напърво време, съ официалната власть и си доставила печатъ съ кржгла форма и надписъ по окржжностьта „Прилепска Българска Община", а посредата: „Перлепеде Булгаръ Джемаети" и най-доле *две хванати ржце*. Тази емблема лошо впечатление правила на властьта. Ето каква бележка е запазена на първия листъ на една кормчия 1869 въ 25 марта. „Прилепската окружность отвжрли гръц(ко)то иго набара грабнатата отъ проклетите фанаріоти преди единъ вѣкъ народната си Охридска архіепископія въ 20 юній 1876 год., а днесъ се сжстави градска община отъ 12 члена и единъ свѣщеникъ." Следватъ имената на гореизрбоенитѣ членове.[3])

Нови атаки тъкмятъ властитѣ. Първата несполука не ги отчаяла. Другиятъ день, следъ тѣхното изпъждане отъ черквата, изпращатъ депутация въ Битоля до мютесарифина, за да се оплачатъ отъ българитѣ, които не зачитали патриаршеското нареждане. Тамъ била извикана българска депутация, която отговорила, че още мин. година въпроса билъ пренесенъ въ Цариградъ. Мютесар. съветъ решилъ да чака отговорътъ отъ Цариградъ, за кждето властитѣ били изпратили нова депутация, Патриаршията успѣла да облече своето послание въ царски указъ, който предписвалъ: да се чете гръцки отъ лѣвата страна въ черквата. а училищ. въпросъ да се разреши лично отъ валията. Пристигналъ валията; свикалъ първенцитѣ и следъ като прочелъ царското ираде, предупредилъ събравшитѣ. че строго ще накаже непокорнитѣ на царската заповѣдъ и пожелалъ още въ негово присжтствие да се приложи царското ираде. Това било въ петъкъ на страстната седмица. Българитѣ му заявили, че, бидейки рода не билъ известенъ за валийското решение, за да не се случи нѣщо презъ Великденскитѣ празнници, нека се остави черквата на българитѣ до 3 день на Възкресение, презъ което време ще се извести и народа за поменатото решение. Валията уважилъ това искане на българитѣ и далъ строга заповѣдъ на мѣстната власть да следи до срѣда за изпълнението на решението. Властитѣ зарадвани, извикали отъ Крушово свещеникъ и пѣвецъ. Това било на вечерната отъ великата срѣда. Българитѣ бѣха се съгласили никой да не присжтствува въ черквата. Юзбашията съ стражата присжтсвувалъ, за да пази властитѣ. Около 30 души отъ младитѣ бъл-

3) Хр. Шалдевъ — в. н. к

гари се скрили въ олтара и отъ тамъ наблюдавали, що се върши. Щомъ като гръцкиятъ пѣвецъ извикалъ: „Кирие Кекрасонъ", нахлуватъ скрититѣ българи отъ олтара и Коне Ив. Кусевъ застаналъ предъ влашкия пѣвецъ, и почналъ да пѣе: „Господи возвахъ". Власитѣ се оплаквали, че българитѣ имъ пречили де пѣятъ по гръцки. Юзбашията почналъ да хока българитѣ, че не изпълнавали царскитѣ заповдѣи. Българитѣ отговорили, че власитѣ нарушаватъ заповдѣьта, защото тѣхното мѣсто е отъ лѣвата страна. Юзбашията поканилъ последнитѣ да заминатъ отъ лѣвата страна. Посрамени власитѣ минаватъ на лѣвата страна, която отъ по-рано била ангажирана отъ Тоше Яръмъ Зердевъ и който отговарялъ на свещенослужителя по български. А черквата за мигъ се изпълнила съ българи. Смутени власитѣ напустнали черквата. Разпритѣ пакъ се пренесли предъ властьта. Власитѣ настоявали да имъ се отстжпи дѣсната страна и двама учители гръцки да се плащатъ отъ черквата. Българитѣ отговорили, че непризнаватъвече патриаршията и искатъ да се приложи иродето само за черквата, като власитѣ иматъ лѣвата страна; колкото за училището повторно заявили, че въ отдѣленията да се учи на български, а въ класоветѣ да се изучва и гръцки езикъ *само като предметъ*. Валията, като видѣлъ, че власитѣ не приематъ това хубаво българско предложение, предложилъ въ черквата да служатъ подъ редъ; една седмица българитѣ, една власитѣ. Последнитѣ приели това предложение, но когато българитѣ имъ заявили, че следъ тѣхната служба ще си прибиратъ свѣщитѣ и дори маслото отъ кандилата, власитѣ се отказали. Тогава валията предложилъ друго: българитѣ да броятъ на власитѣ 40.000 гроша, за да си съградятъ друга черква. Българитѣ били готови да помагатъ въ натура, а не съ пари, при строежа на влашка черква. Виждайки валията, че неможе да постигне съгласие, заминалъ за Битоля. Почнали пакъ заявленията, депутациитѣ до Цариградъ. Последвало нова емирнаме (ферманъ) отъ 1285 сеферъ 20 1869, споредъ което се заповедвало власитѣ да си построятъ нова черква, а въ училището да се предава гръцки езикъ, само като предметъ въ класоветѣ. На това основание власитѣ се прощаватъ вече съ черквата. Започнали да се пазарятъ за помощьта, която трѣбвало да дадатъ българитѣ. Преговоритѣ се водили две години. Власитѣ избрали мѣсто за черква и училище въ сжщата махала, при българската черква, съ цѣль да привличатъ българитѣ. Единъ недѣленъ день, обаче, държи речь въ черква Т. Кусевъ и произнесълъ *анатема* (проклятие) на всѣки българинъ, който би дръзналъ да помогне съ нѣщо на влашката черква, или би прескочилъ прага ѝ. Това проклятие се съблюдаваше, като свята заповѣдь и никой не влизаше въ влашката черква, която била съградена въ 1871 г.

Въ разстояние на 2 години, отъ издаването на последния ферменъ, мнозина правителствени чиновници сж идвали въ Прилѣпъ, за да спогодятъ странитѣ за сумата, що трѣбвало да броятъ българитѣ, но никакъвъ резултатъ не се постигалъ. Пристигналъ и солунския валия Акифъ паша и съ голѣма молба настоявалъ предъ бълг. община да турятъ край на тоя въпросъ. Почва на ново пазарлъкъ и се стига до цифрата 25,000 гр., която ще броятъ българитѣ на два срока.

Следъ Венедиктъ за пелагонийския митрополитъ билъ определенъ Партения. Неговиятъ замѣстникъ, дебърски владика Игнатия, представлявайки, че нищо не знае за станалото на 4 юлий 1868 г., изпратилъ въ Прилѣпъ архидякона си съ патриаршеското послание за назначението на Партения, което трѣбвало да прочете въ черква. Свикала се общината по тоя случай на извънредно заседание, предъ която се представилъ архидякона и вржчилъ владишкото писмо. Ицо Фукара отъ името на общината му отговорилъ: *Много здраве да носишъ на дѣдо владика, на когото да му имаме молитвата, ние отъ преди две години сме се отрекли отъ патриаршията, та неможиме да приимаме нито отъ нея, нито отъ нейнитѣ владици никакви писма и поели*". Архидякона замолилъ общинага да му даде писмено тоя отговоръ, но му се отговорило, че общината не е длъжна да отговаря на писма, които не желае да получи и му вржчила владишкитѣ писма обратно. Следъ като се изхвърлило името на гръцкия владика отъ църковната служба (1868 год.), пѣело се следното словоославие: „Болгарскому Свещеноначалнику и преосвещенѣйшимъ и Богоизбранимъ Архипастиремъ Всечестния Болгарския Церкви, Всечестнихъ Екзарховъ сжставляющихъ Собора Болгария, нашимъ же отцемъ и Архипастиремъ; многая лѣта."! Отъ сжщата дата общината почнала да събира за себе черковнитѣ и славянски трѣби, като сумитѣ употрѣбявали повече *за помощьта на св. Екзархия*, и за поддържане депутатитѣ въ Битоля и Цариградъ.

На другата година (1869, 25 мартъ), прилепскитѣ първенци и еснафитѣ, сбрали се на народно събрание и избрали нови членове въ общината: председатель х. Попо, членове: х. Мирче Бомболъ, х. Ангеле х. Илиевъ, Йосе М. Крапчевъ, Стефанъ Попевъ, Йовче х. Ташовъ, Стоянъ Сопотоецъ, Даме х. Наумче, Георгия Протоколевъ, Илия Пиперкозъ, Коне Бозовъ, Спиро Д. Пешковъ и Диме Биолчевъ. Илия Д. Здравевъ писаръ. Като прекъснала общината връзкитѣ съ гръцкия Митрополитъ, сношавала се съ българскитѣ архиереи въ Цариградъ. Архиерейскиятъ съборъ сжщо е билъ въ постоянна преписка съ общината. Така, въ едно свое послание отъ 1869 г. българскитѣ владици отъ Цариградъ: Ловчански Иларионъ, Пловдиски Панаретъ, Видински Антимъ, Макариопол-

Въ разстояние на 2 години, отъ издаването на последния ферменъ, мнозина правителствени чиновници сж идвали въ Прилѣпъ, за да спогодятъ странитѣ за сумата, що трѣбвало да броятъ българитѣ, но никакъвъ резултатъ не се постигалъ. Пристигналъ и солунския валия Акифъ паша и съ голѣма молба настоявалъ предъ бълг. община да турятъ край на тоя въпросъ. Почва на ново пазарлъкъ и се стига до цифрата 25,000 гр., която ще броятъ българитѣ на два срока.

Следъ Венедиктъ за пелагонийския митрополитъ билъ определенъ Партения. Неговиятъ замѣстникъ, дебърски владика Игнатия, представлявайки, че нищо не знае за станалото на 4 юлий 1868 г., изпратилъ въ Прилѣпъ архидякона си съ патриаршеското послание за назначението на Партения, което трѣбвало да прочете въ черква. Свикала се общината по тоя случай на извънредно заседание, предъ която се представилъ архидякона и вржчилъ владишкото писмо. Ицо Фукара отъ името на общината му отговорилъ: *Много здраве да носишъ на дѣдо владика, на когото да му имаме молитвата, ние отъ преди две години сме се отрекли отъ патриаршията, та неможиме да приимаме нито отъ нея, нито отъ нейнитѣ владици никакви писма и поели*". Архидякона замолилъ общинага да му даде писмено тоя отговоръ, но му се отговорило, че общината не е длъжна да отговаря на писма, които не желае да получи и му вржчила владишкитѣ писма обратно. Следъ като се изхвърлило името на гръцкия владика отъ църковната служба (1868 год.), пѣело се следното словославие: „Болгарскому Свещеноначалнику и преосвещенѣйшимъ и Богоизбранимъ Архипастиремъ Всечестния Болгарския Церкви, Всечестнихъ Екзарховъ сжставляющихъ Собора Болгария, нашимъ же отцемъ и Архипастиремъ; многая лѣта." ! Отъ сжщата дата общината почнала да събира за себе черковнитѣ и славянски трѣби, като сумитѣ употрѣбявали повече *за помощьта на св. Екзархия*, и за поддържане депутатитѣ въ Битоля и Цариградъ.

На другата година (1869, 25 мартъ), прилепскитѣ първенци и еснафитѣ, сбрали се на народно събрание и избрали нови членове въ общината: председатель х. Попо, членове: х. Мирче Бомболъ, х. Ангеле х. Илиевъ, Йосе М. Крапчевъ, Стефанъ Попевъ, Йовче х. Ташовъ, Стоянъ Сопотоецъ, Даме х. Наумче, Георгия Протоколевъ, Илия Пиперковъ, Коне Бозовъ, Спиро Д. Пешковъ и Диме Биолчевъ. Илия Д. Здравевъ писаръ. Като прекъснала общината връзкитѣ съ гръцкия Митрополитъ, сношавала се съ българскитѣ архиереи въ Цариградъ. Архиерейскиятъ съборъ сжщо е билъ въ постоянна преписка съ общината. Така, въ едно свое послание отъ 1869 г. българскитѣ владици отъ Цариградъ: Ловчански Иларионъ, Пловдиски Панаретъ, Видински Антимъ, Макариопол-

ски Иларионъ, започватъ да запитватъ за черковнитѣ работи въ града и искатъ да имъ се препоручи нѣкое лице, което старци“[1]).

*Постѫпкп за изборъ на български владика.*

Въпреки всичко станало, сбщината чувствувала своето неузаконено положение спрѣмо властьта, макаръ х. Попо, председателътъ ѝ, да се допускалъ въ заседанията на межлиса, като „деспотъ-векили. За да узакони своето положение, следъ излизането на фермана за бълг. Екзархия, още презъ 1870 г., общината пратила последна молба до Високата Порта отъ страна на цѣлото българско население въ града и околията, подписана и подпечатана отъ свещеницитѣ и кметоветѣ (мухтаритѣ) на града и 110 села), съ която молба, като признаватъ ведомството на Екзархията, настояватъ да иматъ свой български владика, по силата на царския ферманъ, понеже съставляватъ повече отъ $^2/_3$ отъ християнското население въ епархията. Горната постѫпка била продиктувана и отъ чисто вѫтрешни епархийски причини. Цѣлѣло се по тоя начинъ да пресѣкатъ пѫтя на гръцката пропаганда, която, чрезъ невежеството и несъгласията въ народа, опитвала се да се закрепи. Агентитѣ на гръцката пропаганда, наричали българитѣ измѣнници на православната вѣра; други обикаляли селата и събирали владишнина; трети обещавали голѣмн суми на ония села, що имали нови черкви, за да ги освети гръцки владика. Па и между свещеницитѣ настѫпила анархия. Мнозина не взимали вули за венчавка. Подобна молба общината е изпратила и до Екзархията, за да направи постѫпки предъ Високата-Порта за издаване бератъ на българ-ски владика. Екзархията направила постѫпки предъ В-Порта и предписала въ Битоля и Прилѣпъ да пристѫпятъ къмъ изборъ на Кириархъ, което и станало. Но въпросътъ за личността на пелаг. митрополитъ срещнала спънки отъ страна на В-Порта. Първиятъ изборъ станалъ за Пловдивския Митрополитъ Панарета. Като не се утвърдилъ той, избрали русенския Н. Преосвещенство Григория.

И понеже и въ тоя изборъ останали излѫгани, избрали Архимадрита Евстатия Зографски, за когото молятъ часъ по-скоро да бѫде рѫкоположенъ за митрополитъ. Съ писмо отъ 6 октомврий 1872 г. Екзархията явява на общината, че рѫкоположението не Прѣосвещений Евстатий станало на 21 — IX — 1872 г., и че следъ като се снабди съ височайшия бератъ, шѣлъ да замине за епархията си. Общината незакѫснѣла да поздрави своя митрополитъ и да му изкаже радостьта, която изпитва паството му, за да го види по-скоро въ престолния

1) Хр. Ш-въ — с. к.

градъ. Поради протеста на патриаршията Евстатий, заминалъ вмѣсто за пелагонийската епархия, въ Нишко-Пиротската. Издържката на митрополитъ Евстатий въ Цариградъ е била за смѣтка на битолската и прилепската община, като прилепчани пращали му 100—120 лири годишно. 1)

Слелъ завършване борбата съ фанариотското духовенство и създаването българската екзархия, общината полагала всички грижи за добрия редъ въ нейния духовенъ районъ, като изработила вжтрешенъ правилникъ, уредила манастирскитѣ управления и пр., както затова свѣдочи протоколътъ, държанъ на 28-I-1872 г. Новоизбраната община за тая година имала следния съставъ: х. Мирче Бомболовъ, Йоанъ Геракаръ, Д. х. Илия: Коне Мартинъ, Илия Кантарджия, К. Марковъ, х. Костадинъ Митревъ, Йовче Тошовски, Хр. Фукара, Йосифъ Крапчевъ, Илия Кочовъ, а за писарь билъ назначенъ Тоде Кусевъ, комуто се плащало по 150 гр. месечно. Въ първото редовно заседание на новоизбраната община билъ приетъ следния правилникъ:

Чл. 1. Общината се събира на редовно заседание два пжти въ недѣлята: въ петъкъ предъ пладне, въ недѣля следъ пладне, а извънредни кога какъ стане нужда.

Чл. 2. Всичкитѣ членове сж длъжни да дохаждатъ редовно на опрѣдѣленото врѣме. сжщо и на извънреднитѣ заседания, кога бждатъ повикани.

Чл. 3. Когато нѣкой отъ членоветѣ на неможе да присжствува по неотложна причина, длъженъ е да съобщи на прѣдседателя за отсжтствието.

Чл. 4. Заседанията се отварятъ подъ прѣдседателство на прѣдседателя. а въ отсжтствието му, на подпрѣдседателя.

Чл. 5. Прѣди да се отвори заседанието длъжни сж да се подпишатъ всички присжтствующи въ присжтствената книга.

Чл. 6. Рѣшенията на заседанията се държатъ въ точни и редовни протоколи, които прѣписани на чисто, се подписватъ въ слѣдующето заседание отъ присжтствующитѣ.

Чл. 7. Въ заседанията трѣбва да се пази тишина въ разговоритѣ, благоприличие въ движенията и скромность въ поведението ; викането и говоренето думи неприлични сж забранени.

Чл. 8. До като става разискване по единъ въпросъ и несе вземе рѣшение по него, да не отваря дума никой за другъ въпросъ.

Чл. 9. Когато се прѣдстави нѣкой съ жалба, трѣбва, съ отлично уважение да я поднесе на прѣдседателя, който, слѣдъ като я прочете, и му я даде на писаро за гласно четене, поизпитва тжителя.

---

1) Хр. Шалдевъ — с. К.

Чл. 10. Когато нѣкой се обжалва противъ нѣкого, повиква се обвиняемия и се поразпитва. При разпита споредъ нуждата, могатъ да присѫтствуватъ и двѣтѣ страни.

Чл. 11. Прѣдседателя прѣдлага въпроситѣ на разискване, а послѣ всѣкой си дава мнението.

Чл. 12. Рѣшенията ставатъ по вишегласие. Вишегласията биватъ съ тайни или явни гласоподавания, отъ които послѣдното се приема, ако 3-ма прѣдложатъ. Въ врѣме на разногласие, гласътъ на прѣдседателя преоделява. 1)

Тоя правилникъималъ голѣмо възпитателно значение, както за общинаритѣ, така и за народа. Тази дисциплинартурила въ редъ и общинската архива, която бѣ богата съ протоколни решення и преписка отъ 1870 година насетне. По тоя начанъ порасълъ авторитета на общината въ очитѣ на населението отъ града и околията, а това й давало сила, за да има високъ престижъ и предъ турската власть, несамо по черковно—училищни въпроси, а и по разни национални спорове. Благодарение на своя авторитетъ общината често пѫти е взимала решения отъ сѫдебенъ и наслѣдственъ характеръ. Спогодбитѣ за сдружавания ставали въ общината. Общината взимала строги мѣрки и решения и противъ лоши и разточителни обичаи (годежи, свадби, задушници и пр.)

За авторитета на прилепската община ясно говори слѣдниятъ фактъ. За да спрѣ общината разкоша на копринените дрехи (женска носия) и златни украшения, бѣ взела решения: никоя булка да не прави копринени дрехи. Въ 1884 г. *Филипъ Екимотъ* ще прави свадба за сина си Гашка, като приготвилъ за булката копринени дрехи и златни украшения. На поповетѣ бѣ заповѣдано преди да венчаватъ, да прегледатъ приката на булката и ако намѣрятъ копринени вѣщи, да ги конфискуватъ; слѣдъ туй заключва се сандъка и ключа се прибира отъ попа, и се предава на младоженеца слѣдъ свадбата. На поканата отъ общината да предаде копринитѣ работи, Д-ръ Филипъ отказва. Свадбаритѣ, като научиха за незачитането общинското решение, отказаха да прижатъ булката. Доктора, ядосанъ на туй компрометиране и за да покаже силата си, прибра булката въ кѫща и я държа невенчана, до като пристигна гръцки попъ отъ Крушово да ги венчае. Възмутени прилепчани отъ незачитане общината, решаватъ: никой да не поздравлява Д-ра и семейството му, нито да има сношение съ тѣхъ. Виждайки Филипъ, че не се излиза на глава съ общината и прилепчани, разкаялъ се за грѣшката си, като внесълъ една глобална сума на черквата, а молбата му за опрощение се прочела веле гласно всредъ черква. Дейностьта и грижитѣ на прилепската общи-

1) Н. Ганчевъ—Еничаровъ. Възпоминания и бѣлѣжки 1906 г.

на, за успѣха на националното дѣло, прескача границитѣ на прилепско. Тя се явява на помощь и на съседнитѣ околии. Следъ като гр. Крушово се отказалъ отъ патриаршията, прилепската община изпратила 2 свещеници, за да извършватъ религ. трѣби въ тоя градъ.

Сѫщо така прилепската община е била въ постоянна преписка по общонарод. въпроси съ битолската, като често я упреквали въ немарливость и бездействие. На всѣка частна инициатива, отъ значение и полза за национ. дѣло, общината е давала своята морална и материална подкрепа. Такъва подкрепа е била обещана и на Д. А. Робевъ и на Т. п. Радевъ за проектирания отъ тѣхъ български вестникъ. Не е отказана помощьта и на солунската община, която намислила да строи народно училище. Общината не е била чужда и на революционнитѣ копнежи. Така, по нейна иници атива, се въоръжава четата на Спиро Църневъ, за да убие Кючукъ Сюлимана.

Прилепската община е взела прѣко участие и въ създаването на екзархията, въ лицето на Тодоръ Кусевъ, като делегатъ на пелагонийската епархия, която най-достойно представлявалъ. Както е известно Цариградския съборъ е еималъ съмнение да не се приематъ македонскитѣ делегати на събора, подъ предлогъ, че не сѫ били поканени.

Трѣбваше да се яви Тодоръ Кусевъ въ заседанието и да произнесе пламенно слово, за да се допустнатъ и македонскитѣ делегати.

Дейностьта на прилепската община, презъ началния ѝ периодъ се обуславя не само въ буйния духъ и патриотизма ѝ, но и въ финансовата ѝ сила. До като на първо време за издръжка имали само черковната каса, сега се полагатъ грижи за доброто стопанисване на многото недвижими черковни имоти (кѫщи, дюкяни, ниви, ливади, лозя и пр,) Въвели сѫ „вули“ и „кръщелни свидетелства“, приходитѣ отъ които прибираше общината. Посетне привеждатъ въ редъ и изправность и манастирскитѣ имоти, като приходитѣ се прибирали отъ общината. По инициативата на общината билъ възобновенъ манастира св. Арахангелъ въ с. Варошъ въ 1861 г. 28. IV., за което свидетелствува надписа положенъ надъ главната манастирска врата. Така сѫщо по инициативата на общината били издигнати манастиритѣ „свети Никола“ въ село Прилепецъ въ 1866 година и „свети Спасъ“ въ село Манастиръ (Мариовско) въ 1873 година. И така съ своята интензивность, съ своя борчески духъ и силенъ патриотизъмъ, съ своята добра уредба, авторитета и престижа на прилепската община съ всѣки день сѫ растѣли и увеличавали, качества, които еднакво се цѣнѣха, както отъ другитѣ общини въ Македония, така и отъ най-високата черковно-училищна власть — Екзархията. И друго не по-малко ценно качество прите-

жаваше прилепската община. Това бѣ: *пълното единодушие сплотеность, съгласие по всички нацпонални и черковно-учи-лищни въпроси.* Въ аналийтѣ на прилепската община нѣма страници на несъгласия, раздори, междуособици, ежби и го-нения, каквито за жалость не липсваха въ нѣкои други об-щини въ страната. Изключение е само времето презъ 1868—69 год., когато враждата между стари и млади (консерватори и либерали), или по-право казано, между първенцитѣ и инте-лигентнитѣ сили на (читалището) се проявила въ ненависть къмъ читалището, което е било душата за младежьта, а — зло за първенцитѣ. За добра честь на прилепчани, туй по-ложение не продължило много. Въ единъ благоприятенъ моментъ настжпва помирение и всички си подаватъ братски ржце за задружна сбщонародна работа. Изборътъ на новата община се подновяваше всѣка година презъ м. януарий. До идването на Пелагонийски български митрополитъ (1897 г. 23 декемврий), избора на новата община се произвеждаше отъ представителитѣ на прилепскитѣ еснафи, на брой 38 Старата община опредѣля кандидатната си листа, която се представя на еснафскитѣ представители въ единъ опредѣ-ленъ недѣленъ день. Чрезъ тайно гласуване избира се новъ общински съставъ и се представя на старата община за одоб-рение. Изборъ ставаше за 12 души миряни. Следъ като се сдоби епархията съ канонически кириархъ, избора на об-щината ставаше, съгласно екзархийския уставъ.

Лицата, които се редѣха въ по-ново време за общинари бѣха: Коста Бомболовъ, Хаджи Здраве, Матей Димшовъ, Хаджи Тоде Кузмановъ, Георче Кузмановъ, Коне Попевъ, Лоле Попевъ, Кочо Небрѣклиевъ, Ил. Недрѣжанецъ, Аце Яновъ, Илия Мърмевъ, Василе Крапчевъ, Ицко х. Ангеловъ, Иванъ Катранушковъ, Илия Цървенковъ, Георгия Богдановъ, Тоде х. Поповъ, Г. х. Ристевъ, Сп. Петревъ, Илия Ачевъ, Ил, Димкаровъ, Илия Самарджиевъ, Георче х. Пановъ, Д. Шин-диловъ, Аце Врапчанъ, Иованъ Шабанчевъ, Гр. Кондовъ, Димче Тошовъ, Аце Търпевъ, Ил. Ачковъ, Н. Небрѣжанецъ, Н. Колищърковъ. Председателското мѣсто се заемаше отъ мѣстнитѣ свещеници: Хаджи попо (свещ Костадинъ), Архи-манритъ Кирилъ, свещ. Костадинъ Ничовъ, свещ. Спасъ Игу-меновъ, свещ. Д. Янчулевъ, свещ. хаджи Иоанъ п. Адамовъ. Едва презъ 1905 г. идва архиерейския намѣстникъ иеромо-нахъ Никодимъ, плащанъ отъ екзархията и следъ него — иеромонахъ Дионисий. Първиятъ ималъ желание да на-прави прилепскитѣ манастири чисто калугерски, за което срѣщалъ съпротива отъ общинскитѣ съветници и граждан-ството. Сжщиятъ е влизалъ въ конфликъ и съ организацията по черковно-училищната политика, поради което трѣбваше да освободи мѣстото, що заемаше. Вториятъ — иеромонахъ Дионисий, бѣ човѣкъ съ слаба култура и страхливъ Тъкмо.

по време на хуриета, когато се създадоха условия за ползотворна културо-просвѣтна работа, и за по-енергичиа борба съ власть и разнитѣ пропаганди, тоя флегматикъ, теглеше на страна, боейки се да не пострада. Така по случай градежа на камбанария отъ сърбоманитѣ, бѣше станалъ цѣлия градъ на кракъ, за да протестира предъ властьта. Поканенъ архиерейския намѣстникъ да застане начело на гражданството, отказа. Възмутени отъ постжпката му, нахвърлиха се нѣколко екзалтирани младежи, за да го метнжтъ, презъ прозореца на двора. Секретарската длъжность на общината се изпълняваше отъ учителитѣ: Ст. Мирчевъ, Ил. Тошевъ, Ил. Ивановъ, Д. Котевъ и дяконъ гр. Алексиевъ, като имъ се плащаше за труда по 10—12 лири годишно.

## Дейци по възраждането

### Хаджи Ристе Логотетъ.

Името на хаджи Ристе, именуванъ Логотетъ, понеже е билъ владишки векилинъ (замѣстникъ), е тѣсно свързано не само съ взимането ферманъ за новата черква, но и като дееца изобщо по възраждането на гр. Прилѣпъ. Ето защо, заслужава да се знае за него повече. Хаджи Ристе е отъ рода на чорбаджиитѣ, живущи въ центъра на града, въ съседство съ хаджи Митревци, Пешковци, хаджи Попови. Той билъ човѣкъ съ среденъ ръстъ, дълга брада, облѣченъ въ черна антерия и кюркъ. Владѣялъ говоримъ турски и гръцки езици, а челъ само по славянски. Отличавалъ се съ голѣмата си набожность и решителность. Билъ редовенъ посетитель на черковнитѣ служби, знаелъ отлично черковния редъ и взималъ живо участие въ псаленето. Хаджи Ристе живѣелъ въ дълбока старость и до край запазилъ природнитѣ си умствени способности. На надгробния му кръстъ личи следния надписъ:



Хаджи Ристе се ползувалъ съ общо уважение между българи и турци въ града и околията. Той успѣлъ да се сдобие съ везирска буюрултия, съ която билъ признатъ за представитель на християнитѣ въ прилепско и му се давала титлата „векилинъ". Буюрултията се пазеше въ канцеларията на прилепската община и имаше следното съдържание:

„Известява се на негово благородие прилепския наибъ (мюфтия), на отличаващитѣ се между него подобнитѣ войвода[1] Ахмедъ ага, на първенцитѣ, търговцитѣ, влиятелнитѣ и всички граждани, на които Богъ да увеличи достойнството, че коджа башията на гр. Прилѣпъ х. Христо, който до сега добре е изпълнявалъ работитѣ на раята, по поводъ подадената молба, се назначава „векилъ" (пълномощникъ) за дѣлата на раята. И отъ сега нататъкъ всички работи, относящи се до раята, да се разглеждатъ чрезъ поменатия коджабашия х. Христо.

И ти горепоменатий коджабашия, да се трудишъ, да изпълняващъ добросъвестно работитѣ на раята, като се въздържашъ отъ всѣкакви нежелателни дѣла.

За удостовсрение на горното връчва му се настоящето отъ страна на румелийския диванъ и подчиненото ми министерство.

Съ божията воля, съ пристигането му, да се съобразявате съ горезаповѣданото и се въздържате отъ всичко противно.

14 Шевалъ, 1250 год. (1834 г.)".[2])

Думата на х. Ристе се слушала отъ всички представители на властьта. Въ сѫда, въ който той заседавалъ, неустрашимо е бранилъ интереситѣ на християнитѣ. Разправя се, че една мома била грабната отъ турци на сила, за да я потурчатъ. Щомъ като момичето се явило, х. Ристе извикалъ: „Керко, ка́жи ми, откажувашъ ли се отъ вѣрата?" Забулената мома отговорила: „татко, избавиме, язъ сумъ християнка и сѫкамъ християнка да си бидамъ". Тукъ още х. Ристе махналъ фереджето ѝ, като казалъ, че това е насилие и отвелъ момичето въ кѫщи.

Х. Ристе се ползувалъ съ почитъ и между гръцкитѣ владици на пелагонийската епархия, които го имали за свои замѣстникъ въ Прилѣпъ.

Той получилъ титлата „Логотетъ" и „Епитропъ пелагонийски" и често билъ гостъ на владишката трапеза. Чрезъ х. Ристета митрополията съобщавала на прилепчани своитѣ разпоредби. Х. Ристе отъ своя столъ, всредъ служба, въ празниченъ день, се обръщалъ къмъ богомолцитѣ: „благосло-

---

[1]) Въ старо време управительтъ на града се казвалъ войвода после мюдюринъ, а по-късно каймакаминъ.

[2]) Хр. Шалдевъ — с. к.

вени рѝсяни и вѝе таму нѣколцина влáси“ — сочейки ги съ пръсть — ѝмате мóлитва и блáосовъ отъ св. стáрь и т. н.“

Ползувалъ се съ общо уважение и голѣмъ авторитетъ всредъ народа, за което свидетелствува следната бележка отъ старо писмопослание; „така имаме изимъ отъ св. владика и отъ Логотета х. Ристе“.

Но онова, което най-много издига и го прави крупна личность измежду най-старитѣ ни дейци по възраждането, е неговия здравъ и силенъ патриотизъмъ. Хаджи Ристе е първия и истински възродитель на Прилѣпъ и вѣренъ стражъ на българското име, езикъ и писменость въ тоя градъ и околията. Той е първиять българинъ, който предъ властитѣ нарекълъ „*раята*“ съ името *българи* и се помжчиль да снабди последнитѣ съ нѣщо свое — *българско*. Върху тая идея работилъ да издейства султански ферманъ за постройката на българска черква и българско училище въ Прилѣпъ. И както виждаме труда му се увенчалъ съ успѣхъ; въпреки машинациитѣ на патриаршията, той добива ферманъ и черквата е съградена. Въ черквата се служило на славянски отъ самото начало още и при опита на гръцкия владика да застави свещеницитѣ да служатъ по гръцки, х. Ристе открито говорилъ: „крепете бугарското, оти овие (владицитѣ) сакаатъ да ни стопатъ“. Не позволявалъ сжщо и на гръцкитѣ ученици да четатъ на гръцки. Когато владиката служилъ и отъ дѣсния клиръ пѣли по гръцки, х, Ристе отговарялъ отъ лѣвия —по славянски. А веднъжъ при владишка служатъ единъ отъ градскитѣ свещеници почналъ да чете великата ектения съ възгласитѣ: „ту Кириу деитоменъ“, х, Ристе, развълнуванъ извикалъ: „а бре попе, за кой Томе сборувашъ, за Томета тютюнджията велиси: „Господу помолимся“. [1]). Съ една дума х. Ристе не е допускалъ да се чете по гръцки въ черквата, съградена съ негови грижи.

Х. Ристе помогналъ за възраждането и на битолчани. Той често отивалъ въ Битоля и въ празнични дни посещавалъ черквата, като взималъ участие съ пѣние и четене по славянски, което правило силно впечатление на гръкоманитѣ.

Зарадъ голѣмитѣ зсалуги на х. Ристета, прилепчани му построили великолепенъ тронъ срещу владиката, който се нарича „х. Ристевъ тронъ“ и въ него никой не стои дори и при препълнена черква съ богомолци. Тоя тронъ е единъ назидателенъ паметникъ за поколенията.

*Хаджи Мирче Бомболъ* билъ синъ на бедни родители. Училъ се по славянски книги у попъ Ристета. Съ постояненъ трудъ сдобилъ голѣми имоти, отличилъ се по своята набожность и родилюбие. Посетилъ св. мѣста и бѣше много състрадателенъ къмъ бедни и сиромаси. Х. Мирче бѣше постояненъ

[1]) Хр. Шалдевъ — с. кн.

членъ на общината и взимаше живо участие въ черковно
училищното дѣло чакъ до смъртьта си. Той почти ежедневно посещаваше чърквата и училището и при забелѣзана нередовность, правеше напомнюване на попове, учители и слуги. Подъ негово наблюдение се работилъ иконостаса на черквата, който стигналъ разходната цифра 1500 лири и се работилъ 3 години. Съ авторитетния си гласъ старалъ се да отстрани вмешателството на владиката въ вѫтрешнитѣ работи на общината. На забележката отъ владиката, че иконостаса сѫ почнали безъ нетово разрешение и сѫ похарчили много пари, х. Мирче отговорилъ „че това върши, съ съгласието на братието," т. е съ съгласието на общината. Х. Мирче живѣ до дълбока старость, при общо уважение на цѣлото население. Помина се на 5 декемврий 1890 г., като остави 500 лири турски за новостроящето се училище. Спомена отъ живота и дѣлата на х. Мирчета Бомболъ толкова бѣ силенъ у населението, че дълго следъ неговата смърть бомболовската кѫща се ползоваше съ почить и уважение. Той бѣ гордость за Прилѣпъ. Не такива спомени оставиха, за жалость, неговитѣ внуци, макаръ и нѣкои отъ тѣхъ добили образование на западъ.

*Тодоръ Ив. Кусевъ* се е родилъ въ Прилѣпъ презъ 1838 г., сѫщата година, когато се градила черквата „св, Благовещение". Йовче Кусевъ, баицата на Тодоръ, търговецъ на тютюнъ и добитъкъ, готвѣлъ и дѣцата си, петима синове, за своя занаятъ. Въ Прилѣпъ, дето българско учение никога не се прекратило, сѫществували частни училища до късно. Едно отъ тия училища се помѣщавало у Търпчезци. Тамъ е получилъ първитѣ познания Тодоръ Кусевъ отъ учителя хаджи попъ Костадинъ (хаджи попъ). Псалтиря, наустницата и свѣтчето, ето науката тогавашна. Въ 1843 г. общината построила голѣмото училище въ черковния дворъ, кѫдето покъсно сѫ учителствували видни учители. Тодоръ Кусевъ не се училъ при тѣхъ. Той е билъ вече възрастенъ и баща му го е готвилъ за работа. Тоде и братъ му Диме станали манифактурджии. Туй не значило, че Тоде се простилъ вече съ науката. Твърде любознателенъ, той се отдалъ на самообразование и самоусъвършенствуване, като е прочиталъ всѣка книжка, що му се падала на рѫка. Така, съ трудъ и постоянство, той е станалъ единъ отъ най-просвѣтнитѣ младежи въ града.

Ето какво разправя неговия съврѣменикъ, Н. Ганчевъ за Тодора. Надаренъ съ рѣдки душевнн способности и не помалко физически такива, на възрасть 21—22 г., Тоде Кусевъ е билъ крупна личность на онова време за Прилѣпъ. Ако и да училъ малко и въ гръцкото училище, но постоянното му занимание, голѣмото му любопитство, да узнае всичко, що види и чуе, бѣ му наваксало доста. Той знаелъ

на изусть по гръцки цѣлия Платоновъ Катихизисъ, всички съчинения на Раковски, Славейковата гайда, бълг. история на Гав. Кръстевичъ и др. Челъ и пишелъ свободно по славянски, български и гръцки.

За умственото развитие на Тодета най-много е спомогнало съседството на Кусевската кѫща съ училището. Въ градината имъ имаше врата, презъ която се излизаше въ черковно-училищния дворъ. Вечеръ, когато се затваряха черковнитѣ порти, той имаше възможность да посещава учи-

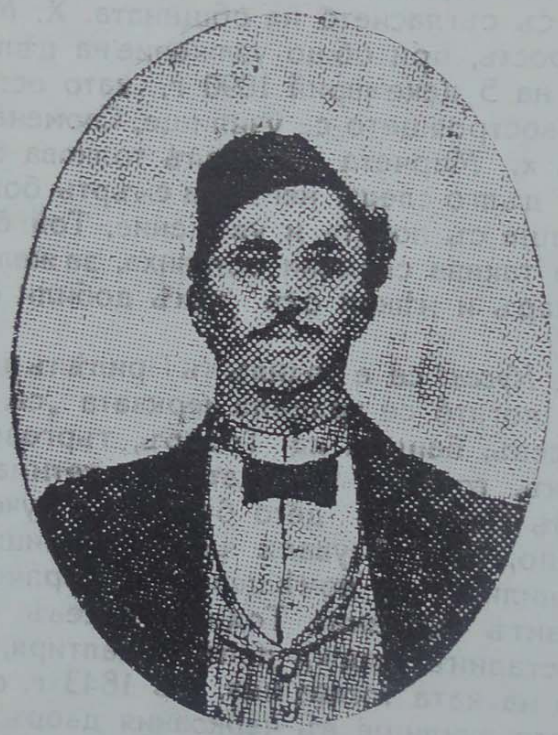

Тодоръ Кусевъ.

телитѣ, които квартируваха въ учил. стаи. Тукъ прекарвалъ времето си въ прочитъ на вестници и книги; въ разискване на разни въпроси; какво може да се направи за подобрението народния животъ и за напредъка на народната идея.

Въ 1858 г. прилепчани условили за учителъ велишанина Йорданъ х. Константиновъ — Джинонъ, който въвелъ новото обучение и давалъ познания по много науки. Джинотъ образувалъ кружокъ отъ младитѣ прилепчани, които събиралъ вечерно време и въ праздникъ, за да имъ държи беседа и имъ предава огъня, що горѣлъ въ неговитѣ гърди. Душата на този кружокъ билъ Тодоръ Кусевъ. Много пѫти прочиталъ предъ учителитѣ допискитѣ си за цариградскитѣ вестници, или многобройнтѣ си писма, надъхани съ патриотизъмъ, които бѣ сполучилъ да напише презъ деня на дюкяна

си до разни познайници и приятели, каквито той имаше по че-
тиритѣ крайща на Македония. Той билъ общиятъ писаръ на
цѣлия Прилѣпъ по български, а много пжти и по гръцки.
Кусевъ съ внимание слушалъ мнението и критикитѣ на учи-
телитѣ. Тѣ му показвали метода въ разясненията и правил-
ния начинъ на излагане мислитѣ. Така подготвенъ, Тоде Ку
севъ, съ достойнство се проявилъ, като активенъ деецъ
чрезъ Прилепското читалище. Прилепчани жадували да чуятъ
своя Димостенъ, който, буенъ по натура, вѣчно бичувалъ
своитѣ противници и никой не смѣелъ да му противоречи.
Тоде ималъ достжпъ въ всѣка българска кжща и дюкянъ и
билъ безплатенъ агитаторъ на народната идея. Обширнитѣ
му познания по св. писание, не даваха възможность да се
шири католишката и протестанска пропаганда въ града. Той
билъ необоримъ стражъ за българитѣ и за вѣрата.

*Прилепскиятъ панаиръ* е привличалъ българи отъ раз-
нитѣ крайща на турската държава. Освенъ размѣна на стока,
между тѣхъ ставало размѣна и на идеи. Това е било по
време въ разгара на борбитѣ за национално самоопредѣление.
Съревнованието между младитѣ събеседници е било голѣмо,
за кой повече да се отличи въ общонародното дѣло. Само
по-старитѣ и чорбаджийтѣ я карали по-мудно, поради което
не се харесвали на по-младитѣ. Кружокътъ на последнитѣ
се засилвалъ и тѣ решаватъ да се организира народа. За
тая цѣль, презъ единъ недѣленъ день, били поканени въ
училищния салонъ представители на еснафитѣ. Тодоръ Ку-
севъ държалъ сказка и на края прочелъ проекто-у тава, по
който ще се ржководятъ еснафитѣ въ бждеще. Така органи-
зирани еснафитѣ, дало се възможность на калфитѣ и чира-
цитѣ да посещаватъ недѣлното училище, кждето се давала
подготовка на младежьта за борба съ гръцкото духовенство.
Въ 1867 г., по внушение отъ Кружка, еснафитѣ избрали за
черковно-училищни настоятели отъ младата партия. Послед-
нитѣ даватъ потикъ за една борба съ гръцкия владика до
като наспжпи часътъ, за да се изгони владиката отъ черква.
На гьркоманитѣ власи се разрешило да си построятъ нова
черква, Тодоръ Кусевъ заклѣлъ прилѣпчани съ следнитѣ
думи: *„Клѣтъ и проклѣтъ да е оня българинъ, който би помо-
гналъ съ нѣщо на гръцката цьрква и който би прѣскочилъ
прагътъ въ нея“*. Тази клетва силно подействувала върху ре-
лигиозния прилепчанинъ, който има обичай да се кръсти,
като минава край черква. А поради клетвата, кога се мина-
ваше край гръцката черква и погледъ даже не отправяха
къмъ нея, а не и да се кръстятъ. И до день днешенъ, вѣр-
вамъ, мнозинството отъ българското население не е стжпило
въ гръцката черква. По-късно се основало читалище „На-
дежда“, душата на което е билъ пакъ Тодоръ Кусевъ.
Щомъ станало известно издаването на царски ферманъ за

учредяване българската екзархия, гражданитѣ направили една гражданска манифестация. На площада при чешмата Тодоръ Кусевъ държалъ прочувствена речь. Друга речь държалъ и въ правителствения домъ предъ каймакамина, въ присѫтствието на тържествующия народъ. На Цариградския учредителенъ съборъ 1871 г. е присѫтствувалъ, като делегатъ отъ пелагонийската епархия, Тодоръ Кусевъ. Въ заседанието станало на 12 II 1871 г. врачанския делегатъ Никола Занкинъ повдигналъ въпроса, дали могатъ да взематъ участие въ събора представителитѣ на македонскитѣ епархии, понеже не били поименно помѣнати въ чл. 10 на фермана. По този случай почнатъ се прения. Тодоръ Кусевъ става и държи следната речь:

Високопреосвещенейши архипастири и Вие господа народни дейци! Едно трѣбва да земете предъ видъ, едно трѣбва по въпроса за знание, че ние българитѣ отъ Македония стоимъ на устата на топа. Вие не знаете, що е панелинизъмъ и що е духовно робство; до като изминатъ презъ нашитѣ гърди и гробове, при Васъ не дохождатъ! Жребието да държимъ отпора на силата му се паднало намъ, на македонскитѣ българи. Ние стоимъ на фронта, вѣрна стража на българското племе и въ културно и въ национално отношение. Врагътъ излиза предъ насъ и ни предлага всичкитѣ блага на съблазънята, за да напустнемъ фронта. Изказва ни голѣма любовь, за да ни прегърне като братя; даватъ ни парични подкупни средства; подържатъ ни училища, стипендии на нашитѣ младежи за нисше и висше образование и покровителство предъ турскитѣ власти. За да стоимъ твърдо и непоклатимо на фронта съ посрещане на удари и голѣми страдания — на какво сме се осланяли, на какво сме се надѣвали? Мислили сме, че въ северна и южна България имаме братя възмѫжали, силни въ своя патриотизъмъ, богати влиятелни предъ властитѣ, че ще ни помогнатъ, ще ни покровителствуватъ, ще ни бѫдатъ братя съюзници въ борбата за освобождението и обединението ни. Можете ли да мислите, че азъ, като не ме приемете, ще се повърна да си отида отъ дето съмъ дошълъ, да обадя на ония, които ме изпратиха съ ентусиазъмъ на приветствия, да имъ кажа, че ония отъ северна и южна България наши братя, на които се надѣвахме, ни пѫдятъ, не ни приематъ, не искатъ нашето освобождение съ тѣхъ. Лъгали сме се, като сме мислили, че тѣ сѫ силни въ патриотизма; намѣсто патриотизъмъ, братолюбие, обладало ги е злоба, братоненавиждане, лишени отъ всѣко чувство на патриотизъмъ. Предполагате ли, че азъ съмъ такъвъ голѣмъ подлецъ, щото да се повърна отъ тукъ изпѫденъ и съ това да хвърля въ отчаяние нашитѣ братя, македонскитѣ борци за националното ни дѣло? Да не бѫде! На. Ето сега, като излѣза отъ

тукъ, ще отида направо на Орта Кьйското село, ще се хвърля въ морето, за да се запечати вашия патриотизъмъ съ една смъртъ! При тази натегната атмосфера, става Гаврилъ Кръстевичъ и държи една отъ най-патриотичнитѣ свои речи, съ която настоява да се приематъ македонскитѣ представители. Тодоръ Кусевъ целуналъ ржката на владицитѣ и чрезъ Гаврилъ Кръстевичъ благодарилъ на Събора за приема. Влизатъ следъ това и представителитѣ отъ Скопие, Воденъ и Струмица.

Нашиятъ самоукъ съ голѣма редовность посещава всички заседания на събора и отъ време на време взема думата да поиска разяснение по нѣкой въпросъ или да даде мнение.

Презъ 1872 г. Тодоръ Кусевъ става писарь (секретарь) на прилепската община, но съ условие, че общинаритѣ ще бждатъ редовни, а и гражданитѣ ще изпълняватъ задълженията си. По тоя случай той държалъ речь въ общонародното събрание, което станало на 18 януарий 1872 г. Въ първото редовно заседание на общината е билъ приетъ правилникъ за вѫтрешния редъ, по който сѫ ставали разисквания. Правилника е дѣло на Тодоръ Кусевъ и служеше дълги години за огледало на прилепската община. На станалия архиерейски съборъ въ Цариградъ презъ 1872 г. присѫтствува и Тодоръ Кусевъ, изпратенъ отъ прилепската община, да вземе участие въ всички църковни работи и да защити интереситѣ на пелагонийската епархия и въобще народнитѣ работи. Отличилиятъ се Тодоръ и тукъ, по настояването на екзарха Антимъ I, се подстригалъ за монахъ и добилъ монашеското име Методи. А би могълъ да стигне до голѣмо благосъстояние, ако би се оженилъ за дъщерята на най-богатия влахъ Михаилъ Калугрея, водитель на гърком, партия въ Прилѣпъ, която му я предлагали. Тодоръ, обаче, предпочелъ да надене черното расо и да се предаде въ служба народу! Така го виждаме презъ 1876 г. като архимандритъ и протосингелъ на пловдивската митрополия, Методий Кусевъ, съ рискъ на живота да събира сведения и ги направи достояние на европ. дипломация и английската преса, по Средногорското възстание. Сѫщо така архим. Методий, внушава на екзарха Антимъ I да се разболѣе и да не присѫтствува при откриването на турската камара, което умишлено било нагласено отъ турската власть, да стане сѫщия день, когато посланишката конференция започнала да изработва реформи за България и Босна-Херцеговина. Следъ обявяването на Руско-Турската война Методий избѣгалъ въ Одеса и отъ тамъ, презъ Ромжния, бива прекомандированъ къмъ щаба на руската гл. квартира. Презъ 1878 г. Методий настоява предъ българскитѣ дейци да се пратятъ предъ западнитѣ европейски сили български депутации, за да защитяватъ Санъ-Стефанска България. Следъ решението

на Берлинския договоръ, екзарха Йосифъ I, който се намиралъ въ Пловдивъ, трѣбвало да се върне въ Цариградъ. Руската дипломация, обаче, пречела на това, желайки екзархията да се ограничи въ предѣлитѣ на княжеството и на Ромжния, а макед. епархии да останатъ подъ патриаршията. По заповедь на пловдивския митрополитъ Панаретъ, Методий заминалъ за Цариградъ и почналъ жива агитация въ полза на унията, за да сплашатъ Русия. Устроената игра отъ Методи Кусевъ напълно сполучила: Русия не пречела



Дяконъ Методи Кусевъ.

вече на връщането на екзарха въ Цариградъ. Методи Кусевъ останалъ въ Цариградъ и се заелъ съ уреждането на черк.-училищното дѣло въ Тракия и Македония, тъй като екзарха останалъ още за 10 месеца въ Пловдивъ. Презъ 1886 г. Методи на 50 г. възрасть заминалъ за Русия и постжпилъ въ Киевската семинария, чиито курсъ завършилъ за 2 години.Следъ туй постжпилъ въ Петерсбургската академия. Презъ 1892/93 г. архим. Методий е ректоръ на цариградската семинария, на следующата година бива ржкоположенъ за епископъ Велички и назначенъ за управляющъ

Старо-Загорската епархия. Въ 1896 г. бива избранъ за киархъ на сѫщата епархия. И като митрополитъ, Методий пише книги и брошури, за да брани националното име и националната вѣра отъ протестанската пропаганда и сръбскитѣ шовинисти. Той е, обаче, и политикъ и е въ близки връзки съ Двореца и съ разни полит. личности. Митрополитъ Методи замислюва да разхубави Стара-Загора, като направи отъ него градъ образцовъ въ здравословно отношение. Дейностьта на митрополита, неговата популярность между папството и българското племе, породи завистъ у



Старо-Загорски митрополитъ Методи Кусевъ.

амбицирани владици и старинитѣ му бѣха огорчени. Реабилитира се по единъ силно внушителенъ начинъ на 50 год. екзархийски юбилей, когато народа манифестира своята почитъ и уважение къмъ заслужилия старецъ. Той се помина въ дълбока старость — 84 годишенъ, на 1 ноември 1922 г. Методи Кусевъ е гордость не само за Прилѣпъ и Македония, но за цѣлото българско племе. Желателно е народа ни да дава и други дейци като Методи Кусевъ!

*Диме Ил. Биолчевъ.* „Между рѣдкитѣ прилепски работници бѣ и Диме Илия Биолчевъ, говори неговия съвременикъ Н. Ганчевъ. Тодоръ Кусевъ, като познавалъ своя недостатъкъ (свадливостьта), всѣкога, преди да върши нѣщо сигурно, допитвалъ се до прилепския майсторъ Диме Ил

Биолчевъ. Диме бѣше представителна и внушителна фигура. Науката си бѣ добилъ въ „чколията на Котета Даскало". По характеръ е билъ тихъ и обръщалъ се винаги съ думитѣ: брате, стрико, тетко. Диме Биолчевъ и Тоде Кусевъ единъ други се допълняха, та правѣха едно цѣло. Тѣ, двамата, сполучили да смажатъ влашката гордость, да изтръгнатъ отъ ржцетѣ на власитѣ училището и черквата и да поставятъ съотечественицитѣ си на оная нравствена висота, на която прилепачни стоятъ и до днесъ. Тѣхната честность, тѣхната



Диме Ил. Биолчевъ.

умѣлость и тактъ, тѣхнитѣ практични съвети бѣха имъ привлѣкли любовьта на цѣлата околия и всички съ довѣрие вървѣли подиръ тѣхъ. Диме редъ години е билъ членъ на общината, настоятель на манастира Трескавецъ и черквата. Той умрѣ на 9 януарий 1894 го. и погребението му стана съ го-

лѣма тържественость отъ страна на признателното гражданство. Неговъ братъ е Коста (карата), който пръвъ извикалъ въ черква, при отказа на патртаршията, „нейките гръчки“.

*Марко К. Цепенковъ*[1]) Потеклото на Марко К. Цепенковъ е отъ с. Орѣвойцъ (прилепско). Неговия дѣдо, Марко, се преселилъ въ Прилѣпъ презъ първата половина на XVIII вѣкъ, и отъ тамъ поради преследване отъ турци, въ Крушово. Бащата на Марко, Коста, изпърво живѣлъ въ Прилѣпъ, но отпосле се преселилъ въ Крушово, кждето и се родилъ Марко. До 15 годишната си възрасть Марко живѣлъ при баща си въ Крушово, Охридъ и Струга, кждето отивалъ



Марко К. Цепенковъ.

да изкарва прехраната си. Той се училъ изпърво по гръцки езикъ въ килийното училище, а отъ какъ баща му се преселилъ окончателно въ Прилѣпъ презъ 1844 г., станалъ наустничаръ въ прилепското българско училище на хаджи попъ Константинъ Динковъ. При него е следвалъ две години и следъ това напусналъ училището и се предалъ на частна работа. Следъ като чиракувалъ редъ години при единъ влашки терзия, отворилъ си самостоятеленъ дюкянъ — музей. Въ него имаше за продаванъ: гайтанъ, конци, памукъ, ширити, платна, басми, селски дрехи, фесове, училищни потреби и пр. Недѣлнитѣ и празднични дни прекарвалъ въ четене на книги

[1]) А. п. Стоиловъ (Марко К. Цѣпенковъ, извѣстия I кн. II 118)

и събиране на фолклоренъ материалъ: пѣсни, приказки, пословици, гатанки. Бидейки въ близки сношения съ населението, имаше голѣма възможность да стане фолклористъ. А при събирзне своитѣ вересии посещавалъ и най-крайнитѣ и затънтени села, та лично е слушалъ, събиралъ и зачувалъ разни народни умотворения. За да се увѣри човѣкъ, колко голѣмо е прилепското трудолюбие и постоянство нека се взре въ простия и неукия Марко, въ лицето на когото Прилѣпъ вижда своя Стефанъ Верковичъ и Бр. Миладинови.

Подъ влиянието на Димитъръ Миладиновъ и К. А. Шапкаревъ, когато сж били учители въ Прилѣпъ и събрали народни умотворения, Цепенковъ започналъ рано да се интересува отъ народната словестность и захваналъ да записва народни приказки, пѣсни и всѣкакъвъ видъ фолклоренъ материалъ отъ града и селата.

Като гражданинъ на Прилѣпъ, Марко взелъ участие въ общественитѣ работи на града, главно при създаването на читалището „Надежда“, билъ нѣколко години общинарь, отварялъ книжарница и пр. Презъ 1888 г. Марко се преселилъ въ София. Въ следната годнна министерството на народното просвѣщение почва да издава „Сборникъ за народното умотворение“. Отъ I—XVIII кн. (1889—1900), отдѣлъ III „народни умотворения“, името на Марко К. Цепенковъ често се среща предъ народни творби, записани отъ него. Въ 17 голѣми книги сж напечатани отъ Цепенковъ: 85 народни пѣсни, 389 вѣрвания и прокобявания, 201 сънища, 46 врачуваиия и баяния, 12 басни, 184 приказки, 8 обичай и обреди, 400 пословици, 68 гатанки, 20 скоропоговорки и 67 детски игри, всичко 500—600 цѣли голѣми страници. Марко Цепенковъ, макаръ и съ слаба научна подготовка, но голѣмъ родолюбецъ, даде на народната ни наука такива ценни материали, съ какъвто надали можахме да разполагаме, ако не ги би събралъ преди 50—60 години, а особено при днешнитѣ политически условия на родината ни. Марко Цепенковъ се помина на 29 декември 1920 г., на преклонна възрасть — 92 годишенъ.

*Коне Г. Самарджиевъ.* Името на К. Г. Самарджиевъ не е тѣсно свързано, като деецъ по възраждането въ Прилѣпъ, но то е извѣстно на цѣла Македония и вънъ отъ нейнитѣ предѣли, като единъ отъ най-заслужилитѣ дейци съ отварането на първата българска книжарница и по-късно печатница вт гр. Солунъ презъ 1883 г. Ето защо, заслужава да се спомене и неговото име, наредъ съ другитѣ.

Коне е роденъ въ г. Прилѣпъ на 6 октомврий 1854 г. Презъ 1860 г. постжпилъ на учение при Котета Пазовъ (даскалотъ) по църковно славянска книга, а презъ 1863 г. училъ при Ицо Колчаковъ по таблицитѣ на Неофита Рилски. Презъ уч. 1863/4 г. училъ при Георги Икономовъ Дупничанинъ и помощника му Коне Поменовъ, битописание, география, грама-

тика. Следующата година училъ при Никола Ганчевъ, следъ което се прибралъ на дюкяна при баща си и работилъ 4 и половина години самарджилъкъ. После станалъ бакалинъ и презъ свободното време челъ прочитни книги и едничкия български вестникъ по онова време „Зорница". Скждностьта на четиво дало поводъ нему и на другаритѣ му: Кочо Небрѣклиевъ, Гьорче п. Стефановъ, Василъ Мончевъ, Аце Яновъ и др., да възобновятъ закритото читалище, кждето наредили скромна библиотека отъ свои и дарени книги, и почнали да държатъ сказки и размѣнятъ мисли по черковно-училищни



Коне Г. Самарджиевъ.

национални въпроси. Така успѣватъ да привлекътъ край читалището и останалитѣ по-разбрани младежи и въ едно кратко време читалището почнало да става важенъ факторъ. По негова инициатива и съдействие се редѣха кандидатитѣ за общински и училищни избори

Редъ години Коне е билъ избиранъ училищенъ настоятель. Учебното дѣло започнало да се шири въ Македония, а учебници за учащитѣ се липсвали. Коне, въ съгласие съ още трима прилепчани (Марко Цепенковъ, Пантелей Баджовъ и Василъ Мончевъ), замислюва, въ началото научеб. 1882/83 г да отвори първа книжарница въ Прилѣпъ, която да обслужва всички македонски градове съ учебници. По разни причини

проектираната книжарница не се отваря въ Прилѣпъ. На 1 септемврай 1883 г. Коне сполучи да отвори българска книжарница въ Солунъ. Отъ какво голѣмо значение бѣ за Македония първата българтка книжарница въ Солунъ, знае всѣки просвѣтенъ българинъ. Тя будеше национална гордость у насъ, тогавашнитѣ възпитаници на Солунската гимназия, когато наредъ съ разнитѣ гръцки, френски и други фирми четехме писаното съ едри букви:

## „Българска Книжарница
## на
## К. Г. Самарджиевъ и С-ие“

Следъ 5 години, на 1888 г, Коне откри българско отдѣление при печатницата на италянеца С. Муратори. Така, тоя скроменъ синъ на г. Прилѣпъ, помагаше и съдействуваше за просвѣтата на македонскитѣ българи. Презъ 1912 г. Коне се помина на 56 г. възрасть и биде погребанъ въ Солунъ.

Други дейци, на които имената заслужаватъ да се споменятъ сж: *Хаджи Ангеле х. Илиевъ*. Той е синъ на х. Илия; образованиеималъ килийно. По занаятие първоначално билъ бояджия, после става чифликчия. Известенъ е по народното възраждане, като постояненъ чл. въ общината или епитропъ. Камбанарията е съградена презъ 1873 г, по негова инициатива. Хаджи Ангеле билъ най-близъкъ другаръ на даскалътъ Джинотъ и Натанаилъ. Когато гръцката партия е настоявала да се изпѫди Джинотъ, че нѣма да му плащатъ, х. Ангеле казалъ, че тѣ поематъ издържането му. Сѫщото било и съ учителя Жинзифовъ (бащата на Р. Жинзифовъ). Умрѣлъ презъ 1880 г. м. юний, като завещалъ на черквата 10,000 гр.

*Коне Б[illegible]зовъ*, който подари: 6 дюкяна, чешмата при девич. училище. *Хаджи Пано х. Илиевъ*, който е взималъ участие въ народнитѣ работи. Той е пръвъ отъ дарителитѣ при смъртни случаи на голѣми суми, като самъ завещалъ 100 лири за черквата, и още на манастира Трескавецъ 4 лири, св. Арангелъ 4 л., Прилепецъ 4, Зързе и Слѣпче по 4 лири., св. Димитрия (с. Варошъ) 4 лири. Сѫщиятъ е братовчедъ на войводата Спиро Църне, когото е подкрепялъ материално, за да организира чета още въ 1879 год. Умрѣлъ на 8 III 1880 год.

После следватъ имената на: Коне Лепавцовъ, Диме Бабата, Йосе Крапчевъ, Даме Петровъ, Илия Грашевъ, Ничо Ачковъ, Ицо Фукара, Костадинъ Марковъ, Спиро Пешковъ, Диме Коровъ.

Дейностьта на мнозина отъ поменатитѣ лица съставлява гордостьта на Прилѣпъ. Тѣхнитѣ заслуги трѣбва вѣчно да се спомнятъ отъ всѣки прилепчанинъ, защото тѣ, съ своя умъ, съ своитѣ дарби и неуморимъ трудъ, съ своята примѣрна честность и безукорно поведение, положиха здрави основи на народната идея и издигнаха Прилѣпъ въ кѫсо време много напредъ.

Отъ дейцитѣ въ по-ново време заслужава да се споменатъ още; Гьорче х Пановъ, Ицко х. Ангеловъ, Василе Крапчевъ, Иванъ (лоле) Поповъ, Аце Яновъ, Илия Самарджиевъ и др. Имената на всички тия лица сѫ тѣсно свързани съ напредъка на черковно-училишното дѣло въ града.

Гьорче х. Пановъ, покрай редовното му избиране за председатель на учил. настоятелство, е и главния виновникъ за издигане на новата училищна сграда презъ 1894 г. Той е архитекта на това монументално здание, отговаряще на всички педагогически и хигиенически условия.

---

## VIII.

# Учебното дѣло.

### Килийно училище.

Въ Прилѣпъ отъ край време се е учило по български. Доказателства за това намираме въ живитѣ паметници — старцитѣ (80—90 годишни), които четатъ и пишатъ по български; надписитѣ на манастиритѣ, черквитѣ, гробищата, кѫдето личи се българско писмо.

Старовремскитѣ училища сѫ били килийни — изъ манастиритѣ: Трескавецъ, Св. Архангелъ, Чебренския (Мариово) и др., кѫдето сѫ обучавали калугери, попове и дяци. Учебницитѣ сѫ били наустницата (часослова), псалтира, апостола и евангелието. По-късно се отварятъ и частни училища изъ града, които се помѣщавали въ кѫщата на „даскала". Даскалитѣ сѫ били свещеници или миряни. Тѣхнитѣ имена сѫ: Ристе, Коте, Янко, Наумче, Здраве, Аце Тополчанецъ, Диме Плетварецъ, Аце Смичковъ, Димко Лазески, х. Попо и др. Ученическата такса е била отъ грошъ до грошъ и половина месечно на всѣко дете. Обучението въ тѣзи училища ставало по буквената метода, почвайки съ израза „кръсте помагай" и последователно изучване на азбуката съ славянскитѣ ѝ наименования. Азбуката била написана на дебела хартия по отдѣлно за всѣки ученикъ. Първата буква, съ която почвали занятието била О и т. н., като по-леко усвоима. Писването буквитѣ ставало на пѣсъкъ, пепель и плоча (плайкя). После имали сричване, като се прибавя съгласната буква по

реда на азбуката, къмъ всѣка гласна: буки—азъ = ба; вѣди—азъ = ва; глаголъ—азъ = га; буки—естъ = бе; вѣди —есть = ве и пр, Сетне следвало трибуквено сричане: буки —рци – азъ — бра; вѣди – рци—азъ = вра и т. н. и следъ туй почва сричането на цѣли думи: хе—рци—ижица — хри, слово – твърдо—онъ = сто — христо; како – рци—есть—твърдо = кресть и т. н. Сричането на цѣли думи почвало съ имената на светцитѣ, селата, градоветѣ и по-късно молитви и текстове изъ богуслужебнитѣ книги. Тѣзи думи и имена се написвали въ тетрадка, която служела за „букварче“. Четенето по-късно ставало по букварь (преработенъ отъ Беровия—рибния), написанъ на македонски диалектъ отъ нѣкой си Андрея ресенчанинь — книгопродавецъ, който посещавалъ и прилепския панаиръ съ книжарски принадлежности. Четенето на текстове почвало отъ „наустницата“, която се изучвала на изустъ, после отъ псалтиря, евангелието, апостола и пр. Като свършатъ поменатитѣ книги, свършившитѣ завършвали курса на училището и били кандидати за попове и дяци. Покрай тая наука обучавали се още на краснописъ и „рекамъ“ (смѣтане, практически познания), църковни пѣсни (тропари) и др. Отъ смѣтане се изучвало само събиране и изваждане.[1]) Обстановката въ тѣзи училища е била много проста: класната стая, обикновено низка и безъ подъ — на голата земя; ученицитѣ седатъ кръстато на рогозки, или на пейки отъ по една дъска сложена на тухли по краищата; или на кютученца. Изпитването ставало така: учителя седи на миндерче, дето шиелъ или подвързвалъ книги. Щомъ нѣкой ученикъ научелъ урока, явява се предъ учителя въ всѣко време, за да казва урокъ. Ученикъ пада на колене предъ учителя на миндерчето, съ сложена книга предъ даскала и срича, чете, като сочи съ пръстъ думата. По сжщия начинъ ставало и разказването на урока. При Янко даскала изпитването ставало само въ петъченъ день. Всѣки учитель си ималъ и помощници отъ по-възрастнитѣ ученици, които упжтвали останалитѣ деца, изпитвали, провѣрявали и пр. Разпредѣление на паралелки и отдѣления се разбирало по редоветѣ на групитѣ. Въ последниятъ курсъ се изучавало свѣтчето и „писмо-пишене“, писване на разни писма, записи (темесокъ). Всѣко писмо, или записъ почвало съ + (кръстъ), което значело „Боже помогни“. За трудолюбивитѣ ученици достатъчно сж били 18 месеца за свършване пълния курсъ на килийното училище. При изучването на всѣка книга, донасяли „ручекъ“ (обедъ) на даскала, а при свършване курса на училището, майката на ученика поднасяла „бовчалъкъ“ (риза, гащи и чорапи) на даскала. Дисциплината въ килийнитѣ училища зависѣла отъ: пръчката и валаката. Други дисципли-

[1]) Хр. Шалдевъ в. и. к.

нарни наказания се практикували: поставяне на колене, стоене на единъ кракъ, плюене виновния по лицето отъ всички ученици, затворъ въ мазето или кюмурлука.

Ето поименния списъкъ на килийнитѣ учители, които се помнятъ отъ най-стари хора:

*1. Даскалъ Ристе.* Неговото училище се помни още въ началото на XIX в. Училището си ималъ въ своята кжща. Училъ по черковнитѣ книги, повечето отъ които преписвалъ самичъкъ и съ помощьта на по-силнитѣ си ученици. Такива ржкописни книги срещатъ се още въ тѣхниятъ родъ — Тасе Думбалъ.

*2. Попъ Ангеле Смйчковъ* ималъ училището си въ с. Варошъ, въ домътъ кждето прибиралъ ученици отъ града. Той и неговитѣ наследници синоветѣ: свещ. Костадинъ и Георги бѣха сами едни отъ най-добритѣ черковни пѣвци по „псалтикия" — източно пѣние. Тази дарба я имаха и синоветѣ на свещ. Костадинъ: днешниятъ дяконъ Никола и свещ. Миланъ, въ прилепската черква.

*3. Хаджи Попо.* Даскалъ Костадинъ (сетне свещеникъ) билъ родомъ отъ с. Варошъ, но училъ деца въ града — въ частна кжща при Тръпчевци. Има заслуга по черковно-училищното дѣло въ града. Билъ е редъ години архиер. намѣстникъ (гръцки) и после председатель на българската община. Умрѣ презъ 1895 год.

*4. Коте Пазовъ* имаше училище въ собствената си кжща, при Тавчиовско маало. Неговото училище просжществува до 1887 год. Следъ отварянето на „народно училище" Коте е учителствувалъ и въ него. А въ 1880 год. повторно е билъ народенъ учитель въ забавачницата. Като съседъ съ тавчийтѣ (каменодѣлачи) Коте е надписвалъ всички почти надгробни плочи и кръстове, като почваше винаги съ стереотипния изразъ: „Тукъ почива рабъ Божи... и пр."

*5. Кондо даскало* училъ въ кжщата си.

*6. Здраве п. Илиевъ* имаше домашно у-ще въ „Мъртойчко сокаче". По-късно се ржкополага за селски свещеникъ и престана да учителствува.

*7. Иоанъ п. Бечвовъ* училъ въ кжщата си, по край рѣката. Той е следвалъ въ пловдивското училище на Груевъ. Преподавалъ и числителница, законъ божи, краснописъ.

*8. Янко даскало* имаше училище „Долно маало". Той бѣ най-последния килиенъ даскалъ.

*9. Димко Лазевски.* Въ училището на Димко Лазевски се събирахме до 20—30 деца отъ различна възрасть. Учителътъ бѣ парализиранъ въ краката и съ влачене по земята се движеше, затуй въ класната стая си служеше съ дълга черничева пръчка, която да достига до най-крайния ученикъ. Обучаваше ни на буквaръ (рибния — отъ Беронъ) и др. черковни книги. Плащахме по шеесеть пари месечно, сами

чистехме кл. стая, носѣхме вода въ стомни, и всѣка сжбота чистехме нуждницитѣ, като хвърляхме боклука въ табли (панери) и съ тесгерета вънъ отъ града. Зимно време носѣхме си мангалчета (дъно отъ счупена стомна) и вжглища, и всѣки си държи при себе. За пояса имахме закаченъ дивитъ отъ тунчъ съ мастило, приготвено отъ сажди и конци отъ нѣкой пискюлъ. Обучението се водеше гласно. Всѣки за себе си чете съ гласъ и кога кажи учителя спирахме, за да ни изпитва. Изпитването ставаше подъ редъ. Като свършехме букваря, даваше ни друга книга. Училището на Димко просжществува до руско-турската война (1877 г.).

Обикновенно учащитѣ се прекарваха цѣлия день при учителя, като се хранѣха въ училището, — следъ туй пладнуваха. Учительтъ слагаше кърпичка на миндерчето, а ученицитѣ—торбичкитѣ си и тъй лѣгахме за почивка (спане).

Не трѣбва да се забравя, че просвѣщението и славянската писменность въ Прилѣпъ сж пренесени отъ Варошъ (стариятъ Прилѣпъ) и че първитѣ свещеници и учители до създаването на общинско-народно училище, сж били варошани.

## Народно училище.

Презъ 1842 год. въ черковния дворъ били положени основитѣ на първото общинско училище, което се довършило презъ 1843 г. То бѣ една грамадна сграда, съ квадратни почти основи 28 м. дълго и широко 24 м., издигната надъ зимникъ. Сградата бѣ двукрила, посредата обширенъ салонъ, съ висока трибуна въ единия край. Тя бѣ градена отъ бигорливъ камъкъ, съ яки и дебели по 1 аршинъ стени. Всѣко крило имаше по 3 огромни стаи. Надъ салона се издигаше втори етажъ, съ 4 малки и две голѣми стаи. Една отъ тия стаи служеше за общинска канцелария, а другата, доста голѣма, се наричаше „читалищна". Следъ направата на общинското училище, много отъ частнитѣ училища се закрили, понеже ученицитѣ се прибрали въ първото. Първитѣ учители въ общинското училище, услазяни вече отъ общината, сж били нѣкои отъ частнитѣ: Ристе даскало, Коте, Наумче, х. Попо, попъ Смичко. Обучението станало вече безплатно. И тукъ, обаче, обучението ставало по старата, буквена метода. Ученицитѣ седѣли по земята и учителя ги изпитвалъ поединично и работелъ нещо отъ занаята си. Въ едното крило, дѣсното на общинското училище, се помѣщавало гръцкото училище, посещавано отъ децата на цинцаритѣ и албанофонитѣ. Учителитѣ въ това училище били назначавани отъ гръцкия владика, отъ когото и се плащали (отъ силогоса по всѣка вѣроятность). Понеже училището преследвало и пропагандаторска цѣль, избирали се добре подготвени учители и то по народность българи, каквито сж били Жинзифовъ, баща на поета Жинзифовъ (отъ влашко

произхождение отъ гр. Москополе), Спиро Тончевъ, Петъръ Орловъ (отъ с. Бобища), Димитъръ Миладиновъ, Григоръ Пърличевъ, Кузманъ Шапкаревъ и др. Всички тѣзи „даскали" били фанатици въ преподаването на гръцки езикъ, но резултатътъ имъ билъ нищоженъ. К. Шапкаревъ се трудилъ да си служатъ децата съ гръцки езикъ въ търговската кореспонденция, но не и да ги поощрява. Съ българското население, поменатитѣ учители, се държали коректно, съчувствено и даже насърдчавали народа за борба съ елинизма.

По късно всички тѣзи учители минаха на страната на българитѣ и застанаха въ първитѣ редове между ратницитѣ по нашето възраждане. За да не останатъ по назадъ българитѣ, намислили да търсятъ по-добре подготвенъ учитель за народното училище. За такъвъ тѣ уславятъ въ 1858 г. велешанинъ *Йорданъ х. Константиновъ*, наречѐнъ Джинотъ. Йорданъ — Джинотъ реформиралъ значително прилепското училище, като раздѣлимъ ученицитѣ на групи споредъ подготовката имъ, опредѣлилъ имъ постоянно мѣсто въ кл. стая, попълнилъ уч. програма, като прибавилъ къмъ четенето, писането и смѣтането, нови предмети: „пространенъ катихизисъ съ богослужение", „Българска история — зрънца изъ отечествоведението", които преподавалъ по записки. Учебното време било раздѣлено на полудни, когато се давало малка почивка. За да има редъ въ излизането, поставена била въ кл. стая табличка забодена на прътъ съ надписъ „свободно" на едната страна и „несвободно" на другата. При излизане на вънъ ученикътъ орбъщалъ табличката съ „несвободно" къмъ ученицитѣ, а като се връщалъ, обръщалъ, че е „свободно". Обучението по писане отначало ставало на пѣсъкъ, изсипанъ на пода предъ ученицитѣ, кждето съ пръстъ пишели букви и се упражнявали. Следъ това писвали въ тетрадки. По всѣка вѣроятность Джинотъ си служилъ съ ланкастерската метода, а по буквената — се предавало само на маловъзрастнитѣ. Джинотъ първъ турилъ начало да приключва уч. година съ тържественъ актъ. Изпитътъ и актътъ ставали на открито, въ училищния дворъ, подъ сѣнката на голѣмия багремъ (акация).

Презъ свободното си време Джимотъ билъ между гражданитѣ, а всѣки праздниченъ и недѣленъ день държалъ беседи следъ отпуска на черквата, които били масово посещавани отъ гражданството. Въ беседитѣ излагалъ положението на българитѣ, които оприличавалъ ту на работенъ добитъкъ, като неуки, ту на жена въ трауръ, като лишени отъ духовна и политическа свобода; говорилъ за славата и величието на старитѣ българи, за плановетѣ на гърцитѣ и и пр. Съ тѣзи беседи той повдигналъ духа и самосъзнанието на народа и подравялъ авторитета на всесилния гръцки владика Венедиктъ, съ когото често влизалъ въ явни кон-

фликти. Презъ м. септемврий 1859 год., когато владиката билъ въ Прилѣпъ, Джинотъималъ беседа въ училището и нарочно задържалъ публиката цѣли 5 часа, за да попречи на владиката, който ималъ квартира въ съседната стая, да излѣзи вънъ. Другъ пѫтъ Джинотъ строшилъ ключа на владишкия нужникъ, а единъ пѫть сложилъ върху разгорѣлия мангалъ цѣла низа люти пиперки, за да задушатъ владиката, като дори поржчалъ на владишкия кавазинъ, че тая миризма ще изцѣри владиката отъ „магарешката кашлица". Озлобениятъ владика се оплакалъ на мютесарафина отъ бунтовника-учитель, поради което Джинотъ билъ интерниранъ въ родното му мѣсто, а сетне заточенъ въ Мала-Азия. Джинотъ турилъ начало на Кружокъ отъ любознателни и родолюбиви младежи, които по-късно изпъкнали като силенъ факторъ въ борбата съ гръцката патриаршия.[1])

Следъ заточването на Джинотъ, великосръбската пропаганда, основана отъ Ристича, намислила да се възползува и изпратила свои агенти въ Прилѣпъ съ цѣль товаръ сръбски книги, за да се разпространатъ между народа, а самия Ристичъ правилъ постжпки да се услови за учитель. Прилепчани, обаче, не само, че не приели, но и му забранили да продава книгитѣ. Така свършилъ първия опитъ на сръбската пропаганда за посърбяването на Прилѣпъ.

Макаръ и кратко да е било учителствуването (само 1 иполовина година) на Йорданъ Джинотъ прилепчани достатъчно се убедили какво значи да стои на чело на училището подготвенъ учитель. Ето защо, презъ уч. 1859|60 г. билъ условенъ за гл. учитель Василъ Кюрдалевъ, родомъ отъ с. Маврово (Гостиваръ). Образованието си той получилъ въ пловдивското народно училище, дето усвоилъ белъ-ланкастерската метода, която пръвъ въвелъ въ прилепското училище. Кюрдалевъ билъ на служба при Хр. Дановъ и когато стигналъ въ Прилѣпъ за панаира съ 1-2 товара книги, предложено му било да остане учитель въ града, за която цѣль прилепчани пратили специаленъ куриеръ въ Пловдивъ до Хр. Дановъ, който далъ съгласието си за оставането на Кюрдалева въ Прилѣпъ. И Кюрдалевъ реформиралъ прилепското училище, като създава два курса: доленъ и горенъ. Въ долния курсъ се обучавали маловъзрастни деца, ржководени отъ трима учители, Тѣ сж предавали по Кюрдалевата метода. Самъ той и помощника му Хр. Колчаковъ (прилепчанецъ) сж предавали на горния курсъ, наричанъ „класно училище". Тукъ се предавало: I разрѣдъ: българска граматика до словосъчетание, пространно землеописание за петьтѣ части, свещенна история и числителница до сложно тройно правило.

II разредъ: българска граматика до глаголъ, свещенна

[1]) Хр Ш-въ. в. н. к.

история, числителница за 4 действия отъ прости и смѣсени числа, повествование за божествената литургия и землеописание кратко за петьте части.

III разрееъ: св. история, числителница за 4 прости действия, граматика до прилагателно име и кратки катехизисъ".

Кюрдалевъ билъ врагъ на гърцитѣ, но не така буенъ, както Джинотъ. Тихъ трудолюбивъ, Кюрдалевъ можалъ да престои въ Прилѣпъ като учитель 5 год. (1856—1864 год.) Тукъ той се оженилъ и се поминалъ на 23 мартъ 1865 г. Помощницитѣ му сж били въ долния курсъ: Ив. п. Стефановъ Секула П. Драндаровъ и Помяновъ (всички прилепчани).

Кюрдалевъ билъ замѣстенъ отъ Георги Икономовъ (родомъ отъ г. Дупница) за уч. 1864/65 г. Икономовъималъ добри намерение за уреждане прилепското училище, но преждевременната смърть не му дала възможность да се прояви много. Той учителствувалъ само една година и се поминалъ отъ гръдна болесть. Ето какво писмо е пратила прилепската община до Икономова.

Прилѣпъ на 8 мая 1865.

Словесний учителю г-не Г. Економовъ.

Въ Дъпницж.

Понеже прѣтъ три-четере мѣсеци, Българскійтъ ни учитель В. умрѣ, потърсихме другъ да намѣстимъ на овдовелото мѣсто. Измежду това Гърцкійтъ ни учитель К. Пасхалиевъ ни предложи за ваше словесіе, и прѣдъ три-четири дни ни извѣстяватъ чи сте имали благодареніе да дойдите за да занемате овдовелото учителско сѣдалище въ града ни.

*Забележка.* Писмото е запазено въ етногр. музей въ София, инв. № 2196 [1])

## Никола Ганчевъ

Следъ смъртьта на учителя Икономовъ членоветѣ отъ кружока на своя глава почнали да търсятъ деятеленъ и способенъ главенъ учитель, който да е свършилъ прочутата пловдивска школа на Груева. Презъ 1865—66 г. рѣдко се случвало да нѣма писмо отъ Прилѣпъ до Груева или до пловдивската бълг. община, съ което писмо прилепчанн молили да имъ се прати способенъ учитель. На поканата се отзовалъ Никола Ганчевъ — Еничеревъ, който презъ м. августъ 1866 г. пристигналъ въ Прилѣпъ и се условилъ учитель за 8000 гр. Помощници на гл. учителъ сж били: Секула Дръндаровъ и Хр. Колчаковъ които сж ржководили взаимното бълг. училище съ 300 деца. Ганчевъ ржководилъ главното класно училище съ 60 ученика. Програмата пред-

[1]) Хр. Ш-въ. в. н.к.

виждала и нѣкои нови предмети: турски езикъ, догматич. богословие, нравоучение, физика, анатомия и математич, география. Обучението се водело по ланкастерската метода и по таблицитѣ на Доброплодни. По късно били въведени бук-



Никола Ганчевъ

варитѣ и читанкитѣ на Хр. Дановъ. Цѣлило се да се тури начало на звучната метода, но всички учители мжчно сж я усвоили. Ганчевъ е положилъ голѣмъ трудъ за преуспеването на прилепското училище и за възпитанието на учащитѣ

се. За пръвъ пѫть сега се празднува по най-тържественъ начинъ Св. Кирилъ и Методи, като взело училището живо участие въ праздненството. Празднуване е имало и по рано, но не така тържествено. Съ не по малка тържественость е станало и приключването на уч. година съ изпитъ и актъ, което се извършило на 20 юлий, въ присѫтствието и на турската власть. Особено доволни сѫ останали турцитѣ отъ отговоритѣ на ученицитѣ по турски езикъ Прилепчани доволни отъ гл. учитель, условили сѫ го за 3 години още съ увеличена заплата. За да не се гонятъ маловъзрастнитѣ деца, които посещавали училището, турятъ начало на забавачница, ржководена отъ по-възрастни ученици, които сѫ упражнявали децата на плочи да чертаятъ и рисуватъ разни фигури, да пѣятъ кѫси пѣснички и да приказватъ нравствени приказки.

Въ Прилѣпъ Ганчевъ учителствувалъ 11 години, отъ 1866—1877, презъ което време и се оженилъ, та станалъ прилепски зетъ. Ганчевъ се проявилъ не само като учитель, но и като общественикъ. Въ негово време читалището се поставя на по-здрави основи, съ уставъ и настоятелство, съ печатъ и пр. Съгласно устава открива се и недѣлно училище за неграмотнитѣ и малограмотнитѣ. Пакъ въ Ганчево време еснафитѣ се организиратъ въ здрави корпорации съ уставъ, настоятелства, играятъ главна роль въ черковната разпря съ еленизма. Презъ време на панаира, по инициативата на читалището, наредили се вечерни обществени беседи, на които присѫтствували българи търговци, дошли отъ разнитѣ български краища. При тия обществени беседи, поражда се идеята за свикване на у ителски съборъ, който станалъ презъ м. февруарий 1871 год. А най-важното е, че презъ Ганчево време става и отхвърлянето на гръцкото духовно иго. Ето защо, съ пълно и заслужено право по инициативата на софийското прилепско братство презъ 1909 год. се отпразднува 70 годишния юбилей на многозаслужилия старъ учитель Никола Ганчевъ, като празденството се пренесе на разноски на братството, въ самия гр. Прилѣпъ, дето присѫтствуваха: юбиляра, настоятелството на софийското прилѣпско братство, воглаве съ енергичния предстедатель г. Димитъръ Ачковъ, много членове отъ прилепската колония и др. Отпразднуването стана по-опредѣлена програма и съ голѣма тържественость. Въ новото училище, въ обширния салонъ, издигната бѣ естрада, на която бѣ извиканъ юбиляра. Задъ него на стената висѣше портрета му въ естествена величина, украсенъ съ вѣнецъ отъ живи цветя. Следъ молебена при пъленъ салонъ публика, почнаха приветствията отъ разни учреждения и корпорации (община, настоятелсво, училищна инспекция, учителство и пр.). Вечерьта се даде банкетъ отъ учил. настоятелство за повече отъ 100 куверти.

Ето каква характеристика дава г. Стефанъ С. Бобчевъ,

въ своитѣ пѫтни впечатления изъ Македония за прилепскитѣ училища и общество презъ 1873 год. (в. „Право“ — Цариградъ, бр. 16 отъ 7.IX). „Усещамъ се радостенъ и веселъ като захващамъ да ти пиша нинешното си писмо. Имамъ поне въ началото да ти съобща новини за положението на общественитѣ ни работи въ Прилѣпъ, които сѫ отъ най-насърдчителнитѣ.

Като най-уредена и примѣнена мома на седѣнки по насъ, издига гордо чело между всички, около стоящи тъй и Прилѣпъ въ Македония може праведно да се хвали за добритѣ си наредби. Общината, до колкото можахъ да позная, се амѣрва въ разцвѣта на достойни и практични мѫже. А това като е тъй, то се знае, другитѣ работи не могатъ да не бѫдатъ на своя редъ.

Училището, неможемъ го скри, ни о уди съ отличнитѣ си успѣхи — оставямъ на страна съвестнитѣ и благодарителни отговори на ученицитѣ отъ главното училище, за да ти привлека вниманието върху удивителнитѣ успѣхи на малкитѣ дѣца отъ основното училище, дѣто е въведена звучната система.

Дѣйствително ний едвамъ се задържахме отъ да изразимъ очудването си прѣдъ гледката, която ни се прѣдставяше: седемъ—десеть годишни дѣчица запитвани, ясно чисто и най-разбрано отговаряха на всички въпроси, които имъ зада ахме. Да ти е мило и драго като слушашъ тѣзи македонски синове какъ сладкозвучно се изразяватъ.“[1]) Съзнанието за ползата отъ училището бързо растѣло у прилепчани които почнали масово да учатъ децата си въ народното училище. Поради такъвъ напливъ на ученици, помѣщението се указало тѣсно. Презъ 1868 г. се отваря ново народно училище въ Варошко-маало, въ кѫщата на Даме Димевъ Клинчевъ, а презъ 1872 купили собствена кѫща за училище.

## Иосифъ Ковачевъ

Насърдчена прилепската община отъ бързия успѣхъ на училищата, замислила за тѣхното подобрение. Общината имала амбицията да направи прилепското училище разсадникъ за наука и просвѣта въ западна Македония, да го издигне въ такъво учебно заведение, което да приготвя учител ки сили за градове и села. За тая цѣль тя, съ писмо отъ 5 юлий 1874 г., се отнесла до „родолюбивия“ г. Иосифъ Ковачевъ въ Щипъ и го молила: „да заеме грижата за процъвтяване на училищата, тъй като населението познало вече неотложимитѣ нужди отъ просвѣщението и напредъка и показва горещо желание да се положатъ учебнитѣ имъ заведения въ много по-добъръ редъ“. За сѫщата цѣль общината се отнесла и до Д. Трайковичъ въ София.

[1]) Н. Ганчевъ в. н. к.

Ковачевъ отговорилъ положително и на 18 юлий 1874 г. билъ условенъ за учитель *и директоръ* съ заплата 120 лири и безплатна квартира. Съ своята подготовка и съ такта си Ковачевъ оправдалъ надеждитѣ на прилепската община. Пързата работа на новия директоръ била да нагоди училищнитѣ помѣщения споредъ плана на неговото обучение. Той подканилъ учил. настоятелство да прегради по на 3 стаи голѣмитѣ 2 крила (салони) отъ общинското училище. Въ тѣхъ се събрали ученицитѣ по отдѣления и класове, тъй че всѣки учитель ималъ самостоятелна класна стая. Въ две стаи се помѣщавали класоветѣ — по 2 класа въ стая, ржководени отъ 4 учител. сили: М. Ковачевъ, Н. Ганчевъ, П. Орловъ и В. Пападопуло; въ други 2 стаи се помѣщавали горнитѣ отдѣления на основното училище, ржководени отъ Стефанъ А. Зографовъ и Григоръ Алексиевъ (прилепчани) а въ другитѣ две стаи — ученицитѣ звукари, ржководени отъ Пере Ачевъ и Коне Устаилиевъ (прилепчани). По-късно били построени още две стаи въ коридора, кждето били настанени забавачитѣ и девическото училище, ржководени отъ Сава Палашева и Зах. Манасиева. Варошмахаленското у-ще ржководелъ Секула Дръндаровъ. Освенъ туй, по настояването на директора, направили се нови чинове, нови дъски, доставили се географич. карта, глобусъ и др. помагала. Съставила се и нова учил. програма. Въ класното училище, което имало I, II, III-IV класъ, се преподавали следнитѣ предмети 1. Българска граматика и славянски преводи, 2) Аритметика и Бугхалтерия, 3) чертание и практическа Геометрия, 4) География въ свръзка съ Ест. история, 5) популярна физика, 6) Българска история съ общъ прегледъ върху всеобща история), 7) Обща църковна история съ обрядословие, 8) пространенъ Катихизисъ съ въведение въ св. писание, 9) Методика за първоначалното обучение, 10) Турски езикъ, 11) гръцки езикъ, 12) Псалтикия (пѣние).

Въ звукарското училище Ковачевъ пръвъ въвелъ звучметода. Самъ той често държалъ пробни лекции въ присжтствието на всички преподаватели отъ основнитѣ училища, за да видятъ и да усвоятъ новата метода. Неподражаемъ е билъ Ковачевъ когато предавалъ лекцийтѣ въ първон. училище; съ такъвъ ентусиазъмъ, страсть и умѣлость е работилъ. Голѣма преднина е далъ Ковачевъ на богословскитѣ предмети, та училището е заприличало на семинария. Наредилъ се и черковенъ хоръ, който пѣелъ въ празднични дни на практически начала църковното пѣние. И тъй Ковачевъ напълно оправдалъ желанието на прилепската община. Прилепското IV класно училище се издигнало предъ очитѣ на българитѣ отъ западна Македония, които почнали да търсятъ учители измежду свършившитѣ неговия курсъ. Мисля, нѣма да сбъркаме, ако признаемъ, че прилепското училище

е било първото срѣдно учебно заведение на онова време въ Македония. Изпита и годишния актъ ставали на открито, въ учил. дворъ, при стечение на много народъ и въ присѫтствието на офиц. турска власть. Отъ рано още почиствалъ се обширния дворъ, поливалъ се съ вода, нареждали се чинове за ученицитѣ, черни дъски, карти, картини, глобуси, на страна се редели столове за каненитѣ гости, за публиката, а посрѣдата стоела голѣма маса, покрита съ сукно и на нея разкошни вази съ букети отъ живи цвѣтя. Изпитвали се ученицитѣ по Законъ Божи, решавали задачи, разказъ за Европейска и Азиатска Турция, прочитъ, — преводъ и писване по турски езикъ, прочитъ и преводъ по гръцки езикъ и на край прочитъ на слово по турски, съ похвали за Султана и неговитѣ административни и военни чиновници и за градскитѣ турски първенци. Краятъ приключвалъ съ изпѣването на български и турски пѣсни.

Въ Прилѣпъ Ковечевъ останалъ 3 години, отъ 1874 — 1877 г. Споменитѣ за Ковачевото време сѫ голѣми у прилепчани. Грижитѣ му да издигне прилепското училище били добре оценени отъ прилепчани. Тѣ сѫ го похвалили и въ Цариградъ, като сѫ писали на митрополита Евстатия. Между другото за пръвъ пѫть уч. настоятелство дало тая година (1874—75) рапортъ за вървежа на уч. дѣло. Обучаванитѣ ученици, презъ отчетната година сѫ били около 600, съ 10 души учители, на които се плащало 38,520 гроша.

На учителитѣ съ висше и срѣдно образование се плащало отъ 12,960 гр. — 4500 гр, както до войната се плащаше и въ България.

Назначаването на учителитѣ първоначално е ставало устно, а по-сетне — чрезъ договоръ. На чело на училищата стоела общината, която имала грижата за тѣхната издръжка. Главниятъ източникъ за учил. бюджетъ е билъ черковния пангаръ и др. случайни пера. Прѣкиятъ надзоръ надъ училищата билъ повѣренъ на 3 чл. училищно настоятелство, което имало грижата да снабди училищата съ помагала, топливо, покѫщнина, да се грижи за ремонтъ и давало мнение за дейностьта на учителитѣ.

Годината 1877 бѣ една отъ най-мрачнитѣ за българския народъ изобщо, а особено за българскитѣ учители. Бурята се приближавала и къмъ Прилѣпъ. Всѣки день сѫ минавали презъ града арнаутски башибозуци, които се точели къмъ Сърбия. Властьта зорко следѣла всѣко движение на учителитѣ и по-интелигентнитѣ граждани, до като единъ день Ковачевъ бива арестуванъ и закаранъ въ Солунъ, а Н. Ганчевъ съ време се отстранилъ отъ града. Следъ Санъ-Стефанския договоръ Ганчевъ напуска окончателно Прилѣпъ и се прибира въ свободна България.

* * *

Обявяването на руско-турската война не попречи на прилепскитѣ училища. Тѣ се лишиха само отъ добритѣ учителски сили, Н. Ганчевъ и Йосифъ Ковачевъ, но обучението не престана. Петъръ Орловъ, (отъ с. Бобища) оставенъ като замѣстникъ на директора, ржководи училищата презъ 1877—78, 1878—79, 1879—80, 1880—81 години, съ помощницитѣ колеги: Златко Атанасовъ (отъ с. Бобища), Григоръ Алексиевъ, Пере Ачевъ, Стефанъ Зографовъ, Се ула Дръндаровъ и Ил. Здравевъ (по гръцки езикъ) и др. Въ горния етажъ на училащето се обучаваха класнитѣ ученици, ржководени отъ П. Орловъ; а въ долния — отдѣленията, като всѣки учитель ржководеше по две отдѣления. Последната година, по искането на Д. Ризовъ, заминали за Битоля ученицитѣ: Йорданъ х. Иовковъ, Пере Тошовъ, Йор. х. Митровъ, Йор. Бомболовъ, Сотиръ х. Илиевъ, за да се открие съ тѣхъ II класъ

Броятъ на учителитѣ презъ уч. 1878—79 г. е билъ отъ 6 души, съ заплата 15,000 гроша.

За учебната 1880—81 год. общината увеличила броятъ на уч. настоятели на 12 души, които да се грижатъ за надзоръ на училищата, тѣхното подобрение и снабдяването имъ съ способни учители. Сжщата година общината за пръвъ пжть се обръща къмъ екзархията да иска даромъ двама способни учители. Презъ тая година училищата броели:

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 1. забавачи | 130 | съ | 1 | учитель | съ заплата | 3000 гр. |
| 2. звукари | 140 | — | 1 | „ | „ „ | 3500 „ |
| 3. три предуготвител. | 240 | — | 3 | „ | „ „ | 15000 „ |
| 4. I класъ | 85 | — | 1 | „ | „ „ | 5 00 „ |
| 5. II класъ | 60 | — | 1 | „ | „ „ | 7000 „ |
| 6. девическо у-ще | 130 | — | 2 | „ | „ „ | 3000 „ |
| | 765 | ученика | + | 9 уч. сили | съ | 37,000 гр. |

Интересни пасажи съдържа писмото на общината, съ което се искатъ даромъ учители. То носи дата 5. V. 1881 г. „. . . Много голѣма полза щеше да има, ако градътъ ни бѣше въ състояние да подържа ако не IV, то поне III кл. Понастоящемъ Македония има голѣма нужда отъ учители. Битолската и Солунската гимназии наистина ще принесатъ голѣма полза, но тѣ не ще бждатъ въ състояние да удовлетворятъ въ кратко време въпиющата нужда на Македония. Ако има нѣкой градъ въ Македония, който да може да удовлетвори въ кратко време тая нужда, то той е Прилѣпъ, градъ съ чисто българско население, съ жители по-патриоти и по-ученолюбиви отъ другитѣ македонски градове и т. н.“ (Хр. Шалдевъ — Макед. прегледъ — Градъ Прилѣпъ за своитѣ училища).

Екзархията удовлетворява просбата на прилепчани.

## Училищата подъ екзархийско ведомство.

Следъ настжпилитѣ нормални времена въ Турската империя, при екзархията се учредява училищенъ отдѣлъ, нареченъ „Попечителство", съ шефъ Методи Кусевъ. Въ желанието си екзархията да постави учебното дѣло въ страната на по-солидни основи, изработва обща програма за училищата и поема издръжката на нѣкои училища съ свои средства. Презъ уч. 1881—82 година и прилепскитѣ училища минаха подъ екзархийско ведомство. Въ проекта на екзархията е било да се открие пълна гимназия въ Прилѣпѣ, като централно мѣсто въ зап. Македония и градъ съ българско насе ение. Въ началото на учебната година стигнаха първитѣ екзархийски учители: Василъ Карайововъ (отъ Скопие) за директоръ, Стефанъ Минджовъ за инспекторъ и Мартинъ Тодоровъ (бесарабецъ) за учитель. Първитѣ двама, що току свършили Робертъ-Колежъ. Директора получавалъ 180 л. турски заплата, инспектора — 200 лири — учителя (М. Тодоровъ) — 150 лири.

Посрещането на учителитѣ станало съ голѣмо тържество. Всички първенци, общинари и настоятели, на брой около 150 души излѣзли на 3—4 км. вънъ отъ града на пречекъ. Нареждания та на Методи Кусевъ отъ Цариградъ сж били: „учителитѣ да ги посрещнитѣ пашински".

## Училището става III-класно.

Съ тѣхното идване внесоха се следнитѣ реформи въ училището. Обучението се водеше по екзархийска програма. Преди занятията имаше по ½ часъ общо занимание на класнитѣ ученици, въ долния салонъ подъ надзора на учителя—дежуринъ, а основнитѣ — се занимаваха въ кл. си стая подъ надзора на респективния учитель. На свършване заниманието, четеше се обща молитва, гласно отъ всички ученици — въ хоръ *„Всемилостиви отче нашъ, що си на небесата ти* послушай молимъ нашия гласъ. Да се святи името ти, да бжде волята ти, каквото горе на небо, така и по всичката земя. Хлѣбътъ насжщни дай намъ днесъ, прости ни нашитѣ грѣхове и пр." Класнитѣ ученици прибираха се горе по класнитѣ си стаи за обучение. Наредиха се междучасия отъ 15 минути за почивка и игри на ученицитѣ въ широкия черковно-училищенъ дворъ, ржководени отъ Минджовъ, който бѣ и добъръ спортистъ. Той достави за училището голѣма и тежка топка, която хвърляше презъ покрива на черквата и обучаваше и ученицитѣ на тия упражнения — да ловятъ топката отъ срещната страна на черковния покривъ. Въ срѣда следъ обѣдъ нѣмаше занятия. Тогава ставаха *„орацинтѣ"*. Това бѣха „утра" (макаръ че ставаха следъ обѣдъ), на които посилнитѣ класни ученици декламираха, четѣха, или разказваха

четива изъ „*Дѣтински свѣтъ*“, като: „*Стари Прѣславъ*“, „*Велико Търново*“, „*Христофоръ-Колумбъ*“ и др. На „орацийтѣ“ присѫтствуваха и граждани. Обикновено пълнеше се училищния салонъ съ публика, която бѣ наредена по редица „пѣйки“, а оратора говореше отъ трибуна, издигната съ 3—4 стѫпала въ предната часть на салона. При хубаво време извеждаха ни често на обща разходка вкички ученици, вънъ отъ града, кѫдето играехме на „робе“, хвърляне топка, скачане и пр. Нареди се още и църковно-училищенъ хоръ, подъ диригенството на учителя отъ основното училище Тодоръ Гавазовъ. Въведоха се училищни свидетелства напечатани съ красиво златно писмо и девизъ „*Богу бойся, царя почитай, служи народу, люби отечеството*“. Тогава се въведе и училищна такса за учащитѣ се, разпредѣлени на 4 категории:

| | | |
|---|---|---|
| I категория | — | безплатно учение |
| II | „ | 10 гроша |
| III | „ | 20 „ |
| IV | „ | 40 „ |

За училищнитѣ свидетелства се плащаше: по сто пари ос овнитѣ, а по 5 гроша — класнитѣ.

Презъ сѫщата година се съгради новото здание при девическото училище, което служеше отначало за забавачница. Надписа на новото училище гласѣше: „*Начало премудрость, страхъ Господенъ*“. Въведе се реформа и въ нуждницитѣ, като се направиха „клозети“ — седящи приспособления.

Учителитѣ въ отдѣленията бѣха: 1. Гьорче Колищърковъ, 2 Георги Смичковъ, 3. Андонъ Раевъ, 4. Ст. Заграфовъ, 5. Пере Ачевъ, 6. Димитъръ Тръпковъ, 7. Тома Николовъ, 8. Тоде Гавазовъ. А въ Варошъ-махл. училище се подвизаваха: Коте Пазовъ и Секула Дръндаровъ. Цѣлия персоналъ се състоеше отъ 13 души. Основнитѣ учители се плащаха отъ общината, като всѣки получаваше отъ 800—4000 гроша годишно.

Нѣкои отъ тѣзи учители наречени „реформатори“ се отличиха съ своитѣ характерни прояви, та оставиха незабравими „спомени“ въ града Такъвъ бѣше богаташкия сѝнъ Ст. Минджовъ, който незнаеше какъ да пилѣе паритѣ. Настанилъ се бѣ на квартира у видна прилепска кѫща, държеше и частенъ „кавазинъ“ (албанецъ), който въоръженъ съ револверъ и бастунъ следѣше господаря, като нѣкой консулъ. Често пѫти инспектора се явяваше въ училище облѣченъ въ своя нощенъ „халатъ“, намѣтнатъ съ скъпъ кожухъ, обулъ везени чехли, на главата сърмено фесче. Другъ пѫть закаралъ нѣколко ловджийски кучета, прехвърлилъ презъ рамо ловджийска пушка, последванъ отъ своя гава-

зинъ, минава презъ града и вдига на кракъ цѣлия градъ. Най-голѣмия му грѣхъ, обаче, бѣ разврата. Навикналъ на тоя порокъ отъ другаде, Минджовъ и въ Прилѣпъ си позволи да обезчести бедна една двовица, като я подлъгалъ съ много пари. А най-престѫпното е, че тази безнравствена постѫпка стори въ девическото училище, по средъ бѣль день. Повѣрилъ тайната на училищния слуга Спиро Скубе, още не бѣ се отдалъ въ обятията на Амура, Минджовъ бива откритъ, подгоненъ отъ публиката и по бѣли гащи избѣга до квартирата си, отъ кѫдето се кри изъ манастира Трескавецъ, а после изчезна най-позорно отъ града. Другарьтъ Минджовъ, Мартинъ Тодоровъ, бѣ младъ голобрадъ момъкъ, който често влизаше въ конфликтъ съ ученицитѣ. При посрещането на Дервишъ паша, изпратенъ отъ султана да побратимява поданицитѣ му съ думитѣ: *„шиʻдньсонра гяура гяурь демечексанъзь“ = отъ сега нататъкь на гяуритѣ гяурь да не се казва“*, Тодоровъ се сбива съ ученицитѣ, срещу които извади кама. И той бѣ ловджия, но не на жени, а на дивечъ. Много по-скроменъ бѣ директора, В. Карайовъ. Той внушаваше респектъ съ своята фигура (високъ, строенъ, личенъ и сериозность).

Прилепчани известни съ своя консерватизъмъ и строгъ мораленъ животъ, мъчно можеха да търпятъ подобни *„реформатори“* за учители, та за идната година трѣбваше тѣ да напуснатъ града.

### 1882—83 учебна година.

Новитѣ учители презъ поменатата година бѣха: Георги Кушевъ (отъ Велесъ) за директоръ, Ив. Толевъ, В. Донкозъ (беса абецъ), Стефанъ Обрейковъ, всички плащани отъ ехзархията. Поменатитѣ учители обучаваха класоветѣ. Директора Г. Кушевъ се отличаваше съ своя строгъ и суровъ характеръ. Такъвъ той бѣ спрямо колегията и обществото. За илюстрация на неговата суравость ще спомена следния епизодъ изъ училишния животъ. Ученици сме въ I класъ Презъ едно междучасие скрива нѣкой (на смѣхъ) горната дреха (палтото) на ученика Никола Смичковъ (сега дяконъ въ града) въ катедрата. Неможейки да се намѣри дрехата задържаха ни цѣлия класъ следъ учебнитѣ занятия въ салона на училишето. Директора заповѣда да заключатъ вратитѣ и въ присѫтствието на всички учители той лично ни подложи на бой Качвахме се на естрадата и слугата ни подвиваше шията, държейки здраво за главата, а директора удряше ни по задника 10 тояги. Олелия бѣ отъ писъкъ. Ученицитѣ отъ другитѣ класове сѫ разгласили изъ града, че сме задържани и бити, та почнаха да пристигатъ родителитѣ ни. Майката на ученика Йорданъ Ицовъ

счупи единъ джамъ по прозореца, за да вика по адресъ на директора; други хора удрятъ по вратата, викатъ и се заканватъ на директора. Ние, окуражени отъ присжтствието на родителитѣ ни, плачиме съ гласъ. Мръкна се и нито палтото се намѣри, нито ни пускатъ. Навалицата отъ външъ продуктестира и счупва вратата. Завежда се лична разправия между директора и гражденството. На нова година властьта вдигна суровия директоръ. За п. длъжностьта директоръ остана учителя В. Донковъ.

## 1883—84 учебна година.

Презъ тая уч. година за директоръ имахме *Христо Ивановъ Поповъ* (отъ с. Стояково, гевгелийско, министъръ 1915—1918 г. презъ радославовия кабинетъ). Учители бѣха: Димче Т. Чешмеджи въ (отъ града), Ст. Обрейковъ. Чешмеджиевъ се помина отъ гръдна болесть презъ годината и бѣ замѣстенъ и Д. Тръпковъ. Останалия персоналъ бѣ миналогодишния. Годината бѣ нормална. Единъ споменъ за изпитването ни отъ Д. Г. Второкласни ученици сме. За класна стая имаме „читалищната". Седимъ на „пейки", наредени като чинове. Учителя далечъ отъ насъ, пише си на масата (превеждаше отъ френски разни книги) и вдига нѣкого отъ насъ да разкажемъ урока. Имаме землеописание, учимъ всички острови, полуострови, рѣки и пр. по най-обширния учебникъ на Смирновъ. Вдигнатия ученикъ гледа урока въ учебника, що държатъ отворенъ на предната пейка и изговаря машинално имената: Аляска, Калифорния, Юкатанъ, Флорида, Лабрадоръ и др. и като свърши урока, учителя му пише нѣколко петорки наредъ; ако ли ученика е на първи редъ и нѣма отде да гледа урока, ще мълчи. Тогава учителя му пише нѣколко нули и му се заканва съ думитѣ: „ако станешъ ти човѣкъ, азъ 5 оки солъ ще изеда". Сжщиятъ учитель често ни подлагаше на тѣлесни наказания. Възползувани отъ една негова слабость, спасявахме се. Той бѣ вдовецъ съ едно момиче именуемо Ленче. Като му се примолехме: „*аманъ, господинъ учителе, жити Ленчето простиме*", спираше боя, казвайки: „*съ тия думи ме пресече*".

Общината има желание да се открие IV кл. и се издигне училището постепенно до пълна гимназия. Свиква се събрание отъ еснафитѣ и се решава: за издръжка на персонала и за набавяне пособия да се опредѣли училищенъ налогъ. Мжжкото училище се наименовало *гимназия*. Отпечатани били красиви свидетелства съ изященъ надписъ: Прилепска гимназия. Въ свидетелствата се изброяватъ 30 уч. предмети. Законъ Божий, Български езикъ, Словесность, Отечествоведение, Всеобща история, Черковна история, Педагогика, Славянски езикъ, География, Физиология, Аритме-

тика, Алгебра, Геометрия, Тригонометрия, Бухгалтерия, Логика съ стихология, Турски, Френски Гръцки и Немски, Критика, Химия, Зоология, Ботаника, Минералогия, Нотно пѣние и Гимнастика. Решението на общогражданското събрание, обаче, остава неизпълнено, поради липса на подходящъ персоналъ за IV класъ.[1])

### 1884—85 учебна година

Директоръ на училището е Никола Боботановъ, (софиянецъ), а класни колеги сж: Никола Донковъ и Тодоръ Шойлековъ и двамата отъ Клисура), плащани отъ екзархията. Директора получаваше 150 лири, Донковъ 100 л., а Шойлековъ (съ IV класно образование) — 80 л. Въведе се и турски езикъ въ класоветѣ, съ преподаватель мѣстния ходжа, Абдула Гуройкъ. Училището се сдоби съ пособия: по география и нѣкои картини по ест. история. Тури се начало на кабинетъ. Отъ ученицитѣ се искаха да чертаятъ карти, чертежи, рисунки. Обучението по турски езикъ бѣ безметодично, затуй и неможахме да заучимъ азбуката поне. Ходжата ни караше да записваме съ български букви турскитѣ думи, които и на урокъ четехме. Нѣма ли български думи, незнаемъ да четемъ турски. Между учителската колегия въ основното училище бѣха и учителитѣ: Ал. Янчулевъ, Йор. Крапчевъ, Хр. п. Адамовъ (Русето); цѣлиятъ учителски персоналъ броеше 26 души.

Презъ сжщата уч. година въ Прилѣпъ се откри и духовно училище (семинария) съ директоръ протоиерей Петъръ Ненковъ (отъ Котелъ) и колеги: Кост. Самарджиевъ (отъ Разложко) и Сава Доброплодни. При семинарията имаше и пансионъ, въ кжщата на Тоше Тенекеджия. Обучението семинарията водеше при мжжк. училище, въ горния етажъ. Понеже и семинарията се помѣщаваше въ кл. училище, учителскитѣ съвети намѣриха за добре: кл. учители съ семинарскитѣ да бждатъ размесени въ преподаване на предметитѣ: първитѣ да преподаватъ светски предмети въ семинарията, а последнитѣ — само духовнитѣ (з. Божи) на класнитѣ ученици. Семинариститѣ броеха около 50 души, сбрани отъ цѣла Македония и Одринско. Семинарията въ Прилѣпъ просжществува само една година. По клевета и протестъ на фенерската патриаршия предъ турската власть, семинарията се премѣсти за идната уч. година въ гр. Одринъ. По тоя случай — фенерскитѣ козни, прилепчани създадоха следната „семинарска пѣсень:

Се скáрале гжрци, бýгари,
Гжрци мй се óдавници
Одавници и зáвисници,

[1]) Хр. Ш-въ. в. н. к.

Зàвидоя на бȕгарите,
Що отвория семенария.
На́пре о́ди Гика юдата,
И по него На́умъ Дȁмоски,
И по не́го Гȉцо Ма́джароски,
Отидоя на ка́ймакамъ,
За да ка́жа, оти бȕгарите
Отвория се́менария.
Ай бре, кȕзумъ, ке за́твориме семенарията
На бȕгаринъ не даваме гла́а да крени.
Не е, а́га семенария,
Тȕку е кȕйка за кȕмити,
За да ра́стуратъ це́ло ца́рство.
Ай со́здраве чо́рбаджиларъ,
Га́йле не бе́рете,
Бȕгарите не́ма да има́тъ семенари .

Сѫщата година се празднува хилядогодишнината на св. Митодиевата смъртъ по-най-тържественъ начинъ. Прилепчани, за да овѣковѣчатъ тая историческа дата, построиха училищна градина — паметникъ, въ двора между мѫжкото и женското училища, оградена съ добре украсени желѣзна ограда, въ форма на трапецъ, съ водоскокъ въ срѣдата и изкуствени алеи. Надъ вратата на градината личи следния надписъ: „*Хилядо годишна св. Методиева смъртъ, 6 априлъ 1885 год. гр. Прилѣпъ.*“

## 1885—86 уч. година.

Директоръ на м. училища е протоерей Петъръ Ненковъ, бившъ учитель въ саминарията, свършилъ въ Русия богословско училище. Колегитѣ въ класоветѣ сѫ: Кузманъ Кочовъ (отъ с. Гопеше), Т. Шойлековъ и ходжата. Почнаха да ни водятъ въ черква презъ праздницитѣ, а за великитѣ пости ни изповѣда по единично и лично директора, като ни предразполагаше съ умѣстнитѣ си въпроси, къмъ подробна изповѣдь, следъ което се причестявахме. Свършившитѣ ученици III класъ, на брой около 20 души, всички почти заминаха за солунската гимназия. Едно съревнование се бѣ породило у учащитѣ се и у родителитѣ ни да се стремимъ за по-горно образование, безъ огледъ на материално положение. До 40 души ученици се събирахме въ разнитѣ класове на гимназията и педагогическото училище, само отъ нашия градъ.

## 1886—87 уч. година.

Директоръ е Йорд. Кусевъ (отъ града, свършилъ Робертъ-колежъ) съ 100 л. т. заплата, а други класни учители сж: Ив. Дейковъ (отъ града свършилъ Петро-павловската семенария), Т. Шойлековъ, Ат. Бадевъ, Никола Ачковъ — последнитѣ двама отъ града. Тая година се открива IV кл. при мѣстното училище. Ат. Бадевъ преподава пѣние и туря пѣвческия хоръ на солидна основа. Доставятъ се пособия по физика и естествена история. Туря се начало на писмена работи (класни и домашни) по български езикъ, преподаванъ отъ Ив. Дейковъ, сжщо и по другитѣ предмети, поради което ученицитѣ правятъ стачка. На 10 февруарий (св. Харалампи) запали се тавана на III класната стая отъ печката.

## 1887—88 уч. година.

Директоръ е Ив. Дейковъ съ 60 л. т. заплата отъ общината, а нови учители сж: Йорд. Томевъ, Гр. х. Илиевъ. Поради липса на средства закрива се IV класъ. Общината сама плаща на всички учители. Екзархията отказала да плаща помощьта.

Презъ уч. 1888—89 год. училищното настоятелство търси директоръ за училищата, като се обърнало за препоржка на такъвъ до разни лица въ България и Солунъ. Книжаря К. Г. Самарджиевъ препоржчалъ за директоъ А. Наумовъ, който билъ условенъ за 120 л. т. Наумовъ е родомъ отъ Битоля, свършилъ на западъ висше педагогическо училище.

**Анастасъ Наумовъ.** Класни учители сж: Спиро Мирчевъ, Йорд. Янчулевъ, Иорд. Тавчиевъ — всички родомъ отъ града. Въ Наумово време прилепскитѣ училища добиха образцовъ редъ. Директора, съ своитѣ солидни педагогически познания, отърси рутината въ училището, въведе редъ и дисциплина въ него, като самъ съ своята акуратность, редовность и енергичность, служеше за примеръ и образецъ на учители и ученици. Наумовъ тури начало на месечни учителски конференции, кждето се четѣха реферати на разни теми и се водѣха критики по тѣхъ; държаха се публични уроци за опознаване учителитѣ отъ основното училище съ разнитѣ методи при обучението. Открива се и „недѣлното училище“ за неграмотни и малограмотни (съ 2 курса). Училищната библиотека се снабдява съ прочитни книги и разни ржководства. Учителитѣ дадоха представление въ салона на девическото училище; представи се пиесата „Невенка и Свѣтославъ“. Поражда се конфликтъ между екзархията и общината за автономностьта на прилепскитѣ училища. Общината настоява директора да й бжде прѣко подчиненъ, като води кореспонденцията само съ нея. Екзархията иска да запази тия права за себе си. Твърда въ своето искане, общи-

ната не отстжпва. Предпочете да се откаже отъ екзархийската парична подкрепа за класнитѣ учители, но автономщината е слаба и за да увеличи заплатата си, презъ ваканходатайстствува отъ екзархията да се плаща само директора, който ще праща рапортитѣ си чрезъ общината. Освенъ туй общината запазва правото си да препоржчва лице за директоръ. На това, общината се съгласява. Наумовъ получава 170 лири годишна заплата отъ екзархията.

Наумовъ стоя още две години въ Прилѣпъ: 1889|90, 1890|91 уч. години и успѣлъ презъ тоя 3 годишенъ периодъ да приложи напълно своитѣ педагогически разбирания по учебното дѣло и, прилепскитѣ училища да издигне до степень на „образцови", за да могатъ съ право да се гордеятъ, че държатъ първенство въ цѣлата страна.

## 1891—92 уч. година.

Директоръ на училището е Йорд. Бомболовъ (отъ града), свършилъ въ Парижъ по правото. Класнитѣ учители оставатъ сжщитѣ. Училището следва по начертания пжть отъ Наумово време: учит. конференции, недѣлно училище, библиотека, представления — фукционират. Директора, като богаташки синъ, подари цѣлата си заплата (180 лири) на общината.

## 1892—93 уч. година.

Учителскиятъ персонелъ се състои отъ директоръ Йор. Бомболовъ, и 16 души учигели: свещеникъ Козма Георгиевъ, Йорд. Янчулевъ, Сп. Мирчевъ, Пере Тошовъ (класни), Даме Груевъ, Георги Трайчевъ, Ан. П. Стоиловъ, Йорд. п. Костадиновъ, Нед. Дамяновъ, Ил. Тошевъ, Ил. Ивановъ, Ник. Радославовъ, К. Трифоновъ, Ст. Димевъ, Анг. Хр. Воденичаровъ, Ник. Смичковъ.

Централното училище броеше 3 класа и 8 паралелки основното у-ще (по 2 парал. всѣко отдѣл.) и една забавачница. Варошмахал. у-ще имаше една забавачница и 2 отдѣления (I и II). Заплатата на учителитѣ се движеше отъ 8—40 лири. И тая година директора подари 30 лири за учил. кабинети. За великденската ваканция дадохме представление въ старото училище. Представиха се пиеситѣ: „*Смъртьта на князь Потемкича*" и комедията „*Неправедно признать за лудъ*". Всички роли се играеха отъ мжже. Невовъведени бѣха за ученицитѣ листове (въпростници).



Прилепскитѣ учители въ централ. м. училище презъ уч. 1892—93 г.

## 1893—94 уч. година.

Директоръ на училищата е Паскалъ Рачевъ (отъ Търново), свършилъ Робертъ-Колежъ. Нови колеги сж: Юрд. Николовъ и Н. Петровъ. Следватъ периодически учит. конференции. Въ началото на пролѣтьта, на 6 мартъ освѣтиха се основитѣ на новата учил. сграда. Ето какво четемъ, по тоя случай, въ една дописка отъ Прилѣпъ, обнародвана въ цариградския в. „Новини", год. IV, бр. 50.

„ . . . Водосвета стана върху основитѣ на строящето се училище, съ завѣщанитѣ суми отъ Хаджи Мирче Бомболовъ 50,000 гр. златни, 330 лири турски отъ покойната Анастасия, дъщеря на Хр. Фукара и 436 лири дарения отъ еснафитѣ и др. частни лица. Строителната комисия бѣше се разпоредила день напрѣдъ, щото церемонията да бжде потържествана. И наистина, следъ църковния отпускъ, клепалото почна да бие, а духовенството, предшествувано отъ серафимитѣ и църковнитѣ хоругви, ученицитѣ, ученичкитѣ съ китки въ ржцетѣ, учителитѣ, учителкитѣ и многобройно множество мжже, жени, се отправиха къмъ новостроящето се училище. Гледката бѣ мила и очарователна. Почна молебена, държаха се речи, пѣха се пѣсни отъ учен. хоръ. . ."

## 1894—95 уч. година.

Директора е сжщия. Нови учтели имаме: Ал. Пановъ, Т. Станковъ, Ан. Тошевъ, Вл. Цървенковъ, Сп. Бадевъ, Мице п. Адамовъ, Ан. Кузмановъ. Въ началото на уч. година следъ тържественъ молебенъ, на 2 октомврий, премѣсти се мжжкото училище въ новата сграда, която биде издигната на средства отъ цѣлото гражданство, на стойность повече отъ 1300 лири турски.

Ето какво четемъ въ една дописка отъ Прилѣпъ (в-къ „Новини" г. V, бр. 11.) „Водосвета, който се извьрши отъ архим. Кирила въ съслужение съ 10 души свещеници, стана въ голѣмия салонъ на новото училище. Присжтствуваха на церемонията: общината въ пълния си съставъ, уч. настоятелство, градскитѣ и селски учители, ученици и ученички съ китки въ ржцетѣ и множество народъ. Държаха се речи отъ директора, дяконъ Гр. Алексиевъ и Йор. Х. Здравевъ. — Величественъ изгледъ има новата сграда. Тя съперничи съ всички подобни училища въ Отоманската държава. Съ уважение пжтника ще хвърля своя погледъ на тоя паметникъ и съ пръсть ще сочи прилепчани, които сж известни като едни отъ най-ученолюбивитѣ въ виляетитѣ и които, въпреки лошото иконом. положение на града, въздигатъ великолѣпенъ храмъ на науката!"

Сградата е величествена и солидна направа. Дълга 18 м., 13 м. широка и 10 м. височина на стенитѣ. Тя е на два

етажа. Горниятъ етажъ брои 6 голѣми кл. стаи и салонъ голѣмъ 18 × 11 м, съ „сцена“, която се отваря и салона добива 30 × 11 м. Доле има 8 кл. стаи и широкъ коридоръ. Предъ фасада е училищната градина, а отъ другата страна — грамаденъ училищенъ дворъ

Тая година се ознаменува съ „учителски недоразумѣния“, които доста подбиха авторитета на учителството, прилепската община и настоятелството. Главниятъ виновникъ за тѣзи недоразумѣния, както отсетне се узна, бѣ директора, който вмѣсто да вземе мѣрки за изглаждане по единъ колегиаленъ начинъ недоразумѣнията, той е насърдчавалъ даже странитѣ. А най-жалното е, че се създаде лошъ прецедентъ, като се тури начало на спорове, крамоли и раздори въ училището, които се пренасяха и въ обществото. Заслужено бѣ порицанъ директора отъ екзархията, понеже за всичко друго, може би, бѣ годенъ тоя доленъ, немораленъ и престѫпенъ типъ, но не и за службата, що изпълняваше въ Прилѣпъ. Въ края на годината той трѣбваше да напусне Прилѣпъ, за да бѫде изгоненъ на следующата уч. година отъ гр. Скопие, по най-позоренъ начинъ отъ гражданството и турската власть за оскърбление семейната честь на едно почтено семейство.

### 1895—96 уч. г.

Директоръ е Петъръ п. Арсовъ (отъ с. Богомила, съ висше образование. Поради миналогодишнитѣ учит. недоразумѣния голѣма часть отъ персонала се смѣни. Новитѣ учители сѫ: Никола Мильовски (отъ Ресенъ), Йорд. Ангеловъ, Павелъ Христовъ, Тодоръ п. Адамовъ, Георги Чкатровъ, Ил. Балтовъ и Мехмедъ ефенди по турски езикъ. Понеже директора е и председатель на околийския комитетъ, повече внимание е обърнато на организационното дѣло. Тази тактика не се харесала на по-умеренитѣ учители, които препоржчвали и учебното дѣло да не се занемарява. Споветѣ били пренесени и въ училището. Особено остри били тѣ (споветѣ), когато отгоре се препоржчвало да се изостави тържественото празднуване св. Кирилъ и Методи и да нѣма дори годишенъ актъ. И друго важно събитие отбелѣзало училището тая година. Директора, плащанъ отъ екзархията, не позволилъ на гл. училищенъ инспекторъ, В. Кънчевъ да резизира училището. Екзархията незакъснѣла да искаже своитѣ съжаления за станалото. Споредъ други сведения директора цѣлѣлъ да запази автономностьта на прилепскитѣ у-ща. Инцидента се приключилъ съ настояването инспектора да даде ревизионенъ рапортъ на общината.

### 1896—98 уч. г

Новъ директоръ е, Вангелъ Калейчевъ (отъ с. Владово), висшистъ. И той е председатель на комитета, но училището влѣзнало въ своя нормаленъ животъ

### 1898—99 уч. г.

Директорътъ е Ст. Димитровъ (отъ Лозенъ-градъ), съ висше образование. На нова година директора е държалъ въ черква политическа речь върху положението, следъ което по доносъ на шпиони, бива арестуванъ и интерниранъ. Училището остава безъ титуляренъ шефъ. За и. д. директоръ, общината поставила учителя Георги Чкатровъ, а учителската колегия избира Никола Каранджуловъ, поради което почватъ споровете за първенство, които се изродили до остри караници и сбивания. За успокоение на духовете учит. заседания председателствувалъ Ил. Ивановъ. Борбите, обаче, не утихнали. Тѣ се пренесли и въ обществото. Така на св. Кирилъ и Методи държалъ речь Чкатровъ, явилъ се и Каранджуловъ, става скандалъ, който трѣбвало да потушва полицията. Тая година бѣ действително нещастна за прилепскитѣ училища, както бѣ я нарекълъ директора въ своята речь. Училищата свършиха безъ актъ.

### 1899—900 уч. година.

Директоръ е Ив. Благоевъ (отъ с. Ракита, кайлярско), който пое длъжностьта на 4. I.. Миналогодишнитѣ крамоли въ училището наложиха смѣна на нѣкои учители. Новоназначенитѣ сж: М. Копановъ, М. Грашевъ, М. Небрѣклиевъ, Йорданъ Тренковъ, Илия Кепевъ, К. Димитровъ. Директора е известенъ съ свята миротворна политика. За да внесе успокоение между учителството, раздѣля учителскитѣ съвети: на класни и основни. Съ по малко учители се върши по-добра работа въ съвета. Основава се ученическо благотворително дружество. Наново се въвеждатъ въпроснитѣ ученически листове.

### 1900—901 уч. година.

Директора е сжщия, а нови учители сж: Хр. Силяновъ (отъ Охридъ), Д. Сливяновъ, Ант. Тошевъ М. Янчулезъ. Годината мина тихо. Директора не се бърка въ организационнитѣ работи. Образува се оркестъръ. Дадена е пиесата „Благородника". Поради недоразумѣния въ организацията бива убитъ у-ля Ив. Гагалевъ.

### 1901—1902 уч. година.

Новиятъ директор е Дим. п. Пандовъ (отъ с. Ватоша), съ богословско образование, а новитѣ колеги сж: Тале Хри-

стовъ, Кирилъ Пърличевъ, Коста Груевъ, Хар. Попевъ, Вл. Цървенковъ, Хр. Сѣнокозлиевъ. И тая година бѣ ненормална. Поради залавяне на революционно писмо отъ властьта, директора бива арестуванъ до края на учебната година. Неговъ замѣстникъ бѣ учителя Ил Кепевъ. Учителя Хр. Сѣнокозлиевъ, за доказано неморално деяние съ една ученичка, бива извиканъ отъ четата и убитъ въ гората.

### 1902—903 уч. година.

Директоръ е Ан. Христовъ (отъ града, юристъ, свършилъ на западъ), а нови учители сж: Петъръ Мърмевъ, П. Ачковъ, Н. Тошовъ. Поради солунския атентатъ — бомбардирането на бамката и парахода „Гвадалкивиръ", направенъ е щателенъ обискъ въ училището, безъ да се залови нещо компрометирующе. Учебната година се приключи безъ актъ. Арестувана е черковно-учил. община въ цѣлия й съставъ, воглаве архирейския намѣсникъ и стария хаджи Здраве. Учителитѣ Тале Христовъ и Димитъръ Сливяновъ заминаха въ чета преди възстанието и въ сражение съ аскера презъ м. юлий с. г. паднаха убити при с. Бѣловодица.

### 1903—904 уч. година

Макаръ Прилѣпъ да не бѣ засѣгнатъ отъ възстанието, пакъ учебната година почна късно. Училищата се откриха на 13 октомрий. И. д. директоръ е Ил. Ивановъ, а на 7 декемврий зае длъжностьта новия директоръ Ан. Димитровъ (отъ с. Айватово, юристъ).

### 1904—905 уч. година.

И. д. директоръ е Ил. Кепевъ (отъ града) съ 60 лири заплата. Понеже общината мжчно преуспѣваше подръжката на училищата, следствие намалѣлитѣ приходи, екзархията отпусна едно пособие отъ 200 лири за училищата. Тая година учител. персоналъ брои 17 души: Н. Тошовъ, К. Димитровъ, Хар. Попевъ, М. Какараскювъ, Йор. Бѣлогущевъ, М. Зойчевъ, Ст. Димевъ, Ан. Лютвиевъ, Йор. Ангеловъ, П. Димевъ. Д. Бекяровъ, Т. п. Адамовъ, М. Колищърковъ Ил. Костовъ, В. Гочева, Ф Танева и Р. Боцева. Всички паралелки сж: 16, отъ които 3 класни и 13 основни. Броятъ на ученицитѣ: 60 въ класоветѣ и 753 м. + 140 ж. въ основнитѣ училища; всичко 983 души. Бюджета на мжжкитѣ училища е 358 напалеони.

### 1905—906 уч. година

Директоръ е Павелъ Ковачевъ (отъ Мустафа-Паш) съ 18 души колеги. Отваря се още една паралелка I класъ.

Нови учители сж: К. Агапиевъ, Георги Талевъ, Н. Ивановъ, на мѣстото на П. Димевъ и Юрд. Бѣлагушовъ, който е изключенъ за неморални деяния.

Броя на паралелкитѣ е; 4 класни съ 109 ученика.
9 центр. основни 682 „
4 Варош. махлен. 319 „
Всичко 1110 „

Учил. бюджетъ е 428 напалеони; съ 70 напалеони повече отъ мин. год. Учил. год. година е нормална. Имаше педаг. конференция. Директора не се бърка въ комитетскитѣ работи.

## 1906—907 уч. година.

Сжщиятъ директоръ и нови учители: Вен. Христовъ (по турски езикъ), М. Грабуловъ и Д. Поповъ. Цѣлия персональ брои 21 души. Отваря се нова паралелка отъ I и III отдѣления. Броя на всички паралелки е 21, отъ които въ центр.

| | | | |
|---|---|---|---|
| у-ще | 13 | основни съ | 674 ученика |
| Варош. махлен. | 4 | „ | 339 „ |
| класни | 4 | „ | 107 „ |
| Всичко | 21 | | 1120 |

Бюджета на м. училища възлиза на 508 напалеони, съ 80 н. въ повече отъ предшествацата година. Учителитѣ бѣха дали 2 представления: на 25. IV. и 10. V. съвмѣстно съ учителкитѣ.

## 1907—908 уч. година.

Бурна бѣ тая година, наречена „хуриетска“. Директоръ е Георги Трайчевъ (отъ града). По една традиция екзархията титулираше шефа на прилепскитѣ училища „*управитель*“, когато „директори“ бѣха по среднитѣ уч. заведения, а прогимназиитѣ имаха „главенъ учитель“. Това изключение бѣ само за прилепскитѣ училища въ цѣлата екзархийска область. Нови учители бѣха: Д. Котевъ, и Д. х. Поповъ. Отвори се ново махленско училище „Отецъ Паисий“, въ кжщата на Рошковци. Броятъ на цѣлия персоналъ бѣ 21 учители. Класни учители сж: Ил. Кепевъ, К. Димитровъ, Д. Котевъ, В. Христовъ, Д. Бекяровъ; въ центрсното основно училище сж: Д. х. Поповъ, Т. п. Адамовъ, Йор. Ацевъ, Йор. п. Ивановъ, М. Колищърковъ, М. Какарасковъ, М. Грабуловъ, М. Зойчевъ, Д. Поповъ, Г. Талевъ; въ варощмахл. училище сж: Ил. Костовъ, Р. Боцева, В. Гочева, Ф. Танева, Г. Дамевъ.

Построиха се неподвижни кабинетни шкафове въ единия край на училищния салонъ кждето бѣха помѣстени: по физика 63 апарата, по химия 52 помагала и химикали, по Зоология 50 екземпляра препарирани бозайници и птици и богата колекция отъ насекоми, по минарология — колекция

отъ 110 минерали, по антропология: 5 екземпляра (скелетъ, трупъ, око, ухо, гърло). Стенитѣ пъкъ на голѣмия училишенъ салонъ бѣха украсени съ: 120 картини на животни, 40 картини на растения, 22 минералогически картини, 5 по антропология. Още кабинетитѣ броеха: 92 карт. по вѣроучение, 16 екз. карти географически, глобоси, лунариумъ, помагала по география и рисуване. Така украсено и уредено училището съ своята нова сграда и съ своитѣ богати кабинети, правѣше отлично впечатление на посетителитѣ и съперничеше на много средни учебни заведения. Сѫщата година училищната библиотека броеше 1150 екз. книги и 100 год. течения отъ списания, а ученическата библиотека имаше: 250 книги и 30 год. теч. на списания.

Училищната библиотека бѣ посетена 2500 пѫти, отъ 478 четци (учители и граждани), а ученическата — 1500 пѫти отъ 490 ученика. Презъ годината се дадоха 10 ученическо-родителски забави и 4 представления. Представиха се пиеситѣ: „Генювева", „Насила женидба", „Сираче безъ сестра", отъ които се получи около 70 лири чистъ приходъ. На едно отъ представленията присѫтствува битолския валия, който подари 10 лири на училището. Макаръ директора и часть отъ учителитѣ да бѣха активни дейци на революционното дѣло, училището бѣ поставено на една завидна висота. Дисциплина и редъ владѣеше на всѣкѫде, акуратность и строга колегиалность царѣше между учителството, като, нека му признаемъ, не жалеше време и трудъ за преуспѣване уч. дѣло. Въодушевени отъ идеала да видятъ Македония свободна, прилепските учители дене учеха младото поколение, въ праздникъ бѣха и будители на народа, а ноще — на събрание или беседи по организационни въпроси. И за всичко това, той прилепския учитель, *никога не издигна гласъ на протесть предъ началство и общество, никога не заяви, че нѣма да работи, понеже слабо е възнагражденъ!* Идеалъ свѣтъ движеше тогавашното учителство, огънь свещенъ горѣше въ неговитѣ гърди. Ето защо, училището, просвѣтата вървѣше паралелно съ революционното дѣло. Не само, че нѣмаше прѣчка отъ последното, но въ много случай, то му съдействуваше. Така бѣ въ последнитѣ години до „Хуриета". *Еволюцията и революцията взаимно си помагаха и допълняха.* За илюстрация на горното ще цитирамъ нѣкои пасажи отъ екзархийското писмо № 2496 отъ 4. III. 19 8 год. по поводъ ½ год. на учил. управление подъ № 218, за да се види, какъ цѣнѣше дейностьта на прилепския учитель най-висшата учил-власть, на чело на която стоеше единъ калугеръ — екзарха.

„. . . Учителитѣ сѫ тъй сѫщо прилежни и трудолюбиви, пише директора въ своя рапортъ, и по отношение извънкласната имъ работа. Благодарение на тѣхната готовность, дали сме до сега 8 забавления (утра), държани сѫ

3 педаг. конференции, дадоха се едно следъ друго 4 представления, на едно отъ които присѫтствува и битолския валия, дошълъ по обиколка въ града, като подари 10 лири турски на училището. И ако учителитѣ до края на уч. год. останатъ така вѣрни и искренни на длъжностьта си, както до сега; така солидни и искренни въ отношенията си единъ къмъ другъ и предъ обществото; така коректни въ отношенията си спрямо своето началство, — тогава съ пълно право може да се кажи, че прилепскитѣ училища сѫ вѣнецъ на просвѣтното дѣло въ Македония".

Екзархийското писмо гласи:

" . . . Като Ви изказва благодарность отъ страна на Екзархията за развитата отъ Васъ и учителитѣ дейность по уредбата, управлението, успѣхътъ, дизциплината въ повѣреното Ви училище, Отдѣлътъ счита за умѣстно, г-не Управителю, да се спре върху нѣкои пасажи отъ рапорта Ви:

1. Всички мѣрки, изброени въ рапорта Ви, сѫ добре обмислени. Тия мѣрки говорятъ за едно похвално усърдие отъ страна на учил. управление и учителитѣ къмъ интереситѣ на уч. дѣло.

2. Идеята за сближаване семейството съ училището чрезъ детскитѣ утра и театрални представления сѫ цѣлесъобразни. Чрезъ такива мѣркй и културни начинания, учителството създава условия за националенъ възторгъ и гордость.

3. Решението на учит. съветъ да се основе въ града сиропиталище, прави честь на учителитѣ. Екзархията горещо поздравлява учит. тѣло за тоя високо благороденъ починъ и примерна филантропия.

4. Сѫщо така и решението на уч. съветъ за отваряне недѣлно училище въ града е повече отъ похвално.

5. На Екзархията особено приятно е да чуе отъ Васъ такива ласкави отзиви за учит. тѣло при прилепскитѣ училищата и т. н. . .".

На два пѫти презъ уч. година властьта посегна на учителитѣ за да ги арестува. Въ началото на уч. година бѣха арестувани учителитѣ: Т. п. Адамовъ, Г. Талевъ и Д. Поповъ, Йор. Ацевъ, и Йор. п. Ивановъ, по предателството отъ Йованъ Бомболовъ, който бѣ отказалъ да внесе исканата помощь за комитета. По-късно, въ началото на м. юний, забѣгнаха задъ граница — първитѣ трима учители, поради разкритието „Топличката афера". Разгневена властьта за тѣхното бѣгство, извърши обискъ въ училищната архива, и като не намѣри нѣщо компреметирующе, арестува всички учители, на брой 17 души. Само директора бѣ пощаденъ, като *„емниетли адамъ"* — властьта имала довѣрие въ него, понеже не се бъркалъ въ организацията, макаръ той да бѣ *председатель на околийския револ. комитетъ*. На 14 юний,

по случай бѣгството на Енверъ бей и Ниази бей учителитѣ бѣха освободени. При всички тия спънки учебната година свърши благополучно съ тържественъ актъ, на който отсѫтствуваше само каймакамина, загриженъ отъ създалото се лошо политич. положение въ държавата.

### 1908—909, 909—910, 910—911, 911—912 уч. година.

Презъ м. юлий се обяви „Хуриета". Революционното движение биде преустановено и училищата се освободиха отъ него. Директоръ остава сѫщия. По нареждане отъ екзархията слива се управлението на мѫжкитѣ и девическитѣ училища въ града въ едно. Следъ създаването на училищния инспекторатъ въ Македония, директора бѣ назначенъ за околийски инспекторъ съ сѣдалище Прилѣпъ, а на негово мѣсто дойде Хр. Шалдевъ (отъ Гюмендже), който стоя 4 години. Презъ 1910 г., по случай обезорѫжителната акция въ града, арестувани бѣха учителитѣ: Хар. Попевъ, Т. п. Адамовъ, Д. Котевъ Останалото време училищата следваха своя нормаленъ редъ. Презъ 1911—912 уч. година премѣсти се икономическия пансионъ отъ с. Витолища (Мариово) въ града, кѫдето бѣха прибрани около 50 селски ученика. Мудна и кѫсогледна бѣ училищната политика на екзархията. Отдавна трѣбваше да се отвори такъвъ пансионъ за околията. Трѣбваше да се създаде учил. инспекторатъ, да се пише и настои енергично предъ висшата уч. власть, за да се открие късно — следъ една година иконом. пансионъ въ забравеното Мариово, оставено на произвола на гръцкитѣ агенти — андарти, даскали, даскалици, доктори, свободно да се ширятъ за наша смѣтка, като вземаха отъ гъркомансктитѣ села деца и ги пращаха чакъ въ Атина, за да ги правятъ „*елини*"! Следъ като просѫществува пансиона въ Мариово една година, биде премѣстенъ въ града, за да се прибератъ деца и отъ другитѣ села изъ околията. За издръжка на пансиона екзархията отпусна 200 лири. Пансионската такса бѣ 5 лири, а за бѣднитѣ имаше стипендия. Прилепското мѫжко III-класно училище е дало 32 пълни випуска.

### 1912—913 уч. година.

За директоръ бѣ назначенъ Ил. Ивановъ (отъ града). Уч. година трая до 15 октомврий. Съ отварянето на Балканската война училищата се закриха.

### Девическо училище.

Поражда се желание у прилепчани да иматъ и девическо училище.*) Презъ лѣтото на 1865 г. въ Прилѣпъ при-

*) Споредъ добити сведения отъ А. П. Стоиловъ първата българска учителка въ Прилѣпъ е била презъ 1830 г. Гюргя Попъ Илиева отъ с. Варошъ (прилепско).

стигнала Недѣля Петкова съ дъщеря си и внучката си. На 1 юлий (с. г.) тя бива условена за учителка. Училището се открило въ кѫщата на Тошовци — до черквата. Еснафитѣ въ Прилѣпъ ѝ намѣрили кѫща за жилище, кѫща за девич. училище, всички училищни потрѣби и редовно изплащане заплатата ѝ. Откриването на училището станало съ подобающъ водосветъ, въ присѫтствието на 180 ученички и много народъ. Учителя Хр. Колчаковъ държалъ речь, съ която изтъкналъ значението на училището. Следъ обѣдъ



Баба Недѣля

учителката извела ученичкитѣ съ майкитѣ имъ вънъ отъ града, дето се веселили до късно. (В. Думевъ — Македонски прегледъ, г. I, кн. III изъ споменитѣ на две учителки въ Македония). Първата уч. година на девич. училище е привършила съ тържественъ актъ, посетенъ отъ множество любознателна публика. Недѣля остава учителка и за следната 1866|67 уч. година, но поради твърде свободното и носене и пушене тютюнъ, била принудена да напусне Прилѣпъ за

другата уч. година. По липса на учителки девическото училище стояло затворено 2 години, Едва презъ 1870 г. общината условила за учителка велешанката Сава Палашева, свършила старо-загорското девич. училище съ заплата 4000 гроша. Учителката Сава е учителствувала дълги години следъ като се омъжила за прилепския учитель Григоръ Алексиевъ. Презъ уч. 1874|75 настоятелството назначило и помощница за девич. у-ще, г-жа Захария Манасиева съ 500 гроша годишна заплата. Стефанъ С. Бобчевъ за девическото училище пише въ своята кореспонденция презъ 1873 г. до в. „Право" (бр. 16, отъ 7|IX).

„ . . . Радостенъ излѣзохъ, друже, изъ оградитѣ на мъжкото училище, но тъзи ми радость трѣбваше да се удвои съ постжпването ми на дѣвическото училище. Не знамъ, какъ, на мене ми се струваше, че нашия народъ печели едно сигурно съкровище въ лицето на тѣзи ученички, които като постжпятъ за бждаще въ неговото общество, ще бждатъ членове добрѣ възпитани, майки развити и детовъзпитателки избрани. Дѣвическитѣ отлични отговори въ Прилѣпъ ме въведоха въ едно множество мисли, отъ които азъ си направихъ утѣшителното заключение, че придобиването на подобни членове въ красното ни общество става най-здравия и вѣренъ залогъ за благодѣнственото положение на нашия народъ, за неговото по-сгодно бждаще" *)

До 1881 година девичетското училище е било само, първоначално. Презъ учебната 1881|2 година се отваря I класъ и за директорка се назначава г-жа Тима Икономова (отъ Скопие), съ 40 лири заплата. Тогава е назначена и Марийка Георгиева, отъ одринско. която по-късно се омъжи за учителя Гьорче Колищърковъ. Ненавикнали прилепчани на свободно държане отъ учителкитѣ, извадили пѣсна на Марийка, задето много се тоалирала. Като I класно училището е просжществувало 7 години. Презъ 1883|84 г. у-щето броело 286 ученички, обучавани отъ 4 учителки. Директорка била презъ 1884|85 г. Ненкова (г-жата на прот. П. Ненкова). Презъ 1885|86 за директорка била назначена Царева Миладинова (отъ Струга, дъщеря на Д. Миладиновъ). Подиръ нея директорка е била Ташка Мартинова (отъ града) 2 години; Часть отъ отдѣленията и класътъ се помѣщавали въновата сграда, задъ старото училище. Презъ уч. 1888|89 г. се отваря и II кл. Директорка е Захария Мирчева. Тя е била и следующата година. Следъ нея идва за директорка Евгения Ракиджиева (отъ града), свършила солунската девическа гимназия. Сжщата директорка стоя 13 години. Презъ 1896—97 г. се отваря и III класъ, та училището става пълна прогимназия. Презъ уч.

*) Н. Ганчевъ — в. н. к.

1901|902 директорка е Цвѣт. Сѣнокозлиева (отъ града), свършила софийската гимназия, която, презъ годината, бива арестувана, поради връзки съ организацията. Следъ нея директоръ е Владимиръ Цървенковъ (отъ града), свършилъ софийския университетъ. Той стоя 2 години. Презъ уч. 1903|904 г. се откри курсъ по стопански отдѣлъ. Презъ уч. 1904|905 директоръ е Ил. Ивановъ (отъ града) съ 35 напалеона год. заплата. Сѫщиятъ директоръ стоя и презъ 1905|6, 1906|7, 1907|908 г. Последната година девическото училище броеше 16 паралелки, отъ които 3 класни, 9 парал. основни и 4 парал. забавачници, съ 17 души учителки (въ това число и ржкодѣлката): М. Петрова, В. Чучурова, Ф. Тошова. Ил. Димева, Ф. Танева, П. Атанасова, Ст. Катранушкова, К. Ангелова, П. Димева. В. Архимандритова, Ант. Иванова, В. Корчова, В. Михаилова, Н. п. Адамова, М. Иванова, М. Бъчеварова (ржкодѣлка). I отдѣление имаше 3 парл. II — 2, III — 2, IV — 2; забавачницата 4 паралелки смѣсени, Записанитѣ ученички броеха 1080. Бюджета на девич училище за тая година бѣ 288 напалеона. Въ директорството на Ивановъ се въведеха педаг. конференции и др.

Презъ уч. 1908|909 г. управлението на прилепскитѣ училища се слѣ. За директоръ бѣ назначенъ Георги Трайчевъ, който още въ началото на уч. година отстѫпи мѣстото на Христо Шалдевъ, понеже той стана училищенъ инспекторъ. Тая година стопанския курсъ при девич. училище, става самостоятелно ржкодѣлно училище съ два курса горенъ и доленъ. Такъво то просѫществува до Балканската война и даде 8 випуска. Курсискитѣ изучаваха теорията по нѣкои предмети и практика по кроене и шиене на бѣли и горни дрехи. Директора Шалдевъ управлява 4 години училищата, като смѣсиха основнитѣ училища, а класнитѣ останаха отдѣлни.

Въ края на уч. 1911—912 г. въ прилепскитѣ училища сѫ слѣдвали момичета:

Забавачи 173; I отд. 227; II — 155, III — 153, IV — 116; I класъ—84, II—78, III—28. Въ ржкодѣлното училище сѫ следвали 36 въ I курстъ и 4 въ II. Общиятъ брой на ученичкитѣ е билъ 989 души.

Презъ уч. 1912|913 г. директоръ на училището бѣ Ил. Ивановъ до 15|X — Балканската война.

До „хуриета" издържката на девическото училище бѣ отъ общината, която изразходваше до 400 наполеона годишно. Учителката въ стопнското (ржкодѣлското) у-ще се плащаше отъ екзархията. Следъ сливане управлението на всички училища, екзархията плащаше само директора. Девическото училище до Балканската война е дало 16 пълни випуска.

Въ резюме развоя на уч. дѣло въ Прилѣпъ е билъ следния: народното у-ще датира отъ 1843 г. До 1858|59 уч. г. то е първонач.-взаимно; презъ 1859|60 уч. г. се открива горенъ курсъ на основно у-ще, което се смѣта за класно, съ ланкастерска учебна метода; отъ 1866|67—1881|82 у-щето е съ два курса (отдѣла) въ всѣки класъ, считайки се за двукласно. Въ 1881|82 уч. г. то става III кл.; презъ 1886|87 уч. г. открива се и IV класъ, но по липса на средства следната год. IV кл. се закрива. Презъ 1884|85 г. открива се и духовно (свещеническо) училище съ пансионъ, но, по интриги на патриаршията се закри следната година. — Девическото училище си води началото отъ 1865 г.; до 1881 г. то е било първоначално; презъ 1881|82 г. става I класно, а презъ 1888|89 — II класно, отъ 1896|97 г. то е III класно.

Презъ 1903|94 г. се откри стопански отдѣлъ, но отъ 1908|909 г. то стана ржкодѣлно у-ще съ два курса. — Варошмахаленското у-ще „Св. Климентъ“ сжществува отъ 1868 г., а махаленското „Отецъ Паисий — 1908 г.

# Статистически сведения

## за прилепскитѣ училища презъ учебната 1911—912 година

| Брой на училищата | Видъ на училището | Брой на паралелкитѣ | Брой на учителитѣ | Брой на учителкитѣ | Всичко учители | Забавач. | | I отд. | | II отд. | | III отд. | | IV отд. | | I кл. | | II кл. | | III кл. | | Всичко | | Общо | Забавачници |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | I, II, III, IV | | | | Ученици | Ученички | Ученици | Ученички | Ученици | Ученички | Ученици | Ученички | Ученици | Ученички | Ученици | Ученички | Ученици | Ученички | Ученици | Ученички | Ученици | Ученички | | |
| 1 | Първон. Св. Климентъ | 2 2 2 1 | 3 | 4 | 7 | — | — | 51 | 59 | 53 | 48 | 52 | 37 | 28 | 21 | — | — | — | — | — | — | 184 | 165 | 349 | — |
| 2 | „ От. Паиси . . | 2 1 1 — | 2 | 3 | 5 | 44 | 51 | 50 | 31 | 24 | 25 | 28 | 15 | — | — | — | — | — | — | — | — | 146 | 122 | 268 | 1 |
| 3 | „ Св. Кир. и и Мет. | 5 3 4 4 | 7 | 11 | 18 | 130 | 122 | 155 | 137 | 125 | 82 | 125 | 101 | 125 | 95 | — | — | — | — | — | — | 660 | 537 | 1197 | 2 |
| 4 | III-класно девическо . | 1 1 1 — | — | 3 | 3 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | 57 | — | 39 | — | 29 | — | 125 | 125 | — |
| 5 | „ мжжко . . . | 2 2 1 — | 6 | — | 6 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | 84 | — | 78 | — | 31 | — | 93 | — | 193 | — |
| 6 | Стопанско училище . (ржкод. курсъ) | 1 1 — — | — | 1 | 1 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | 36 | — | 4 | — | | — | 40 | 40 | — |
| 6 | Всичко . . . | 13+10+9+5 | 13 | 22 | 40 | 174 | 173 | 256 | 227 | 202 | 155 | 205 | 153 | 153 | 116 | 84 | 93 | 78 | 43 | 31 | 29 | 1183 | 989 | 2172 | 3 |

# Сравнителна таблица за развоя на учебн. дѣло презъ разни периоди

| № по редъ | Учебна година | Брой на училищата | Брой на учителитѣ | | | Брой на ученицитѣ | Брой на ученичкитѣ | Общо число на учащитѣ се | Учителски заплати плащани отъ общината | ЗАБЕЛЕЖКА |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | учители | учителки | Всичко | | | | | |
| 1 | 1865—66 | 2 | 3 | 1 | 4 | 200 | 50 | 250 | — | |
| 2 | 1866—67 | 2 | 3 | 1 | 4 | 300 | 100 | 400 | 30,000 гр. зл. | |
| 3 | 187—475 | 3 | 8 | 2 | 10 | 500 | 115 | 615 | 35,000 гр. зл. | |
| 4 | 1876—77 | 3 | 10 | 2 | 12 | 600 | 150 | 750 | 38,520 гроша | |
| 5 | 1880—81 | 3 | 13 | 4 | 17 | 800 | 250 | 1050 | 40,000 гр. зл. | 500 лири екзархията |
| 6 | 1884—85 | 3 | 15 | 5 | 20 | 879 | 286 | 1165 | 64607·30 гр. зл. | 300 лири отъ „ |
| 7 | 1892—93 | 3 | 17 | 13 | 30 | 900 | 650 | 1550 | 71394 гр. зл, | 180 лири отъ екзархията |
| 8 | 1904—5 | 3 | 17 | 14 | 31 | 1000 | 755 | 1755 | 75,800 гр. зл. | 100 лири „ „ |
| 9 | 1911—912 | 5 | 18 | 22 | 40 | 1183 | 989 | 2172 | 100.000 гр. зл. | 350 л. отъ екзархията |

Презъ 1911—12 уч. г. въ Прилѣпъ имаше гръцко училище основно съ 2 у-ли 35 ученика
влашко „ „ „ 3 „ 42 „
турски „ 5 „ „ 5 „ 300 „
„ „ 1 класно „ 2 „ 80 „
сърбоманско „ 1 основно „ 3 „ 15 „

## Поименень списъкъ на учителитѣ и учителкитѣ въ прилепскитѣ училища отъ преди 100 години.

*I. Мѣстни учители.*

1. Коте Пазовъ, 2. Ристе, 3. Наумче, 4. Костадинъ, 5. Смичковъ, 6. Ив. п. Стефановъ, 7. Секула Дръндаровъ, 8. К. Помяновъ, 9. Хр. Колчаковъ, 10. Ст. А. Зографовъ, 11. Пере Ачевъ, 12. Гр. Алексиезъ, 13. Коне Устаилиевъ, 14. Георги Смичковъ, 15. Т. Гавазовъ, 16. свещ. К Смичковъ, 17. Ан. Раевъ, 18. Мияйле Мойсо Мирчевъ, 19 Ник. Велевъ, 20. Г. Колищърковъ, 21. Йор. Крапчевъ 22. Д. Мирчевъ, 23. Мияйле Кючуковъ, 24. Димче Чешмеджиевъ, 25. Ал Янчулевъ. 26. Хр. п Адамовъ, 27. Йор Кусевъ, 28. Ив. Дейковъ, 29. Ат. Бадевъ, 30. Ник. Ачковъ, 31. Йор. Томевъ, 32 Гр. х. Илиевъ, 33 Сп. Мирчевъ, 34. Йор Янчулевъ, 35. Йор. Товчиевъ, 36. Йор. Бомболовъ, 37. свещ. Козма Георгиевъ, 38. Пере Тошовъ, 39 Георги Трайчевъ, 40. Йор. п. Костадиновъ, 41. Ил. Тошевъ, 42. Ил. Ивановъ, 43. Анг. Воденичаровъ, 44. Ник. Смичковъ, 45. Дим. Янчулевъ 46. Юрд Николовъ. 47. Ал. Пановъ, 48. Хар. Грашевъ, 49. Т. Станковъ. 50. Ант. Тошевъ, 51. Сп. Бадевъ, 52. Вл. Цървенковъ. 53. М. п. Адамовъ, 54. Йор. Ангеловъ, 55 Т. п. Адамовъ, 56. Г. Чкатровъ. 57. Нл. Балтевъ, 58. Ив. Гагалевъ. 59. Ат. Ивановъ, 60. Хр. Сѣнокозлиевъ, 61. Н. Каранджулозъ, 62. Йор. Тренковъ, 63, М. Копановъ. 64. М. Грашевъ, 65. М. Небрѣклиевъ, 66. Ил. Кепевъ. 67. К. Димитровъ, 68. Д. Котевъ, 69. Д. Сливяновъ. 70. Тале Христовъ, 71. М. Янчулевъ, 72. Хар. Попевъ, 73. Ан. Христовъ, 74. П. Мърмевъ, 75. П. Ачковъ, 76. Н. Тошовъ, 77. М. Какарасковъ, 78. Йор. Бѣлогушовъ, 79. М. Зойчевъ. 80. Ан. Лютвиевъ, 81. Д. Бекяровъ, 82. М. Колищърковъ, 83. Ил. Костовъ, 84 Г. Дамевъ, 85 Йор. Ацевъ, 86. Йор. п, Ивановъ, 87. М. Грабуловъ, 88. Д. Поповъ, 89 Вен. Христовъ, 90. Д. х. Попозъ, 91. Г. Талевъ, 92. Г. Миновъ, 93. П. Тошовъ, 94. Ал. Тошовъ, 95. Н. Ивановъ, 96. п. Данаиловъ, 97. Йор. Станковъ, 98. Т. Кондовъ, 99. Ал. Пазовъ, 100. Нл. Тошевъ (Какарасковъ). 101. Вл Карамфиловъ, 102. Г. Зердевъ, 103. Ал. Коневъ, 104. М. Коневъ, 105. Тр. Коневъ, 106. Кочо Ивановъ, 107. К. Н. Ачковъ, 108. П. Карабачевъ. 109. Никола Лепавцовъ, 110. Ил. Здравевъ, 111. П. Карабачевъ. 112. П. Балтевъ, 113. Г. Козаровъ, 114. Г. Каранджуловъ.

Отъ тѣхъ директори сж били: Йор. Кусевъ, Ив. Дейковъ, Йор. Бомболовъ, Ан. Христовъ, Ил. Ивановъ и Георги Трайчевъ. Последниятъ бѣ и прилепски окол. уч. инспекторъ.

*учителки* отъ 1865 — 1913 г.

1. Зах. Манасиева, 2. Т. Мартинова, 3. Ст. Мартинова, 4. Зах. Мойсомирчева, 5. Езг. Ракиджиева, 6. Ф. Ракиджиева, 7. П. Пехливанова, 8. П. Архимандритова, 9. Ст.

Зердева, 10. Фания Г. Трайчева, 11. Ст. Катранушкова, 12. В. Чучурова, 13. Р. Боцева, 14. В. Гочева, 15. Ф. Танева, 16. Цв. Сѣнокозлиева, 17. М. Петрова, 18 Чкрипева, 19. Ф. Тошова, 20. Ел. Тошова, 21. Ил. Димева, 22. П. Атанасова, 23. Цървенкова, 24. Йочкова, 25. Грашева, 26. В. Ангелова, 27. П. Димева, 28. В Архимандритова, 29. Ант. Иванова 30. В. Кочова, 31. В. Михаилова, 32. Н. п. Адамова, 33. М. Иванова, 34. Ст. Богданова, 35. Ан. Тошева, 36. Л. Волчева, 37. Ф. Танева, 38. В. Колищъркова, 39. Лютвиева, 40. Л. п. Адамова, 41. Михаилова, 42. М. Богданова, 43. Сава Алексиева, 44. Ташка Димева, 45. Ката Зойчева, 46. Нона х. Спирова, 47. М. Бубичева.

Отъ тѣхъ директорки сж били: Зах. Мойсомирчева, Сава Алексиева, Евг. Янчулева, Цв. Сѣнокозлиева, Т. Мартинова.

### *II. Външни учители.*

1. Жинзифовъ (отъ Велесъ), 2. Сп. Тончевъ, 3. Д. Миладиновъ (Струга), 4. Гр. Пърличевъ (Охридъ), 5. К. Шапкаревъ (Охридъ), 6. Йор. х. Константиновъ-Джинотъ (Велесъ), 7. В. Кюрдалевъ (с. Маврово-Гостиварско), 8. Г. Икономовъ (Дупница, 9. Н. Ганчевъ-Еничеревъ (Пловдивъ), 10. Йосифъ Ковачевъ (Щипъ), 11. П. Орловъ (с. Бобища-Костурско), 12. В. Пападополу, 13. Златковъ (с. Бобища), 14. В. Карайововъ (Скопие), 15. Ст. Минджовъ, 16. М. Тодоровъ (София), 16. Д. Тъпковъ (Енидже-Вардаръ), 17. Т. Николовъ (Кичево), 18. Г. Кушевъ (Велесъ), 19. Ив. Толевъ (Битолско), 20. В. Донковъ (Бесарабия), 21. Ст. Обрѣйковъ (Пловдивъ), 22. Хр. Ивановъ Поповъ (с. Стояково-Гевгелийско), 23. Н. Боботановъ, 24. Н. Донковъ, 25. Шойлековъ (Клисура), 26. Сава Доброплодни, 27. прот. Петъръ Ненковъ (Котелъ, 28. К. Самарджиевъ (Мехомия), 29. Кочовъ (Гопеше), 30. Ан. Наумовъ (Битоля), 31. А. П. Стоиловъ (с. Лешко-Джумайско), 32. Н. Радославовъ, 33. Н. Арнаудовъ (с. Либяхово-Неврокопско), 34. Ст. Димевъ (Битоля), 35. Н. Петровъ (леринско), 36. Д. Недѣлковъ, 37. П. Рачевъ (гр. Търново), 8 Ан. Кузмановъ (Битолско), 39. П. п. Арсовъ (с. Богомила, (велешко), 40. Н. Мильовски (Ресенъ), 41. П. Христовъ (битолско), 42. Д. Груевъ (Смилево, 43. Хр. Силяновъ (Охридъ), 44. М. Галевъ (Велесъ), 45. В. Калейчевъ (Владово, воденско), 46. Ст. Димитровъ (Лозенградъ), 47. Ив. Благоевъ (кайлярско), 48. Д. п. Пандовъ (с. Ватоша, тиквешко), 49. К. Пърличевъ (Охридъ), 50. К. Груевъ (битолско), 51. Ан. Димитовъ (с. Айватово, солунско), 52. Хр. Шалдевъ (Гюмендже), 53. П. Ковачевъ (Мустафа-паша), 54 Сл. Арсовъ. 55. Г. Мандичевъ. 56 К. Агапиевъ.

*Учителки.*

1. Недѣля Петкова, 2. Сава Палашева (Велесъ), 3. Ц. Миладинова (Струга), 4. Т. Икономова (Скопие), 5. Марийка Кафеджиева (Одринско), 6. Русева, 7. М. Бъчварова (Велесъ).

## Куриози изъ училищния животъ.

Тѣхъ ги има почти въ всѣко училище. За илюстрация ще посоча нѣколко примера изъ живота на прилепскитѣ училища.

### 1. *Учителски.*

1. Учителя Ст. Минджовъ, който е живѣлъ твърде разточителенъ животъ, е билъ често пѫти предупреждаванъ отъ познати приятели, за да бѫде по-прибранъ въ живота, защото въ Прилѣпъ „маймунътъ не играе" — ще го компрометиратъ прилепчани. Разпуснатиятъ момъкъ малко обръщалъ внимание на съветитѣ. Презъ 1882 год., въ една срѣда подиръ обѣдъ, срещу Спасовъ-день, придумва нещастница една вдовица, за да я обезчести въ училището. Тайната повѣрилъ на училищния слуга Спиро Скубе, комуго обещалъ хубаво възнаграждение и поржчалъ да заключи вратата. Тъй станало. Щомъ Скубе заключилъ вратата, известилъ на хората, що били скрити наоколо и чакали момента на престѫплението. Скубе имъ отваря вратата и престъпника едва успѣва голъ и босъ да се промъкне презъ другъ изходъ до квартирата си, откѫдето избѣгалъ на Трескавецъ.

2. Въ Прилѣпъ сѫществува поговорката: „че прилепчани носятъ кантарче на пояса". Известенъ за това и учителя Н. Ш., надѣналъ едно кантарче (съ пружина) на пояса и се похвалилъ на приятели, че и той станалъ прилепчанецъ съ кантарче на пояса. Приятелитѣ му се присмѣли, като го видѣли съ кантарчето и му обяснили, че прилепчани не окачвали кантарче за пояса, както направилъ той, а изразътъ е въ смисъль, че прилепчани сѫ наблюдателни, критикари — иматъ критерий. Засрамилъ се недосетливия учитель отъ тази духовитость на прилепчани.

3. Прилепскиятъ учитель Христо отишълъ до Кавадарци (Тиквешъ) на гости и се връща обратно. За да се покаже на захласнатъ и много залисанъ отъ екскурзията, що направилъ, като стигналъ въ Прилѣлъ, спрѣлъ наблизо до кѫщата си и се престорилъ, че забравилъ домътъ си, та запитва присѫтствуващитѣ: „ди живѣятъ попъ Адамови?" Зевзекъ единъ, веднага догажда екцентричностьта на учителя, та го спѫтва: „ето, г-не даскале, ще заминешъ отъ тукъ, па ще завиешъ въ дѣсно, после въ лѣво и т. н." Засраменъ г-нъ учителя влѣзналъ въ бащината си кѫща, която била предъ очитѣ му.

*Учителки.*

1. Недѣля Петкова, 2. Сава Палашева (Велесъ), 3. Ц. Миладинова (Струга), 4. Т. Икономова (Скопие), 5. Марийка Кафеджиева (Одринско), 6. Русева, 7. М. Бъчварова (Велесъ).

## Куриози изъ училищния животъ.

Тѣхъ ги има почти въ всѣко училище. За илюстрация ще посоча нѣколко примера изъ живота на прилепскитѣ училища.

1. *Учителски.*

1. Учителя Ст. Минджовъ, който е живѣлъ твърде разточителенъ животъ, е билъ често пжти предупреждаванъ отъ познати приятели, за да бжде по-прибранъ въ живота, защото въ Прилѣпъ „маймунътъ не играе" — ще го компрометиратъ прилепчани. Разпуснатиятъ момъкъ малко обръщалъ внимание на съветитѣ. Презъ 1882 год., въ една срѣда подиръ обѣдъ, срещу Спасовъ-день, придумва нещастница една вдовица, за да я обезчести въ училището. Тайната повѣрилъ на училищния слуга Спиро Скубе, комуго обещалъ хубаво възнаграждение и поржчалъ да заключи вратата. Тъй станало. Щомъ Скубе заключилъ вратата, известилъ на хората, що били скрити наоколо и чакали момента на престжплението. Скубе имъ отваря вратата и престъпника едва успѣва голъ и босъ да се промъкне презъ другъ изходъ до квартирата си, откждето избѣгалъ на Трескавецъ.

2. Въ Прилѣпъ сжществува поговорката: „че прилепчани носятъ кантарче на пояса". Известенъ за това и учителя Н. Ш., надѣналъ едно кантарче (съ пружина) на пояса и се похвалилъ на приятели, че и той станалъ прилепчанецъ съ кантарче на пояса. Приятелитѣ му се присмѣли, като го видѣли съ кантарчето и му обяснили, че прилепчани не окачвали кантарче за пояса, както направилъ той, а изразътъ е въ смисъль, че прилепчани сж наблюдателни, критикари — иматъ критерий. Засрамилъ се недосетливия учитель отъ тази духовитость на прилепчани.

3. Прилепскиятъ учитель Христо отишълъ до Кавадарци (Тиквешъ) на гости и се връща обратно. За да се покаже на захласнатъ и много залисанъ отъ екскурзията, що направилъ, като стигналъ въ Прилѣлъ, спрѣлъ наблизо до кжщата си и се престорилъ, че забравилъ домътъ си, та запитва присжтствуващитѣ: „ди живѣятъ попъ Адамови?" Зевзекъ единъ, веднага догажда екцентричностьта на учителя, та го спжтва: „ето, г-не даскале, ще заминешъ отъ тукъ, па ще завиешъ въ дѣсно, после въ лѣво и т. н." Засраменъ г-нъ учителя влѣзналъ въ бащината си кжща, която била предъ очитѣ му.

4. Учителя Д. Бекяровъ, заминалъ за Прага да се специализира по музика и пѣние. Следъ 5—6 месеци врьща се обратно и става учитель. За да се покаже ученъ човѣкъ, взелъ да говори безсмислици като: „неможе се ка; може се ре“ неможе да се каже, може да се рече и пр. Колегитѣ му взеха го на подигравка и го подлудѣха човѣка. Днесъ той е вече идиотъ.

5. Другъ учитель отишълъ на разходка презъ вакацията до Велесъ. На връщане въ домътъ си, взелъ да употребява нѣкои нови думи въ речника си, като: баща, риза и др. За да го подиграятъ домашнитѣ му казватъ: „Ти ебаго, отиде до Велесъ и го забораи язикотъ, вати да мешашъ — баща, риза, ами ако одишъ по-далеко, кой знай, що ке стани со тебе“.

*Ученически.*

1. Учительтъ вдига единъ учеиикъ на урокъ по български езикъ, за да му каже единъ глаголъ. Ученикътъ извиква: гарванъ. Спрегни го, казва му учителя. — Гарванъ съмъ, гарванъ си и т. н. — говори ученика.

2. Ученичка пратена въ мжжкото училище да иска картината „Мекотѣли“. Учителката ѝ я опжтила да каже „добъръ день“ на учителитѣ. Отваря ученичката вратата и извиква: „добъръ день мекотѣли“, дайте ми картината за мекотѣлитѣ.

3. Учителя Ан. Хр. Воденичаровъ ржководѣше забавачницата и за да научи възпитаницитѣ си на учтивость, практикуваше следното: изпраща ученици по класнитѣ стаи, или въ канцеларията, съ поржчка да взематъ нѣщо, или да оставятъ нѣщо. Ученицитѣ, обаче, заучватъ стереотипната фраза: „добъръ день, прати ме г-нъ учителя Ан. Христовъ Воденичаровъ, да Ви помоля да ми дадете една линия или тетрадка и пр.“ Зевзеци учители изслушватъ молбата на просителя и се преструватъ, че не сж разбрали, та запитватъ — какво искашъ! — Нещастното детенце отговаря: „добъръ день, прати ме г-нъ учителя Ан. Хр. Воденичаровъ да ви помоля и и пр. Това се повтаря, потретя и се сжщия отговоръ се получава

*Между разсилнитѣ.*

1. Спиро Скубе бѣ неподържаемъ по своята акуратность въ училишето и духовитость. Веднажъ провинилъ се нѣщо. За наказание директора Ан. Наумовъ, нарежда да се допитва Спиро за всичко отъ другия разсиленъ, Сувачалма. Покоренъ Скубе на заповѣдьта дебне моментъ да сж учителитѣ, директора и расилнитѣ на едно. Въ такъвъ единъ моментъ обажда се Скубе съ вдигната ржка, да иска позволение отъ Сувачалма. Последния го пита: „какво има? — Скубе отго-

варя: „ми се ходи по нужда". Изпокъсватъ се отъ смѣхъ всички и Скубе е оправданъ, реабилитира се.

2. Скубе бѣ „бързоногия Ахилъ". Веднажъ директорътъ Ан. Наумовъ го праща въ близкото с. Варошъ, да вземе едно прасенце, като му поржчва бързо да се върне. Скубе заминалъ, донесълъ прасенцето и далъ го въ кжщи да се готви, следъ което се прибралъ въ училището, Като го видѣлъ директора. изкрещялъ: „още ли си тука?" Прасето се готви, отговорилъ Скубе.

## Учебното дѣло подъ сръбския режимъ.

Сръбската власть съ пристигането си още разграби училищната библиотека и кабинетитѣ; покжщнината и училищнитѣ пособия бѣха изпочупени и изгорени. Училищата се обърнаха на болници. Следъ обявяването на междусъюзническата война на 16 юний, бидоха извикани всички учители отъ сръбскитѣ власти, за да декларират, че ще останатъ на сръбска служба. Срокъ иматъ 2 дни, за да отговорятъ. На 11 юлий биватъ арестувани нежелающитѣ учители да останатъ на сръбска служба. Поканени да заминатъ за България, изявили желание само: Хар. Попевъ, Г. Талевъ, Г. Миновъ, Л. Волчева, Ф. Танева, В. Колищъркова, Нев. п. Адамова, Л. п. Адамова. Учителкитѣ заминаватъ направо, а учителитѣ биватъ изпратени подъ конвой въ Скопие, кждето излежаваха въ затвора съ 50 души учители отъ Битоля и Ресенъ. Следъ като станаха пълни господари на завладѣната земя, сърбитѣ замислиха и за просвѣтата на *„освободенитѣ братя"*. Презъ уч. 1913—914 г. отварятъ основното училище и прогимназията подъ директорството на Маринковичъ съ 17 души сръбски персоналъ — 14 основни и 4 класни. Отъ екзархийскитѣ учители назначени сж само Ил Ивановъ и Д. Бекяровъ на 1 декемзрий, съ условие да посещаватъ подготвителни 3 месечни курсове въ Бѣлградъ. Бекяровъ заминалъ и станалъ редовенъ учитель, а Ил. Ивановъ отказалъ по болесть, поради което билъ учитель безъ мандатъ, съ заплата обаче до 1. V. 1914 г. Съ обявяването на сръбско-австрийската война, 16 юний 1914 се приключва учеб. година.

# IX

# Културо-просвѣтно дѣло.

## Читалище „Надежда"

То се основало презъ пролѣтьта въ 1867 г. Но и преди тая дата, още въ времето на Джинотъ (1858 г.), може да се рече, че известенъ кружокъ младежи се сбирали, презъ празднични и недѣлни дни, за да прочетатъ нѣкой вестникъ, или нѣкоя българска книга и да заведатъ споръ по разни въпроси. Членоветѣ на тоя младежки кружокъ сж били повечето отъ еснафа и срѣдна ржка търговци. Тамъ се числени: Диме, Ничо и Коста Биолчеви, Братя Кусеви, Василъ Крапчевъ, Марко К. Цепенковъ, Адамче Зуграфъ, Коне Пърцанъ, Ко е Чешларъ, Здраве Дърниврагъ, Ицо Устаилиевъ, Илия Здравевъ. Тогавашнитѣ Цариградски вест ици често сж писвали и подканяли младежитѣ изъ разнитѣ краища на турската империя да открияТъ читалище, кждето ше се дава подготовка за вредни граждани и полезни патриоти, толкова необходими, за да застанатъ на чело и вематъ управлението на черковно- училищнитѣ работи Въодушевени отъ подобни идеи прилепскитѣ младежи решаватъ да отворятъ читалище. За цѣлта обявява се чрезъ покана до гражданството. Въ недѣлята следъ черковния отпускъ, събиратъ се около 30—40 младежи въ училището, въ голѣмата стая, наречена „читалищна" (отъ тогава тъй се именуваше). Разправя се на присжтсвующитѣ за ползата отъ недѣлни събрания, които ще спомогнатъ за самообразуването и разви ието на членоветѣ и пр., и следъ туй станало записва е о на членоветѣ. Всички присжтствующи съ готовност се записали, внесли по една малка сума и обещали да турятъ начало на библиотека, съ книгитѣ, що разполагатъ. Избрала се 3 чл. комисия, която да изработи читалищенъ уставъ. Най-старият членъ отъ присжтствующитѣ билъ Костадинъ Марковъ, на възрасть окол 30 години. Следующата недѣля се прочелъ уставатъ отъ Тодоръ Кусевъ предъ многобройно събрание, който единодушно се одобрилъ. Първото настоятелство на читалището се състоело отъ председатель: Никола Ганчевъ (гл. учитель), Тодоръ Кусевъ, секретарь, Василъ Крапчевъ — касиеръ и Илъо Здравевъ библиотекарь. Следъ туй ремонтиратъ читалищната стая (салонъ), набавятъ се шкафове, маси, пейки, потрети на Султана, иконата на св. Кирилъ и Методи и картата Европ. турция. Кусевъ преписалъ устава и поставенъ въ рамки, окачили го на стената. Поставили красивъ надписъ на читалищната стая, който гласелъ „Българско **читалище „Надежда" въ Прилѣпъ"**. На масата винаги имало нови български вестници: Триеската „Имера," Цариградския

„Неологосъ“, турски в: „Басаретъ“, „Курие д' Ориян..“ и разни книги. Следъ черковния отпускъ сбира се публиката (вънъ отъ членоветѣ), откривало се заседание и се държали речи. Темитѣ били най-разнообразни: отъ бълг. история, що е народность, полза отъ образованието, по икономията, хигиената, суевѣрията, религиозни теми и пр. Следъ сказката имало критика, задаване въпроси и отговори. По инициатива на читалището наскоро се открило и недѣлно училище за неграмотнитѣ и малограмотнитѣ, което спомогнало на мнозина да добиятъ познания. И така отъ една страна читалището, отъ друга недѣлното училище, успѣли да групиратъ несамо по- интелигентната младежъ, но и по-възрастнитѣ. На следующата година читалището броело до 50 редовни члена, мнозина отъ които се обаждали вече за държене самостоятелни сказки. Такива сж били, между другитѣ и Илъо Берберчето, Ицо Гавазо, Ничо Биолчевъ, Ив. Г. Кусевъ. А секретаря, Т. Кусевъ, винаги държалъ първенство съ своитѣ скаски и критики.

Читалището и недѣлното училище накарали еснафитѣ и гражданството да погледнатъ симпатично на младитѣ читалищни членове и съ довѣрие да се отнесятъ къмъ самото читалище. За насърдчение дейностьта на прилепското читалище, получили се отъ Цариградското гакъво нѣколко сандъци съ разни учебници и хартия подаръкъ. Много отъ тѣзи книги, като излишни, разпратили се въ по-голѣмитѣ села: Варошъ, Тополчани, Трояци, Плетваръ, Орѣвойцъ, Богомила Ватоша, Неготинъ, Битоля.

Средства читалището черпило отъ честитки по свадбитѣ, по еснафскитѣ и именни праздници и отъ глоби на членове, които говорятъ неприлични думи, подаръци отъ външни лица и др.

Съ течение на времето благотворното влияние на читалището се простряло и до калфитѣ и чирацитѣ на разнитѣ еснафи, които виждали въ него (читалището) единъ институтъ, кждето намирали отзивъ и тѣхнитѣ оплаквания, противъ майсторитѣ.

Така наредено, читалището незабелѣзано сполучило да направи цѣль социаленъ превратъ въ живота на прилепчани и да приготви смѣли борци въ народното поприще. Съ течение на времето, то разширило своята дейность. По негова инициатива се свикали въ читалището презъ панаира на вечерни обществени беседи и педагогически конференции български книжари, учители и др. Сжщо тамъ, въ читалището, се взело решение за изгонване на гръцкитѣ ученици отъ народното училище и презъ 1867 год. туря се началото за открита вече борба съ гръцкото училище и гръцкия владика, която борба се свършва съ пълненъ успѣхъ за българитѣ.

Не винаги читалищнитѣ работи сж вървѣли гладко. Явили се междуособици. Поводъ за тѣхъ станала една дописка отъ Прилѣпъ (в. „Право“ м. номврий 1869) противъ хаджилъка, писана по всѣка вѣроятность отъ читалищенъ членъ. Караницитѣ се пренесли и въ общината, а отъ тамъ и противъ читалището, кждето станали нежелателни инциденти, като: скъсване надписа надъ читалищната стая и пр. Не следъ много време, обаче, става помиряване и работитѣ на читалището тръгнали по старому.[1])

*Обществени беседи и учителски конференции.*

Възползувани отъ панаира, който всѣко лѣто почвалъ отъ 1—15 августъ и се посещавалъ отъ българи отъ разни краища на Европ. Турция, членоветѣ на читалището презъ 1868 г. решаватъ да се поканятъ всички български книжари и учители отъ близки и далечни мѣста на вечерни беседи въ читалището, за да се сближатъ и запознаятъ по-тѣсно. На поканата съ готовность се отзовали присжтствуващитѣ учители на панаира отъ околнитѣ градове. На първото събрание учителя В. Нейчевъ развилъ темата: „ползата отъ учителскитѣ събрания; средствата за преуспѣване просвѣтата между народа; за първоначалното образовиние; какъ да се поставятъ училищата на по-добъръ редъ и да се състави обща програма“. На въпросното събрание говорилъ учителя П. Мусевъ: „за ползата отъ училища въ селата“. На третото събрание говорилъ К. Босилковъ: „за почитане на по-старитѣ и богати помежду насъ“; Н. Бояджиевъ — “какъвъ трѣбва да бжде народния учитель“; И. Шумковъ — „причинитѣ за нашето ненапредване въ умствено отношение“. Дяконътъ Агапий, който взелъ участие въ всичитѣ събрания, говорилъ за 10-ѣхъ заповеди, ползата отъ просвѣщението на народа, а особено на жената, за което следъ като похвалилъ прилепчани за отечестволюбието имъ, за сжществуването на мжжко училище и читалеще, очудвалъ се, че липсва девич. училище. При тѣзи срѣщи отъ учители и други интелегентни българи въ прилепското училище, породила се идеята да се свикатъ всичкитѣ учители отъ околнитѣ градове и паланки на *„учителски съборъ“*, който съборъ да обмисли: за въвеждане еднаква програма въ всички училища, еднакви учебници и да се тури редъ вжтре и вънъ отъ училището и пр. За реализирането на тая идея се възложила грижата на битолския главенъ учитель В. Нейчевъ и П. Мусевъ. Презъ м. юлий 1871 г. получило се циркулярно писмо отъ битолчани за откриване на събора. Прилепското читалище се погрижило да приготви въ частни кжщи безплатни квартири за учителитѣ, както и служащи, които да имъ прислужватъ. Въ началото на м. августъ пристигнали въ Прилѣпъ битол-

[1]) Н. Г-въ. в. н. к.

скитѣ учители: В. Нейчевъ, Арсения Костенцевъ и Петъръ Мусевъ; Ив. Б. Шумковъ отъ Крушево; Константинъ Босилковъ и Ал. Свакяровъ отъ Велесъ; Григоръ Шишковъ отъ с. Ваташа (тиквешко); Хр. Алексовъ отъ Радовишъ и Григоръ Пърличевъ отъ Охридъ. Посрещането на Пърличева станало много тържествено. При все, че сж били залисани съ панаира, около десетина души на коне сж посрещнали на нѣколко километра извънъ града, а други сж го дочакали и поздравили край града. Пърличевъ ядосанъ, че прилепчани не сж го посрещнали съ по-голѣмъ блѣсъкъ, не слѣзналъ въ опредѣлената му квартира, а се настанилъ на ханъ. На отиване по визита изъ нѣкои по-първи кжщи, забелѣзали му че по-добре е да носи фесъ, вмѣсто шапка (сламена), за да не обръща голѣмо внимние на публиката. Тая невинна бележка Пърличевъ зле я изтълкувалъ — много се ядосалъ на прилепчани. Изказани му били най-искренни извинения и увѣрения, че не се цѣлѣло обида съ казанитѣ думи. Когато пристигнали въ Кусевската градина, кждето гоститѣ сж били посрещнати най-радушно, завѣлъ се разговоръ по единъ общественъ въпросъ. Изказалъ се Пърличевъ, но Ничо Биолчевъ му възразилъ съ думитѣ: „че той (Пърличевъ) криво мисли по тоя въпросъ". Пърличевъ непривикналъ да му се възразява, разнервиралъ се и напусналъ събранието, а на другия день си потеглилъ за Охридъ. Напразно сж били многото молби на членоветѣ отъ читалището, а най-вече на Тодоръ Кусевъ, който го придружилъ чакъ до „*Червени брѣгой*", за да го моли и предумва да се върне. „Азъ познавамъ грѣшката си съ бѣгането, но немога да търпя. Ако остана още единъ день въ Прилѣпъ, ще полудѣя. Въ гърдитѣ силенъ огънь ми гори, който ще угасне, само следъ като изгубя Прилѣпъ отъ предъ очи", сж били последнитѣ му думи.

Демонстративното напускане събора отъ Пърличева внесло смущение въ редоветѣ на конгресиститѣ. На втория день сжщо демонстративно напусналъ събранието и крушовския учитель И. Шумковъ, който нѣмалъ хладнокръвието да изслуша възраженията на Т. Кусевъ, противъ защищаваната отъ него ланкарстерска метода. Така печално свършилъ първия „*учителски съборъ*" въ Прилѣпъ. [1])

## Недѣлно училище.

Поради лошото политическо състояние въ страната — руско-турската война, албанскитѣ нашествия, честитѣ убийства и пр, замира и прилепското читалище. Опити за неговото съживяване сж правени отъ страна на гражданството и учителството. Така презъ уч. година 1882/3, 4, 5 всѣка седмица събирали се граждани и учители въ читалищната стая, кждето се получавалъ само в. „Зорница"; държали се сказки изъ разнитѣ отрасли на науката, на които мнозина граждани

[1]) Н, Г-въ. в. н. к,

взимали участие въ критикитѣ и словопренията. По-късно, следъ появате на революционното движение, пъкъ, въ лицето на разни „комити“ и „чети“, подобни събрания, бѣха строго забранени, па и самото гражданство ги избѣгваше. Ето защо, отъ нѣкогашното „читалище“ като споменъ остана само наименованието на „читалищната стая“ и разни цѣли течения отъ списанието „Читалище“, издавано въ Цариградъ, запазени въ училищната библиотека.

Едва презъ 1890 г., въ директорството на А. Наумовъ, се повдига въпросъ за отваряне не вече на „читалище“, а на „*недѣлно училище*“, понеже „читалището“ лошо звучи.

Изработва се уставъ, въ който се поставя за цѣль: „*обучаване на неграмотни и малограмотни граждани; издръжка на училищна библиотека, достжпна и за гражданството и помагане на бѣдни ученици да завършатъ образованието си въ странатъ или въ странство.*“ Средства „недѣлното у-ще“ ще черпи отъ членски вноски, честитки по праздници, именни дни, нова година, вѣнчазки, подаръци. Сжщата още година се отварятъ два курса за учащитѣ се, които се посещаваха отъ около 30 души. На първия курсъ се предаваше: четене, пишене и смѣтане, а на втория — сжщитѣ предмети въ по-широкъ кржгъ и познания по отечествена история и география. Учителството бѣ ангажирано да поднася честиткитѣ. Насърдчено гражданството отъ добрия редъ и успѣхъ на „недѣлното училище“ надпреварваше се да поднася своята лепта при смъртни случай, вѣнчавки и др. Свидетели бѣхме, когато свещеника споминаше въ черква, че едикой си покойникъ зазѣщалъ толкова лири на черквата и 1—2—3—5 напалеони на „недѣлното училище“. Така засиленъ фондътъ отъ недѣлното училище, пристжпва се къмъ изпълнение втората и третата цѣль отъ устава: доставиха се прочитни книги за училищната библиотека и отпускаше се помощь на бѣдни ученици. Така презъ 1893 г. отпуснаха се 30 лири на Йор. Янчулевъ, студентъ по медицината въ Монпелие. Часть отъ спестенитѣ пари на недѣлното училище бѣха вложени при сарафитѣ Бр. Т. и С-ие, които по-късно се обявиха въ фалитъ и паритѣ пропаднаха. Между членоветѣ на недѣлното училище л-чеха и граждани, които посещаваха събранията и сказкитѣ. Съ появата на първата организационна чета, подъ войводството на Димо Дѣдото — презъ 1894/95 год., правителството тури ключъ и на „недѣлното училище“.

Трѣбваше да се дочака освобождението на Прилѣпъ отъ българскитѣ войски, за да се поднови нѣкогашното читалище „*Надежда*“. Презъ 1917 г. свиква се събрание отъ учителитѣ и интелигенцията, въ което се взима решение за отваряне читалище. Избира се комисия за изработване устава. Одобрява се въ друго заседание, и въ най-скоро време

се потвърждава отъ министерството на просвѣщението. Ведната следъ туй наема се частно помѣщение, отваря се читалня, урежда се библиотека, записватъ се нови членове. По инициатива на читалището устройваха се разни тържества. Така продължи кратковременния си животъ читалището, до настжпване на катастрофата — 1918 г. м. септември 21.

## Учителски педагогически конференции.

Пакъ презъ директорството на Ан. Наумовъ презъ 1890 година повдига се въпросъ между учителитѣ за сбирки и педагогически конференции, на които да се четатъ реферати и пр. Единодушието на прилепското учителство и тукъ се прояви. Идеята се приема и се изработва уставъ, първия членъ на който гласеше така:

„Учителското тѣло при прилепскитѣ мжжки училища устроява педагогически съветъ, цѣлта на който е спомагане за самообразованието и самоусъвършенствуванието на членоветѣ му.

За постигане на тая цѣль четатъ се сказки и се разискватъ въпроси отъ чисто педагогически, или наученъ характеръ.

Тѣзи конференций просжществуваха цѣли четири години подъ редъ, следъ което замрѣха, нетолкова, можеби отъ липса на желание у членоветѣ-учители, колкото отъ подозрение на властьта. Презъ четиригодишния периодъ на конференциитѣ четени сж следните 15 реферати:

1. На 5 ноември 1890 г., учителя А. п. Стоиловъ е държалъ рефератъ на тема: **„Всѣко едно обучение трѣбва да е нагледно“.**

2. На 24 ноември с. г., Сп. Мирчевъ е държалъ рефератъ на тема: **„Какъ може да се вдъхне любовь на ученика къмъ родината му“.**

3. На 8 декември с. г. директора Ан. Наумовъ е държалъ рефератъ: **„Дисциплината въ училището“**, а у ля Хар. Грашевъ е прочелъ за „недѣлнитѣ училища“.

4. На 23 мартъ 1891 г., у-ля Г. Каранджуловъ е държалъ рефератъ на тема: **„метода за преподаването на историята“.**

5. На 25 октомврий 1892 г. — **„материалния отпадъкъ въ Прилѣпъ“**, отъ свещ Козма Георгиевъ.

6. На 5 ноември с г. — продължение отъ сжщия рефератъ.

7. на 18 „ „ съвета повдигна въпроса **„Какъ да се преподава смѣтането въ първоначалното училище“.**

8. На 13 октомврий 1893 г. — **„Чувствата“**, отъ П. Рачевъ.

9. На 10 ноември с. г. — **„Важностьта на веселия духъ при възпитателното обучение“**, отъ Сп. Мирчевъ.

10. На 24 ноември с. г. — „**Паметьта**“, отъ П. Рачевъ.
11. На 18 декември с. г. — „**Преимуществата на новитѣ времена надъ миналото**“, отъ Г. Трайчевъ.
12. На 30 декември с. г. — „**Домашното възпитание на децата, въ свръзка съ училището**“, отъ Хар. Грашевъ.
13 На 26 януарий 1894 г. — „**Училищната хигиена**“, отъ Г. Трайчевъ.
14. На 9 февруарий с. г. — „**Домашното възпитание на детето въ съгласие съ училището**“, отъ Ил. Тошевъ.
15. На 9 мартъ с. г. — „**Нравственитѣ ни понятия**“, отъ П. Рачевъ.

Педагогически конференции ставаха и по-късно, периодически, на които се размѣняваха мисли по дисциплината, възпитанието и обучението въ училището.

## Църковно-училищенъ пѣвчески хоръ

Основатель на църковниятъ хоръ въ Прилѣпъ е покойниятъ Атанасъ Бадевъ. Той, още като ученикъ въ софийската гимназия, презъ лѣтната ваканция 1879 г., връщайки се въ родния си градъ, обучавалъ по възрастнитѣ ученици на хорово пѣние. Първоначално по единъ членъ отъ всѣка партия. Така първиятъ хоръ се състоялъ само отъ четирима: алтъ — 1, дискантъ — 1, теноръ — 1, басистъ — 1. Между първитѣ ученици сж били: Хр. п. Адамовъ (русето), сега свещеникъ, Йосифъ Кодовъ, Д. Янчулевъ и др. Въ него сж взимали участие и черковнитѣ пѣвци: Тодоръ Гавазовъ и Георги Смичковъ. После поема ржководството на хора Ал. Янчулевъ и по-късно вече той се развива и усъвършенствува. Въ първитѣ години на своето сжществуване хорътъ, докато заучи нѣкои концерти, служеше си съ пѣсеньта на руския царь Александъръ II. Тя се пѣеше вмѣсто концертъ.

Руски царь е на земята,
Най-великъ на всички пръвъ.
Руситѣ сж наши братя,
Наша плътъ и наша кръвь.
Ти, ти, ти държавни Руски царь,
Ура, наши царь, православни господарь,
Ура наши царь,
Ура, ура, ура наши царь!

„Презъ уч. 1880|81 година учителя отъ основното училище, Георги Смичковъ, ржководеше хоровото пѣние въ черквата. Новото пѣние простолюдието наричаше „руско пѣние“, а отъ старитѣ свещеници — фанатици наименовано „свѣтско-сватбарско“. Състава на хора бѣ отъ ученици — алтисти и дисканти, а тенористи и басисти бѣха любители младежи отъ еснафа. Хорътъ броеше около 30 души, по 7—8

души отъ всѣка партия. Членоветѣ на хора бѣха самоуци-практиканти, понеже никои почти на това време не знаеше ноти, па и нотно пѣние не бѣ още въведено, като предметъ въ училището. Упражненията хора вършеше всѣка срѣда следъ обѣдъ. Като нововъведение хоровото пѣние доста се хареса на гражданството, което бѣше се наситило вече на източното-псалтикията, макаръ въ прилепската черква да е имало винаги добри пѣвци; но свещенството, не свикнало да служи бавно и търпѣливо, негодуваше и често не дочакваше края на пѣсеньта, та се нарушаваше хармонията на припѣвитѣ. А нѣкои стари и фанатици свещеници, като попъ Адамъ, попъ Костадинъ (Коминарнико) и др, иронизираха пѣнието и негодуваха въ олтаря или крѣскаха и проклинаха. Сѫщата година за Велики петъкъ се пѣ отъ хора III-та погребална пѣсень **„Всичкитѣ родове"** отъ хора и ученицитѣ, което направи отлично впечатление на публиката. Така, харесанъ хора, си проби пѫть да бѫде каненъ на вѣнчавки, погребение и др. тържества. При едно посещение на града, въ праздниченъ день, Димитъръ Ризовъ, чулъ хоръ и му направилъ отлично впечатление, като незакъснѣлъ да изнесе и въ една дописка въ в. „Зорница". И тукъ Прилѣпъ държи първенство; хоровото пѣние следъ Прилѣпъ се въвежда последователно и въ др. градове. Въ времето на Ат. Бадевъ хоръ тъ вече достигна до пълно съвършенство, съ хубавитѣ си концерти, херувински пѣсни, и др. като приспособи псалтикията на хорово пѣние. Другитѣ диригенти на хора бѣха учителитѣ: Ал. П. Дамяновъ, Иор. Янчулевъ, Ант. Тошевъ, Д. Бекяровъ. Диригента — учитель винаги получаваше добавъчно възнаграждение отъ учит. настоятелство.

## Оркестъръ.

Начало на оркестъра е турено презъ уч. 1900|901. По инициативата на учителитѣ Ант. Тошевъ и Д. Бекяровъ и въ съгласие съ градскитѣ цигулари (чалгаджии) Коце Гьоревъ (бербера) и други любители младежи отъ еснафа, основа се смѣсенъ (духовно-струненъ) оркестъръ, въ който имаше цигулки, флейти а, по-късно и контра-басъ. Отначало повечето отъ членоветѣ свирѣха практически, понеже не знаеха ноти, но по-сетне той се усъвършенствува и свирѣха разни парчета по ноти. Така уреденъ оркестъра бѣ училищна принадлежность и свирѣше на всички почти училищни тържества и праздненства: актове, утра, представления, посрещане на валия и пр. Закупването на инструментитѣ стана съ комитетски пари, които по-късно, следъ като оркестъра се сдоби съ свои суми, бидоха повърнати. По-късно диреген-ството взе Коце берберо и продължава ржководенето до 1909 г., когато се слѣ съ музиката на образуваното се

## Юнашко Дружество „Златовръхъ".

Следъ „Хуриета" откри се богато поле за културо-просвѣтна работа. Насърдчена младежьта отъ настжпилата политическа промѣна въ страната, замислюва да се организира въ спортна организация. Първи битолчани основаха юнашко дружество „Пелистеръ". Следъ тѣхъ прилепчани, янковчани и др. По инициативата на учителя Ил. Атанасовъ, презъ 1909 прилепската младежь образува юнашко дружество „Златовръхъ". Дружеството има свой уставъ, знаме, формено облѣкло за юнацитѣ, съ шапки отъ бѣла кожа и червено-бѣли ленти презъ рамо. Главатаръ на дружеството е Ил. Атанасовъ съ помощникъ у-ль Тиневъ. Сжщевременно дружеството се сдобива и съ музика отъ 12—13 части, на стойность 80 лири. За по-голѣмъ ефектъ става сливане на оркестъра съ музиката и се получава единъ комплектъ отъ 40 музикални инструменти. Така подредени юнацитѣ и музиката бѣха гордость за прилепчани, които не сж жалили никога средства, време и сили за културно-просвѣтно начинание и тѣхното успѣване. Не така леко гледаха на тоя бързъ успѣхъ на българитѣ, обаче, турци, сърбомани, които подозираха да имъ наумява всичко туй на нѣщо като военщина и презъ 1910 г., пов реме на обезоржжителната Тургутъ-пашова акция, забраниха официално сжществуването на дружеството и музиката.

Музиката се яви на сцената едва презъ Балканската война, при посрещането на сръбския престолонаследникъ, сегашния краль. За да направятъ прилепчани честь на високия гостъ, изпращатъ музиката да изсвири нѣщо въ квартирата на престолонаследника. Музикантитѣ, не знаейки сръбския маршъ, изсвирватъ българския — „Шуми Марица". Щомъ чува това кралското величество, веднага разпорежда, чрезъ адютантина си, да спратъ и да си заминатъ. Така печално се ознаменува посрещането на сръбския престолонаследникъ въ Прилѣпъ. По-късно конфискувани бѣха музикалнитѣ инструменти, за да не се чуе българска свирня! — „Съюзници-разбойници"!

## Театъръ

Театъра въ прилепсчитѣ училища датира отъ Ив. Дейково време. Той е инпровизиранъ: съ актьори — новоначинающи учители, повечето отъ които не сж видѣли представление; сцена подвижна — отъ чинове, върху които сж сложени за дюшеме чернитѣ дъски; завеса — платнена; кулиси — отъ разноцвѣтна хартия. Но не е хубостьта въ външностьта — декора; тя се крие въ съдържанието на самото представление. Народа, публиката е доволна и горда, че вижда българско представление и още че българския

учитель чрезъ театъра е учителъ и на народа. Първото представление (комедията „По неволя докторъ“ и „Райна княгиня“ — драмата) е дадено презъ 1887|88 въ салона на девич. училище, като се вдигаха дъсченитѣ прегради, които служеха за кл. стаи. Презъ 1890 г. (Наумово директорство) представи се пиесата **„Невѣнка и Свѣтославъ“**. Тогава нѣмаше още официална цензура и мearифско разрешение за представление. Разрешението идваше на комшийски начала. Просто се поканватъ каймакамина и военнитѣ на „театро“ и тѣ, жадни да видятъ нѣщо въ женска рокля, или „кючеклъкъ“, даваха си съгласието. Женскитѣ роли до късно време (1900 г.) се играеха само отъ мѫже. Въ последно време прихода се внасяше направо на учил. настоятелство.

Презъ 1892|93 уч. г. представление се даде въ горния салонъ на мѫжкото училище. Играха се трагедията: „**Смъртьта на князъ Потемкина**“, комедията „**Червенитѣ панталони**“, Следующата година се дадоха писитѣ:

„*Неправедно признатъ за лудъ*“ и „*Недоразумѣние*“. Презъ 1899/900 и 900—901 уч. г. представени сѫ писитѣ: „*Вѣра, Надежда и Любовь*“, „*Сѣмейството на престѫпника*“ и „*Благородникъ*“. Презъ уч. 1906|907 г. даденн сѫ 2 представления, на 25.IV. и 10.V. — съ пиеса „*Парижкитъ бѣдни*“. Презъ уч. 1907/908 г. дадоха се четири представления, като се представиха писитѣ: „*Геновева*“, „*Сираче безъ зестра*“, „*Насила женитба*“, „*Българска сѣдѣнка*“, отъ които се получи приходъ 70 лири. На едно отъ тия представления присѫтствува и битолския валия, който подари 10 лири. При посещение на училището отъ валията, каймакамина, даде отлична атестация за българското училище. Той буквално му каза следнитѣ думи, при рекомандацията на директора: „*Българското училище показва голѣмъ прогресъ; дава и представления, а учителитѣ не се бъркатъ въ комитетскитѣ работи*“. Доволенъ валията, изяви желание да повторимъ пиесата „*Геновева*“, която билъ гледалъ въ Русе въ българското училище, въ битността му мютесарифинъ. Безъ да сондирамъ колегията, дадохъ дума, че следъ 2 дни пиесата е готова. И можеше ли да бѫде инакъ. Да се дава такъво внимание на българското училище отъ най-висшия представитель на властьта въ страната; да се сочи българското училище съ пръстъ за своя напредъкъ и да се мисли, че то не се бърка вече въ комитетски работи, а въ сѫщность лицето, съ когото беседваха — директора, е *шефъ на комитета*, — престѫпление велико щѣше да бѫде отъ наша страна, да не се отзовемъ съ готовность на предложението. И тоя пѫть прилепския учитель, гордъ въ своето национално чувство и готовъ виги за работа, достойно извърши своята задача. Всички представления отъ 1904 насамъ се дадоха въ голѣмия салонъ

на новото училище, кждето имаше цѣла кл. стая, предназначена за сцена подвижна.

Следъ прокламирането на хуриета прилепското училище честито бѣ да види на своята сцена артиститѣ отъ Българския Народенъ Театъръ. Идването на тия мили гости бѣ цѣло празднество за Прилѣпъ. Още щомъ се получи известието отъ Битоля, дадоха се бързи нареждания за тѣхното посрещане. Гоститѣ бѣха посрещнати вънъ отъ града отъ делегация, начело на която стоеше общината, учил. настоятелство, учителството и по-видни граждани. При срещата спрѣха файтонитѣ, слѣзна Пенчо П. Славейковъ, директора на театъра и бѣха поздравени съ речь отъ управителя на училищата, на която отговори П. Славейковъ. Отъ тамъ процесията потегли пешкомъ, предвождана отъ българската музика, която придружаваше артиститѣ. При звуковетѣ на българската музика, цѣлия градъ стана на кракъ. Гоститѣ бѣха разквартировани изъ всичкитѣ български семейства, кждето бѣха обсипани съ гостби, сладки думи и горещи обноски. Помня на изпращане К. Сарафовъ, г-жа Будевска и др. казваха: „до животъ нѣма да забравимъ прилепското гостоприемство". Въ Прилѣпъ артиститѣ дадоха три представления: „Севилския берберинъ", „Дамата съ Камелийтѣ" и друго едно още. Часть отъ прихода се отстжпи на българскитѣ училища. На последното представление поднесе се букетъ отъ живи цвѣтя на г-жа Будевска. Въ недѣлята следъ обѣдъ музиката свири въ черковно-училищния дворъ народни пѣсни, на които се виеха кръшни хора отъ стари и млади. Подире направи се една манифестация изъ по-главнитѣ улици на града, на чело съ музиката. Следъ 5 дневно стоене въ града, гоститѣ потеглиха за Велесъ, за кждето бѣха още по-тържествено изпратени.

### Училищното настоятелство.

То Бѣше спомагателенъ органъ на общината и имаше грижата за учебното дѣло въ града. Първоначалната грижа се състоеше само въ изплащане заплатата на учителитѣ и стопанисване училищата — ремонтъ, отопление, прислуга и пр. — работа, която се посрещаше отъ черковнитѣ настоятели (епитропитѣ). По-късно въ 1881 г., когато учебното дѣло почна да се шири, стана нужда тая грижа да се поеме отъ самостоятеленъ институтъ, състоящъ се отъ трима души, наречени училищни настоятели. Тѣ се избираха отъ общината съ мандатъ една година. И тѣмъ възложиха чисто стопанската часть на училището. Най-заслужили граждани отъ тая епоха сж: Василъ Крапчевъ, Йованъ (Лоле) Попевъ и Христо (Ицко) х. Ангеловъ. Тѣ бѣха така единодушни и нераздѣлими по възложената имъ мисия, че си добиха прозви-

щето „*пирустия*“ — триножникъ. По-сетне училищното настоятелство сдоби по-широки права, като имъ се възложи „прѣкия надзоръ“ (контролъ) на училищата. Тѣ вече уславяха учителитѣ, ревизираха ги и въ края на учебната година даваха рапортъ на общината за тѣхната дейность и за нуждитѣ на училищата, и изработваха училищния бюджетъ. Състава на това настоятелство бѣ отъ 5 души, а по-късно стана отъ 7. Бюрото се състоеше отъ председатель и секретарь. Упражнението на училищния бюджетъ вършеха черковнитѣ настоятели (епитропитѣ). Училищното настоятелство не разполагаше съ никакви суми. Източници за издръжка на училищата се черпѣха отъ черквата, манастиритѣ, дарения и др. случайни доходи. Училищния бюджетъ презъ уч. 1911—917 год. възлизаше на 1200 л. Подолу дадена е една равносмѣтка за приходо-разхода на прилепската църква „св. Благовещение“ презъ 1895 год.

Ето списъка на гражданитѣ, които се редуваха за училищни настоятели: Ицко х. Поповъ, Гьорче х. Пановъ, Сотиръ х. Илиевъ, Гьорче Кузмановъ, Аце Яновъ, Йор. х. Йовковъ, Даме Небрѣклиевъ (отсетне явенъ сърбинъ), Мияйле Зердевъ (умрѣ като сърбинъ), Гр. Сугаревъ, Димко п. Дундовъ, Миланъ Попевъ, Йор. Дудевъ, Кочо Колищърковъ, Дан. Раевъ, П. Ачковъ, Д. Миновъ, Коста Янкулевъ, Ил, Самарджиевъ, Ил. Крапчевъ.

# РАВНО

ПРИХОДЪ на Прилепската църква „Св.
лт. 109 при църковното настоятелство на

| Месеци | Църкв. | В. подар. | Наеми | Покойни | Сума |
|---|---|---|---|---|---|
| Януарий . . . | 3588 15 | 1794 15 | 237 10 | 394 — | 6012 — |
| Февруарий . . | 2234 35 | 2884 20 | — — | 743 — | 5862 15 |
| Мартъ . . . . | 3258 15 | 993 — | — — | 199 — | 4450 15 |
| Априлий . . . | 3433 10 | 3151 20 | 120 — | 47 10 | 6752 — |
| Май . . . . . | 1809 15 | 1374 — | — — | 466 — | 3649 15 |
| Юний . . . . | 2010 35 | 836 35 | 957 30 | 358 — | 4163 20 |
| Юлий . . . . | 1858 — | 4492 5 | — — | 1873 — | 8223 5 |
| Августъ. . . . | 1927 20 | 2463 — | 218 — | 77 10 | 4687 30 |
| Септемврий . . | 1825 25 | 738 20 | 381 20 | 965 — | 3910 25 |
| Октомврий . . . | 2205 25 | 894 15 | — — | 257 — | 3357 — |
| Ноемврий . . . | 2431 35 | 952 40 | 50 20 | 1199 — | 4634 5 |
| Декемврий . . | 3742 25 | 6825 25 | 1870 — | 3323 10 | 15760 30 |
| | 30325 15 | 27401 25 | 3835 — | 9901 30 | 71463 30 |
| Отъ затвора. . . . . | | | | 2938 10 | |
| „ Обитель Трескавецъ . . . . . | | | | 7631 15 | |
| „ вѣнчални билети (вули) . . . . | | | | 3277 35 | |
| „ параклиса . . . . . | | | | 14192 30 | |
| „ обитель „Зжрзе“ . . . . . | | | | 377 10 | |
| „ свѣщарницата чистъ приходъ . | | | | 3782 25 | |
| „ Евтимъ Чочевъ на съхранение „ | | | | 817 20 | |
| Предадени въ капиталъ отъ мн. год. | | | | 35070 15 | |
| Отъ сарафлъкъ . . . . . „ | | | | 5514 20 | 74102 20 |
| | | | | | 145566 10 |

# СМѢТКА

Благовѣщение" за презъ 1895 год. РАЗХОДЪ
г-да Илия Дудевъ и Д. Шиндиловъ лт. 109 гроша

| Месеци | Бедни | Раз. раз | Слуги | Учители | Сума |
|---|---|---|---|---|---|
| Януарий . . . | 20 — | 1051 10 | 823 — | 1402 15 | 3296 25 |
| Февруарий . . | 159 25 | 1753 10 | 907 30 | 5288 — | 8108 25 |
| Мартъ . . . . | 68 5 | 3085 10 | 1314 35 | 7653 — | 12121 10 |
| Априлий . . . | 2076 15 | 252 15 | 611 20 | 2614 20 | 5554 30 |
| Май . . . . . | 143 5 | 174 30 | 1408 — | 5342 20 | 7068 15 |
| Юний . . . . | 43 5 | 98 10 | 839 10 | 7543 20 | 8 24 25 |
| Юлий . . . . | 153 20 | 4561 15 | 1443 25 | 11528 25 | 17669 5 |
| Августъ. . . . | 88 5 | 1814 5 | 979 20 | 123 — | 3009 30 |
| Септемврий . . | 42 10 | 1728 30 | 979 10 | 1837 30 | 4588 — |
| Октомврий . . . | 81 — | 340 20 | 450 15 | 4908 — | 5779 35 |
| Ноемврий . . . | 127 10 | 571 10 | 1417 10 | 3811 20 | 5927 10 |
| Декемврий . . | 2066 15 | 2994 — | 1481 — | 12520 — | 19041 15 |
| | 5059 15 | 18377 25 | 12634 35 | 64608 30 | 100689 25 |

| | | | |
|---|---|---|---|
| Чрезъ затвора . . . . . | 3985 15 | — | — |
| „ параклиса . . . . . | 5446 — | 9431 | 15 |
| За уравн. Въ свѣщарницата капит . . . | 7243 10 | | |
| 51 кил. пшеница, . . . . . | 2142 — | | |
| Въ обитель Зжрзе съзба . . | 2651 20 | | |
| „ Слѣпче „ и семе. | 7739 25 | | |
| У Асана Оджовъ, . . . . . | 545 — | | |
| Въ вересии от покойни . . . | 1290 10 | | |
| „ „ „ разни . . | 675 35 | | |
| У Илия Ачковъ . . . . . | 622 30 | | |
| Въ готови (налични) . . . | 12535 — | 35445 | 10 |
| | | 145586 | 10 |

## X.

# Характерни черти на прилепчани.

Прилепчани сж: 1) *трудолюбиви и икономисти.* Трудолюбието е пословично както за мжжа, така и за жената. Както и надруго мѣсто споменахме, мжжкото население е зато въ чаршията—въ нѣкой занаятъ, или на полето: нивата, лозето и градината. Тукъ той има за помощникъ жената идецата. Съ една дума: цѣлото семейство е на работа. И колко е хубаво и похвално, че малката челядь още отъ ранна възрасть се привиква къмъ трудолюбие, да работи и помага на родителитѣси. Тъй е съ момчетата, тъй е и съ момичетата. Първитѣ посещаватъ учи лището, или чиракуватъ на нѣкой занаятъ, вторитѣ, следъ школската възрасть, помагатъ на майка си въ кжщи — ператъ, миятъ, чистятъ, месятъ, готвятъ и пр. Ето защо, прилепчанката е известна и се сочи, като най-добра домакиня и кжщовница изъ македонскитѣ жени. Това е обикновение и за бедни и богати. Богатитѣ кжщи рѣдко държатъ слугини, понеже женската челядь е впрегната на работа, а въ беднитѣ семейства жената тъче, преде, или аргатува. Всичката полска работа (тютюнъ, обработване лозя, макъ царевица и всики други култури) се извършва отъ работни сили изключително отъ града. Прилепчани казватъ: „отъ работа не е срамота". Нѣщо даже повече, осмиватъ се на ония, които стоятъ безъ работа и за смѣхъ ще му лепнятъ нѣкой и другъ епитетъ. Всѣки годенъ и здравъ мжжъ, жена или дете, които предпочитатъ просията предъ работата, е упрѣкванъ и подсмиванъ. Самиятъ Мирче Бомболовъ, при даруването милостиня на нѣкой беденъ, съветваше го, че по-добре е да се залови за работа. И тъй Прилѣпъ не познава свой житель ленивъ и мързеливъ. Въпреки, че се празнуватъ много праздници, сумирана работата, що извършватъ прилепчани, ще се види, че изработватъ толкова, колкото другитѣ страни, които работятъ постоянно. Прилепчани работятъ отъ тъмни зори, до късна вечерь. Еснафитѣ: папуджии, казанджии, кантарджии, обущари и др., почватъ работа следъ полунощь, още отъ есеньта и така продължаватъ цѣла зима, чакъ до пролетьта.

2. *И пестеливостьта* е отличителна черта на прилепчани. За това доста е спомогнало отъ една страна немотията, малкитѣ печалби отъ своя занаятъ, или гюнлукъ и стран твуването. При своето странствуване прилепчанина е разбралъ, че парата е всичко, и се старае да я зачува за нѣкоя работа, или за „черни дни". „Повече дни отъ колбаси" думатъ старитѣ прилепчани на оня, що е по-разточителенъ, или „полека, та далеку", казватъ на други. А печалбитѣ наистина бѣха

малко едно време. Бакалина продаваше оката соль съ 2—3—5 пари печалба, а тя е засъхнала и дава фира и загуба повече отъ 5 пари на оката. Сѫщо е и съ други артикули бакалски. Брашното се продаваше съ 1—2 пари печалба на оката, или 5—6 гроша на 100 оки. Помня, баща ми ще продаде въ пазаренъ день 10—15 товара брашно, за което е вложилъ капиталъ и голѣмъ трудъ и като пресмѣтни, че е спечелилъ 50—60 гроша, ще се хвали и приказва, че е направилъ голѣмо джиро — сиречъ, продалъ 10—15 товара брашно. Сѫщо бѣ и по другитѣ занаяти. Аргати копаеха лозята отъ тъмни зори до кѫсна вечерь за 2—3 гроша, а женскиятъ трудъ се ценеше още по-доле. За сѫщата работа се плащаше най-много до 2 гроша. Товаръ дърва се продаваше отъ 1·50 до 2 гроша; товаръ грозде (100 оки) за 15—20 гроша и т. н. Парата на това време бѣ скѫпа, а труда безценъ. На голѣмата пестеливость се дължи економисания имотъ, що притежава прилепчанеца. А тоя имотъ е кѫща собствена, дюкянъ, нива или лозе. Рѣдко сѫ семейства въ града, що нѣматъ своя кѫща. Всѣко домакинство е стопанинъ на голѣма, хубава и красива кѫща, или малка, но своя. Ето защо, въ Прилѣпъ нѣма излишни стаи за подъ наемъ. А въ турския режимъ въ града нѣмаше почти никакъвъ чужденецъ.

3. *Задругата* въ Прилѣпъ е достатъчно запазена. Не сѫ рѣдкость въ града многочелядниттѣ семейства. Рѣдко е кѫща, въ която да настѫпи дѣлба между братята (2—3—4—5) до като сѫ живи родителитѣ. Почитьта и уважението къмъ по-старитѣ се цени и уважава. Винаги думата на бащата и майката е авторитетна. Рѣдко е караница и сбиване на синове съ родителитѣ. Па и доколкото е имало подобни случки, прилепчани и тукъ сѫ порицавали младитѣ, като сѫ имъ лепвали дори нѣкой епитетъ. Така, имаме прекоръ на едно семейство „Тепай майковци", — което е биело майка си. Сѫщо такъва свесщина и привързаность роднинска храни прилепчанина къмъ близки и далечни роднини, или дори приятели. Обичай е редовно да се посещаватъ роднини и познати. А въ празниченъ день (недѣленъ) ходятъ си по гости. Тази задушезность най-добре изпъква при свадби, смъртни случаи, именни дни, Коледа, Великдень и пр. Никѫде другаде изъ Македония нѣма тая задушевность между населението, както у прилепчани. И тая черта на прилепчани е отлична. Тя доста помага при добро и зло, тя е основата за сговоръ, единодушие и сплотеность. На тая характерна черта на прилепчани се дължи липсата на партизанщината, ежбитѣ и гоненията между населението. Прилѣпъ не помни дѣление на партии. Доколкото е било време тѣ да се породатъ, по едни или други причини, за скоро време се изгубвали. Когато другаде изъ Македония, въ съседство съ Прилѣпъ, ежбитѣ, гоненията, партизанлъка

сѫ били нѣщо обикновенно. Дори и съ турското население отношенията сѫ били коректни и любезни. Това бѣ и поради появата на революционната организация, която не малко респектира турското население. Нѣщо даже повече. Прилепчанина е наложилъ на турчина своя езикъ, па макаръ и господствуващъ да е билъ турския езикъ. Рѣдко е прилепчанинъ да знае основно турски езикъ, а всѣки турчинъ говори въ беседа, или на па ара и алъшъ-веришa на български езикъ. Такъвъ консерваторъ и тежъкъ е билъ прилепчанина и къмъ другитѣ чужди езици. И днесъ се приказва за единъ интелегентенъ прилепчанецъ, който изговарялъ французкитѣ думи съ прилепски аксентъ. Примери: gârsson pârle. Прилепчани сѫ налсжили своя, български езикъ и на влашкия и гръцкия елементъ, колкото го има въ града. Никаква друга речъ не се чува по улицата, пазаря и обществото освенъ български.

4. *Почитьта къмъ по-старитѣ хора и духовенството* сѫщо така сѫ характерни у прилепчанина. Въ събрания, на свадба, или други тържества, винаги на старитѣ хора се дава преднина. По улица, когато минава старъ човѣкъ и поздрави, седящитѣ му подставатъ. А кога минава духовно лице, ставатъ на крака седящитѣ по улицата предъ портата си, и при поздравъ отговарятъ: „Богъ да прости". Когато бащата или по-стария братъ, идватъ отъ чаршията вечерно време, или отъ черква, всички въ кѫщи ставатъ на крака и чакатъ стоешкомъ поздрава „добро вечерь" или „добро утро" и до като не седне по-стария, другитѣ не сѣдатъ.

5. *Отношенията на семейството: мѫжътъ къмъ жената и обратното сѫ у прилепчани доста дружелюбни.* Въпреки обстоятелството, че до неодавна избора на годеница, или годеникъ ставаше по-скоро по волята и желанието на родителитѣ на девойката или, при липса на такива, по волята на стария братъ или сестра, семейното щастие, следъ сключване на брака, рѣдко е било нарушавано отъ едната, или другата страна. Жената винаги е била покорна на мѫжа, тъкмо тъй, както препоржчва евангелието при вѣнчавка, а мѫжътъ се отплаща съ своята обичь. За вѣрността на такова щастливо съжителство сведочи и обстоятелството, че въ Прилѣпъ рѣдки, твърде рѣдки сѫ бракоразводнитѣ дѣла. По-скаро може да се рече, че тѣ сѫ едно изключение за прилепчани. Споредъ данни черпени отъ смѣсения казалийски духовенъ съветъ презъ 1912 година е имало около 10 бракоразводни дѣла, отъ които само 1—2 приключени съ разводъ. И твърде основателно, щомъ прилепчанеца не е пияница, нито жената блудница, сиречъ щомъ пиянството и разврата — тия вѣчни пороци, липсватъ въ града, нѣма други причини за разваляне семейното щастие. Въ обращението си мѫжътъ дума на жената на име (Фанке, Пандоро, Викто-

рие и пр.), а жената къмъ мѫжа се обръща сѫщо на име (Георги, Илия, Кочо и пр.). Въ разговора между двама мѫже, женения вмѣсто името на жена си, ако въ приказката стане дума за нея казва „жената" (за собствената си жена), или „снаати", ако събестника е близъкъ приятель или роднина. А въ разговоръ между жени, името на мѫжа се сочи съ думата „домакинотъ мой". Това се отнася за по-далечното минало, или въ семейство дето още цари патриархалность. Съвременното поколение (мѫжко и женско) сочи направо на името (Кочо, Виктория и пр.).

Отъ казаното до тукъ ясно личи, че прилепската жена е добре поставена въ семейството, и се третира като равноправенъ членъ въ домътъ. По друго е третирането на жената въ други части на Македония. Така напр.: въ нѣкои съседни градове при произнасяне думата „жена" се притуря друга дума съ „опрощение", за да стане „съ опрощение жената". Нанѣкѫде жената вика на мѫжа си „чоеку", той вика я „мори". Въ отсѫтствието на мѫжа — нарича го „оня". Въ кюстендилско казватъ „моя човѣкъ".

**6. Прилепчани сѫ едни отъ най-религиознитѣ хора въ страната.** Тѣхната дълбока вѣра въ християнството достига до фанатизъмъ. Това личи и по благолепието на черквитѣ и манастиритѣ, както и по редовното посещение на черковнитѣ служби и на манастиритѣ. До неотдавна, по първитѣ прилепчани, ежегодно сѫ посещавали „хаджилъкъ" (Иерусалимъ), поради което града броеше съ десетки хаджии. Това, може би, е заставило черковнитѣ настоятели, както и духовенството да наредятъ ежедневна, подобно въ манастиритѣ черковна служба. Нѣщо, което рѣдко, или никакъ не се среща изъ другитѣ градове на Македония. Въ Прилѣпъ всѣка вечерь, безразлично праздникъ ли е или дѣлникъ, има вечерна въ черквата, която обикновено държи единъ часъ. Прилѣпъ имаше 11 души свещеници и единъ дяконъ. Тѣ бѣха (до Балк. война): хаджи попъ Йоанъ, Спасе, Атанасъ, Димитрия, Георги, Кръсте, Костадинъ, Григория Коце, Д. Янчулевъ, дяконъ Никола Смичковъ. Около 4 часа 10 (алатурка) следъ обѣдъ бие клепалото и зове богомолцитѣ за вечерна. Отъ разнитѣ краища на града стичатъ се старци и жени съ парастаси, блудци, или нуждающи се отъ разни молитви и пълнятъ черквата. Сутринь, въ тъмно още, пакъ клепалото кани богомолцитѣ на черква, дето се извършва редовна служба (литургия). Срещу праздникъ и на самия праздникъ черквата просто се пълни съ богомолци. Особено пъкъ когато има еснафска служба. А на тържествени дни (Коледа, Великденъ, Никулденъ, Димитровъ день, Гюргевъ день, Петровъ день и др.) се пълнятъ притворитѣ и двора. Голѣма тържественость на праздника, твърде изкуствено и умѣло, се предаваше отъ Ицо клисаръта, който повече отъ

50 години биеше клепалото (дъсчено). Мелодиитѣ и разнитѣ вариаци, що умѣло и тактично предизвикаше Ицо съ своето дървено чукче (чеканче) по дървеното клепало, просто пленяваха публиката. Съ сѫщитѣ инструменти Ицо умѣеше да предизвика както тържествени, ликуващи звуци, тъй и печални, натѫжени — при трауренъ случай. Ето защо, Ицо, съ своето клепало, стоеше начело на много траурни и тържествени манифестации дори въ самия градъ Битоля (при посрещане новъ владика, при погребение на владика и пр.) Въ своята дълбока религиозность и силна вѣра прилепчани почитаха и праздуваха и най-малкитѣ праздници презъ годината когато и чаршията стоеше затворена. Не много отдавна църковната община изработи списъкъ на праздничнитѣ дни, презъ които чаршията ще се затваря. Нѣкои еснафи, обаче, (самарджии, казанджии и др.) запазиха традицията, да не отварятъ на малки праздници (св. Мина, св. Ефтимия, св. Григория, св Марена и много други) Всѣка християнска сѫща въ града има иконастасъ съ икона на патронния си светецъ, предъ която виси кандило и срещу праздникъ се пали. Предъ иконата всѣка вечеръ, преди лѣгане, членоветѣ на семейството си правятъ своята вечерна молитва. Кандилото гори и когато има боленъ членъ въ семейство, както и въ деньтъ, когато се изпраща нѣкой членъ отъ сѫщото семейството на гурбетъ. При боледуването на нѣкой членъ отъ семействсто често завещаватъ масло (дървено) на черквата, риза, или другъ предметъ, а за по-голѣма вѣра въ оздравяването такива и други дарувания („ветено“) се правятъ на св. Богородица (Трескавечкия манастиръ), или св. Арахангелъ (варошки манастиръ). Презъ великитѣ пости се извършваше въ много сѫщи тържествено тайнството „маслосвещение“, а презъ всички пости (4 пѫти годишно) свещеника **„свети вода“** по сѫщитѣ. Презъ време на голѣма суша, презъ лѣтния сезонъ, прилепчани излизатъ на **„покърсти“**. Избира се единъ дѣлниченъ день, когато цѣлата чаршия се затваря и всичкото население (мало и голѣмо) се сбира въ черковния дворъ, откѫдето потеглюва, на чело съ цѣлото градско духовенство, предвождано отъ клепалото, хоругви, кръстове, икони, — за да обиколи полето околовръзъ града, като се спира при разни източници (чешми и извори) и се прави молебствие за дъждъ. При обикалянето, много отъ присѫтствующитѣ, пѣятъ съ гласъ високъ **„кръсти носамъ Бога моламъ, Господи помилуй“**; **„да завърни ситна роса, Господи помилуй“**; **„да навади берикето, Господи помилуй“** и пр. Този религиозенъ обичай прилепчани го налагаха и на турското население, което бѣ заставено и то да излиза вънъ отъ града за молебствие на дъждъ. Когато прилепчанина минава край черква кръсти се. Още: сутринь, при излизане отъ сѫщи, домакиня ще направи 3 пѫти кръсть; преди да отвори

дюкяна и вечерь при затваряне, сжщо се кръсти. Въ поздравитѣ, споредъ времето на деня, се казва: „добро утро", „добъръ день" и на пладне — „помози Богъ". Въ града има само една черква българска — „Св. Благовещение" и единъ параклисъ „Св. Кирилъ и Методий" въ варошко махало. Свещеницитѣ, що обслужватъ града сж 11 души, нѣкои отъ които държатъ и по 1—2 отъ близкитѣ села.

7. Прилепчани сж *пожертвователни и благодетелни*. И въ това отношение прилепчани държатъ рекортъ въ цѣлата страна. Никжде другаде изъ Македония не се практикува съ такъва строгость и последователность обичая да се *„завещава"* на черквата или манастиритѣ недвижимъ имотъ (дюкянъ, кжща, нива, лозе), както и да се *„даряватъ"* материални средства — пари въ брой, килими, унечки (престилки) добитъкъ и пр. при смъртни случаи. Това хубаво дѣло се практикува отъ основанието на градската черква (1838 г.) и вървѣше съ неослабналъ темпъ до края на турския режимъ, знаейки дарителя (покойникъ) или неговитѣ близки, че дарението му ще послужи именно за поддръжка на черк-ата и училището, или за подпомагане бедни и сираци. Като предусеща смъртния си часъ дарителя, или близкитѣ му викатъ свещеника и му съобщаватъ дарението. При опелото на покойния въ черква съобщава се гласно за дарението. Тѣзи дарения, ако сж парични, почваха, за по-заможнитѣ отъ 500 лири турски и стигаха до 1 бѣла меджидия (20 гроша) за крайно беднитѣ. Тази традиция се поддържаше съ такъва строгость, щото и просяка покойникъ дори, ще подари нѣщо на черквата.

Това перо бѣ най-доходно за черквата, затуй обичай бѣ всѣка година, на 1 януарий (св. Васили), следъ прочитъ на евангелието, да се чете отъ дякона дългия поименень списъкъ на дарителитѣ — покойници отъ основанието на черквата до последния день (31 декемврий) на старата година. Така, прилепската черква бѣ въ владение на много недвижими имоти, завещани отъ покойници. Щедри бѣха и живитѣ прилепчани. Ввѣки еснафъ на патронния си праздникъ прави черковна служба за здраве на членоветѣ и вѣчна паметь на покойницитѣ, и тогава прави дарение на черквата по 100—1000 гроша, вънъ отъ другитѣ разноски (свѣщи голѣми и малки до 100—200 гроша). Сжщитѣ еснафи, знаейки, че градскитѣ училища, съ 45 учителски сили, разсилни, отопление, канцеларски, пособия и др., се издържаха изключително отъ черковната каса, всѣка година редовно посещаваха Трескавечкия манастиръ св. Богородица, кждето имъ се слагаше трапеза и почваха даренията въ пари и дървено масло. А такива дарения имаше отъ 10—100 лири, споредъ голѣмината на еснафа. Всѣка година по време на вършитба, излизаха служащи отъ името на черквата и обикаляха всички

села изъ околията, за да записватъ жито (дарение) за „апсаната" (затвора). По една традиция черквата се бѣ ангажирала предъ властьта съ прехраната на затворницитѣ и за тая именно цѣль прибираше се съ стотина кила (1 кило = 100 килограма) жито. Още по-рѣзко изпъкваше благотворителностьта на прилепчани, когато бѣше редъ да се гради нова училищна сграда. Тогава просто надпреварване се наблюдаваше у еснафитѣ и по-заможнитѣ хора на града. А факта, че и днесъ не липсватъ дарители на Прилѣпъ, макаръ и прокудени по незоля синове отъ своето отечество, каквито виждаме въ лицето на покойника Никола Дишковъ († 1923 г.), който завеща на родния си градъ единъ дуйкянъ на ул. „Леге" съ годишенъ доходъ 100,000 лв. за бждеще техническо училище въ Прилѣпъ, най-красноречиво говори, че искрата на благогворителность не е угаснала у прилепчани. Ето що говорятъ даннитѣ по съграждането на новото училищно помѣщение презъ 1894 год. Освенъ завещанитѣ суми, отъ покойния Хаджи Мирче Бомболовъ (50,000 гр.) и отъ родолюбия Христо Фукара 330 лири, поднесли лептата си и 18 еснафа, недѣлното училище и нѣколко частни лица. Сарафския еснафъ подари 78 лири турски, недѣлното училище — 60 л. т., бакалския еснафъ — 57 л. т., ракиджийския — 20 л. т., йорчийския — 16 л. т., ковачкия — 16 л. т., азарджийския — 11 л. т., калайджийския — 10 л. т., кондураджийския — 10 л. т., юрганджийския — 10 л. т., самарджийския — 10 л. т., кантарджийския — 7 л. т. и 73 гроша, казанджийския — 6 напалеона, папуджийския 5 напал. и 20 грд., фурнаджийския — 4 л. т., черчийския — 4 ½ напал., кочиджийския — 3 л. т., пагурджийския — 3 напал., дограмаджийския — 4 минца. Коста Бомболевъ — 31 л. т., Гьорче з. Димитровъ — 30 л. т., Хаджи Здраве — 8 л. т., Братя Куманози — 6 напал., Н. Крапчевъ — 5 л. т. Бр. х. Панови — 4 напал., Ил. Димшовъ — 4 напал., Хаджи Спиро х. Илиевъ — 4 напал., Ил. Мърмевъ — 2 напал., М. Зердевъ — 2 напал., Гр. Кондовъ — 1 л. т., Д. Мирчевъ (учитель) — 1 л. т., Сп. Грековъ — 1 л. т., Сп. Мирчевъ (у-ль) — ¼ л. т., В. Дудевъ (у-ль) — 1 минцъ, Пере Тошевъ (у-ль) — 1 минцъ, Пантел. Кондовъ (у-ль) — 1 минцъ, Юрд. Кусевъ (у-ль) — ½ л. т. Изразходваната сума за тоя величественъ паметникъ възлиза на 1300 лири турски. Желателно би било тая отлична черта на прилепчани да се запази и у младото поколение.

8. **За поститѣ.** За непростимъ грѣхъ предъ черкзата се считаше нарушението на поститѣ, а за голѣмъ срамъ — предъ хората дори и тогава, когато е съ разрешение на лѣкаря. Преди 35 години, като ученикъ въ солунската гимназия, боледувахъ и бѣхъ пратенъ въ родния ми градъ на попрзвка. Заповѣдано ми бѣ да блажамъ. Поради срамъ отъ хората, обаче, не се донасяше въ кжщата ни блажна храна. Ядехъ туй, що се намираше въ кжщи (яйца, млѣко). Поискахъ баница. По

силното ми настояване, майка ми притотви въ едно малко тепсийче и покрито се занесе на фурната, за да не видятъ хората, че азъ блажамъ. Първата седмица на коледни (бо-жикни) пости, както и първата седмица на великитѣ пости старо и младо се причестява. На това строго съблюдаване на поста, който държи 230 дни годишно, приблизително $^{2}/_{3}$ отъ годишното време, когато за храна употрѣбляватъ изключително растителни продукти, азъ би рекълъ, се дължи до голѣма степень цзѣтущето здраве на хората отъ по-старата епоха. Майка ми бѣше такъва постница, че никога не спомнюваше за месна храна. Нѣщо повече, тя винаги предпочиташе раз-нитѣ плодове (сливи, кайси, череши, круши, дини, любеници) да ги яде съ хлѣбъ. Тя е сега 80 годишна и не помни бо-лесть въ живота си, нито да е употрѣбила лѣкарство, дори и хининъ. Радва се на пълно здраве и устата й е пълна съ зжби.

Постенето презъ всички опредѣлени отъ черквата пости (коледни, великденски, петрови и богородични), както и срѣ-дата и петъка се съблюдаваха.

9) И въ **морално** отношение нѣматъ съперници въ цѣ-лата страна прилепчани. Въ Прилѣпъ нѣма комарджийски клубове и кафенета, нѣма бирарии, нѣма шантани, нѣма нито явни, нито тайни публични домове, нѣма проститутки, нѣма пияници, нито даже много пушачи на тютюнъ, — нѣщо, което въ никой другъ градъ на Македоония не се срѣща. Помня презъ 1908 г. сочеше се като развалена жена нѣкоя си Грозда и трѣбваше посредъ бѣлъ день да бжде застреляна на улицата предъ кжщата й. Ако, случайно нѣкой беднякъ се напилъ повече и е забелѣзанъ, че се клатушка по ули-цитѣ, веднага го забикалятъ дечурлига и съ подигравки и закачки ще бжде съпроводенъ до кжщи, за да не помисли повече да практикува пиянството. Трезвеностьа и голѣмата моралность на прилепчани сж за завиждане. Прилѣпъ непоз-нава пороцитѣ отъ горнитѣ категории. Съвсемъ друга фи-зиономия трѣба да има Прилѣпъ при владичеството на „кул-туртрегеритѣ“ — брачата сърби, които своитѣ пороци ще присаждатъ на македонска почва.

10) **Прилепчани сж родолюбиви, отечестволюбиви, врешителни, патриоти.** Доказателства за това даде При-лѣпъ, още въ миналото когато първъ, въ западна Ма-кедония, поде бобрата срещу гръцкото духовенство и да-ваше импулсъ на съседнитѣ градове за изкарване до край дѣлото; Прилѣпъ не допусна да се наложи гръцкия езикъ въ черквата и училището. Не бѣха рѣдки протестнитѣ ма-нифестации на цѣлия градъ презъ турския режимъ, при за-грабването на нѣкоя мариовска мома за насилствено потурч-ване. Това бѣха цѣли демонстрации и митинги, правени предъ очитѣ на монархическа Турция и които свършваха

винаги съ успѣхъ, — заграбената мома се освобождава За илюстрация ще наведе и следнитѣ нѣколко факти: Илия Червенковъ, братъ му Диме и други влизаха въ конфликтъ съ турцитѣ, когато бѣха свидетели да се бие нѣкой българинъ (гражданинъ или селяиинъ) отъ турчинъ Подобни конфликти наподобяваха биен то на еврейтѣ отъ египетянитѣ и намесянето на Мойсея въ разпрята. Червенковци дадоха жертва единъ членъ отъ семейството, тѣхенъ момъкъ бѣ убитъ и съсѣченъ на парчета отъ турцитѣ при „Шаторовкаменъ", за отмъщение. Презъ възстанието властьта доведе въ Прилѣпъ да квартирува най-деморализираната армия, „гилянския полкъ" (албанци) наречени „чкрекитѣ", които грабѣха, биеха, убиваха на общо основание, необезпокоявана отъ власть и началство. Въ знакъ на протестъ прилепчани затвориха чаршията цѣли 3 дни, и само когато властьта обѣща предъ делегацията отъ прилепски граждани, че ще вдигне размирната войска, чаршията се отвори. Презъ 1911 г. прилепчани влезнаха въ формено сражение съ войската при заграбването сѣното отъ манастира Трескавецъ за въ полза на сърбоманското с. Дабница. Въ всѣка почти кжща личеше портрета отъ семейството на руския царь Александъръ II, коронацията на Александъръ III, Гурко, Скобелевъ и др. исторически събития, а неможейки да се сдобиятъ съ български такава, прилепчани кичеха гостнитѣ си стаи съ пощенски карти (ликътъ на престолонаследника Бориса), носящи пощенски марки съ ликътъ или герба. Появата на старитѣ комити Диме Шикевъ, Спиро Църневъ наскоро следъ Берлинския миръ, който разпокжса българското племе, и по-късно — на Герги Лажо, Стоянъ братъ му и Спасе отъ с. Дрѣнъ, достатъчно говори за патриотизма на прилепчани. Неостанаха надире прилепчани и въ по-късната епоха, въ времето на революционната организация, като дадоха не малъкъ брой жертви достойни и самоотвержени синове. Само броятъ на войводитѣ достига до числото 27. Това тѣ (прилепчани) сториха и при всички войни (1877, 1885, 1912, 1915 г.) Прилепчани сж взимали участие въ войнитѣ съ Турция на страната на гърци, сърби и българи.

11) И **ученолюбието** е отличителната черта на прилепчани. Прилѣпъ импонира съ многобройната си интелигенция, съ голѣмия брой учени и просвѣтени хора. Не напраздно Прилѣпъ се наричаше умствения центъръ на Македония. Никой другъ градъ въ Македония не достигна голѣмиятъ брой ученици и ученички — 2200 души що събираха ежегодно прилепскитѣ училища, а следъ откриването на солунската гимназия, 1882|3 уч. година, много отъ свършилитѣ прилепскитѣ училища, постжпиха въ Солунъ. Презъ уч. 1884|85 прилепчани бѣха 40 души въ разнитѣ класове на солунската гимназия. По-късно екзархийската статистика твърдѣше, че

Прилѣпъ дава най-голѣмия процентъ учители и учителки въ цѣла Македония. Съ положителность може да се твърди, че въ последнитѣ години на турския режимъ, твърде малъкъ е билъ процентътъ на деца отъ школска възрастъ, които, по една или друга причина, не сж посещавали училището. За ученолюбието на прилепчани сведочатъ самитѣ училища и тѣхната уредба. Новото училищно помѣщение, издигнато въ 1894 г. на средства изключително народни, отъ чужденци се сочи че наподобява пловдивската гимназия. Ето самитѣ думи на П. Завоевъ, кореспондентъ на вестникъ „Българска Независимость" (гл. Писма отъ Македония) „. . . Прилѣпъ има най-хубавото градско училище. Солунската и скопската гимназии сж плѣвници спрямо това училище. Когато въ Солунъ научнитѣ кабинети сж едни дрипави и прашни сбирки, въ прилепското училище химическия, физическия и естествено-исторически кабинети сж образцови. И когато ги разглеждахъ, струваше ми се, че се намирамъ въ пловдивската гимназия. Толкова силна бѣше аналогията . . ." А по богатството на сбирки, пособия, помагала, кабинети, прилепскитѣ училища съперничеха на много средни учебни заведения. Още по-ясно доказателство за ученолюбието на прилепчани говори факта, че цѣлата издържка на училищата тежеше изключително на черковно-училищната каса. Цѣлиятъ учителски персоналъ се плащаше отъ настоятелството, което имаше бюджетъ около 1000 лири турски. И екзархията призн вайки голѣмото ученолюбие на прилепчани, назначаваше директора на училищата, комуто плащаше и запривелигированото положение на прилепскитѣ училища въ страната, директора се титулиряше — „управитель". Рожба на прилепскитѣ училища сж 1 митрополитъ, 1 генералъ, 2 полковници, 4 подполковници, 2 капитани, 12 поручици, 14 подопоручици, 24 юристи, 8 доктори, 10 видни търговци, 5 дипломати, 3 инжинери, 8 окр. управители, окол. н-ци и кметове, 5 живописци-композитори, 7 публицисти-писатели, 4 депутати (народ. представ.), 10 учил. директори и инспектори, стотици учители и учителки, 45 свещеници и цѣла плеада интелигентни и просвѣтени сили.

12. Прилепчани сж хора съ *бистъръ и проницателенъ умъ и голѣма дохувитость*. Прилепчанеца е *ловъкъ* и умѣе да извлѣче облага отъ занаята си, безъ много умствено напрежение. Еврейтѣ въ туй отношение отстжпватъ на прилепчани. Многото мждри изречения, пословици, поговорки и гатанки, съ които често си служи въ обикновения говоръ прилепчанина, ясно сведочатъ за това. Прилепскиятъ събирачъ-фолклористъ, Марко Цепенковъ, изброява тѣхното число на 3000.

13. *Прилепчани сж гостолюбиви*. Ето що говори г. П. Завоевъ (въ „Псима отъ Македония, стр. 107, год. 1908) за при-

лепското гостоприемство. „ . . . Още съ самото ни слизане въ Прилѣпъ, ние станахме предметъ на всеобщо внимание. Забелѣзвахъ какъ натрупалата се предъ кѫщната врата публика, завистливо поглеждаше на хазяитѣ, на които щѣхме да гостуваме. Въ погледитѣ на тия хора се четеше една безпредѣлна доброта и гостолюбство". Това твърдятъ и всички други пѫтешественици чужди и наши минали и гостували въ Прилѣпъ. Това приказваха и българскитѣ артисти ( резъ 1908 г.), които на заминаване, за по пѫть, бѣха отрупани съ баници; сѫщото разправятъ и всички български офицери и войници, квартируващи въ Прилѣпъ презъ последнята война.

14. Прилепчани се отличаватъ и съ своята *хитрость* (*хитрицина*). „*Майму отъ не игра во Прилѣпъ*". Този изразъ има своята история. Циганинъ единъ често пѫти посещавалъ града и разигравалъ своята маймуна, за да си изкарва прехраната. Нѣкой прилепчанинъ завидѣлъ на циганина, който чрезъ животното—маймуна, събиралъ паритѣ на хората, та решилъ да прогони циганина отъ града. За тая цѣль намислилъ да постави, незабелѣзано отъ циганина игла на тоягата, по която се катерела маймуната и седѣла отгоре. Решено и сторено. При повторно качзане по тоягата маймуната наседнала, съ голата си задна часть иглата, изкрещела и скочила на земята. Циганина незнае какво се е случило съ маймуната. Разиграва я наново маймуната, тя се дърпа, крещи и нежелае по никакъвъ начинъ нито да играе, нито да се кач а по тоягата. По такъвъ начинъ се принудилъ циганина да напусне града и още веднъжъ не посмѣялъ да го посети. Съ горниятъ изразъ често си служатъ прилепчани, когато искатъ да посочатъ на нѣкого лошитѣ му дѣла, съ които той парадира, считайки населението за глупаво. Такъвъ бѣ случаятъ съ учителя *Ст. Минджовъ*, родомъ отъ България, свършилъ на западъ. Когато Минджозъ се хвалилъ по приятели какво правилъ изъ Европа, и че и тукъ искалъ да практикува това занятие, често му се напомнювало, че „во Прилѣпъ маймунотъ нейгра", та той ли ще върши деяния, що не сѫ по угодата на населението. Бидейки богаташки синъ Минджовъ мислѣлъ, че съ златото може всичко да върши. Горчиво останалъ излъганъ нещастника! И другъ изразъ иматъ прилепчани, който сочи на тѣхната хитрость. „*Кантарчето го носамъ за појасъ*" казва прилепчанина на всѣки, който иска да продава аларми и да прави реклама за себе си. Туй, значи, че азъ, съ моето кантарче, съмъ те измѣрилъ колко теглишъ, та излишни сѫ твоитѣ хвалби. Ето и една приказка, която сочи направо какъ единъ прилепчанинъ е излъгалъ Богородица и Господъ. Разболѣла се жената на единъ

кираджия, който ималъ само единъ конь. Следъ като опитали бабинитѣ лѣкарства и жената още боледува, решаватъ мѫжъ и жена да обещаятъ коня на св. Богородица (Трескавечкия манастиръ). Единъ день мѫжатъ отива въ черква, пали свѣщь предъ иконата на Богородица и я моли последнята да даде здраве на жена му, като завещава коня на манастира. Ведната жената се почувствувала по-добре и наскоро оздравѣла. Трѣбвало да изпълнятъ обещанието, обаче, размислили, че всичкия имъ имотъ е коня и ако го дадатъ, нѣма съ що да си изкарватъ прехраната. Рекли да премълчатъ, може би Господъ и Богородица ще забравятъ обещания конь. Не минало много време, обаче, жената наново се разболѣва и сега много по-зле — ще мрѣ. Досетили се, че Господъ се разсърдилъ за коня и тича пакъ мѫжа въ черква, пали свѣщь и се кълне предъ иконата на св. Богородица, че ако само оздравѣе жена му, коня непременно ще го поклони на манастиръ. Многомилостиви Богъ смилилъ се, опростилъ имъ грѣшката и жената оздравѣла. Сега вече трѣбва да се дава коня. Единъ пазаренъ день взима мѫжа коня и котката и ги носи на пазаръ за продаване. Продава коньтъ и котката здружно, като иска за конътъ 200 гроша, а за котката 800 гроша. Дошълъ единъ мющерия и иска да купи само коня, неможе, отговорилъ продавача защото коня се продава съ котката. Той дава 1000 гроша само за коня, но неможе, защото трѣбва да я вземе и котката и то по опредѣленитѣ цѣни. Бидейки глупавичъкъ мющерията заминалъ си. Дошълъ другъ, който далъ 1000 гроша и взелъ коня и котката. Сега се готвя ъ да ходятъ на манастиръ, за да занесятъ сумата, що се получи отъ коня. Единъ недѣленъ день отиватъ мѫжъ и жена на манастиръ. Запалили свѣща предъ св. Богородица и оставили на пангаря сумата — 200 гроша, що се получила отъ продажбата на коня. Така кираджията — прилепчанинъ съ хитростьта задоволилъ Богородица—съ 200 гроша, а за него останали още 800 гр. за да си купи другъ конь и да работи.

Прилепчани, смѣтайки еврейтѣ за по-хитри отъ тѣхъ въ търговията, не ги допуснаха на прилепския пазаръ, който става въ сѫботенъ день. Чрезъ голѣми подкупи на битолския валия и прилепската власть, еврейтѣ опитаха се на нѣколко пѫти да се измѣни пазара отъ сѫбота въ другъ день презъ седмицата, но не успѣха. Ето защо въ Прилѣпъ, макаръ и доста близо до Битоля, нѣма заселенъ нито единъ евреинъ. Случваше се презъ пролетьта да идватъ евреи съ стъклария или кожи, но най-позорно биваха гонени, подигравани и не смѣеха да се вестятъ повторно. Така, на единъ бѣлобрадъ евреинъ нацапаха му брадата съ кърмузъ (алена боя) безъ да се сети. Всички наоколо гракнаха отъ смѣхъ, а евреина и той се смѣе, незнайки за кого се отнася. Върви по улицитѣ и предизвиква по-голѣмъ смѣхъ и т. н.

кираджия, който ималъ само единъ конь. Следъ като опитали бабинитѣ лѣкарства и жената още боледува, решаватъ мѫжъ и жена да обещаятъ коня на св. Богородица (Трескавечкия манастиръ). Единъ день мѫжатъ отива въ черква, пали свѣщь предъ иконата на Богородица и я моли последнята да даде здразе на жена му, като завещава коня на манастира. Ведънага женатa се почувствувала по-добре и наскоро оздравѣла. Трѣбвало да изпълнятъ обещанието, обаче, размислили, че всичкия имъ имотъ е коня и ако го дадатъ, нѣма съ що да си изкарватъ прехраната. Рекли да премълчатъ, може би Господъ и Богородица ще забравятъ обещания конь. Не минало много време, обаче, жената наново се разболѣва и сега много по-зле — ще мрѣ. Досетили се, че Господъ се разсърдилъ за коня и тича пакъ мѫжа въ черква, пали свѣщь и се кълне предъ иконата на св. Богородица, че ако само оздравѣе жена му, коня непременно ще го поклони на манастиръ. Многомилостиви Богъ смилилъ се, опростилъ имъ грѣшката и женатa оздравѣла. Сега вече трѣбва да се дава коня. Единъ пазаренъ день взима мѫжа коня и котката и ги носи на пазаръ за продаване. Продава коньтъ и котката здружно, като иска за конътъ 200 гроша, а за котката 800 гроша. Дошълъ единъ мющерия и иска да купи само коня, неможе, отговорилъ продавача защото коня се продава съ котката. Той дава 1000 гроша само за коня, но неможе, защото трѣбва да я вземе и котката и то по опредѣленитѣ цѣни. Бидейки глупавичъкъ мющерията заминалъ си. Дошълъ другъ, който далъ 1000 гроша и взелъ коня и котката. Сега се готвя ъ да ходятъ на манастиръ, за да занесятъ сумата, що се получи отъ коня. Единъ недѣленъ день отиватъ мѫжъ и жена на манастиръ. Запалили свѣща предъ св. Богородица и оставили на пангаря сумата — 200 гроша, що се получила отъ продажбата на коня. Така кираджията — прилепчанинъ съ хитростьта задоволилъ Богородица—съ 200 гроша, а за него останали още 800 гр. за да си купи другъ конь и да работи.

Прилепчани, смѣтайки еврейтѣ за по-хитри отъ тѣхъ въ търговията, не ги допуснаха на прилепския пазаръ, който става въ сѫботенъ день. Чрезъ голѣми подкупи на битолския валия и прилепската властъ, еврейтѣ опитаха се на нѣколко пѫти да се измѣни пазара отъ сѫбота въ другъ день презъ седмицата, но не успѣха. Ето защо въ Прилѣпъ, макаръ и доста близо до Битоля, нѣма заселенъ нито единъ евреинъ. Случваше се презъ пролетьта да идватъ евреи съ стъклария или кожи, но най-позорно биваха гонени, подигравани и не смѣеха да се вестятъ повторно. Така, на единъ бѣлобрадъ евреинъ нацапаха му брадата съ кърмузъ (алена боя) безъ да се сети. Всички наоколо гракнаха отъ смѣхъ а евреина и той се смѣе, незнайки за кого се отнася. Върви по улицитѣ и предизвиква по-голѣмъ смѣхъ и т. н.

15. Прилепчани сж доста *весели и поетични.* Туй личи по многобройнитѣ и хубави народни пѣсои. Тукъ има не само стари юнашки пѣсни, но и отъ по-ново време, а особено отъ революционната епоха; всѣко по-важно събитие (резолюционна акция), е възпѣта. (гл. револ. пѣсни)

Прилепчани и прилепчанки сж здрава натура и съ яка тѣлесна конструкция. Тѣ сж на бой високи, средни и твърде рѣдко се срещатъ ниски хора. Физиономията имъ е съ приятни черти. Преобладава русата коса и руси очи. Потеклото имъ е „бръсячко", но има кръстосване, особенно въ последно време, съ влашкия елементъ.

Покрай посоченитѣ положителни качества прилепчани иматъ нѣкои отрицатилни страни въ характера си. Тѣ сж:

1. По-старото поколение особно е доста суевѣрно. Вѣрватъ въ злитѣ духове, а най-вече у вампири нави), таласъми, сънища. Вѣрватъ така сжщо въ магии, баения, мѣне съ „лековити" води на разни изворчета и кладенчета.

2. Прилепчани сж *критикари.* Критиката не е лоша черта. Тамъ дето нѣма критика, нѣма и прогресъ. Лошото е, че мнозина, да не кажа повечето прилепчани безъ разлика на познания, подготовка и компетентность, се впускатъ въ критика по много въпроси и въ всѣка почти область. За жалость, тази слабость проличава и въ по-интелигентнитѣ дори прилепски среди. За илюстрация достатъчно е да посочимъ на нѣкое прилепско събрание, за да чуете самопризнанията, че ние (прилепчани) знайме само да критикуваме.

3. Прилепчани сж: *шегобийци (майтапчий), — подиграватели и присмивачи.* За тази лоша черта сведоточятъ разнитѣ прѣкори, що носятъ много семейства въ града, които прекори сж въ свръзка съ нѣкое събитие на фамилията. Примеритѣ сж най-ясното доказателство за това. Ето ги: колищъркозци, тепайволци, тепаймайковци, курандевци, върцковци, сучковци, сугаревци, пичулозци, грашевци, кубана Велика, чиста Грозда, куса Васка, долга Неда, Мара безносъ, колимагаре и много други. Присмиватъ се особено женитѣ, когато видятъ нѣкой наконтенъ, хвърлятъ по неговъ адресъ упреци като тия: „ами не го знайме чий синъ е", или „гледай ги тия нематъ лепъ да ядатъ, па се наконтиле, како да сетъ на Султанъ пекмеза челадьта" и др. т. Кога видятъ отъ по-бедната класа да носи нѣкой бастунъ или чадъръ въ ржцетѣ присмиватъ му се съ думитѣ: „море, море. видите го чоеконъ докторъ станалъ". Често пжти съ такива подигравки правятъ човѣку да му хвръкне чивията. Така единъ учитель (Миланъ Какарасковъ), който имаше манията да стане голѣмъ човѣкъ, бѣ черковенъ пѣвецъ и пѣеше доста мелодично псалтикията. Колегитѣ ласкаеха го, че той е знаменитость и че неговото мѣсто е въ Солунъ, или въ цариградската черква на Фенеръ. Така придоби идея фиксъ и му

хвръкна акъла. Днесъ е въ категорията на „ниши духомъ". Често пъти постъпкитѣ на хората, или носията имъ я сравняватъ съ тия на нѣкой идиотъ, лудъ или подобенъ. По-забележителни личности отъ тая категория сж: Мише, Тонта, Таса Циу, Заре и др. Его защо, обръщатѣ се и къмъ своитѣ хора (братъ, сестра) съ тия имена. Понѣкога своитѣ подигравки ги обръщатъ въ сарказъмъ дори. Неотдавна бѣ, когато единъ прилепчанецъ подигра въ трамвая една госпожа, която прехвърлила краката единъ върху другъ, бършеше калнитѣ си обувки отъ дрехитѣ на гъсто наблъсканитѣ хора. Прилепчанецътъ каза: „пазете се, госпожице да не си оцапате обущата отъ дрехитѣ ми".

4. *По-голѣма почитъ питаятъ къмъ чуждеенца учитель, докторъ*, отколкото къмъ своя прилепчанецъ, особено ако е отъ еснафско или бедно семейство. Презъ уч. 1907—908 г. екзархията назначи за директоръ на училищата прилепчанецъ, еснафски синъ. Цѣлата черковно-училищна власть се опълчи и води дълга преписка съ екзархията, че не искатъ прилепчанина. Екзархията се наложи, прилепчанина остана за директоръ и като прецѣниха дейностьта му, въ края на годината, молятъ и ходотайствуватъ предъ екзархията да остане и за идущата година сжщия директоръ — прилепчаницъ.

5. Прилепчани по природа сж *консерватори*, пазятъ стари обичаи, традиции и мжчно се отдаватъ на модернизма. Изключение прави женския полъ, който се проникналъ отъ съвременната криворазбрана цивилизация и станалъ жертва на модитѣ. Така, до преди 30 години въ Прилѣпъ носѣха шапки само чорбаджийскитѣ жени — 3—4 дами. Днесъ носятъ шапки безразборно всички дами и тѣзи дори, що калъпятъ тютюнъ, па макаръ да си служатъ много отъ тѣхъ презъ цѣла година само съ една шапка и ставатъ куриози, като носятъ презъ зимата шапка съ рози, или предната часть сложена отъ задъ и обратно. Съ други думи, ако една европейска дама би видѣла тия куриози, би се изпокжсала отъ смѣхъ. Сжщо така безразборно бѣ носенето на скжпи копринени рокли.

Сумирани характернитѣ черти на прилепчанина ще имаме следното резюме: *1. трудолюбиви; 2. пестеливи; 3. ученолюбиви; 4. родолюбиви; 5. отечестволюбиви; д. пожертвователни; 7. благотворителни; 8. решителни; 9. патриоти; 10. гостолюбиви; 11. хитри; 12. духовити; 13. весели; 14. поетични; 15. съ бистъръ проницателенъ умъ; 16. трезви; 17. морални; 18. религиозни.* Това сж все положителнитѣ достойнства. Отрицателнитѣ — сж малко: *1. шегобийци* (подигравачи); *2. суевѣрни; 3. критикари; 4. консерватори; 5. предпочитъ чуждото предъ своето.*

XI

# Бележки по прилепския говоръ *)

По фонетиката си прилепския говоръ не се различава твърде много отъ другитѣ български говори. Като сравнимъ гласнитѣ звукове у него съ ония въ стб. езикъ, ще намѣримъ сѫщо тъй и у него, само 6 гласни: а, е, и, о, у, ъ срещу стб. 11 гласни. Разликата въ вакализма на тоя говоръ спрямо изтб. говори се състои главно само въ качеството на звука у нѣкои гласни, както и различната ширина на тоя или оня вокалъ, пореди изчезването на нѣкои отъ стб. гласни.

а.

Гласна *а* задържа своето етимологическо мѣсто въ всички почти случаи, дето се среща и въ стб. езикъ; напр.: *брат, даа̀м, ка̀мен, сфчар, ра̀каф, ри́ба, се́ла* и пр.

е

Тоя вокалъ не представлява нищо особено касателно етимологичното си мѣсто; срещаме го, редовно, дето и въ стб. езикъ: стре́бро, бѐрам, де́бел, ве́чер, ка́мен, чо́ече, тѐбе, ме́не. Изключенията сѫ рѣдки: едва́и вм. едвамъ, кърштал-ник вм. кърщелникъ и пр.

и, о, у.

Тия гласни задържатъ напълно етимологич. си мѣсто и въ нищо не се различаватъ отъ литерат. речъ. За *и* имаме: жиф, пѝам, сфе́тилник, вѝстина и пр., за *о* — вол, сол, мо́ре, се́ло и др., *у* — ку̀пуам, пу̀штам, ру̀но и пр. Изключение прави само гласна у, която въ думитѣ: *слюнка и плювмь* отстѫпва мѣстото си на *и*, напр. *слѝнки, плифци́*..

ъ.

Тая гласна въ нашия говоръ се среща много по-рѣдко, нежели въ стб. езикъ и изтб. говори. Звукъ *ъ* се застѫпя отъ други гласни — *о* или *а*, като преобладава замѣната му съ о, когато *а* иде много по-рѣдко. Примери: дсш, (дъждъ), бо́чва (бъчва), пе́ток (петъкъ), и др. — а вм. *ъ*: ла̀га (лъже), лаш (лъжъ) и др. Освенъ отъ края на думитѣ, гласна *ъ* е изчезнала и изъ корена въ отдѣлни случаи, като: дно (дъно), к' е́рка (дъщеря), штица (дъштица).

Тоя стб. вокалъ не се среща никакъ въ нашия говоръ, а вмѣсто него намираме застѫпници *е* и *а*. Примери: тѐм-

*) Д. Мирчевъ — (М. сб. кн. X. стр. 1—40, год. 1904.).

ница, шéпот, пес, ден, а вмѣсто *ь*: мáгла (мъгла стб.), танок (тънькъ) и др. Има малки изключения: *чумў* (чьсомоу).

### ъ въ съчетания trt и tlt

Положението на ъ въ тия комплекси е напълно опредѣлено, а що се отнася до произношението му, въ съч. trt той е запазилъ звукъ ъ, а въ — tlt е миналъ въ *о*. Както ъ въ trt, тъй и *е* въ tlt стоятъ винаги предъ *р* и *л*. Примери: бърдо, бъркам, бърс, вършник, гърне, бóлза, волк, вóлна.

### ж и ѧ

Старобълг. произношение на тия две гласни не се е запазило въ прилепския говоръ. Само въ зъмбакъ (цвѣте), éнка (стб· жнка ти) и іáнза, въ всички други случаи за *ж* и ѧ имаме нови безъ носовъ призвукъ, гласни за ж — *а* и у, за ѧ—е и іа. Примери: іáглен, іáток, длàбок, гўлап. бўбрек, гўска; ѧ—е: éрéбица, гóедо, грéда, іатка, іàзикъ, іàчмен.

### ѣ

Гласна ѣ въ нашия говоръ се слуша винаги като *е* безъ или съ ударение. Примери: вéра, вéтрец, бел, брек.

Въ прилепския говоръ е особено търпимъ *зѣва* нѣколко гласни могатъ да стоятъ една до друга, безъ да се йотуватъ, но само при срѣщата на известенъ родъ гласни. Напр. не се йотира *а* следъ *а*, е, о, у, като: биам, лáам, зáна т рáат.

## Съгласни

Съгласнитѣ въ нашия говоръ наспрѣмъ стб. езикъ представляватъ известни отклонения. Преди всичко на очи се хвърла тѣхното утвърдяване, а тъй сѫщо и различнитѣ измѣнения на нѣкои отъ тѣхъ. Звучнитѣ и безвучнитѣ съгласни щомъ се срещнатъ единъ съ други, се уподобяватъ въ полза на последната съгласна, следваща въ думата, както е и въ изтб. говори; безвучни ставатъ звучнитѣ още и въ края на думата.

### Устни съгласни б, в, п, м

Устнитъ съгласни въ прилепския говоръ се характеризиратъ съ обикновенната си твърдость при срѣщата имъ съ мекитѣ гласни плюсъ полугласната і. Съгласната *в* отпада въ началото на думата предъ *з* и *с*: зéмамъ вм. вземамъ, сйте вм. всичкитѣ, сé вм. все, сéкоашъ вм. всѣкогашъ; въ срѣдата на думата между две гласни: чóек, вм. човѣкъ, нéгоо вм. негово, зимóішче вм. зимовище; *в* стои вм. *ф*: вес (фес), вўрна (фурна), вйлджанъ (филджанъ) *б* вмѣсто *м* въ

мѝризба. За *м* иде *н* въ числот. наречие: пе́тина (петима), ше́стина, се́дмина и пр.; бе́вне, *ку̀пивне — бевме*, купивме (бѣхме, купихме).

### Гърлени съгласни г, к, х.

Промѣнитѣ на тия съгласни предъ палаталнитѣ гласни сѫ сѫщи, както и в изтб. говори, сир. тѣ се мѣнятъ въ небни или зѫбни. Изключ. мѫстак—мѫстаки, ко́жуф—ко́жуі, о́реф —орей, блак—бла́зи, долк—до́лзи. Въ прилепския говоръ съгласна *х* почти не сѫществува, освенъ въ думата *храм*. *х* изчезва въ началото и въ срѣдата на думитѣ: леп (хлѣбъ), ра́на (храна), ра́сіе (храсте), Ри́сто (Христо), о́ро (хоро) и др.; *х* замѣнява и *в* въ срѣдата и края на думата: бо́лва (бълха), ме́влем (мехлемъ), мѫ́ва (муха) и пр.; *г* отпада въ срѣдата на думитѣ: ко́а и ко́га, не́коаш (нѣкогашъ) и пр. Небнитѣ съгласни *ж, ч, ш* у нашия говоръ не представляватъ важни особности. Съгласната *ж* изчезва въ *мо̀іш* (можешъ).

### Зѫбни съгласни д, т, з, с, ц, s.

Произношението на съсковитѣ з, s, с, ц е винаги твърдо: зѝма, зе́міа, син, се́нка, цѝцка, це́фка, sит, sе́мни. *с* се застѫпва отъ *ц*: ца́рцк' и, се́лцк' и, грацк' и; подиръ съгласна *п*: те́пциа, пци (кучета), о́тцпреди. *ц* срещу изтб. *ч*: цървен, църква, църф, црева, а вм. гръцки имаме гръчки. Староб. s е доста спазенъ въ нашия говоръ: sе́вгар, sве́зда, sвонец, sе́нsa (мърда), sит (зидъ), sърцала (очила) и др.

Зѫбнитѣ *д* и *т* въ прилеп. говоръ се отклоняватъ съ своитѣ промѣни предъ і както отъ стб. езикъ, тъй и отъ изтб. говори. Както е известно, праславянскитѣ съчинения *tj *dj въ стб. сѫ дали комплекси шт, жд, а въ прил. говоръ, макаръ не всѣкога, намираме палатални гърлени съгласни к',г'. Това несъгласие на нашия говоръ съ изтб. речь е дало поводъ за твърде криви тълкувания на сръбскитѣ учени (Ст. Новаковичъ и др.), които схващатъ нашитѣ к'г' по гласежъ равни на сръбскитѣ ћ, ђ. Д. Мирчевъ, родомъ отъ Прилѣпъ и известенъ филологъ у насъ казва: „познавамъ по-добре тоя говоръ отъ Новаковича, а отъ друга страна съмъ изучавалъ сръбската речь, не само на книга, но и изъ устата на сърби (следвалъ е въ сръбски училища въ Бѣлградъ). Въ това изучаване азъ винаги съмъ билъ спиранъ и поправянъ при произнасянето на ћ, ђ като замѣнявахъ съ прилепскитѣ к', г', докато най-сетне се убедихъ, че усвояването на тия звукове иде само съ майчиното сръбско млѣко". Сръбскитѣ ћ, ђ сѫ звукове небно-езични, а прилепскитѣ к', г', сѫ палатаризирани гърлени звукове. Въ прилепския говоръ съгл. *т* и *д* сѫ минали въ гърлени съгласни, предъ і, а въ сръбския езикъ, сѫ се само смегчили, та ћ—тг, а ђ—д' ж'. Разликата

между гласежа на к' г' и ѣ ѣ е толкова рѣзка, че всѣки може да забелѣжи. Освенъ това въ сръбския езикъ има едно последователно измѣнение на т, д, въ съч. tj dj било то отъ старо време, или отъ ново, когато въ прилепския говоръ сѫществува непоследователность въ тия; освенъ туй: к', г' се чуватъ винаги безъ обзиръ на етимологично потекло, щомъ подиръ тѣхъ иде палатална гласна. Ето случаи: к' — сфе́к'а, ле́к'а, кук'а, нок' и др.; г': мѐг'а, вег'и, туг', гра̀г'ани и др. *шч*: машчѐница, сфе'шченик, ма̀шчеа и др.; *шт*: сфе́штник клѐшти, по́мош, ле́шник, штамба и др.; *жд*: нӯждан ӯжен, гло́жди и др.

Съгласнитѣ д, т претърпяватъ и др. промѣии: д, т отпадатъ въ края на думитѣ подиръ з, с, ж: гроз (гроздъ), радос (радость), дош (дъждъ); т изчева въ края на думата Го́спо; числит. идина́ісе, двна́ісе и т. н.

### Езични съгласни л, р, н.

Твърдото л у нашия говоръ особено е затвърднѣло; мекото л въ много случаи отстѫпва на твърдо. Примери: не́дела, ка́дела, Бӣтола, сол, мо́лам (моля) и др.; но има и меко л: бӯл'бул, (славей), бо́сил'ок, зимбил' и др. Меко н се срѣща въ отглаг. сѫществителни: іа́деін'е, се́деін'е и пр., както и въ им. отъ ж. р. планин'е; долин'е, р е твърдо у насъ: ца́р, ца́рот, о́фчаро и др.

### Морфология.

Откъмъ морфонологията прилепския говоръ се е отдалечилъ отъ сгб. езикъ. У имената на първо мѣсто излиза предъ очи изчезването на нѣкои падежи. У насъ има само 3 падежи за сѫщ. и прилаг. имена; тѣ сѫ: именителеиъ. винителенъ, и звателенъ; а за мѣстоимението — им., вин. и дателенъ Службата на изчезналитѣ падежи застѫпва вин. падежъ съ помощьта на падежи.

Показателни мѣстоимения: то́і, о́ваі о́наі, та́коф, ва̀коф, о́накоф и пр. Членътъ въ прилепския говоръ бива троякъ; тъ, овъ, снъ — волотъ, волонъ, воловъ.

Ударението въ прилепския говоръ зима г. проф. Б. Цоневъ за типично въ западно-българскитѣ говори и го нарича **Прилепско ударение** (м. с. б. кн. VI. стр. 24). То́ (ударението) е постоянно и опредѣлено на **третия слогъ отъ края на думата.**

Тѣ сѫ по-важнитѣ отличия на прилепския говоръ.

Въ Прилѣпъ прѣкорнитѣ имена свършватъ на ци. Примери: Колищърковци, Георгимайковци, Зеровци и т. н.; а личнитѣ — на овъ. Примери: Илия Зеровъ, Фанка Гьоргиова, Виолетка Илиова и т. н.

## Приказка на прилепски диалектъ.

*Двайца комшии, што се канеа да одатъ на пазаръ.*

Бѝле два́йца ко́мшии. Е́днио билъ по-набожењъ отъ другиотъ. Е́дна ве́черь спро́ти па̀заръ му ре́колъ е́днио на дрѝгио: „побра́тиме, ѝтре ра́но да до́йдишъ да ме по́двикнишъ, за да о́йме на́ пазаръ в' гратъ". — Ако сака Го́сподъ, побра̀тиме, ке до́йдамъ, му реко́лъ набо́жнистъ, да те вѝкнамъ. — Мо́ре, побра́тиме сакалъ не́келъ Господъ, ти да до́йдишъ, бе́зъ дрѝго, оти ако не́ до́йдиш, я́съ самъ па ке си о́да́мъ, му ре́колъ ненабо́жниотъ. — Е, ай здра́вье нека ни да́итъ Господъ и жѝвотъ, да разде́ниме но́кье́ка жѝви, да со Господъ на́претъ, кье до́йдамъ по̀-рано да те вѝкамъ, му ре́кол набо́жниотъ. — А бре, чо́оече, а́ко не си аджа̀мия со тѝе збо́рои што ми ѝ збо́руваш. Море ка̀жи ми али кье до́йдишъ, да ме вѝкашъ, али не кье́ до́йдѝшъ? Да та́квие, навжрзалки мене ти не ка̀жуй ми; Го.подъ, ако сака; ако оста́ниме живи, то́а се ве́ли: слушай Стано, што та́мбура свѝри. Ре́чи, оти кье́ до́йдамъ, да дрѝго не тѝ тре́бва". На то́а згора набо́жнио чо́екъ пакъ тие збо́рои бе́ше му ѝ ре́кол, и се отде́лиле се́кой до́ма да си спѝятъ.

Како што си спѝелъ ненаб жниотъ чоекъ, бе́ше го свѝло едно сжрце, далъ викъ; „офъ сжрце, офъ сжрце, ѝмрефъ, сжрце ме ѝзеде". И во два-три са̀ати беше си ѝмрел, како, да не билъ. Утрото ра́но станалъ набо́жнио чо́екъ и по́шолъ да го вѝка, за да о́датъ на̀ пазаръ. Кога беше ра́збралъ, оти ѝмрелъ комшѝята, на чѝдо бе́ше, ста'налъ, како да́ умри здра́фъ и читафъ. Ете кой не се на́деитъ на помошта Бо́жия, како ѝмиратъ безъ день.

(Записалъ Марко Цепенковъ).

## Гатанки.

1. Кѝсо ме́че га̀зо пече? — гюмче.
2. Отко́павъ дѝпка, изва́дивъ гѝпка? — зелка.
3. По́лна цжрква со гя́чина? — уста съ зжби.
4. Сѝфко вѝсна, сета земя я стѝсна? — ледъ.
5. Отъ не́бо нещо па́йгя, на́ зе́ми не се то́питъ, во́ во́да се то́питъ? — снѣгъ.
6. Бесна кѝчка во́ го́ра лай? — сѣкира.
7. До́лкъ То́доръ безъ ко̀ски? — пушекъ.
8. Пе́тина бра́йкя е́динъ бѝнаръ ко́паа? — игли чорапни.
9. Четво́рица бра́йкя во́ една кѝйкя се́датъ и па̀къ не се гле́датъ? — орѣхъ.
10. До́лга Нѐда се́нка нѐма? — рѣка.
11. Но́йке де́йне са́мо я́чи, а не е́тъ бо́лна? — свиня.
12. Рѝкна во́лъ, во́ те́менъ до́лъ, чѝ лѝсица, напжрчи о́пашка? — тъпанъ.

13. Цѫрвенъ пѫрчъ во́ пе́щера ле́житъ? — езикъ.
14. Де́нье слу̀га, но́кье господарка? — метла.
15. Жѝво ме́со во́ дупка вле́гува? — пръстенъ.

**Пословици.**

1. Сла́бото ме́со ку̀чината не́ го я́датъ.
2. Во́ се́коа ма́нджа мѝрудия.
3. Две́ до́бра на ѐдно ме́сто Го́сподъ не́даа.
4. Бра̀тството бра̀тство, сѝренето со па́ри.
5. Бе́съ си ба̀раше, два́ си на́йде.
6. Бѫрзата ку̀чка, сле́пи кучина ра́йгя.
7. Ва́ли ме ў̀сто, о́ти ке те ра́скинамъ.
8. Ве́котъ е ска̀ла.
9. Со ту̀йгя пше́ница за́душа.
10. Отъ ў̀ста в' ў̀ста, на ца́ро в' ў̀ши.
11. Отъ свѝйня ме́фъ не́бидува.
12. Со́ го́ла ра́ка змѝя не се ва̀йкя.
13. Ато́ите се кло̀цаатъ, магарѝната оде́ваатъ.
14. По̀лека та́ да́леку.
15. По́йке днѝ отъ ко́лбаси.
16. Ко́а́ лажишъ, ка́й се пу̀лишъ.
17. Ма́жотъ со ко̀ла да но́сигъ, жѐната со́ ѝгла да ва́дитъ па̀ не се на́васува.
18. Ако бѝдамъ неве́ста ў̀ще е́днажъ, зна́мъ ка́ко да бацу̀вамъ ра́ка.
19. Ако па̀днамъ, па̀ ке́ ста́намъ.
20. Во́лкъ отъ пастарма не ў̀мира.
21. Кѫрвта во́да не се чинѝтъ.
22. Бра̀тъ бра́та не́рани те́жко кой го не́ма.
23. Бе́ли па́ри за цѫрни дни.
24. Попа̀ренъ отъ мле́кото, ду̀ва и отъ мащени́цата.

**Скоропоговорки.**

1. Бе́лъ пе́телъ бе́ла пе́пель пре́таше.
2. Пле́тваръ бе́лъ пле́тваръ.
3. Ра́солъ лошъ ра́солъ.
4. Ка́нтаръ катра́нъ те́гли.
5. По́тплуснатъ зе́лникъ го изе́довъ во де́лникъ.
6. Лѝмонъ кѝселъ на тѫрнов коренъ вѝселъ. *)

**Собствени мжжки имена.**

1. *Александъръ* — Алекса, Лека, Лече, Цанде, Цане.
2. *Атанасъ* — Ташко, Тасе, Тане, Танаско.
3. *Георги* — Гьорги, Гога, Гьока, Гоце, Гогале, Гьоре, Гьорче, Гоше.
4. *Григоръ* — Глигуръ, Гиче, Гицо, Глигурче.
5. *Димитъръ* — Димко, Дичо, Димушъ, Митушъ, Митре.

*) М. Цепенковъ — Мсб. кн. XV.

6. *Константинъ* — Костадинъ, Коста, Кочо, Коце, Коне, Дине.
7. *Никола* — Коле, Количъ, Коли, Николе.
8. *Петъръ* — Петре, Петрушъ, Пецо, Пере, Перканъ.
9. *Трайко* — Трайче, Тале.
10. *Йорданъ* — Орданъ, Орде.
11. *Христо* — Ристе, Ицко, Ицо.
12. *Харалампия* — Рампо, Рампе, Ампе.
13. *Теодоръ* — Тоде, Тодка, Тоше, Тодорчо.
14. *Михаилъ* — Мияйле, Миланъ, Мице, Миле.
15. *Илия* — Ильо, Илчо, Илчянъ, Личо.
16. *Пантелей* — Панте, Пантушъ, Пано.

**Собствени женски имена.**

1. *Анастасия* — Таса, Ташка, Тана.
2. *Виктория* — Вита, Вицка.
3. *Донка* — Дона, Доца, Дубника.
4. *Екатерина* — Ката, Катуша, Катерина.
5. *Мария* — Мара, Маца, Маре, Маруша, Марица.
6. *Теофания* — Фания, Ванка, Ванче.
7. *Захария* — Зака, Заче.
8. *Евгения* — Гена, Генче.
9. *Елена* — Ленка, Ленче.
10. *Спасия* — Паца, Аспасия.
11. *Пандора* — Панда.

## XII

# Носия и разни обичаи

Въ Прилѣпъ нѣма особена национална носия. Женитѣ изцѣло сж облѣчени въ дрехи европейска фабрикация — памучни, вълнени или копринени платове. А въ последно време всичко се носи, крои и шие по моднитѣ журнали отъ Парижъ и Виена. До скоро женитѣ имаха за горна дреха „*кюркъ*“ — отъ чоха съ подплата (капладисанъ) кожена, а около шията и отпредъ лисича кожа. На главата тургаха „*шамийче*“ памучно и „*чкепе*“ (копринено). На ушитѣ носятъ „*обѣдки*“ отъ златни монети (мендухии, махмуди и др.) Коситѣ си оплитатъ обикновенно съ две „*пръцлина*“ (плетенки). Въ по-старо време преди 60 год. сж носели и „пафти“. По интересна е мжжката носия. До преди 40-50 години на мода бѣха шаечни дрехи, отъ домашенъ шаекъ, цвѣтъ черенъ или чивитлия (тъмно-синъ). На краката слагаха „*пър-*

6. *Константинъ* — Костадинъ, Коста, Кочо, Коце, Коне, Дине.
7. *Никола* — Коле, Количъ, Коли, Николе.
8. *Петъръ* — Петре, Петрушъ, Пецо, Пере, Перканъ.
9. *Трайко* — Трайче, Тале.
10. *Йорданъ* — Орданъ, Орде.
11. *Христо* — Ристе, Ицко, Ицо.
12. *Харалампия* — Рампо, Рампе, Ампе.
13. *Теодоръ* — Тоде, Тодка, Тоше, Тодорчо.
14. *Михаилъ* — Мияйле, Миланъ, Мице, Миле.
15. *Илия* — Ильо, Илчо, Илчянъ, Личо.
16. *Пантелей* — Панте, Пантушъ, Пано.

**Собствени женски имена.**

1. *Анастасия* — Таса, Ташка, Тана.
2. *Виктория* — Вита, Вицка.
3. *Донка* — Дона, Доца, Дубника.
4. *Екатерина* — Ката, Катуша, Катерина.
5. *Мария* — Мара, Маца, Маре, Маруша, Марица.
6. *Теофания* — Фания, Ванка, Ванче.
7. *Захария* — Зака, Заче.
8. *Евгения* — Гена, Генче.
9. *Елена* — Ленка, Ленче.
10. *Спасия* — Паца, Аспасия.
11. *Пандора* — Панда.

## XII

# Носия и разни обичаи

Въ Прилѣпъ нѣма особена национална носия. Женитѣ изцѣло сж облѣчени въ дрехи европейска фабрикация — памучни, вълнени или копринени платове. А въ последно време всичко се носи, крои и шие по моднитѣ журнали отъ Парижъ и Виена. До скоро женитѣ имаха за горна дреха „*кюркъ*“ — отъ чоха съ подплата (капладисанъ) кожена, а около шията и отпредъ лисича кожа. На главата тургаха „*шамийче*“ памучно и „*чкепе*“ (копринено). На ушитѣ носятъ „*обѣдки*“ отъ златни монети (мендухии, махмуди и др.) Коситѣ си оплитатъ обикновенно съ две „*пръцлина*“ (плетенки). Въ по-старо време преди 60 год. сж носели и „пафти“. По интересна е мжжката носия. До преди 40-50 години на мода бѣха шаечни дрехи, отъ домашенъ шаекъ, цвѣтъ черенъ или чивитлия (тъмно-синъ). На краката слагаха „*пър-*

*тениці*", сжщи гамаши, но съ „*копци*" отъ телъ наречени мжжки и женски, по 10-15 реда. Тѣ стигаха до колене и се връзваха съ „*подвески*", памучни шарени ленти като коланъ дълги до 50-60 с.м. Следъ туй надѣзатъ се „*бечви*", отъ шаекъ, дреха съ два крачула, дълги до подъ колене, въ сѣдалището по-широки и съ два джеба; връзватъ се съ „учкуръ" около половината. На гърба надъ „*кошулата*" облича се „джамаданъ" или „елекъ" съ ржкави или безъ и се опасва съ „*поясъ*" вълненъ, дълъгъ до 3-4 м., широкъ около 25 с. м., боядисанъ червено или вишнево. Най-отгоре се облича „*салтамарка*", дреха съ ржкави и покрива гърба до пояса. Нѣкой носѣха „*доламче*" или „*ювче*" вмѣсто бечви. И то е шаечно, безъ ржкави и дълго до подъ коленитѣ. Цвѣтъ черенъ или тъмно-сивъ. На главата се туря „*фесъ*" съ „*пискюлъ*". По заможнитѣ мжже се обличаха въ чохени „чакшири", копринен поясъ, минтанъ чохенъ съ копринени гайтани. Следъ това, отъ преди 40-50 г. се въведе „*антерията*" дреха сигорно заета отъ битолскитѣ еврей, или цинцари. Тя е направена отъ памученъ платъ „*топче*" — „*маница*" разноцвѣтенъ. Въ по-старо време на пазаря идваха отъ Виена, а покъсно се изработваха и въ Сѣресъ. Материята бѣ една отъ най трайнитѣ и цѣло топче се купуваше за 18-20 гроша. Тъй, че антерията струваше около 40-50 гр. съ шевъ и хастаръ. Прилепската антерия има и своята история. Вънъ отъ нейната практичность, покрива цѣлото тѣло, като се препасва въ кръста, лека е и хигиенична, тя бѣ и най-дълготрайната дреха. Съ нея бѣха облѣчени и млади и стари. Антерията имаше и друга практичность. Тя можеше да се кърпи, като се смѣняватъ части отъ гърба на сѣдалището, или на ржкавитѣ. По нататъкъ пъкъ могатъ за кърпки да служатъ парчета съ други цвѣтове, ако нѣма сжщия И тъй, продължаваше да сжществува антерията съ години, като отъ празднично облѣкло се доведе до дѣлнично. Така продължи до неодавна, когато антерията взѣ да се измѣстя отъ панталонитѣ („вренски алища — вренска руба") и тя запази само дѣлнични дни за себе си. Въ празниченъ день гражданитѣ почнаха да се обличатъ въ европейски дрехи (костюми), каквито до скоро бѣха достояние само на „чорбаджийтѣ", които посещаваха Европа (Виена, Берлинъ, Лайпцигъ и др.). Така че Прилѣпъ въ праздникъ имаше изгледъ на европейски а въ дѣлникъ — чисто ориенталски. Тая метаморфоза би заблудила пжтника, ако гледа града само въ празникъ, или само въ дѣлникъ. Сжщото впечатление добива пжтника и за женския свѣтъ, който въ празниченъ день се облича въ последната Парижка, или Виенска мода. Като горна дреха надъ антерията се слагаше „*салтамарка*" отъ чоха за лѣтния сезонъ, а „*капутъ*" за зимния. Капута се прави отъ шаекъ — повече домашенъ, цвѣтъ различенъ (черенъ, синъ, жълтъ и пр.),

дълъгъ до глезенитѣ съ широки поли и коланъ отъ задъ. Капладисанъ съ кожа агнешка и около врата — яката и петоветѣ, съ кожа отъ лисица, или поръ. И тази дреха е много практична и топла, като обгръща цѣлото тѣло.



Прилепско семейство.

**Обичаи.**

Много отъ обичаитѣ изъ Македония и частно въ Прилѣпъ си водятъ началото още отъ языческо време, които отъ

сетне сѫ придобили и религиозенъ характеръ. Такива сѫ: „*коледа*“, „*сурова*“, „*водица*“, „*таяне*“ (на Иванъ-день) и мн. други. Ще споменемъ по редъ обичаитѣ при: раждане, кръщене, годежъ, вѣнчавка, погребение, гюргевъ-день, службитѣ, именни дни и др.

### При раждане и кръщаване

Новината за раждане се обажда по роднини и приятели отъ 7-10 г. дете, което изговаря: „здружи́о отъ не́на и та́тета да по̀велите, да до́йдете до́ма, ѝмаме де́те“. Женитѣ запитватъ какво е „детето“ мѫжко или женско, даравятъ „каначътъ“ съ нѣкоя пара. Следъ известието каненитѣ жени, пѫржятъ „питулици“ (мекици), ако сѫ близки съ родилката, слагатъ ги въ голѣма чиния, покрита съ копринена кърпа и веднага се отправятъ за при „леунката“. Въ едната рѫка държатъ чинията съ питулици, а въ другата шише съ вино или „авланче“ кана). По далечнитѣ роднини носятъ „сомунъ“ (пита) хлѣбъ, танхалва и вино. При посрѣщане у лехусата, гоститѣ поздравляватъ: „по́мози Богъ ха́й да ви е жѝво малото, да му сѫ жѝви родѝтелитѣ и за ра̀дость да му до́чекаме“. Следъ това отиватъ при новороденото, което е сложено до родилката, легнала и покрита съ копринени — скѫпи покривки. Малкото сѫщо е завито съ копринено юрганче и лицето му е покрито съ копринень „кафтань“. Гоститѣ повдигатъ покривката на бебето, за да го погледнатъ, поплюватъ го и гадаятъ на кого прилича повече на майката, или на бащата. После сѣдатъ около миндера, завежда се разговоръ какъ и кога се добило малкото. Почватъ да се явяватъ домашнитѣ една по една и казватъ на гоститѣ: „добре до̀шле сва́ке (или др.), що чинитѣ до́ма, що ти ѝйни Ге́оргия, невестата и т. н.,“ ще се изредятъ всички домашни членове. Следъ тия формалности поднася се черпня отъ „колакъ шекеръ“, локумъ или сладко и на край и питулици, поръсени съ захаръ. Отъ всичко донесено отъ гоститѣ поднася се на лехусата да хапни, за да ѝ дойде млѣкото. Ако има въ кѫщата жена дойка, ще задои новороденото и така стават близки — сродяватъ се двете кърмачета. На третата вечерь сбиратъ се близкитѣ роднини съ вечера у лехусата, като носятъ госби (мѣсено, печено, погача и вино). Вечерьта тургатъ надъ детето: книги, пари, и др. нѣща, за да наумяватъ на „наречницитѣ“, които ще дойдатъ посрѣдъ нощь да наричатъ за занятието и щастието на новороденото за презъ живота му. Лехусата до три дни не става отъ легло. За молитва време — 40 дни, лехусата ще се окѫпи съ бебето на баня.

На 40 день лехусата се завежда въ черква, придружена отъ свои жени (ако е по-млада) и следъ молитвата посещаватъ майката на лехусата, кумата и по-близки роднини,

които на излизане даряватъ бебето съ симидъ или хлѣбъ, яйце и пр. На първата недѣля, следъ раждането, обикновенно става кръщавката въ черква. Кумътъ дарява детето съ нови дрехи. Обикновение е кумътъ да нарича името, което пази въ тайна отъ домашнитѣ. Никога кумътъ не дава своето (лично) име на новороденого (ако е мѫжко). Въ постаро време кумътъ обаждалъ името въ кѫщи, чакъ при черпенето, а въ последно време това вършатъ деца, които, щомъ чуятъ кума да произнесе името въ черква, тичатъ въ кѫщи да обадятъ и вематъ „бакшишъ". Следъ черпнята даряватъ кумътъ и семейството му съ подаръци. Прилепчанката много грижливо гледа детето си до три години, до когато и нѣкои жени доятъ. Голѣма е плодовитостьта на прилепчани. Това личи по голѣмия брой деца въ кѫщитѣ, училището и улицита. Рѣдко е кѫща съ по-малка челядь; мнозинството сѫ съ по 5—6—8—10—12 деца.

### Годявка

Въ пос едно време и годявкитѣ се модернизираха, въ смисълъ, че момата и момъкътъ си правятъ изборъ сами по вкуса, а не както е било въ миналото. При все туй много още семейства пазятъ традицията отъ по-старо време. Обикновенно момата като навърши 18 години замислюватъ родителитѣ ѝ за годежъ, а на момъка — 20 и нѣкоя година. Въ Прилѣпъ царѣше голѣма изолираность на момитѣ отъ момцитѣ. Обичай, сигурно, повлиянъ отъ харема (турски). Момата рѣдко се являваше на вънъ по улица, разходка или гости. З нея имаше нѣколко само дни презъ годината, когато трѣбваше да излезе вънъ отъ кѫщи. Тѣ бѣха: гроздоберъ, причестна, на сватба, на Варошъ — за на манастиръ (презъ великитѣ пости, или петъкътъ на Великденъ) и на Селце (3 день на Великденъ). Презъ всичкото друго време на годината прилепската мома стоеше въ кѫщи да работи, помага на майка си, и ако иска да излези до пѫтната врата, трѣбва да си покаже само главата, да погледни и да се прибере задъ портата, особено пъкъ като минаватъ нѣкои ергени (младежи). За туй и годявкитѣ ставаха най-често следъ посоченитѣ по-горе дни, когато момата излизаше премѣнена и грижливо натъкмена, знаейки, че може да стане изборъ съ нея. Щомъ, по тоя начинъ, се хареса нѣкоя мома, само на гледъ разбира се, пращатъ се *„стройници"* (посрѣдници) до родителитѣ ѝ и се прави предложение за момъка. Изучватъ се следъ туй отъ едната и другата страна, ако сѫ непознати, за имотното състояние, занятието на момъка, или нѣщо изъ миналото на момата и всичко туй по околенъ пѫть, чрезъ съседи, или роднини. Ако има харесване отъ дветѣ страни оговарятъ се условията: зестра, (която играела най-важната роль), прика и пр. Обикновенно въ Прилѣпъ момата дава на

момъка суми отъ 10—20—50—80—100 и повече лири и „рубата“ приката. Така бѣ въ миналото, така е и въ по-голѣмъ размѣръ даже и днесъ. Ето защо, много бащи съ 3—4 моми, макаръ и съ завидно положение, чувствуватъ тежкия товаръ на мѫженето. Следъ сключване условията при годежа, веднага излизатъ „каначи“ съ бомбончета (колакъ шекеръ) да известятъ роднини и приятели за годежа отъ дветѣ страни. Сѫщевременно размѣнятъ се и малки „дарове“, нареченъ „малъ раунъ“. До недѣлята става „голѣмъ раунъ“, нареченъ още „*строи*“, когато се канятъ пакъ гости мѫже и жени и начело съ свещеника се ходи въ домътъ на момата. Напредъ върви на процесията момче съ „табла“ на глава, въ която сѫ сложени подаръцитѣ за момата (жълтици, пърстени, обетци, шапка и др.). Става обручението и се връщатъ сватовщината пакъ по сѫщия редъ, но отъ друга страна по другъ пѫть). Въ таблата сега сѫ сложени дароветѣ на момата за зета и домашнитѣ му (бовчалъци и др. нѣща). Следъ туй вече момъкътъ е свободенъ да посещава годеницата си въ кѫщи, но винаги въ присѫтствие на родителитѣ ѝ. Сега, обаче, годеницитѣ сѫ свободни да ходятъ сами, когато и кѫдето пожелаятъ. Презъ всичкото време до сватбата годеницата е обсипвана съ разни подаръци. За „причестна“ за „тримиръ“, за „поклади“, за „Великденъ“ и др. по забележити дни, ако има презъ годежния периодъ такива. Когато и да се случи годежа, сватбитѣ винаги ставатъ следъ Гюргевъ-день, а най-вече презъ цѣлото лѣто до Кръстовъ-день.

### Сватби.

Като наближи времето за сватба „крой се рубата“, сиречъ поржчватъ се горнитѣ дрехи (рокли), „кюркои, сакой“, съ по 5—6 рокли, 2—3 роби, 1—2 кюрка и сако. Въ четвъртъкъ предъ сватбата водятъ годеницата на баня, придружена отъ много жени, близки и роднини, като предварително ангажиратъ отдѣлна „курна“ на банята. Вечерьта у годеницата има гостба за близкитѣ роднини, които иматъ моми и носятъ мѣсени (баници) работи. Тогава се прави списъкъ на кѫщитѣ, които ще се канятъ на сватба. Едни се каня́тъ за вечеря (сѫбота у момата и недѣля у момчето) а други не. Въ петъкъ рано излизатъ „каначитѣ“ — 2—3 момчета съ по 50 и повече „тескерина“ (сватбени покани) и обикалятъ кѫщитѣ, казвайки: „сдрӯжио отъ татета и не́на (или други лица най-стари въ кѫщата), да по́велите, да до̀йдѝте въ са́бота (или недѣля) на ве́черь на сва́тба“. Въ сѫщата вечерь у момата има голѣма трапеза (до 100 — 200 души и повече), на която се слага: хлѣбъ, чорба, яхния, печено и сирене, ракия и вино. Свири „чалгия“ (цигулари) отъ 1—2 цигулки, дайре и лаута. На женитѣ се слага отдѣлно, на мѫжетѣ отдѣлно. Прислугата е бърза и акуратна.

Изобщо прилепскитѣ сватби се отличаватъ съ своя строгъ редъ и добрия вкусъ. Опредѣлятъ се съ време хората за прислуга и всѣки знае своята длъжность. Обичай е да се критикува следъ сватбата отъ присѫтствующитѣ дали сѫ останали доволни отъ храната, отъ реда и пр. и пр. Тая вечерь у момчето нѣма никакви приготовления, часть отъ домашнитѣ и близкитѣ посещаватъ вечерата у момата. Другиятъ день (недѣля) отъ рано още свирятъ „чалгаджийтѣ“; у момкови и у момата идватъ гости на честито. Следъ обѣдъ къмъ 3—4 аса сбиратъ се сватовегѣ отъ двегѣ страни и потеглюватъ отъ момкови у момата. Посрѣщатъ ги любезно у момата, почерпватъ се и излиза момата. Преди да напусне бащината си кѫща момата дарява домашнитѣ си, цѣлува ги и при раздѣлата има проливане на сълзи. Следъ туй потеглюватъ общо всички сватове за въ черква, кѫдето ще стане вѣнчавката. Момата се извежда отъ кѫщи отъ братята си, или най-близкитѣ момчета. При вѣнчавката кумътъ или кумата хвърлятъ ечмикъ съ бомбони. Женитѣ събиратъ задържанитѣ зърна ечмикъ у поповата брада за здраве и мѫжки деца. Следъ вѣнчавка вървятъ напредъ младоженцитѣ, хванати подъ рѫка и като стигнатъ у момкови, хвърлятъ пари въ двора на кѫщата домашнитѣ му. Излиза свекъра съ погача въ рѫце и спира предъ булката, която прави 3 пѫти поклонъ, дарява свекъра съ „кошуля“, дарява и малки мѫжки деца, и подъ рѫка съ свекъра влиза въ стаята, кѫдето я посрѣща свекървата, сѣднала насредъ „куйки“ (стаята съ оджакъ-коминъ). И тукъ булката прави 3 пѫти поклонъ предъ свекървата, като слага дветѣ рѫце на погачата; цѣлува свекървата и я дарява „кошуля“. И на булката се дава дарь (обетки, алтънъ и др.). Следъ туй булката бърка въ пазвата на свекървата, за да пипни гърдитѣ, що сѫ доялн зетътъ, подъ свекървата изливатъ вода и се смѣятъ, че отъ радость тя (свекървата) си пуснала водата. Завеждатъ булката при „оджака“ и 3 пѫти допиратъ главата ѝ до него за да не бѣга отъ кѫщи, а да е привързана, сиречъ чукната отъ оджака, дето казватъ у насъ.

Въ недѣлята ще има увеселение у зетътъ, а у момата е вече глухо. Каненитѣ на вечера пристигатъ по-рано и си заематъ мѣстото: мѫжетѣ въ двора или изъ чардацитѣ, а женитѣ по стаитѣ. И тукъ ядене, пиене има въ изобилие. Прислугата винаги е наразположение на гоститѣ и съ акуратность изпълнява всѣка почти прищевка на последнитѣ. Веселието, придружено съ „чалгаджийтѣ“, продължава до късни зори. Въ старо време палѣли сѫ и огнове посредъ дворъ, правѣли сѫ карнавали (мечки или селска невѣста), пекли кокошки и много други произволи и прищевки на свадбаритѣ. Въ понедѣлникъ рано още ще посетятъ булката роднителитѣ ѝ съ „сутлиачъ“ и симиди да я „заранатъ невѣс-

тата", и следъ обѣдъ, около 4—5 часа, идватъ при булката сватовщината съ голѣмъ калабалъкъ отъ жени, мѫже и деца. По туй време идватъ и кума, деверитѣ (шафери), старосва- то и по-близкитѣ роднини, всички съ локумъ, пандиспанъ, или др. сладки работи. Въ понедѣлникъ вечерь свекървата дава на булката ечмиченитѣ зърна събрани отъ брадата на попа при вѣнчавката, да ги гълтне и да пийне вода отъ „ибрика" бакъренъ, за да ражда мѫжки деца. Въ вторникъ сутриньта пакъ има посрѣщане на гости на „блага ракия", когато се излага всичката прика на булката, за показъ на гоститѣ. Вечерьта (вторникъ) ще има първиче у родителитѣ на бул- ката. Сбиратъ се роднини и приятели до 20-40 души у мо- мъка и ходятъ на гости (първиче) у „дѣдото" (бабалъка). Слага се на гоститѣ най-разкошна трапеза съ меню: супа, яхния, печено, кокошки, гъски. пуйки, баници. баклава, пло- дове и разни питиета. Въ четвъртъкъ вечерь подобна тра- пеза се слага у момкови сиреч, „сватовщината ще дойди на „първиче". И тукъ е сѫщиятъ, ако не и по-голѣмъ разкошъ. Въ петъкъ вечерь младоженцитѣ трѣбва да спятъ въ чужда кѫща, обикновенно сестра или братъ на зетътъ. Следъ туй се повтара посещението у сватовщината „на вториче" и следва гоствуването у разнитѣ роднини, кумове, девери и пр. Не- дѣлнитѣ дни булката се „шета" изъ роднинитѣ. Сбиратъ се 15-20 жени, предимно млади и придружаватъ булката изъ кѫщитѣ, що посещаватъ На всѣкѫде се слагатъ на булката бомбони (или леблеби шекеръ). На 6-тѣ недѣли булката се завежда въ черква пакъ съ голѣмо тържество. Сбиратъ се жени голѣмъ калабалъкъ и придружаватъ булката, като всѣка една я дарява съ по нѣколко симиди, тъй че цѣли бохчи събиратъ отъ тѣхъ.

### Умирачка

Когато се разбере, че болниятъ е за умиране, всичкитѣ му роднини и приятели го посещаватъ да се прощаватъ съ него. При туй кани се свещеникъ да му чете молитва и да го при- чести. На смъртното легло, при умиращия, стоятъ обикновен- но по-старитѣ жени и недаватъ да се говори до като „не му излѣзи дущата", за да не се върни последната и да не се мѫчи много умиращия. Като се разнесе новината за ум- рѣлия, прииждатъ жени, забрадени съ черни „шами" (кърпи), носящи съ себе си свѣщь и китка цвѣте съ босилъкъ. При влизане утѣшаватъ домашнитѣ съ думитѣ: „Вйе да стé жй- ви, да ви сѫ жйзи децата, или дóмакина, Рйсте, ве óстай"; подиръ това кръстатъ се, палятъ свѣщь, цѣлуватъ ржка или челото на мъртвеца и сѣдатъ наредъ съ другитѣ, около ум- рѣлия. Почва оплакването на починалия, като всѣка една жена (отъ близкитѣ му) ще го „реди" (тѫжи) и ще описва въ подробности неговото житие въ плачъ, при еднообразни

меланхолични напѣви. Въ туй време едни отъ домашнитѣ метатъ изъ кѫщи, постилятъ хубави килими, варятъ пшеница, а други доставятъ отъ чаршията мед , хлѣбъ, поржчватъ „ковчегъ" (сандъкъ) и пр. На излизане на женитѣ се дава парче „сомунъ" (хлѣбъ) топнатъ въ медъ. Умрелиятъ държатъ въ кѫщи 24 ч. Следъ туй пристига публика за погребението, свещеницитѣ и подиръ кратка молитва въ кѫщи се вдига мъртвеца. Начело на процесията вървятъ серафимитѣ, пѣвцитѣ, духовенството, мъртвеца, мѫжетѣ, които съ редъ държатъ носилото и женитѣ. Домашнитѣ на умрелия съ облѣчени въ най-хубавито облѣкло. Бие клепалото, като издава траурни мелодии и се стига въ черква. Въ кѫщи оставатъ само служащитѣ, почистватъ, изливатъ водата, що се намѣри готова въ кѫщи. Следъ опѣлото въ черква свещеника извѣстява дарението на черквата въ пари, имотъ или др. нѣша и се потеглюва за гробищата. Предъ самитѣ гробища има „починалище" — плоча дѣто се слага мъртвеца и се чете последня молитва. На гроба се прочита последно „упокоение", развързватъ пояса на панталонитѣ на умрелия, за да може по лесно да се разложи трупа, прибиратъ скъпи предмети (пръстени) ако има, разкъсватъ копринените рокли, ако има такива, за да не бѫде разкопанъ трупа отъ апаши, цѣлуватъ за последенъ пѫтъ домашнитѣ умрелия, и следъ туй спуска се въ гроба и се посипва съ пръсть, като всѣки хвърля по шепа и произнася думитѣ: „богъ да го прости".

Раздаватъ на публиката хлѣбъ съ медъ и сирене или маслини и се разотиватъ. Въ кѫщи ще се върнатъ само близкитѣ и на тѣхъ се слага ядене. Следъ туй почватъ грижи за успокоение душата на починалия, като се правятъ парастаси на 3-я день, 9-я день, 6 недѣли, 3 месеци, 1 година и т. н. А на тритѣ години обикновенно се разкопва умрелия и коститѣ се прибиратъ въ малко сандъче, носятъ се въ черква опѣватъ се и тамъ стоятъ до 40 дни и т. н. Въ последно време тоя обичай е по-забравенъ. Въобще прилепчани полагатъ голѣми грижи следъ смъртьта на умрелия, и може да се каже повече отъ колкото е ималъ такива приживѣ.

### Какъ тѫжатъ попъ умрѣлъ.

(Записалъ Марко К. Цепенковъ)

*Майката на попа почва да тѫжи:*

Лéле, сйнко, óче свéти!
Що ми умре ти безъ врéме,
Уще млáдо и зéлено;
Ти сѫрцево ми изгоре.
Попáдия си пóцѫрни
У'ще млáда и зéлена,
Я óстаи ти вѫрзана,
Отъ сéкого прекáрвна
И во цѫрно облéчена.
Му остаи два сйрака
Да й гледа, да й рáсти:
Едно мáшко, друго жéнско.

Ти за мàшкото нарàча
За да го ўчиме книйга,
За да знáй да ни пéй,
Да се ўчи попъ да бѝди.
Ние нéго кé пўщиме,
Кòга кé си той порастѝ,
На дàскалъ, за да се ўчи,
И пóсле попъ да се стóри,
И тéбе да те зàмени.
Леле, сѝнко, пóпе Костадине!
Кàко ке те забóраамъ
И кàко ке те прéжаламъ
Дéка младо ти ми ўмре.

*Идва майката на попадията*

Ела, свайке, ти да вѝдишъ,
Ти да вѝдишъ, що не нàйде:
Зéтъ ти пóпо що ни ўмре,
Мéне стáра ме изгóре,
И кéрка ти я пóцжрне.
Плáчи, свáйке, да плàчиме
И кóси да изкóрниме,
Жѝви въ зéми да влéзиме.
Защо сме да живéеме,
Поцжрнети кàко глáмна,
Ф кўйки до вéкъ затвóрени.

*Свайкята тжжи зета си*

Жáламъ, свáйке, емъ си плàчамъ
И до Бóга ясъ ке вѝкамъ
За óвай тáксиръ що не нàйде,
Ой ти, пóпе, Костадине!
Що те нàйде, що ми ўмре,
Уще, млáдо и зéлено?
Що óстай два сирáка,
При кéрка ми да ѝ глéда
Цжрна, тéмна дур дòвека
Отъ сéкого прекáрана
Пóврати се, оче свéти,
Отъ кáй що́ си кѝнисало,
Не остàвай твòйте дéца,
Твóйте дéца сирáчина
И твóята попáдия
Поцжрнета дур дóвека.
Сѣ'кой кой що пóшолъ
Дóма вéке не се врáтилъ,
Тамо кóски си óстаилъ.
Ой те, керко, попáдио!
Що ти бѝло нарéчено,
Кóга ти и се родѝло
Отъ пўстите наречници,
За да остàнишъ вдóица
И да ўмришъ поцжрнета.
Лéле, Кéрко, до Гóспода,
Що те нáйде тéбе млáда!

*Попадията тжжи*

Плáчи, майче, да плáчиме,
Мóите тáги да жáлиме,
Ф цжрно да се облéчиме,
Ф кўйки да се затвóриме
И сѝраци да глéдаме.
Пóпе, пóпе, дóмакине!
Що е óза, що ми стóри,
Ме óстаи со сѝраци
Мòшне мáли, ем неврéдни,
И ти мéне ме поцжрни.
Кáко кáилъ ти се стóри,
За да ўмришъ уще млáдичъ.
Ф цжрна земя ти да влéзишъ,
Ичъ сóнце ти да не вѝдишъ,
Ни отъ вéтеръ да се лáдишъ,
Тáмо кòски да óстаишъ.
Лéле, лéле, ясъ сѝрота,
Ясъ сѝрота до Гóспода,
Си óстанавъ кукàйца,
За да кўкамъ дуръ дòвека,
Дўръ во грóбо да сѧ влéзамъ,
И тóгай ке забóраамъ.
Лéле, лéле, до Господа!

*Тжжене на Тале Христовъ (убитъ презъ възстанието)*

Ле́ле, Та́ле, ле́ле сѝнко,
Ле́ле е́денъ на ма́йка га̀ленъ;
Ка́ко сѫ̀мъ те, сѝнко, изгле́дала,
Тѫ̀йги рабо́ти сѫ̀мъ тка̀ела,
Тѫ̀ку, сѝнко, да те изѫ̀чамъ,
А за́що сѫ̀мъ те, синко, изѫ̀чила
Сжрдцето да ми го̀ изго́ришъ.
Дате сто́ри ма́йка учѝтель,
Па по́сле да ста́нишъ на́чалникъ
За пустата, сѝнко, сло́бода.
Оста́йте ме се́стри, ма́йки
Сжрдцето да ми о́лекни.
Та́ле Хрѝстовъ на́чалнико,
Прѝказано в' се́ла и градой.
Ко́га, сѝнко, отъ до́ма изле́зе,
За пѫ̀ста пла́нина да за̀минишъ,
На ма́йка да ѝ нека̀жишъ,
Са́мо то́, сѝнко, ми на́рача:
Ако, ма́йко, отъ ко́накъ ме
по̀баратъ
Да ка̀жишъ, ке си до́йде кай
не́дела.
Ама, сѝнко се изла́га,
Тѫ̀рски кѫ̀ршумъ те́ про́низа,
Ко́ски о́стай по пла́нина,
Нѝгде ма́йка не те на́йде.
Ако до́ма, сѝнко, ми умре́ше,
Ма́йка, сѝнко, ке ми те сто́кмеше.
Ама́ ти, сѝнко, ме о̀стай за та́я
пѫ̀ста сло́бода,
Цжрна, те́мна по зе́мята.
Огно да ѝзгори тия пѫ̀сти
тѫ̀рци.
Що́ ви зе́до сѝте на̀душа,
17 ма́йки изго́ревме,
Ле́ле Аке́кса Нуневъ,
Ле́ле Але́кса Спѝровъ,
Ле́ле Але́кса В тинъ,
Ле́ле Атанасъ Катинъ,
Ле́ле Дѝмко Слѝвяновски,
Ле́ле Калѫ̀гера Костадина,
и т. н.

(Слушана отъ Ц. Ал. Колищъркова)

## Служби.

Ето единъ обичай, за който много държатъ сърбитѣ, твъдейки „кой слава слави е читавъ сърбинъ“ — Нека видимъ дали нашитѣ „служби“ приличатъ на сръбската „Слава“. Отговарямъ категорично „*Не*“.

Службитѣ ставатъ така. Всѣка кжща си има свой патроненъ праздникъ — *св. Петка* (14 октомврий ст. ст.), *Димитровъ-день* (26 октомврий), *св. Враче* — св. Козма и Дамянъ (1 ноемврий), *св. Арангелъ* (8 ноемврий), *Пречиста* (21 ноемврий), *св. Никола* (6 декемврий), *св. Георги* (26 ноемврий). Иконата на тоя светия се намира въ домашния иконостасъ. Въ навечерието на праздника свещеника обикаля кжщитѣ празднуваши и „крева лепъ“. Всѣка кжща си приготвила „поскура“ (литургия — на тегло 200—300 гр.) и кога дойде попа слага поскурата върху чиста кърпа и дава я на нѣкое дете или възрастенъ мжжъ на ржцетѣ, отсича съ ножче трижгълна частица и поднася я на челото, гърдитѣ и корема на детето, произнасяйки думи: *Велико име, светая Тройца, пресветая Богородица, помагай намъ*“ и спомина домашнитѣ живи имена. Това се повтаря до 3 пжти. Откжсва частица отъ литургията,

дава да хапне момчето, друга частица пуска въ чаша съ вино, завива поскурата въ кърпата и си ходи. Така свършва религиозната часть на праздника. Ако домакина обича и има състояние, слага трапеза на близкитѣ роднини и приятели тая вечерь (срѣщу праздника). На трапезата се слага: чорба (постна отъ риба, или блажна), яхния съ месо, кокошки или гжски пълнени, вино, плодове (орѣхи, ябълки). Ако е постно време: грахъ пърженъ, сарми отъ зел , риба лѣтница (охридска). Ядатъ, пиятъ и се веселятъ гоститѣ до полунощь, когато се разотиватъ. Другия день — на праздника, ходятъ въ черква и на обѣдъ ще иматъ нѣкой най-близъкъ гостъ. Съ това свършва „службата". Какъ празднуватъ сърбитѣ своята „Слава". Срѣщу праздника нѣматъ никакъвъ религиозенъ обичай, нито даватъ гостба (вечера). На праздника иматъ голѣмъ парастасъ съ варена пшеница, приготвена съ разни миризми и захаръ. Поставятъ тепсията на маса посрѣдъ стаята, около която гори презъ цѣлия день ламбада—свѣщь дълга до 1 метъръ. Правятъ 3 колаци отъ най-хубаво брашно. Единиятъ е въ форма на геврекъ. Идва попа. Канятъ се приятели и роднини да присжтствуватъ на церемонията „чупене колачъ" и пр.

Цѣль день идватъ имъ гости, черпятъ се съ сладки, пшеница, сладкиши и др., а свѣща си гори. Нѣма обѣдъ, нито вечеря за гоститѣ. Сърбитѣ тачатъ „славата" си като Великдень. Сждете сега има ли нѣщо общо на нашата „Служба" съ сръбската „Слава".

## Коледуване.

На 24 декемврий (ст. с.) следъ полунощь излизатъ да коледуватъ децата до 15 годишна възрасть. Наговарятъ се още презъ день група махаленски деца по 4—6—10, че ще ходятъ задружно на коледе. Всѣко си приготвило „коледачка" — отъ буково дърво, дълга около 40—50 с. м и на единия край подкржглена. „Торбето" и коледачката стоятъ окачени на стената. Тръгва групата отъ кжща въ кжща, като удрятъ по портитѣ съ коледачкитѣ и викайки „Коледе бабо, коледе", до като имъ се отвори. Домакина приготвилъ кестене, смокви или орѣхи и се даряватъ коледаритѣ. На излизане последнитѣ пѣятъ общо: „И въ година изчекале, сосе ваша мила рода". Коледуването продължава до зори. Презъ туй време — отъ срѣдъ нощь, в ѣка кжща е будна. Всички сж раздвижени: децата ходятъ на коледе, майка а мѣси рано хлѣбъ и погача, другитѣ посрѣщатъ коледаритѣ, бащата ходи въ черква и отъ тамъ рано още на дюкяна. Тази нощь цѣлия градъ ехти отъ викъ и тропотъ на коледаритѣ.

*Сурова (нова година).*

На сурова въ последно време не ходятъ вече децата изъ града. Тоя обичай е забравенъ въ града. Празднува се по селата. За нова година въ Прилѣпъ е обичай да се гледа „късмета“ на кѫщата и семейството. Тогава мѣсятъ „кора“ (баница), въ която майката сложила сребърна пара. На обѣдъ бащата дѣли баницата на всички членове отъ семейството, на дюкяна, нивата, лозето, добитъка и кѫщата и гледатъ у кого се падне парата, у него ще е „късметя“ презъ годината.

*Водици.*

На 7 януарий (женски водици) нареждатъ се момичета отъ дветѣ страни на църковнитѣ врати, пѣятъ на богомолцитѣ, които ги даряватъ съ нѣкоя пара.

Оганъ го́ри о́на стра́на
Ве́тѫръ веи нѐ го га́си
Ро́са ро̀си не́ го га́си

Следъ черковниятъ отпускъ сбиратъ се по 4—5 момичета и посещаватъ кѫщитѣ, като пѣятъ, и хванати за ръце обикалятъ на хоро.

Ста̀мянине до́макине,
До́ма ли си, а̀ли не си?
Ако спиешъ разбу̀дисе;
Ако пиешъ, весе́лисе и по-нататъкъ:

Има майка мѝла сина,
Мѝла сина Костадина,
Про́мени го на́кити го,
Во свѝлено копринено.
Олаша му свѝленъ по̀ясъ.
За̀качи му сре́бренъ дѝвитъ,
Па́ го пу̀щи на́ ма́настиръ,
Да си у̀чи бе́ла кнѝга,
Бе́ла кнѝга цѫрно пѝсмо.

**Поклади (заговезни).**

На поклади мѫжетѣ ходятъ въ черква на вечерна, а жените носятъ на гробища „кора“ (баница) и раздаватъ за „душа“ на умрѣлитѣ. Следъ черква излизатъ отъ кѫщи младитѣ, особено булкитѣ, и посещаватъ родителитѣ си, постаритѣ братя, или сестри и пр. и по-близки роднини, за да се прощаватъ. Цѣлуватъ се и си казватъ: „прощайте“, като отговарятъ „Бо́гъ да́ про́сти“. По това време улицитѣ не се разминаватъ отъ калабалъкъ на хора. Вечерьта обикновенно се събиритъ по 2—3 семейства (най близки тѣ) и правятъ обща трапеза, понеже всѣки идва съ вечерата у най стария по

възрасть. Преди да сложатъ вечерата, почва прощаването. Сѣда най-старий членъ въ кѫщата (баща, дѣдо или братъ) и всички по-млади отъ него, ще спратъ предъ старий членъ, ще коленичатъ 3 пѫти, правейки коленопреклонно поклонъ, и изговаряйки думата: „прощайме“ като получава отговоръ: „Богъ да прости“; цѣлува рѫка и сѣда до старий. Следва № по редъ (споредъ възрастьта) другъ, който прави сѫщата церемония на първия (старий) и втория и т. н. до като се изредятъ всички въ кѫщата, Почва вечерата. Ядатъ и пиятъ общо, обикновенно: чорба отъ риба, караванче — риба лѣтница на оризъ и „кора“. Следъ вечерата взима най-старий „сукалото“ (точилката), вързва на единий край връвь отъ слабо осукани кълчища, запалва свободния край и нарича: „ето това за домакинотъ“. Ако се засили пламъка по връвьта, ще бѫде живъ здравъ, ако ли не, ще боледува; следва по сѫщия начинъ за всички присѫтствующи, за дуйкяна, кѫщата и др. имотъ. Подире на останалата връвь вързва „колаче“ отъ халва и поднася на всѣки до устата да лапни съ махане; по сѫщия начинъ връзватъ яйце варено и се „амка“ да се лапни цѣло. Който успѣе да го лапни, ще бѫде на добро. Обѣлва се яйцето, прерѣзватъ го на половина, наливатъ вино въ него, и пиятъ всички за здраве. Черупката на яйцето грижливо се събира, и се хвърля презъ стѣната на улица, за да бѣгатъ бълхитѣ отъ кѫщи. Пѣятъ се пѣсни и така въ приятно и весело настроение прекарватъ до късно, когато се разотиватъ съ благожелание за „леки пости и на Великдень со здраве“.

Другиятъ день е „*чисти понедѣлникъ*“. Женитѣ ще изварятъ въ гореща вода всички сѫдове, що има въ кухнята (ще постнатъ), ще ператъ и почистатъ. Тоя день не готвятъ нищо за ядене. На обѣдъ слагатъ зеле кълцано, „расолница“, посолена съ лютиви чушки, пиперки кисели и пр.

### Тримиръ.

Старитѣ жени, обикновенно, не ядатъ въ понедѣлника и вторника на първата седмица отъ велики постъ, — „държатъ тримиръ“. Ходятъ редовно въ черква утро и вечерь и чакъ въ срѣдата ще се напиятъ въ черква отъ „пеяната“ вода („нагезмо“) и ще се нахранятъ. На годеницитѣ носятъ отъ при момчето: лимони, портокали, боза, хошафъ, чукана пшеница и др. плодове. Всѣка кѫща обезателно отъ вторникъ вечерь още ще изчука пшеница въ „дибекъ“ и въ срѣда ще се вари и приготви съ конопни зърна. Отъ пшеницата разнасятъ съ „котлина“ по роднини и комшии. За обѣдъ ще има и зелникъ съ коприви.

## Мартеници.

Срѣщу 1 мартъ правятъ „мартинки“ отъ бѣло и червено предено и слагатъ на ржцетѣ, шията, краката на децата, казвайки имъ, че щъркътъ, лястовичката, куковицата и другите прелѣтни птици ще имъ донасятъ подъръци: ризи, гащи, чорапи и пр. Щомъ видятъ децата първия щъркъ или лястовичка, изваждатъ мартинкитѣ и ги слагатъ по клонкитѣ на зелено дърво, пѣейки:

Щъркъ, щъркъ балáбанъ,
Пóлна пушка шарлаганъ,
Нá ти мáртинка
Дáй ми кóшула.

Другиятъ день рано още майката окачила кошюлче на дървото, като казва на дегето, че дошълъ щърка, взелъ мартинката, и оставилъ кошюлчето.

## На кукайца.

Обичай е презъ пролѣтьта, докато се чуе куковица, пупунекъ, щъркель и лястозичка да пропѣятъ, да хапнуватъ (закусватъ) нѣщо преди да излезнатъ отъ кжщи хората, за да не ги „разбие“ птицата, та да ги боли глава. За тая цѣль, около Благовещение (25 мартъ), излизатъ всички по нивята, или лозята, за да чуятъ „кукайцата“ и „пупунецотъ“ и сѣдатъ тамъ по 1 часъ и повече. Ако се случи да не чуятъ, излизатъ другата недѣля и т. н.

## Гюргевъ-день.

На 22 априлий (ст. ст.) срѣщу Гюргевъ-день, излизатъ децата следъ обѣдъ и ходятъ по рѣкитѣ да бератъ върбови пръчки, други пъкъ излизатъ по чаиритѣ съ тесли и копаятъ „базье“ (чимове). Щомъ се върнатъ децата, слагатъ върбови клончета по две отъ всѣка страна на вратитѣ, като почнатъ отъ пжтната и свършватъ до заходитѣ. Съ върбовитѣ клонки слагатъ и листа отъ вратика (равнецъ—отъ сѣнникоцвѣтнитѣ растения). Предъ прага на всѣка врата слагатъ „*базъ*“. Сутриньта рано, преди да излезе човѣкъ отъ кжщи, пускатъ кучето да прескочи прагътъ на пжтната врата, отъ страхъ да не направилъ нѣкой магия на кжщата или хората, и ако има такъва, на кучето да се сбждне. Следъ черква всички се „търгатъ“ (мѣрятъ) на кантаръ, окаченъ на зелено дърво. Всѣки при мѣренето, трѣбва да има великденско яйце въ джоба. — Обичай е на Валикдень всѣки да има червено яйце въ джоба, когато се чете въ черква първъ пжть „Христосъ Възскресе“, като внимаватъ да не се счупи. На връщане отъ черква здравитѣ яйца се турятъ предъ иконата и се взематъ

отъ тамъ на Гюргевъ-день при „търгането“ и кога вали градушка се поставятъ на двора, за да престани градушката. Още, при мѣренето, прикачватъ на пояса или въ пазвата листа отъ „вратика“. После правятъ „нишалки“ (люлки), пакъ на зелено дърво, пѣятъ пѣсни на лицето, което се „ниша“ (люля).

### Гюргевъ-денски пѣсни.

*На момата.*

I

Нишàлой се
Мàлой мóме
Гю̀ргеле (2)
Фáнка се нйша
А Гю̀ргеле.
Гьорги я̀ гледа (2)
Отъ прéку чáрдакъ

II

Прéлетале дзá гу'лаба
Отъ прéку дàба.
Крóтко вжрлайте, á Гю̀ргеле
Мóето мóме,
Отъ грáнка в'грáнка
А Гю̀ргеле
На Гóга в'рáка.

III.

Нишàлой се малой, мòме,
Гю̀ргеле
Чйе е кéрче налéлейче Гю̀ргеле
Чйé дà е мáйкино е, Гю̀ргеле
Мáйкино е тáтково е, Гю̀ргеле.

IV

Прéлетале двà гу̀лаба,
отъ дáба,
Не ми били двà гу̀лаба,
Гю̀ргеле
Ту̀ку биле двá стрóйника по
мòме,
Прáво т'жргаа кàй Трóмпевци.
Яже яжливо, а Гю̀ргеле,
джрво шу̀пливо,
Крóтко вжрлайте, а Гю̀ргеле,
мóето мóме,
Дá не ми падни, да с'убие,
Гю̀ргеле.

### Духовъ—день

Старъ обичай бѣше за Духовъ—день да ходятъ по гробищата въ петъкъ, сжбота и недѣля, като презъ всичкото време се носѣха погачи, баници, кисело млѣко, варень оризъ, яхния съ месо, пченица варена, сирене, вино и др. хранителни продукти, стойностьта на които не бѣше малка сума. Следъ време общината (черковната) ограничи туй ходене само 1 пжть — сжбота, или недѣля и то съ по-скромна трапеза. Носятъ още и „бардачина“ (стомнета) пълни съ вода и съ орѣхови листа въ тѣхъ. Отъ продуктитѣ раздаватъ си една на друга, а „бардачината“ даватъ на лице, отговоряще на пола и възрастьта на умрѣлия, зарадъ когото се даватъ тѣ. На духовъ-день мнозина посещаватъ и „лѣковититѣ“ води: „самовилецъ“, „долна и горна дувоа вода“, намиращисе въ околностьта на селата: Орѣвойцъ, Кръстецъ и Пещерица. Носятъ отъ тие води въ стомнина и се миятъ за здраве.

### Еремия

На 1 май (ст. ст.) е св. пророкъ Еремия. Срѣщу празника отъ вечерьта излизатъ момчетата отъ кѫщи съ легенъ въ едната рѫка и машата въ другата, обикалятъ околовръстъ кѫщата и извѫрре по мазе́тата, удрайки по легена съ машата и викайки: „бегайте змѝи, смо́кои; е́те го ѝде Еремия со́ ѫ.ргьо са́бѝще со́ кра́стоа ко́ѝлище, ке́ ве́ ѝзколи, ке́ ве́ ѝасечи".

### Таяне

На 24 юний (ст, ст.) е Иванъ-денъ, зачатие св. Иоана Предтеча. Срѣщу праздника събиратъ се момичета отъ махалата, взиматъ единъ „гюмъ" бакъренъ съ капъкъ и съ чучуръ, укичватъ го съ вѣнци отъ растението "таяне" равнецъ (сѣнникоцвѣтно) и даватъ гюмътъ на 1 момче да го носи на главата, а момитъ пѣятѣ пѣсни и ходятъ по кѫщитѣ, дето има чешма или бунаръ, за да наливатъ по-малко вода въ гюмътъ и пускатъ пръстенъ или „обетки" въ него. Вечертьта оставатъ гюмътъ подъ нѣкой трендафилъ да пренощува. Сутриньта вдигатъ гюмътъ отъ градината и разнасятъ предметитѣ по кѫщитѣ, отъ дето сѫ ги взели, като събиратъ брашно и масло (дървено), за да мѣсятъ зелникъ и се гощава групата.

**Пѣснитѣ сѫ**

I.

Та́яне, Мо́яне, (Бояне)
Имамъ бра̀тъ
Све́ти Ѝоване.
Ункеши, ункеши
на Тодора.
Басми дуръ, басми дуръ
на софрата.
Таянето (момчето съ „ибрикътъ") стои посрѣдата, а другитѣ правятъ кръгъ, обикалятъ

II.

Ѝграле мо́мите
Пре́дъ мана́стиро,
Ка́угеръ гле́да
Отъ пѐнджерина.
Ой, ка́угере
Ти цѫрни гя́воле,
Вѫрли си ша́пка
На тре́ндавило,
А пе́травило
На ка́ранфило,
А бе́ла бра́да
На гёрамиди.

Сѫщиятъ день изкарватъ женитѣ всички дрехи отъ кѫщи и ги тресатъ на двора, за да не хващатъ молци.

### *Ой Додоле.*

При дълга суша, презъ пролѣтьта, намира се нѣкое 10—15 г. момче или момиче — сираче, и го обличатъ въ ветхи дрехи, накичватъ го съ зеленина, повече бъзъ и придружено отъ махаленски деца, ходи по кѫщитѣ дето има

чешма, или бунаръ, за да бѫде полето съ вода, пѣейки: „Ой Додоле, мили Боже“. Да зàвърни сѝтна рóса, да нàвади бѐрикето, да се рóди сѝтно жѝто, да се рàнатъ сѝрацитѣ, сѝрацитѣ гóли бóси, като се повтаря „ой додоле, мили Боже“.

## Прилепска кухня.

Прилепчани се хранятъ съ здрава питателна и вкусна храна. Прилепската кухня не е много разнообразна, но сготвеното е вкусно, хранително, макаръ и пиперливо. Въ постно време се готви: „графъ (фасулъ), леща, зеле толчено, сарми отъ зелка, чорба отъ спанакъ, чорба отъ риба, караванче съ спанакъ, или съ хайваръ, риба съ кромидъ на караванче или на белъ оризъ, ошафъ отъ църни сливи, зелникъ съ зеле, съ коприва, съ спанакъ, домати, чорба отъ оризъ, кьовтета отъ празъ. Въ блажни дни се готви: чорба говежда, или отъ птица (кокошка гѫска) или отъ гювàрлачина (кълцано месо), яхния отъ говеждо, овнешко, или кокошка съ кромидъ, отъ ягне, караванче съ оризъ (свинско, птица, ягнешко), печено (ягнешко), месо расолно, каша отъ кокошка и заекъ, тава на фурна съ оризъ отъ свинско солено или овнешко, сирене пържено, топеница, кори (ювка), бакърданикъ отъ царевица, тарана“. Слабо се употрѣблява зеленчука въ прилепската кухня. Отъ мирудийтѣ само нането (гьозмз) се употрѣблява. Морковъ, керезизъ, чубрица, картофи, спанакъ съ месо, зеленъ фасулъ, сини патлиджани, домати, бами, бакла — твърде рѣдко, или никакъ не се употрѣблязатъ. Голѣми любители сѫ прилепчани на баници. Обикновенно е седмично по 1—2—3 пѫти да има зелникъ съ празъ, зеле или колпиде, колпишмиде, деветтабани, по-рѣдко бурекъ и баклава. Прилепчанки точатъ доста вкусни баници. Хлѣбътъ се мѣси въ кѫщи и се пече на махаленски фурни. Всѣка кѫща си има и бъчвенце съ домашно вино. Питие се употрѣблява съ голѣма умѣреность.

## Кавга между две жени.

I жена се нахвърля съ думи къмъ друга (II жена) — Мóри нѝкаквице, нѐмашъ срáмъ, мóри магáрице нѝедна, щó сбóрувашъ тàкви сбóрои. II ж. Мóлчи мóри пѐся кѐрко и свѝнска, тѐбе ке те слýшаме; сѝ дóшла отъ трéйкьо мáало да ни бѝдишъ пѐтель во мàалово. Дýри те нѐмаше тѐбе, що си бѐвме мѝрни. I ж. Ами не те знáмъ кóя си; гóлтарачка, нѐма лѐпъ да я̀ди, а се зàкасува кóа нѐкоя кýчка. II ж. Дé, дé, ти йгра нѐкое рѐбро; лàй коа нѐкоя кýчка.

## Кавга между мѫже.

I. Ела вáму, брé, мàгаре нѝ éдно; щó си сбóрувалъ ти нéщо. II. Ай сѝтеръ óттýка, брé, лàжъ ни éденъ; дóстамие

ма́ката, па те́бе ке те слу̀шамъ. I. Абре ка́жи, о́ти дзѫрските ке ти йзваамъ. II. Бо́га, ду̀ша не́мамъ а́беръ отъ о́ва ра́бота.

### Съкратенъ разговоръ

Често въ разговоръ се разправя за нѣщо безъ да се именува, но което се подразбира по смисъла. Примери: мо́ре, по́пе, бе́ше онаму. Зе́ми гоо́ва. Уще не е о́надено, о́ди, мо́ри, зе́миго та̂квоно.

### Тайни говори.

(Разговоръ на папуджийски езикъ)

| | *Преводъ :* |
|---|---|
| I. Ако се тѫрзашъ на ша̀рена, за да се са̀йкалишъ, вѝкниме й мене. | Ако отивашъ въ черква да се молишъ, викни и менъ. |
| II. Пу̀на ймамъ: ке́ ва́рамъ о́рденка, да за́ то́а не ке́ се́ тѫрзамъ. | Работа имамъ: ще варя ракия, за това нѣма да отивамъ. |
| III. По а́псико би бѝло, апо, да я о́стаишъ пу̀ната и да се отгу̀раме на ша̀рена; ка́ко що́ сме́ посни да го слу̀шаме мѫр мо́рецотъ, що ке мѫрмо́ри. | По-добре би било, чичо, да оставишъ работата и да идемъ въ черква, понеже сме християни, да слушаме свещеника, какво ще чете. |
| IV. Мо́ре, а́рно етъ, внучко, да се отѫрзаме на ша́рена, ами пѝлявки си не́мамъ пѫрво за па̀нтикъ да си ку̀памъ, да на́ранамъ ману̀ката со мануч̀ната, а́кивашъ, що ти кажувамъ? | По-добре би било, да идемъ въ черква, но пари нѣмамъ първо за хлѣбъ да си купя, да си нахраня жената и дечицата — разбирашъ, какво ти казвамъ? |
| V. Бре́, ме́рде ке́нтоско билъ, ичъ му да́ватъ, препе́ругата посна да ѐтъ та́ковъ? | Какво . . . кучешко билъ, ичъ дава ли му книгата християнска да е такъвъ.*) |

### Обръщения между братъ и сестра.

Въ Прилѣпъ не сѫ познати обръщенията: брате, како (сестро) и пр. Винаги се извикватъ на име: Цанде, Илия, Пандоро. Не сѫ рѣдки и случаитѣ на бащата да се вика на име. На майката се дума: „нено“. Но при сръдня братътъ вика на сестра си „мори Анасташке или Таса циу“, Анасташка и Таса циу сѫ нѝци духомъ. На брата си думатъ: „море Тонта, Мише, Заре„ — имена сѫщо на нищи духомъ.

*) Записалъ М. Цепенковъ.

## Проклинане.

Не всѣкога кълнѣха майкитѣ децата си за зло да ги сполети. Много пѫти клетвитѣ имаха символиченъ смисълъ: Така напр.: „слѐпци да во́дишъ“ — значи да имашъ поне едно око; „тѐлци да те нѐпрѐскакуваатъ“ — да не бѫде закопанъ въ гробищата; „да те ви́дамъ во Стамболъ со златна па́терица“ — да стане патриархъ и пр. „Яникарата да те вѫ́ркни“, „кӳ́ршумъ да те ӳ́дри“, „да́ ослепейшъ, да о́кьорейшъ, да да́й Господъ“. Аиръ и берикетъ да не видишъ“; ши́рипенджето да ти се вѫ́ркни на ра́ката“. „Чӳ́мата да те ӳ́дри“.

## Заклеване.

Женскиятъ свѣтъ често си служи съ клетви (заклинания) при беседа между свои и чужди, за да даде по-голѣма тяжесть на думитѣ си. Въ клетвитѣ най-често употрѣбляватъ името на Богородица (манастира Трескавецъ). Така казватъ: „жи́ми Бо́горойца“, „жи́ми цѫ́рквата“, жи́ми при́чесната“, „жи́ми Ри́стосъ“, или най-милия членъ отъ семейството. Примѣри: „жи́ми Ко́ча“ (най-голѣмия братъ) и т. н. Мѫ́жетѣ въ заклинанията си казватъ: „Бо́га ми“, „ле́ба ми“, „кѫ́рста ми“.

## XIII

# Революционното дѣло.

### Освободително движение.

Идеята за свободенъ политически животъ, се заражда у прилепчани много отъ рано. Имаме сведения, че още презъ 1867 г. прилепчани се числели въ тъй наречената „Етерия" — организация за борба на кръста съ полумесеца — християнството и мохамеданството. **Диме Кусевъ** братъ на Методи Кусевъ), **Вретовци**, (влахоелини) и др. прилепчани сж били членове на тая организация. Прилѣпъ е представенъ и въ четата на Хаджи Димитръ и Стефанъ Караджата презъ 1868 г. въ лицето на Никола Ивановъ. По-късно, преди освобождението още на България, презъ 1874 год. прилепчани събирали суми за поддържка на **Илия Малешевецъ**, който се навърталъ около желѣзопжтната линия Градско-Демиръ-капия. Началникътъ на желѣзопжтнитѣ съобщения, по народность хърватинъ, е запозналь прилепчанина Илия Цървенковъ съ Илия Малешевецъ и настоялъ за подкрепа отъ Прилѣпъ. Илия Цървенковъ събралъ пожертвувания и съ сумата купилъ барутъ, който билъ занесенъ въ Присадския проходъ (Бабуна планина) и прибранъ отъ Илия Малешевецъ. Преди Руско-турската война, по инициатива на прилепската община взело се решение да изпратятъ по едно писмено изложение за страданията на българитѣ до посланицитѣ на 5-тѣ велики сили. Директора Иосифъ Ковачевъ приготвилъ изложението въ 5 екземпляра, а учителя Никола Ганчевъ трѣбвало да ги занесе въ Цариградъ и лично предаде на посланицитѣ. Понеже Ганчевъ се убоялъ да ги занесе писмата, общината възложила тая тежка мисия на младия и буйния гражданинъ Диме Коровъ, баджанакъ на Ганчевъ. Коровъ трѣбвало да пренесе писмата до Солунъ, кждето ще чака Ганчевъ. За тая цель Диме си поржчалъ новъ „минтанъ" памученъ и вжтре сложилъ писмата. Ганчевъ и Д. Коровъ стигнали до Солунъ благополучно и се прибрали на известния „Мирчевъ ханъ", съдържателъ на който билъ прилепския гражданинъ Мирче Чютуковъ. Ганчевъ и тукъ се убоялъ да вземе писмата, та трѣбвало Д. Коровъ да му ги предаде чакъ на парахода, за по-голѣма сигурность. Така и станало. Д. Коровъ се връща въ Прилѣпъ, а Ганчевъ потеглилъ за Цариградъ. Явилъ се Ганчевъ първо при руския посланикъ Графъ Игнатиевъ, комуто предалъ изложението, въ което се споменава, **че ако не се вематъ мѣрки отъ страна на Русия за подобрение положението на българитѣ, ще прегърнатъ унията.** Графъ Игнатиевъ стрестнатъ отъ това известие, прибралъ останалитѣ писма отъ Ганчевъ, успокоилъ го, като го увѣр-

явалъ да предаде на населението, че „Русия наскоро ще ви освободи". Прилепчани участвуватъ като добрололци — опълченци въ Руско-турската война (1877—78 : 1) Недѣлковъ В. и 2) Симеоновъ Ив. се числятъ къмъ I опълченска дружина; 3) Кузмановъ Нане (отъ с. Плетваръ), 4) Николовъ Анг. (отъ с. Рувци) — къмъ II опълч. дружина. 5) Здравковъ Никола (отъ с. Десово), 6) Илиевъ Христо, 7) Младеновъ Димитръ, 8) Янковъ Иванъ — въ VI опълченска дружина, 9) Ангелъ Николовъ, 10) Димовъ Стоянъ, 11) Дойновъ, 12) Стояновъ Хр. (с. Кривогащани).

## Комити

Отъ що бѣ преидзвикано революционното движение въ страната? Отъ тежкото и непоносимо положение на християнското население (респективно българското) въ Македония. Парижкия конгресъ, свиканъ презъ 1856 г. отъ представители на великитѣ сили, за да урегулира новото положение, което Кримската война създаде, предвиждайки закрила, взе едно фиктивно решение, (чл. 9 отъ тоя договоръ) относително сждбата на християнитѣ въ Турция, безъ най-малко да се помени за сериозността на турскитѣ гаранции. Ето защо, страданията на християнското население не само не намаляваха, но се увеличаваха всѣки день. Така се стигна до Руско-турската война. Създаде се (само на книга) Санстефански договоръ, споредъ който и Македония получаваше пълна свобода. Берлинския, обаче, договоръ лиши Македония отъ **книжната** свобода и се създаде **чл. 23**, който умрѣ при самото раждане. Настѫпиха нови тегла за македонцитѣ. Ето защо, конгресътъ още не бѣ закритъ, и въ цѣлата страна се започна революционно движение. Въ кѫсо врeме изникнаха тайни революционни комитети. Властьта намѣри поводъ следъ Кресненското (1878) г.) и Разложкото възстания, да подозира цѣлата страна въ революционенъ жарь, та прибѣгна до най-тежки и жестоки мѣрки — къмъ повсемѣстенъ тероръ. Почнаха обиски, арести и заточения за Мала-Азия. Дни на отчаяние и тежки неволи настанаха въ българитѣ въ Македония. Въ защита на роба пораждаха се отъ време на време „**комити**" за да убиятъ и сплашатъ нѣкой деребей турчинъ, за изкуплението на когото трѣбваше да се дадатъ безбройни жертви отъ „**раята**". На тия начала Прилѣпъ и околията не сѫ били лишени отъ свои, мѣстни „**комити**".

* * *

Въ Прилѣпъ и околията доста отдавна е имало хора смѣли, решителни и самоотвержени, които сѫ влизали въ лична и явна борба съ потисницитѣ турци, за защита на

обиденитѣ, онеправданитѣ и оскърбенитѣ българи; или пъкъ сж се подвизавали на харамийски начала — извършвали обири, безразлично на кого ще е: турчинъ или българинъ, като покрай това не било изключено нѣкое и друго убийство надъ турчинъ-полякъ, таксилдаринъ или нѣкой деребей.

Такъвъ единъ смѣлъ и решителенъ юнакъ е билъ **Тале Мелезотъ**, който съ своето юначество е внушавалъ респектъ у турцитѣ-бабаити (юнаци). Родителитѣ на Тале сж живѣли въ двора на Алилъ бей, баща на прочутия Расимъ бей, и сж били третирани като протежета въ харема и селямлъка. Тале билъ обичамъ отъ бея и „бабаититѣ" турци не смѣяли да го закачатъ. А той влизалъ често въ саморазправия съ тѣхъ, дори извършвалъ и убийства. Такъво едно убийство извършилъ чакъ въ Босна, когато заминалъ за тоя край по поржка на своя покровитель. Най-сетне турцитѣ решаватъ да турятъ край на живота му и една вечерь Тале бива нападнатъ на „чаиръ", надъ самата чешма на „кърсто", когато си пиелъ ракия. За споменъ на славата и трагичната смърть на Талета, населението нарекло чешмата „Мелезова" чешма, прекоръ, който се пази и до днесъ

**Диме Шикевъ.** Решителенъ и смѣлъ е Диме Шикевъ въ своитѣ подвизи, но тѣ носятъ изключително „харамийски" характеръ. Той се подвизава презъ годинитѣ 1876—1879. Най-голѣмия му подвигъ е обира на пощата въ Бабунския проходъ презъ 1879 година. Събира дружина отъ околнитѣ села Степанци, Небрѣгово, Присадъ и още прибира Ефтимъ Фотичъ, Спиро Тенекеджия (гърчето отъ Корча) и посрѣща пощата, идяща отъ Велесъ за Прилѣпъ. Завързва се сражение съ стражата, която придружавала пощата, отъ която избиватъ 5—6 души отъ тѣхъ и прибиратъ цѣлата сума около 5000—6000 лири турски. Часть отъ паритѣ раздалъ на селянитѣ, които се разотишли, а по-голѣмата сума си раздѣлили съ Гърчето като прибѣгнали въ околностьта на село Селце, при мѣстностьта „Бузаана". Снабденъ съ голѣма сума, въ своя харамийски инстинктъ, забѣгва въ Сърбия и още веднажъ не се връща вече.

### Юнашки периодъ

Следъ Шикета идватъ по-идейни вече момчета, у които, отъ юношеска още възрасть, се заражда желание за борба съ турцитѣ. Тѣзи юноши сж: Спиро Църне, Коне Пазлевъ, Мияйле Чакревъ, Алекса Келешо, Ничо Рокановъ и др. Своето школуване поменатата дружина прекара първоначално въ ежедневнитѣ боеве, наречени „дженгъ', които се водѣха на „чаиръ", между разни махленски групи (Кьошарци, Трайкоомаало, Ридарци и др), обикновенно лѣтния сезонъ отъ 5—6 часа следъ пладне. Въ боеветѣ си служеха съ камъни

и „прашки". Често сраженията бѣха придружени съ кръвопролитие, и на мнозина „главатари" бѣха изпродупчени главитѣ. По многото бѣлези изъ главата се сждѣше за геройството на сражаващитѣ се, които отсетне се сочеха съпръстъ отъ дружината. И когато почнѣха сраженията, ако се появеше нѣкой отъ именититѣ главатари, голѣмъ кулеражъ бѣ за сражаващитѣ се и победата сигурно бѣ спечелена на страната, къмъ която се числѣше той. Такива именно главатари бѣха въ поменатия кружокъ отъ юноши. Добили вече боева опитность, нашитѣ юнаци, предизвикватъ и турската младежь за „дженгъ". Отначало орждието бѣ „прашката" и камъка, но по-късно се явиха ножове, ками, „пищоли". Успѣха бѣше винаги на наша страна; гонени турчетата бѣгаха и често биваха вкарвани чакъ въ кжщитѣ имъ. Взимайки, вече този „спортъ" опасенъ характеръ — ставаха наранявания и убийства, — намѣси се властьта и тури край.

По това време върлуваше изъ прилепско прочутиятъ разбойникъ Кючукъ Сулиманъ, отъ когото бѣ пропищѣло мало и голѣмо въ града и околията. Прибиралъ данъкъ отъ всѣко село, потурчвалъ или изнасилвалъ, която мома си хареса, биелъ и трепалъ „раята" безъ да бжде обезпоко ванъ отъ никого.

Границата на търпението, обаче, настжпва, когато Кючукъ Сулиманъ срѣща попъ Цѣка изъ прекоридскитѣ села, кждето бѣ енорията му, обезчетява го (като му набива колъ въ ануса) и шапката свещеническа я пълни съ човѣшки изверження. Тази безчеловѣчна акция на Кючукъ Сулимана, кръвно обижда смѣлитѣ и решителни прилепчани, които тайно решаватѣ да си отмъстятъ на турчина-скотъ. Попъ Цѣко, неможейки да понесе тоя позоръ, умира отъ тжга. Решението за отмъщение се взима отъ прилепската община, въ състава на която влизали: попъ Аврамия, Д. Биолчевъ, Ив. Сарджовъ, Диме Коровъ, хаджи Мирче Бомболовъ, Димшо х. Илиевъ, Хаджи Пано, Кузманъ х. Илиевъ, Н. Крапчевъ, Ракиджиевъ и още 2 други. Най-млади членове сж били Диме Коровъ, Д. Биолчевъ и Н. Крапчевъ Диме Коровъ държалъ бѣлежки за убититѣ българи отъ турци. Въ едно отъ заседанията прочелъ списъка на убититѣ българи въ града и околията и се повдигналъ въпросъ какви мѣрки да се вематъ срѣщу тия убийства. Хаджи Мирче настоявалъ да се направи писменъ протестъ (махзаръ) до Високата Порта. Приготвениятъ протестъ подпечатанъ съ еснафскитѣ печати, и подписанъ отъ общинскитѣ членове и много др. граждани, билъ изпратенъ до Високата Порта, но резултатъ никакъвъ не последвалъ. Убийствата не спрели. Тогава Диме Коровъ повдигналъ въпросъ да се създадатъ контра шайки, срѣщу турцитѣ. На това предложение възразилъ Хаджи Мирче, че

турцитѣ ще трѣбва да изколятъ цѣлото население. Асла българскитѣ кзартали били отдѣлни отъ турскитѣ, та „достатъчно е да гръмне единъ топъ въ българскитѣ махали, за да ни избришатъ", приключилъ думитѣ си Хаджията, Други възразили. че кжде ще се намѣрятъ вѣрни младежи, за да имъ се повѣри тайната. Взима думата Диме Коровъ и прочита единъ списъкъ отъ вѣрни и познати нему младежи; въ които личели имената на: Спиро Църневъ, (родомъ отъ с. Дабница), Димо Дѣдото, братътъ на Дѣдото, Коне Павлевъ, Ничо Рокановъ, Спиро Тенекеджия, Тале Яглика, Ицко Бале и др. още 4 души. Общината склонила. Взело



Фота Роконовска

се решение да се въоржжатъ „комити". Попъ Аврамия заклѣлъ всички общинари за вѣрность предъ евангелие и кръстъ сложени на масата. Присжтству ощитѣ станали прави и дали клетва. Организационната работа била възложена на Д. Коровъ. Последниятъ веднага поржчалъ 12 ката комитски дрехи, албанска носия, на прилепски терзии (Йованъ Кайкаръ и др.) Пушки били сбрани: отъ Биолчеви берданка, отъ Крапчеви — берданка, отъ Диме Коровъ — берданка и сръбска (страгужа), отъ Петрушъ х. Илиевъ — берданка,

отъ Йована Сарджа — берданка, отъ х. Пано — берданка и др. Парични помощи събирали: Диме Коровъ, Йованъ Саръджовъ и Биолчевъ въ сжботенъ день (на пазара) отъ довѣрени лица. Тѣ сж били; Бомболовъ, Кузманови, Крапчеви, Биолчеви, х. Пано, Коровъ Грашевци. Пазози, Попеви и др., отъ които сж взимали по 20 — 30 бѣли меджидии (по 20 гр. едната). За да замаскиратъ прибирането на паритѣ, общината дала съгласието си да се пусне подписка между заможнитѣ граждани и сумитѣ да се събератъ за Великъ день, едноврѣменно съ събиране помощь за беднитѣ граждани. Една часть отъ комитскитѣ дрехи били пратени въ с. Изворъ (Велешко) на Димитрия ханджията, за да се намѣрятъ въ резерва за тоя край, понеже имали връзка и съ велешко. Пушкитѣ и дрехитѣ били складирани въ домътъ на Рокановци, повѣрени на Конета Рокановъ. И по-късно Рокановската кжща служила за складъ. Широкиятъ дворъ, плѣвната, сламата и др. удобства що имала тѣхната кжща, позволявала да бжде опредѣлена за тая цѣль. По съмнение единъ день направили обискъ въ кжщата. Съпругата на Конета Рокановъ, Фота се престорила на болна, та легнала на лѣгло и взела подъ себе, вмѣсто постеля, комитскитѣ дрехи, а пушкитѣ наредила отъ страни. Напокрила се здраво и пъшка, охка, вика, крещи отъ мнимата болесть. Когато дошли за обискъ, при нея не се доближили турцитѣ. Съжалили я, че толкова много пъшка отъ болестьта и си излѣзли.

* * *

Кючукъ Сулиманъ щѣлъ да купи чифликъ, та разхвърлилъ данъкъ по селата, за да му платятъ чифлика. На с. Голѣмо-Радобилъ хлърлилъ голѣмъ налогъ. Полъ Иванъ Радобилски единъ день се оплакалъ на попъ Аврамия за золумитѣ и глобитѣ отъ Кючукъ Сулимана и търсѣлъ съвети какво да правятъ въ село. Попъ Аврамия го опжтва до Димета Коровъ. Една вечерь късно попъ Иванъ и братъ му Димитрия пристигнали отъ село въ кжщата на Д. Коровъ и му разправили за мжкитѣ, шо теглятъ отъ Кючукъ Сулимана. Диме имъ открилъ, че има вече наши комити и че ще ги прати да убиятъ Кючукъ Сулимана, но да пазятъ голѣма тайна. Сжщата нощь си заминаватъ братята за с. Радобилъ. Въ лицето на **Спиро Църневъ** намиратъ човѣкътъ, комуто възлагатъ тая тежка мисия. Спиро е родомъ отъ с. Дабница и роднина на хаджи Пано, при когото слугува. Дене Спиро е на дюкяна, а нощно време другарува съ Сучковци, Рокановци и др. буйни младежи, които се занимаватъ съ дробене на тютюнъ и продаване контрабанда. Сжщитѣ младежи единъ день подгонили едно красиво момче отъ

Бешировци и го раняватъ съ кама. Властьта е по диритѣ ан „качакчийтѣ“ и една нощь биватъ заловени. Тукъ е и Спиро. Другаритѣ му сѫ бити и задържани, а той е освободенъ. Наскоро следъ тази случка Спиро набива едно турче край черквата, което носело пищоли на пояса, и става невъзможенъ въ града. Прибира се при Петрета Конярчето и Филипъ Гърчето — остатъци отъ Шикевата дружина отъ 1879 г. Вършейки съ тѣхъ контрабанда на тютюнъ изъ Крушовско, бива раненъ въ една престрелка съ турски башибозукъ. Раненъ прибира се въ чифлика на хаджи Пана въ с. Малоконяри и тукъ престоява до като се изцѣри. Извиканъ отъ чифлика повѣрява му се мисията отъ Димета Коровъ да убие Кючукъ Сулимана. Комититѣ се въоржаватъ при Рокановци и заминали за прекоридскитѣ села. Комититѣ сѫ: **Спиро Църневъ, Ангеле Мияйлевъ, Ристе Сурлевъ, Андреа Башиноселецъ, Георгий Лажо, Илия отъ с. Мало Радобилъ, Иосифъ Марковчето и Ицко Бале отъ града.** Стигатъ въ с. Радобилъ при попъ Ивана и разпоредили да следятъ Кючука Научватъ, че той билъ въ Мариовското с. Гугяково, кѫдето имало сборъ. Хващатъ позиции въ Дрѣнска планина. Напредъ сѫ вървѣли двама арнаути. Тѣ минали свободно. Стига Кючукъ Сулиманъ и по него изгърмяватъ Спиро и Георгия Лажо, а другитѣ стреляли по останалитѣ разбойници. Всички били повалени. Само Кючука билъ раненъ въ дѣсната ржка и се съпротивлявалъ. Скочилъ Спиро съ ятагана да му отреже главата и Кючука изгърмѣлъ съ карадачки револверъ по него. Обезвредили го окончателно и почнали да изтезаватъ живия още Кючукъ. Рѣзали сѫ му пърститѣ, после цѣли ржце и т. н. надробили сѫ го на дребни парчета, които окачили по дърветата да висятъ. Убийството станало презъ лѣтото, на Св. Илия 1880 г. Голѣма била радостьта на българитѣ. Голѣмо количество вино и ракия сѫ изпили. Следъ това убийство зачестили и други. Сѫщитѣ комити убиватъ 2 стражари по битолски пѫть; убили турчина Квачка въ града, при Алавантиовци; убили падари и 1 турче. Ядосани турцитѣ отъ тѣзи убийства, намислюватъ да извършатъ клане въ града. Научаватъ българитѣ за тоя пъкленъ планъ на турцитѣ, веднага затворили чаршията; сѫщо и училището бива затворено. Комититѣ, които дене си ходили по работа, следъ тѣзи убийства станали вече невъзможни въ града. Съгласно решението на прилепската община, кѫщитѣ на нелегалнитѣ и загиналитѣ лица, трѣбвало да имъ се подържатъ отъ народа. За тая цѣль пари сѫ взимали отъ църковния пангаръ и помощи отъ гражданитѣ. Общината се грижела и за издръжката на способнитѣ комитски деца въ училщето.

Народа поеть възпѣва подвизитѣ на Църнета въ следната пѣсень:

Богъ да бие той Кючукъ Сулиманъ,
Кючукъ Сулиманъ башъ арамия,
Башъ арамия Дренска планина!
Що ми посъбралъ верна дружина,
И на дружина той му сборува:
Айде дружино да си пойдиме,
Во тоа село, село Смолани,
За да сбериме по малку пари,
Отъ сека куйка по една лира.
И ке пойдиме село Царевикъ,
За да сбериме по малку пари
Отъ секоя куйкя по две-три лири,
А отъ попо по деветъ лири,
И отъ Георги по десеть лири;
И ке одиме во градъ Прилепа,
За да сакаме иляда лири,
Илядо лири отъ чорбаджии,
Чивликъ ке купамъ село Долнени,
Та ке направамъ висока кула,
На кула ясъ тамбура ке свирамъ.
Богъ да го бие той Аджи пана,
Що си го прати сина си Георги,
За да го вика Спиро Църнета
И що му прати в'шамия пари,
Да му ѝ дай, и той да дойди,
Спиро да дойди у Левка в'каве,
Що му се моли той Аджи пано:
Слушай ти, Спиро. ти Спиро Цѫрне,
Ясъ нещо тебе, що ке ти речамъ!
Ти да си сберешъ верна дружина,
И да ми пойдишъ у мене дома,
Аджи Пансйца даръ ке ти дай,
Кумитска руба и турска пушка.
И да пойдите село Царевикъ
Кай той Георгия, Георгия Лажо
Да го земите за веренъ другаръ,
Оти е и той юнакъ надъ юнакъ!
Събралъ ми Спиро верна дружина,
И що ми ошолъ село Царевикъ
Горе в'планина, кай Рамна Бука.
Що ми ватия яки метерисъ,
Го сардисаа той Сулимана,
Кай тая чешма со дружината.
Кючукъ Сулиманъ съ томбура свири,
И на дружина той що ѝ вели:
Айте́, дружино, да си слезиме,
Село Царевикъ, да си сбериме
Тежк вергия отъ каурите.
Богъ да го бие той Спиро Цѫрне,
Що ми го слушалъ той Сулиманъ,
И що му свикалъ той Спиро Цѫрне
Давранъ бре море, ти Сулимане!
На часо Спиро со пушка вѫрлилъ,
И ми го удрилъ той Сулимана,
Що́ ми го́ ра́нилъ пра́о слабине.
Викналъ ми турче то́й да ми пла́чи
И да го мо́ли Спиро Цѫрнета:
— Аманъ бре́ Спи́ро бра́тъ да ми бидишъ'
Про́сти ме се́га, та́ко ти ве́ра,
Не́ мой ми се́чи ру́сата глава,
Да́ не ѫжалишъ мо́ята майка!

Спи́ро не слушалъ мо́лба отъ турче,
Той ми отжрчалъ съ го́лъ но́жъ в'ра́ка,
Та́ му пре́секолъ ру́сата гла́ва,
И го на́праилъ четири че́река.
И що́ му ра́збилъ не́гова че́та.

Есеньта Църневата чета случайно слиза една вечерь на Раколския ханъ (по шосето Прилѣпъ — Градско) и тукъ заварва прилепскитѣ търговци: Йосифъ Д. Петревъ, Ив. Шабановъ, Пере Мурджевъ, хаджи Георги х. Ристевъ Ташко Врета, Димитъръ Ризовъ (отъ Битоля) и др. Сжществуването на Цървневата чета дало поводъ на властьта да подозира Д. Ризова въ връзки съ комититѣ. За да избѣгне подозрението Ризовъ писалъ дописка въ в. „Зорница", като нарекълъ Църнета разбойникъ. Сега Църне намѣрилъ сгоденъ случай да отмъсти на Д. Ризова за писаното по неговъ адресъ, и скочилъ да заколи Ризова. Притекли се на помощь присжтствующитѣ и следъ обясненията на Ризова, че той умишлено писалъ „разбойници", за да замаскира връзкитѣ си съ комититѣ, — бива опростенъ. А Спиро Църневъ, за да имъ докаже, на дѣло, че не е разбойникъ, обискиралъ търговцитѣ и събралъ имъ паритѣ, нѣколко хиляди лири турски, що носѣли за Солунъ; но всичкото злато имъ повърналъ, а ги замолилъ да му купятъ отъ Солунъ единъ револверъ, бинокълъ, часовникъ и кюстекъ. — Наскоро следъ тази срѣща Църне убилъ по сжщото шосе единъ тиквешки турчинъ и тѣлото му окачилъ на единъ орѣхъ, край раколската воденица. Потеглили силни потери отъ Тиквешъ и Прилѣпъ да гонятъ комититѣ. Потеритѣ уловятъ Иге Гусевъ отъ с. Ракле, куриеръ на комититѣ. Следъ дълго мжчене куриера открива мѣстата и лицата кжде се движели комититѣ. Създава се страшна афера около Димитровъ день, като залавятъ отъ града: свещенъ Аврамия, Йосе Д. Петровъ, Ристе Топало, Йованъ Кайкаръ (терзия) и Диме Коровъ — последнитѣ двама успѣватъ да избѣгатъ въ България и биватъ осждени на 101 година. Другитѣ прилепчани изпращатъ на заточение въ островъ Родостъ, кждето излежали по 3 години заедно съ следнитѣ селяни отъ околията: отъ с. Голѣмо — Радобилъ: Диме Кулевъ и Трайко Чалвовъ; отъ с. Мало-Радобилъ: Димитрия чорбаджията, попъ Бэше, попъ Темелко, Филипъ; отъ с. Никодинъ — попъ Димитрия; отъ с. Трояци — Йосе Стояновъ, Иге Личовъ, Мице Кимовски; отъ с. Ракле — Кузманъ; отъ с. Бѣловодица — двама; отъ с. Царевикъ — Йоше Коларъ. А Мирче Бомболовъ, Диме Биолчевъ и Н. Крапчевъ сж лежали по 6—7 месеци въ Битоля и сж били освободени срѣщу голѣмъ откупъ. Имота на Димета Коровъ билъ конфискуванъ и освободенъ следъ много години, презъ режима на Стамболозъ, по застжпничеството на дипломат. представитель въ Цариградъ М. Марковъ.

Зимата Спиро Църне се прибира въ Сърбия. Въ началото на пролѣтьта 1881 г. той организира дружина, въ това число и Диме Шикевъ и потеглюва за Прилепско. Минавайки турската граница, биватъ предадени отъ игумена на манастира „св. Отецъ". Спиро Църне пада убитъ, а Шике се спасява и избѣгва въ Сърбия, дето умрѣлъ въ Враня. Трупътъ на Църнета билъ донесенъ въ Куманово за показъ.

* * *

Следъ неуспѣха съ Берлинския договоръ, замислюва се планъ за четнишко движение, известно подъ името **„съзаклятието"**, за да се държи открытъ Македонския въпросъ. Организаторитѣ сж родолюбивитѣ македонци отъ Кюстендилъ. Не е чуждъ на тая идея и Димитъръ Ризовъ, който заминава за Македония и избира Битоля за седалище, отъ кждето ще дерижира „Дѣлото". Въ лицето на Димитъръ Чакревъ, отъ гр. Прилѣпъ, виждатъ човѣкътъ, който ще реализира святото дѣло въ прилепско. А такива **„съзаклятия"** е имало въ Охридъ, Велесъ, Скопие, Куманово и др. Прѣзъ 1880 г. Диме заминава съ чета за прилепско. Отъ Битоля (Д. Ризовъ) Чакревъ е пращанъ по разни направления изъ ви яета, за да предприема разни терористични акции, следъ което пакъ се прибира въ своето мѣстожителство - Битоля. При опасность и нѣкакви разкрития често пжти е билъ прибиранъ и критъ въ Руското консулство.

**Диме Чакревъ** бѣ прилепски войвода презъ 1880—81 год. съ смѣлитѣ четници: Мияйле Чакревъ, Тоде Бочварчето и братъ му Илия, Георгия Лажо, Стоянъ Рушанъ, Илия Кяята, Йосифъ Радобилецъ и синъ му, Мицко Мариовчето. Самия Диме бѣ опълченецъ отъ Шипка, за което притежавалъ медалъ. Въ краткото сжществуване четата на Димета, изтрѣбила 3—4 отъ най-лошитѣ кръвници турци. Отъ село Църнеецъ се славеше прочутия разбойникъ-турчинъ Чакре (тойималъ сжщото име като Димета — Чакре), който бѣ разплакалъ много майки изъ Крушовско. По молба на крушовчани Диме уби разбойника и спаси цѣлата околия. Въ с. Руфци живѣеше арнаутския бей Яшаръ, отъ когото бѣ пропищѣло мало и голѣмо. Крапчевци и Кондовци имали задължение у Яшара. Диме и него улови съ хитросъ въ Кулата му. Илия Бъчварчето билъ вързанъ съ ржцетѣ наопакъ, а отъ носа му текла кръвь. Диме се обажда на Яшаръ бей по албански, като му казва, че сж уловили комита. Вечерьта да го оставятъ въ кулата, а другия день да го заведатъ въ Прилѣпъ. Яшаръ, считайки ги за албанци, се довѣрилъ, отворилъ кулата и ги пусналъ. Хващатъ Яшаръ бей, взиматъ му записитѣ и го убиватъ вънъ отъ селото. Важно е обстоятелството, че тия чети не закачали мирнитѣ турци; за срамъ и обида

считали това тѣзи македонски рицари. Тѣ искаха да премѣрятъ силитѣ си само съ „бабаититѣ“ (юнацитѣ) турци.

Следъ убийството на Яшаръ бей Диме Чакревъ се прибира съ четата въ града. По-рано въ четата се прибира и никодинския овчаръ Милошъ. Четата квартирувала въ никодинскитѣ търла, а за часовой е билъ оставенъ Милошъ. Дотегналъ види се четнишкия животъ на Милошъ, та случайно минаватъ ловджии-турци, на тѣхъ си дава пушката, а самъ се предава. За да използуватъ слабостьта на Милоша, турцитѣ го произвеждатъ за „башъ-чаушъ“ и го обличатъ въ жандармерийска униформа. Милошъ започва да предава „ятацитѣ“ и тъй се създава „никодинската афера“, която грабна: Мирче Ацевъ Симоноски, Миьо Симоноски, Йонче Симонски, коджабашията Наумче отъ с. Орѣвойцъ и много други лица отъ прилпеско и велешко, на брой около 80 души. Обвиненитѣ бѣха закарани въ Солунъ и следъ 6 месеченъ арестъ биватъ осждени: Йоанче Симонски, Наумче Коджабашията, (Милошъ) и нѣкои други, изпращатъ на заточение, дето и умиратъ. На първиятъ день на Великдень 1881 г. Диме заедно съ Мияйлета (брата си), Илия Радобилецъ и Тоде Бочварчето, влизатъ въ кжщата на Йована Кондовъ, кждето заварватъ сума гости, за да иска часть отъ сумата по изтегленитѣ записи отъ Яшара.

Въ това време биватъ предадени и кжщата обсадена отъ войска и башибозукъ. Два дена се води сражение, въ което време паднаха 5—6 д. турци убити. Заваренитѣ гости успѣватъ да избѣгатъ презъ единъ прозорецъ, съ изключение на Ив. Сарджовъ и А. Кепевъ, които паднаха убити. Тогава запалиха кжщата, която бѣше кявгирна. Следъ изгарянето на горния етажъ, излиза презъ портата Тоде Бочварчето, гърмейки по разни посоки. Улученъ, отъ разнитѣ турски позиции изъ съседнитѣ кжщи, Тоде пада убитъ на улицата. Подиръ излиза Мияйле Чакревъ сжщо съ гърмейни, но и той бива поваленъ отъ турски куршумъ. Останалитѣ „комити“— Диме и Илия, нежелайки да паднатъ отъ турски куршумъ, останаха вжтре въ кжщата, като се сражаваха до последния си патронъ. После слизатъ въ зимника, пущатъ бъчвитѣ съ вино, за да гасятъ пламъцитѣ, които ги обхващатъ и на край избиватъ се единъ съ другъ и тѣлата имъ изгорѣха. Само часть отъ кракъ и ржка бѣха незасегнати отъ огъня. И така, славно загинаха четиримата самоотвержени юнаци на самия день Великъ-день. Народа имъ направи още по-славно погребение и по-заповедь на властьта бидоха погребани накрай гробищата. Въ силната обичь къмъ тия „мжченици“, народа ги провъзгласи за „светци“, като имъ приписваше разни нощни видения по гробоветѣ имъ. Явявалъ се огънь, падали кандила свѣтли и мн. др. вѣрвания. По

тоя случай народа — поетъ е създалъ и следната пѣсень за Чакревци.

Ой ти К. одавникъ,
Що одаде юнаци,
Четворица кумити
Юнаци прилепчани!
Пѫрви бѣше вѫрвеше
Той Дѝме Чакревчето
И по него Мѝяйле,
Мѝяйле Чáкревчето;
И по него Илия,
Илия отъ Радобилъ,
И по него младъ Тоде,
Младъ Тоде Бочварчето.
Що беа обружани
Со тие люти бердани!
Дойдоха кай Кондовци
За нещо да прашаатъ
К— че пойде на конакъ,
Кумитите ги предаде.
Каймакамо му рече:
А бре К . . . , остай се,
Великъ день сега вие,
Чудо да не се стори
Со тие кумити.
. . . . . .
. . . . . .
Куйките й запалиха,
Кумити да изгоратъ.
Куйките се вйвна,
Пламни дури до небеси.
Кóга куйки гóреа,
Кумити се простиха
И си се заколнаа,
За да не се предаа
Живи въ турски раце.
И Тоде ми се прекѫрсти
Й портата отвори.
Скочи юнакъ на сокакъ,
За юначки да бегатъ
И живъ да куртулисатъ.
Турци отъ метерисѫ
Безброй пушки вѫрлиа
И Тодета убиа
По Тодета искочи
Мияйле Чакревчето.
Безброй пушки вѫрлия,
Мияйле го удрия.
Мияйле свѫрте бердано,
Во едно турче лажанче
И го удри на место.
Тогай Мияйле падна
На Тодета одзгора,
Како юнаку на войска.
Диме Чакре и Илия,
Тие во огнотъ останаа,
Сами себе убиа.
Живи не се дадоа,
И срамъ да си донесатъ
На своето юнаство.

(Записалъ М. Цепенковъ, М. с. б. кн. XVII).

Респектирани сѫ турцитѣ до известна степень. Каймакамина предлага на х. Здравета (като ааза) да се тури край на убийствата. За тая цѣль х. Попо викалъ въ черква, а ходжитѣ — по джамиитѣ. Но, не следъ много, турцитѣ пакъ почнали убийства.

* * *

Следъ смъртьта на Чакревции на стѫпилитѣ афери, замира идейното революционно движение, но Прилепско не останало безъ „**комити**". **Георгия Лажо** е на сцената. Той е родомъ отъ с. Царевикъ и другарь на Спиро Църнета. Той се подвизавалъ съ орѫжие въ рѫцетѣ още преди убийството на Кючукъ-Сулимана — 1879 г. Майката на Георгия е грабена отъ дрѣновски турци (помаци) и насила потурчена. Следъ като

родила нѣколко турчета, намислила да бѣга. Уловена, обаче хвърлили я въ единъ бунаръ и я удавили. По-късно, презъ Кючукъ-Сулиманово време, и сестра има насила потурчена Георги. Тѣзи семейни сцени, пораждатъ желание за мъсть у Георги и той се отдава на комитлъкъ. На първо време той се сдружилъ съ своитѣ едноутробни братя (помачетата), и вървлували на харамийски начала — крали и обирали каквото намѣрятъ. Следъ убийството на Кючукъ-Сулимана, Георгия става вече нелегаленъ и се движи съ четата на Търнета. Сетне, следъ убийството на Търнета, той се движи изолирано, кога самъ, кога съ 1—2 другари мариовчета, отъ с. Вепърчани. После Георгия прибра и брата си Стояна. Презъ 1882 г. въ четата на Лажо се прибиратъ Димо Дѣдото, Илия Бъбварчето и др. Случайно единъ день, пладнувайки четата въ Църничка кория, узнава че на Абдипашовия ханъ се намира Хаджи Тоде Кузмановъ, идящъ отъ Виена. Слиза четата на хана и улавя Хаджи Тодета въ пленъ, като праща известие на домашнитѣ му да донесатъ откупъ, 2000 лири. Въ опредѣленото време и мѣсто пристига отъ Прилѣпъ Коне Цвѣтковъ, близъкъ на хаджи Здравета, снабденъ съ 1000 лири и 1 скжпъ бохчалъкъ (дарове) за Георгия Лажо. Коне Цвѣтковъ сполучилъ да склони Лажо за 850 лири да бжде пуснатъ Хаджи Тоде. Лажо преживѣ доста време, като комита и задаваше голѣмъ страхъ на турцитѣ. Бидейки дългогодишенъ комита, мъчноуловимъ бѣ за потеритѣ. Създаде се специаленъ хвърчащъ отрядъ потера отъ албанци, облѣчени само съ едно „сетре" жандармерийско, подъ главатарството на опитния албанецъ Бавтиръ-бюлюкбашия. И до като отношенията на Георгия спрямо населението бѣха коректни, той намираше сигурно скривалище по села, поля и гори. Когато започна да злоупотрѣблява съ честьта на женитѣ и дъщеритѣ на селското, особено мариовското населенне, бѣ вече ненавиждань отъ последното. Възползованъ Бавтиръ-бюлюкбашия отъ това роптание на населението спрямо Георги, успѣва да подкупи едно мариовче, отъ с. Вепърчани и издебна Георгия една нощь, когато бѣше затворенъ въ кжщата на посестримата си (любовницата) Тода, заедно съ единъ само другарь. Предлагатъ на Георгия да се предаде, но той отговаря само съ псувни и закани. Запалиха кжщата и Георгия Лажо се самоубива съ другаря, ала живи не се предадоха (1884 год.). Потерата намѣри трупа на Георгия и го обезглави. Главата я донесоха въ града, и окачена на пржтъ я показваха на гражданитѣ. Обезглавения трупъ на Георгия лежи въ Вепърчкитѣ гробища, въ грижливо зазиданъ гробъ. Братъ му Стоянъ, като научава за убийството на Георгия, става отъ Дрѣнска планина и потеглюва за с. Вепърчани, да отмъсти на предателитѣ. Есеньта, следъ смъртьта на брата си, и Стоянъ бива от-

критъ въ балкана отъ потерата, кждето пада убитъ. И Стояновата глава биде донесена въ града, а обезглавения му трупъ е закопанъ въ Ветърчани, до брата си Георгия. Така загинаха двамата дългогодишни братя Георги и Стоянъ Лажовци.

Народа възпѣ подвизитѣ на Г. Лажо въ следната пѣсень:

### Пѣсеньта на Георгия Лажо

Стани Георги море, да не станишъ,
Потерата, Георги, те сардиса,
Потерата, Георги, отъ Прилѣпа,
Отъ Прилѣпа, Георги, сите села,
Най-пойке, Георги, селаните,
Селаните, Георги, Вепжрчани;
Со селелани, Георги, Каймакамо
Каймакамо Георги, Булюкбашо.
— Нека, Тодо, нека дойдатъ
Отъ потера, Тодо, гайле немамъ
Ясъ си имамъ, Тодо, пушка мартинъ,
И три гердани, Тодо, со фишеци,
Со фищеци, Тодо, запашани,
А каймаканъ, Тодо, рушфетчия,
И булюкбашо, Тодо, рушфетчия,
Со малко пари, Тодо, кей смирамъ!
Мене ми се, Тодо, сдодеяло
По реките, Тодо, одейки,
По долои, Тодо, скакайки,
Остра сабя, Тодо, точейки,
Подервени Тодо, чекаейки,
Чекаейки, Тодо, клети турци,
Клети турци, Тодо, арамии,
Сочейки, Тодо, руси глави,
Жолти лири, Тодо, земайки.
— Стани, Георги, море да не станишъ,
Потерата, Георги, не сардиса,
Потерата, Кумито, бимбашия,
Бимбашия, Комито, рушфетъ не сака,
Туку ке ти сака руса глава,
Руса глава, Георги, отъ рамена,
Да я отнеситъ, Георги, предъ пашата.
— Дуръ куршуми, Тодо, не исфърламъ,
По клети турци да избиямъ.
Не предаямъ, Тодо, моя глава,
Моето сърце, Тодо, не плашамъ
Отъ турска пушка не пагямъ.
Пойди види, Тодо, отъ мазгалка,
Далъ се многу, Тодо, потерджии,
И подайми, Тодо, остра сабя,
Да и сечамъ, Тодо, потерджии.

Предателя на Георги бѣ вземенъ подъ закрилата на Бавтира, облѣкоха го като жандарма и стана потераджия. Въоржжиха, даже и майката на предателя, та когато идваха на пазаръ въ града, гледахме я като деца, и жената да върви съ пущка на рамо. Единъ пазаренъ день, обаче, издебнатъ бѣ предателя отъ две мариовчине въ кжщата му и съсекоха на парчета него, майка му и цѣлия му родъ.

И следъ смъртьта на Лажовци прилепско не остана безъ „Комити". Подвизавалъ се Стойче отъ мариовското село Ветърчани, Стефо от костурско. Въ четата на последния имало и едно мариовско момиче, което, следъ като о-

танало въ положение, било прехвърлено къмъ тиквешко и тамъ се омжжило.

**Стефанъ** отъ с. Попадия и **Ганьо** отъ с. Клино сж убити въ с. Галища презъ 1886 г. въ една пещера. Другъ войзода е **Иле радобилче**, убитъ презъ 1887 год.

* * *

На сцената изпъква **Димо Дѣдото** родонъ отъ града, който организира чета, подъ негово войводство презъ 1883 год. Числящитѣ се четници сж били: Диме Дотресокъ, Бацко и Ангеле отъ Прилѣпъ, Богданцалията (отъ с. Богданци, гевгелийско), Мицко отъ Ресенъ и още 2—3 души селяни. Цѣлата чета броела 6—7 души. Ятацитѣ имъ сж били: Даме Ацарчето, Димко Малото, Йове — отъ града. Дѣдовата чета е вършила повечето обири изъ друмищата. За да се постави четата на идейни начала и се посвѣти въ услуга на „Дѣлото", замислюватъ единъ кружокъ прилепски ученици, следващи въ най-горния класъ на Солунската гимназия. Пере Тошовъ, Иорданъ х. Йовковъ, Йоско Кусевски и др. младежи, като ученици още въ Солунската гимназия, надъхани сж съ революционни идеи, отъ тайната, съ революционно съдържание, литература — Гарибалди, Ботевъ, Левски, Л. Каравеловъ и др. За да реализиратъ своя планъ поменатитѣ младежи, нагласяватъ срѣща съ четата на Димо Дѣдото, посредствомъ „ятакътъ" Коне отъ Сел е. Презъ лѣтната ваканция на 1883 г. тайно отъ своитѣ домашни, се прибиратъ младежитѣ при четата въ околностьта на Селце, при мѣстностьта „Врабчалникъ". Следъ дълга беседа младежитѣ убеждаватъ Дѣдото да прегърне тѣхната идея, а колкото за средства нагласяватъ следнята акция. Следъ нѣколко дни ученицитѣ ще заминатъ за Солунъ. Прилепскитѣ търговци обикновенно пращатъ своитѣ пари (група) за солунскитѣ кредитори съ ученицитѣ. Последнитѣ ще известятъ четата за тѣхното заминаване: да ги посрѣщнатъ по пжтя за Градско, като извършатъ „**обиръ**" на сумитѣ, които ще носятъ. Речено — сторено. Въ края на м. августъ ученицитѣ потеглюватъ на групи и известяватъ четата за деньтъ и часътъ, когато ще сж край „**троячкитѣ варници**", най-сигурна позиция. Паролата била: щомъ чуятъ да се пѣе отъ колата пѣсъньта „**Завърнале до два снѣга**" — тѣ сж. И действителчно на уреченото време и мѣсто ученицитѣ биватъ посрѣщнати отъ четата, обиратъ имъ всичкитѣ „група", около 900 лири турски, часовници, чорапи, ризи и храната. За да маскиратъ „**умишления обиръ**", наредили да вързатъ Перета и х. Йовковъ съ вжжета и да ги замъкнатъ къмъ гората, но благодарение настойчивитѣ молби на коларътъ Диме Главевъ, били пуснати. По време узналъ се планътъ на тоя обиръ, та е трѣбвало Пере и Х. Йовковъ да подписватъ

полици на търговцитѣ, за да не бѫдатъ открити предъ властьта. Съгласили се подписването на полицитѣ да стане край „**Бехчинаръ**“ въ Солунъ, а въ дѣйствителность било замислено да се нахвърлятъ ученицитѣ върху търговцитѣ и ги удавятъ въ морето. По една случайность спасили се.

Следъ тая акция Дѣдото заминалъ за България. Презъ 1895 г. Димо Дѣдото на ново потеглюва съ чета, организирана отъ дейцитѣ: Тюфекчиевъ, Китанчевъ, Карайоновъ и др., съ политическа цѣль — признаването на Фердинандъ. При „Чифте-хани“ (паланечко) бива открита четата и Дѣдото па-да убитъ съ Димета Арабчета.

**Коне Павлевъ.** Презъ 1885 година въ прилепско пристига Коне Павлевъ, изпратенъ отъ задгранични организатори на чети. Коневата чета е часть отъ Калмуковата, която следъ разбиването ѝ при Демиръ-капия, се разпръсна. Четата на Коне Павлевъ броела следнитѣ лица: Даме Козаровъ, Аце Чавлевъ, Ничо Роканозски, Веле Бешмаде, Йованъ Шашарайка, Мицко отъ Ресенъ, Василъ Журко, Спиро Тенекеджия, Георгия Оригянчето и братътъ на войводата Димко. Коне малко време се радва на четнишкия животъ. Пролѣтьта на Тодоровъ-день четета била извикана въ монастира св. Архангелъ, отъ питропа **Илия Педа**, за да убие полякътъ, който бѣше разплакалъ много майки. Сѫщевременно Педа обажда на аскера, който хваща позиция изъ манастирскитѣ сгради. На мръкване, щомъ четата пристигнала и Коне прескочилъ манастирския прагъ, бива посрѣщнатъ съ залпове отъ аскера и пада тежко раненъ, а братъ му Димко, който вървѣлъ следъ него, бива раненъ въ крака, но успѣва въ мракътъ да се промъкне къмъ селото и стигналъ до града. Другиятъ день по следитѣ на кръзьта бива стокритъ, уловенъ и въ затвора умира отъ изтезания. Коне тоже раненъ на едно магаре бива доведенъ въ конака, дето издъхна. Останалитѣ четници се спасяватъ, понеже сѫ били по-назадъ. И Конета Павлевъ народа възпѣ съ пѣсень, която се носѣше отъ уста въ уста межеу населението.

### Пѣсень на Конета Павлевъ

Се собрале кумититѣ,
Кумититѣ прилепчани;
Се собрая на планина,
На планина Маркой Кули,
В'тежки пости великденски.
Сборъ сторія да одатъ,
Да ми одатъ на манастиръ,
На манастиръ Св. Арангелъ,
За тие да се причестатъ.
И пратия офчарчено,
Да му кажи на магеро,
Да му сготви уба вечера.
Бокъ да убие калешъ Педа,
Калешъ Педа епитропа,
Прати аберъ на укюматъ.
Пусти кумити дойдоа,
Си седнаа на чардаци,
И пушкитѣ си извадоа.
Се испулиле горе-долу,
Горе-долу планината,



Четата на Конета Павлезъ.

Многу потера вилоа,
Сио манастиръ сардисанъ,
Се уплашия кумитите,
И во дворо си слегоа,
Двайца кумити избегаа
Низъ горната мала врата,
А двайцата останаа.
Що фжрлия отъ чардаци
И убиа до двамина,
До двамина потерджии.
Бокъ да бие калешъ Педа,
Що отвори портите,
Що ми фжрли потерата,
И удриа той Конета,
И го зедоа на конако.
Го рания руси Димка
Руси Димка Маджурчето,
Го рания во ногата.
Се извлече руси Димко
И се скрило потъ камено.
Си отиде потерата.
Руси Димко се извлечка,
Се извлечка во селото,
Во селото во Варошо,
И си пайде кай сестра си,
Си потропа на портата:
Отвори ми, мила сестро,
Нещо ясъ да ти кажамъ!
Му отвори да сестра му.
Дай ми, сестро, малце вода,
Оти сумъ ясъ тежко раненъ,
Тежко раненъ во ногата!
и пр. ( аписана отъ М. Цепенковъ).

Останалитѣ четници отъ Коневатa чета се прибиратъ при четата на Спасе отъ с. Дрѣнъ. Къмъ тѣхъ се присъединява и Стоянъ отъ с. Гугяково. Презъ единъ лѣтенъ день четата бива открита случайно отъ ловджии въ селечко, при мѣстностьта „Плазътъ". Заобиколена четата отъ нѣколко страни отъ многоброенъ аскеръ и башибозукъ, води сражение до късна нощь. Отъ четата пада убитъ Георги Оригянчето, а отъ турцитѣ — десетина души. Презъ есеньта четата се разформира и часть отъ четницитѣ минаватъ за България, а Спасе и нѣколцина други четници отиватъ въ Сърбия.

Сжщата година сформира чета и Бешмаде отъ с. Варошъ. Съ него билъ и Диме Тенекеджия. При едно скарване, въ с. Бѣловодица, Диме напуска четата и се прибралъ въ с. Орѣвойцъ въ едно търло. Тамъ бива убитъ отъ селенитѣ, мислейки, че има много пари.

При липса на какво-годе организация поменатитѣ чети. били обслужвани отъ своитѣ „ятаци" въ града и селата. Такива „ятаци" сж били: Ничо Роканче, Мирче Ацевъ Симоноски, Георги Трайковъ Старовароски, Спиро Маскаръть Първитѣ двама сж станали нелегални. Георги Трайковъ е билъ главенъ „ятакъ" на четитѣ отъ Коне Павлевъ, Стойко отъ Вепърчани, Спасе отъ Дрѣнъ и Стефо отъ Костуръ. Той ги снабдявалъ съ оржжие, което доставялъ чрезъ турцитѣ отъ Битоля и Прилѣпъ; снабдявалъ ги съ облѣкло и цървули. Този ятъклъкъ продължилъ до реформитѣ наречени „фариитѣ"—1888 г., когато и напусналъ страната. У сжщиятъ Г. Трайковъ и днесъ не е изгаснала още искрата на силенъ патриотизъмъ. Водимъ, имено, отъ такъво чувство, той е единъ отъ виновницитѣ, за да види бѣлъ свѣтъ настоящия трудъ. Спиро Маскара бива откригъ отъ властьта, когато предвождалъ

четата отъ Селце за въ града. Уловенъ и арестуванъ, умира въ затвора. — Въ прилепско се подвизавалъ и Яндреа отъ с. Илино и още Кръсте войвода. Настжпва единъ периодъ



Ничо Рокановъ

отъ затишие, следъ въвождането на „фарийтѣ", — реформи на битолския валия Али-Рифатъ паша. „Фарии" сж наричали селската въоржжена милиция. Добри резултати сж имали тия реформи. Обуздали сж доста турцитѣ и селското население се поуспокоило отъ катилитѣ. Не сж били рѣдки

случаи, когато с. лянитѣ сж залавяли нѣкои турчинъ-бабаи-тинъ, обезоржжавали сж го и вързанъ — конвоиранъ отъ селската стража бивалъ довежданъ на властьта. Мжчно сж



Георги Трайковъ

понасяли туй унижение турскитѣ катили, да бждатъ третирани като „рая“ отъ гяуритѣ. Ето защо, зачестили протеститѣ срѣщу „фарийтѣ, които не следъ дълго време били премахнати заедно съ тѣхния създатель — битолския валия. Настжпва пакъ размирния периодъ. До 1890 г. е било безъ „комити“.

Отъ 1879—1894 г. сж се подвизавали следнитѣ

**Комити въ прилепско:**

1. Спиро Църне (войвода)
Гергия Лажо (войвода)
Илия отъ с. Мало-Радобилъ
Кръсте Варошанецъ
Диме Чакревъ (войвода)
Мияйле Чакревъ (Пжрцето)
Илия Царевичанецъ
Тоде Бочварчето } братя
Иле Бочварчето }
Веле Бешмаде
Диме Шике
Гьорче Шавкуловъ
Даме Козарчето
Аце Чавлевъ отъ с. Варошъ
Ничо Роканоски
Коне Павлевъ (войвода)
Димко Павлевъ (Маджиро)
Иоанъ Чешларовъ

Никола Миновъ
Димо Дѣдо (войвода)
Ангеле (Берберина)
Кочо Опелчето
Петре Шинделъ
Тоде Найчевъ
Гьоргия Джомерчето
Иоанъ отъ попа Мицка
Гьоргия Палашо
Диме Власицата
Тале Газибара
Трайко Николовъ
Никола Бендеро
Ристе Сурлевчето
Коце Селчанчето
Стоянъ Рушанъ отъ Леринско
Коце отъ с. Радобилъ
Петре отъ с. Руфци
Ванчо Дживджанъ отъ Прилѣпъ
Мирче отъ с. Царевикъ
Стоянъ отъ с. Царевикъ
Петре отъ с. Дуйне
Иле отъ Мало Радобилъ
Стефанъ отъ с. Попадия
Недѣлко отъ с. Царевикъ
Бошко отъ с. Царевикъ
Веле Бучинецъ
Йосифъ отъ с. Радобилъ
Коста Чакревъ братъ на Чакревъ
Йованъ Шашарайка
Марко отъ с. Дуйне
Спиро Тенекеджия
Шипинка
Спасе отъ с. Дрѣнъ
Петре Котевъ (Алданци)
Никола Силяновски Кокошката
Стойко Гугяковецъ (войвода)
Стефо Костурчето
Даме Тенекджия
Василъ Журко
Георгия Оригянчето
Милошъ Овчарътъ
Бацко
Диме Дотресокъ
Мицко Ресенчанеца
Богданцалията
Яндриа отъ Илию
Кръсте отъ . . . . .
Ицко Бале
Хаджи Никола
Ефтимъ Фотичъ отъ Кардъ
Андреа Башноселецъ
71. Ганьо отъ с. Клино

* * *

## Вжтрешната организация

Тоя **комитски** периодъ трая цѣли 15 години — дори до 1893 г., когато се появиха първитѣ народни лжчи за македонеца робь въ лицето на оформящата се тогава **Вжтрешна революционна организация.**

Следъ дългъгъ периодъ на дивъ и безчовѣченъ режимъ, на тежки неволи и страдания, на безплодни очаквания и несбжднати надежди, всредъ българ.кото население въ Македония почва да се ражда идеята за въоржжение, саморазправа, за масова революция. Тая нова идея, израстла върху едно минало, пълно съ надежди и горчиви разочорования, намѣри своя изразъ въ основанието на **Вжтрешната революционна организация.** Организирането на населението и посвѣщаването въ тайнитѣ на тая организация се извьршваше отъ идейнитѣ хора — **апостоли на дѣлото.**

Презъ учебната 1893-94 година въ учителския персоналъ на прилепскитѣ училища се числятъ: **Пере Тошовъ и**

**Даме Груевъ.** Между двамата отсетне видни дейци на дѣлото, се размѣнятъ мисли, отъ начало строго повѣрително, а по-късно и по-свободно между довѣрени колеги, за основаване „**вжтрешна революционна организация**“. Тая година немина въ широкъ кржгъ идеята; тя се ограничи само въ училището. Пролѣтьта презъ 1895 г. пристигна отъ България Димо Дѣдото съ нѣколцина четници, между които и Григоръ Соколовъ отъ с Небрѣгово. Четата имаше за задача да убие Расима отъ с. Десово, за да повдигне духътъ на българитѣ. Сжщата чета трѣбваше да подготви почва за организиране на населението. За тая цѣль тя обиколила селата : Небрѣгово, Присадъ, Дупячани и др. Извикани бѣха отъ четата, въ мѣстността „**Сивецъ**“ (прилепско) и гражданитѣ : Йорданъ Гавазовъ, Панто Карамбулевъ, Тоде Яръмбоболъ, дяконътъ Костадинъ Диме Палавръновъ и др., които се посвѣщаваха въ тайнитѣ на организацията и се искаше тѣхното съдействие и помощь отъ града. Тѣ трѣбваше да снабдяватъ четата съ оржжие, муниции и облѣкло. Презъ м. мартъ с. г. четата, скрита въ едно търло (присадско), очакваше Расима, който имаше кула въ с. Дрѣновци, за да го убие. Презъ сжщия месецъ минаватъ бегликчиитѣ по селата за за исване свцетѣ. Случайно единъ бегликчия отива въ търлото, да провѣри да не има скрити овце. Отъ вжтре, обаче, бива посрѣщнатъ съ залповъ огънь и турчина пада на мѣстото. Четата се оттегли, но последваха потери и гонения. Въ с. Небрѣгово потерата улови пждарина Аце, който откри връзкитѣ на четата съ селата и града и по такъвъ начинъ се създаде, тъй наречената „**Дрѣновска афера**“. Заловени бѣха много селяни и граждани, всички около 100 души и следъ като лежаха въ Прилѣпъ и Битоля, мнозина осждиха. Тази афера прокуди Дѣдовата ч та задъ граница, но тя хвърли семото за организационна работа. Почва имаше вече за работа било въ селото било въ града. Презъ лѣтната ваканция, сжщата година, идватъ си въ града Александръ х. Пановъ и Тодоръ Станковъ, що току свършиле Солунската гимназия .Посвѣтени въ „дѣлото“ още като ученици, тѣ иматъ мисията отъ Солунъ да организиратъ въ Прилѣпъ ржководно организационно тѣло. За да осигури тѣхната дейность, училищното настоятелство услови и двамата „апостоли“ за учители. Заловиха се за работа още лѣтото. Тѣ намѣриха привърженици въ града и свикаха по отдѣлно два кружока отъ по 10 души. Задача а бѣ : да подготвятъ лица за изборъ на управително тѣло, който изборъ ще стане подъ ржководството на Даме Груевъ. Между кружока липсваха : Ив. Гагалевъ (учитель), Д. Т. и др. (t). Заседанията ставаха въ кжщата на Йорданъ п. Костадиновъ и С.в. Г. Ш. Презъ м. августъ пристига Д. Груевъ и сж направени редъ сжбрания, нѣкои отъ които на открито, въ черковния дворъ

на с. Селце. За да се увѣри Груевъ до колко присжствующитѣ сж искрени и преданни на „дѣлото“, водилъ е 2—3 часа споръ съ тѣхъ, като имъ навеждалъ доводи и аргументи за лошитѣ последствия отъ проектираното дѣло. И само когато се убедилъ въ тѣхната искреность, извадилъ ржкописния уставъ и го прочелъ гласно предъ събранието.

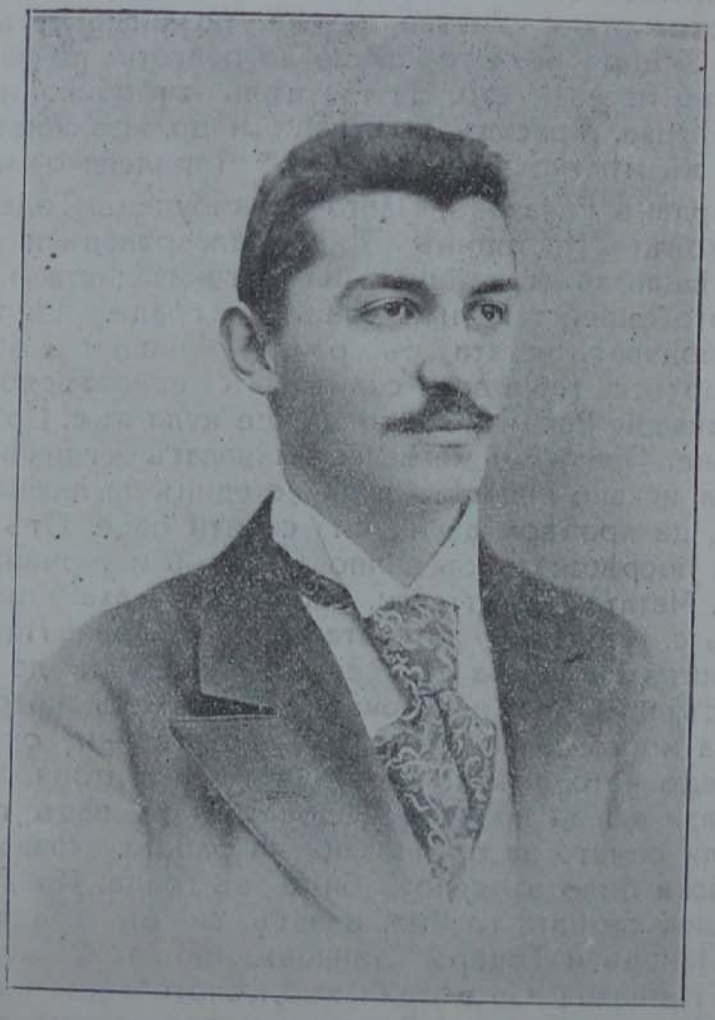

Александъръ Пановъ

Сжщеврѣменно избиратъ и първото ржководно тѣло, въ състава на което сж влизали: **Ал. х. Пановъ — председатель, Ив. Гагалевъ, П. Саратиновъ, Ат. Ивановъ, Т. Станковъ, Йорданъ п. Костадиновъ, Йорд. Гавазовъ.** Останалитѣ лица били помощници на управителното тѣло. Следъ туй Даме Груевъ си заминалъ.

Първата работа на управ. тѣло бѣ: да **посвѣщаватъ членове въ организацията, да прибиратъ членски вноски и да разхвърлятъ, между по-заможнитѣ граждани, парична помощь.** Споредъ устава трѣбва да се организира и терори-

стична група. За ржководитель се избира Йорд. п. Костадиновъ, а членове терористи сж: Гр Богойчевъ, Пере Бодлевъ и Д. Т. Терориститѣ имаха за цѣль да убиятъ нѣкой катилинъ турчинъ, за да респектиратъ турцитѣ и да окуражатъ българския духъ у населението. Снабдени съ револвери и ками терориститѣ дебнѣха случай да извършатъ нѣкоя акция, но такъва не стана, понеже не имъ се удаде. Управителното тѣло си служеше въ преписката съ по-висшата организац. власть, съ шифъръ отъ френската азбука. Четнишки институтъ липсва. Цѣлата организационна дейность се свежда на легални начала.

Идната учебна година — 1895/96 за директоръ на училищата идва **Петъръ п. Арсовъ**. Той става председатель на управителното орган. тѣло, по поржка на солунската организационна власть. Членове на ржководното тѣло презъ тая година сж били: Атанасъ Ивановъ (секретарь), Йорданъ п. Костадиновъ (началникъ на терорист. група), Н. М., Павелъ Христовъ (учитель), Ил. Цървенковъ (касиерь) и П. Саратиновъ. Председателя на ржковод. тѣло е изцѣло предаденъ на организацията. Сжщата тактика препоржчва и на посвѣтеното учителство въ организацията. Часть отъ по-умѣренитѣ учители, обаче, намиратъ за по умѣсно да не се забравя и училището. Така се завежда споръ, който се изражда въ недоразумѣния. Последнитѣ (недоразумѣнията) сж се увеличили още повече, когато попадналъ въ управителното тѣло учителя Н. М., който не билъ избранъ по законенъ редъ. Въ замѣна на туй пъкъ засилила се доста много организационна дейность въ града. Образували се десетарски групи. За стотникъ билъ опредѣленъ Ил. Крапчевъ. Заседанията ставали въ домътъ на директора. Направили и скривалище въ кжщата на Йорданъ п. Костадиновъ. Съ сбранитѣ суми купили 40 пушки мартини, тетовска фабрикация. Пушкитѣ пренасялъ кираджията Кръсте Давчевъ, койтоималъ за маршрутъ Тиквешъ—Прилѣпъ—Кичево. Пушкитѣ бѣха складирани въ скривалището при Йор. п. Костадиновъ. По предателството на единъ селянинъ стана обискъ при п. Костадиновъ и се намѣри само една пушка, заради която Йорданъ падна въ затворъ.

Започнали по-усилено да събиратъ помощь (въ форма на данъкъ) отъ по-заможнитѣ граждани. Поднася се на лицето печатна разписка, съ фиксирана сума и срокъ. Разписката е скрепена съ печатъ, съ надписъ „Революционенъ комитетъ“. Събирането на сумитѣ е вървѣло доста гладко; нѣмало съпротива, нито възражение. Така отъ Коста Бомболовъ взели 25 лири турски, хаджи Здраве — 15 л., Бр. К-ви — 10 л., Мияйле Зердевъ — 10 л., М. П-въ — 12 л., Матей Димшовъ — 8 л., Трайче Безирджия — 5 л., Ил. Бадевъ —

5 л., Д. Шиндилъ — 10 л., Никола Крапчевъ — 10 л., Хр. Тренковъ — 5 л., З-вци 8 л., Ф-ви = 15 л. и т. н. И числото на организиранитѣ членове бѣ нараслo на 300 души.

По-късно почва да излиза таенъ революционенъ листъ „Бунтовникъ“ или „Борецъ“, издаванъ отъ по-умѣренитѣ. Вестникътъ се редилъ и хектографиралъ въ кжщата на Тоде Лепазцозъ, при учителя Тодорь п. Антовъ. Отъ него сж излѣзли 2 — 3 броя. Той ималъ за задача да буди духъ организационенъ. По-късно настанало помирение между двата лагера, по инициатива на учителя Павелъ Христовъ. Презъ Великденската ваканция Павелъ Христовъ и Ат. Ивановъ посещаватъ с. Небрѣгево съ агитационна цѣль, а директора посетилъ селскитѣ училища въ околията и вършилъ пропаганда на революционната идея.

### 1896/97 и 97|98 уч. година

Презъ тая уч. година за директоръ на училищата идва **Благой Калейчевъ**, който заема и председателското мѣсто въ управит. орган. тѣло. Вмѣсто напусналитѣ учители Н. М. и Павелъ Христовъ, въ управителното тѣло влезнали учителитѣ: Ил. Ивановъ и Ив. Гагалевъ. Продължава събирането на данъка съ усиленъ темпъ, отъ което се въодушевлява Пере Тошовъ, при идването си въ Прилѣпъ за коледната ваканция. Той е учитель въ Битоля и ще хвъркне отъ радость за добития успѣхъ на организацията. Заседанията се водятъ редовно въ кжщата на директора. Началникъ на терориститѣ е Рампо Пешковъ съ другаря Григоръ х. Кочозъ. Презъ тая година извършиха се нѣколко акции. Първенеца Георги Богдановъ отказва да внесе опредѣления данъкъ отъ 10 лири и още се заканвалъ съ думитѣ, „който иска пари, ето мартинката, нека заповѣда“. Решили да изпратятъ при Георги Богданова четата на Никола Геройски, отъ Поречето, който бѣ дошълъ въ Прилѣпъ отъ България като легаленъ, да сформирува отъ тукъ четата си. Той е живѣлъ цѣли 2 седмици при учителя Никола Каранджуловъ. Намиса се, обаче, Пере Тошовъ боейки се да не стане съ четата предателство, както бѣ съ Чакревци и се осуетява тоя планъ. Презъ м. августъ идва въ града Даме Груевъ. Седейки въ дюкяна на Бѣлазелкови, Даме наблюдава една вечерь какъ Георги Богдановъ прибира паритѣ си въ единъ голѣмъ зобникъ (торба), завързва ги здраво и подпечатани съ червенъ восъкъ, предава зобника на съхранение у Зойчеви, понеже тѣхния дюкянъ е солиденъ магазинъ. Даме дава идеята да се обере касата на Георги Богдановъ. Изработва се планъ и обира се извършва презъ есеньта отъ Георги Сѣнокозлиевъ, Р. Пешкозъ, Ив. Бѣлазелковъ, Ат. Ивановъ. Георги С. и Иванъ Б. отключиха магазина, влѣзнаха вжтре и прибраха торбата запечатана, съ разни видове сарафски пари, при охра-

ната на Ат. И. и Рампо Пешковъ. Ключоветѣ приготвилъ Христо Недѣлковъ ковачъ. По случай този обиръ бѣха арестувани: Ат. Ивановъ, Ив. Бѣлазелковъ, Рампо Пешковъ и Алекса Чачозъ, които лежаха въ прилепския затворъ 43 дена, безъ да бждатъ осждени

Взетитѣ пари се дадоха още сжщата вечерь на секретаря на комитета Ат. Ив., който старателно отпечатва зобницата и отгъва диплитѣ на мушамената алтанъ кесия, въ която намира разни видове златни пари на стойность повече отъ 200 лири турски.

Съ употрѣблявания тотава шифъръ записватъ се всички видове пари: 182 златни мендухий отъ разна величина и стойность; 15 голѣми доблони въ два наниза; повече отъ три хиляди алтилъци, повече отъ 100 бѣли меджидиета и още други пари — английски и турски лири, наполеони, минцове, австрийски жълтици, череци отъ бѣла меджедия, юзлуци, грошчета и около 300 разни видове антики (стара сарафска мая). Антикитѣ, доблонитѣ, мендухийтѣ и алтилъцитѣ изпратиха се на 1. септемврий с. с., чрезъ Сугаревъ учитель (а после войвода) въ Битоля Д. Груевъ бѣ изпратилъ него за по сигурно да се пренесатъ паритѣ. Доблонитѣ и мендухийтѣ Груевъ бѣ изпратилъ въ Охридъ за размѣна, а антикитѣ — въ гр. Солунъ на Пере Тошовъ, който да ги препрати въ София, за да се прегледатъ въ Нар. Музей и се оцѣни стойностьта имъ. Срѣщу изпратенитѣ пари въ Битоля до Д. Груевъ получиха се пушки за прилепския районъ. Тия пушки, система „Гра" отъ гръцката армия, бидоха пренасяни тайно съ кола отъ Христо Ламьовъ и се раздадоха въ с. Орѣвойцъ, като най-организирано.

Друга акция бѣ атентата върху Мустафа Маджиро, пазвантинъ на „ридотъ", който зорко следеше хората на организацията. Той бѣ тежко раненъ и остана сакатъ, съ куцъ кракъ. Трета акция се извърши надъ Ташко Филиповъ на 23.I 1897 г. подозиранъ като шпионинъ. Поради честото дружене съ турци, бива застрелянъ въ кафенето на Бомболовъ отъ терориститѣ: Гр. х. Кочовъ, Ил. М-въ и Н. К-въ.

Преди Винишката афера (м. май 1897 г.) бѣха доставени два товара пушки система „Кримки" (24 броя) чрезъ с. Уланци, 3 станция Градско, гдето бѣ комисионера прилепчанецъ Георче Перничаро, който служеше за връзска между Прилѣпъ, Велесъ и Щипъ. Тѣзи пушки бѣха пренесени на единъ катъръ и единъ конь отъ къмъ с. Трояци, презъ непристжпнитѣ склонове на Козякъ планина отъ А. И-въ, Ил. М-въ, Н. К-въ и Илия Ладното и се прикриха въ една пещера надъ с. Селце, въ мѣстностьта „Мечка". Пушкитѣ бѣха увити въ кеневиръ и намазани съ смазка. За чистенето на пушкитѣ се грижеха А. И-въ и Никола Каранджуловъ. Тѣзи пушки се раздадоха, съ съдѣйствието на То-

лета (после войвода Толе паша отъ с. Крушейца, (Мариовско), на селянитѣ отъ селата: Кокре, Каленъ, Дуйне, Полчища и Витолища, дето бѣха посвѣтени на дѣлото, чрезъ клетва отъ А. И-въ.

Бидейки Прилѣпъ отдалеченъ отъ предѣлитѣ на България и мжчно се доставяха оржжия, муниции и взривни вещества, замислюва се фабрикацията на бомби въ самия градъ. За тая цѣль пристига отъ Кюстендилъ техника Герановъ. Приготвилъ пещь, коксъ. чугунъ въ кжшата на Андонъ Стамболджиевъ, кждето Хр. Недѣлковъ, Палавриновъ, Ат. Изановъ и домакина сж прекарвали много безсънни нощи. Въ Прилѣпъ се фабрикуваха „**п. гурчина**", приготвени отъ олово; сжщо така въ Прилѣпъ се топѣше и бакъръ отъ казанджийския еснафъ, та се мислѣше, че имаме опитни работници, които ще могатъ да приготовляватъ и бомби. И по другъ каналъ страната се снабдяваще съ оржжие, бомби, вестници и пр. **Доне Тошевъ** отъ Щипъ е кираджия. Той пренася оризъ отъ Виница за Прилѣпъ и Битоля. Въ чувалитѣ съ оризъ има колети отъ бомби, револвери и книжа, които редовно пренася презъ цѣлата 1895 година съ 3—4 коне. Въ Прилѣпъ Доне слиза на винския ханъ, при Тома Барда (влахъ) и е въ свръзка съ Петре Свекярчето, комуто предава часть отъ колетитѣ. А въ Битоля кираджията слиза на Мжсъръ ханъ и е въ тѣсни връзки съ прилепчанитѣ: Георги Пешковъ, Гр. Попевъ и Пере Тошовъ. Първитѣ двама винаги му купуватъ ориза и въ чувалитѣ намиратъ подаръци: колети адресирани за Аврамъ Мушико и С-ие, или др. еврейски адресъ. На 6 априлъ 1896 г. колджиийтѣ на куличето (баждара) при св. Недѣля, вънъ отъ Битоля, търсейки тютюнъ (контрабанда), мушкатъ съ желѣ ни шишове по чувалитѣ. Шишоветѣ допиратъ въ твърдъ предметъ, който дава съмнение на колджийтѣ и задържватъ конетѣ. При обиска откриватъ колетитѣ съ бомби, за еврейска фирма (заблуда). Това е първото разкритие за сжществуването на революционно движение въ страната.

Властьта подлага на нечувани мжки кираджията, за да каже хората, съ които има връзка. Последнитѣ, боейки се отъ разкритие, решаватъ да убиятъ въ затвора кираджията, който по една случайность се спасилъ. При всички мжки кираджията запазилъ тайната до край. Той бива осжденъ на 101 г., но следъ 18 месеченъ затворъ, на 23 октомврий 1897 г. амнистиранъ. Доне Тошевъ е още живъ. Живѣе въ г. Кюстендилъ и казва: „Господъ да не ми вземи душата, до като не видя Македония свободна".

Презъ 1898|99 г. председательтъ на ржков. тѣло бѣ директора Ст. Димитровъ, който бѣ арестуванъ и

интерниранъ, по подозрение. Него замѣсти учителя Никола Каранджуловъ. Въ управит. тѣло влизаха учителитѣ: Тодоръ П. Антовъ — касиеръ, Ат. Ивановъ — секретарь и Н. Каранджуловъ. Презъ коледната ваканция (1899 год.) пристигна Д. Груевъ съ Герджиковъ, за да даде упѫтвания и разни обяснения по организационното дѣло. Събранието станало въ кѫщата на Владимиръ Карамфиловъ. На 23 януарий 1899 год. се извърши убийството надъ сърбомамина Тоде п. Антовъ отъ терориститѣ Ст. Лазовъ и Никола Мърсевъ. Сѫщата година на Великдень стана окрѫженъ съборъ въ Битоля, въ кѫщата на Ат. Лозанчевъ, подъ председателството на Даме Груевъ. Прилѣпъ се представляваше отъ делегата Ат. Ивановъ. Разисквало се по въоръжаването на районитѣ, изработилъ се шифъра за преписка съ гръцки букви и туря се анонимната терминология на градове и села. Битоля се именуваше „Иерусалимъ", Прилѣпъ — „Чирпанъ".

Презъ 1899|900 год. въ ржковод, тѣло влизатъ: Антонъ Тошевъ председатель, Хр. Силяновъ, Сл. Арсовъ, Ат. Ивановъ, Ив. Гагалевъ, Йор. п. Костадиновъ и Ничо Биолчевъ. На 8|IX с. г. пристигналъ отъ Битоля гимназиалния учитель В. Пасковъ, за да ревизира района. Вечерьта сбрали се въ кѫщата на Ат. Ивановъ и учителитѣ Хр. Силяновъ, Сл. Арсовъ за срѣща съ В. Пасковъ. Сърбомаминьтъ Тале Крадиконе предава на властьта, че „комити" има въ кѫщата на Ат. Ив. Полицията цѣла нощь е държала кѫщата въ обсадно положение и сутриньта навлиза, да залови „комититѣ". Следъ щателенъ обискъ арестуватъ Ат. Ивановъ, В. Пасковъ, Хр. Силяновъ и Сл. Арсовъ. Последнитѣ трима освобождаватъ въ Битоля, а Ат. Ив. — въ Прилѣпъ, поради липса на виновность. Още сѫщата есень шпионина падна убитъ отъ терориста К. К-въ.

Градскитѣ десетарски групи усилено се обучаваха въ стрелба съ безгласни патрони. Управителното тѣло пъкъ почна да издава хектографиранъ листъ въ кѫщата на Йор. п. Костадиновъ, който бѣ единъ отъ най-ревностнитѣ работници. Неговата кѫща бѣ и складъ на оржжие, и скривалище на организационни хора.

Презъ учебната 1900/901 година остава сѫщото ржководително тѣло. Въ града турци убиватъ вечерно време Иванъ Керестеджия, живущъ край рѣката. За отмѫщение комитета решава да се убиятъ нѣколцина турци. За цѣльта сѫ опредѣлени терориститѣ К. К., Г. Сѣнокозлиевъ и др. Тѣ следятъ всѣка вечерь край Червенкоската улица да мине нѣкой отъ лошитѣ турци. Не имъ се удава обаче, случай. Сѫщата година бива убитъ у-ля Ив. Гагалевъ, членъ отъ ржков. тѣло и касиеръ на комитета. Има голѣми

улики за злоупотребени отъ него суми. Търси му се оправдателность, той отказва да даде. Избѣгва дори и събранията на комитета. Долага се за всичко това на Д. Груевъ. който лежи въ битолския затворъ, и той дава нареждане да се убие Галевъ. Убийството се извърши отъ Г. С. безъ да бжде обезпокояванъ отъ властьта, понеже не се откри убиеца.

* * *

За да се подготви по-добра почва въ селата за организационното дѣло и повдигне духътъ на селянитѣ, които пжшкаха подъ теглото на разни деребеевци, като: Булимана, Сульо-пушка, Расимъ и други реши се: да се извърши покушение върху нѣкои отъ тѣхъ. За реализиране горната цѣль, презъ пролѣтьта на 1900 г. явява се четата на **Мирче Ацевъ**, въ съставътъ на която влизатъ четницитѣ: Григоръ Соколовъ, (отъ с. Небрѣгово), Стоянъ ахчията, Стойче Добружанецъ, Йор. отъ с. Кнежа, Ст. Димитровъ (отъ с. Подмолъ), Орданъ Щипянчето. Първата акция на четата е покушението на Асанъ Сюлю-Пушка, пждаръ въ с. Долнени, отъ когото бѣ пропищело цѣло село. На четата съдействуватъ и селянитѣ, между които е и Даме Поповъ. На 27 юлий 1900 г. (ст. стилъ) умишлено запалватъ сѣното на Сульо, който тичайки да види какво е станало, пада изъ засада отъ четнишки куршумъ. Последвали арести и изтезания. Арестувани сж свещеникъ Иванъ Ангеловъ и синоветѣ му Цвѣтанъ и Даме. Свещеника умира въ затвора. Цвѣтана осжждатъ въ Битоля, а Даме се освобождава. На 17 септемврий 1900 година, четата устройва засада, въ мѣстностьта „Скала“ между селата Каленъ и Писокалъ на осъмь души турци (кяи), отъ село Чарлия (битолско). Ятаци на четата бѣха: Анте Дунски, Петко Кунадаревъ отъ с. Дуйне, Толе-паша (отъ с. Крушеица), Иге Стояновъ отъ с. Царевикъ (синъ на Стояна Лажо) и Найдо отъ с. Пещалево. Турцитѣ бѣха се довѣрили на Антета, който презъ лѣтото работилъ въ чифлика въ с. Чаирлия. Той уговаря съ тѣхъ да дойдатъ въ с. Дуйне и да обератъ селскитѣ чорбаджии: Василъ Хаджията и Трайко Джандаро. Анте пешъ, а агитѣ на коне стигатъ до „Скала“, кждето ги причакваше четата. Открива се огънь отъ четата и пръвъ пада Мефаилъ ага, а останалитѣ турци като разбиратъ, че сж предадени отъ Антета, изгърмяватъ по него, но той скочилъ задъ единъ камъкъ и тамъ престоялъ докато свършило сражението съ избиването на турцитѣ. На 25 септемврий Мирчевата чета устройва засада на разбойника Булимана, който бѣ проплакалъ селата: Царевикъ, (дето имаше чифликъ), Дрѣнъ, Смолани и Бѣловодица, като му убиватъ коня и раняватъ Булимана, който остана сакатъ презъ цѣлия си животъ. На 15 августъ (Богородица) при

с. Църници четата уби ферадъ Ружди бей, отъ охридско заедно съ тримата му другари.

Есеньта Мирчевата чета се прибира въ България, кѫдето прилепската емиграция му устройва тържествено посрещане.

Пролѣтьта 1901 г. пристига района чета подъ войводството на **Марко Лазаровъ**, родомъ отъ Радомирско (с. Косачъ). Марко отъ начало още падна тежко боленъ и лежеше въ кѫщата на Н. Каранджуловъ до като оздравѣлъ. На 20 май с. г. влиза въ четата и Даме Поповъ, отъ с. Долнени, подозренъ и гоненъ отъ турцитѣ зарадъ убийството на Сульо-Пушка. Въ четата на Марко сѫ и четницитѣ: Коста Наумовъ (отъ с. Брѣзово Демирхисарско), Алекса Хр. Бъчваровъ отъ Прилѣпъ и още 2 души. Четата обикаля пролѣтьта и лѣтото прекоридскитѣ села и околнитѣ на града, съ организаторска задача, като посвѣтяватъ населението въ „Дѣлото“ подъ обичайната организационна клетва. Презъ лѣтната ваканция въ четата влизатъ и учителитѣ Миланъ Янчулевъ, Ил. Костовъ, Йрданъ Станковъ, Илия Биолчевъ, Георги Палисламовъ, като интелектуални сили и да стажуватъ. Тѣ сѫ стояли 5 седмици и сѫ обиколили околнитѣ села на града. Следъ тѣхъ въ четата постѫпилъ учителя Миланъ Галевъ за сѫщата цѣль. Разболява се Марко и заминава за България, като оставя за свои замѣстникъ Даме Поповъ. По едно време прибира се въ четата и Димко Гърдансвъ, който бѣ легаленъ работникъ. Есеньта напускатъ четата Ал. Бъчваровъ и Димко Гърдановъ, като стават легални работници, а вмѣсто тѣхъ идватъ Василъ Кондураджията, Григоръ отъ Селце и Андрея отъ с. Църско (Д. Хисарско). Така попълнена четата обикаля селата: Варошъ, Селце, Ленища, Дабница, Присадъ, Горно и Долно Дюпячани и др. По-късно презъ есеньта билъ прекомандированъ за прилепски войвода Никола Русенски отъ Охридския районъ, а Даме Поповъ остава за неговъ помощникъ. Презъ м. септември четата получава нареждане да пресрѣщне разбойника Булиманъ, идящъ отъ Царевикъ и да го убиятъ. Четата заела позиции при „Кьосейтѣ търла“ (плетварско), но бива предадена отъ Никола, служащъ при Булимана, та се удря съ потерата, вмѣсто съ Булимана, като убива 1 и 2 ранява отъ потерата.

### 1901—902 г.

Председатель на комитета е директора Дим. П. Пандовъ и членове: Тале Христовъ, Кирилъ Пърличевъ. Председателя бива арестуванъ, поради заловено писмо и ржководството поема К. Пърличевъ. Тая година отъ четата бива убитъ учителя Сѣнокозлиевъ, за доказано неморално дѣяние съ една ученичка.

Около Димитровъ-день 1901 година, проектира се да се залови директора (белгиецъ) на мината за аспидни плочи

въ с. Попадия, за да се получи откупъ за нуждитѣ на организацията. За тая цѣль се очакватъ Гоце Дѣлчевъ и Мирче Ацевъ, идящи отъ България. Къмъ нея трѣбва да се присъединятъ тиквешката и прилепската чети. Като стига Мирче до с. Уланци, по лѣвия брѣгъ на Вардара, срѣщу Градско, разболѣва му се единъ отъ четницитѣ и се прибиратъ въ една плѣзна край селото. Четата бива предадена отъ селото и следъ кървопролитно сражение падатъ убити Мирче и 8 души четници. Спасяватъ се само двама души.

Гоце Дѣлчевъ пристигналъ отъ къмъ Тиквешко съ другаря Иванъ Маноловъ и се спрѣлъ въ радобилскитѣ воденици, за да чака прилепската чета, която бѣ прибрала двамата Мирчеви четници. Съ убийството на Мирчета осуетява се планътъ за залавянето директора на мината. Гоце и прилепската чета обикалятъ селата: Трояци, Плетваръ, Орѣвойцъ, Ленища и Селце по организационна работа. Въ последното село Гоце престоява цѣла седмица, като на 10 септември посетилъ и Прилѣпъ за първи пѫть. Гоце смѣнилъ войводата Никола и го праща обратно за охридско, като се очаква за прилепски войвода Методи Патчевъ. Въ града Гоце се бави цѣла седмица и следъ туй заминалъ за Битоля като обикновенъ пѫтникъ, придруженъ отъ Коста Бѣлагушевъ. Въ Битоля урежда Гоце канцлъ за пренасяне оржжия отъ Гърция. Такова е пратено за Селце 16 пушки, за Ленища 12, Плетваръ 15, Орѣвойцъ 17, Кръстецъ 17 — всички система „Гра". По-късно се прибира при Гоцета въ Битоля и другаря му Ив. Маноловъ. До пристигането на Методи Патчевъ, четата ржководи Даме Поповъ. Предъ Димитровъ пристига Методи Патчевъ въ Прилѣпъ, който, придруженъ отъ Рамко Пешковъ, заминава за Селце, дѣто го очакватъ, за да поеме ржководството. Есеньта и зимата Патчевъ обикаля организиранитѣ села по ревизия, а не организиранитѣ, организира.

## 1902 год.

Въ началото на 1902 г. повечето отъ четницитѣ излизатъ отъ четата, като пострадали и измръзнали отъ денонощно прехвърляне снѣжния „Мукусъ". Тогава напусналъ четата и Даме Поповъ, който заминалъ на лѣчение въ България. Въ чегата постѫпзатъ нови хора. Патчевъ организира около 25 села изъ прилепско, часть отъ които сѫ въ полето.

## Кадино-селската афера.

На 24 мартъ 1902 г., въ старата кула на Кадино-Село, бѣ се спрѣла на почивка организационната чета отъ осемь души, подъ началството на видния организаторъ Методи Патчевъ, родомъ отъ Охридъ. Кмета на селото, турски шпионинъ, издаде на властьта мѣстопребиваването на четата и още сѫщия день кулата биде обсадене отъ стотина души пехота, кавалерия и башибузукъ изъ околнитѣ села. Презъ



Методи Папчевъ

два дни обсадената чета се бори юнашки, до като изчерпа всичкитѣ си боеви припаси. После цѣлата чета се самоубива. Това нечуто геройство порази турцитѣ и когато нахлуха въ кулата, видѣха повалени безжизненитѣ трупове на осемь души македонски революционери. При обиска на мъртвитѣ, намѣриха се въ дрехитѣ на Патчевъ книжа, които разкрили много работи за мѣстната организация. Тия книжа, макаръ и шифровани, властьта успѣ да прочете и разкри цѣлата революционна мрежа въ прилепско. Незабавно бидоха разправени по селата нѣколко потери, които извършиха нечути зулуми и многобройни арести.

Долната таблица показва броя на тия арести

| Прилѣпъ | с. Трояци | с. Плетваръ | с. Орѣвойцъ | с. Кръстецъ | с. Ленища | с. Присадъ | с. Небрѣгово | с. Запърчени | с. Дупячани | с. Долнени | с. Сѣнокосъ | с. Бранче | с. Новоселани | с. Войнари | с. Степанци | с. Царевикъ | с. Ракле | с. Топлица | Мариовско | Тиквешко | с. Небрѣгово | с. Присадъ | гр. Прилепъ | Всичко | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | | Изтезав. | | | Арестув. | Изтезав. |
| 5 | 3 | 1 | 3 | 2 | 3 | 5 | 8 | 1 | 1 | 7 | 3 | 3 | 4 | 4 | 3 | 4 | 6 | 4 | 20 | 2 | 1 | 1 | 1 | 92 | 3 |

Тая афера засегна 18 села въ прилепско поле, 6 села отъ Мариово, а не пощади и града. Тя хвърли въ затвора 92 души, които, следъ нѣколко месечно гниене въ прилепския затворъ, вързани на верига, бидоха сткарани въ Битоля. Тамъ осждиха 16 души, а останалитѣ освободиха. Наскоро, следъ тая кървава случка, дебнатъ отъ двама революционери каниселския кметъ — предатель и виновникъ на тая афера, биде нападнатъ и стрелянъ. За жалость покушението не сполучи напълно; предателя оздравѣ отъ тежкитѣ рани, за да бжде посочванъ съ пръстъ отъ населението. По това покушение бидоха арестувани 8 души отъ Прилѣпъ. По-късно предателя биде убитъ отъ четата на П. Ацевъ.

# СПИСЪКЪ

на

**Убити българи въ прилепско отъ 26 февруарий до 16 мартъ 1903 година.**

| № | ИМЕ и ПРЕЗИМЕ | Мѣстожителство | Дата на убийството |
|---|---|---|---|
| 1 | Ангелъ Николовъ | с. Селце | 26—II |
| 2 | Секула Атанасовъ | „ | 6—III |
| 3 | Цв танъ Секуловъ | „ | 6—III |
| 4 | Тр. Г. Богатиновъ | с. Браилово | 10—„ |
| 5 | Миленко Тренковъ | „ | 10—„ |
| 6 | Богданъ Младеновъ | с. Долгаецъ | 11—„ |
| 7 | Митре Вълкановъ | с. Зързе | 11—„ |
| 8 | Стефанъ Заревъ | „ | 11—„ |
| 9 | Атанасъ Димковски | с. Ропотово | 11—„ |
| 10 | Серафимъ Ристовски | „ | 11—„ |
| 11 | Климе Гьоревъ | с. Капино | 11—„ |
| 12 | Кочо Гьоревъ | „ | 11—„ |
| 13 | Коне Димковски | с. Небрѣгово | 11—„ |
| 14 | Христо Гличе | „ | 11—„ |
| 15 | Богоя Тренковъ | с. Сѣкирици | 5—„ |
| 16 | Атанасъ Мойсофъ | „ | 5—„ |
| 17 | Кръсте ? | „ | 5—„ |
| 18 | Костадинъ Алексовъ | с. Дабяни | 12—„ |
| 19 | Тоде Хаджията | с. Маргари | 13—„ |
| 20 | Кочо Веляновъ | с. Новоселани | 14—„ |
| 21 | Нетко Трайковъ | „ | 14—„ |
| 22 | Коле Ламбевъ | с. Небрѣгово | 15—„ |

**Забележка:** Презъ м. априлъ сж убити 31 българи
„ „ май „ „ 15 „
„ „ юний „ „ 13 „
49 „
22 „
Всичко 71 за 5 м.

и отъ 26 II — 16 III

До 1901 г. четитѣ, като спомагателна часть на организацията, поеха върху си всичката революционна работа, подъ дáвлението на събитията и незабелѣзано почнаха да губятъ своя таенъ и легаленъ характеръ, като подземаха нелегални и явни бунтове. И почна се борба жестока, исполинска, борба за животъ и смърть.

## СРАЖЕНИЯ ДО ВЪЗСТАНИЕТО.

| № по редъ | МѢСТО на СРАЖЕНИЕТО | Дата на сражението | | Воюващи сили | | | Убити и ранени | | Самоубити четници | ВОЙВОДИ |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | Число м-цъ | I од. | Четн. | аскер. | пропорц. | Четн. | аскер. | | |
| 1 | Бѣловодица | 1-IX | 1901 | 6 | 40 | 1:67 | — | 1 | — | Никола Пешковъ |
| 2 | Кадино-село | 25-III | 1902 | 7 | 880 | 1:125 | — | 63 | 8 | Методи Патчевъ |
| 3 | Никодинска план. | 20-VI | 1902 | 20 | 840 | 1:42 | 1 | — | — | Петръ Ацевъ |
| 4 | с. Забърчанъ | 6 IV | 1903 | 23 | 2200 | 1:95 | — | 60 | — | Хр. Оклевъ(Попето) |
| 5 | с. Никодинъ | 10-V | 1903 | 33 | 13 | 1:04 | 2 | 3 | — | „ „ |
| 6 | с. Топлица | 25-V | 1903 | 12 | 60 | 1:5 | 8 | 4 | — | Н. Божковъ |
| 7 | Мукусъ планина | 7-VI | 1903 | 19 | 40 | 1:2 | — | 3 | — | Ан. Василевъ |
| 8 | Алинска кория | 8-VI | 1903 | 23 | 150 | 1:6 | 4 | 45 | — | Хр. Оклевъ (Попето) |
| 9 | Мѣстност „Ливада“ | 6-VII | 1903 | 50 | 130 | 1:2 | 4 | 10 | — | П. Ацевъ и Пешковъ |
| 10 | с. Дуйне (Л. Рѣка) | 6-VII | 1903 | 40 | 150 | 1:4 | 7 | 30 | — | Ан. Василевъ |
| 11 | Бровичкитѣ лозя | 9-VII | 1903 | 13 | 80 | 1:6 | 1 | 3 | — | Иванъ Смичковъ |
| | Всичко | 901-1903 г. | | 246 | 4583 | 1:18 | 27 | 222 | 8 | |

* * *

Следъ убийството на Патчевата чета (1902 г.) яви се четата на Петъръ Ацевъ, съ 20 души, между които сѫ четницѣ: Анте отъ Дуйне, Толе отъ Крушейца, Ристе Оклевъ (Попо), Ив. Вълчевъ отъ с. Върбяни, М. Звѣзда, Василъ Оклевъ и др. Тамъ е и Ат. Ивановъ, който постѫпи веднага следъ излизането отъ битолския затворъ.

**1903 год.**

Презъ 1903 г., въ началото на пролѣтьта, Хр. Оклевъ завежда самостоятелна чета съ районъ полскитѣ села. Секретарь на четата е Ат. Ивановъ. На велики петъкъ (6.VI) четата има сражение съ аскера въ с. Забърчани, кѫдето паднаха сума турци и коня на Миралая бѣ убитъ, безъ загуби, обаче, за самата чета. Туй сражение костувало на аскера въ матер. загуби 90,000 р. (патрони, пушки). Озадачена властьта, отъ голѣмитѣ загуби въ патрони, назначила комисия да анкетира смѣткитѣ. Оказало се, че войницитѣ изкрали сума патрони, за да ги продаватъ на организацията.

Нѣкои отъ членоветѣ въ комитета сѫ интернирани учители прилепчани отъ разни градове. Преди възстанието биде заловенъ куриеръ съ цървули за четитѣ, който откри, че му били предадени отъ едно гърбаво момче. Последното биде заловено и обади, че цървулитѣ получилъ отъ Вл. Карамфиловъ и П. М., които биватъ потърсени отъ полицията, но се укриватъ. Вл. Карамфиловъ постѫпи въ четата.

**Предъ възстанието**

**Солунската акция.** — Бомбандирането на Солуската банка и на парахода „Гвадалкивиръ", стресна Турция. Боейки се отъ по-голѣми акции, турската власть, замисли масо-

---

ЗАБЕЛЕЖКА:

1. Въ сражението на 6 VII 1903 год. при с. Бѣловодица (Студена-Ливада) паднаха убити и загинаха отъ слънчевъ пекъ и жажда: Тале Христовъ, учитель; Димитъръ Сливяновъ учитель; Алек. Спирковъ, учитель; Ал. Нуневъ; Ал. Костовъ — Ламоьвъ; Тасе Йочковъ и др. — все граждани; и дяконъ Козма (калугера) отъ с. Зарово (Солунско). Сѫщиятъ день води сражение съ аскера и четата на Анте Дунски, при с. Дуйне, която се притекла на помощь на П. Ацевъ и Н. Пешковъ.

2- Въ сражението на 8 VI 1903 г. при Алинска Кория падна убитъ и войводата Хр. Оклевъ (Попето). Четата на Оклевъ има и др. сражение преди това, при с. Никодинъ съ Булиманъ разбойника, кѫдето падна убитъ Боянъ Милчиновъ отъ града, а войводата бѣ леко раненъ.

витѣ повсемѣстни арести и интернирвзния въ Македония. Такива станахъ и въ Прилѣпъ. Най-страшни и придружени съ теророъ бѣха ареститѣ въ цѣлия Солунски виляетъ. Отъ тѣхъ вкусихме и ний, съ колегата Ил. Балтовъ, като ни заловиха въ Неврокопъ, дето учителствувахме и ни прекараха презъ нѣколко страшни затвори, до като стигнахие родното место „**мемлекете сюргюнъ**“,

И тукъ, обаче, за квартира ни отредиха царскитѣ зандани. Стигнахме тъкмо презъ време на следобѣдния антрактъ на затворницитѣ. Какво да видишъ. Гъмжило отъ народъ. Голѣмиятъ дворъ на конака е пълнъ отъ мжже, жени и деца, а прѣко пармаклъка подаватъ се съ стотици ржце и глави. Разтвориха се вратитѣ, тикнаха и насъ при множеството глави. Указа се, че и тукъ властьта пипнала цѣлата организационна мрежа, начело съ градското и околийско управителни тѣла. Тукъ личеха и попове, и старци, па дори и чорбаджии, като престарелия хаджи Здраве и други още членове на прилепската черковна община. При тая гледка и при многото други, що видохме изъ разнитѣ затвори, неволно спомнихъ си за единъ циниченъ, но търпимъ отъ цензурата куплетъ отъ П. Р. Славейковъ, писанъ въ единъ цариградски вестникъ отъ епохата на възраждането ни. Бидейки въ затвора П. Р. Славейковъ издълбалъ съ пиронъ върху затворническата стомна (служаща изъ турскитѣ затвори за нощно гърне) следния куплетъ: „**Който не е пикалъ въ тази стомна, да яде гомна**“. Действително циниченъ е куплета, но много духовитъ. Автора е искалъ да потвърди мисъльта, че надали има българинъ, който да не е лежалъ въ затвора и не запознатъ съ затворническата стомна!

Въ затворъ сме, но се чувствуваме добре. Калабалъкътъ, що заварихме ни внушаваше по друго настроение. Имахме апетитъ за ядене, охота за приказване, па дори и за голяй. А и последния не липсваше. Уредбата, що заварихме въ прилепския затворъ, дисциплината и хигиеничното състояние на кауша, въ който бѣха се събрали повече отъ 150 души, говорѣха и за добрата затвороическа организация. Арестантитѣ си имаха свое бюро, което се грижеше за храна, облѣкло, хигиена и пр. Живѣха на комунистични начала. Храна и питие (вино, ракия, конякъ) се внасяше най-грижливо и редевно. Сутринь млѣко прѣсно се докасяше съ десятки оки; банички, гевреци, симиди въ изобилие. Мéсото доставяше касапския еснафъ даромъ; хлѣбътъ и другитѣ хранителни продукти бѣха пакъ даромъ на затворницитѣ отъ разнитѣ еснафи. Тѣ, еснафитѣ въ Прилѣпъ и въ отдавнашното минáло при възраждането ни, при пжденето на гръцкитѣ владици, сж играели важна роль; и посетне, въ черковно-учебното ни дѣло, стоеха на чело, и сега всички сж

въ услуга на организационното дѣло. Колко бѣ мило на човѣка да гледа какъ се надпреварваха тия корпорации въ услугата си къмъ святото дѣло! Престояхме и въ тоя царски домъ около десетина дена, докато се получи нареждане отъ централната власть, по застжпничеството на европейскитѣ сили, да пуснатъ невинно задържанитѣ, а по съмнителнитѣ да освободятъ подъ гаранция. Намъ ни бѣ заповѣдано да се явяваме по два пжти дневно въ полицията, като не толкозъ благонадеждни. Туй нареждане продължи цѣли месеци.

* * *

Решението, на извънредния таенъ революционенъ македоно-одрински конгресъ на 4 януарий 1903 г., за едно повсемѣстно стратегично възстание презъ лѣтото, не бѣ тайна вече за населението. То проникваше бавно, но сигурно въ умоветѣ на граждани и селяни. Всички знаеха, че туй лѣто ще стане нѣщо и си вземаха своевременно мѣрки за засеване на по голѣма площь земя. Не се знаеше само деня, когато ще се прокламира самото възстание. Това щѣше да стане известно по-късно отъ щаба на **Македоно-Одрински Революционенъ Окржгъ**. Засяването става редовно и жетвата обещава да бжде една отъ най-плодороднитѣ. Загриженость царѣше, сбаче, както у ржководителитѣ тъй и у бойкото население, поради слабото въоржжение на страната. Макаръ решението да гласеше: **възстанието да носи партизански характеръ**, като по-голѣма часть отъ населението си гледа полската работа, за да не става бреме на четитѣ, ако рече да тръгне съ тѣхъ и още, за да не се провини предъ турската власть и да се изложи на сѣчъ и огънь, — при все пакъ всѣки гледаше да се снабди съ какво годе оржжие. А тъкмо това липсваше. Прилепската околия бѣ една отъ най-слабо въоржженитѣ. Какво сж правили ржководнитѣ тѣла и защо съ време не бѣха се загрижили за тази нужда, разно се приказваше. Колкото времето наближаваше за обявата на възстанието, толкова и грижитѣ се увеличаваха у народа за оржжие. Предлагаха се баснословни цѣни за всѣкакви пушки — годни и негодни, револвери, ножове, патрони отъ бойцитѣ. Продаваха мило и драго хората — кравата, вола отъ селянина; залагаха нива или лозе срѣщу каква годе пушка. Въ услуга се поставиха и не малко турци, които имаха връзки съ организацията, по доставка на оржжие,—при всичко туй твърде малко се сполучи. Прилѣпъ бѣ изолиранъ отъ пограничнитѣ държави: Гърция, Сърбия и България съ други райони, та оржжието мжчно проникваше до тамъ. Едничкиятъ пазаръ бѣ Тетовско, отдето се вмжкваше нѣкой мартинъ, тетовска фабрикация. На това именно обстоятелство,

**слабото въоръжение**, главно се дължи и слабото участие на прилепската околия въ възстанието.

* * *

Настжпи жетва. Реколтата бѣ изобилна, както никога. Всѣки бързаше да свърши и прибере хранитѣ, като часть отъ тѣхъ складира на укрити мѣста изъ горитѣ. Макаръ точно да не се знаеше датата на възстанието, понеже още не бѣ фиксирана, но по догатки се мълвѣше, че то ще стане следъ вършитба. И приблизително налучваше се деня „Св. Илия". Раздвижи се населението масово да осигури главно хлѣба за по-дълго време. Брашно и соль. Това бѣ повикътъ на всѣкжде. Жито имаше въ изобилие и цѣната бѣ ниска. Половинъ лира турска се плащаше за 90 — 100 оки. Но брашно нѣма. Лѣтото е горещо, много воденици пресъхватъ. А колкото ги има нестигатъ да задоволятъ нуждитѣ на насението. Тѣ работятъ дено-нощно. За мелене се плаща скжпо, по една лира на товаръ, но пакъ не се превтасва. Турското население и то неостава надире. Гледа, че нѣщо става необикновенно; догажда по инстинктъ, може би, за бждащитѣ борби на роба, но неможе да предприеме нищо. Неволно и тѣ, турцитѣ, снабдяватъ се повече съ хранителни продукти.

Властьта и тя не смѣе никого да закача, нито предизвиква. Тя вижда, че цѣлото население се раздвижило; тя следи, че ржководнитѣ организационни тѣла денонощно заседаватъ въ старото девическо училище. Респектирана ли бѣ отъ масовото раздвижване на роба, та се чувствуваше слаба; или такива й бѣха инструкциитѣ отъ централната власть, не зная. Но фактъ е, че тя пасуваше.

Не бѣше тайна още за властьт , че всѣка почти вечерь заминаваха младежи отъ града за четитѣ. Особено по южно направление, къмъ Селечка планина. Ами, че това не бѣ укриване вече, а сватбени пиршества. Потеглили 10—15 души млади ентусиазирани момчета да постжпятъ въ чета и следъ тѣхъ редица изпращачи: родители, роднини и приятели съпровождатъ ги далечъ отъ града и се раздѣлятъ съ сълзи горещи, топли молитви и благопожелания за свободата на Македония! Така вървя съ дни, докато единъ день (6.VII.903) се получи печалната новина, че прекоридската чета е била издебната отъ силна потера надъ с. Бѣловодица и дала жертва учителитѣ: Тале Христовъ, Димит. Сливяновъ, калугеръть иероманахъ Козма, Ал. Спировъ, Мих. Ракиджиевъ и Юрд. Нуневъ и др. Това известие стресна мнозина отъ екзалтираните млади и неопитни въ четничеството момци, та спрѣ безразборното нахлуване въ четитѣ, което бѣ единъ баластъ за самитѣ тѣхъ.

Презъ възстаническе година въ управителното тѣло сжвлизани: Тале Христовъ, Йорданъ Тренковъ, Кочо Ива-

новъ, П. Свѣщара, Георче Перничаровъ (касиеръ). На Смилевския конгресъ е присѫтствувалъ и Тале Христовъ, като делегатъ. Преди да замине Тале Христовъ въ четата, оставилъ за свой замѣстникъ въ комитета П. М. Понеже касиера — Г. Перничаровъ, водѣлъ разгуленъ животъ (много пиянствувалъ) и констатирало се липса на голѣми суми, билъ отстраненъ отъ длъжность. Останали да ржководятъ дѣлото: П. М., Ил. Б., Св. И., Антонъ Тошевъ, Вл. Карамфиловъ.

* * *

Въ надвечерието на възстанието въ прилепско бѣха четитѣ на: 1) Петъръ Ацевъ, 2) Толе Паша, 3) Анте Дунски, 4) Никола Пешковъ, 5) Мирче Найдовъ, 6) Димитъръ Старозагорски. Шефъ на всички чети бѣ Пере Тошовъ, който пристигна отъ конгреса на 19.VII и застана на чело на движението.

Четитѣ броеха по 15—20 души редовни четници, въоржжени съ гръцки пушки „Гра", царски мартини и само 3 манлихери. Такива имаха Пере Тошовъ, Петъръ Ацевъ и Толе Паша. Поради липса на годно оржжие, четитѣ почнаха да връщатъ мнозина отъ прилепскитѣ младежи. Срѣщу „Илиндень" изпосѣкоха се телеграфнитѣ стълбове по линията Прилѣпъ—Велесъ и по шосето Прилѣпъ—Битоля; развалиха се дървенитѣ мостове по пѫтищата: Прилѣпъ—Градско, Прилѣпъ—Кичево, Прилѣпъ — Крушово и Прилѣпъ —Велесъ. Два дни следъ „Илиндень" събраха се всички чети въ с. Живоо на лѣсния брѣгъ на р. Църна, за да предприематъ акция срѣщу правителствения конакъ и казармата въ с. Витолища-Мариоско. На помощь на четитѣ бѣше извикано годното селско население, въоржжено съ пушки: кременачки, чифтета, ебзалии, тетовски мартини, револвери, ножове, сѣкири. Броятъ на всички възстаници бѣ около 500 души. Наближавайки селото Витолища изгърмѣла една пушка, случайно отпусната отъ възстаницитѣ. Това даде сигналъ на аскера, на брой 100—150 души, въоржжени съ маузерови пушки, да се приготви за отбрана. Завързва се сражение отъ разни посоки и следъ двучасовъ безрезултатенъ бой, нападателитѣ се отеглиха. Разотидоха си четитѣ по своитѣ райони. Изгорѣха още нѣколко кули изъ турскитѣ чифлици въ полето.

Презъ м. августъ съединенитѣ чети на Никола Пешковъ, Анте и др., имаха сражение съ аскера при с. Вепърчани, което завърши съ тежки за насъ загуби. Паднаха 11 четника, между които и войводата Н. Пешковъ, Гр. Ракиджиевъ и др. Поради нахлуването на силна войска въ костурско, прогонени бѣха отъ тоя край костурскитѣ чети, които, заедно съ

голѣма часть отъ възстаналото население, се прибраха въ Мариовско. За тѣхното продоволствие грижеше се прилепския комитетъ (П. М. и Миланъ Мачевъ), които чрезъ помощь отъ гражданитѣ, сбраха около 150—200 лири и закупваха гьонъ, цървули, облѣкло и др. материали, като своевременно се препращаха по селата съ цѣли товари.

Презъ м. августъ пристигна и четата на Гьорче Петровъ, въ която е Лука Ивановъ и други 76 четници. Часть отъ четата (38 души) се отдѣлятъ съ Георги Ресавчето за Азотъ (велешко), а другата половина отъ четата остава съ Гьорчета, кждето се прибира и известния прилепски терористъ Георги Сѣнокозлиевъ. Въ с. Степанци пристига и четата на Петъръ Ацевъ — Пере Тошовъ съ 50 души четници и съ развѣто знаме за срѣща съ Гьорчевата чета. Следъ два дни всички чети стигатъ въ Борула и разискватъ защо въ прилепско нѣмало възстание. Изтъкнали се между другитѣ причини и несъгласието между Гьорче Перничаровъ (касиеръ на комитета), М. Биолчевъ и Юрд. Тренкозъ. Взима се решение да се слѣзе въ града инкогнито, за да се проучи въпроса. Слизатъ П. Ацевъ, Г. Сѣнокозлиевъ и Спиро п. Атанасовъ, но мисията имъ не успѣва. Гьорче Петровата чета донесла много бомби, адски машини, динамитъ и др. въоржжения. Гьорче настоява да се предприеме акция срѣщу турцитѣ въ града, за да се предизвика сражение съ тѣхъ. Предлага се атака на казармитѣ; заразяване водата при казармитѣ съ отровни препарати, за да се изтребятъ конете на кавалерията и пр. Проектирало се милицията да нападне казармитѣ, а четитѣ да заематъ позиции при „Баба", с.-източно отъ казармитѣ. Четитѣ, обаче, не се съгласили и плана се осуетява. Въ туй време пристигатъ костурскитѣ чети на Лазаръ п. Трайковъ, Иванъ Поповъ и Цильо Конемладски съ около 50—60 души и се срѣщатъ съ нашитѣ чети. Прилепскитѣ чети (П. Ацевъ и П. Тодовъ) оставатъ въ района, а Г. Петровата чета и костурчани потеглюзатъ презъ Мариово за леринско, съ цѣль да предприематъ акции. На пѫть за с. Пшанища, подъ височината „Маргара" въ зори четитѣ сѫ обсадени отъ войска, отъ разни страни. Четитѣ заематъ височината, презъ което време пада убитъ Иорданъ Варошлиевъ. Почва се сражение, което трая цѣлъ день. Отъ четата падатъ 4 убити, 16 ранени, между които и Лазаръ п. Трайковъ. Цильо съ 20 души четници не участвуваль въ сражението, понеже се намиралъ при върха Орле, далечъ отъ полесражението. Отъ аскера сѫ паднали около 200 души убити и толкова ранени. Цѣла нива е послужила за турски гробища. Часть отъ четата е водила сражение и презъ нощьта, та следъ 3 дни е супѣла да се прибере при другитѣ въ „бора" надъ с. Витолища. Следъ 6—7 дни става срѣща при с. Будимирци, въ Нидже пл. на Г. Петрозъ съ Борисъ Са-

рафовъ и придружаващитѣ го около 500 души леринчани и костурчани.

Тукъ става вече разформируване на възстаницитѣ, поради настжпилитѣ студове и още поради обявяването амнистия. Прибира се оржжието отъ милицията. Държатъ се патриотични речи отъ: Б. Сарафовъ, Г. Петровъ и др. Сарафовъ съ останалитѣ четници, потегля за България. На пжть за с. Мързенъ—Ораовецъ (въ лозята) биватъ посрѣщнати отъ аскеръ и се почва сражение. Следъ сражението връщатъ се 6 души четници, а останалитѣ заминаватъ съ Сарафова задъ граница. Гьорче Петровъ заминалъ за Битоля за срѣща съ р жковъ. тѣло. На връщане се спира въ Прилѣпъ. Тукъ сж и Пере Тошовъ, П. Ацевъ, които прикрито прекараха зимата въ града. Пролѣтьта 1904 г. заминаха за България Г. Петровъ, П. Тошовъ и др., а П. Ацевъ остана да обикаля околията съ своята чета.

## Следъ възстанието

Макаръ Прилѣпъ и околията да не пострадаха презъ възстанието тъй както пострадаха съседнитѣ околии: крушовска, кичевска, ресенска, охридска, костурска и леринска, организационното дѣло бѣ въ агония. То представляваше трупъ силенъ о духъ, но слабъ физически и морално. Причини за това имаше. Тѣ се криеха въ роптанието на селата срѣщу града, задето останаха излъгани, като ржководителитѣ имъ взѣха сумитѣ безъ да получатъ обещаното оржжие; тѣ се криеха и въ негодуванието на града срѣщу ржководителитѣ, че насила прибраха колкото оржжие имаше между гражданитѣ, за да се прати по селата; тѣ се криеха още и въ мълзата за злоупотрѣбление на голѣмо количество суми. Селянитѣ продаваха си мило и драго: нива, ливада, лозе, волъ, за да се сдобиятъ съ оржжие; гражданитѣ даваха по 5—10—15—20 лири налогъ и пакъ останаха невъоржжени, еднитѣ и другитѣ. При наличностьта на тѣзи незадоволства прилепския районъ представляваше богата почва за подзизитѣ на разколницитѣ, на „лъже патриотитѣ“ и на пропагандитѣ. Всички тѣзи фактори, насочили своитѣ стрели срѣщу цѣлостьта на организационното дѣло, бѣха „добре дошли“ за турската власть, която само въ девиза „**раздѣляй и владѣй**“ виждаше своето спасение. А останалитѣ нѣколко души вѣрни синове на организацията — Петъръ Ацевъ, Шакиръ и часть интелигентни сили въ града, не бѣха достатъчни да подведатъ борба срѣщу многото открити фронтове — отвжтре срѣщу „лъжепатриотитѣ“, недоволното население (градско и селско) и отъ вънъ срѣщу сръбската и гръцка пропаганди, явно подържани и насърдчавани отъ властьта. Безогледни бѣха осо-

бено борбитѣ въ града между двата лагера: на централисти и децентралисти. Съ сопаджийски похвати си служеха първитѣ (Груевисти) и благодарение липсата на куражъ и самоотверженость у другитѣ (сепаратиститѣ), избѣгнати бѣха жертвитѣ. Залисанъ града въ междуособнитѣ борби, не обръщаше внимание на опастностьта, що грозѣше околията. Тъкмо по това време — пролѣтьта 1904 год., въ прилепско се яви Григоръ Соколовъ Лямевъ, идящъ съ своя чета, въоржжена и изпратена отъ Бѣлградъ. Григоръ бѣ старъ български четникъ. Поласканъ, обаче, отъ сръбското злато и за слава, да стане войвода, обявява се за измѣникъ. Прилепчани не само, че не взѣха мѣрки срѣщу Григора, наопаки, върховиститѣ, подъ шефството на И. Т-въ, даваха му морална и материална подкрепа. И тъй, необезпокоявань отъ Григоръ отъ никого, вършеше своята работа бавно, но здраво. Почна да организира и привлича на своя страна недоволнитѣ села. Дори и когато почнаха да идватъ сведения за неговата явна противоорганизационна дейность, върховиститѣ не му отказваха съдействието, а другитѣ - слабо вѣрваха въ неговата измѣна. Трѣбваше да се срѣщне П. Ацевъ съ ренегата въ родното му село Небрѣгово, за да се разбере, че Григоръ се продалъ и станалъ агентъ на сръбската пропаганда. А явно стана за прилепчани едва презъ пролѣтьта 1904 г., когато четитѣ на П. Ацевъ и Гюрчинъ, съ които бѣше Даме Груевъ, предадени отъ сърбоманскитѣ села, водили бой съ аскера при с. Сланско. Въ това сражение бива леко раненъ Груевъ, който останалъ на лечение въ с. Латово. Груевъ бива предаденъ и плененъ отъ сръбската чета на Мицка поречанецъ и по застжпничеството отъ по-висше мѣсто Даме бива освободенъ. Узнавайки Пере Тошовъ за пленяването на Дамета, потеглюва съ четата на Григора, за да го освободи. По пжтя за Поречето прибиратъ четитѣ на Арсо и Йованъ (двамата братя), отъ с. Локвица. Арсо е сжщиятъ, който презъ 1922 г. биде обесенъ въ Скопие отъ сърбитѣ). Въ с. Маргари Пере е предизвестенъ, че Григоръ е сръбски войвода, но той не вѣрва. Сжщата вечерь, обаче, Григоръ устройва засада въ с. Маргари, за да убие Перета и другаритѣ му. Чакъ тогава Пере се убедилъ, че Григоръ е опасенъ и с замислюва борба съ него. Но е вече кжсно. Григоръ успѣлъ да организира сума села и да постави начело свои хора.

Презъ 1904 г., когато се връщатъ наново забѣгналитѣ отъ околиитѣ си войводи следъ възстанието, въ прилепско става конференция, въ която взиматъ участие: Дамянъ Груевъ, Пере Тошовъ, Гьорче Петровъ, Христо Узуновъ, Г. п. Христовъ, Г. Пешковъ, Пешо Самарджиевъ, Стефанъ Д митровъ, Петъръ Юруковъ, Йорданъ Тренковъ, Георги Сугаревъ, П. Ацезъ, Никола Каранджуновъ и др. Тая

конференция е заседавала необезпокоявана отъ никого въ продължение на 3? дни, отъ което време само три дни сж били вънъ отъ селата, държани заседанията.

* * *

Въ града борбитѣ продължаватъ съ ожесточение, за кой да добие надмощие въ управлението. Запазени идейни нѣколко млади учителчета намислюватъ да създадатъ печатна борба на абсолютно тайни начала. Начело на тоя кружокъ сж: Йор. Ангеловъ (сега свещеникъ), П. М., Т. п. Адамовъ, Г. Талевъ, И. книжарь. Тайниятъ революционенъ листъ има за цѣль да популяризира принципитѣ на В. М. Р. О., за да подигне борческия духъ у народа; да води борба и бичува разнитѣ „исти". Тази петорка наименува вестника „Шило". Редактора е Шахинъ бей (псевдонимъ на Йор. Ангеловъ), прилепски каймакамйнъ, а отговоренъ редакторъ е: Хилми паша. Презъ м. октомврий 1903 г. петорката, заедно съ материялитѣ за хектография на „Шило", се събира въ кжщата на най-заможния другарь, като гости на вечера. Следъ вечерата синътъ извества бащата, че ще останатъ на работа въ затънтената стая, кждето никой да не ги безпокои. Прекръстилъ се родолюбивия Илия и имъ пожелалъ „Господъ да ви е на помощь". Ето какво разправя самъ редактора за тая нощь: „Синиятъ пламъкъ на мангала не бѣше още изчезналъ, когато го внесохме въ стаичката. Единъ отъ насъ топи материяла за хектографа, а други преписваме съ химическо мастило ржкописитѣ. Всѣки изопачаваше почерка си до неузнаваемость Съ голѣмо внимание и съ една благовейность поставихме първата страница отъ вестника върху гладката повърхность на хектографа. Негатива бѣ чудесенъ и радостьта ни бѣ голѣма. Почватъ да се слагатъ бѣлитѣ листа, които изредихме до 10. Става повличане на масата и започваме отново претопяване, преливане, премиване — цѣла нощь до съмване, но изкарахмé още 10 листа. Всичко 20 броя.

На сутриньта първия брой отъ в. „Шило" бѣ изъ чаршията, съ уговорка, че се е получилъ отъ Битоля, за да се запази пълна неизвестность, която много по-вече плаши. Мѣстейки се редакцията на „Шило" за всѣки брой въ ново помѣщение, продължи своя таинственъ животъ цѣли 2 месеци. „Шило" напълно постигна цѣльта, като сгрупира около принципитѣ на В. М. Р. О. по-събуденитѣ граждани и успѣ да внуши на граждини и селяни, че духътъ, силата на Р. О. не сж умрѣли и че организацията е готова да се справи съ всички вредни фактори — външни и вжтрешни.

Прлепското „Шило" обърна вниманието и на Битолскиятъ окр. комитетъ, който назначи лицата отъ кружока — петорката за вр. околийски комитетъ, комуто бѣ възложено:

да умири града и да подготви почвата за изборътъ на нов комитетъ. Назначеният вр. комитетъ почна да преорганизирва града и съ помощьта на терористическата група, успѣ въ кратко време да респектира всички ония буйни елементи, които безнаказано вилнѣеха изъ града. За да се сгжстатъ редоветѣ на организацията и за по-добра дисциплина между тѣхъ, създадоха се „младежки групи", които бѣха ядрата на организацията и изворъ за здрави самоотвержени сили, готови за всѣка акция. Всичко това внесе животъ и бодрость у районния войвода П. Ацевъ, който пожела срѣща съ вр. околийски комитетъ. Наскоро следъ туй стана вече изборъ на новъ комитетъ, въ който влѣзнаха сжщитѣ идейни лица, що спасиха града отъ анархията. „Шило" спрѣ. Новообразувания комитетъ продължи дѣлото съ по-голѣма интезивность. Той създаде сждилища при организвцията, които отсетне се разбра, че сж единъ баласть и вреденъ дори институтъ за дѣлото по редъ причини. Сждилищата бѣха си присвоили функции, които не бѣха отъ тѣхна компетентность; разглеждаха се дѣла отъ всѣкакъвъ характеръ, а липсваха юридически познания у сждиитѣ; създаваха се недоволници отъ неудовлетворената страна и т. н. Комитета обмисляше и мѣрки за борба съ сърбоманитѣ въ града, както и съ сръбскитѣ чети, които бѣха почнали день за день да откжсватъ по нѣкое село изъ околията. Въ края на 1905 год., по решение на окол. комитетъ, извършиха се покушения върху сърбоманитѣ Пере Грънчаръ и Ив. Джамбазовъ на три пжти, но все несполучливи, като, при третото стреляне биде заловенъ атентатора и осждень на 15 години затворъ. Отъ сжщата година се тури начало и на отдѣленъ градски комитетъ.

Следъ заминаването на войводата П. Ацевъ за въ България на почивка, замѣстникъ остана братъ му Георги Ацевъ. Георги е младъ момъкъ 20—21 годишенъ, но е обикнатъ отъ населението и отъ другаритѣ-четници. Той има голѣми планове: да очисти околията отъ сръбскитѣ и гръцкитѣ чети и отъ всичко негодно и вредно наше. Обикаля селата, стега редоветѣ на селскитѣ чети, и се заема за въоржжаване на селата.

Въ началото на 1906 г. — лѣтото, окол. комитетъ, въ съгласие съ районния войвода, изработи планъ за общи действия противъ сръбскитѣ чети. Планътъ биде одобренъ отъ окр. комитетъ. Съдържанието на плана бѣ следното: всички околии, съседни на прилепскитѣ, да засилятъ четитѣ си и въ единъ опредѣленъ день да почнатъ настжпление къмъ сърбоманскитѣ села, за да стеснатъ обръча на сръбскитѣ чети. Сжщевременно да се предприематъ терористични акции срѣщу агентитѣ на сръбската пропаганда по села и градове. Планътъ неможа да се приложи, поради раннат

смъртъ на прилепския окол. войвода Г. Ацевъ — Г. Ацевъ бѣ извиканъ отъ П. Константиновъ, велешки войвода, за да нападнатъ задружно с. Крапа, крепостьта на сръбскитѣ чети. Набързо Ацевъ събира милиция и заминава. Четитѣ успешно стигнатъ на 24.VI. 1906 г. въ Крапа и запалили сръбското училище и поповата къща, безъ да могатъ да изловятъ шпионитѣ, които обадили на сръбскитѣ чети за сталото Оттеглени нашитѣ чети на близо въ планината за денуване, незабелѣзано сж били обсадени отъ сръбскитѣ чети и при вечерь, когато се вдигнали да пжтуватъ, биватъ посрѣщнати съ залповъ огънь. Велешкиятъ войвода пада на мѣсто, а прилепския е тежко раненъ и се самоубива, за да не попадне живъ въ неприятелски ржце. Заедно съ тѣхъ паднаха и трима наши четници. Съ смъртьта на Г. Ацевъ околията остана безъ войвода. За вр. околийски войвода комитета опредѣли Мирче Найденовъ, а отъ задграничното представителство се искаше да изпрати П. Ацевъ за районенъ войвода, — това бѣ единодушното желание на цѣлата околия, олучено чрезъ референцумъ. Долавяйки комитета, че ще правятъ спънка въ София за изпращането на П. Ацевъ, делегира единъ отъ своитѣ членове (І. А.) да прави постжпки за П. Ацевъ, като въоржжи четата му и закупи оржжие съ сумитѣ, що пренесе. Въпрѣки пречкитѣ на представителството, благодареніе намѣсата на ц. комитетъ, който по туй време се намиралъ въ София, успѣва мисията на Тодора и презъ м. августъ с. г. връща се обратно въ Прилѣпъ. Презъ м септемврий с. г. пристигна четата на П. Ацевъ, а следъ него — и тая на Георги Ленищанчето, която придружаваше закупеното оржжие.

Презъ м. октомврий с. г. става околийски конгресъ, на който сж взети решения: за засилване дейностьта на организацията, за въоржжение на селата, за изплащане сумитѣ взети отъ селата презъ въстаническата година, икономич. повдигане на селата, за чифлигарството, за просвѣтата по селата и се избралъ новъ окол. комитетъ, въ който влизаше Д Х. К., Д. П. и часть отъ старитѣ членове учители. Новиятъ комитетъ се заема съ изпълнение комитетскитѣ решения. Въоржжението на околията вървѣло успѣшно, оржжието отъ начало се доставляваше отъ Гърция, а по-късно въ края на 1906 и 1907 г. — отъ България. На селата сж раздадени пушки, срѣщу полученитѣ суми презъ възстанич. година, а останалото оржжие се даваше на костумата цѣна. Пари се прибираха отъ гражданитѣ—данъкъ върху дохода.

Въ началото на 1907 г., по решение на околийския комитетъ, изпрати се единъ членъ отъ комитета въ София за покупка на оржжие и да въоржжи четата подъ войводството на Ал. Буйновъ. Задгранич. представителство, обаче, попрѣчи, понеже Буйновъ билъ Сандáнистъ. Това искане на гри-

лепчани се претълкува, че тѣ сж станали Санданисти, поради което се задържа закупеното оржжие за Прилѣпъ. Въ Прилѣпъ е имало съмишленици на Сарафовъ и върховисти, особено следъ възстаническата година, но бидоха смазани. Следъ разбирателство оржжието биде освободено и предадено на Георги Ленищанецъ, за да го съпроводи до мѣстоназначението.

Комитета се грижеше и за оземляването на селското население. Поради голѣмитѣ пречки на турскитѣ чифлици, последнитѣ почнаха да се разпродаватъ. Закупваше ги цѣло село, следъ което имота се разпредѣляше по любовно между населението, споредъ имотното състояние. Грижи полагаше комитета и за затворницитѣ, на които ежемесечно имъ отпускаше помощь. Материална подкрепа комитета имаше и отъ прилепчанитѣ емигранти въ Америка.

Голѣми усилия полагаше комитета за решителна борба съ чуждитѣ пропаганди, които застрашаваха района. Тѣхниятъ успѣхъ презъ 1907 година до известна степень се дължи и на обстоятелството, че отъ София се изпращаха чети не по желание на района, — чужди за страната, хората, и условията. Освенъ туй тия чети внасяха и сепаратизъмъ. По инструкции давани отъ София, тѣзи чети се мжчеха да измѣстятъ ржководството и управлението на района отъ околийския комитетъ, въ тѣхнитѣ ржце. Така се тури начало на непокорство, самостоятелна инициатива, антагонизъмъ, — които доведоха работата до закани и заплашвания отъ едната и другата страна. Отъ друга страна въ окржжния комитетъ имаше личности морално отпаднали и дори предатели, ала Григоръ Лигушотъ. На тѣхъ се дължи загубването на Сугаревата чета при с. Паралово, презъ м. мартъ 1906 год. Спънато бѣ организационното дѣло по туй време у насъ и отъ неочакваното арестуване на часть отъ ржководното тѣло. Иванъ Бомболовъ, синъ на известното родолюбиво прилепско семейство, предава на властьта една разписка, съ която му се иска налогъ. Той силно настоява да се арестуватъ учителитѣ Т. п. Адамовъ, Г. Талевъ, Йорданъ Ацевъ и Йор. п. Ивановъ, за да миряса града. Властьта удовлетворява просбата на предателя. Възползувани отъ всички тия дефекти въ района нашитѣ чети вмѣсто да гонятъ сръбскитѣ и гръцки чети почнаха да убиватъ привързаницитѣ хора на комитета, за да всеватъ страхъ отъ една страна, а отъ друга да поставятъ свои хора за ржководители по селата. Убийството на Диме Кондовъ, ржководитель отъ село Мажуйчища и на двамата му братя, наскоро дошли отъ Америка, най-красноречиво потвърдява интимното желание на четитѣ. За това говори и убийството на двамата добри българи отъ с. Върбяни. На този опасенъ антагонизъмъ,

бихъ рекълъ, се дължи и загубата на 57 души четници въ сражението при с. Ракле.

Поради бързитѣ успѣхи на сръбската пропаганда, дължима на терора, упражняванъ отъ сърбитѣ върху бълскитѣ села, трѣбваше най-сетне да се предприеме обща акция срѣщу неприятеля. За тая цѣль, презъ м. май 1907 г., почнаха да пристигатъ първитѣ чети отъ България: Чаковата, Т. Николовата, Хр. Цвѣтковата, Ив. Алабака. За замиването на четитѣ отъ България, известни бѣха турскитѣ власти въ Прилѣпъ. Туй се съобщи на околийския комитетъ отъ подкупенитѣ турци-шпиони. Съобщението отъ София излизаше отъ турското консулство, което въ подробности гласело: колко сж четитѣ, подъ чие войводство, съ колко души сж и за кжде заминаватъ. Турскитѣ власти бърже нареждатъ да потеглятъ едновременно войски: отъ Тиквешъ, Воденъ, Леринъ, Велесъ, Битоля и всички да вървятъ къмъ прилепско, като стесняватъ обръча. Решението на властитѣ се знаеше детайлно отъ прилепския окол. комитетъ, който твърде бързо предаде на прилепскатѣ чети за сведение и зимане съответни мѣрки. Препоржчваше се на четитѣ и дори се молѣха най-настоятелно да прекъврлятъ Мариовско. Четитѣ не послушаха съветитѣ, нито взѣха бележка отъ доношенията на комитета; може би, разчитаха на внушителната тѣхна сила — броеха стотици въоржжени и добре обучени момчета. Стеснявайки обръча турцитѣ се натъкватъ вече на преднитѣ четнишкн позиции и на 16 юлий 1907 г. се завързза сражение съ часть отъ Хр. Цвѣтковата чета въ мѣстностьта „Ножо“, при с. Ракле. Сражението почва рано сутриньта. Четницитѣ сж на брой 45 души, отборъ момчета, безъ войводата, който случайно се намиралъ при другитѣ войводи, надъ Попадийскитѣ височини. Аскера е часть отъ битол кия „авджи табури“, който миналъ презъ Мариово и слѣзналъ къмъ с. с. Дрѣнъ и Смолани, по направление на с. Ракле. После сражението се пренася и по Попадийскитѣ височини, надъ с. Смиловци и къмъ с. Никодинъ. На Попадийскитѣ височини сж всички войводи; тамъ сж и прилепскитѣ чети на П. Ацевъ и Мирче Найденовъ, а отъ къмъ Никодинъ е четата на Сечула. Едновременно сраженето се води по цѣлата область, но най-ожесточено, то е на „Ножа“, кждето сж здраво обсадени 45 души и атакувани отъ аскера. Въпреки всички усилия на другитѣ чети, за да облегчатъ тѣхното положение, тѣ защищавайки се до последния момент, геройски загинаха единъ по единъ всички. Италиянскиятъ жандармерийски инструкторъ Луций донесе фотография на загиналитѣ четници, за който разправялъ, че всички сж били вече безъ патрони и че повечето сж самоубити. Свършвайки сражението на „Ножа“, потерата се отправя съ всички сили къмъ Попадийскитѣ височини, кждето боя про-

дължилъ до вечерьта на другия день (17 юний) и презъ нощьта четитѣ успѣли да се промъкнатъ, като оставиха на полесраженията други 7 души и още 5 четника отъ четата на Секула, при с. Никодинъ. Така туй двудневно сражение отне живота на 57 души четници. За загубитѣ на турцитѣ може да се съди отъ обстоятелството, че нѣколко дни наредъ не позволяваха да се мине изъ полесраженията. По силата и значението туй сражение бѣ наречено отъ турцитѣ **„Жапонъ моаребе си“ — „японска война“.**

* * *

Есеньта прѣзъ 1907 г. стана конгресъ отъ нелегалнитѣ и легални делегати отъ града и селата на прилепския революционенъ районъ, за изборъ на ново бюро на околийския комитетъ. Бѣше недѣленъ день, когато училищния слуга Даме, бившъ четникъ, ми съобщи, че въ **„читалищната стая“** (така се именуваше най-голѣмата класна стая въ старото училище) ме чакатъ нѣколцина граждани. Действително тамъ заварихъ 12 души прилепчани, половината отъ които образуваха бюрото на околийския комитетъ. Следъ моето пристигане взе думата Д. К. и прочете следнята листа на членоветѣ за новия околийски комитетъ, изработена на общия конгресъ: Председатель на комитета — директора на прилепскитѣ училища, **Герги Трайчевъ** и членове: **Алекса Колищърковъ, М. П., Данаилъ Зойчевъ, Ацко Николовъ и Коста Димитровъ** (учитель).

Понеже българското училище и българскиятъ учитель бѣха силно компрометирани предъ турскитѣ власти — училището бѣ комитско гнѣздо, а учительтъ комитаджия, — трѣбваше да измислимъ тактика и приьоми, за да замаскираме нашата дейность предъ Жаверовци—турската полиция, и да засвидетелствуваме предъ властьта и подозрителното общество довѣрие, че училището и учителството стоятъ далечъ отъ комитетскитѣ работи. Подобна тактика ни се налагаше и отъ обстоятелство, че зачестиха аферитѣ на предателство, или случайни открития по организационното дѣло, вследствие на което взѣха да оредчазатъ по-интелигентнитѣ сили отъ редоветѣ на организацията. Едни биваха залавяни, осѫждани и заточавани; други — станаха нелегални. За тая цѣль на първо време реши се: да се недопускатъ селяни въ училището, служащи за куриери между четитѣ и комитета. Въ училището ще се съхранява най-необходимата архива, комитетскиятъ печатъ и отъ тукъ ще излиза и влиза всичката преписка. Тукъ ще ставатъ и заседанията на комитета. Опредѣлиха се пунктове и лица въ чаршията, кѫдето селскитѣ куриери ще предаватъ и получаватъ кореспонденцията и разнитѣ други колети. Такива пунктови лица и мѣста бѣха: магазина на Данаилъ Зойчевъ за съобщение

съ **полската чета**; магазина на Ацко Николовъ за съобщение съ **прекоридската чета** и вьртановския ханъ за съобщение съ **мариовската чета**. По такъвъ начинъ, само съ изолирването на селскитѣ куриери отъ училището, можахме да внушимъ довѣрие въ училището и да заблудимъ будното око на турската полиция, която денонощно следеше, кой влиза и излиза отъ училището. И не следъ много време каймакамъ на **Шефкетъ бей**, лично засвидетелствува, че се убедилъ действително, какво българскитѣ училища и учителитѣ престанали да се бъркатъ **въ комитаджилъкъ**. Такъва атестация за училището изказа и дивизионния командиръ **Мустафа Гиритли паша**, когато съ група граждани го посетихме на байрама. По сжщия той начинъ можахме да внушимъ довѣрие и въ обществото къмъ училището. Помня веднажъ се яви при мене г-жа Е... Ч. известна шпионка, да ме моли, да кажа на градската чета, която презъ една нощь й прескочила въ двора, за да я убива, че тя била благонадеждна. Другъ пжть се яви почтенъ единъ гражданинъ, да търси съдействие отъ комитета. Трети пжть бѣхъ извиканъ въ кжщата на първенеца Юрданъ Бомболовъ, висшеинтелигентенъ българинъ, за да ми се оплаче, че мариовската чета му била задигнала 20 глави говеда, задето не си е далъ членския вносъ и пр. и пр. Всички тия лица действуваха, обаче, по традиция, знаейки, че училището стои начело на организационното дѣло, а не съ положителность.

* * *

Макаръ, че властьта имаше вече довѣрие въ нашето училище, че не се бъркаме въ никакви комитетскитѣ работи, това бѣ пълна заблуда, спечелена само съ тактиката, която прилагахме, когато поемахме ржководството на комитета. Ний умѣло заблуждавахме сжщата тая власть и въ обиколката ми по селата, дори и когато имахъ срѣщи съ цѣла чета. За илюстрация ще навѣдя само 1 — 2 конкретни случая.

Въ качеството на директоръ на прилепскитѣ м. училища, предстоеше ми да посетя и ревизирамъ селскитѣ училища въ прилепската околия. Това бѣше пролѣтьта презъ 19 8 г. въ м. мартъ. Повикахъ Н., прочутиятъ майсторъ на комитски скривалища, довѣрено лице на комитета, и го поканихъ да ме придружава въ обиколката ми, като служащъ. Въ опредѣленията день и часъ пристигнаха въ домътъ ми двамата конни стражари, които ще ме придружаваха, като охрана. Следъ като стъкмихме нашия багажъ, състоящъ се отъ патрони, лѣкарства, облѣкло, хранителни продукти, коняци — всичко това предназначено за четата, и товарено на двата коня, които ще ездимъ съ Н., потеглихме за с. Запо-

лжани, кждето трѣбваше да срѣщнемъ полската чета на Петъръ Костурчето. Подиръ дву часовъ лекъ и приятенъ пжть стигнахме благополучно въ селото и спрѣхме предъ училището. Дойде кмета, прибра конетѣ съ багажа и поведе стражаритѣ въ опредѣлената квартира. Следъ привършване училищната работа, заведоха ме при четата, която бѣ на квартира у сжщия хазяинъ, дето сж и стражаритѣ, само че въ две отдѣлни стаи. На стражаритѣ е сложена хубава гостба. Иматъ и джиброва ракия. Конетѣ имъ се гледатъ добре. За повече не имъ е грижа. Така бѣше нѣкога въ турско. Ний срѣщнахме се съ четата, дадохме имъ багажа, беседвахме съ часове, ядохме и пихме и като привършихме работата, потеглихме за друго село. Следъ день-два трѣбваше да се срещна съ Блажета Биринчето (крушовски войвода). Това стана въ с. Св. Митрени. Потеглихъ отъ с. Кривогащани, кждето има жандармерийска кула. Пжтя води се презъ ниви и е далечъ близо часъ. Всички почти мжже отъ Св. Митрени сж по полето. Селото брои около 10-тина чифлици и селянитѣ сѣятъ пролѣтни култури. Въ селото е Блаже. Азъ пристигамъ съ стража. На пръвъ пжть селянитѣ се изплашиха, докато разбератъ кои сме и съ каква мисия идемъ. Спрехме предъ училище. Стражата биде заведена въ една кула, а ний намѣрихме Блаже съ четника Ташко да ядатъ лукови листа (младъ чесънъ), сдробени въ паница съ вода, оцетъ и солъ — нѣщо като салата, която по насъ се сърба съ лъжица. Следъ дълга беседа и хубавъ обѣдъ, раздѣлихме се и съ Блаже. За да се похвали предъ насъ, че е добъръ стрелецъ, Блаже ни спре за минутка като ни обърна внимание на едно врабче, кацнало въ двора на сливата, и което прицѣлва презъ прозореца въ стаята да го убие съ манлихерата си. Грѣмна и го уби, въпреки нашето настояване, че въ селото има стражари, и кяи по чифлицитѣ (турци).

* * *

До колко властьта бѣ заблудена сведочатъ следнитѣ два факта: **Димко Бучинче** (шпионинъ) донесълъ лично до знанието на Битолския валия, че директора на прилепскитѣ училища, при обиколката изъ селскитѣ училища, се срѣщнълъ съ четитѣ и държалъ бунтовнически речи предъ населението. Валията дава бързо нареждание до прилепския каймакаминъ за арестуването на директора. Каймакамина обаче, енергично се застжпва за вѣрноподанството на директора и не смѣе да го арестува, нито даже разследва. Това засвидетелствуваха единъ день юзбашията и башъполица, като се очудваха на голѣмото довѣрие, що храинилъ у българското училище каймакамина.

---

Не тъй гладко вървѣха работитѣ, обаче, между хората на организационното дѣло. Взеха да се проявяватъ пакъ разни течения изъ между висшитѣ ржководители на дѣлото. Особенно съседния намъ велешки районъ, бѣ гостоприемното мѣсто на тия вѣения. Ето защо, по едно време почнаха да се заразяватъ отъ подобни вѣения и нашитѣ чети, които до тогава бѣха много коректни въ отношенията си съ околийския комитетъ. Туй бѣ печално явление въ живота на организацията. Четитѣ заявяваха, че ще изколятъ всички селски ржководители. Трѣбваше да се вематъ бързи мѣрки.

* * *

Бѣше Велика-Сжбота. Късно вечерьта единъръ файтонъ спрѣ на най-многолюдната улица, предъ кжщата на Гьоче п. Димитровъ Отъ файтона слѣзна пжтникъ, облеченъ въ Великденска селска кукуречанска носия, съ бѣла чалма на главата и бѣлъ кожухъ на гърба. Това бѣ Павель Христовъ, членъ отъ централния комитетъ на вжтрешната организация. Извиканъ бѣ отъ прилепското околийско началство, за обсжждане мѣрки, които трѣбваше да се вематъ срѣщу мѣстнитѣ войводи, обвинени въ незачитане нарежданията на началството, съ тенденция за скъсване всѣка връзка между нелегалнитъ и легални организационни тѣла, течение създадено вече въ съседнитѣ намъ райони — велишкия и други. И за да демонастрира фактически това си желание, войводата Кочо, безъ наш езнание и съгласие, презъ пролѣтьта уби тримата братя Диме, Веле и Ристо отъ с. Мажуйчица и ги погреба безследно. А Мирче, на деня Вилики Четвъртъкъ закла насредъ селото, ржководителя отъ с. Селце, Коне. Носитель на този сепаратизъмъ бѣ Кочо, който обладанъ отъ амбицията за голѣмство и воленъ животъ, цѣлеше да създаде царство въ царство въ редоветѣ на организацията. Отъ сжщата идея бѣха заразени и други авантюристи изъ съседнитѣ ни райони и ако ненастжпѣше турския „Хуриетъ“, който ни застави да преустановимъ четническата дейность, ний вървѣхме къмъ самоизтрѣбление и разтление.

Павле, така бѣ извѣстенъ на всички, прѣкара Великдена, като гостъ у Гьорчета п. Димитровъ, кжщата на когото е въ съседство съ черковния дворъ. На второ възкресение черковния дворъ е пълепъ съ народъ и между тѣхъ усилена полиция, а ний се любуваме на празденството. Предстоеше на Павлета да замине за с. Ленища. Една вечерь, предвожданъ отъ куриеръ, той мина черковния дворъ и зави нагоре по улицитѣ къмъ рида, за да се настани въ кжщата на вуйка ми. На Томина недѣля Павле, преоблеченъ въ ленишкоселска носия, възседна едно магаре и съ дете-пеленче въ ржцетѣ потегли за селото, като се предвождаше отъ майката на бебенцето, която, по мѣстния обичай върви пеша п едъ

добичето. Стигна въ Ленища и отъ тамъ продължи пѫтя, за да с ѣдне П. Пенчевъ, другъ членъ на Ц. К. Последниятъ се вѣртѣше отатъкъ Вардара.



Прилепскитѣ чети предъ хуриета.

Къмъ края на м. юний срѣщата стана въ с. Бѣловодица, кждето бѣ изпратенъ и К. Димитровъ да представлява окол. комитетъ. Туря се край на спора отъ Мирче замина за България, Павле за нагоре, а Пенчевъ се прибра въ града.

## Топличката афера

Това се случи на Св Кирилъ и Методи 1908 г. Готвимъ се за тържественото отпразднуване, когато бързъ куриеръ отъ с. Плетваръ ни съобщава, че четата на Мирче е обсадена въ с. Топлица. Вечарьта на 10 срѣщу 11 май четата се пременстила отъ с. Ракле въ с. Топлица. Бѣше лунна нощь, та четата е била забелѣзана отъ аскера, който слизалъ отъ с. Никодинъ за с. Топлица. Увѣренъ, че четата е въ селото, аскера го обсажда. Селскитѣ патраули, опредѣлени да пазятъ четата и селото, на пжть за своитѣ постове, се натъкватъ на аскера, който по-рано заелъ стратегическитѣ мѣста и се връщатъ да обадятъ на четата. Мирче решава да си пробие пжть и да напустне селото, но селянитѣ настоятелно го молятъ да остане въ селото, като му обещаватъ пълна безопасность. Въ селото има и скривалища. Мирче прегледалъ и дветѣ и се спрѣлъ на по-малкото, макаръ и нездравословно. Сутриньта въ тъмно още аскера извиква всички селяни вънъ отъ селото и ги пита за четата. Въпрѣки силното настояване на офицерина, че четата е въ селото, селянитѣ даватъ писмена декларация, че въ селото нѣма чета. Започнали обискитѣ. Откриватъ голѣмото скривалище, въ което намиратъ патрондаши, изгорени патрони, гилзи и пр. Настжпватъ и надъ другото скривалище, кждето е скрита четата, но за щастие, надъ маскирания входъ лежалъ волъ, когото пощадили да безпокоятъ и така четата и селото сж спасени. Правятъ обискъ и изъ селскитѣ гробища. Презъ нощьта съзрѣли човѣшки сѣнки да се движатъ изъ гробищата. Това дава поводъ на аскера да направи обискъ тукъ. Действително сѣнката е била на човѣкъ, който за по-голѣма сигурность изнесълъ пушката си отъ кжщи, за да я скрие въ некой гробъ. Скрилъ я, но билъ подгоненъ отъ турцитѣ. Уплашенъ да не се открие пушката, праща сестра си да я прибере на по-сигурно мѣсто. Съ рискъ на живота жената успѣва да вдигне пушката. Тарашувайки изъ гробищата аскера открива въ единъ старъ гробъ чувалъ книжа съ стара организационна архива, състояща се отъ 451 писма и около 10-тина револ. книги. Вторъ куриеръ съобщава за намирането на архивата Трети по редъ куриеръ ни обади, че четата е спасена. Слава Богу! Аскера прибралъ архивата и заминайки се на селянитѣ си заминалъ. Турцитѣ пазѣха въ голѣма тайна откритата архива, която своевременно е била препратена на Хилми паша за дешифриране. Не следъ много получихме съобщение отъ Солунъ, че между Прилѣпъ и Солунъ се размѣняватъ бързи шифровани телеграми и че шифъра на заловената архива е открить. Въ заловената архива е имало писмо, съ което се съобщавало на окол. войвода, че битолската митрополия предписала на прилепската об-

щита да уволни тримата учители Т. п. Адамовъ, Г. Талевъ и Д. П., понеже били силно компроментирани предъ властьта въ противодържавна дейность. На 15 юний 1908 г. въ Прилѣпъ пристигна Фахри бей, родомъ отъ гр. Ломъ и български възпитаникъ, комуто бѣ възложено да разкрие „Топличката афера". Още преди да пристигне Фахрията, получихме съобщение отъ Солунъ за лицата, които ще търсятъ въ свръзка съ тая афера и се взѣха мѣрки за тѣхното прикриване. Ядосанъ Фахрията, че не намѣри компрометиранитѣ учители, арестува всички останали учители на брой 17 души. Само директора не закачи. Споредъ думитѣ му, хранилъ пълно довѣрие въ него, като благонадеженъ по препоржка на каймакамина. Нѣщо даже повече. Той се отпуса предъ него въ една беседа, че известенъ турски кружокъ замислювалъ да извоюва **„конституционенъ режимъ"** за страната, та търсилъ съмишленици изъ между насъ. Въ лицето на директора той виждалъ носитель на такива идеи и **му по-дава ржката за обща бждаща дейность.** Това става въ канцеларията на черковната община, следъ като разтарашува архивата на общината, за да сравнява почерка на разни селски попове и учители. Дали въ лицето на директора той виждаше носитель на неговитѣ йдеи е въпросъ. Фахрията бѣ опитенъ турчинъ: пипаше вѣщо и умѣло. Само, че въ Прилѣпъ удари на камъкъ. Той бѣше замислилъ да създаде страшна афера въ града и околията. Това не скриваше. Заканваше се да всѣе страхъ и трепетъ у населението, за да смаже и убие неговия комитаджийски духъ. Той замислюваше примѣрно да накаже Прилѣпъ, **тоя умственъ центъръ на българщината въ Македония,** както обичаше да се изразява. И би успѣлъ въ своя пъкленъ планъ, ако съ вр_ме не се вземеха мѣрки — да забѣгнатъ подозренитѣ. А най-важното, въ деня, когато намисли да почне масовото арестуване на граждани и селяни, разбира се невинни, защото отъ подозренитѣ не намѣри, получи известието за бѣгството на **Енверъ бей и Ниязи бей,** героитѣ на Хуриета. Поразенъ отъ новината, събра си свитата и набързо замина за Битоля, като предварително освободи 17-тѣ души невинни учители. Това бѣ на 16 юний (старъ стилъ) 1908 г. — праздникътъ на **Св. Наумъ Охрадски.** Така можа да се спаси Прилѣпъ и околията отъ терора на тоя български **възпитаникъ.**

## Обявяването на хуриета

На 11 юлий (ст. ст.) 1908 г. Д-ръ П. Пенчевъ — членъ на Централния комитетъ и пишущиятъ настоящитѣ редове бѣхме скрити въ кжщата на вуйка ми. Рано сутриньта дойде майка ми да обади, че отъ общината ме търсятъ. Продъл-

2

1









4

3

Управителното тѣло на последния прилепски революционенъ комитетъ до хуриета.

(1. Г. Трайчевъ — председатель, 2, М. Попевъ, 3. Д. Зойчевъ, 4. К. Димитровъ — секретарь).

жихме си беседата. По едно време чуватъ се топовни гърмежи откъмъ градскитѣ казарми. Голѣмо движение ставаше при казармитѣ Гърмежитѣ непреставаха. Майка ми повторно обади, че отъ общината пакъ дошли да ме търсятъ. Чудимъ се за станалото и неможемъ догади, какво ще е. Гърмежитѣ, голѣмото движение при казармитѣ и спешното викане въ общината (черковната), ни навеждаха на мисъльта, че нѣщо сериозно става. Оставихъ Пенчева да почива, а азъ заминахъ да науча, защо съмъ викан. Общината заварихъ въ пълния съставъ. Гледамъ всички присѫстхующи сѫ смутени, нѣкаква неизвестность ги мѫчи. Архимандритъ Дионисий разправи, че отъ конака му обадили за станалия държавенъ превратъ, сиречъ **хуриетъ**, и поканенъ билъ заедно съ **милета** да присѫствува на тържеството по тоя случай въ правителствения домъ. Съ една бележка съобщихъ Пенчеву **за енигмата**. Потеглихме процесиялно отъ училището за конака. Множеството разтѣше и се умножаваше повече отъ любопитство да види и разбере какъвъ е този неочакванъ **хуриетъ**. Стигнахме въ конака, кѫдето ни се отдадоха обичайнитѣ почести. Тамъ заварихме представителитѣ на другитѣ инородни и иновѣрни общини. Движение и оживленость личи голѣмо, особенно у военнитѣ, а загриженость и страхъ, предъ неизвесностьта, у цивилнитѣ посетители. Следъ като привършиха приготовленията за поголѣма тържественость, яви се на сцената младъ единъ кавалерийски офицеръ съ прошарено лице отъ сипаница, качи се на една маса и съ високъ-звънливъ гласъ разправи: че Султанъ Хамидъ провъзгласилъ конституционенъ режимъ и занапредъ въ царството му ще има: „**Хуриетъ, Адаледъ и Мусафатъ**“ — **свобода, равенство и братство** На мнозина отъ старотурцитѣ не се харесаха прокламиранитѣ три девиза и наведоха глави. А нашитѣ се отнесоха скептически къмъ станалото. Следъ офицера повтори сѫщитѣ думи отъ масата и Отецъ Дионисий на български. Сѫщото сториха и другитѣ религиозни началници. На край мюфтията прочете обичайната молитва и церемонията се приключи. Върнахъ се при Пенчевъ и му разправихъ за виденото и чуеното. Решихме другия день да заминемъ за Битоля и се срѣщнемъ съ тамошнитѣ организационни лица.

* * *

Бидейки погледнахме недовѣрчиво на току що прокламирания хуриетъ, трѣбваше съ предпазване да заминемъ за Битоля. Така и стана. Наредихме съ насъ двамата да заминатъ за Битоля въ единъ затворенъ файтонъ и две жени. Тѣ бѣха: Мария п. Димитрова и дъщеря й г-ца Поликсена. Мария и азъ ще минаваме за сватове, а Пенченъ и Поликсена — за годеници. Ходимъ при дѣдо владика да ни раз-

реши за вѣнчавка. Това ни бѣ **паролата**. За всѣки случай носимъ и по единъ нагантовъ револверъ. Пѫтя минахме благополучно. Спрѣхме при Св. Недѣля и поразпитахме за положението. Увѣряваха ни, че нѣма никаква опасность и за доказателство навеждаха ни обстоятелството, че всички затворници политически и криминални били вече освободени. Опасность имаше, обаче, само на **„куличето"**, дето става редовното претърсване на пѫтницитѣ вънъ отъ града. На сѫщото това **„куличе"** преди годинн бѣха открити бомби въ чувалитѣ пълни съ оризъ. И туй митарство минахме блатополучно. Отбихме се направо въ **шадърфанъ хани**. Тамъ намѣрихме прилепския войвода **Аргиръ, Шакиръ, Кръсте** (псевдоними), заловенъ преди време въ кѫщата на Алимасковци. Той бѣ осѫденъ на доживотенъ затворъ и излежаваше въ битолскитѣ зандани. Сега разбрахме, че хуриета не е **таклитъ**. Нѣщо даже повече. Тоя день имало тържества въ града — очаквали героитѣ на превратa: Ниязи бей отъ Ресенъ и Сабри бей отъ Охридъ. Посрѣщането имъ ще стане вънъ отъ града при **„Кавацитѣ"**. За тамъ заминахме и ний, двамата съ Пенчевъ, придружени отъ Шакиръ войвода.

* * *

Битоля имаше празниченъ изгледъ. Чаршията бѣ затворена; кѫщитѣ украсени съ флагове и зеленина. Множеството се движеше къмъ мѣстопосрѣщането, кѫдето личеха величествени триумфални арки. Стигнахме на сборния пункъ, и се прибрахме на много лично мѣсто, на близо до българския консулъ, който настрана гласеше малкия фотографичечки апаратъ. Неостанахме, обаче, незабелѣзани отъ любопитното око на българина. Скоро се набра около насъ голѣма навалица и ни обсипваха съ въпроси отъ кѫде и какъ се намѣрихме тукъ. Израдваха се и хората на организацията за навременното ни пристигане.

Не следъ много зададе се Ниязи бей съ свойтѣ вѣрни другари, между които личеха и нѣколко ресенски турци. Правѣше впечатление дългата брада на Ниязи — заприличалъ на горски чозѣкъ и придружаващата го **сърна**. Посрѣщаното бѣ едно отъ най-тържественитѣ. На площада предъ казармитѣ има парадъ и речи.

---

Още сѫщата вечерь сбрахме се въ кѫщата на Павелъ Христовъ на дълга беседа. Тамъ завърихме представителитѣ организационни изъ много провинциални градове; тамъ имаше и пратеници отъ Солунъ; тамъ бѣ и ржководителя на окржжния комитетъ Миланъ Матовъ съ блѣдо и изпито лице, наскоро излѣзналъ отъ комитетскитѣ подземия. Размѣ-

нѣха се мисли върху новото положение. Доложи ни се, че сръбскитѣ чети били склонни да сложатъ оржжиз. Сѫщото сторили и албанскитѣ. Само гръцкитѣ се въздържали. Но отговорено имъ е било отъ младотурска страна, че ще въ-оржжатъ срѣщу тѣхъ цѣлия народъ и насила ще ги принудятъ да капитулиратъ. Такъвъ опитъ действително имá, за гдѣто бѣха по-закъснѣли гърцитѣ. Недоверчиво се отнесохме и ний. Но като се взѣха предъ видъ обстоятелствата, че Европа съчувствува на конституционния режимъ въ Турция; бълг. нация се компрометира предъ европейския свѣтъ, ка о немиренъ елементъ, а съ туй губимъ симпатията и поддържката на европейската дипломация; даването преднина на сръбската и гръцката пропаганди да се засилятъ за наша смѣтка — дойде се до съгласие и нашата организация да приустанови борбата. Туй да се съобщи на младотурския комитетъ въ Битоля, който претендираше, че държи властьта въ ржцетѣ. Разбира се, че се предложиха редъ условия на младотурцитѣ, които бѣха възприети. Изработи се циркулярно окржжно до всички чети въ окржга, съ което имъ се съобщи за станалия държавенъ превр тъ и взетото наше решение. Опредѣляше се деньтъ, когато ще стане тържественото влизане въ Битоля на всички чети отъ окржга, а сборния пунктъ се сочеше голѣмото село Цапари, отъ дето ще потеглятъ четитѣ вкупомъ за града. Заючнаха бързитѣ приготовления за по-тържественото посрѣщане на нашитѣ чети.

* * *

Следъ два дена върнахъ се обратно въ Прилѣпъ. Пристигнахъ късно вечерьта и завърихъ голѣма на залица народъ, петимни да чуятъ нашето решение. Разправихъ имъ и още сѫщия моментъ навалицата изпразни своитѣ револ ери въ въздуха. Втаса и градския войводя К. К. съ своята чета, всички въоржжени съ манлихерови пушки и се тури начало на тържествата още сѫщата вечерь. Другиятъ день стана голѣмо събрание отъ видни граждани, общината (черковна) и членоветѣ на градския и околийски комитети. Следъ размѣна на мисл , изработи се програма за тържественото посрѣщане на нашитѣ (прилепскитѣ) чети, което ще стане следъ като се посрѣщнатъ обшо всички отъ окржга въ Битоля. За посрѣщане разходитѣ, обяви се подписка и за моментъ браха се 500 лири отъ присѫтствующитѣ лица. Избра се депутация отъ граждани и гражданки, която да присѫтсвува на общото посрѣща е на всички чети отъ окржга въ Битоля. На опредѣлениятъ день влѣзнаха нашитѣ чети въ Битоля по сѫщия пѫть, по който влѣзна и Ниязи бей. Посрѣщането бѣ толкова величествено и така мило, че само който присѫствува на него, може да приказва за виденото и чуеното.

Едвали вѣщото перо на писателя е въ състояние да опише цѣлата тая картина, отъ страхъ да не наруши хармонията на гледката изпъстрена съ разнсвидна а носия на четитѣ и съ още по-разнообразното имъ оржжие, размѣсени съ десеткитѣ хиляди народъ, войска и ученици отъ разнитѣ училища, носящи напредъ грамадното **траурно знаме** съ символитѣ на революционната организация — **мъртвешка глава върху оржжие** и девиза **Свобода или стърть** — посвѣтено на **падналитѣ герой.**

* * *

Не по-малко тържествено бѣ посрѣщането и на прилепскитѣ чети на слѣдующия недѣленъ день. Избраха се комисии, изработи се програма, опредѣлиха се ораторитѣ, нареди се организационна полиция, за пазене реда и тишината. Сборниятъ пункгъ бѣ черковния дворъ. На опредѣлоното време забиха черковнитѣ камбани и процесията потегли по битолското шосе за къмъ „Чечерица“, отъждето се очакваха четитѣ. Напредъ вървѣха черковнитѣ байраци, кръстове, духовенството, общината, комитетѣ (околийски и градски), селски делегации, еснафитѣ (38 на брой) съ своитѣ знамена, гражданството (жени и мжже). Цѣлиятъ градъ бѣ на кракъ. Стигнахме опредѣления пунктъ край града. Тамъ бѣ и официялната турска власть: младотурски представители, кметството и множество турци (мжже и жени), любопитни да видятъ българскигѣ комити. Пристигнаха дветѣ прилепски чети: на Петъръ Костурчето и Зойката, идящи отъ Битоля.

Държаха се речи отъ Ил. Ивановъ и младотурцитѣ, следъ което процесията потегли за въ града. Напредъ вървѣше траурното грамадно знаме, носено отъ двама на опжнати въ̀рлини. На знамето бѣха символитѣ на организацията: **мъртвешка глава върху кама и револверъ, а отъ страни два плачущи ангели** и надписа: **Свобода или смърть.** Следъ туй следваше процесията по сжщия редъ и по сжщата улица. Четницитѣ бѣха носени на ржце. Стигнахме въ черква, дето се отслужи панахида за падналитѣ прилепски борци за свободата на Македония и молебенъ за живитѣ дейци. Оттукъ процесията продължи за правителствения домъ, дето държаха речи председателя на околийския комитетъ, Г. Трайчевъ и единъ офицеръ. Следъ туй процесията продължи изъ града и се приключи късно вечерьта въ черкозно-училищния дворъ. Вечерьта се сложи богата трагеза въ голѣмия учил. салонъ за 500 души кане и гости: турскитѣ първенци, селски делегации и по-видни граждани.

Следующата недѣля, съ още по-голѣма тържественость стана посрѣщането на Петъръ Ацевъ, нашъ дългогодишенъ войвода и членъ на Ц. К. Подробно описание на туй тържество даде кореспондента на в. „Българска Независимость“.

Прилепскитѣ чети на хуриета

г. П. Завоевъ, който присѫствува на тържественото посрѣщане, з едно съ видния прилепски първенецъ, г. Д. Ачковъ,

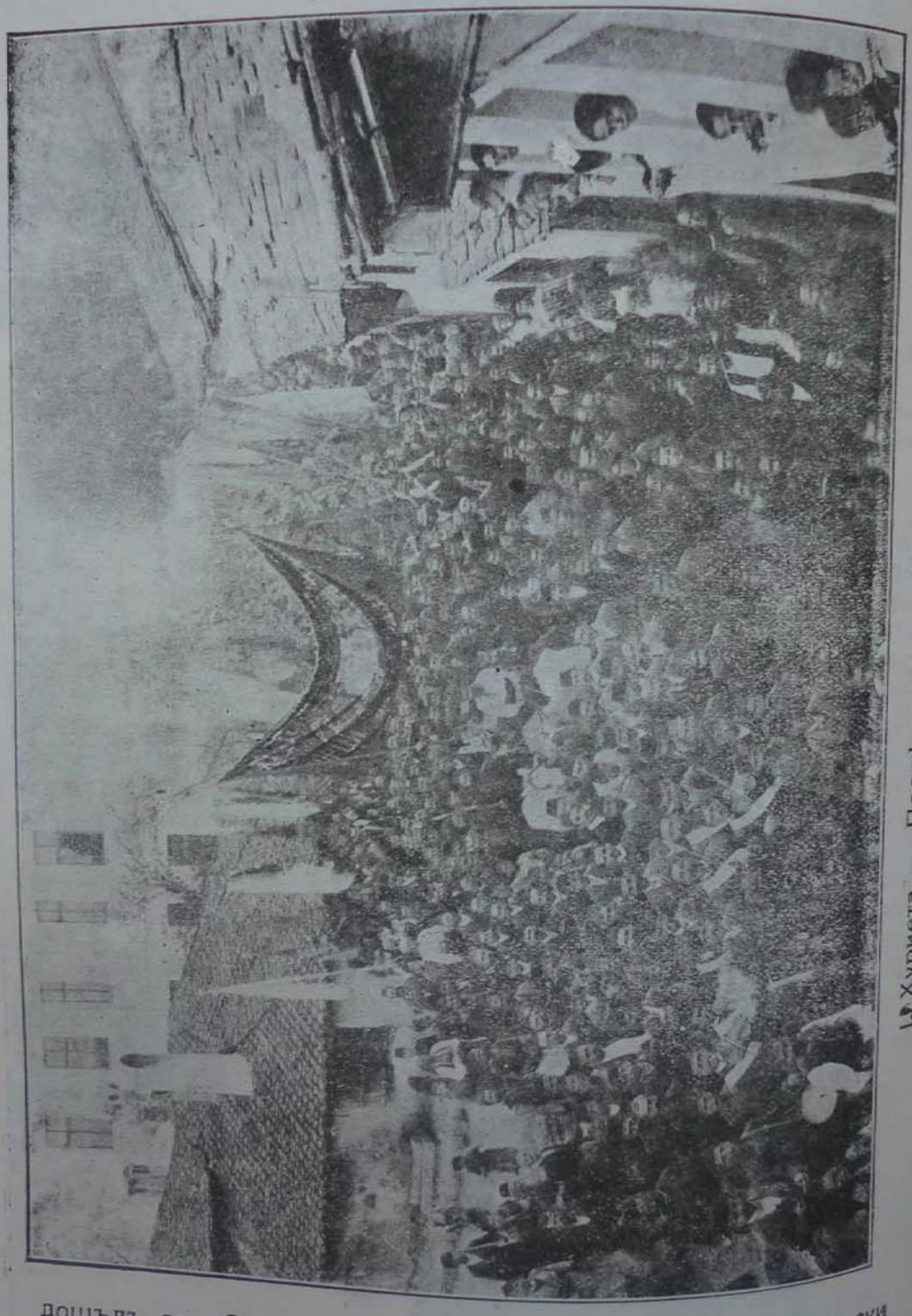

I. Хуриета. — Посрѣщането на Петъръ Ацевъ.

дошълъ отъ София следъ хуриета и скопския бъл. търговски агентъ, г. Ив. Икономовъ.

Така продължиха хуриетскитѣ праздненства съ дни и седмици, та на турцитѣ се видѣ свидно и взеха да викатъ

„хуриетъ олуръ биръ гюнъ, биръ афта, не бу биръ ай". Въодушевенъ отъ радость за хуриета, настоятеля на мана-

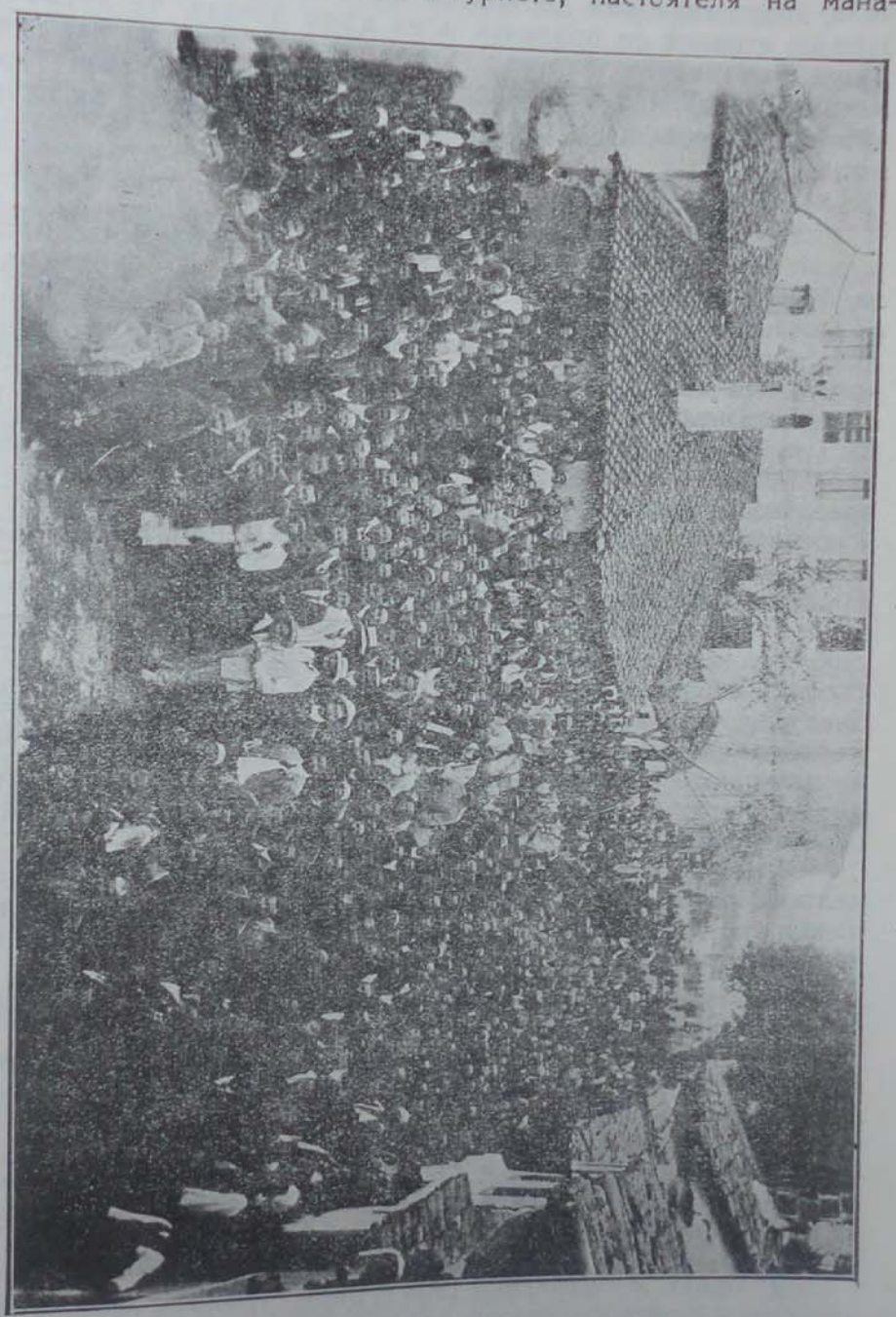

II. Хуриета — Посрѣщането на Петъръ Ацевъ.

стира Св. Архангелъ, Ил. Стомнаровъ даде богата вечера на комитета и младотурскитѣ гости въ манастиря. Подобни гощавки не бѣха рѣдкость и между гражданитѣ. А пътува-

„хуриетъ олуръ биръ гюнъ, биръ афта, не бу биръ ай". Въодушевенъ отъ радость за хуриета, настоятеля на мана-

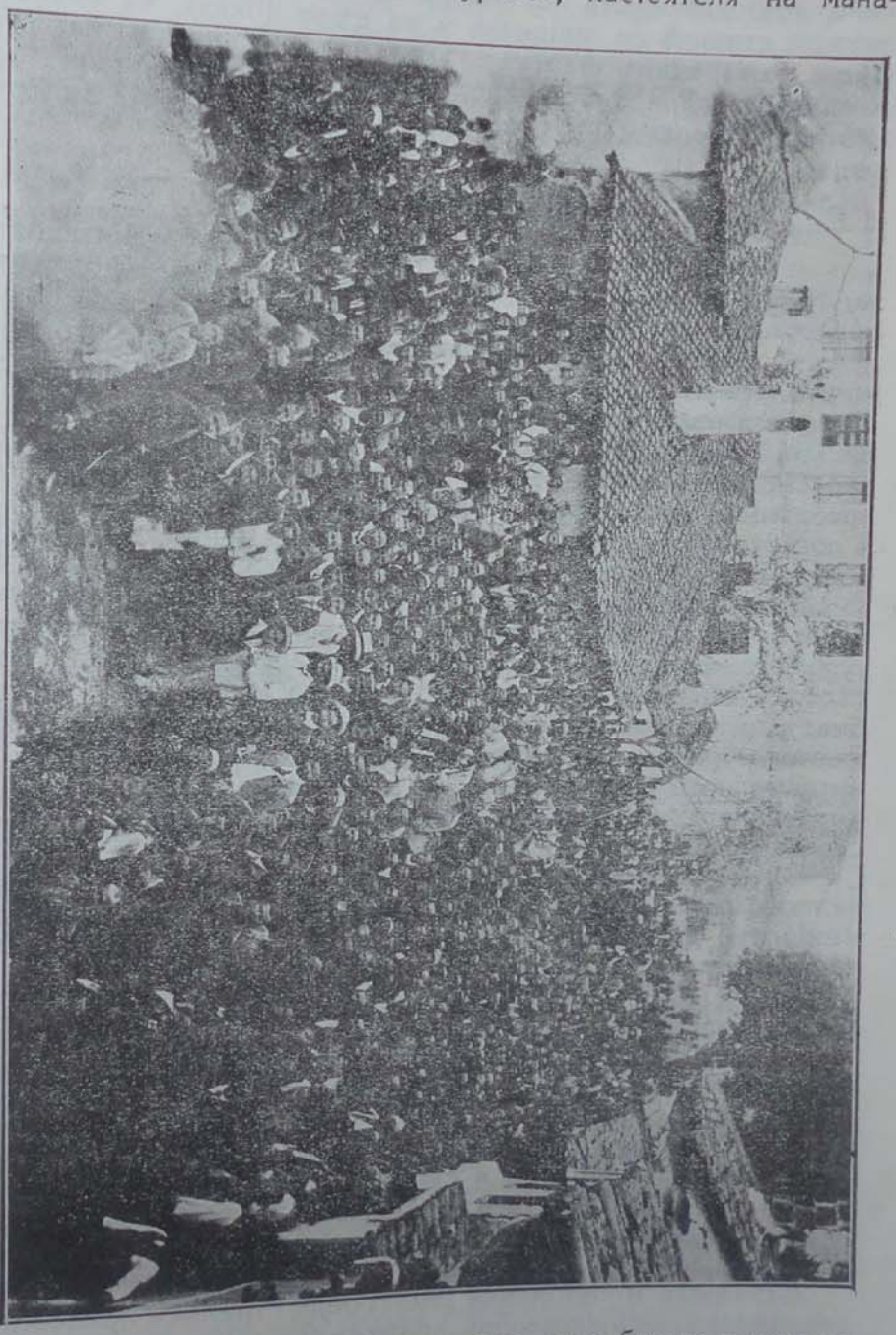

II. Хуриета — Посрѣщането на Петъръ Дѣевъ.

стира Св. Архангелъ, Ил. Стомнаровъ даде богата вечера на комитета и младотурскитѣ гости въ манастиря. Подобни гощавки не бѣха рѣдкость и между гражданитѣ. А пѣтува-

нето отъ Прилѣпъ за Битоля ставаше само вечерно време. Турчина, които свикналъ косъма си да мени, а не и нравътъ, зкпочна старитѣ си привички и на дѣло доказа, че хуриета бѣше само единъ фалшъ. Това бѣха и думитѣ на италянския жандармерийски инструкторъ, г. Луций, казани повѣрително лично менъ, при напускането му службата въ Прилѣпъ.

## Терористически акции.

1. Терористическитѣ акции се наложиха на организацията за убийството на нѣкои шпиони, безъ разлика на вѣра и народность, и за респектиране на градското населеиие. Въ Прилѣпъ тия акции си водятъ начѣлото още отъ 1899 година, когато Стоянъ Лазовъ и Мърсевъ извършиха атентатъ съ сѣкирчета върху сърбоманина Тоде п. Антовъ. Последниятъ бѣ сръбски книжарь въ града и скжпо плащанъ агентъ на пропагандата. Опредѣленитѣ терористи презъ м. януарий 1899 пресрѣщатъ жертвата въ турскитѣ квартали и съ сѣкирчета я повалятъ на земята. Забелѣзали нѣкои турци станалото, почнали да стрелятъ по атентаторитѣ. Последнитѣ, за да се защитатъ гърмятъ съ своитѣ револвери и повалили нѣколко души турци. Дочули гърмежитѣ, насъбиратъ се множество турци, които прегражда тъ пжтя на бѣгащитѣ терористи, изъ тѣснитѣ улички и Стоянъ пада убитъ на мѣстото, а Мърсевъ бива раненъ и заловенъ. Погребението на Стоянъ Лазовъ бѣ първо по рода на загиналъ революционеръ. Населението съ внушителното си участие и съ тържествения характеръ на церемонията, манифестира по единъ най-осезателенъ начинъ своето революционно настроение.

2. На 15.V. 1902 г. се извърши покушение върху кадиноселския кметъ Ристе, предателъ на Патчевата чета, въ средъ чаршията. Шпионина раненъ остана живъ, та по-късно трѣбваше да бжде убитъ отъ четата на П. Ацевъ.

3. На 7.XII 1903 г. бива убитъ въ града сърбоманина Спиро Джамбазовъ.

4. Презъ 1905 г. на три пжти се извърши покушение срѣщу сърбоманитѣ П. Грънчаръ и Ив. Джамбазовъ, но безъ резултатно.

5. На Великъ-день презъ 1905 г. бива убитъ Никола и жена му, като шпионинъ и сърбоманинъ.

6. Презъ лѣтото 1906 г. стреляно е на 2 пжти по сърбоманина Т. Яглика за шпионство. Въ последното стреляне е убитъ.

7. Презъ м. октомврий 1906 г. биде стрелянъ прилепския свещеникъ Спасъ Игуменовъ, който съ своя немораленъ животъ и голѣма интимность съ турцитѣ, бѣ станалъ опасенъ.

8. На 1.XI. 1906 г. се извърши покушение срѣщу сърбоманина, сръбския книжарь Ил. п. Антовъ.

9. Презъ лѣтото 1907 г. биде убита Грозда, известна по своя развратъ.

10. На 27.XII. 1907 г. бива убитъ сърбомана Ив. Джаммовъ, Миниковъ и . . .

11. Презъ 1905 г. м. май четата на П. Ацевъ задигна стадото отъ 300 овни на крушовския влахо-елинъ Ташко Фока, купени отъ Тиквешко.

12. На 20.V. 1909 г. бива раненъ въ дюкяна сърбомани-на Диме Апчевъ отъ Даме Поповъ и Гьорица Крушовчанчето.

Акциитѣ, предприети срѣщу сърбоманитѣ, доста омаломощиха пропагандата, която даде 6 души убити. Това стрѣстна останалитѣ живи (Пере Грънчаръ и др.), та спасиха се съ напускане града. Така сѫщо много и отъ сръбскитѣ, „възлитатели“ офейкаха, та броятъ имъ намалѣ. А и колкото ученици (10-15) посещаваха сръбското училище, изпоплашиха се.

Гърцитѣ въ града (колкото имаше влахо-елини) не бѣха обезпокоявани отъ организацията, тъй като бѣха безопасни, и си плащаха редовно организационния данъкъ. По-късно се установи, че гърцитѣ иматъ връзки съ андартитѣ въ Мариовско и сѫ въ услуга на сърбитѣ, та трѣбваше и противъ тѣхъ да се предприематъ нѣкои акции. Убиството на Коста Бомболовъ (м. февруарий 1905 г.), извършено въ Битоля отъ турчинъ, подкупенъ отъ сръбската пропаганда и съ съдействието на битолскитѣ гърци, дава поводъ на прилепския комитетъ да иска реваншъ отъ прилепскитѣ гърци. Сѫщия день, следъ погребението на К. Бомболовъ, разпореди се да бѫдатъ убити: гръцкия даскалъ, попа и 2 гърци. Само попа биде раненъ въ крака, а другитѣ атентати не сполучиха. По това време падна убитъ и Кочо Алевра, гръцки войвода, дошелъ презъ Битоля въ Прилѣпъ като легаленъ, за да създаде връзки съ мѣстнитѣ гърци и да проучи условията.

Безсилни пропагандитѣ да предприематъ терористически акции срѣщу насъ въ града, послужиха си съ турцитѣ, на които се плащаше сръбско злато, за да вършатъ убийства на българи. Първата акция на турската терористична група почна презъ 1907 г., когато стреляха на Ив. Шабановъ, седейки на дюкяна. Трѣбваше да последватъ акции и върху учители, но турцитѣ бидоха предупредени чрезъ книжаря Ил. Миновъ, че за едната жертва, две ще вземемъ. Въпрѣки това пролѣтьта прѣзъ 1908 г. терориста-войникъ, Бѣлоперче се опита да убие директора, Георги Трайчевъ, въ деньтъ на посрѣщането на битолския валия, идящъ отъ Крушово. Предизвестена полицията за готвящия се атентатъ, отстрани атентатора. Следъ хуриета Амди бей потвърди предъ свидетели, че било решено убийството на директора.

## Предателства

За щастие тѣ бѣха малко. И колкото ги имаше въ града, тѣ се дължеха на шпионажъ не отъ наши хора. Изключение, обаче, имаше.

Лѣтото, прѣзъ 1906 г., бѣха заловени отъ властьта двама терористи. Тѣ бѣха отъ Крушово и предадени отъ сърбоманина Тале Яглика, който биде осѫденъ на смърть и стрелянъ два пѫти. Първиятъ пѫть бива раненъ въ рѫката, а следъ 3-4 дни убитъ намѣстото. Презъ 1907 г. бива предаденъ и заловенъ войводата Кръсте Гермовъ (Шакиръ, Аргиръ). Разрешенъ бѣ задграниченъ отпускъ на Шакира и намирайки се въ града, въ кѫщата на Гр. Алимазковъ заедно съ другаря си Ив. Гюровъ отъ с. Витолища, бива забелѣзанъ отъ сърбоманинъ и предаденъ на властьта. Виждайки, че е добре обсаденъ, Шакирь искалъ да се самоубие, но билъ задържанъ отъ Ив. Гюровъ, хазайката и г-ца Н. п. Адамова, която бѣше дошла да му предаде открититѣ листове за свободно пѫтуване по каналенъ редъ. Кръсте бѣ осѫденъ на 101 год. и излежаваше въ б. толския затворъ, кѫдето го завари „хуриета“ и биде аминистиранъ. Тъкмо по това време въ града се намира и окол. войвода П. Ацевъ съ секретаря си Димитъръ Робевъ отъ Битоля. Робевъ, бидейки въ Прилѣпъ, заболѣва отъ воденъ пливритъ и въпреки голѣмитѣ грижи на лѣкаритѣ: Филиповъ, Чкатровъ, Трифоновъ и Кязимь бей не можа да се спаси. Следъ продължително боледуване се помина. Той е погребанъ въ с. Селце, въ гроба на Никола Каранджуловъ.

Предателство е извършено и отъ Ив. Бомболовъ, синъ на доста известния и родолюбивъ Коста Бомболовъ. Туй предателство е вече умишлено. Иванъ е свършилъ на западъ, но е екцентриченъ, лудъ по темпераментъ. Такъвъ излѣзна и неговия братовчедъ Д-ръ Юрданъ Бомболовъ — и двамата изроди, които опятниха хубавото име на семейството Бомболови. Отъ Ив. Бомболовъ, организацията иска съ разписка 25 лири. Вмѣсто да брой сумата, по съветитѣ на попъ Спасета, праща разписката на Хилми-Паша, като посочва и лицата (5 учит. Т. п. Адамовъ, Г. П лисламовъ, Д. П., Иор. А., Иор. и. Ив. и 3 граждани; Ил. Миновъ. Д. Раевъ, Д. х. К), които сѫ злото за града и околията. На 19 ноември 1907 г. биватъ арестувани посоченитѣ лица. Проектирано било да се заточатъ арестуванитѣ, но по застѫпничеството на цивилнитѣ агенти при Хилми паша, следъ 3 месечно лежене въ затвора, бѣха освободени.

## Списъкъ на сраженията съ аскера следъ възстанието до Хуриета

Лоша орисия имаха нашитѣ чети. Всички почти сражения свършваха съ голѣми загуби отъ наша страна.

1. Презъ есеньта 1903 г. стана сражение между аскера и съединенитѣ костурски чети и тая на Гьорче Петровъ, въ мариовско, кждето паднаха отъ четницитѣ 6 души, меж у които и Йорданъ Варошлиевъ — попето.

2. Презъ лѣтото на 1904 г. четата на П. Ацевъ се сражава съ мориовска потера надъ с. Селце, кждѣто паднаха Никола Каранджуловъ и Найдо Пещалейцъ.

3. Презъ сжщото лѣто четитѣ на П. Ацевъ и Гюрчинъ, съ които бѣше Д, Груевъ, имаха сражение съ аскера при съ Сланско, Д. Груевъ е раненъ.

4. Презъ пролѣтьта 1904 г. четата на Толе-паша има сражение съ аскера въ Мариово и биде унищожена цѣлата чета отъ 10 души. Четата е предадена отъ селянинъ-шпионинъ, който по-кжсно бива убитъ. Създава се цѣла афера следъ убийството. Старци, баби и деца сж били най-грозно мжчени и изтезавани; забивали сж имъ клечки подъ ноктитѣ, вадили сж имъ зжбитѣ съ клещи; боли сж имъ очитѣ, обесвали ги съ главата на доле и пушили съ запалена смола. Затворитѣ сж били препълнени съ мжже и жени,

5. Зимата 1904 г. четата на Кръсте Гермовъ се сражава въ с. Бзовикъ (мариовско), кждето паднаха 2 четника.

6. Пролѣтьта на 20 III 1905 г. четитѣ на Кр. Гермовъ и Петре Желѣзаровъ иматъ сражение съ аскера при с. Дрѣнъ, кждето падатъ 3 четници, между които П. Жѣлезаровъ и Георги Воденичаровъ (учитель);—закопани сж въ селскитѣ гробища.

7. На 25 II 1905 г, четата на Георги Ацевъ се сблъска съ аскера на Църници— „Абдипашевия ханъ", по пжтя Прилѣпъ — Велесъ. Обсаденъ хана отъ аскера, започва се сражение, кждето падатъ 2 четника. Турцитѣ убиха ханджията и калфитѣ: Ил. Самарджиевъ, Димо Чавлевъ отъ с. Варошъ и Петре Грабуловъ отъ града.

8. На 15 V 1905 г. револ. чета се сражава съ аскера при с. Бонче, безъ жертви.

9. Зимата 1905 г. презъ една бурна нощь, бива обсадена четата на П. Ацевъ въ с. Крушейца (мариовско), кждѣто се дадоха 2 жертви.

10. На 13 IX 1906 г. районната чета на Георги Ленищанецъ има срашение съ аскера при с. Орѣвойцъ. Убити сж 6 души четници, между които и Димко Гърданъ отъ Прилѣпъ.

11. На 18 VII 1905 г. разбойника Булиманъ убива въ с. Царевикъ 16 мжже и жени, по нивята кждето сж работили, задето сж закупили чифлика въ селото, който искалъ да заграби.

12. Презъ м. февруарий 1906 т. четата на Г. Ацевъ при срѣща съ турцитѣ въ Кривогащани, даде 1 четникъ (Цвѣтко) убитъ.

13. На 15 V 1906 г. районата чета на Велко войвода, състояща се отъ 9 души е заобиколена отъ самата потера въ с. Клепачъ. Четата юнашки се брани въ добре укрепената кѫща, но когато последнята запалватъ, четницитѣ счупватъ вратата и въ бѣгството всички биватъ изубити. Тѣ сѫ погребани въ селскитѣ гробища. Отъ аскера пада 1 убитъ 3 ранени.

14. Пролѣтьта 1907 г. стана сражение между едно отдѣление отъ четата на П. Ацевъ, водено отъ Ст. Шиндилъ и аскера. Обсадена е четата въ една пещера при с. Трояци, кѫдето загина цѣлата — 6 души и 1 селянинъ.

15. На 16 и 17 юний 1907 г. стана голѣмото сражение около селата Ракле, Попадия и Никодинъ на следнитѣ чети: Чаковъ, Т. Николовъ, П. Ацевъ, Хр. Цвѣтковъ, Мирче Найденовъ, кѫдето паднаха 57 души четници, а отъ аскера — двойно повече.

16. На 12. VIII. 1907 г. потерата обсажда въ с. Топлица четитѣ на Т. Николовъ, Гьоре Ленищанчето и велешката чета на Цвѣтиновъ. Четитѣ пробиватъ обрѫча безъ загуба но при бѣгството биватъ посрѣщнати надъ селото отъ другъ аскеръ, кѫдето паднаха 7 четници, между които и войводата Гьоре и Тодоръ Цвѣтиновъ отъ Велесъ.

17. На 14. IV. 1905 г. четитѣ на П. Ацевъ, Никола Каревъ сѫ били предадени при с. Райчани (Кратовско) на пѫть за Прилѣпъ. Въ сражението П. Ацевъ е раненъ, а Ив. Петровъ, П. Баевъ, Ал. Наумовъ, Т. Костовъ, Ал. Коевъ отъ Прилѣпъ и Кр Наумовъ отъ с. Орѣовицъ падатъ убити.

Сумирани всички сражения съ аскера отъ създаването на четнишкия институтъ (1901 г.) до хуриета даватъ следния резултатъ:

## Рекапитулационна таблица

| № по ред | ДАТА | Сражения с аскера | Сражения с сърбски чети | Сражения с гръцки чети | Всичко сражения | Заринали четници с аскера | Заринали четници с сърбит | Заринали четници с гърцит | Заринали българи от турци | Заринали селяни от сръбски чети | Заринали селяни от гръцки чети | Изгорени къщи от анархит |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | Отъ 1901 г. — 1903 г. възст. | 13 | — | — | 13 | 45 | — | — | 71 | — | — | — |
| 2 | „ 1903 г. възст. — 1908 г. хуриета | 17 | 7 | 1 | 25 | 121 | 7 | — | 22 | 28 | 57 | 46 |
| | О Б Щ О | 30 | 7 | 1 | 38 | 166 | 7 | — | 93 | 28 | 57 | 46 |

## Списъкъ на председателитѣ на прилепския околийски комитетъ до хуриета

| № по ред. | Име и презиме | Мѣсторождение | Забележка |
|---|---|---|---|
| 1 | Ал. х. Пановъ | г. Прилѣпъ | Учитель |
| 2 | Петъръ п. Арсовъ | с. Богомила—Велешко | Директоръ |
| 3 | Благой Калейчевъ | с. Владово—Воденско | „ „ |
| 4 | Ст. Димитровъ | Лозенъ-градъ | „ „ |
| 5 | Дим. п. Пандовъ | с. Ватоша—Тиквешко | „ „ |
| 6 | Никола Каранджуловъ | Прилѣпъ | Учитель |
| 7 | Тале Христовъ | „ | „ |
| 8 | Иор. Ангеловъ | „ | „ |
| 9 | Антонъ Тошевъ | „ | „ |
| 10 | П. М. С. | „ | |
| 11 | Ив. Ш. | „ | |
| 12 | Георги Трайчевъ | „ | Директоръ |

Отъ сѫздаването четнишки институтъ до „хуриета" прилепско не е останало безъ чета. Прилепскиятъ революционенъ районъ бѣ раздѣленъ на участъци. Всѣки участъкъ разполагаше съ своя чета. Участъцитѣ бѣха: 1. Прѣкоридски; 2. Мариовски, въ лѣво отъ р. Черна. 3. Мариовски въ дѣсно отъ р. Черна; 4. полето. Прѣкоридската чета изпълняваше функциитѣ на околийска, до създаването на такъва. Войводитѣ бѣха повечето мѣстни сили, съ малки изключения. Тѣхниятъ брои е 34 души, отъ които само 7 сѫ чужденци. Ето тѣхниятъ списъкъ.

# СПИСЪКЪ
## НА ПРИЛЕПСКИТѢ ВОЙВОДИ.

| № по редъ | Име и презиме на войводата | Мѣсторождение | Забележка |
|---|---|---|---|
| 1 | Коне Павлетъ | гр. Прилѣпъ | убитъ |
| 2 | Спиро Църневъ | с. Дабница — Прилеско | „ |
| 3 | Георги Лажо | с. Царейкъ „ | „ |
| 4 | Стоянъ Лажо | „ „ | „ |
| 5 | Диме Чакревъ | гр. Прилѣпъ | „ |
| 6 | Димо Дѣдото | „ | „ |
| 7 | Стойко Гугяковецъ | с. Гугяково — Мариовско | „ |
| 8 | Стефо Костурчанецъ | Отъ Костурско | — |
| 9 | Яндреа | с. Илино — Демирхисарско | — |
| 10 | Кръсте | ? | — |
| 11 | В. Бешмаде | с. Варошъ | — |
| 12 | Мирче Ацевъ | с. Орѣвойцъ — Прилепско | убитъ |
| 13 | Марко Лазаровъ | с. Косачъ (Радомирско) | умрѣлъ |
| 14 | Методи Патчевъ | гр. Охридъ | убитъ |
| 15 | Никола Русенски | Охридско | „ |
| 16 | Никола Пешковъ | гр. Прилѣпъ | „ |
| 17 | Хр. Оклевъ (Попето) | „ | „ |
| 18 | Никола Каранджуловъ | „ | „ |
| 19 | Ив. Смичковъ | с. Варошъ — Прилепско | живъ |
| 20 | Анте Дунчанецъ | с. Дуйне — Мариовско | убитъ |
| 21 | Толе Паша | с. Крушейца — Мариовско | „ |
| 22 | Георги Ацевъ | гр. Прилѣпъ | „ |
| 23 | Мирче Найдовъ | с. Мажуйчица — Прилепско | „ |
| 24 | Петъръ Костурче | Отъ Костурско | — |
| 25 | Зойката | с. Живоа — Мариовско | — |
| 26 | Георги Ленищанецъ | с. Ленища — Прилепско | убитъ |
| 27 | Тане Николовъ | Отъ България | живъ |
| 28 | Петъръ Ацевъ | гр. Прилѣпъ | „ |
| 29 | Миланъ Гюрлуковъ | с. Кривогащани (Прилепско) | „ |
| 30 | Даме Поповъ | с. Долнени — Прилепско | „ |
| 31 | Петре-Пашата | гр. Прилѣпъ | „ |
| 32 | Кръсте Гермовъ | „ | „ |
| 33 | Пере Тошовъ | „ | убитъ |
| 34 | Гьорче Петровъ | „ | „ |

Отношенаята на прилепскиятъ комитетъ спрямо черковно-училищнитѣ органи въ града бѣха коректни, презъ всичкото време на революционния периодъ. Изключение бѣ въ самото начало — 1895-96 г., при ржководството на директора П. п. Арсовъ, когато не бѣ допустнатъ гл. инспекторъ, В. Кънчевъ да ревизира училищата и по-късно презъ 1905-1906 г., когато за архирейски намѣсникъ въ града бѣ архимандритъ Никодимъ (сега одрински владика). „Този ревностенъ служитель, говори единъ членъ отъ тогавашния комитетъ въ своитѣ бележки, още съ идването си въ Прилѣпъ, влѣзна въ конфликтъ съ прилепчани по въпроса за автономностьта на прилепската община, учил. н-во и училищата, а по-сетне и за манастира Трескавецъ Интимното желание на о. Никодима бѣ да направи напълно подчинено черк.-учебното дѣло подъ екзархията. Мотивитѣ за това му били следнитѣ: Общината обеднѣла и още назначавала за учители лица, уволнявани отъ екзархията. Трѣбваше да се намѣси комитета и вземе страната на общината, или респективно прилепското гражданство, за да се даде да разбере арх. намѣсникъ, че автономностьта на прилепската община, училищата и манастира Трескавецъ е традиция и светиня за запазването, на която прилепчани сж водили борба въ миналото, па око трѣбва готови сж да я водятъ и въ бждеще. Станала, невъзможна подобна черковно-училищна политика, невъзможенъ бѣ повече въ града и О. Никодимъ. Той си замина.

## Моралната стойность на организацията

Голѣмъ бѣ престижа и авторитета на комитета. Последния бѣ почитанъ и уважаванъ отъ цѣлото население. Нѣмаше черни страници въ неговия животъ. Изключение е, може би, годината презъ възстанието и анархистичния периодъ следъ него. Презъ всичко останало време ржководителитѣ сж били едни отъ най-преданнитѣ синове на страната, като сж работили безукоризнено и безвъзмезно. Имало е даже случаи, когато председателя на комитита е далъ лично свои пари за дѣлото и не ги получилъ обратно. Такъвъ е случая съ последния председатель на околийския комитетъ, който бѣ далъ 5 лири за „хуриетскитѣ" праздненства и други 10 наполеони, чрезъ битолския консулъ Т. Недковъ, за единъ изнудвачъ революционеръ.

Цѣнна бѣ ролята на организацията и за моралната стойность на населението. Организацията ограничи: разврата у населението (турци и християни); тя уби прилепския учитель Хр. Сѣнокозлиевъ, макаръ той да бѣ единъ отъ най-енергичнитѣ нейни дейци, заради нравствена поквара; тя изтрѣби блудницитѣ въ града, колкото ги имаше: Грозда и Мария

Силяновска; турцитѣ престанаха да си играятъ съ честьта на хубавитѣ мариовки. Организацията прекрати обичая да се „**грабва мома**“ по селата и насила оженване. Съ запо-вѣдь, презъ 190[illegible] г., тури край на тия варварски обичаи въ прилепско; по заповѣдь на комитета презъ 1905—1906 год., ограничи се зестрата давана отъ момата въ града до мини-мумъ. Презъ 1907 г. организацията съ окржжни и предпи-сания ограничи разнитѣ процеси и раздори за мирази или, спорове за мѣра между сродници или съседни села, като влизаше посредъ странитѣ въ качеството на арбитъръ. Орга-низацията изкорени „**ангарията**“ — даромъ работата на по-ничи и голѣмитѣ „лихви“, давани на кредиторитѣ. П. М. има да взима отъ Хасанъ Юмеровъ отъ с Канатларци (прилеп-ско) 550 гр. за вересия отъ 1903 г Тая сума съ голѣмитѣ лихви стигнала до 2100 гр., за които има и записъ. Хасанъ се оплаква, чрезъ познати, на комитета, който опредѣли да заплати само 1000 гр., и въпро а се изчерпа (1907 г.) Сара-фина Г. Б-въ взима лихва по 60 пари недѣлно на лирата. Комитета му напомнюва за тая лакомия, той не се вразумява. Налага му глоба 30 лири, дава глобата и се извинява. Мѣр-китѣ, които организацията прилагаше, бѣха наистина крути и брутални, но тѣ въ основата си имаха винаги: правдата, справедливостьта и защитата на слабия и онеправдания. Тѣ-зи качества издигнаха организацията до степеньта „държава въ държава“.

## Слѣдъ хуриета

Зада останемъ вѣрни на прокламирания „**хуриетъ**“ и изработената платформа съ младотурцитѣ по: разбирането, тълкуването и изпълнението на реформитѣ отъ създаденото ново положение, следъ обичайнитѣ хуриетски тържества, които продължиха необичайно много, трѣбваше да приуста-новимъ революционната дейность и почнемъ борба съ власть и пропагандитѣ (сръбска и гръцка) на културна почва. Така разбирайки бждещата наша дейность, на първо време още конституирахме се въ легални управителни тѣла, въ състава на които влезнаха бившитѣ революционни дейци. Маса ра-бота се създаде. Ра бирайки всѣки по своему „хуриета“, почнаха да се трупатъ дѣла, оплаквания и въ роси отъ все-възможенъ характеръ. Считайки народа нашата власть за по-силна и по-ефикасна отъ гражданската (правителството, адми истрация, сждебна, общинск ) и черковно-училищната, пренесе всички свои висящи въпроси, спорове и дѣла отъ поменатитѣ учреждения при насъ. Училището бѣше пакъ центъръ на нашитѣ събрания и учителството остана главния факторъ въ тоя преходенъ периодъ. Директора и каленитѣ

учители изнесоха всичката тяжесть на своитѣ плещи. И нѣма да е преувеличение, ако кажа, че нито минутка свободно време не оставаше за почивка на тѣзи преданни синове на отечеството. Ваканционното време е за училищата; най работния сезонъ за населението (градско и селско) е лѣтото, но училищния салонъ е препълненъ отъ тяжители (мѫже и жени, граждани и селяни). Нестига туй, не те оставятъ на мира и въ кѫщи, дори и нощно време. Едни повдигатъ въпросъ за убититѣ имъ мѫже отъ четата на Кочо Струмички (с. Мажуйчища — убити 3 братя), и отъ четата на Мирчета Найдовъ (с. Селце — убити на велики петъкъ двама души); други се оплакватъ отъ попа, трети — съседи иматъ споръ за общата стена, що дѣли двороветѣ имъ, четвърти — за откраднати нѣща; петти — отъ турчина спахия, шести — че несправедливо сждътъ (турски) имъ разрешилъ нѣкакъвъ споръ за зимания и т. н. и т. н. — процеси отъ различенъ характеръ. И важното е, че не можешъ убеди и отклони, тяжащитѣ се, че не всички тѣхни дѣла сѫ отъ наша компетентность. За да можемъ задоволи до известна степень населеиието и за по-голѣма експедитивпость, назначихме разни комисии отъ разни ведомства, които да изслушватъ и изучатъ оплакванията и дават бързъ ходъ на дѣлата. А ний трѣбваше да обмислимъ нѣкои мѣрки и за прибиране сърбоманскитѣ села въ екзарийско ведомство. За тая цѣль свикахме гражданско събрание, кѫдето следъ размѣня на мисли, се взе решение: да се поведе усилена агитация между сърбоманскитѣ села чрезъ еснафа — бакалина, шивача, обущарина и др.; чрезъ роднини и приятели, като тръгнатъ и посетятъ селата; чрезъ поповетѣ и учителитѣ, като предприематъ обиколки изъ селата по праздници, сборове, святби и пр. А въ нѣкой по-важни села да се назначатъ и изпратятъ учители по-рано, преди настѫпване даже на учеб. време. Така приложенъ тоя планъ даде ни задоволителни резултати. Отказаха се своевременно нѣколко сърбомански села и клонѣха къмъ отказъ и останалитѣ, ако не се намѣсеше властьта, да изнасили волята на населението, чрезъ заплашвания отъ обикалящитѣ турски команди и сръбски и гръцки четници. Когато пъкъ на наши четници властьта почна да имъ прибира оржжието. За да избѣгнемъ конфликти и недадемъ поводъ за оплакване противъ насъ, следъ като народа се нарадва на нашитѣ четници, като имъ устрои горещъ приемъ и мили гощавки, които продължиха не съ дни, а съ седмици, трѣбваше да се разформиратъ и си заминатъ по роднитѣ мѣста. На заминаване дадоха се парични помощи на четницитѣ по 5-10 лири отъ упразителното тѣло, което сключи заемъ отъ 500 лири турски, по случай хуриетскитѣ празненства.

Дадоха се нареждания и до пунктовитѣ селски началници за залазване и складиране на находящето се оржжие и муниции въ района, и по тоя начинъ напълно се ликвидира, като се приустанови резолюционния характеръ на дейностьта ни.

## Конституционнитѣ клубове

Приустановена веднъжъ революционната дейность на организацията, трѣбваше да се създадатъ институти легални които да замѣстятъ револ. дѣло, като се подготвимъ за извоюване политически и културно-просвѣтни права. За тая цѣль изникнаха „Конституционнитѣ клубове". Следъ като се прибраха въ Солунь, столицата на Македония, видни наши дейци, празници и др. конституира се централно управително тѣло на Констит. клубове, което предписа да се създадатъ подобдни клубове и въ провинцията. На първо време стана само едно преливане на организиционнитѣ дейци къмъ Констит. клубове. Ето защо, и сега начело на Клубоветѣ застанаха сжщитѣ лица, които дозчера ржководѣха революц. дѣло въ града. Директора на училищата, учителитѣ, и мѣстнитѣ интелигентни войводи и чегници образуватъ управителнитѣ тѣла и бюра. Клубоветѣ имаха чисто националенъ характеръ. Това бѣ тъй наречената „българска политическа партия". Първата тѣхна работа бѣ да се наредятъ пълни списъци на българското население, имаще право на гласъ, каквито списъци липсваха въ кметството, и учрежденията (нуфусъ дайреси), или пъкъ умишлено и тенденциозно бѣха фалшифицирани числата отъ официалната власть. Сжщитѣ клубове, официално признати, бранѣха и пазѣха интереситѣ на нацията, като правѣха постжпки, протести, митинги за посегателства или накърняване свободата и културо-просвѣтнитѣ права на нацията. По-кжсно клубоветѣ свикваха събрания за опредѣляне агитатори изъ селата и пр. Редъ събрания ставаха за опредѣляне основнитѣ статути, които трѣбваше да легнатъ въ новата конституция. Изказа се мотивирано мнение отъ нашия клубъ, че трѣбва да се даде „**областно самоуправление**", на страната (Македония). По редица съображения искрено прегърнахме ний, българитѣ, идеята на конституционния режимъ и голѣми надежди възлагахме на него, мислейки, че съ него режимъ, ще огрѣе ратуваната свобода и ще настжпи правовъ редъ и законность. И тукъ, обаче, останахме излъгани и изиграни отъ „**жонгурклеритѣ**". Съ своята тѣсногръдна и националистична политика, мислейки новитѣ фактори (младотурцитѣ), че сж изиграли своята роль благополучно, а именно: осуетяването новата реформенна акция за Македония, следъ ревалската срѣща, като се разсформираха четнишкитѣ институти, — сториха всичко, за да остане „хуриета" една проста фикция Изборитѣ за „ме-

бусъ“ (камарата) ставаха просто и чисто по ala turca; разпределения на секции и пр. формалности, гласѣха си както е по-угодно тѣмъ; кандидатни листи, мнозинство на населението, справедливость, — всичко това бѣ „бошъ лафъ“. Опредѣлиха въ своитѣ кандидатни листи, по 1 българинъ кандидатъ за всѣки виляетъ, — всичко 4 души съ одринско.

Не стана по-добре за насъ, следъ новия режимъ, нито въ администрация, жандармерия и правосѫдие. Наопаки, освободена страната отъ европейскитѣ цивилни и жандармерийски агенти и офицери, които все бѣха единъ контролъ надъ властьта, започнаха всички произволи, гонения, тормози, гнѣтъ физически и икономически, а което бѣ най-лошото настѫпи **„мораленъ и духовенъ гнѣтъ“**, като подъ етикета **„отоманизиране“** разбираха, отнимане и оная черковно-училищна свобода, що имахме при Султанъ Хамида, сиречъ: **„да се учимъ на турски езикъ“**!

Имайки това за своя свещенна цѣль, пуснаха въ ходъ всички простени и непростени средства „жонтурклеритѣ“, за нейното реализиране. Трѣбваше да поразчистятъ страната отъ ония елементи, които доскоро стоеха начело на революционното дѣло, опасявайки се, да не грабнемъ наново оржжието и хванемъ балкана. Ето защо, по нареждане отгоре, зачестиха убийствата и опититѣ за убийства надъ наши хора. За Прилѣпъ, обаче, не ги задоволяваше 1-2 убийства, та замислиха по-широкъ планъ. Тѣ знаеха, че Прилѣпъ е единъ отъ първитѣ градове въ Македония, съ компактна българска маса (.5000 българи на 8000 мохамедани; знаеха, че и околията е чисто българска, отъ 135 село само 12 сѫ турско-албански; тѣ знаеха още, че Прилѣпъ брои най-голѣмъ контингентъ интелигенция, а най-важното е, че презъ Султанъ Хамидовия режимъ Прилѣпъ непострада, остана залазенъ отъ каква годе афера, за да по-оредчатъ населението му. Имайки всичко това предъ видъ нашитѣ „moncherovci“, решиха да си отмъстятъ сега „engro“, като използуваха военното положение.

### Тургутъ пашовата обезоржжителна акция

Презъ 1910 г. бѣха се разбунтували албанскитѣ племена около Черна-Гора. За тѣхното усмиряване потегли отъ Анадола грамадна армия, подъ командата на Тургутъ паша. Следъ като усмири албанцитѣ последния, по нареждане отъ горе, трѣбваше да мѣни своя маршрутъ и мине презъ Дебъръ, Струга, Охридъ, Ресенъ, Битоля, за да сплаши и респектира българитѣ, които сѫ злото и за новия турски режимъ. Слушайки за грозния тероръ, що приложилъ Тургутъ паша по усмиряване албанцитѣ, страхъ и трепетъ вдъхваше у българското население, идването къмъ нашия край на тоя тиранинъ, облѣченъ въ неограничена власть. Бѣхъ личенъ

свидетель въ Охридъ, когато пристигна армията на Тургутъ паша. Тя бѣ разположена на лагеръ по широкитѣ ливади край града, които бѣха почернѣли отъ многохилядната велика сганъ. Страхътъ у населението бѣ такъвъ, че наредиха се молитвени четения отъ религиознитѣ и набожни охридчани, къмъ тѣхния покровитель „Св. Климента", за да спаси града отъ грозящата го напасть. Помня още какъ митрополитския намѣстникъ, свещ. Хр. Маленковъ, утешаваше народа съ чудотворителната сила на Св. Климента, която се била проявявала винаги въ разни напасти времена за града, та и сега нѣма да остави светията да пострада града и българското население. И действително вѣрата и надеждата спаси Охридъ. Когато се явихме предъ Тургутъ паша, като делегация отъ страна на българитѣ, за да поднесемъ предъ неговитѣ стѫпки вѣрноподаническитѣ чувства на българското население, той ни даде своитѣ началнически съвети и ни увѣри, че на другия день си заминава. Така мина това страшилище за българитѣ и презъ Ресенъ, Битоля и си продължи пѫтя къмъ Цариградъ безъ да обезпокоява много населението. Възползовани, обаче, младотурскитѣ кржгове отъ Битоля, начело съ Ниязи бей, Османъ бей и други „герой на времето", отъ Тургутъ пашовсто минаване, провъзгласиха военно положение въ Прилѣпъ и решиха да извършатъ обезоржжаване на населението, подъ предлогъ, че подозирали нова революционна организация въ града За тая цѣль отдѣлятъ часть отъ войската, наречена „авджи табуръ" и я изпращатъ въ Прилѣпъ.

Бѣ началото на м. септемврий. Войската е разположена край казармитѣ. Започватъ ареститѣ на по видни граждани и всички почти бивши дейци на революционното дѣло въ града, начело съ Петъръ Ацевъ. Въ услуга на военната власть, която върши ареститѣ, сж всички сръбски учители и сърбомани въ града. Броятъ на арестуванитѣ расте и се увеличава всѣки день. Арестуванитѣ се държатъ изолирани, подъ отдѣлни шатри, на открито при казармитѣ Строгостьта и фантастичнитѣ слухове за терора и изтезаванията, вършени надъ арестантитѣ, всѣва ужасъ у населението. Плачъ, писъкъ и олелия голѣма бѣ обхванало цѣлия градъ. Никого не пропускатъ при арестантитѣ, само храна е позволено да имъ се донася отъ кжши, като носящитѣ се посрѣщатъ на едно голѣмо разстояние отъ лагеритѣ. Отъ време на време влизатъ и излизатъ сръбскитѣ шпиони, които плашатъ и торзомозатъ плачущитѣ майки, бащи, съпруги и сестри съ най-лоши сведения за арестантитѣ. Писъцитѣ и охканията на изтезаванитѣ наистина се чуваха изъ околнитѣ, макаръ и далечни кжщи. Всичко това подѣйствувало така страшно върху прилепчани, щото решаватъ да изпратятъ една деле-

гация отъ жени до Битоля, за да се оплаче предъ властьта и консулитѣ.

Въ тъмна една сутринь, на 12 септемврий, заварихъ тая женска делегация да чака предъ сарая, за да се яви предъ валията. Грозна картина представляваше тая делегация. Стари и побѣлѣли жени, духовно убити, съ блѣдо изпити лица, съ разрошавени коси, стоятъ предъ сарая, плачатъ и пищатъ съ гласъ голѣмъ, просейки милость и защита за тѣхнитѣ близки. Като спре файтона, заобиколенъ отъ 6 души конни стрежари, нахвърлиха се до него, женитѣ мислейки, че пристига валията. Уплахата бѣ голѣма за тѣхъ, като видѣха, че слиза отъ файтона лице тѣмъ познато, съ обковани крака и ржце въ желѣзни вериги. Изпищѣха всички съ единъ гласъ и скубейки коситѣ си, споменаха името му. Съжалиха ме, като заеха, що ме очаква. Азъ стоехъ начело на организацията, — бѣхъ председатель на околийския комитетъ до хуриета. За да се с аси нещастникъ единъ и съ „**слабъ ангелъ**", дето се казва, отъ инквизицията, намѣрилъ за добре да посочи директора за главенъ виновникъ и за лице, което знае всичко: архива, оржжие, складове, печати и пр. Може би тоя нещастникъ, съвсемъ невинно е мислилъ, че като стоятствувамъ отъ Прилѣпъ, не ще стане нужда да ме зал вятъ, а съ показанията си, ще облѣкчи сждбата си! Той ми бѣ другаръ членъ въ околийския комитетъ, а сега при изтезаването „мюсюлманъ олаимъ" е викалъ. Да благодаримъ на провидението, че въ наше време не се случи нѣкоя афера, инакъ, съ такива „слабохарактерни", много майки биха облѣкли черни дрехи. На такива именио доноси, се дължи моето залавяне въ градъ Ресенъ, кждето имахъ седалище, като училищенъ инспекторъ въ охридската епархия. На 11 срещу 12 септемврий, посредъ нощь бива обсадена квартирата ми, взѣха ме отъ лѣгло, вързаха ми здраво ржцетѣ и краката съ синджиръ, качиха ме въ готовия файтонъ и придруженъ отъ силна стража, потеглихме за Битоля, кждето ме искалъ валията. Изненаданъ остана той като ме виде. „Ако да знаехъ че вие сте лицето, което се търси отъ прилепския воененъ сждъ, нѣмаше да дамъ нареждане за вашето арестуване", бѣха думитѣ, съ които ме посрещна валията. Тази любезность на валията се дължеше, по всѣка вѣроятность, на личното ни познанство, което стана въ гр. Ресенъ, при освѣщаването основния камъкъ на монументалната сграда — паметникъ за правителственъ домъ. Прочете рапорта на ресенскитѣ власти, които долагаха за залавянето и предаването ми, и възмущението му се увеличи, като чу отъ менъ че съмъ третиранъ като нѣкои разбойникъ отъ ресенскитѣ власти, За да се облѣкчи моето положение, валията

разпореди, да ме придружи до Прилѣпъ колегата ми, турския училищенъ инспекторъ, Шехабединъ ефенди, комуто даде лични наставления въ мое присжтствие: „да ме разпитатъ, за какво съмъ виканъ и веднага да бжда освободенъ". Заплати ми таксата за файтона отъ Ресенъ до Битоля една лира турска, заплати и таксата за до Прилѣпъ и въ увѣренията му, че нѣма да бжда обезпокояванъ по-нататъкъ, раздѣлихме се най-любезно съ тоя висшъ и любезенъ турски държавникъ.

Писахъ горнитѣ редове, за да посоча каква благородна душа бѣ този високоинтелигентенъ турчинъ, и какъ разбираше той държавнитѣ интереси. За жалость това бѣха изключенията отъ многохилядния поквареното, нѣмаше може би, да сполети тъй скоро участьта, що изпита отоманското царство, а заедно съ него и нашата, за да вайкаме отсетне, че новото иго е по-лошо отъ турското.

Стигнахме въ Прилѣпъ благополучно. Предаденъ бѣхъ на военнитѣ власти. Държенето на арестантитѣ бѣ извънредно строго. Предъ шатрата ми стои часовой. Сжщото е и съ другитѣ арестанти, които пълнятъ множество други шатри. Извикаха ме на разпитъ. Въ една офицерска палатка седятъ на меча кожа Османъ ефенди, отъ Ресенъ, другаръ на Ниязи бей, и още 2 други офицери. Седнахъ и азъ. Обвиняватъ ме, че съмъ билъ въ новия революционенъ комитетъ; че азъ съмъ знаелъ кжде е скрито сжкжието, архивата, печата и пр. Отхвърляйки всички тия обвинения, извикаха другаря членъ въ околийския комитетъ (презъ 1908 г.) Аџко, който потвърди тѣхнитѣ думи. Обруганъ най-у.ично, дадоха ми срокъ да се помисля и кажа положително, инакъ грозни мжки ме очакватъ. И за да засвидетелствуватъ заканитѣ, разпоредиха да наблюдавамъ следнята инквизиционна картина: докараха кола карана отъ волове; извадиха нѣколко арестанти да напълнятъ колата съ чакълъ. Извикаха Петъръ Ацевъ и Иванъ Шабанъ и ги впрегнаха, като волове да мъкнатъ колата. Офицеринъ съ остенъ въ ржка удря, мушка, крещи и вика по воловетѣ-човѣци, за да теглятъ колата. Накара и други арестанти да помагатъ, но колата не мърда, отъ голѣмата тежина. Следъ тая покъртителна гледка, извикаха ме повторно на разпитъ, за да видятъ дали съмъ склонилъ да давамъ изканитѣ показания. Като видѣха, че нѣма да получатъ изканитѣ сведения отъ менъ, предадоха ме на инквизиторитѣ. Вкаранъ бѣхъ въ една палатка, посредата съ кржгъ отъ мокъръ пѣсъкъ. Седнахъ на пѣсъка и пуснахъ краката си. Сложиха на колентѣ ми яка дъска на краишата на която седнаха по единъ войникъ Вързаха ми ржцетѣ съ яко въже, което опжватъ къмъ краката, за да

стигне съ ржцетѣ до краката ми. Благодарение еластичното свойство на мускулитѣ, опжването вървѣше отначало нормално, до като стигне границата на еластичностьта и започнаха да се късатъ вече мускулитѣ, та трѣбваше да изпищя отъ болки На писъка ми, яви се офицерина — началника на инквизацията — тоя сжщия съ шареното лице, и даде заповедъ **„етеръ"** - стига! Завързаха вжжето за краката ми и въ туй положение съмъ билъ държанъ около половина часъ.

Като съмъ изгубилъ съзнание, облѣли ме съ студена вода и дали нареждане да ме развързятъ. Заповѣдватъ ми да стана, но немога. Щомъ се поизправя, падамъ и немога да запазя равновесие. Мускулитѣ станали сигурно съ нѣколко сантиметра по-дълги. Хванаха ме двама войника подъ мишницата и ме занесоха въ палатката. Вечерьта бѣхъ извиканъ отъ полковникъ Серветъ бей, началникъ на отдѣлението и ми се извинява, че **„хата олмишъ"** съ менъ. Той отсжтствувалъ въ града и не трѣбвало да постжпятъ тъй съ менъ. Турски маниеръ. Задържа ме да вечераме заедно и бѣ любезенъ да заведемъ разговоръ на широко, за положението и европейската политика. Той говореше и френски езикъ. Каза ми, че съмъ свободенъ и на другия день мога да си замина. Съпроводи ме войникъ до палатката, носящъ фенеръ въ ржцетѣ. Другиятъ день рано още бѣхъ пуснатъ на свобода. По пжтя за въ града обсипанъ бѣхъ отъ плачущи сродници на арестантигѣ, за да научатъ нѣщо за близкитѣ си. Успокоихъ ги, че нѣма убити и умрѣли, а мжкитѣ и страданията сж неописуеми. На Миланъ Попевъ окапали месата отъ краката му, и получаваше лѣкарска помощь. Петъръ Ацевъ бѣ арестуванъ въ „кжшлата" подъ стълбата въ влажно и мрачно отдѣление, биенъ и изтезаванъ безмилостно и т. н. Следъ два дни съобщи ми се официално, че мога да си замина отъ града. Рекохъ сврши се теглото. Заминахъ си за Ресенъ. Следъ нѣколко дни изпращатъ арестуванитѣ въ Битоля, кждето заседава воененъ сждъ. Станало нужда за новъ разпитъ предъ военния сждъ и следъ седмица време, наново бивамъ арестуванъ и закаранъ въ Битоля, при другитѣ арестанти въ **„Кърмази кжшла"**. Почнаха да ни разредяватъ, като освободиха сума старци. Останалитѣ ни замъкнаха въ централния затворъ и излежаваме, за да бждемъ викани и сждени предъ военния сждъ. И тукъ тежатъ върху менъ сжщитѣ обвинения. Намѣрили били печатъ отъ револ. комитетъ, показвагъ ми го да се произнеся дали ми е познатъ Печатътъ бѣ фалшивъ. Сжщо и документитѣ подпечатани съ него. Почнаха и отъ тукъ да пускатъ, като задържаха всички ония, що взимахме активно участие въ революционното дѣло. За да ни плашатъ повече, една сутринь обесиха на мостоветѣ надъ Драговоръ двама четници отъ би-

толско, осждени на смжрть. И тукъ, обаче, намѣрихъ спаситель въ лицето на военния комендантъ, Мустафа Гиритли паша, който ми бѣ лично познатъ презъ хуриетската година и се застжпва за моето освобождение. Осводенъ бѣхъ подъ полицейски надзоръ. Въ туй положение разтакаха ни съ месеци. Презъ туй време вдигна се голѣмъ шумъ за тая „прилепска афера". Протести последваха отъ всѣкжде, пристигна и Панче Доревъ, членъ на младотурската партия и депутатъ. Имаше застжпничество и отъ вънъ. Една сутринь осъмнахме съ разформиране на военния сждъ и всички трѣбваше да си заминемъ, съ изключение на П. Ацевъ, Димко Бърдаровъ и Форцата, които бѣха осждени на „канли бентъ" — заточение до животъ. Така свърши тази многошумна акция, която цѣлѣше само мъсть спрямо прилепчани, безъ да има въ основата си нѣщо сериозно, защото обвиненията бѣха несериозни — измислица. Най-голѣмъ поводъ имаха турцитѣ, за да подозиратъ „нова организация" съ убийството на сръбския войвода, Григоръ Лямевъ Соколовъ отъ с. Небрѣгово. Григоръ бѣ убитъ при казармитѣ отъ турчина Шерифъ. Дотегнало бѣше на турцитѣ да гледатъ сръбския войвода, да идза въ града въоржженъ, решаватъ да турятъ край на неговия животъ. Единъ день презъ лѣтото на 1910 г. Григоръ бива посрѣщнатъ отъ Шерифа и убитъ изъ засада. Убиеца билъ избѣгалъ къмъ с. Орѣвойцъ, кждето оставилъ оржжието на Григора. Властьта се добрала до показания, че въ това убийство иматъ пръсть П. Ацевъ, Димко Бърдаровъ и Форцата, и намира претекстъ да накаже прилепчани, за да сломи тѣхния борчески духъ. Подозрени тримата бѣха изпратени на заточение въ Анадола, кждето предстояха до 1911 г., когато бидоха амнистирани.

### Възобновяване на революционното дѣло — чети и атентати.

Следъ като изпитахме всички легални средства за борба съ новия режимъ, за извоюване политически и културно-просвѣтни права, и на апела и протеститѣ ни се отговаряше съ тероръ, убийства и насърдчаване чуждитѣ пропаганди, турскитѣ „**лъже-патриоти**" предизвикаха ни да се залотвимъ относно за оржжието, — едничкото спасително средство за борба съ тиранията. И следъ хуриета, организационнитѣ връзки между града и селата не бѣха прекъснати. Трѣбваше да се крепи и поддържа борческия духъ у народа. Това върша шеха хората, които и до хуриета стоеха на челе на организацията. За тая цѣль често се правѣха обиколки по селата, а въ полето дори стана нужда да се възстановятъ отново ржководителнитѣ тѣла. За сжщата цѣль презъ 1910 г. дойде въ Прилѣпъ и Павелъ Христовъ, за да сондира приле чани.

Къмъ такава насока Прилѣпъ бѣше вече потеглилъ, но се работѣше прикрито — съ тактъ и умение, за да не подозрятъ пропагандитѣ (сръбска и гръцка). А тѣ толкова и чакаха. Достатъчно бѣ малъкъ единъ поводъ само за подозрение въ революционна дейность отъ наша страна, да се нахвърлятъ върху насъ, и поддържани и насърдчавани сетне явно и тайно отъ властьта, само пакость можеха да ни сторятъ. Властьта, обаче, не можеше да не подозира интимното ни желание — конспирацията, затуй и тя отъ своя страна се стараеше да ни залиса, да ни отвлече вниманието по друга посока. И тукъ лукавиятъ Хилми паша достойно изигра своята роль, като реши да посегне на най-болното мѣсто на прилепчани — да ни отнеме манастира „Трескавецъ", вѣковната българска старина, и да го предаде на шепата сърбомани. Борбата на прилепчани за „Трескавецъ" не бѣ помалко революционна. Стана убийството и на Григора Лямевъ. Властьта знаеше физическитѣ убийци — тѣ бѣха турци, но тя искаше да открие интелектуалнитѣ, каквито не се съмняваше, че има. Търсейки последнитѣ, пристжпи къмъ обезоржжаването на българското население, като си послужи съ Тургутъ-пашовата терористична акция. Презъ м. февруарий 1911 г. турци-разбойници избиха въ варошката махала за обиръ, цѣло българско семейство — майката и тритѣ й малолѣтни дечица. Прилепчани, сочейки убийцитѣ, искаха санкции отъ властьта за успокоение духоветѣ. Макаръ, че властьта знаеше убийцитѣ, за да не компроментира режима, стараеше се да хвърли туй обвинение върху организацията. Предизвикана организацията, трѣбваше да излѣзне на явна борба. Така се стигна до появата на четитѣ.

## Появата на чети

Начало на четнишкото движение се турга следъ коледа 1910 г. когато пристигна въ страната Миланъ Гюрлуковъ съ чета, натоваренъ отъ цетралния комитетъ съ специална мисия: да организира атентатъ върху Султанъ Мехмедъ Решадъ, при подножието на гр. Скопие. Въ свръзка съ проектирания атентатъ четата се бави дълго време по лѣвия брѣгъ на Вардара. Самиятъ атентатъ ще стане по дѣсниятъ брѣгъ на р. Вардаръ, около Зеленичево. Мжчейки се четата да мине Вардара, бива надушена отъ властьта, която взима всички възможни мѣрки, за да осуетятъ минаването на рѣката. Следъ дълго лутане четата успѣва да мине Вардара едва на 6|V 1911 г., при с. Ногаевци (велешко) и се опжтва къмъ с. Съпъ (велешко), отдето ще се организира атентата върху султанския влакъ. Планътъ е билъ: да се минират близкитѣ до линията канари и при минаване на султанския влакъ, да се възпламенятъ взривнитѣ вещества. Рецептата

е дадена отъ единъ французски инжинеръ. За тая цѣль приматериали сж били по-рано изпратени въ гр. Велесъ. Прибрана четата въ с. Попадия, изпраща единъ четникъ да прибере изб ухливитѣ материали и ги прехвърли въ с. Съпъ, на подготвителния пункъ. Поради небрѣжность, или нежелание, четника бива заловенъ отъ властьта въ Велесъ и разкрива цѣлия планъ по проектирания атентатъ. Залавятъ се всички материали въ с. Вѣтърско (велешко) и се открива цѣлия каналъ презъ кждето се движела четата. Създава се страшна афера. Залавятъ и арестуваватъ около 400 души подозрени. Подгонена четата, следъ станалитѣ разкрития, се прибира въ прилепския районъ, въ края на м. май с. година. Тукъ първата работа на четата е да си създаде връзки съ града и отъ тамъ съ Централния Комитетъ (Тогоръ Александ овъ). Отъ с. Кокре (мариовско) четата се обажда въ града на Миланъ Звездовъ. Миланъ прибира другаритѣ Ив. Смичковъ и Даме Поповъ и се срѣщатъ съ четата на Миланъ Гюрлуковъ, въ която четници сж: Миле Бутр ковъ, Петре Пашата, Анте Ветърски, Андреа Андреевъ, Ст. Шопчето, Кръсто Льорѣчки. Избира се ржководно тѣло въ града отъ горнитѣ лица и още Р. С. и др Чрезъ прилепския комитетъ четата е въ връзка съ Ц. К., отъ кждето получава нареждане да обиколи битолския окржгъ и да доложи за положението.

До тогава въ окржга бѣ стигнала само четата на Блажета Биринче, която наскоро била разбита около Журечкия манастиръ (св. Атанасъ), като се спасяватъ само четницитѣ: Ставре Пуспорѣчки и едно кюстендилче, които се прибиратъ въ Гюрлуковата чета. Гюрлуковъ обикаля: прилепско, битолско, крушовско, демиръ-хисарско ресенско, велешко и тиквешко, проучва положението и долага до Ц. К., като настоява за бързо изпращане на чети изъ окржга. Следъ туй пристигатъ войводитѣ: Миланъ Матовъ (за окржженъ), Пандилъ Шишковъ, П. Чаулевъ и др. съ тѣхъ. За велешко пристигатъ четитѣ на: Мирчо Търстенички. Секула и запас. подпор. Гърчевъ, които за нещастие, въ кжсо едно време и тримата биватъ убити. Мирчо — въ с. Съпъ съ 6 души; Гърчевъ — въ с. Чичово и Секула въ с. Оморани (Азотъ). Така се засилва четнишкото движение въ страната. Прилепската чета, останала въ своя райснъ, грижи се за организиране на околията Взиматъ се мѣрки за въоржжаване населението, което наскоро бѣ обезоржжено отъ Тургутъ-пашовата акция. Образув ли се и групи въ града, които се грижатъ за доставка на оржжие. Групата на Спиро Тошовъ се отличила съ доставка на оржжие, като е била въ връзки съ турски войници, които сж продавали пушки и муниции, крадени отъ складоветѣ. Следъ двумесечна дейность

групата бива открита отъ властьта и една вечерь пада въ засада, при получаване оржжието, отъ кждето спасени хората се прибиратъ въ четата. Така Спиро Тошовъ остава въ четата, а другаритѣ му заминаватъ задъ граница.

Организацията въ града е поставена на анархистични начала. Има групи, които действуватъ независимо и неизвестни едни на други. Всѣка група има своя специална мисия. Групитѣ се ржководятъ отъ градск я комитетъ и отъ четата. Една група се грижи само за доставка на оржжие, друга — да формира четници, трета — да снабдява средства, четвърта — да организира атентати и пр.

## Начало на атентатитѣ.

Организацията пое върху себе си цѣлата отговорность за невиннитѣ жертви, които ще се дадатъ, но трѣбваше да се приложи и тоя начинъ на действие, за да се ускори и предизвика окончателното разрешение на Македонския въпросъ. Това бѣ последния косъ за раздрусване европейската дипломация. Почнаха атентатитѣ въ Щипъ, Дойранъ, Кочани и другаде въ страната. Нареждане има да почнатъ и въ гр. Прилѣпъ. Презъ лѣтото на 1912 година Панче и Дончо отъ с. Варошъ тургатъ бомба въ „Стариятъ вински ханъ", съдържатель на който е разбойника Булиманъ. Въ хана има и кафене, посещавано отъ голѣмитѣ турски катили. Бомбата е поставена подъ стълбата до кафенето, за да смѣте всички зулумджии. За нещастие забелѣзватъ пушека, отъ горящия фитилъ и осуетяватъ екс лозията.

Втора бомба поставя Георги Ив. Петрушевъ въ дюкяна на Ацко Цонкинъ, находящъ се подъ „редифъ дайреси" (наборната комисия) при „Узунъ пазаръ". Стопанина на дюкяна не е известенъ. Цѣли се съ експлодиране на бомбата, да бждатъ хвърлени въ въздуха всички офицери, квартируващи надъ дюкяна. Бомбата е поставена въ вълна, за да остане незабелѣзана отъ стопанина на дюкяна, но загасва фитиля отъ вълната и неможа да експлодира. Около гроздоберъ поставятъ трета бомба въ чувалъ съ жито, натоварено на магаре и пуснато изъ чаршията да върви произволно. Стига магарето предъ хана на сърбоманина Пере Грънчаръ; турци забелѣзватъ пушекътъ, изходящъ отъ чувала подозирайки бомбата, успѣватъ да осуетятъ експлодирането. Цѣли седмици търсѣха стопанина на магарето, пуснато на свобода и следвано отъ стражари. Най-после магарето се прибира въ с. Крушеяни, при стопанина, който казвалъ, че отдавна го билъ продалъ на цигани. Последна бомба се предава на Иванъ п. Талевъ Гюрлуковъ, който я пастаря въ тенеке съ трици, като оставя тенекето при „Шарена чешма", въ съседство съ чаршията. Бомбата експлодира безъ да причини па-

кость, понеже се очакваше само ефектътъ отъ експлозията. Наскочили турцитѣ отъ чаршията, за да предизвикатъ сѣчь. По-умнитѣ отъ тѣхъ, обаче, допускали, че експлозията е отъ



**Иванъ п. Тр. Гюрлуковъ**

съседната мелница, гдето работи газоженъ моторъ. До като се самоопомнятъ отъ суматохата, пристигнала кавалерия и осуетява клането. Почватъ арести, на всички джанджии и брашнари, въ съседство съ мѣстопроизшествието. Арестувани сж били Иорданъ и Миланъ Трайчеви (Георги Майкови). По-късно, обаче, откриватъ атентатора и го аресуватъ

Сжщиятъ Иванъ Гюрлуковъ е убитъ отъ сръбскитѣ власти, като четникъ въ с. Обършани (прилепско) на 7 октомврий 1920 год.

И четата върши атентатски акции. Есеньта презъ 1911 год. тя извършва първия атентатъ върху единъ товаренъ влакъ, при с. Съпъ (Велешко), като хвърли влака въ въздуха. Презъ лѣтото 1912 г. извършва други три атентата: въ с. Витолища (мариовско) вдига на въздуха помѣщението на мюдурина; въ с. Бешища (мариовско) — вдига кулата жандармерийска; въ с. Трояци — жандармерийската кула и още една бейска кула въ с. Запольжани.

Въ свръзка съ горнитѣ атентати биватъ подозрени ржководителитѣ въ града: М. Звезда, Ив. Смичковъ, Д. Поповъ и за да не попаднатъ въ ржцетѣ на властьта, ставатъ нелегални и се прибиратъ въ четата на М. Гюрлуковъ, въ началото на есеньта.

Въ село Топлица четата е въ началото на м. октомврий, за да освѣти своето знаме. Тукъ четата получава известие за обявяването на Балканската война.

## Дейци по революционното дѣло
## Диме Коровъ.

е синъ на Костадинъ Коровъ отъ Прилѣпъ. Първоначално образование добилъ изъ килийнитѣ училища въ града, после продължилъ въ гръцкото училище при Димитъръ Миладиновъ и свършилъ въ българското — при Джинотъ



Диме Коровъ.

Оженилъ се младъ. Никола Ганчевъ—Еничеревъ му станалъ баджанакъ. Роднински връзки го свързватъ съ видни прилепски родове: Х. Илиези, Димшоеи, Бомболови и др. Отъ млади години проявилъ умелость и опитность въ търговията. Търгувалъ съ жита, сарафлъкъ, добитъкъ, отворилъ фабрика за енфие и накупилъ голѣмо количество земи въ „Сарикаа" отъ черкезитѣ. И днесъ се приказватъ Коровитѣ

низи въ тая часть. Макаръ и младъ още избранъ е за мухтаринъ въ махалата, където се застжпва за облегчение данъка „беделъ" на беднитѣ. Диме пренася писмата за езропейскитѣ посланици до Солунъ, скрити въ новия му памченъ минтанъ. На 28 г. възрасть е избранъ за чл. въ общината и по негова инициатива се взема решение въ общината да се одържатъ „комити". Той организира комитското дѣло, като поржчва дрехи при Йоана Кайкара; прибира пушки отъ гражданитѣ и събира парична помощь за поддържка на комитскитѣ семейства. Планътъ е напълно реализиранъ. Излизатъ комититѣ и убиватъ разбойника Кючукъ Сюлиманъ и редица други кати и. Турцитѣ сж респектирани. Покъсно става предателство. Властьта научва ятацитѣ на комититѣ и почва да ги лови. Предизвестенъ Диме една вечерь качва се на собственния си конь и въоржженъ напуска Прилѣпъ на пжть за България. Стига въ Кюстендилъ и тукъ се установява за търговия. Отзаря тютюнева фабрика, ханъ, но душата му не дава спокойствие Въ разбирателство съ други македонци, организиратъ чети и ги пращатъ въ вжтрешностьта Той участвува въ организирането на Калмуковата чета. Полковникъ Калмуковъ е русинъ, който се крилъ изъ Кюстендилъ, преследванъ отъ рускитѣ власти. Съ 103 души добре въоржжена чета, заминава за Македония и стигайки при с. Градецъ (Демиръ-Капия), бива разбитъ отъ турцитѣ. Презъ време на „Съединението" Диме организира и праща на два пжти доброволчески чети отъ македонци въ помощь на България. По-късно той участвува като членъ въ македонския комитетъ, съ задача да подбиратъ и изпращатъ чети. Диме е живъ. Той е на 84 год. възрасть и днесъ още съ голѣма жаръ разправя за македонското дѣло и съ пожелание **„да не умрамъ дори не видамъ Прилѣпъ освободенъ"**.

## Илия Цървенковъ

е синъ на Наумче Цървенковъ, известенъ като първенецъ въ казанджийския (бакърджийския) еснафъ. Наумче имаше още трима сина: Йоанче, Диме и Ицо. Илия се отличаваше съ своя свободолюбивъ и буенъ характеръ. Той бѣ търговецъ на дребенъ рогатъ добитъкъ: кози и овце. Купуваше тоя добитъкъ отъ панаиритѣ: **Возарски**, край р. Черна, който ставаше на Гюрговъ-день; **келешки** — на Св. Кириъ и Методи и другаде. Презъ лѣтото държеше добитъка на мандра, а есеньта на голѣми стада прекарваше го като сжватъ (храненъ добитъка) за „Мора" (Гърция). Отъ срѣщи въ свободни държави и отъ чуено и видено, на връщане отъ гурбетъ Илия Цървенковъ сбираше около себе си цѣлата чаршия, за да разправя и насърдчава приле чачи за свободенъ животъ.

Възпитанъ въ такъвъ духъ мжчно можеше Илия да гледа сцени, когато турчинъ бие или ругае нѣкой селянинъ. Той винаги се намѣсваше на страната на по-слабия и влизаше въ ролята на библейския Мойсей. Не малко омраза, ненависть и закани е изпитвалъ Илия Червенковъ отъ турци катили, които той публично, въ средъ чаршията е ругаелъ и изобличавалъ. Не сж били рѣдки и явнитѣ демонстративни манифестации срѣщу властьта и мохамеданство. Помня добре следния характеренъ митингъ. Бѣше турски байрамъ. Силенъ единъ турчинъ взима една ока захарь отъ турски дюкянъ, при градския часовникъ. Бидейки байрамъ турчина бакалинъ отсжтствува. На дюкяна е калфата — момчето отъ Бѣло Каповци. Силния турчинъ взима захарьта и неиска да я плати. На поканата отъ калфата да я заплати, понеже господаря ще му се кара, изважда камата и я забива въ гърдитѣ на калфата, който издъхва на мѣстото. Научва се за станалото Илия Червенковъ веднага затваря дюкяна, върви изъ чаршията и вика: „що чекате, бре брайкя, пущайте кепенцитѣ, да виделъ Господъ не се живей отъ лоши турци". Насърдчени гражданитѣ отъ тия думи, пускатъ всички кепенцитѣ и масово потеглюватъ за правителствения домъ да изкатъ залавянете на убиеца. Народа се наложи Властьта успокои раявълнуванитѣ граждани и даде обещание, че убиеца ще се залови. Той бѣ заловенъ следъ нѣколко дни, обаче, Илия Червенковъ бѣ обвиненъ, като инициаторъ и смутитель на реда и мира въ страната, и осжденъ на 18 месеченъ затворъ. А турчина разбойникъ (Яя Топузо) за отмъщение, пречака внукътъ на Илия Червенковъ, Мицана, 18 г. момче, вънъ отъ града, при мѣстностьта „Шаторовъ-каменъ" и го съсѣче на кжсове. Въпреки турската мъсть, обаче, Илия, а по късно и братъ му Диме Червенковъ, не бѣха чужди на освободителнитѣ движения въ страната, като имаха близки връзки съ комититѣ. Тѣ често прашаха барутъ, патрони, дрехи, храна и др. потреби на тогавашнитѣ комити. Ето защо, при всѣко залавяне на комити, властьта първо Илия Червенковъ ще залови и арестува, като тѣхенъ ятакъ. Разправятъ следния смѣлъ подвигъ на Илия. Презъ 1882 г. бѣха заловени 5 души комити въ кжщата на Долга Цона. Тримата бѣха отъ с. Царевикъ, Ристе власицата и Петре отъ Рувци. Първитѣ трима бѣха отъ четата на Георгия Лажо, който бѣ ги изгонилъ задето убиха синътъ на единъ мариовецъ отъ с. Върбско, комуто взѣха и 100 лири. Къмъ тѣхъ се присжединяватъ въ града и последнитѣ двама. Вечерьта сж били на свадба ипиянствували. Предадени комититѣ, биватъ изловени като кокошки. Само Петре бѣ гръмналъ и наранилъ единъ стражаръ. Другитѣ нѣмали и оржжие. Въ разпита разправятъ кои ги поддържалъ съ дрехи, муниции и пр., и се създава голѣма афера. Арестувани

сж: Илия Цървенковъ, Коне х. Цвѣтовъ, Горчу Гировъ и др. При очна ставка съ комититѣ, Ил. Цързенковъ удря единъ шамаръ на Петрета комитата предъ сжда. Всички останали смаяни. Цървенковъ отговаря: „тоя чапкънинъ уби моя внукъ". Кадията и др. оправдаватъ Цървенковъ, като допущатъ, че комититѣ, за да му отмъстятъ, сж го клеветели. Другъ пжть въ затвора Илия е вдигналъ мангала, за да го хвърли по главата на единъ малодушенъ затворникъ, който не можелъ да понесе затворничеството!

## Стоянъ Лазовъ

и Никола Мърсевъ бѣха орредѣлени отъ комитета да убиятъ сърбоманина Тоде п. Антовъ. Тѣ дълго време следѣха жертвата, до като на 23 януари 1399 г. късно вечерьта застигнаха Тодета въ турския кварталъ, при Кемерлията мость и съ сѣкирчета, скрити подъ дрехитѣ, го повалятъ мъртавъ на земята. Единъ турчинъ халваджия, свидетель на покушението, почналъ да вика. Лазовъ стреля върху него и го оставя мъртавъ. Наставатъ турцитѣ отъ махалата, които сж имали рамазанъ по туй време, и почнали да гонятъ терориститѣ. Започва се престрелка изъ улицитѣ Стоянъ Лазовъ влиза въ единъ таксимъ (щерна) и отъ тамъ се защищава само съ револвера си. Следъ като повалилъ още двама турци и наранилъ нѣколцина други, пада и той мъртавъ на земята. Разярената турска тълпа нахвърля се на трупа и го съсичатъ съ ножоветѣ си. Никола Мърсевъ бива тежко раненъ и арестуванъ. Той е подложенъ на голѣми изтезания, за да разкрие лицата на комитета Неговата твърдость измжчваше турцитѣ. Въпреки терора, той не обади никого отъ ржководителитѣ въ града. Осжденъ на 15 години затворъ, Мърсевъ излежаваше наказанието въ островъ Родосъ.

Стоянъ Лазовъ бѣ погребанъ по единъ най-тържественъ начинъ. Цѣлиятъ градъ взе живо участие въ погребалната процесия и по единъ внушителенъ начинъ манифестира своята солидарность съ акцията на героя. Стоянъ е роденъ презъ 1874 г. Свършилъ прогимназия и сетне чиракувалъ при единъ шивачъ. Осъмнадесеть годишенъ Лазовъ отива въ Бѣлградъ, дето престоялъ на работа година и половина. Отъ тамъ заминава за София и постжпва за чиракъ въ една книжарница. Тукъ той се срѣща съ Коце Илиевъ Симоновски, който избѣгалъ съ Мирче Ацевъ и съ други лица на формиращата се македонска организация въ България. Тѣ го настояватъ да се отдаде на револ дѣло. Бидейки п къ книжарски чиракъ, Стоянъималъ възможность

да прочете и се запознае съ българската революционна литература на Левски, Ботевъ, записките на Захари Стояновъ й др



Стоянъ Лазовъ.

Отъ София Стоянъ заедно съ Ив. Браиловъ заминава въ Солунъ. Тѣ носели съ себе книги, като пѫтници книжари. По поржка на Центр. Комитетъ Лазовъ убива единъ бегликчия въ солунско, поради което билъ арестуванъ въ хана на Илия Рошковъ. Макаръ ханджията да свидетелствувалъ,

че Стоянъ е невиненъ, — билъ осѫденъ на 3 год. затворъ и лежалъ въ Битоля. Следъ това учителствувалъ е 2 години въ битолско. Прибралъ се напослѣкъ въ Прилѣпъ, бива назначенъ за терористъ, кѫдето намира своята смърть. Народа възпѣ геройството на Стоянъ Лазовъ въ следната пѣсънь:

### Пѣсъньта за Стоянъ Лазовъ

Решихъ да стана
Достойно чадо,
Дорде съмъази
Още момче младо.

На Македония,
Майката наша,
Която люби
И нази отъ душа.

Дукянъ, работа
И родители,
Братя и сестри
И добродѣтели,

Удоволствие, развлечение
Всичко оставихъ,
Даже забравихъ,
И на дѣлото цѣлъ се посвѣтихъ.

Но най-подире
И азъ се решихъ.
Да търся, този,
Когото намѣрихъ

Този, който
Въ една минута
Предъ менъ се пръсна,
Съ глава разбита.

Но най-подире
И азъ си патихъ:
Съ куршумъ пронизанъ,
Съ каменъ толченъ.

Обезобразенъ,
И зле измѫченъ.

———

### Гавазовъ и Чемковъ

До 1898 година — цѣли 5 години, почти революционното дѣло се развиваше по своя легаленъ пѫть. Виничката афера (1897 г.) накара турската власть да вижда заклети врагове на държавата въ лицето на всѣки по-събуденъ българинъ, въ всѣки учитель и свещеникъ. Властьта прибѣгна и до гнетъ духовенъ, икономически и физически. Това даде поводъ на ржководителитѣ на организацията, за да се запази и защити, да създаде четнишкия институтъ. Съ такъва една апостолска мисия, организиране чети заминаватъ за Прилѣпъ презъ м. май 1899 г. двамата другари Йорданъ Гавазовъ и Христо Чемковъ. Презъ 1897 г. Чемковъ е билъ учитель въ Прилѣпъ, но подозренъ отъ властьта, заминава за България. Тамъ се срѣща съ Гавазова, който сѫщо е подозренъ отъ турската власть, следъ като лежа въ затвора поради „Дрѣновската афера". Въ София двамата другари намиратъ и Рампо Джуровъ когото предумватъ да замине и той за Прилѣпъ заедно съ Стояна Димитровъ (касапинътъ). Мисията на поменатата дружина бѣ: да организира чета

въ прилепско, която да снабди комитета съ голѣми парични суми, по подобие на Мисъ Стонъ. Решили заминаването имъ да стане по разни пѫтища. Последнитѣ двама, като легални съ паспорти, а първитѣ—по каналенъ редъ. Опредѣлили си сборенъ пунктъ въ Прилѣпъ — околностьта на с. Селце, при мѣстностьта „Топташъ". На 20 май 1898 г. Гавазовъ и



Йорданъ Гавазовъ.

Чемковъ се обаждатъ на приятели отъ мѣстностьта „Мечка" — селечко. На 21 с. м. Чемковъ се разболява и трѣбвало, по неволя да влѣзнатъ въ града. Джуровъ и Стоянъ значи немогли да се срѣщнатъ на опредѣления пунктъ съ Гавазова и Чемкова. Тогава Рампо предлага да влезне въ града, а Стоянъ да очаква Гавазова и Чемкова при „Топ-

ташъ". Какво е станало между Рампо и Стояна неизвестно е, нощь на 22 май (недѣляв ечерь) Рампо пада полумъртавъ при турскитѣ гробища, съ пребита глава отъ удари на камъкъ или токове на обуща?, а другаря му Стоянъ раненъ въ рамото, се укрива при Гавазови въ кжщи. До трупа на Рампо е намѣренъ и револверъ. Мистерия. Приказваше се, че сбиване е станало между двамата другари. Друга една вер-



Христо Чемковъ.

сия говорѣше, че падаритѣ сж ги ранили? Въ понедѣлникъ сутриньта трулътъ на Рампо е забелѣзанъ отъ аргати. Пристига властьта и роднинитѣ му и го занасятъ въ кжщи. При обиска му се намира бележка, отъ която се узнава за пристигането на Гавазовъ и Чемковъ. Последнитѣ квартируватъ въ съседство съ Джурови и при обискъ въ квартала на 23 май (понедѣлникъ), прехвърляйки се отъ преко дуваритѣ, откриватъ Гавазова и Чемкова въ кжщата на Темана Бѣлазелкова. Сѣднала на пжтната врата, съ чорапъ въ ржцетѣ, Темана недава на полицията да прави обискъ въ кжщатѣ ѝ. Изблъскана, обаче, хазяйката, нахлува въ кжщата

стража, и качвайки се въ горния етажъ полицейския Еминъ ефенди, пада пронизанъ отъ четнишки куршумъ. Следъ туй се самоубиватъ двамата революционери. Така освѣтиха съ своята кръвь революционното дѣло, втори подиръ Стоянъ Лазовъ, тѣзи двама самоотвержени герои, за което народа — поетъ възпѣ подвига имъ въ следната пѣсънь:

### Пѣсънь за Гавазовъ и Чемковъ

I.

Въ окови тежки седъмъ години
Йорданъ Гавазовъ и Стоянъ Лазовъ;
Тѣ двата бѣха тѣло едничко
И се борѣха за свободата.

II.

Йордане, мили, вѣрни другарю,
Де ще заминемъ горе въ балкана;
За да докажемъ ний на тирана,
Че сме юнаци завъ Балкана.

III.

Йорданъ продума Стояну Лазовъ
Стояне, мили, вѣрни другарю,
Азъ ще събера вѣрни другари
И ще имъ кажемъ на клети турци,
Че ще освободимъ нашитѣ братя

IV.

Гавазовъ, Чемковъ, и Стоянъ Лазовъ:
Три души бѣха тѣла еднички,
Тѣ доживѣха, за да докажатъ,
Че тукъ има храбри юнаци.

Йорданъ Гавазовъ е синъ на Ицо (Христо) Гавазовъ, Бащата е посвѣтенъ въ революционното дѣло още въ първитѣ години на комитския периодъ, а Йордана виждаме между първитѣ организ. работници презъ 1895 г. По занятие той бѣ желѣзарь (ковачъ) и ловджия. Поради разкрития отъ властьта, Гавазовъ пада въ затвора и излежава наказанието си въ Битоля. Буенъ и немиренъ по духъ, силенъ по снага, — голѣмъ на гледъ и въ затвора Йорданъ не е спокоенъ. Скарвания, сбивания и дори убийства се приписватъ на Гавазовъ и тукъ, докато единъ день липсалъ отъ битолския зандань и прехвърлилъ границата.

### Мирче Ацевъ

Мирче е роденъ въ 1859 г., въ с. Орѣвойцъ. Образованието му е било първоначално. Пасалъ е овци и оралъ земята. Една пролѣть, презъ рамазана пждаритѣ отъ с. Сирково (Тиквешко), убиватъ баща му. Мирче решава да отмъсти на убийцитѣ. Презъ това време изъ прилепско се подвизаваше четата на Коне Павлевъ. Мирче й става водачъ и доставчикъ, а нощно време е съ нея да бие и трепа лошитѣ турци. Въ 1885 г., правителството го подозира и

изпраща на заточение въ солунския затворъ. Отъ тамъ избѣгва въ София. Обвиненъ по убийството на Ст. Стамболовъ, Мирче попада въ Черната джамия и лежа 3 години. Въ 1899 г. сбра една дружина и замина за Еврокопъ, дето се сражава славно на „Папасъ-Чаир". Навръщане въ България бива интениранъ. Пролѣтьта 1900 г., Мирче заминава



**Мирче Ацевъ.**

пакъ за прилепско, кждето очисти нѣколци а кърволсци, като: Топуза, Порезо, Булимана и др.

На връщане въ България презъ есеньта Мирче бива тържествено посрещнатъ отъ прилепската емиграция. Следъ пролѣтьта 1901 г., Мирче пакъ излиза за неврокопско и отъ тамъ за прилепско. Стигатъ с. Уланци (срѣщу гара Градско) и единъ отъ другаритѣ му се разболѣва. Тукъ биватъ предадени отъ единъ влахоелинъ. Обсадени отъ

многоброенъ аскеръ, водятъ ожесточено сражение, докато Мирче пада тежко раненъ и умира. Отъ четата се спасиха само двама. Така загина храбрия Мирче, за когото всички плакаха.

### Рампо С. Пешковъ

Харалампи Пешковъ е синъ на богата фамилия. Роденъ е презъ 1877 г. въ Прилѣпъ. Свърши само прогимназиаленъ курсъ, и се настани на работа при баща си. Отъ първитѣ години още билъ посветенъ на дѣлото и осъмь години по редъ работилъ безукорно. Презъ 1897 г. взе активно участие въ убийството на шпионина Ташко Филиповъ, поради което лежалъ затвореный. И за обира на Георги Богдановъ Пешковъ лежа нѣколко месеца. Широка дейность развиваше Хар. Пешковъ за дѣлото. По цѣлъ день скиташе изъ чаршията, за да заржча опинци или бечви, да събере членски вноски или помощи, да агитира и да приема нови членове, да ободряза и насърдчава, да упреква слабовѣрнитѣ, или да пазари съ турци оржжие и патрони. Нему се дължи уреждането на добъръ и сигуренъ каналъ за доставка на разни оржжия въ прилепския районъ. Подъ маската на търговецъ Пешковъ ходи много пжти въ гилянско, прешовско и до сръбската граница за доставка на оржжие отъ албанцитѣ. Презъ 1901 г. Пешковъ постжпи въ четата на Марко Лерински, за да се подготви за войвода. Опредѣленъ бѣше за ресенския районъ, но скоро се върна въ Прилѣпъ. Следъ избиване на Патчевата чета, Пешковъ бѣ силно подозренъ и замина за Битоля. Отивайки въ битолския затворъ, за да се види съ брата си Георги, бива уловенъ, аресуванъ и изтезаванъ, като ятакъ на четата. Съ него бѣха арестувани още 70 души селяни и граждани и единъ день оковани въ вериги, бидоха закарани отъ Прилѣпъ въ Битоля. Пешковъ и 3—4 други, на излизане отъ Прилѣпъ запѣва, средъ олелии отъ плачъ на изпращачи: „Живъ е той, жизъ е, тамъ на Балкана . . .“ Битолския затворъ взе здравето на Пешкова и на 16 априлъ 1902 г., той се помина въ затвора, далечъ отъ роднини и познати. Погребението се извърши въ Прилѣпъ, при небивало стечение на гражданитѣ, които отдадоха своята почитъ и признателность къмъ реданния синъ на робска Македония.

### Никола Каранджуловъ

Никола Каранджуловъ е роденъ презъ 1876 г. въ градъ Прилѣпъ, кждето свършилъ III кл., а въ Битоля IV кл. Въ Солунъ не бѣ при тъ за ученикъ, поради голѣмата пансионска такса 16 лири. Условилъ се за учитель въ с. Селце презъ 1893 г. На следующата година постжпва въ кюстен-

дилското пед. училище, отъ дето, следъ една година, бива изключенъ. Постжпва следъ туй въ загребската препарандия и като свърши курсътъ, услови се за учитель въ Прилѣпъ. По това време въ Прилѣпъ се водѣха ожесточени борби между двете течения на учителството, настоятелството училищно и интелигенцията — революционно и еволюционно. Каранджуловъ бѣ водитель на първото и можа две години да се задържи въ града, въпреки много клюки по неговъ адресъ, за да компрометиратъ дѣлото. Презъ тия две години



**Никола Каранджуловъ.**

кжщата на Карзнджуловъ бѣ цѣлъ арсеналъ за оржжие и скривалище. Ранени четници, терористи и др. дейци тукъ се сбираха. Презъ 1899 г. Каранджуловъ замина съ мисия за София Презъ 1902 г. той учителствува въ Куманово и Паланка, кждето извърши полезна работа на дѣлото. Презъ есеньта се прибра въ Прилѣпъ и взе живо участие за подготовката на възстанието. Каранджуловъ продаде бащиното си имане и паритѣ внесе въ комитетската каса. Презъ декември 1902 г. бѣ арестуванъ отъ полицията въ Битоля и амнистиранъ наскоро. Следъ месецъ, обаче, пакъ бива арестуванъ и осжденъ на 6 години затворъ. Въ затвора турцитѣ замислюватѣ убийства надъ българитѣ. Последнитѣ се готвятъ за отбрана. За да предотвратятъ кървавата разпря, началството на затвора премѣства българитѣ въ „Тимархане-

то". Явна смърть чакала тукъ хвърленитѣ българи. Каранджуловъ замислюва планъ за бѣгство. На 1 мартъ 1903 год., 32 затворници се промъкватъ по единъ 6 метра дълъгъ каналъ и хващатъ гората. Каранджуловъ стана войвода на р-йонна чета. На 8 юлий, шпионинъ предава четата му въ селечката планина, при мѣстностьта „Манастирище" и следъ 7 часа непрекъснато сражение Никола бива раненъ и виждайки, че не може да се спаси, казва на другаря Найдо отъ Пещани да го убие. Найдо, обаче, не се отдѣли отъ обичния Никола, заболъ си ножа въ гърдитѣ и издъхналъ заедно съ Никола. Тѣлата на покойницитѣ сж погребани въ селечкитѣ гробища — Караиджуловия гробъ личи по голѣмината на сложения вжтре трупъ — Каранджуловъ бѣ на ръсть като изполинъ. По-късно въ Каранджуловия гробъ се погреба и Д. Робевъ, отъ Би оля, умрѣлъ като секретарь на прилепската чета отъ силенъ плевритъ. За Каранджула народа — поетъ създаде следната пѣсънь:

### Пѣсънь за Никола Каранджуловъ.

Жално пилци запищѣха,
Майки хоръ запѣха:
Тамъ има млади юнаци,
Тамъ доле въ планината
Каранджуловъ, Найдо Ацевъ
Си бѣха другари.
Продума Каранджуловъ
На свойтѣ другари:
Лошавъ сънъ съмъ сънувалъ:
Въ черно бѣхъ облѣченъ,
Ме ухапа бѣсно куче,
Рана ми отвори,
Ето я мойта стара майка
Съ две млади девойки,
Миприврза люти рани,
Бѣсно куче ми изпжди.
Още сънътъ не изказанъ,
Аскера пристигна,
Първи залпъ изгърмѣха,
Каранджуловъ тежко раниха.
Извика Каранджуловъ на Ив. Асеновъ
Ахъ, Иване, мили друже
Земи мойта душа и мойто оржжие
На тур ина не го давайте.

### Тале Христовъ

Тале Христовъ е името на единъ безименъ герой, на една скжпа жертва, която погълна организираната борба на македонския родъ. Следъ като свърши битолската гимназия, Тале замина за учитель въ с. Цѣр (Демирхисарско), но за една педагогия пада въ затвора. Въ битолския затворъ той намира своя у-ль Даме Груевъ. Следъ излизането отъ затвора, Тале става у-ль въ Прилѣпъ (1901—902 г.), а сжщевременно и ржководитель на движението въ прилепския районъ. До 25 мартъ 1902 г. — кадиноселската афера, Тале бѣ легаленъ деецъ, а следъ тая дата става нелегаленъ. До смилевския окржженъ конгресъ (м. априлъ 1903 г.). Тале ту придружава четитѣ, ту слиза въ града по работа. По-

диръ конгреса, обаче, Тале не се отдѣли отъ четитѣ. На 7 юлий 1903 г., Тале бѣ въ четата на Петрета Ацевъ, която биде предадена и загащена отъ многоброенъ аскеръ при „Студеница", между селата Дуйне и Бѣловодица. При отстжпление на четата се разпръсна на нѣколко части. Тале съ нѣколцина другари отстжпваше къмъ Пещанско. Дългия и уморителенъ пжть, пладнешкия юлски знои извърши туй,

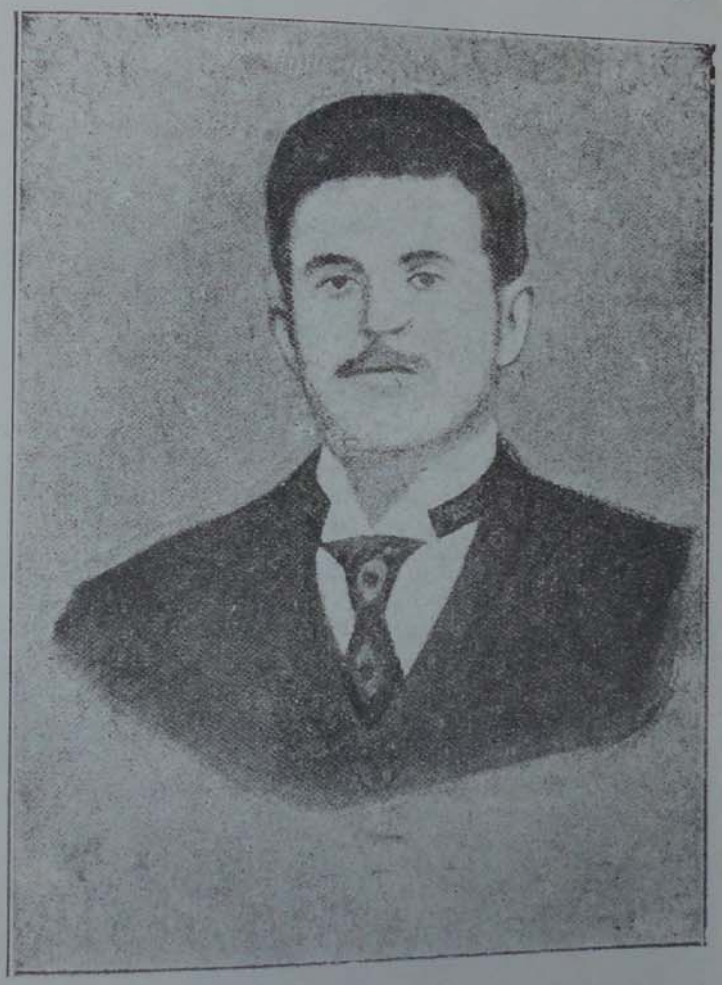

**Тале Христовъ.**

що турския куршумъ не можа да стори. Много момчета, прекапали отъ умора, мжчени отъ люта жажда, загинаха отъ пукване на жлъчката. Други пъкъ умрѣха отъ слънчевъ ударъ. Между последнитѣ бѣ и Тале Христовъ.

Петнадесеть дена подиръ това злополучно сражение, селенитѣ намѣриха надъ с. Пещани червясалия трупъ на Тале. Орли и разни зверове бѣха вече довършили своя мръсенъ пиръ надъ трупа, който нѣкога е билъ вмѣстилище на ду-

ша, украсена съ най-възвишени добродетели: безкористие, честность и безупречна нравствена чистота. Майката на Тале, чиято надежда бѣ той, дълго време плачеше и ридаеше по гробищата скжпата загуба на сина си.

**Георги Ацевъ**



Георги Ацевъ е синъ на баща, поваленъ отъ турски куршумъ. Братъ на една свѣтла личность въ първата епоха въ революционната борба, Мирче. Роденъ е къмъ 1883 год. въ с. Орѣвойцъ. Първоначално и прогимназиялно сбразова-ние получилъ въ Прилѣпъ, а презъ 1902—903 уч. год. по-стжпва въ Скопското педаг. у-ще, отъ кждето следъ единъ ученич. бунтъ, бива изключенъ. Напусна у-щето, но съ

вихренъ полетъ, се впусна въ революц. дѣло, кѫдето свободно въздъхна, защото намѣри мѣстото си. Презъ врема на буйната 1903 г. той бѣ простъ четникъ въ четата на брата си, войводатата Петъръ Ацевъ. Въ начало о на идущата учебна година Ацевъ станалъ у-ль въ таквешкото с. Стрегово, кѫдето уби единъ шпионинъ и всредъ зима напусна селото и се прибра въ братовата си чета, на която стана водитель цѣли две години и остави славни имена като герой при „Църници", „Крива-круша", „Ораовъ-долъ, „Скочивиръ" въ сражения съ турци, сърби и гърци.

На 24 юний 1906 г. съединенитѣ организационитѣ чети отъ велешко и прилепско, подъ началството на П. Константиновъ и Георги Ацевъ, влѣзли въ с. Крапа (прилепско), за да накажатъ сърбоманина свещеникъ и нѣколцина първенци-сърбн за тѣхни шпионски дѣла. Следъ туй четитѣ се оттеглили въ планината и на другия день (25 юний), попаднали въ една засада, устроена отъ сръбски чети. Следъ кратка престрелка, биватъ убити войводитѣ П. Константиновъ, Г. Ацевъ заедно съ 3 четници. Георги Ацевъ е билъ отъ начало само раненъ, а като видѣлъ, че ще попадне въ рѫцетѣ на разбойницитѣ, се самоубива. Следъ нѣкой день обезглавенъ и обезобразенъ трупътъ на Ацева се намѣри бнизо до града.

Въ лицето на Георги Ацевъ, роба изгуби твърде много — той изгуби своя вождъ, своя учитель. Ацевъ много малко живѣ — той пролѣтя като буря презъ револ. небе и изчезна! На лобното му мѣсто нѣма никаква следа. Цвѣтя и сълзи на туй мѣсто не ше се изливатъ. Но неговия милъ, лѫчезаренъ и могъщъ духъ, озаренъ отъ потоци свѣтлина, се носи по всички кѫтища на робската земя и само единъ споменъ за него предизвиква сълзи и вѣра! Той загина твърде младъ — 21 годишенъ!

## Полковникъ Стефанъ Николовъ



е роденъ въ Прилѣпъ на 9‖IX 1859 г. Юнакъ още отъ младини, той е билъ примеръ на постоянство, издръжливость и трудъ. Характера и темперамента му го издигатъ въ организационното дѣло и става членъ — съветникъ въ В. М. Р. Комитетъ. Посетилъ Солунъ съ патриотична мисия презъ солунската афера. Билъ е шефъ на възстанич. щабъ въ джумайско презъ 1902 г. Презъ Илинденското възстание

действуваше къмъ Струма. Взималъ е участие още въ 1885 г. въ сръбско-бълг. война, като друж. командиръ и се отличилъ. Участвувалъ и презъ последнитѣ войни. Бидейки съ разклатено здраве, помина се следъ дълго боледуване.

### Пере Тошовъ

Пере Тошовъ е роденъ въ гр. Прилѣпъ презъ 1865 или 1866 год. Първоначалното си образование е свършилъ въ родния градъ. Презъ 1882—83 учебна година отива въ Солунъ дето се учи до 1885 год. Презъ последната год. въ пан-



Пере Тошовъ.

сиона на солунск. м. гимназия се залавя една христоматия отъ Величковъ — Вазовъ Правителството изка да закрие гимназията и най-сетне се задоволило съ отстраняването на ученика — собственикъ на опасната книга. Тоя ученикъ е Пере. Пере е отстраненъ отъ гимназията, макаръ за лице и е поставенъ годъ полицейски надзоръ. Въ началото на 1885 г., заедно съ други свои съученици з минава за Пловдивъ и постжпва въ IV класъ на тамошната гимназия.

Стария му другаръ А. Ляпчевъ го привлича въ тайния кружокъ на Захари Стояновъ, който работеше за съединението на И. Румелия и Кн. България. Пере взима живо участие, като агентъ за съединението.

Съединението стана и сърбитѣ обявиха братоубийствената война презъ 1885 г. месецъ ноември. Пере Тошовъ влиза въ доброволческия отрядъ и отива да брани съединена България.

Презъ нощьта на 15 ноември ст. ст. взима участие въ боевете подъ Пиротъ и за показаната смѣлость е награденъ съ орденъ „за храбрость".

До 1890 год. остава въ княжеството, като винаги е близъкъ до македонскитѣ кржгове, които работятъ за освобождението на Македония,

Презъ сжщата 1890 г. Пере заедно съ Андрей Лапчевъ обикалятъ З. Македония: да се опознаятъ съ положението на народа.

Учебната 1892—93 година, заедно съ Даме Груевъ прекарватъ въ Прилѣпъ като учители.

Тамъ поставятъ основата на една систематично организирана револ. борба противъ турския ярѣмъ и привличатъ за тая кауза привърженици.

Следната учебна година Тошовъ отива като учитель въ Скопие и тамъ сѣе сѣмето за свободата. Отъ 1894—95 година до 1898 виждаме го на сжщата длъжность въ битолската м. гимназия, гдето сѣ така служи на великия идеалъ.

Отъ 1898 год. до 1901 (?) той е вече на длъжность въ Солунъ, като прикрива действителната мисия, организаторъ и апостолъ. Вследствие известната „солунска афера", Пере е изправенъ предъ специаленъ сждъ въ Солунъ и осжденъ на заточение въ Подрумъ-кале (М. Азия), кждето прекарва до амнистията презъ 1902 год.

Амнистиранъ се връща въ Солунъ и отъ тамъ въ Битоля, Прилѣпъ гдето вече живѣе полулегално.

Обявяването на възстанието презъ 1903 г. го заварва все тамъ. Макаръ и несъгласенъ за обявяването, той се поставя на чело на Мариов. районъ и се бори въ редоветѣ на въстаналия рѣбъ. Погрома не го отчайва, той остава въ родината си, за да насърдчава и крепи духа.

Когато Даме, по едно случайно нещастие, попада въ ржцетѣ на сръб. чети въ Порѣче, Тошовъ отива да спаси другаря си и безъ огледъ, че може да даде главата си, явява се въ лагера на врага, за да води преговори. Даме е прехвърленъ прѣко Вардара и на пжть къмъ свобода. Презъ нощьта Пере чува какъ враговетѣ си подѣлятъ неговото оржжие и се готвятъ да го убиятъ. На другия день Пере скоро-скоро се измъква отъ ржцетѣ имъ.

Около това време две велики напасти грозѣха революционното дѣло:

1. Партизански огънъ се разпали въ гр. Прилѣпъ и междуособнитѣ гонения отидоха до жажда за изтрѣбление.

Трѣбваше да се обуздае това бѣснило. Неуморимия трудъ силното и убедително слово на Пере и неговия обаятеленъ авторитетъ завършиха съ успѣхъ.

2. Въ това време започва усиления въоржженъ курсъ на сръбската и гръцката пропаганди въ Македония. Границитѣ на прилепската околия се прегъватъ и врага стремително нахълтва. Сърбитѣ взиматъ въ свои ржце Григоръ Лямевъ, бившъ български четникъ, дошелъ въ прилепско, за да разгроми и учебното българско дѣло и революц. организация.

П. Тошовъ съ една нечута решителность отиза при Григора въ с. Присадъ на срѣща да го сондира и отклони. Следъ тази срѣща препоржчва на прилепския районенъ комитетъ благоразумие и предохранителни мѣрки, до когато се откриятъ картитѣ.

Презъ 1904 г. взима участие на конгреса въ прилепско, дето бѣха : Д. Груевъ, Г Петровъ, Г. п. Христовъ, П. Ацевъ и пр. Пере предложи свой проектъ за новъ уставъ—широко децентралистиченъ, дето се застжпваше изборното право за мѣстнитѣ ржководни тѣла. И Даме предложи такъвъ, но принципално противоположенъ на първия.

Конгресътъ прие средно — единъ компромисъ между двата проекта.

Въ тоя конгресъ приети сж всички предложения отъ Перевия проектъ за **„културна дейность"** паралелно съ революционната.

Презъ 1904 г. П. Тошевъ е тоже членъ въ конгреса, станалъ въ Рила пл., иззестенъ подъ името „Рилски конгресъ".

Страдащъ отъ тежка болесть въ стомаха, изтощенъ физически и изнуренъ душевно отъ стеклитѣ се кобни по революционното дѣло събития, Пере заминава за България и стои тамъ до хуриета.

Презъ 1908 година връща се отъ България въ Солунъ. Тамъ взима участие, заедно съ Антонъ Страшимировъ, въ списването на в. „Конституционна Заря".

Презъ 1910—911 учебна година става училищенъ инспекторъ, но скоро бива уволненъ и предложена му бѣ секретарска длъжность въ Цариградския екзархийски органъ в-къ „Вѣсти". Той се отказва и заминавв за София. Пада тежко боленъ въ болницата на Д-ръ Сарафовъ.

Останалъ безъ средства за живѣене, разни приятели му ги предлагатъ, но той отказва, като гладува по цѣли дни и страденъ за „една цигара тютюнъ"...

Ала още отъ детинство Пере бѣше лунатикъ и въ съня си високо крескаше.

Единъ день, следъ едно ужасно крещене презъ нощьта, Пере взима решение да не продължава да бѫде товаръ, и да замине за родния си край.

Той напусна столицата на България, като бѣше се снабдилъ съ цѣла библиотека отъ книги по земледѣлие, тръгва на пѫть за Македония — тамъ въ чифлика си да се предаде на миренъ и отшелнически животъ.

Получава паспорта си нагоренъ на единия край. Приятели и познати надушили, че отъ турската легация взели сѫ всички мѣрки да се не завърне Пере въ дома си; но Пере бѣше махналъ съ рѫка на живота. „Единъ пѫть се умира, и за мене нѣма по-голѣмо щастие отъ това да сложи кос и въ родна земя“ — Переви думи казани въ кафене „Македония“ на 16|IV 1912 г. предъ приятели.

Пере тръгна и на 15 километра до любимото му село Житолубъ, въ Дрѣновска клисура (Тиквешко), силенъ залпъ повали коня и кираджията, вторъ залпъ ударя самия Пере. Още живъ, бива завлеченъ въ стаичката на пустата и полусъборена воденица и тамъ следъ мушкания съ ножове — мѫченически издъхва.

Заровенъ на самото шосе отъ убийцитѣ, следъ петь ена, биза открить гроба му и тѣлото погребано въ черковния дворъ на с. Фаришъ — на 100 разкрача отъ чифлика

Така свърши великия революционеръ-самотникъ*).

## Гьорче Петровъ

е роденъ презъ 1854 г. въ с. Трояци (прилепско). Той е синъ на даскалъ Петрета, който учителствувалъ дълги години въ селото си. Отъ турски золуми Петре се изселва въ с. Варошъ. Гьорче свърши първоначалното и прогимназиално образувание въ г. Прилѣпъ, следъ което постѫпва въ солунската гимназия. Поради ученически бунтъ напуска гимназията заедно съ Пере Тошовъ и постѫпватъ въ пловдивската гимназия. Недовършилъ гимназиалното образование, заминава за учитель въ Щипъ. Отъ тамъ учителсвува по редъ: въ Скопие, Битоля, Солунъ, кѫдето полага грижи, заедно съ други дейци за вѫтрешна организация. Следъ туй заминава за България, кѫдето редъ години е задграниченъ представитель. Презъ Илинденското възстание той заминава съ голѣма чета за прилепско. На хуриета се прибира въ Солунъ и започна да редактира, заедно съ А. Страшимировъ сп. „Културно единство“. Той сбра материяли по географията, които образуватъ голѣмъ томъ, издаденъ отъ военното министерство. Участвувалъ е въ Балканската война, както и въ сръбско-българската презъ 1885 г. Презъ последната

*) Ил. Ивановъ (Перевъ листъ, 12-XI—1924 г.).

война бѣ назначенъ за председатель на пост. комисия въ Битоля, а по-кѫсно и окрѫженъ управитель. Той почина презъ 1921 г. на 57 г. възрасть.

### Мирче Найденовъ.

Родомъ е отъ с. Мало-Койнари. Отъ млади години дошълъ въ България, като майсторъ. При формирането, обаче, четата на велешкия войвода Ст. Димитровъ, захвърля чука и теслата и се прибира въ четата на Димитровъ, презъ 1904 г. Следующата 1905 г. Мирче се прехвърля въ прилепската чета на Георги Ацевъ, кѫдето, благодарение на неговия благъ характеръ, е обикнатъ отъ другари и население. По сѫщитѣ причини и поради неговия борчески духъ Мирче, е определенъ за п. войвода на Г. Ацевъ. Следъ смъртьта на Ацевъ (1906 г. 24 юний), Мирче става вр. окол. войвода, до идването на Петъръ Ацевъ с. г. месецъ септемврий. Следъ голѣмото сражение на общитѣ чети при „Ножа“ и попадийскитѣ височини, въ което Мирче показва голѣма самоотверженость, заминава въ задграниченъ отпускъ, отъ кѫдето се върна презъ м. февруарий 1908 г. съ самостоятелна чета и стоя до хуриета. Презъ Балканската война, Мирче взе участие, като п. войвода въ прилепската чета на Кр. Гермовъ; а презъ голѣмата война Мирче е простъ редникъ въ 5 македонски полкъ, отъ кѫдето бѣ извиканъ презъ 1917 г., въ Моравско противъ четата на Пекянецъ, кѫдето бѣ раненъ и се помина въ гр. Нишъ.

### Кръсте Гермовъ (Шакиръ, Аргиръ).

Родомъ е отъ Прилѣпъ, синъ на бедно семейство. Буенъ по темпераментъ е още отъ ученич. скамейка. Възстанието го заварва като четникъ въ Мариовско. Следъ възстанието става войвода на самостоятелна районна чета въ Мариово. Презъ 1907 г., на пѫть за България, бива откритъ и заловенъ отъ властьта въ града. Осѫденъ бѣ на смърть. Хуриета го завари въ битолския затворъ.

### Петъръ Ацевъ.

Петре е четвъртия синъ на Ацета Х. Костадиновъ Симоновски, отъ с. Орѣвойцъ. Роденъ е на 17 юний 1877 год. Първоначално и прогимназиално образование добива въ гр. Прилѣпъ, а VI кл. свършва въ София.

Посвѣтенъ е въ Р. Д. презъ 1895 г. Въ 1897 г. заминалъ въ Прилѣпъ съ препоржка отъ Г. Петровъ. Назначенъ е учитель въ с. Плетваръ презъ първото полугодие отъ 1897 г. —после премѣстенъ въ Прилѣпъ. Презъ 1898—99 г. Петре е назначенъ въ Крушово, дето учителствувалъ до края на 1901 г.

Последнитѣ месеци прекарва полулегаленъ, предъ видъ интензивната организационна работа и организиране четнишкия институтъ въ крушовската, демирхисарската и кичевската околии. Въ началото на 1902 г. се разви битолската афера, която бѣ причина за разкритията по пренасяне оржжията отъ Гърция за крушовската околия. Благодарение полулегалния животъ, Ацевъ избѣгва затвора и прегръща нелегалния. Презъ мартъ се развива Кадиноселската афера въ Прилѣпъ, а презъ май Ацевъ заема прилепската околия и става й окол. войвода. Презъ 1905 г. заминава по организационна работа задъ границата, на връщане на 13 априлъ с. г. велики четвъртъкъ — бива раненъ въ дветѣ ржце и лѣвия кракъ. Лѣкува се задъ границата и се връща чакъ презъ 1906 г. есеньта пакъ въ прилепско. Сжщата година е избранъ за членъ въ битолския окр. к-тъ. Презъ 1907 г. окр. к-тъ го избира за делегатъ въ общия конгресъ и въ края на сжщата година заминава задграница. Убийството на Гарвановъ и Сарафовъ го заварва въ София. Общия конгресъ го избира за членъ въ комисията, на която се възлага да направи ревизия на паричната часть на задграничното представителство.

Следъ хуриета Ацевъ се установява въ Прилѣпъ и прежи вѣва две години, като чиновникъ и помощникъ училищенъ инспекторъ. Тукъ го заварва обезоржжителната акция на Тургутъ паша. 15 месеца прекарва въ битолски, солунски, цариградски, смирненски, подрумския и родоския затвори и въ 1911 год., амнистиранъ и отпадналъ физически, заминава въ България, дето се намира и сега. Детинството си П. Ацевъ е прекаралъ въ Прилѣпъ, живѣлъ е въ атмосферата създадена отъ Църневци, Чакревци, К. Павлевци и пр., на които е билъ сподвижникъ, по стария му братъ Мирчо.

Съ заемане прилепската околия, Ацеву предстояло да излѣкува ранитѣ отъ Кадиноселската афера, които сж били едни отъ най-чувствителнитѣ, бидейки съ залавяне протоколитѣ, каквито Патчевъ е държалъ на събрания, изпоарестувани сж били ржководителитѣ на всички до тогава организирани села, а тѣ сж били 21—22 села. Заедно съ това предстояло е разширяване револ. мрежа и въ останалнтѣ села на прилеп. околия.

Презъ зимата на 1902—903 г., когато вече се започватъ приготовленията за въоржжаване, изневидели ца се подигна въпроса за възстание презъ пролѣтьта на 1903 г. Ацевъ заема становище, че не сж приготвени.

На окр. к-съ презъ 1903 г., състоялъ се въ с. Смилево подъ председ. на Д. Груевъ, единственъ Ацевъ се обяви противъ възстанието, подкрепенъ отъ Георги Пешковъ и отъ Тале Христовъ, последнитѣ делегати отъ Прилѣп-

Конгреса опренъ на решението отъ общ. конгресъ възприелъ идеята за възстанието, макаръ, че е призналъ преждевременността му, както и слабата повсеместна под-



Петъръ Ацевъ

готовка, но за това пъкъ, мнението на прилепскитѣ делегати е наложило отлагане възстанието за по-късно. Конгреса избира П. Ацевъ за подгласникъ въ щаба на възстанието. Въ прилепско, поради липса на оржжие, Ацевъ е организиралъ четнишко движение. Следъ възстанието Петъръ

Ацевъ остава въ околията си, като задържа ограниченъ четнишки кадъръ и единъ само районенъ войвода въ лицето на Толе паша. Запазва организацията и прави обиколки въ крушовско и порѣчко за възстановяване организацията.

Презъ зимата 1905 г Ацевъ заминава задъ граница, съ цѣль да закупи по-солидно оржжие за околията, както и да привлече по-добри и годни сили за четитѣ въ прилепско, за борба съ сръбската и гръцка пропаганди.

Следъ кратко престояване (само презъ мартъ) Ацевъ се връща начело съ чета отъ 17 души, ведно съ Никола Каревъ, който заминавалъ за крушовско.

На пѫть за прилепско, въ Кратовска околия, четата бива открита отъ аскеръ и башибозукъ и тукъ бива раненъ Ацевъ, а следъ това пада убитъ и Каревъ заедно съ 17 момчета негови и Ацеви четници. Ацевъ се спасява раненъ съ още седемь момчета, и се връща обратно да лѣкува ранитѣ си.

Следъ това се връща презъ 1906 год. въ прилепско и тукъ въ продължение на 18 месеца води борба на три фронта: съ сръбски и гръцки чети и турския аскеръ.

Петъръ Ацевъ е участвувалъ въ много сражения и престрелки съ турски войски, джандармерия, башибозукъ и съ сръбски и гръцки чети до възстанието, презъ възстанието и следъ него. Кръвопролитни сражения, въ които участвувалъ сѫ: на върхътъ „Студеница“ въ прилепско преди възстанието; нападението на гарнизона въ с. Витолища презъ възстанието; сражението на „Червени стени“ надъ Селце прилепско, дето падна Никола Каранджуловъ; с. Крушейца, зимата 1904 г.; с. Райчани, кратовско, дето бѣ раненъ въ 1905 г.; въ 1906 г. въ Никодимъ съ сръбскитѣ чети; въ 1907 г. на „Ножа“ заедно съ четитѣ на Алябака, Кр. Цвѣтковъ Т. Николовъ, Чаковъ; съ гръцкитѣ чети въ с. Пълчища и мѣстностьта „Кравещина“; с. Слатино, порѣчко, дето бѣ раненъ Д. Груевъ и убитъ Гюрчинъ войвода и нѣколко четници и милиционери отъ четата на Георги Сугаревъ.

### Пѣсънь за Петъръ Ацевъ.

Край градъ Прилѣпъ
Едно село, една красна долина
Тамъ живѣе синъ геройски,
Съ геройско млѣко кърменъ.
Ахъ бре, Петре, младъ войвода
Разкрили го знамето,
Да му кажешъ на мръсника,
Че има храбри македонци.
Муслиманинъ, клетъ душманинъ.
Не е Дунавъ, България,
Не е Батакъ, Панагюрище;
Тукъ е Вардаръ, Македония,
Тукъ има храбри македонци.

**Даме Поповъ**

е роденъ въ село Долнени (прилепско) и е попски синъ. Презъ 1900 г. Даме съдействува на четата Мирчева, за да



**Даме Поповъ**

убиятъ селския полякъ Сюльо—Пушка, който е зло за страната. На 27 юлий с. г. Сюльо пада убитъ отъ четнишки куршумъ. Подозрени падатъ въ затвора свещеникъ Иванъ и синоветѣ му: Цвѣтанъ и Даме. Свещеника умира въ зат-

вора, Цзѣтана о:жждатъ въ Битоля, а Даме е освободенъ. Турцитѣ, обаче, дебнатъ Дамета да го убиятъ. На 20 май 1901 г. Даме се прибира въ четата на Марко Лазаровъ. Марко се разболява и заминава за България, като остава замѣстникъ Дамета. По-късно Даме пакъ замѣства войводата Никола Русенски до пристигането на Методий Патчевъ. Презъ 1902 г. Даме влиза въ разлошката чета на Георги Скр:жувалията и престоява тамъ до 1908 г. — хуриета, кждето е заваренъ съ самостоятелна чета. На 6. X. 1908 г. Даме се връща въ с. Долнени и се залавя съ изкореняване на сърбоманството. На 20 май 1909 г. Даме и Георица Крушовчанецъ (Блажовъ четникъ) нападатъ всрѣдъ чаршията на дюкяна сърбоманина Веле Атчевъ и го раняватъ. Арестувани терориститѣ се оправдаватъ съ „хата олмушъ“, следъ като лежали 16 месеца. Презъ 1911 г. м. май Даме се срѣща съ четата на М. Гюрлуковъ и заедно съ двама другари е опредѣленъ да организиратъ атентати въ Прилѣпъ. Презъ 1912 г. извършили 4 атентата, следъ като организаторитѣ влизатъ въ четата. Презъ Балканската война четата е въ услуга на сръбската армия и стига до Битоля. Тамъ сж арестувани всички бълг. чети и само по застжпнич. на консулитѣ биватъ освободени. За да се спасятъ отъ сръбски куршумъ, напущатъ града. Даме си пробива пѫть презъ Мариово и се прехвърля въ зоната на българската армия. Отъ тамъ заминава за Малгара и взима участие въ боевете съ турцитѣ а после — на Султанъ-тепе срѣщу сърбитѣ. По-късно Даме заминава съ партизанскитѣ отряди вжтре въ Македония и участвува заедно съ другитѣ чети при залавянето на сръбското отделение отъ 417 д. и 100 коня обозъ край Демиръ-Капия. Даме стига до Прилѣпъ презъ междусъюзническата война; раненъ отъ сърбитѣ дочаква Букурешкия миръ следъ което се прибира въ Прилѣпъ и бива амнистиранъ. Неспокоенъ отъ сръбския режимъ Даме наново грабва пушката и презъ 1914 година е войвода на самостоятелна прилепска чета. Следъ обявяване войната отъ България, презъ 1915 г., Дамевата чета е въ услуга на българ. армия. Даме понастоящемъ е прибранъ съ семейството си въ София и прекарва скроменъ животъ, като служи за разсилень при редак. на в. „Независима Македония“ и прилепското благотворително дружество.

### Миланъ Гюрлуковъ

Роденъ е въ с. Кризогащани (прилепско) на 1884 г. Синъ на Ристо Нешковъ Гюрлуковъ. Образование има прогимназиално, добито въ прилепскитѣ училища. Билъ е селски учитель 1 година въ родното си село. Въ 1902 г. взима живо участие въ революционното дѣло, като учитель въ селото си.

Той е пунктовъ началникъ въ полския участъкъ. Подозренъ отъ турцитѣ, бива арестуванъ въ Прилѣпъ, а следъ освобождението, преди възстанието, става нелегаленъ, като



**Миланъ Гюрлуковъ**

влиза въ крушовскитѣ чети. Презъ възстанието участвува като войвода на селската чета (с. Кривогащани) отъ 80 души, която бѣше подъ гл команда на Пито Гулевъ. Взима участие въ сражението при „Чеганията върхъ". Следъ възстанието остава въ прилепскитѣ чети при войводата Толе паша. Подиръ амнистията се прибира въ дома си. Арестуванъ е наново и

следъ 4 месечно лежене въ битолския затворъ, бива освободенъ и наново назначенъ за учитель въ родното мѣсто. Турцитѣ, обаче, му забраняватъ учителството, като неблагонадеженъ. Презъ туй време е въ връзка съ крушовскитѣ чети: Блаже и Георги. Обикаля съ тѣхъ по селата за подновяване револ. дейность. Подозренъ отъ турцитѣ и отъ сърбоман. въ родното му село, заставенъ е да напусне селото и се прибере въ Прилѣпъ. Тукъ е въ сношение съ Никола Каранджуловъ, комуто става близъкъ другарь. Презъ 1904 г. прилепския комитетъ осѫжда на смъртъ известния свещ. Спасъ, срѣщу когото М. Гюрлуковъ извършва атентатъ. Следъ туй става наново нелегаленъ и постѫпва въ четата на П. Ацевъ. Подиръ кратко престояване въ тая чета, горския окр. комитетъ, подъ ржков. на Г. Сугаревъ, го назначава за секретарь и пом. войвода на крушовска чета, подъ ржководството на Ванчо Сърбаковъ. Презъ 1905 г. пролѣтьта м. априлъ, въ сражението въ с. Цѣрь (Д. Хисарско) войводата пада убитъ, а Миланъ остава за войвода. Презъ лѣтото, около Петровденъ, заболѣлъ и заминава за България. Следъ 2 м. почивка Даме Груевъ го изпраща за титуляренъ войвода въ Св. Николската овчеполска околия, кѫдето престоява до предъ хуриета. Два месеца преди хуриета бива назначенъ за велишки войвода отъ ц. комитетъ, като необходимъ да подведе сериозна борба съ сръбскитѣ чети, които застрашаваха тоя край. Хуриета го заварва въ велешко, кѫдето бива легализиранъ. Следъ хуриета по нареждане на Т. Александровъ, който ржководи скопския окрѫгъ, Гюрлуковъ остава въ Св. Николе, за да поддържа духътъ на Овчелолето и да действува въ подновяване револ. организация, подържана отъ Т. Александровъ, която дейность бѣше достояние на много малко хора. Подозренъ отъ турцитѣ, Гюрлуковъ бива арестуванъ и откаранъ въ кумановския затворъ. Следъ 4 месечно лежене бива премѣстенъ въ скопския затворъ; следъ други 2 м. бива освободенъ и интерниранъ въ Прилѣпъ. При обезоржж. акция на Тургутъ паша бива арестуванъ въ Битоля и следъ освобождението забѣгва за България, отъ кѫдето почва нова четнишка дейность, преди Балк. война. На М. Гюрлуковъ е избито почти цѣлото семейство отъ сръбскитѣ чети въ с. Сарандиново, кѫдето бѣха отишли на свадба. И презъ общосвѣтската война М. Гюрлуковъ участвува съ четата, като разузнавателна часть край българската армия.

## XIV.

# Сръбската и гръцката пропаганди.

Появата на сръбската пропаганда въ прилепско датира отъ 1886 г., следъ сръбско-българската война. За агенти на пропагандата послужиха онния селяни, които отъ дълго време сж живѣли въ Сърбия, като майстори или занаятчии. Заставени, тѣзи македонски селяни, бѣха принудени да станатъ апостоли, въ роднитѣ си мѣста, за сръбската нация. Такива агенти ний виждаме въ селата: Рилево, Слѣпче, Сѣкирци, Зързе, Сливье, Црешнево, Крапа, Долгаецъ и Кривогащани. Както у всѣка друга нация, тъй и у насъ намѣриха се хора развалени и продажни, които за пари взѣха да си продаватъ името и народностьта. Така успѣватъ сръбскитѣ агенти да създадатъ около себе си, макаръ и скжпо платени, сърбомани. Тѣ, отъ своя страна, подлъгватъ своитѣ роднини и приятели и така виждаме, цѣло село или часть отъ него да се обяви за сърбоманско. Загнѣздила се веднъжъ пропагандата въ страната, бърже можа да деморализира населението, което, предъ разни неудовлетверени капризи въ село, въ черква или училище, често заплашваше съ пропагандата и дори влизаше въ нейнитѣ редове. Не сж малко, случаитѣ, когато селото, или часть отъ него, става сърбоманско, за дето не се ржкоположилъ тѣхния кандидатъ за свещеникъ, макаръ и съвършенно негоденъ за тоя санъ. Така се развива сръбската пропаганда до 1903 г., като често и явно се закриляше и отъ самата власть.

Следъ заточението на Джинотъ, велико-сръбската пропаганда, основана отъ Ристича, замислила да се възползува и изпратила свои агенти въ Прилѣпъ съ цѣль товаръ сръбски книги, за безплатно четиво на народа, а самия Ристичъ правилъ постжпки да се услови за учитель. Прилепчани, обаче, не само, че не го условили, но и му забранили да продава книгитѣ. Сръбската пропаганда е правила опитъ, за да пробие пжть въ града и презъ 1874 г., като е пращала даромъ прочитни книги и учебници за гражданитѣ и училището, безъ да има нѣкакъвъ успѣхъ, обаче. Помнимъ, като ученици на прилепското училище, че по таванитѣ намирахме захвърлени разни сръбски книги, като вѣщь непотрѣбна. И макаръ отъ града да заминаваха за Сърбия всѣка пролѣть, като майстори мнозина работници, на връщане, около Димитровъ день отъ Сърбия, тия работници не бѣха въ сила да упражнятъ какъвгоде сръбско влияние между градското население, служейки за агенти на сърбизма. Нѣщо даже повече. Тѣ не упражняваха никакво почти влияние и между собствената си челядъ. Не се помни въ Прилѣпъ сърбоманско семейство отъ тая категория. За день-два ще чуешъ въ беседа съ *сърбянцитѣ*

(тая ги наричали тия работници), да произнесять нѣкоя и друга сръбска дума, като: „*йесте, да бимг, радуе ге*“, и следъ тѣй забравять и тѣзи малко думи отъ сръбския речникъ. Немислимо, по такъвъ начинъ сръбската пропаганда, да се наложи съ грубо, дебнещи момити на реакция и несъгласия между обществото, или между общината и нѣкои недоволни граждани. Още отъ 1884-85 уч. година варошкомалчани-тѣ претендираха да имать представители въ общинския съвѣтъ; въ общината отъ тѣхния кварталъ. Сѣщата година Дино Зеровъ, първенецъ отъ тоя кварталъ, е въ конфликтъ съ общината, поради развалени годежа на сина му Стефанъ съ дъщерята на Илия Лечковъ. Въ конфликта съ общината, и той Спасе, който биде увеличенъ отъ председателството на общината. Дино Зеровъ, противъ решението на общината, годява сина си за друга мома и извиква учителя Стоянъ Митовъ за пѣвчинката. Подкрепени недоволницитѣ варошчалчици отъ м. Спасе се съ намѣрение да прегърнатъ унията. Сѣщевременно бива увеличенъ и бирникътъ (хаджията) Тоше п. Лютовъ отъ варошкомалчалци; извѣстенъ е отъ учащия синътъ на Перета Грънчаръ, увеличенъ е отъ бирничеството и Дине Пеловецъ. Всички тия недоволници се явяватъ въ Битоля при сръбския консулъ Бади и срѣщу сръбско злато обѣщаватъ се за сърбомани. Прозъ Спасе подстрекава варошкомалчалци да искатъ и първилисъ, та конфлиятъ се осложнява. Тая захарния посѣщението сръбскитѣ агенти презъ 1886 г. Его какво разправя за тѣхните мисия тогавашния учитель Т. Шкларовъ.

„На 28 септемврий 1886 год. пристигнаха въ Прилѣпъ подъ предлогъ на „туристи“, 7 души сръбски интелигенти мжже. Между тѣхъ имаше и единъ дѣвиръ (сърбинъ). Тѣ изказаха желание да се запознаятъ съ българскитѣ учители, особено съ тия, дошли отъ България. Всички се предоставаха, че сж били професори въ софийското книжовно училище. Тѣ сега дрегъ вечерьта дошли да посетятъ тоя край съ научна цѣль. При запознаването гоститѣ се представяха съ фамилното име на „ић“. Първата ни впечатление, че тѣ помежду си се именуваха съ окончание „ић“, а не „ић“. Вечерьта голѣмъ брой учители (26) и 1500 ученици, които събрани въ единъ дворъ разбрахъ, че тоя е неправилно-нало да тѣхъ, и почнаха да избѣгватъ срѣщата съ насъ. Отсѣдахъ крайнитѣ кварталъ. Доктора ни да пристанатъ болнитѣ дарови, дѣвицитѣ отъ „сърнои грегисъ“ и на бедните давахъ и пари... Тогава чехъ разбрахъ съ какви гости се удостоилъ Прилѣпъ. Ли-уважитѣ пропагатори ново разпалиха не съ подаръцитѣ, що получихъ (дарокъ дѣвиртя, прегледъ и раздаване парична помощь) предлагало ни се да „станатъ сърби“. Сѣщитѣ кора разправяха, че и сръбскитѣ учители сполучили да отворятъ въ варошкомалчалъ, съ уни-

тель Пантушъ отъ Анана. Посетихме училището отъ любопитство и видѣхме 12 деца на християни цигъни, събрани въ една нехигиенична стаичка. Учителя (бившъ български такъвъ) ги учеше на молитва и писмо *чисто по български* — „докле имъ пристигнатъ учебници отъ Бѣлградъ безъ пари". Учителя ни се похвали, че му дали 15 минца. Гоститѣ често сж посещавали каймакамина Абдулъ-Рахманъ-бей, и битолския валия. Сжщо сж ходили и при гръцкия владика въ Битоля. Следъ туй не се видѣха повече неканенитѣ гости въ Прилѣпъ. Затуй пъкъ се проявиха тѣхнитѣ дѣла. Зачестиха обискитѣ у насъ отъ страна на властьта, до като на 10 октомврий 1886 г. бѣхме взети отъ училището съ стража азъ, протоерей П. Ненковъ и К. Кочовъ (чужденцитѣ учители). Закарахани при каймакамина, който, като ни изгледа сърдито, каза ни: „дошли сте отъ България да правите бунтъ и да бждете съдружници на комититѣ, а не да учите децата на раята. Пригответе се веднага да заминете за Битоля, кждето ви вика вали паша". Благодарение на бързото застжпничество на общината и учил. н-во, останахме за другия день да заминемъ, конвоирани отъ 8 стражари. Посрѣщнати бѣхме край Битоля отъ други стражари и като „български комити" бѣхме представени предъ валията. Цѣли 33 дни престояхме въ полицейския участъкъ и благодарение на силното застжпничество на прилепскитѣ еснафи, общината и видни битолски граждани бѣхме оправдани и върнати въ Прилѣпъ, за да учимъ децата на смѣтане, вѣроучение рисуване и краснописъ, а не на история и география. Така сръбскитѣ „туристи" успѣха, чрезъ своето шпионство, да ни напакостятъ лично намъ, а гражданството прилепско си остана пакъ чуждо за тѣхъ — не станаха „прави сърби", макаръ и мнозина да бѣха се облажили съ минцове и динари."

Такъвъ благоприятенъ моментъ за пропагандата настжпи по време на конфликта на варошмахаленци съ общината, за отваряне на параклисъ въ тоя кварталъ. Мотивитѣ на варошмахаленци бѣха доста прави и основателни. Тѣ казваха: черквата за тѣхъ е много далечъ — около ½ часъ; и трѣбва децата и женитѣ отъ тоя кварталъ да минаватъ презъ чаршията, за да стигнатъ до черквата, обстоятелство, което дразнеше тѣхното морално чувство и семейна честь. Общината, опасявайки се отъ раздвоение на приходитѣ и разцепление на черковно-училищната власть, отнасяше се недовѣрчиво и съ колебливость къмъ въпроса. Така бидейки, заплашиха нѣкои варошмахаленци общината съ признаване на *унятството*. Страната на недоволницитѣ взе и свещеникъ Спасъ п. Мицевъ, който обслужваше енорията на баща си, находяща се въ варошкомахало. Надушилъ сръбскиятъ битолски консулъ Бэди, влахъ по народность, за прилепскитѣ недоразумения, влиза

подъ кожата на нѣкои отъ недоволницитѣ, въ това число и попъ Спасе, и чрезъ параченъ подкупъ и обещано съдействие, за съграждане на черква, успѣва да тури начало на сърбизма. Това бѣ презъ 1888—89година. Като явни сърбомани-продажници се явиха: *Пере Грънчаръ, Тоде п. Антовъ, Илия п. Антовъ, Тале Яглика, Спасе Майстора, Ристе Ковачъ, Диме Пеливановъ* и *Спиро Джамбазъ*. Чрезъ терористически акции бидоха убити: Тоде п. Антовъ презъ м. ян. 1889 г., Спиро Джамбазовъ на 7. XII. 1903 г., Ил. п. Антовъ, който отвори сръбска книжарница и раздаваше даромъ сръбски календарь *„Голубъ и и е. Цариградски гласник"*; Тале Яглика; Ив. Д. Джамбазовъ на 27. XII 1907 г. Предприети сж били много атентати и срѣщу Перета Грънчаръ, макаръ и охраняванъ отъ нѣколцина кавази, но не сж успѣзали. По-кжсно, къмъ горнитѣ сърбомани се прибавиха още 3—4 семейства, прибрани въ града отъ селата, предъ страха отъ българскитѣ чети. Така, че презъ всичкия животъ на пропагандата въ града до Балканската война, тя не броеше повече отъ 11 кжщи. За тѣзи нѣколко кжщи, обаче, трѣбваше да се отвори сръбски параклисъ презъ 1896 г.

Съ явното съдействие на турската власть и подкрепата на гръцкия владика, въпреки енергичнитѣ протести на прилепчани, параклиса се отвори, въ новокупената кжща отъ Георгия Богдановъ, който съ своята алчность за изсипаното сръбско злато, даде възможность да се загнѣзди пропагандата здраво въ града. Насърдчена пропагандата отъ тоя успѣхъ, замислюва да тури ржка и на манастиритѣ въ селата Зързе и Слѣпче. Ето защо, презъ лѣтото на 1896 г. пристигна въ града битолския гръцки владика, съ мисия да посети поменатитѣ манастири, подъ чието ведомство изка да подчини, но фактически да сж сръбски. На протеститѣ отъ българската община малко се даваше внимание. Тогава, по даденъ знакъ, събра се грамадна тълпа отъ граждани предъ гръцката черква, дето бѣ на квартира владиката, и съ сила изка да спре владиката отъ пъкленитѣ му планове, като му заявява да се върне въ Битоля. Владиката, обаче, запазенъ отъ силна стража, се готви за пжть къмъ манастиритѣ. Тогава, разярената тълпа, се втурва въ квартирата владишка, набива владиката здравата, изпокжсва му облѣклото, разграбва му цѣлия багажъ и изка на сила да го товари въ файтона и го изпрати за Битоля. Въпрѣки тази смѣла акция на прилепчани, владиката настоява да замине за манастиритѣ. Качва се въ файтона на Пецако, потеглюва, съпровожданъ отъ грамадната тълпа народъ и деца, и минава презъ чаршията, отъ кждето всички дюкянджии хлопаха съ тенекии, викаха и ругаеха владиката. Като стигна файтона до касапската чаршия, наскочиха касапитѣ съ ножове и порѣзаха каишитѣ на конетѣ, а други касапи почнаха да сипятъ шкембета,

черва, дробове върху владиката въ файтона. Така обсипанъ съ касапскитѣ подаръци, владиката се върща, минавайки пеша презъ чаршията, кждето дудукането, чукането съ текии и викането се усилватъ, виждайки владиката украсенъ съ всевъзможнитѣ декорации отъ шкембета и черва! Отива противъ прилепчани, но намира телеграфа повреденъ. Омаскаренъ, обезчестенъ и оплютъ, заминава си за въ престолния градъ св. старецъ, за да не види още веднъжъ Прилѣпъ. Така се отплащаха непризнателнитѣ прилепчани на фанариотското чедо и осуетиха за известно време посърбяването на манастиритѣ.

Презъ 1898 г. на 20 юний отваря се наново сръбско училище, при параклиса Отварянето се приключи съ протести и демонстрации отъ страна на гражданитѣ и българскитѣ ученици, поради което стояха арестувани българскитѣ учители. Сръбското училище никога не е брояло повече отъ 10—15 ученика добре плащани, заради които се пращаха по 5—6 души учители и учителки. Следъ хуриета — 1908 г. сърбоманитѣ намислюватъ да издигнатъ камбанария при параклиса. Това дава поводъ на прилепчани да се яватъ на грамаденъ митингъ предъ правителствения домъ, за да протестиратъ предъ властьта, която позволи на сърбоманитѣ да издигнатъ камбанарията. Трѣбваше българската депутация, предвождана отъ директора на училищата, да заяви смѣло и решително на каймакамина, че по-никакъвъ начинъ нѣма да допуснатъ строежа на камбанарията, макаръ и жертви да се дадатъ, за да се спре и осуети тоя сръбски планъ. Ще трѣбва тукъ да спомена, че тъкмо по туй време — хуриета, когато се изкаха хора смѣли и решителни, които да ржководятъ нашитѣ обществени работи, начело на общината стоеше, като архиерейски намѣстникъ единъ калугеръ, архим. Дионисии, който бѣ страхливецъ и трепереше за живота си. Още единъ остъръ конфликтъ стана между прилепчани и властьта за сръбската пропаганда, следъ хуриета, когато се опитаха да присвоятъ дабничани сѣното отъ манастирскитѣ ливади (на Трескавецъ). И тогава цѣлиятъ градъ стана на кракъ, мало и голѣмо бѣше се стекло на ливадитѣ, за да брани и не дава сѣното, охранявано отъ жандарми и сърбомани. Станаха сбивания и извикана бѣ кавалерия, за да прогони тълпата. По тоя случай арестувани бѣха сума свѣтъ: мжже, жени, и учители, които отсетне бидоха освободени. Насърдчена пропагандата отъ успѣха на сръбскитѣ чети, които чрезъ тероръ, заставяха околнитѣ села на Трескавечкия манастиръ да се обяватъ за сърби, желаха да турятъ ржка и на *скжлата сѣтиня за Прилѣпъ и околиата, манастира Трескавецъ.*

Насърчена пропагандата и отъ самата властъ, която има-

ше за цѣль дезиза: *„раздѣли владей“*, повдига въпросъ за владение на Трескавечкия манастиръ, гордостьта на прилепчани. Хилми паша, знаейки силата на българския елементъ въ Прилѣпъ и околията, кѫдето се набройваха до 50,000 българи, а само 8000 мохамедани, знаейки още че Прилѣпъ е умственя центъръ на българщината въ Македония, и че неговата интелигенция играе голѣма роля въ страната и неможейки чрезъ нѣкоя революционна афера да смаже туй будно население, намисли да забие своитѣ огнени стрели въ най-чуствителното мѣсто на прилепчани, — отнимането манастира Трескавецъ отъ владението на българитѣ. Мотивитѣ за тоя му пъкленъ планъ сѫ на лице: околнитѣ 3-4 села на манастиря се обявили за сърбомански, та манастира се следва да е тѣхенъ. Оборва се тая хилми пашова несъстоятелность съ факта, че манастира не е проста черква, за да бѫде собственость на селото; той е граденъ и се издържа съ средства и подаяния на града и цѣлата околия, — следователно манастира принадлежи на цѣлото българско население, което брои хиляди, а не 1000-2000 сърбомани. Хилми паша измислюва други мотиви: въ манастира имало плоча (паметникъ), която свидетелствувала, че билъ съграденъ отъ сръбски краль. Обори се и туй неоснователно твърдение, съ свидетелство на сръбски даже учени, които признаватъ, че манастира е много по-старъ и е отъ неопредѣлена епоха. Въпрѣки, обаче, всички тия доводи, свидетелства и протести, властьта отне манастира отъ българитѣ и презъ 1911 год. го предаде въ владение на сърбоманитѣ

И така тази хубава българска светиня взе да отпада и пустее, понеже не се посещаваше вече отъ никой българинъ!

## Подъ терора на сръбскитѣ и гръцкитѣ чети.

### *А. Сръбскитѣ чети.*

Следъ възстаническата година създадоха се условия въ страната за недоволство у населението, главно поради недоставка на оржжие по селата, срѣщу вземенитѣ крупни суми отъ населението и още по причини соц.-економически. Чуждитѣ пропаганди сега вече намираха готова почва за усилена дейность. Чрезъ подкупи и тероръ, отъ една страна и чрезъ явна поддържка и насърчение на властьта отъ друга, успѣватъ да се загнѣздатъ сърбитѣ въ Порочѣто и съседно прилепско, а гръцитѣ въ Мариовско. И черковно-училищнитѣ власти (екзархия, митрополия и община) носятъ до известна степень отговорность за успѣха на поменатитѣ пропаганди. Тѣзи власти, въ своята кѫсогледна национална политика, скѫпѣха се да отворятъ училища въ тие затънтени области: — Порѣчето и Мариово, та трѣбваше пропагандитѣ да сторятъ това, и покъсно, сѫщитѣ тие области, да имъ служатъ за база-крепость

непревзимаема на сръбскитѣ и гръцкитѣ чети, отдето ни атакуваха по разни фронтове. Намѣриха и ренегати-продажници, които за материални облаги и слава, отмѣтнаха се отъ насъ и минаха въ неприятелскитѣ редове. Така, ни виждаме бившиятъ дългогодишенъ български четникъ, Григоръ Соколовъ, отъ с. Небрѣгово, сега сръбски вече войвода; а бившитѣ мариовски четници: Анте и Браянъ — сега вече гръцки войводи. И да бѣ злото само въ тѣхната загуба. Нѣщо повече. Тѣ бѣха по-опасни за страната, отъ колкото всѣки чужденецъ на тѣхно мѣсто. Като бивши наши четници, тѣ бѣха посвѣтени въ тайната на организацията: знаеха канала, връзкитѣ, тактиката, хората и редъ други условия, които използоваха въ нашъ ущърбъ. Ето защо, въ кратко едно време, тѣ всѣха голѣмъ тероръ въ прилепско, и показаха успѣхъ за себе си. Така сръбскитѣ чети атакуваха и превзимаха село следъ село отъ начало въ Порѣчето, посетне и въ съседство — съ него, та трѣбваше хуриета да ги завари до ограднитѣ села на града. Въ единъ периодъ отъ 3-4 години на сръбска страна минаха селата: Крапа, Стровия, Присадъ, Небрѣгово, Горно и Долно Дупячани, Дрѣновци, Долнени, Мраморани, Никодинъ, Кърстецъ, Дабница, Орѣвойцъ и др. Скжпи жертви дадоха поменатитѣ села, за да може да се загнѣздатъ тамъ сръбски попове и учители и да намѣратъ приемъ сръбскитѣ чети. Оставаха още селата: Ленища и Селце, за да бжде града напълно изолиранъ. Такъва тактика аслж цѣлѣха сърбитѣ: Прилѣпъ да бжде заробенъ икономически и самъ да капитулира, крепостьта отъ вжтре да се предаде И много планомѣрно действуваха тѣ за постигане горната цѣль. Прилѣпъ е свързанъ съ Велесъ, Градско, Тиквешъ, Кичево съ шосейни пжтищ. Тактиката имъ бѣ да посърбятъ всички околни села на поменатата пжтна мрежа и по тоя начинъ да спрятъ всѣко движение на пжтници и стока отъ и за въ града, за да замрѣ търговията въ града и да се обяви и той за сръбски! И успѣха, казвамъ. Тѣ обявиха на своя страна селата: находящи се всички по пжтя Прилѣпъ — Велесъ. По мжчно успѣваха по пжтя Прилѣпъ—Градско. Тукъ имаха на своя страна само с. Ракле (нецѣло). А по пжтя Прилѣпъ — Кичево стигнаха чакъ до с. Варошъ, като нападаха много пжти с. Мажуйчица, което юнашки се бранеше.

Ще спомена за нѣкои нападения на сръбскитѣ чети изъ поменатитѣ села:

1. На 13 XI 1906. сръбската чета на Душана напада манастира „Трескавецъ“, заловя двама калугери, 2 слуги и 1 момче и всички обезглавяза и ги обесва въ съседното село Дупячани.

2. 5 V 1907 г. сръбски чети нападатъ с. Плетваръ, въ което има жандермерийска кула, взиматъ нѣколко души отъ организ. хора, въ това число и ржководителътъ Димко Илиевъ,

когото убиватъ най-зверски при с. Кърстецъ, запалватъ кжщата му и убиватъ 1 жена и 1 дете.

3. Презъ есеньта сръбски чети, скрити въ с. Орѣвойцъ, посрѣщатъ свадбаритѣ селчани, идящи съ булка отъ с. Кърстецъ, задържатъ Конета ржководителя и го убиватъ най-безмилостно, задето Селце не става сърбоманско.

Сръбскитѣ чети действуваха „engro" (групово-съединени) срѣщу всѣко село, палѣха рушеха и убиваха, следъ като селото имъ отказваше приемъ.

И ако не бѣ обявенъ „хуриета" сръбскитѣ чети, насърдчавани явно отъ властьта, биха сторили още по голѣма пакость въ страната. За да се види, обаче, че тѣхния успѣхъ се дължеше изключително на терора, достатъчно е да споменемъ, че веднага следъ „хуриета", отмѣтнаха се отъ сръбското иго селата: Никодинъ, Кърстецъ, Орѣвойцъ, Долнени, Ракле, кждето изпратихме учители и се отвориха наново българскитѣ училища. Надпреварването за отказъ отъ сърбоманство бѣ общо за всички, насила обявени сръбски села, ако не се намѣсваше властьта. Виждайки турцитѣ, че съ прокламирания „хуриетъ", „адалетъ" и „мусафатъ", пропадна Хилми-пашовата тактика „раздѣли и владей", — сръбскитѣ села масово отхвърлятъ фаворизираното отъ властьта сърбоманство и знаейки, сжщата тая власть, че тѣхния „хуриетъ" е само една привидна маска, следъ което ще настжпи пакъ гонението и преследването на българитѣ, които сж злото за цѣлостьта на държавата, трѣбваше на всѣка цѣна да се задържи сърбоманството. Ето защо, свидетели бѣхме, какъ турската власть и офицерството (джемиета) на другия още день следъ „хуриета", явно се намѣси, за да спре отказа на селата отъ сърбоманство. За тая цѣль тръгнаха войскови части, начело съ офицери, придружени отъ сръбски четници въоржжени, да посещаватъ сърбоманскитѣ села, като увещаваха и заплашваха населението да остане сърбоманско, защото „хуриета" ги заварилъ такива и властьта нѣма да ги признае за българи. На наши четници и на легални лица — граждани учители и свещеници, забраняваше се да посещаваме сърбоманскитѣ села. А на енергичнитѣ ни протести, противъ явното фаворизиране сръбската пропаганда и нейнитѣ агенти—четитѣ, отговаря ше ни се отъ властьта съ залъгалки и лицемѣрно. Така, въ първитѣ дни още на лъжехуриета, трѣбваше да се държи смѣтка за турската неискреность и да обърнемъ погледъ назадъ, къмъ миналото на революционното дѣло, защото увѣрени бѣхме рано или късно него ще трѣбва отново да прегърнемъ, и приустановената четнишка дейность възстановимъ. Бждещето напълно оправда това ни вѣрване.

## Сражения съ сръбскитѣ чети.

И въ сраженията съ сръбскитѣ чети, понесохме тежки загуби въ лицето на достойни синове революционери, като Георги Ацевъ, П. Константиновъ и др.

1. Презъ лѣтото 1904 г. Даме Груевъ, раненъ въ сражение съ аскера, се крие въ с. Латово (Порѣчето), за да бѫде плененъ отъ сръбската чета на Мицка.

2. Сѫщото време Пере Тошовъ, като разбралъ, че Даме е плененъ, събира порѣчкитѣ чети на Арсо и брата му Йована, както и четата на Григора (вече сръбска, но Пере не вѣрва) и тича да освободи Дамета. Въ с. Крапа Григоръ имъ устройва засада да ги избие всичкитѣ. Спасяватъ се нашитѣ.

3. На 9/VII 1905 г. стана сбиване на наша чета съ сръбска при с. Присацъ, безъ жертви.

4. На 7/VIII 1905 г. при с. Крапа стана сражение между наша и сръбска чета, кѫдето паднаха 5 д. сръбски четници и войводата.

5. На 16/V 1905 г. четата на Георги Ацевъ е предадена отъ сърбомани въ с. Ракле.

6. На 24/VI 1906 г. при с. Крапа паднаха убити войводитѣ Георги Ацевъ, П. Константиновъ и 3 четници, издѣбнати отъ сръбскитѣ чети.

7. На 10/III 1907 г. стана сражение на сръбска чета съ наша, подъ войводството на П. Ацевъ, при с. Никодинъ, кѫдето падна четника Георги Поповъ.

8. Презъ м. августъ 1907 г. четитѣ на Николовъ и Мирче Найденовъ имаха сражение съ сръбскитѣ чети при с. Кърстецъ. Безъ жертви.

9. Презъ м. февруарий 1906 г. бѣ разбита сръбската чета на Илия Мочковъ, при с. Небрѣгово, отъ аскера.

10. На 23/I 1906 г. сръбската чета на Илия Маковче нападна с. Сарандиново и хваща 8 души кривогащанци, дошли въ селото на свадба, които изби, задето с. Кривогащани не станало сърбоманско.

11. Презъ м. февруарий сѫщата чета, състояща се отъ 13 души, бива разбита отъ аскера при с. Дрѣновци.

## Б. Гръцкитѣ чети.

Сѫщата тактика практикуваше гръцката пропаганда въ Мариово. Чрезъ подкупъ на населението и поддържка на властьта да се шири въ тоя край за наша смѣтка. Мариово е обаче планински изолиранъ край, та не застрашаваше тая пропаганда града, нито други села вънъ отъ мариовско. Чрезъ подкупъ успѣха гърцкитѣ агенти, намиращи се въ Битоля, да прелъстятъ на своя страна бившитѣ български чет-

ници: Цицо, Браянъ и др., като ги провъзгласиха за войводи и „архигосъ". За база гърцкитѣ „анадарти" имаха старитѣ петь гъркомански села въ Мариово: Градешница, Стара-вина, Будимирци, Грунища и Петалино. И тукъ власть а дълго фаворизираше пропагандата, като улесняваше и съ-действуваше на агентитѣ ѝ — „андарититѣ" да се ширятъ изъ тоя край. Така, съ помощьта на аскера и жандармитѣ, ан-дартитѣ придобиха и селата: Крушейца, Пшанища, Село-Ма-настиръ, Бешища. Понеже терена на Мариово не позволяваше да се задържатъ гръцкитѣ чети въ застрашаванитѣ бълга-рски села, тѣ нападаха селото и вършейки най-грозни опу-стошения и убийства, очакваха да се обяви за гъркоман-ско. Храбро отбраняваха своята националность юначнитѣ и слабо-култури инакъ мариовци. Тежки бѣха за тѣхъ загу-битѣ въ хора и имотъ, но достойно запазиха своята нацио-нална честь до обявяването на хуриета. Следнитѣ нѣколко фак-ти ясно говорятъ за гръцкитѣ зверства въ мариовско:

1. На 22 юний 1905 г. вечерьта една гръцка чета отъ 60 души напада селото Бърникъ, изгаря 6 кжщи и убива 6 души селяни, ранява 3.

2. На 7 юлий с. г. наша чета се срѣща съ гръцкитѣ андарти, които извършиха клането въ с. Бърникъ, убива 5 д. андарти, 2 ранява. Сжщевременно друга наша чета отъ 30 д., начело съ Трайко отъ с. Бърникъ, напада гъркоман-ското село Градешница, гдето бѣ гнѣздо на андартитѣ убива 8 д. шпиони и изгаря 56 кжщи. Оттамъ четата напада и гъркоманското село Петалино, убива 1 гърком. и изгаря 3 кжщи.

3. На 28 септемврий с. г. андарти нападатъ с. Путурусъ и опожарватъ 14 кжщи, убиватъ 4 д.

4. На 14 октомврий с. г. андарти нападатъ с. Рапешъ и задигатъ добитъкъ.

5. На 1 мартъ 1906 г. андарти нападатъ повторно село Рапешъ и задигатъ 6 д. селяни, като ги убиватъ въ черков-ния дворъ на с. Градешница, предъ очитѣ на селянитѣ.

6. Презъ м. августъ андарти нападатъ с. Каленъ, изга-рятъ 8 кжщи и убиватъ 16 души.

7. Презъ м. августъ андарти нападатъ с. Живоо, родно мѣсто на българския войвода Зойката, изгарятъ 18 кжщи и убиватъ 21 души.

8. Грозни нападения се правѣха и на българското го-лѣмо село Полчища, но винаги биваха отбивани.

9. Презъ м. августъ 1905 г. четата на Георги Ацевъ, отъ 19 души, води силно сражение съ гръцки чети отъ 70 души при селата Чегелъ и Гнилешъ (завоя на Черна), като уби 13 андарти, между които и войводата Панайотисъ, а 2 андарти залови живи и други се издавиха въ р. Черна, при бѣгството. Ние имахме само единъ раненъ.

Гръцкитѣ чети избѣгваха срѣщата съ наши чети. Тѣ нападаха повече селата дебнишкомъ, палѣха, горѣха, убиваха и бѣгаха. Чисто по гръцки!

Това самоизтрѣбление на мариовското население продължи до „хуриета", когато насила обявенитѣ гъркомански села: Бещица, Село — Манастиръ, Крушейца се отмѣтнаха, а за останалитѣ се намѣси властьта и чрезъ явното заплашване, съ своитѣ органи — аскера, жандарми, чиновници, тури край на свободната воля на населението да отхвърлятъ гръцкия яремъ. Нѣщо даже повече. Сѫщитѣ правителствени органи пречеха ни да пратимъ български учители по отказанитѣ села. А дунския мюдуринъ дори си позволи, по заповѣдь отгоре, разбира се, да запрети обиколката ми изъ мариовско, въ качеството на училишенъ инспекторъ, презъ м. октомврий 1908 г., тогазъ, когато гръцкитѣ андарти въоржжени, свободно кръстосваха мариовскитѣ села, вършеха своята престѫпна агитация и тероризираха населението. Така свидетель бѣхъ презъ с. м. въ с. Полчища, когато гръцки андарти, въоржжени, идящи отъ с. Пожарско (воденско), наближиха селото Полчища съ агитационна цѣль. Селянитѣ, обаче, подозирайки пъкленитѣ имъ замисли (намѣрвали да убиятъ ржководителя Спиро), посрѣщнаха съ огънь неканенитѣ гости и ги пропѫдиха.

Така поддържани явно и демонстративно отъ турската власть, сръбската и гръцката пропаганди чрезъ тероризиране населението, продължиха своята дейность и следъ хуриета и сполучиха да запазятъ „статуквото" — сфери на влияние.

---

## XV

# Прилѣпъ презъ войнитѣ

## (1912—1913 и 1915—1918)

Обявата на Балканската война не бѣ изненада за македонското население. Зачестилитѣ се атентати въ страната и клането на невинното население въ Щипъ, Дойранъ, Кочани, бѣха предвестиици за края на турския режимъ. Положението всѣки день се влошаваше. По-интелигентитѣ и подозрени прилепчани почнаха незабелѣзано да напущатъ града. Едни хванаха гората, други, презъ Солунъ съ параходъ, заминаватъ за Русия. Малцина отъ подозренитѣ останаха да излежаватъ въ турскитѣ затвори, като заложници. Почна войната. Страхъ и трепетъ обзе населението, предъ нейзвестностьта, що готви утрешния день. Споменитѣ отъ миналото, че турцитѣ, презъ войнитѣ, сѫ вършѣли масови клания и изтъпления, караше

да се страхува християнското население. Само предположението, че Македония ще бъде автономна страна, където и турчина ще бъде равноправенъ членъ, даваше да се мисли, че нѣма да има изтъпления надъ не турското население; инакъ, ако да знаеха турцитѣ, че Македония ще имъ бъде отнета на вѣки, на прахъ и пепелъ биха обърнали страната и сѣчьта нѣмаше да има край. Знаейки, че войната се води отъ 4 Балкански съюзници, срѣщу турската империя, народа бѣ сигуренъ въ успѣшния край на балканцитѣ — Македония ще бъде свободна. Предъ тая перспектива съ нетърпение се очакваше часътъ, когато ще огрѣе зората на свободата и въ Прилѣпъ. Чуваше се за боевете на Куманово. Разбити турцитѣ, не използоваха стратегичнитѣ позиции на Бабуна. Тѣ минаваха транзитъ презъ Прилѣпъ, за да се спрятъ по пътя къмъ Битоля, на слабо укрепена линия — Селечка планина—Алинци – Рувци, откъдето лесно бѣха изтикани. За честь на турцитѣ трѣбва да признаемъ, че неизвършиха никакво изтъпление. Напускайки града както властьта, така и бѣгащето население и по-късно войската, не оставиха лоши спомени.

Нѣщо повече даже. По посока на бѣгащитѣ турци често се даваха вистрели отъ българскитѣ младежи; спирани бѣха по единични турски войници и обезоръжавани отъ нашата младежь, безъ да има каква годе съпротива отъ тѣхна страна, или нѣкакво отмъщение. На 23 октомврий 1912 г. града осъмна безъ турска власть. Два последни топовни гърмежи по посока на Бабуна, бѣха сигнала за последно сбогомъ на Прилѣлъ. На часовника личеше бѣло знаме! Голѣма бѣ радостьта на прилепчани. На 24 октомврий вдигна се на кракъ цѣлия градъ и начело съ духовенството и черковнитѣ хоругви излизатъ вънъ отъ града, край казарнитѣ, да посрѣщнатъ освободителитѣ. Голѣмо бѣ разочорованието на посрѣщачитѣ, когато видѣха да се ниже не българска, а сръбска армия. Нещастниците, тѣ мислѣха, че българска войска ще посрѣщатъ! И първиятъ въпросъ отправенъ отъ посрѣщачитѣ бѣ: „*Кждe сж българитѣ*“? „*Натрак*“. — бѣ студения отговоръ на идящитѣ. „*Па щасте ви*“, последваха въпроси отъ нетърпеливитѣ сърби. „*Бугари*“, бѣ общия отговоръ отъ прилепчани. „Майко му, Фердинад вие турил това „*жргяво*“ име, а вие сте „*прави сърби*“, последваха обяснения отъ шовиниститѣ. „*Студенъ потъ и янзата* (лоша болесть) *ни прояде*“, казваха ми прилепчани. Още отъ първия моментъ разбрахме, че имаме работа съ „*съюзници разбойници*“. И така стана. Въпрѣки тази неочаквана изненада, прилепчани достойно се отстрамиха предъ „*гоститѣ*“, за такива ги считаха тѣ. Денътъ на влизането въ града на сърбитѣ бѣ вторникъ, който предвещава лошо. Разтвориха портитѣ съ дветѣ поли и изнасяха огъ кжщи; хлѣбъ, вино, ракия, вода, и „бохчалъци“ (облѣкло) за сръбската войска.

* * *

Прилепската чета има нареждане отъ Ц. К. да стегни въ боево отношение селскитѣ чети и да направи обща мобилизация. За тая цѣль мобилизирани сж 500-1000 души милиционери, които почнаха своитѣ атаки въ тила на турския аскеръ. Сжщевременно дадени сж нареждания до населението: да не даватъ реквизиция на турцитѣ, обози и др. улеснения, както и българскитѣ младежи да не постжпватъ въ турската армия. Така забѣгна въ гората маса свѣтъ. Отъ България пристигатъ четитѣ на Мирче Найденовъ и Аргиръ, които се присъединяватъ съ прилепската чета и до последния часъ действуватъ задружно, като авангвардъ на настжпающитѣ сръбски войски. Четнишкото отдѣление се явява въ тилъ на турскитѣ войски по склоноветѣ на Селечка планина, при „Студеница", кждето изплашени турцитѣ, напускатъ позициитѣ си и оставятъ голѣми складове отъ храни и муниции. Това улеснява минаването на Бабунския проходъ отъ сръбскитѣ войски. За тая заслуга на четата, сръбския принцъ Павелъ, главнокомандуващъ кавалерията, извиква лично войводата М. Гюрлуковъ, за да му изкаже благодарностьта на сръбската армия, като му подарява единъ хубавъ конъ. Очудени сж останали сърбитѣ отъ добре организираната милиция и отъ дисциплината на четата.

А по адресъ на сръбскитѣ чети, които мъкнѣли още отъ Сърбия, се изказвали неблагодарно, понеже сж били „лопови" и негодни за очакваната помощь. Следъ превземането на Прилѣпъ, Гюрлуковъ бива извиканъ отъ щаба на сръбската армия, за да съдействува по продоволствието на войската. Градскиятъ български комитетъ и четата даватъ нареждане до населението въ града и околията, да се притекътъ на помощь съ провизии. Въ 2-3 дена стига изобилна храна за хората и добитъка. Сърбскитѣ власти наново сж изненадани отъ силата и авторитета на революц. организация. Но тая адмирация бива само за кжсо време. Сърбитѣ започватъ да приказватъ, че завоеванитѣ мѣста ще сж тѣхни. Гюрлуковъ има срѣща по тоя случай съ генералъ Бошковикъ, адютантъ на престонаследника, който го моли да престане дразнането на българското население, за да не се породятъ нежелателни конфликти. Генерала обѣщава и устройва срѣща на Гюрлуковъ съ престолонаследника. Последния, обладанъ отъ шовинизъмъ, почналъ да припомня историческото значение на тоя край за сръбството, като дори увѣрявалъ, че сръбска кръвъ текла и въ жилитѣ на Гюрлукова. Следъ тая срѣща, наскоро биватъ извикани бълг. четници въ Битоля, ужъ отъ името на престолонаследника, а това било подмамка, за да ги арестуватъ.

## Подъ терора на сръбския режимъ.

По всичко личеше, че сърбитѣ дойдоха не като освободители, а като завоеватели. Както военнитѣ тъй и администрацията действуваха и разпореждаха като въ своя страна. Такива имъ бѣха инструкциитѣ отъ върховната власть. Тѣ знаеха още съ встжпването въ македонска земя, че *„договора е парче книга"*. Само българскитѣ дипломати неможаха да разбератъ това, та трѣбваше да се яви шовинистътъ Цвиичъ да твърди и мѣнява по нѣколко пжти своитѣ научни теории за „македонскитѣ славяни", за да видятъ българитѣ какъвъ *„честенъ съюзникъ"* иматъ. Нѣщо по-лошо даже. Българскитѣ управници се отнасяха съ голѣма самоувѣреность, съ осждително презрение, съ престжпна толерантность къмъ съюзника вече „разбойникъ" и тогава, когато предъ тѣхъ се изнасяха факти и се чертаеше грозната перспектива на положението! "Договоръ имаме" викаше г. А. и успокояваше ресенчани, охридчани. По силата на тоя договоръ, обаче, сжщия г.А. бѣ най-демонстративно изгоненъ отъ Струга; Такевъ и Гр. Василевъ — спрѣни въ Битоля и върнати транзитъ откждето сж дошли! По силата на тоя договоръ забраниха ни да четемъ български вестници и се молимъ на свой езикъ. И това бѣ въ началото още, въ тъй наречения меденъ месецъ, отъ нашето съюзничество! Глупци само, кжсогледи управници и дипломати докараха работата до тоя печаленъ край. Тѣ погубиха македонския идеалъ, тѣ поробиха Македония! Отъ друга страна смаяни останаха сръбскитѣ власти отъ здравото национално чуство на прилепчани и бодрия български духъ у тѣхъ. Ето защо, трѣбваше, да насочятъ всички мѣрки, за да смажатъ тоя духъ у населението. И за постигане цѣлта, изборъ не правѣха въ средствата. Гнетъ мораленъ на първо време; икономически и физически покъсно. Затвориха българскитѣ училища; ограбиха кабинети и библиотеки; изгорѣха и изпочупиха покжщнината и пособията, — училищата преобърнаха на болници безъ, особена нужда, понеже липсваха ранени,—сражения не се водѣха съ турцитѣ по нашия край. Въ черква на всѣка служба стоеше сръбски *„прота"*, пѣенето и служенето *„сърбизираха"* съ свой „националенъ напѣвъ и интонация", който за прилепчани се виждаше много оригиналенъ и смѣшенъ. И населението, обаче, немируваше. Прилепчани бойкотираха „сръбската служба", дори и когато имаше официални сръбски молебствия, та трѣбваше съ заплашвания и глоби да каратъ народа да участвува на черковнитѣ церемонии. Виждайки, че не стига моралния гнетъ, за да смажатъ българщината, властитѣ прибѣгватъ до икономически такъвъ. Въ търговията предпочитатъ и даватъ улеснение на сърбоманитѣ, или на угодничавитѣ граждани, като правятъ явни спънки и пречки,

подъ разни предлози, на честнитѣ, здравитѣ и непродажни българи. Понеже и чрезъ тая мѣрка не се задоволяваха „културнитѣ“ господари, дадоха свобода на сръбскитѣ „кърволоци“ — четници да тероризиратъ населението по начинъ, какъвто намиратъ за най-практиченъ. И почнаха грабежитѣ, побоищата, арести безъ причина и убийствата. За илюстрации на сръбския тероръ достатъчно е да се спомене само коварното убийство на учителя *Анастасъ Лютвиевъ*, извършено на 5 декември, само 1 месецъ следъ идването на сърбитѣ въ града. На 5. XII. срѣщу Никулденъ сръбскитѣ власти ще даватъ банкетъ по случай рождения день на престолонаследника, на който сж били канени и нѣкои граждани. Между другитѣ на банкета е и Лютвиезъ. Държатъ се тостове въ честъ на краля, сръбска армия и др. голѣмци.

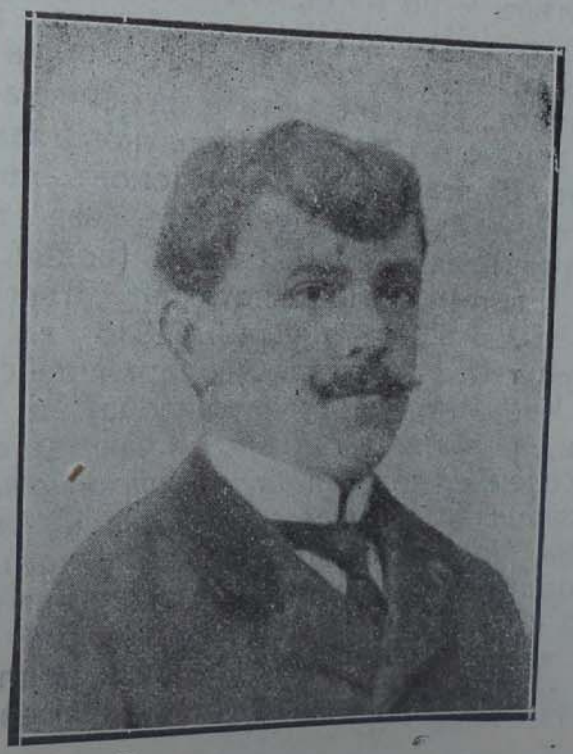

Анастасъ Лютвиевъ.

Нито дума, обаче, за *съюзницитѣ — българи*. Става Лютвиевъ и държи тостъ за български царь — Фердинандъ. Недоволни отъ жестътъ на Лютвиевъ, по даденъ знакъ той бива извиканъ вънъ и предаденъ на сръбскитѣ четници, които го завеждатъ на „лобното“ мѣсто, за да изчезне безследно навѣки. На писъцитѣ и молбитѣ на нещастната му майка, за да узнае де се дѣналъ синътъ, отговарятъ съ иронния и цинизъмъ. Следъ нѣкой день намѣрили само шапката на Лютвиевъ. Ето какъ разполагаха сръбскитѣ управници съ живота и имота на българитѣ въ Прилѣпъ, па и въ цѣлата

окупирана отъ тѣхъ зона. Българскитѣ четници бѣха изпо-арестувани и прогонени. Гетимни македонцитѣ да видятъ български войникъ, тешеха се съ присѫтствието на български четници поне. За да убиятъ, обаче, всѣка надежда у българитѣ за по друга участь, отъ сполетелата ги, почнаха да гонятъ и преследватъ сърбитѣ нашитѣ четници, до като единъ день залавятъ всички и ги арестуватъ въ битолския затворъ. Цѣли 36 часа сѫ държани тия четници безъ храна, мѫчени и изтезавани, съ цѣль да ги унищожатъ. Населението не знае за тѣхното арестуване. Догаждатъ четницитѣ, че ще бѫдатъ погубени безследно, намиратъ случай да известятъ на българската митрополия за тѣхната зла участь. Правятъ се после постѫпки предъ европейскитѣ консулства, та биватъ освободени. Наредено е обаче, да се изпратятъ четницитѣ за Прилѣпъ и по пѫтя, изъ засада, да бѫдатъ избити. Подозирайки туй, четницитѣ се прибиратъ въ с. Оризари, въоръжаватъ се съ турски маузери и така продължаватъ пѫтя за Прилѣпъ. Подозренията и гоненията и тукъ непреставатъ, поради което Миланъ Гюрлуковъ заминана по каналенъ редъ за България, а Даме Поповъ, свещ. Тале Гюрлуковъ и синъ му Иванъ се укриватъ изъ мариовско, отъ кѫдето се прехвърлятъ въ Сѫботско (воденско), при четата на дяконъ Евстати, въ зоната на българската окупирана область. На 4 януарий 1913 г. извикани бѣха въ комендантството българския архиерейски намѣстникъ свещеникъ Ив. Антоновъ и директора на българ. училища Ил. Ивановъ, на които имъ бѣ порѫчано да обяватъ на българското население, че *„български войски да не очакватъ и ако нѣкой си позволи да се отнесе предизвикателно спрямо сръбската власть ще бѫде най-строго наказанъ“*. За сѫщата цѣль бѣха облепени и афишрани заповѣди изъ улицитѣ. На населението се порѫча да поставятъ фирми по сръбски, съ *ич* на края, а кѫдето имаше български надписи по кѫщитѣ, черквитѣ и училищата — всички бѣха сменени съ сръбски.

### Междусъюзнишката война.

Така силно натегнати станаха отношенията на новата власть и гражданството, до като единъ день трѣбваше да пристѫпятъ къмъ обезорѫжаване на населението. Щомъ се рече, че *„бугарска е отворила рат нама“* тръгнаха четнишки команди по българскитѣ кѫщи за обискъ. За да покажатъ своята жестотость, въ кѫщата на Х. . . измушкаха съ ножове очитѣ на картината, представляваща царското семейство на руския императоръ Николай II, мислейки го за Фердинанда. Сѫщиятъ день бѣха извикани всички учители въ околийското управление, за да декларираятъ, че ще останатъ на сръбска служба. На 11 юлий биватъ арестувани, нежела-

ющитѣ учители да останатъ на служба и поканени да замина-
натъ за България. На учителкитѣ дадоха свободенъ пропускъ,
а учителитѣ излежаваха въ скопския затворъ и заедно съ
50 други учители отъ Битоля и Ресенъ, бѣха екстернирани
презъ Смедерево. Заканитѣ, докато траеше междусъюзниш-
ката война, бѣха най-страшни за българщината въ страната.
— За да гарантиратъ безопасностьта имаше задържани за-
ложници навсѣкѫде почти. На насъ арестуванитѣ въ ресен-
ския затворъ явно се говореше отъ *Балукчич*-дипломатъ и
околийския началникъ Мануиловик, че *„ако бугари долазат
до Прилеп, ваши гпави ке узмемо за един сиат"*. Тежко
бѣ положението на населението. Страхъ и ужасъ бѣ го об-
зело. Мъртвило и уплаха царѣше назсѣкѫде: по градове,
села и пѫтища. По цѣлия пѫть отъ Ресенъ, до Битоля, При-
лѣпъ, Велесъ за Скопие, конвоирани отъ силна стража, не
видохме живъ човѣкъ по пѫтя. Въ Прилѣпъ не ми дадоха
възможность да видя престарелата ми майка, да ѝ кажа
последно „сбогомъ", а въ Велесъ ни затвориха при нуждни-
цитѣ. На велешката гара щѣха да ни изпотрепятъ разярени
войници идящи отъ къмъ фронта „злетовски". На сѫщата
гара ни вкачиха въ конски вагонъ, на който началникъ гарата
написа съ тебеширъ: *„8 коня, или 8 бугараши"*, а за стража
имахме арнаутски качаци. Въ Скопие ни хвърлиха въ затвора,
при турскитѣ пленници *„холерици"*, дето излежавахме цѣли
20 дни. Презъ една нощь изведоха ни всички, на брой 56
души и ни подкараха съ силна стража, на която се даде
строга заповѣдь, ако нѣкой шавне *„пуцай"*! Така тормозени:
морално и физически, безъ да знаятъ домашнитѣ ни, що
става съ насъ, и ний на кѫде ни водятъ, бѣхме стигнали
Смедерово, за да дочакаме подписването на Букурешкия
миръ. На другия день качиха ни на единъ маджарски пара-
ходъ и ни екстернираха вънъ отъ сръбска територия.

### Междусъюзнишката война и нашитѣ чети.

Прогонени нашитѣ четници отъ сръбскитѣ власти, при-
биратъ се при българскитѣ войски кѫдето взиматъ участие
въ боевете съ турцитѣ, при Малгара. Въ междусъюзнишката
война тѣ се числятъ въ опълчението и се сражаватъ съ
сърбитѣ при Султанъ-тепе. Часть отъ четницитѣ на брой 40
души, подъ войводството на Миланъ Гюрлуковъ, се числятъ
къмъ IV армия на генералъ Ковачевъ. Тукъ сѫ и четитѣ на:
П. Чаулевъ, Миланъ Матовъ, Марко Иванозъ. Всич и иматъ
разузнавателна мисия и действуватъ партизански. Така, сгру-
пирани четитѣ, минаватъ Вардара и превзиматъ гарата Де-
миръ-капия. А при „чифлицитѣ" залавятъ едно сръбско отдѣ-
ление отъ 417 души съ 100 коня обозъ. Стигайки четитѣ до
Кавадарци, българскитѣ войски отстѫпватъ отъ Криволакъ.

На заповѣдьта отъ армията да се върнатъ четитѣ назадъ, тѣ не се подчинявать. Тѣ слизатъ къмъ зап. Македония и си пробиватъ пѫть за вѫтрешностьта. Бидейки въ Мариово, зазарва ги Букурешкия миръ. Прилепската чета съ Гюрлука остава да се подвизава въ страната, като замислюва да организира революционна дейность и противъ новитѣ тирани. Въ нѣколко престрелки, обаче, съ сърбитѣ, четата бива разбита. Часть отъ четницитѣ сѫ пленени, други разболѣли и следъ последвалата амнистия се прибиратъ по домоветѣ си. М. Гюрлуковъ, заедно съ единъ отъ най-старитѣ четници, Никола Долненчето, заминава за Албания въ края на есеньта, отъ кѫдето се прибиратъ въ България. А четнишкото отдѣление подъ ржководството на Спиро Тошовъ, заминава презъ Вардара за България. Така печално завърши дѣлото на нашитѣ чети въ Балканската война.

* * *

Цѣла седмица сѫ продължили *„хуриетскитѣ“* тържества — подписването на Букурешкия миръ. Радость и веселие сияело по лицето на сърбоманина Пере Грънчаръ и продажницитѣ около него: Даме Небрѣклиевъ, Мияйле Зердевъ, Гоче Джамбазовъ и др. ренегати. Само у българитѣ личела тѫга и печалъ смѣсени съ искрица отъ надежда, че станалото не е действителность, а сънь. Дори се носѣлъ слухъ, че *„сръбска ке биди Македония, кога ке видиме тапани да биятъ на прилепския градски часовникъ“*. Сиречъ нѣщо невѣроятно. Дочулъ тия думи Пере Грънчаръ, наредилъ да се качатъ 2 чифта тѫпани на часовника и да биятъ съ часове, за да се убедятъ прилепчани, че невѣроятното е фактъ свършенъ. Окичили часовника съ знамена, а такъво било поставено и на Маркови кули. „Джумбиша“ продължилъ по сърбоманскигѣ кѫщи съ изливане на много вино и ракия и съ гърмежи, отправяни по коминитѣ на омразнитѣ бугарашки кѫщи. Тогава сѫ били изпровалени коминитѣ и на нашата кѫща отъ сръбскитѣ куршуми. Отъ ядъ и уплаха мнозина сѫ пропикали кръвь, приказваше ми единъ прилепски аптекаръ.

Следъ като станаха „законни“ господари на завладената земя, сърбитѣ замислиха и за просвѣтата на *„ослободени брачя“*. Презъ уч. 1913—914 г. отварятъ основнитѣ училища и прогимназията, съ 17 души „професори“, за да ги затворятъ на ново на 16 юний 1914 г., поради обявената война отъ Австро-Унгария.

Първоначално сръбскитѣ възпитатели си служили въ училището съ македонски диалектъ, но бидейки чисти сърби, мѫчно имъ било да говорятъ по македонски (бугарашки), та въвели строго сръбски езикъ. Главното внимание на „новитѣ просвѣтители“ било да наводнятъ страната съ

сръбска шовинистична книжнина, ликътъ на св. Сава, сръбски карти по история и география. Сѫщитѣ давали често беседи и забави, на които се приказвало само за сръбската слава, сръбската сила, сръбската „сияйна армия", а се криело всичко, що е „бугарско", за да отвратятъ населението отъ „жргявото име". Наредили и пѣвчески хоръ, който пѣелъ и величаелъ всичко, що е сръбско. На беднитѣ ученици сѫ давали облѣкло, обуща, храна, а учебницитѣ получавали всички даромъ. Въпрѣки тия дарения, обаче, прилепчани рѣдко пращали децата си на „*школо*", та трѣбвало властьта да прибѣгне до глоби и наказания за насилственото посещаване школото. Класоветѣ се посещавали отъ 150 ученици и ученички, а отдѣленията отъ 680. Всичко 830 ученици и ученички. И прилепскитѣ училища, които отъ вѣкове не знаеха другъ езикъ освенъ българския, трѣбваше да сѫ нѣми свидетели, какъ крехкитѣ и невинни рожби на града се подлагатъ на инквизиция отъ новитѣ господари — „културни варвари", за да станатъ тѣ сръбски „*гяци*"!

## Четнишно движенне презъ сръбския режимъ

Следъ Балканската война, съ Букурещкия договоръ, смѣни се само името на режима. Турското робство бѣ измѣстено отъ ново, по-страшно. Вмѣсто полумесеца, ще владѣе кръста; вмѣсто обрезания агарянинъ, ще господствува миромомазания и Христовъ последователь братъ-сърбинъ и вмѣсто „яшасънъ Султанъ-Хамидъ" викаме „живио крал Петр"! Всичко това, цѣлата тая върволица отъ личности, вѣри и режими, не е много страшна. Страшно е новото робство, що ни сполѣтѣ; страшни сѫ методитѣ и приьомитѣ, що прилагатъ новитѣ „културни" господари за постигане своята денационализаторска политика; страшно е новото робство, защото е двойно — *политическо и духовно* и докато първото — политическото прави човѣка „робъ", второто — духовното, съвсемъ го оскотява и обезличва, като членъ отъ една нация. Нашиятъ народъ е изпитвалъ сладоститѣ въ недалечното минало на последното робство подъ „фанариотитѣ" и знае що значи да нѣмашъ майчинъ езикъ, родно училище и черква. И докато турското господство ни тежеше, че нѣмахме политическа свобода; новото иго — сръбското ни отне езикъ, черква и училище — най-цѣнното и най-скѫпото дарение на единъ народъ. За постигане своитѣ цѣли, сърбитѣ не правѣха изборъ на средствата. Гнетъ физически, гнетъ икономически; арести, гонения, глоби, тормозъ, военни набори и м. др., его средствата Не тъй лесно се понасяше режима на „културнитѣ освободители"—сърбитѣ, отъ мѣстното борческо население. То почна да реагира съ бѣгство отъ редоветѣ на „сияйната армия"; съ укривателство изъ за-

тънтени мѣста изъ горитѣ, до като се създава нуждния контингентъ отъ опитни бойци, които, по неволя, бѣха заставени да вдигнатъ оржжието и срѣщу новитѣ „тирани", по-грозни и по-страшни отъ турцитѣ. Така се туря начало на четнишко движение и спрямо сръбската власть.

Месецъ преди пристигането на българитѣ, сръбския войвода Вангелъ обикаля мариовско, за да тероризира по немирнитѣ селяни. Въ четата му сж прибрани Димко отъ Кърстецъ, Йов. Пепелюговъ отъ Варошъ.. Щомъ стигатъ при Бѣла-чешма, надъ Селце четницитѣ убиватъ Вангела и се прибиратъ въ българската чета, която квартирувала на близо изъ планината.

Предъ Великдень 1914 год. сформирува се чета отъ забѣгнали младежи отъ военна повинность, подъ шевството на Атанасъ Джамотъ. Въ четата сж: Младенъ отъ с. Кокре, Цвѣтанъ отъ с. Пещани и др. Четата обикаля селата и наблюдава приемътъ у населението. Последното се отнася съчувствено на революц. движение. Наскоро четата бива открита надъ с. Прилепецъ и става сражение съ потерата. Четата си послужила съ бомби и се спасява. Друга група забѣгнали младежи се укриватъ не далечъ отъ града, при „Шаторовъ каменъ", подъ шевството на Георги Ивановъ Петрушевъ. Обсадени отъ войската всички забѣгнали младежи, биватъ заловени, като повечето сж невъоржжени. Гражданството, виждайки нелегалната дейность, научва че организатора на туй дѣло е Даме Поповъ, отъ с. Долнени Гражданитѣ: И. К., Панту Карамбулезъ, Д. В., П. М., и др. повикватъ Дамета и му предлагатъ да поеме ржководството на четитѣ, като му обѣщаватъ пълна издржжка за четницитѣ. Даме приема съ готовность предложението. Поменатитѣ лица сж легалния комитетъ въ града. Комитета въоржжава и облича Дамета, около Великдень. Тъй подготвенъ Даме заминава за с. Варошъ, кждето се срѣща съ групата укриватели младежи при с. Заградъ Тамъ сж били: К. М., Б-нъ, Н. Д., Б. К., и др. Четата сега постепенно се увеличава. Тя намира радушенъ приемъ и подкрепа у населението. Създаватъ се връзки и съ тиквешката чета, кждето сжщо сж организирани. Така четнишкото движение се простира чакъ до Вардара. Отъ Тиквешко прибиратъ въ прилепската чета: Василъ Караджата, Миланъ отъ с. Войница и др. младежи отъ с. Ракле. Организирането върви успѣшно. Наплива на забѣгнали младежи е голѣмъ, та става нужда да се препращатъ въ България по каналенъ редъ. Така увеличена четата се раздѣля на групи: една група за полето подъ ржководството на. Н. К.; друго отдѣление въ Мариово, подъ ржководство на Ат. Д.; трето отдѣление — прекоридъ, подъ ржководството на Д. Н.; четвърто — въ Заградскитѣ села, подъ ржководството на Коста, а Дамевата чета е околийска и обикаля цѣлия

районъ. Тъй разпредѣлени четитѣ прекарватъ цѣлото лѣто, есеньта и зимата необезпокоявани отъ сръбскитѣ власти. Въоръжението и муницията четата снабдява отъ забѣгналитѣ младежи, които крадатъ оръжие отъ складоветѣ. Тиквешкиятъ комитетъ дава своята материална подкрепа, като изпраща 85 лири на прилепския комитетъ. Сжшо така тиквешани пращатъ и облѣкло за нашитѣ чети. Презъ м. юлий Дамезата чета е открита отъ сърбитѣ надъ с. Заградъ. Завързва се сражение, което траяло 3 часа и въ резултатъ четата се спасява. Пакъ по туй време и полската чета имала срѣща съ жандарм. отдѣление. Завежда се сражение, но четата се спасява. Следъ туй четитѣ не сж били обезпокоявани, до обявата на война отъ страна на България. Тиквешани държатъ въ течение прилепскитѣ чети за хода на европейската война. Тѣ първи сж съобщили за обявяването войната отъ страна на България. Нашитѣ чети се групиратъ и чакатъ момента, за да атакуватъ сръбскитѣ части. Тѣ сж на брой около 120 души. Сраженията съ българската армия ставатъ вече наблизо до прилепско. Четитѣ иматъ нареждане отъ тиквешко да пристжпятъ къмъ акции. Първата тѣхна акция е скжсването на телефонната и телеграфна мрежи къмъ с. Трояци, която служела за връзка на англо-френцитѣ при с. Возарци, на р. Черна и Прилѣпъ. Караула на телефона бива плененъ и предаденъ на наступающитѣ български войски въ с. Пспадия. При с. Фаришъ четитѣ се срѣщатъ съ първитѣ български войскови части и взиматъ участие въ боя съ англо френцитѣ, при с. Житолупъ.

Следъ падането на Велесъ въ прилепския районъ пристига и четата на Миланъ Гюрлуковъ, която придружавала кавалерийскитѣ части на конната дивизия на генералъ Таневъ. Въ с. Никодинъ Гюрлуковата чета заварва една сръбска рота отъ 150 д., която отивала да пресѣче пжтя на българскитѣ части, при „клисурата" край с. Дрѣново (Тиквешко), за да създаде връзки съ англо-френцитѣ. Завежда се сражение съ ротата, отъ която плениватъ 40 войника съ единъ подпоручикъ, убиватъ единъ капитанъ, превзематъ с. Никодинъ и отблъсватъ останалитѣ сърби къмъ височината „Бѣлото", надъ с. Кърстецъ. Тукъ Гюрлуковата чета се срѣща съ прилепската милиция, ржководена отъ прилепскитѣ чети. Така сгрупирани нашитѣ чети сж на заповѣдьта на наступающитѣ български части. Тѣ служатъ за разузнаване позициитѣ на неприятеля и сж авангвардъ на армията. За тая цѣль часть отъ четницитѣ и милицията подъ ржководството на Д. Поповъ и Спиро Тошовъ замиваватъ по посока да проучатъ Плетварския проходъ Въ с. Трояци посрѣщатъ сръбска жандармерия и комити, завързва се сражение, разбиватъ сърбитѣ, и четницитѣ стигатъ до плетварския проходъ. Проучватъ точно разположението на сръбскитѣ части

и връщатъ се обратно въ с. Никодинъ, за докладъ до щаба на дивизията.

* * *

Мжчнопревзимаеми бѣха бабунскитѣ височини, при Соничка глава"; много жертви се дадоха отъ наша страна. Голѣма бѣ грѣшката на военнитѣ, които мислѣха, че ще влезнатъ въ Прилѣпъ чрезъ тия имено височини. Кжсно вече се дава нареждане да се изобиколи Прилѣпъ и ограднитѣ му височини отъ къмъ „Азотъ" (зелешко). За тая цѣль четитѣ добиватъ заповѣдь да се раздѣлятъ на двѣ групи: едната, начело съ Д. Н., да остане на разположение на щаба, а другата — начело съ М. Гюрлуковъ и Д. Поповъ да замине по дефилето на р. Бабуна, презъ „Азотъ", за да проучи пжтя, по който прѣбваше да мине кавалерийската дизизия. Така и стана. Първата четнишка група се движи около Соничка глава и плетварския проходъ, а втората — разучи пжтя, като стигна чакъ до с. Десово (прилепско). По-късно отъ тукъ свободно минаха кавалер. части, които забикаляйки града, язиха се въ тилъ на неприятеля и той бѣ принуденъ да отстжпи въ паническо бѣгство непревзимаемитѣ до тогава крепости на Соничка глава. Така нашитѣ вършѣха разузнавателна служба за настжпвающитѣ войскови части до падането на Прилѣпъ, 3 ноември 1915 г. Следъ туй Дамевата чета се присъединява съ 4 македонски полкъ, 3 дружина и гони неприятеля къмъ Бродъ (кичевско). Друга часть отъ четата, подъ ржков. на Ат. Д. е командирована въ Мариово. А Гюрлюковата часть продължи пжтя до падането на Битоля. Следъ падането на Крушово, Бродъ и Битоля, четитѣ се прибиратъ въ Прилѣпъ. По-късно на Дамевата чета се възлага наблюдателния пунктъ № 5, при с. Градешница (Мариовско), срѣщу неприятеля и навлизане въ зоната му, която мисия продължила до края на войната. Друга часть отъ четата се прехвърля къмъ дефилето за Кичево — Бродъ, при Даутица планина, за да гони появилитѣ се сръбски контра чети на Василия Тръбичъ, едновременно съ нишкото възтание на Коста Пекянецъ. Тази дейность продължи до отстжплението. А Миланъ Гюрлуковъ е командированъ при щаба на партизанскитѣ отряди на генералъ Ал. Протегеровъ.

### Прилѣпъ презъ европейската война

Около срѣдата на м. октомврий 1915 г. въ Прилѣпъ се пръсна слухъ, че българскитѣ войски сж минали Вардара, при Велесъ. На 18 с. м. появиль се първия разузнавателенъ коненъ разезъ отъ къмъ с. Дрѣновци, северно отъ града, идящъ отъ къмъ Азотъ — велешко. Стрестнати сръбскитѣ власти отъ появата на българската войска, решаватъ да на-

пуснатъ града на другия день-19 октомврий. За единъ мигъ опразниха се казарми, учреждения, къщи и всичко въ паническа бѣгъ потегли къмъ Битоля. Задържването, обаче, на българската войска, която настжпваше къмъ Прилѣпъ по Бабунския проходъ на „Соничка глава", окуражи противника и следъ 2 дена върнаха се обратно бѣгащитѣ отъ града власти и учреждения. Главното настжпление на българитѣ бѣ по шосето Велесъ—Прилѣпъ – бабунскитѣ разклонения— никодинска и присадска планини, а фланговетѣ бѣха: лѣвия — по шосето Градско—Тиквешъ – Прилѣпъ, дѣсния — Азотъ — велешко. Сърбитѣ бѣха се укрепили здраво въ мжчнодостжпнитѣ бабунски разклонения — „Соничка глава", за завладяването на които се водѣха люти и кръвопролитни боеве цѣли 10—15 дни

Дадоха се много жертви отъ дветѣ страни на прохода. За да се избѣгнатъ нови жертви, трѣбваше да се предприеме отъ българска страна обходно нападение на града, отъ къмъ северна страна, по посока Азотъ – велешко, или Поречѣто – кичевско. Достатъчно бѣ да се появатъ кавалерийски части отъ тоя край, за да отстжпятъ сърбитѣ мжчнопревземаемитѣ бабунски височини, защищавани съ 2 полка сръбска войска и „доброволци" отъ разни мѣста. Пакъ отъ тамъ, северно отъ къмъ Заградъ и въ далечното минало Прилѣпъ е билъ обсажданъ и завладяванъ отъ неприятеля, идящъ отъ северъ. Трѣбваше и сега българскитѣ стратези да иматъ това предъ видъ, за да икономисатъ време, жертви и трудъ. На 3 ноември 1915 г. Крали-Марковия престоленъ градъ, следъ 518 годишно турско робство и 3 годишно сръбско, видѣ желанната свобода. Първиятъ български воинъ, който влѣзна въ Прилѣпъ бѣ капитанъ Конст. Жековъ, братъ на главнокомандуващия генералъ Жековъ. съ своята рота, отъ 22 полкъ (самоковски). Първи бѣха двама български войника, които на 3 ноември въ 9 ч. сутриньта стигнаха въ черковния дворъ, посрѣщнати съ братски цѣлувки и отрупани съ цвѣтя, посрѣщнати съ венци и подаръци отъ прилепчани. При бѣгството сърбитѣ успѣха да запалятъ *„режието"* — тютюневия складъ.

Тѣ задигнаха и около 50 души граждани, които ги отведоха до Битоля съ намѣрение да ги погубятъ по пжтя, както погубиха мнозина изъ радовишко и др. градове. Благодарение застжпничеството на нѣкой лѣкарь били оставени въ Битоля и спасени отъ явна смъртъ. Само Григоръ Кондовъ загина безследно, завлеченъ къмъ гостиварско. Още съ пристигането си капитанъ Жековъ бѣ назначенъ за комендантъ на града. Той свиква първенцитѣ и назначава 7 чл. общинска комисия, съ председатель Панче Х. Здравевъ и членове:Ил. Антоновъ, Йор. Бомболовъ, Кочо Колищърковъ Мих. Кимовъ, единъ турчинъ и още 2 българи. На 5 и 6 с. м. станаха посрѣщанията на войскитѣ, идящи отъ Велесъ,

На 5 вечерьта пристигна конната дивизия на генералъ Таневъ. Посрѣщането на войскитѣ стана вънъ отъ града отъ цѣлия народъ: мѫже, жени и деца, които, хвърляйки цвѣтя върху войницитѣ, пѣеха не друго, а „*Христосъ възкресе*", което по-късно възпѣ Ив. Вазовъ.

## Българския режимъ

Радостьта на прилепчани бѣ неописуема. Презъ всичкото време на идването на войската, тѣ бѣха въ пълна услуга на армията. Мили картини бѣха гледкитѣ, когато старо и младо се надпреварваше да носи вода, хлѣбъ, вино, ракия и други подаръци за войската! Войската продължи гонението на непрiятеля понаправление къмъ Битоля, а града се грижеше за квартири, фуражъ, храна. Къмъ 19 число на месеца пристигна новозначенъ кметъ, Тодоръ Кондовъ и помощницитѣ му: Д. Раевъ, Ив. Шабановъ и единъ турчинъ, които стояха до м. мартъ 1917 г. Следъ тая дата общинския съставъ се състоеше отъ кметъ Д. Раевъ и съветници: Ив. Шабановъ и Ил. Кузмановъ, които останаха до катострофата. И околийскитѣ началници се вербуваха отъ прилепчани. Първиятъ бѣ Трайче Ивановъ, следъ него дойде Хр. Ачевъ, Йорданъ Тренковъ, прилепския зетъ Робевъ и Петъръ Ацевъ.

Идването на генералъ Бояджиевъ и генералъ Макензенъ сѫщо така бѣ ознаменувано съ тържествено посрѣщане отъ гражданството. Престолонаследника, макаръ да идва много пѫти въ Прилѣпъ, не бѣ удостоенъ съ тържествено посрѣщане, поради строгото инкогнито, що пазѣше при пѫтуването. На скоро следъ освобождението на града, общината даде банкетъ на офицеритѣ, находяши се въ града, на който присѫствуваха и видни граждани.

Следъ освобождението на града отъ сръбско иго, гражданитѣ бѣха готови да открiятъ наново български училища, но поради липса на помѣщения тѣхното отваряне закъснѣ. Всички учил. помѣщения бѣха заети отъ болницитѣ. За да удолетворятъ желанието на родолюбивитѣ граждани, учителитѣ: Д. Бекяровъ и М. Какаразковъ прибираха частни ученици по кѫщитѣ и ги обучаваха. Едва презъ м. мартъ 1916 г. се назначи персоналъ отъ министерството за отваряне училищата. Ил. Кепевъ бѣ и. д. директоръ, а учители сѫ: Ф. Ракиджиева, Архимандритова, Р. Боцева, Ст. Богданова, М. Богдановъ, П. Тошовъ (гл. учитель на основното у-ще). Отвори се основно училище и прогимназията (смѣсени) въ кѫщата на Маджаровци.

Следущата уч. 1916—917 г. училищата прекараха нормално. Откриха се и махаленскитѣ училища: „Хр. Ботевъ" (наридъ), „Отецъ Паисий" и варощмахаленското „св. Климентъ".

Учеб. година приключи съ актъ. Съ настжпване катастрофата на „Добро поле“, 21 септемврий 1918 г., закриха се българскитѣ училища, за да не видятъ повече българско четмо! Тежка орисия, зла сждба!

Поради продължителностьта на войната, за по бързото снабдяване западната армия съ припаси и храни, презъ 1917 г. построи се въздушна линия по две посоки: отъ с. Степанци — по велешкото шосе до града и друга — отъ с. Дрѣново — Прилѣпъ, по шосето за Градско. По-късно презъ 1918 г. по сжщия пжть построиха се и тѣснолинейни съобщения. Следъ отстжплението на Битоля, въ края на 1916 г., появиха се първитѣ аеропланни неприятелски ескадри, които отначало имаха само наблюдателна мисия, а по-късно станаха страшилище за народъ и армия, та трѣбваше да се правятъ подземия „скривалища“, за да се спасяватъ хората. Имало е случаи, когато хлѣбътъ не сж могли да занесятъ на фурната за печене и оставало тестото неизползувано. Въпрѣки всички противоаеропланни мѣрки, като обстрелване съ орждия отъ Маркови-Кули и др. пунктове, неприятелскитѣ аеропланы успѣха да хвърлятъ бомби на нѣлолко пжти и взѣха човѣшки жертви.

Като фронтъ Прилѣпъ, следъ отстжплението на Битоля, биде прѣобърнатъ на военененъ лагеръ. Войска, наша и съюзническа (германска), муниции, складове, пълнѣха града и околностьта. Тѣснолинейкитѣ, въздушнитѣ линии, камионитѣ и автомобилитѣ се движеха и работѣха денонощно и непрекъснато. Просто пжтищата и улицитѣ бѣха потънали отъ голѣмата тежина и циркулация. Мисля, че нѣма да сбъркамъ, ако кажа, че Прилѣпъ, който въ мирно време броеше до 25,000 души. население, сега бѣше заприличалъ на казарма, съ двойно повече население 50000 — 60000 души. Понасаше всички несгоди нещастното население мълкомъ и безъ роптание. То видѣ и гладъ, и лишение отъ помѣщение, и страхове, и убийства отъ неприятелскитѣ аеропланы. И бѣше готово то да даде още жертви отъ себе си, но да не дочакаше тоя часъ — на отстжплението, да не видеше катастрофата. Тежко бѣ за всички тоя часъ, но за прилепчани, като най-близо до пробития фронтъ — Добро-поле, бѣ невъзможно да успѣятъ и прибератъ несбходимото поне при бѣгство: облѣкло, храна и завивки, па и колкото бѣха прибрали, трѣбваше да го изгубятъ по задръстения пжть отъ ешалони, войски и движение. А бѣгството на Прилѣпъ бѣ масово. Още на 14 септемврий въ Прилѣпъ се разбра за пробива на фронта. На 15 с. м, се извърши последното тържествено погребение на майоръ Човлаксвъ, починалъ на Добро-поле, а на 17 — срѣда отъ рано още профучяха неприятелски аеропланы, които сипѣха гранати като градушки надъ града. На 18 септемврий 1918 г.

просто съ кучетата, дето се казва, бѣха потеглили да бѣгатъ главно по кичевското шосе, но да не видятъ втори пѫть сръбско иго. Но, поради кѫсото време, неприятеля ги застигна кой въ Кичево, кой въ Велесъ, кой въ Скопие, — малко успѣха да стигнатъ границата и то повече мѫже.

---

Мислейки се за пълни господари на положението, презъ окупационния тригодишенъ периодъ, заеха се, особено германскитѣ части, да преобразятъ физиономията на Прилѣпъ. Поставени мотори на всѣки почти площадъ, произвеждаха електрическа енергия, която използоваха за разнитѣ работилници и за освѣтление на кѫщитѣ и улицитѣ. На германски градъ бѣ заприличалъ тогава града. „*Прилѣпбургъ*“ бѣше въ туй време нашия градъ. А година предъ катастрофата, бѣха замислили да инсталиратъ постоянна електрическа юзина. За цѣлта бѣха избрали мѣстото срѣщу „Карабдалица“, кѫдето се привършаваха последнитѣ инсталационни работи. Тъкмо се готвѣха да пуснатъ въ движение машинитѣ и катастрофата настѫпи. Нѣколко часа бѣха достатъчни да преобърнатъ въ развалини туй, що се гради и строи съ месеци и костуваше близо 1 милионъ лева. По сѫщия начинъ бѣха рушени други машинарии, желѣзопѫтни материяли, телеграфо-пощенски складове, муниционни, хранителни и фуражни. На адъ бѣ заприличалъ града отъ трѣсъкъ, гукотъ, пламъци и пушекъ! Земята се клатѣше. Появата на неприятелскитѣ аероплани и хвърлянето бомби по бѣгащитѣ, допринасяха за по-голѣма паника, въздуха трепереше, стъклата се чупѣха по прозорцитѣ! Позапалиха нѣкой и другъ дюкянъ нашитѣ войски, колкото за да оставятъ лошъ споменъ у населението и сбогомъ на Прилѣпъ!

Последнитѣ ариергарди български бѣха на единия край на града, когато на другия — нахлуха патраулитѣ неприятелски, състоящи се отъ негри, мароканци и французи. Цѣли дни сѫ се точели неприятелски сили отъ френци, италиянци, гърци и сърби. Първи сѫ влѣзли французитѣ, посрѣщнати отъ старейшинитѣ градски, начело съ Докторъ Йор. Бомболовъ, който ги приветствувалъ на френски съ нѣколко думи. Сѫщиятъ бѣ и първия сръбски кметъ, назначенъ отъ сръбскитѣ власти за награда, види се, за неприятеленото и предизвикателно държене спрямо българскитѣ власти. Бомболовъ стреля и нарани единъ български войникъ, задето взималъ слама отъ чифлика му въ с. Бърбяни. Сѫщиятъ се държа неприлично спрямо генералъ Нерѣзовъ, който квартируваше въ домътъ му и пр. Късно, следъ 5 дни, пристигнала сръбската военна и административа власть. Изтѫпленията е имало на първо време отъ колониалнитѣ войски, като сѫ грабили по дюкяни и кѫщи. Така, било орисано, следъ кратко временна свобода, Прилѣпъ — центъра на българщината въ Македония, наново да види сръбско владичество!

Не е, обаче, далечъ деня, когато града, що е родилъ единъ Методи Кусевъ, Пере Тошовъ, — храбрия генералъ Гр. Кюркчиевъ, Гога Ацевъ, Тале Христовъ, Никола Каранджуловъ, братята Георги, Никола и Рампо Пешкови и цѣла плеада достойни свои синове, живи и умрѣли, слонжили коститѣ си за свободата на Македония, — ще запѣе на ново „Христосъ Въскресе".

## Новото сръбско владичество

Затвърдили наново владичество, съ помощьта, разбира се, на цѣлия свѣтъ, сърбитѣ отварятъ вече гимназия въ

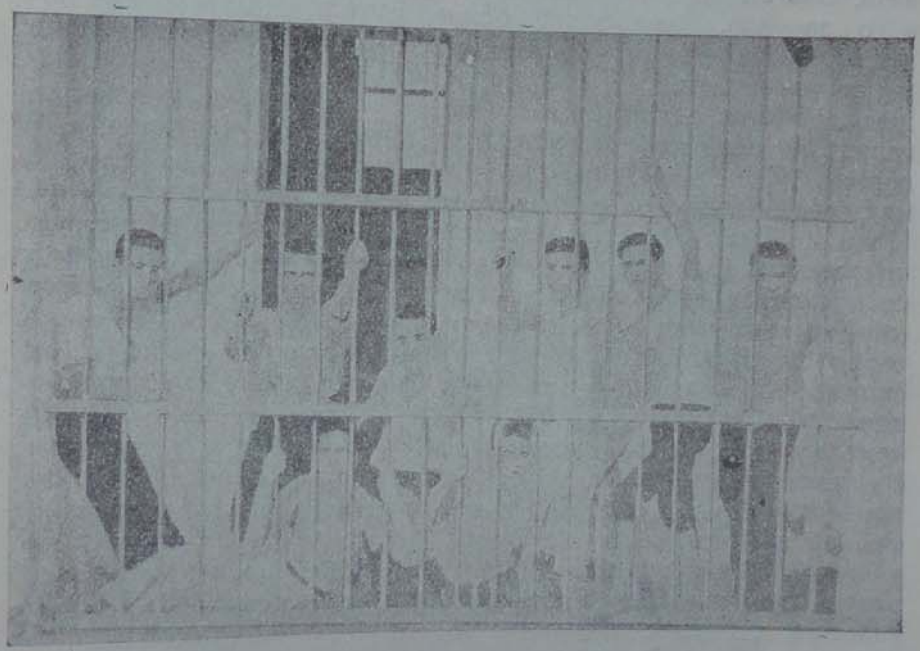

Прилепскитѣ гимназисти мжченици

Крали-марковския градъ, полагатъ голѣми грижи, за просвѣтата на младото поколение, у което искатъ да всадатъ всичко, що е сръбско, за да видятъ единъ день тия младежи „*прави сърби*". *Но, не гасне туй, що не се гаси!* Явно доказателство за това е образуването на терористическа организация отъ „сръбскитѣ гяци", която има за цѣль да убива, пали и гори всичко, що е шовонистично сръбско. Въ прилепската гимназия е организирана тайна терористична група отъ ученицитѣ на VI и VII класове, на брой 20 души, която има за задача да брани съ всички средства своя роденъ езикъ, култура, обичаи и нрави. Водителитѣ на групата сж ученицитѣ: Илия А. Яновъ, Коце Домазетовъ, Ничо Кокаровъ, На-

Не е, обаче, далечъ деня, когато града, що е родилъ единъ Методи Кусевъ, Пере Тошовъ, — храбрия генералъ Гр. Кюркчиевъ, Гога Ацевъ, Тале Христовъ, Никола Каранджуловъ, братята Георги, Никола и Рампо Пешкови и цѣла плеада достойни свои синове, живи и умрѣли, сложили коститѣ си за свободата на Македония, — ще запѣе на ново „Христосъ Въскресе".

## Новото сръбско владичество

Затвърдили наново владичество, съ помощьта, разбира се, на цѣлия свѣтъ, сърбитѣ отварятъ вече гимназия въ



Прилепскитѣ гимназисти мѫченици

Крали-марковския градъ, полагатъ голѣми грижи, за просвѣтата на младото поколение, у което искатъ да всадатъ всичко, що е сръбско, за да видятъ единъ день тия младежи *„прави сърби"*. *Но, не гасне туй, що не се гаси!* Явно доказателство за това е образуването на терористическа организация отъ „сръбскитѣ гяци", която има за цѣль да убива, пали и гори всичко, що е шовонистично сръбско. Въ прилепската гимназия е организирана тайна терористична група отъ ученицитѣ на VI и VII класове, на брой 20 души, която има за задача да брани съ всички средства своя роденъ езикъ, култура, обичаи и нрави. Водителитѣ на групата сѫ ученицитѣ: Илия А. Яновъ, Коце Домазетовъ, Ничо Кокаровъ, На-

умъ Фукаровъ, Керемидчиевъ, Илия Р. Бутиковъ, П. Тодоровъ, Ив. Арнаудовикъ (хърватинъ), Живой . . . (хърватинъ), Д. Керпичезъ, Аспарухъ Попевъ, Димушевъ, Георги Дудевъ и др. Озлобена групата най-вече на учителя по ест. история, Симеоновичъ, който билъ въ интимни неморални отношения съ ученичката Юлия Т. . отъ VII класъ и който тровѣлъ младежкитѣ души съ най-шовинистични лъжи и измислици за „сръбството", а огънь и жупелъ сипелъ противъ „бугаритѣ", — решава: *да запали гимназията*, за да спаси прилепската младежь отъ сръбската наука! Жребието паднало на Благой Л. Балабановъ да извърши тази акция. Вѣренъ на клетвата, Благой посипва презъ една нощь училището съ газъ и го запалва. Гражданитѣ, обаче, успѣли да загасятъ пожара. Съзаклятницитѣ ученици смѣтайки тоя опитъ за не добре извършенъ отъ Благоя, подканятъ го да повтори падлежа. Уплашенъ Благой, отказва да повтори акцията и другаритѣ му решаватъ да го погубятъ. На 27 вечерьта срещу 28 априлъ 1922 г. маскирани съзаклятницитѣ, влизатъ въ домътъ на Благой, кѫдето останалъ самичъкъ и го закалятъ като агне. Цѣли 2 месеци бѣше забулено това мистериозно убийство. По предателството на едно хърватче (тѣхенъ другарь), властьта се добира до вещєствени доказателства, като открива: стълба (отъ вѫже), маски и разни химикали отровни, както и самитѣ терористи. По тоя случай арестувани бѣха 13 ученика, които оковани въ желѣза и измѫчвани цѣли 2 години, бидоха осѫдени преди една година по на 10—15 години строгъ тъмниченъ затворъ, който излежаватъ въ Пожаревацката крепость! Въпрѣки тоя нечуванъ тероръ, обаче, дощe день, когато изъ прилепскитѣ училища наново ще прозвучи българска речь. За да заличатъ и последния споменъ отъ българскитѣ училища, новитѣ тирани премахнали красивия, издълбанъ съ златни букви високо въ фасадната стена надписъ, който гласеше *„Българско народно училище св. Кирилъ и Методи 1894 год."*.

### Четнишко движение презъ новия сръбски режимъ

Първа чета отъ доброволци на брой 14 д., сформирани вѫтре въ Македония, бѣ на войводата Ив. Гюрлуковъ (попъ Талевъ) презъ 1921 г. Единъ день войводата се отдѣля за Прилѣпъ. Проследенъ отъ сръбската полиция, върщайки се при четата си, Гюрлуковъ бива обграденъ въ с. Обършани. Бидейки само съ единъ реворверъ, следъ малка престелка, Гюрлуковъ, за да не падне въ сръбски рѫце, се самоубива. Сърбитѣ сѫ занесли трупа въ Прилѣпъ и сѫ го изложили за показъ предъ населението. Закопанъ билъ вънъ отъ градскитѣ гробища.

Презъ 1923—24 г. сформирана е пакъ вжтре, въ Македония, нова чета отъ прилепчани, подъ войводството на Петре пашата.

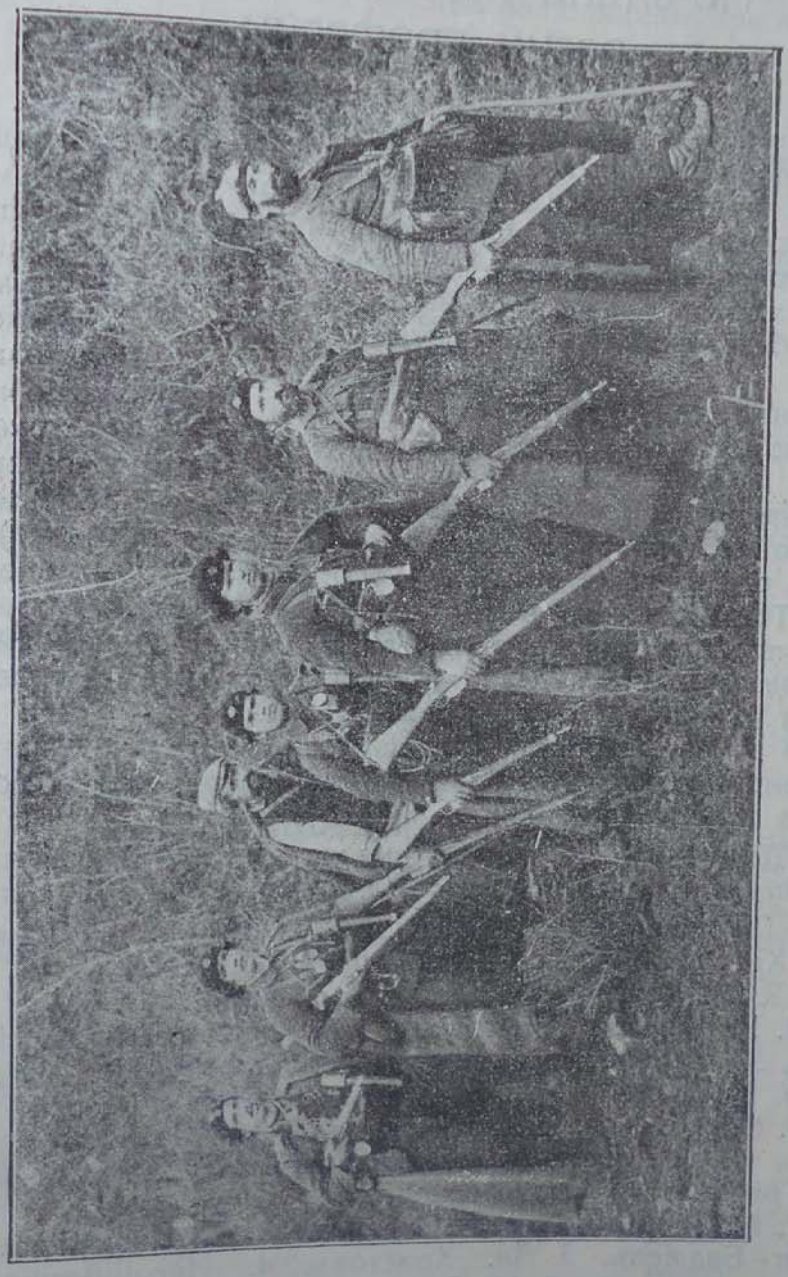

Четата на Петре пашата.

# XVI.

# По-видни прилепчани изъ разни професии

Прилѣпъ е родилъ не само синове революционери. Той далъ редица интелегентни и учени чада, които сж гордость не само на града, но и на цѣлото ни племе.

Старо-загорския *Митрополитъ Методи Кусевъ* за дълго време нѣма да го има между съвременното духовенство; *Д-ръ Михаилъ Ивановъ*, починалъ на 19.VIII 1924 г., първия лѣкарь бактереологъ, бѣ оплаканъ отъ цѣлото лѣкарско съсловие; *Д-ръ Иванъ Каранджуловъ*, бившъ председатель на върховния касационенъ сждъ, е цѣненъ и узажаванъ магистъръ не само у насъ, но и въ чужбина; *генералъ-майоръ Григоръ Кюркчиевъ* е едничкиятъ измежду многото генерали, който, намирайки се близо до огнената линия презъ последната война, биде раненъ отъ неприятелска (французска) граната въ с. Чичево (велешко) и остана инвалидъ — съ единъ кракъ. Той бѣ посоченъ отъ цѣлото наше войнство, за да получи премията отъ германцитѣ „**За най-храбрия войнъ**". *Д-ръ Конст. Помяновъ* бѣ български министъръ на правосждието и пълномощенъ представитель въ Виена.

Не е малъкъ броятъ на много други прилепчани, заемащи видни мѣста изъ разнитѣ ведомства. Щ спомена имената само на по-виднитѣ лица.

I. Депутати: 1. Д-ръ К. Помяновъ, 2. Димитъръ Ачковъ, 3. Василъ Здравевъ, 4. Д-ръ Ив. Каранджуловъ.

II. Публицисти: 1. П. Баджовъ, 2. Данаилъ Крапчевъ, 3. Ан. Христовъ, 4. Д. Мирчевъ, 5. Йор. Бадевъ, 6. М. Грашевъ, 7. М. Копановъ, 8. Георги Трайчевъ.

III. Живописци, композитори: 1. Илиева Дона, 2. Н. Лазаровъ, 3. Атанасъ Бадемъ, 4. Ад. Яновъ, 5. Ив. Зуграфо.

IV. Училищни директори и инспектори: 1. Георги Раевъ, 2. Йор. Крапчевъ, 3. Йор. Николовъ, 4. Ив Дейковъ 5. Йор. Кусевъ, 6. Йор. Бомболовъ, 7. Ан. Христовъ, 8. Д Мирчевъ, 9. Г. Трайчевъ, 10. Ил. Ивановъ.

V. Магистрати, сждии и адвокати: 1 Ив. Каранджу- 2. Пант. Баджевъ, 3. Ан. Христовъ, 4. Йор. Бомболовъ, 5. Ан. х. Митревъ, 6. Н. Дейковъ, 7. Пав. п. Димитровъ, 8. Йор. Христовъ, 9. Вл. Кусевъ. 10. Д. К Дзивговъ, 11. Д. Каранджуловъ, 12. М. Кондовъ, 13. Д. Ачковъ, 14. В. Здравевъ, 15. М. Грашевъ, 16. Йор. Ачковъ, 17. Г. Кондовъ, 18 Мих. Солуновъ, 19. Мих. Димевъ, 20. Д. Кочовъ, 21. П. Ачковъ, 22. С. Наневъ, 23. П. Колищърковъ 24. Хр. Пантевъ, 25. Х. Тодорчевъ.

VI. По-висши чиновници по администрацията: 1. Д-ръ Ил. Спирковъ (п. кметъ), 2. Йор. Тренковъ (окр. управитель), 3. Данаилъ Раевъ (кметъ), 4. Панче х. Здравевъ (пред. окр. пост. ком.), 5. Хр. Ачевъ (инспек. на полицията при М. на В. Р. и Н. З.), 6. Т. Станковъ (кметъ), 7. Петъръ Ацевъ (ок. нач.), 8. Ив. Г. Кьовлиевъ (общ. съветникъ), 9. Тр. Ивановъ (ок. н-къ). 10. Борисъ Ивановъ (начал. на п. н. отдѣл.)

VII Лѣкари: Д-ръ М. Ивановъ, 2. Сп. Казанджиевъ, 3. Йор. Митровъ, 4. Йор. Янчулевъ, 5. Пант. Кусевъ, 6. Мих. Яновъ, 7. Георги Чкатровъ, 8. Пет. Бърдаровъ.

VIII. Инжинери: 1. Григоръ Илиевъ. 2. Петъръ Крапчевъ, 3. Дан. Бомболовъ, 4. Хр. Йор. Колчаковъ.

IX. Офиери: 1. Генералъ-майоръ Гр. Кюркчиевъ, 2. П лк. Ст. Николовъ, 3. Полк. Йорданъ Наумовъ, 3-а. Подполк. Ил. Кундураджиевъ, 4. Пор. Сотиръ Пепелюговъ, 6. Пор. Анг. Бутлевъ, 7. Пор. Кирилъ Янчулевъ, 8. Пор. Кирилъ Грашевъ, 9. Пор. Ил. Тромпевъ, 10. Пор. Ал. Кусевъ, 11 Кап. Гр. Кусевъ, 12. Полк. Ант. Георгиевъ, 13. Подполк. Колчаковъ Йор. Христовъ, 14. Подполк. Кусевъ Н. Спиридоновъ, 1 . Подполк. Митровъ Пант. Ивановъ, 16. Пор. Казанджиевъ Ив. Траяновъ, 17. Пор. Кондовъ М. Николовъ, 18. Пор. Менковъ Тод. Димитровъ, 19. Пор. Пантевъ Хр. Георгиевъ, 20. Пор. Грашевъ М. Спировъ, 21. Пор. Хавузовъ К. Антоновъ, 22. Подп. Зердевъ Дим. Ивановъ, 23. Подпоручикъ Христовъ Д. Илиевъ, 24. Под. Бекяровъ Мет. Ивановъ, 25. Подп. Кондовъ Ник. Григоровъ, 26. Подп. Крапчевъ Живко, 27. Подп. Тодорчевъ Хар. Георгиевъ, 28. Подп. Гацевъ Ан. Димитровъ, 29. Подп. Грашевъ Методи, 30. Подп. Ачковъ П. Николовъ, 31. Подп. Наневъ Сот. Томовъ, 32. Подп. Христо Лазаръ п. Христовъ, 33. Подп. Пиперковъ Ив. Христовъ, 34. Подп. Котевъ Мет. Христовъ, 35. Подп. Кочевъ П. Христовъ.

Сумирани гореизложенитѣ числа ще получимъ:

| | | | |
|---|---|---|---|
| I | Депутати: | 4 души | |
| II. | Публицисти: | 8 души | |
| III. | Живописци и композитори | 5 души | |
| IV. | Директори и инспектори | 10 души | |
| V. | Магистри, сѫдии и адвокати | 25 души | |
| VI. | По-висши чиновн. по админ. | 10 души | |
| VII. | Лѣкари | 8 души | |
| VIII. | Инжинери | 4 души | |
| IX. | Офицери. Генералъ | 1 | 36 |
| | „ Полковници | 3 | |
| | „ Подполковници | 4 | |
| | „ Капитани | 2 | |
| | „ Поручици | 12 | |
| | „ Подпоручици | 14 | |
| | „ Всичко | 110 души. | |

Това е само часть отъ многобройната прилепска интелигенция. Броятъ на учителитѣ, учителкитѣ, свещеницитѣ и чиновницитѣ пръснати изъ царството, надминава числото 200. Не сж малко и търговскитѣ фирми на прилепчани, живущи въ България. Ето по-виднитѣ софийски фирми: 1. Бр. Шавкулови — обработени кожи; 2. Н. Дишковъ—Базаръ на сжщото име; 3. Бр. п. Спиркови — тухлена фабрика: 4. Диме х. Кочовъ; Бр. Н. Колищъркови — колониялъ; 6. Ил. Дундовъ — брашнена мелница; 7. Ан. Д. Цървенковъ — бирария и ресторантъ; 8. Крапчезъ, Грашевъ, Мирчевъ С-ие — колониялъ; 9. Диме Чортановъ; 10. Йорданъ Тавчиевъ; 11. Ив. Г. Кьовлиевъ, 12. Дамянъ Петрови Синове и др. Въ гр. Кюстендилъ известни сж фирмитѣ на: Даме Бойчевъ и Синове — представитель на фирмата „Стандартъ" за газъ и масла, притежатель на чифликъ; Диме Коровъ и Бр х. Илиеви, Бр. Мицакови — желѣзари; Бр. Константинови, Миланъ К. Рокановъ и др.

---

## XVII.

# Прилепската емигреция

По природа прилепчани сж привързани къмъ родно мѣсто и семейно огнище. За туй тѣ не емигрираха. И днесъ не сж рѣдки лицата, що не сж излизали вънъ отъ родното си мѣсто. Съблазанъта за голѣми печалби, въ недалечното минало, не е упражнявало влияние върху прилепчани. Ето защо, не намираме прилепчани въ кралство Сърбия, което, макаръ и свободно доста отдавна, не е могло да привлече нашето население. И докато прилепчанина намиралъ поминъкъ у родното си мѣсто и търпимо политическо положение, не е помислювалъ за емигриране. Когато тѣзи две условия — икономическото и политическото положение, станаха нетърпими, и прилепчанина-консерваторъ, по незоля трѣбваше да тури начало на емиграцията. Туй начало датира отъ Берлинския договоръ, когато прилепчани видоха, че Македония остава въ тежко робство. Тогава още, часть отъ по-интелигентнитѣ граждани, масово потеглиха за България, главно Кюстендилъ и София, кждето, благодарение на своя интелектъ и житейска опитность, се настаниха и заеха всички служби и търговски предприятия. Прииждането на прилепчани въ България, по политически причини, следва редовно до като траеше турския режиъ въ Македония. Масово това прииждане продължи следъ Балканската война, а просто изселване бѣ започнато следъ последната — европейската

война, което изселване продължава и до день днешенъ, поради нетърпимия сръбски режимъ. Другата причина икономическата, застави прилепчани, да търсятъ по-добъръ поминикъ, следъ прокарване ж. п. линия Солунъ — Битоля — преди 30 години, когато се премѣсти трафика на търговията за зап. Македония отъ Veneciani Gratsko, който минаваше презъ Прилѣпъ. Тогава чувствително се влоши икономическото положение на града, което още повече се усили следъ възстанието, та еснафа и младежьта, неучени да стоятъ съ скръстени ржце, предприеха масово емигриране презъ океана, въ далечна Америка. По-заможнитѣ пъкъ прилепчани се настаниха въ Битоля и Солунъ, като търговци и комисионери. Това сж следователно странитѣ, дето емигрира прилепчанина: въ България и Америка. Градоветѣ, що населяватъ прилепчани и въ Америка, не сж много. Стелтонъ, Гранити-сипи, Чикаго, Торонто ето селищата, що смучатъ енергията на прилеп анина. Работници по разни фабрики и ж. п. линии, нашитѣ прилепчани живѣятъ сгрупирани, а не разпръснато, образувайки цѣли колонии. Тази задушевность и фамилиарность прави по-леко поносимъ гурбетлъка въ страни далечни. И други облаги донася на емиграцията това сгрупиране. Дава имъ възможность да създаватъ културо-просвѣтни заведения. Така, въ гр. Стелтонъ прилепчани издигнаха храмъ и го посвѣтиха дори на името на „Св. Благовещение“, да имъ напомня черквата въ родното мѣсто — Прилѣпъ, която носи сжщото име. Извикаха чакъ отъ Прилѣпъ свещеникъ; отвориха си училище; образуваха братство, създадоха библиотека и пр. Ненавикналъ нашинеца на гурбетлъка, следъ две—три годишно емигриране, завръща се въ родния край, за да отвори пжть на другъ съгражданинъ. Така, можа да се изреди по голѣмата часть отъ младото еснафско поколение. Вкусили отъ свободния животъ и то отъ американския, съ радость посрѣщнаха нашитѣ емигранти обявата на Балканската война. Мислейки, че се туря край на робския животъ, тѣ масово се притекоха и причислиха въ българското опълчение, като взѣха живо участие въ боевете при Булаиръ изъ тракийскиѣ полета. Многото жертви дадени отъ тѣхъ, достатъчно ясно говорятъ за тѣхното родолюбие и патриотизъмъ. Виждайки, обаче, новото робство на родината имъ, което е по-черно отъ турското, живитѣ емигранти, разочаровани, върнаха се обратно въ Америка. Нѣщо даже повече. До като презъ турския режимъ имаше желание у тѣхъ за връщане въ родния край, сега това желание го нѣма. Тѣ отидоха още по-далечъ: заклѣха се да не се връщатъ дори въ родния си край, до като владѣе сърбина. За туй виждаме днесъ едни, утре други, и така часть по часть, да извикватъ семействата си въ Америка, съ поръка, отъ ергенитѣ, да имъ заведатъ и мома по тѣхенъ вкусъ.

Така днесъ въ Америка има повече отъ 200 прилепски семейства и 1000—2000 емиграция отъ младежи. Това е последния курсъ на емигрантската политика. Сжщата тактика наблюдаваме и у оная часть отъ нашата емиграция, която е изъ прилепската околия. И ако не бѣше закона за ограничението на емиграцията въ Америка, просто би се обезлюдила „сръбска Македония". Още едно силно доказателство за **„културнитѣ варвари"**, до колко македонцитѣ сж сърби и бѣгатъ следователно отъ „своето племе", името на което нещатъ и да чуятъ.

По друго е положението на емиграцията въ България. До Балканската война главнитѣ селища бѣха: София и Кюстендилъ, а следъ масовия напливъ, емигр. се пръсна изъ разнитѣ краища на България. Най-голѣмата колония, обаче, си остава софийската. Тя брои около 6000 члена и държи първо мѣсто изъ между другитѣ емигранти. По силата на политическото положение въ Македония, и на тукашната емиграция бѣ наложено да се организира въ братства или благотворителни дружества.

## XVIII.

## Прилепското Благотворително Братство

То е основано презъ 1905 г., като „Прилепска спомагателна дружба" съ цѣль: **да помага материално и морално на нуждающитѣ се прилепчани въ София и Прилѣпъ.** Като инициатори за основаване „Дружбата" се сочатъ: Ив. К. Марковъ, Хар. Грашевъ, Йор. Катранушковъ, Вл. Каранфиловъ, Иванъ Панайотовъ, Д-ръ Ил. Спирковъ и др. Първото настоятелство на „Дружбата" се състояло отъ следния съставъ:

Председатель: Ив. К. Марковъ.
Подпредсед. Вл. Хр. Милчиновъ.
Дѣловод. Вл. Каранфиловъ.
Касиеръ; Ст. Кжрстевски.
Съветници: Йорд. Ив. Катранушковъ.
Д. Шавкуловъ.
К. Г. Карповъ.

Настоятелството приготвило уставъ, печатъ елипсовиденъ, съ изображение на „Злато-върхъ" и дружествено знаме, което било освѣтено на 8 септемврий 1905 г., патронния празникъ на „Дружбата" (Мала Богородица) и на манастира „Трескавецъ". Въ желанието си настоятелството да сближи и опознае прилепската колония въ столицата, турило

начало на литературно музикални вечеринки, излети съ увеселителни влакове, покани на еснафски вечери и пр. А за



Освѣщаване знамето на „Дружбата“ — 8.IX. 1905 г.

подпомагане беднитѣ прилепчани събирали сж волни помощи за Коледа и Великдень. По-рѣдко устройвали и събрания

за държане нѣкоя сказка. Тази програма за дейността на „Дружбата“ добила своята традиция и почти съ малки изключения, се повтаряла всѣка година.

Следъ общоевропейската война „Дружбата“ се преименова Благотворително Братство, каквото сѫществува и до день днешенъ.

Председателското мѣсто въ настоятелството се е заемало последователно отъ лицата: Ив. К. Марковъ, (избиранъ нѣколко пѫти), П. Баджовъ, Д-ръ Спирковъ, Ил. Дундовъ, Д. Ачковъ, Вл. Кусевъ, Д-ръ М. Ивановъ, Йорд. Ачковъ. За почетни председатели провъзгласени сѫ били: Старо-Загорски Митрополитъ Методи Кусевъ и генералъ Гр. Кюркчиевъ.

Като важенъ активъ на Братството се сочи патриотичната инициатива да се отпразнува 70 г. юбилей на стария прилепски учитель, Н. Ганчевъ, като тържеството се пренесе въ самия гр. Прилѣпъ. Тъй и стана. Презъ 1909 г. (следъ хуриета) пристигна въ Прилѣпъ софийската прилепска депутация, начело съ юбиляра, ржководена отъ родолюбивия и енергиченъ председатель, г. Д Ачковъ, Навсѣкѫде презъ дето мина депутацията (Солунъ, Битоля, Прилѣпъ) биде посрѣщната и изпратена тържествено отъ власть и прилепчани. А въ Прилѣпъ тържеството остави неизгладими спомени. Другъ активъ на Братството е основаването фондъ за техническо у-ще въ родното мѣсто (Прилѣпъ), като началото е турено съ крупното дарение отъ Н. Дишковъ — магазинъ отъ „Дишковъ Базаръ“, който носи годишенъ доходъ отъ 100,000 лв. Желателно е прилепчани да следватъ примера на по-старото поколение въ проявата на отечественолюбие и благотворителность, за да бѫдемъ честити да дочакаме деньтъ, когато наново ще видимъ славния Прилѣпъ да прибере прокуденитѣ, по неволя свои чада.

---

## XIX.

## Нѣколко думи за прилепската околия

Въ минало време до кѫде се простирала прилепската область (околия) имаме сведения само за времето презъ II българско царство. Така: царь Асень II (1186—1196) е уговорилъ съ Добровчани да могатъ да търгуватъ и по „. . . прилѣпскѫ хорѫ“ (область [1]). Въ времето на царь Константинъ (Тиха) Асена (1258—1277) намираме Прилѣпъ пакъ като центъръ на область. Въ Скопие, на „Вирпино бърдо“, Конст. Асень е издигналъ манастиръ св. Георги,

[1]) Шафарикъ, Památky 2,

когото надарилъ съ голѣмо имане. Между това имане се спомина с. Крапа („ . . . Въ прилепской области“ [2]), което е 6 часа северно отъ града, с. Бистрица „ . . . Въ Бабунска планини . . .“ (Иричекъ). Значи северната граница на прилепската область допирала до Бабуна планина. По-късно въ договора между Ст. Уроша Милутина и Карло де Валоа, се спомина въ прилепската область и „Просека“ на Вардара, която е около Демиръ-капия [3]).

Прилепската околия граничи на с. съ кичевско и часть отъ велешко; на изтокъ—съ тиквешко и велешко; на югъ—съ воденско, леринско и на западъ — съ битолско и крушовско. Ограднитѣ планини на прилепската околия отъ с.-з. сж разклоненията на Шаръ, които се именуватъ по названията на селищата: Мокренска, Габровникъ, Гостиражни, Стровия Богомилска планина; по с.-и. посока сж: Бабунскитѣ разклонения — Присадска планина, Никодинска, Радобилска, Дрѣнска; по ю.-и. страна сж: Мариовскитѣ планини — клонове отъ Кожухъ и Нидже; а по ю.-з. посока сж Крушовскитѣ височини. Терена на прилепската околия се състои отъ висока часть — планински дѣлъ и низина — поле. Северо-източния дѣлъ е почти планински, а юго-западния заема прочутото прилепско поле. Въ планинския дѣлъ влизатъ планинитѣ: Трескавецъ, Присадъ, Плетваръ, Козякъ, Селечка, Радобилъ, Дрѣнъ, Никодинска. Първитѣ петь планини, които ограждатъ околностьта на градъ Прилѣпъ, сж голи и слабо населени; останалитѣ 3 — сж обрасли съ дѫбъ, букъ, габеръ и сж по гѫсто населени. Само въ Мариовскитѣ планини има борови гори.

Равниятъ дѣлъ на прилепската околия—прилепското поле е равно като тепсия. То почва още отъ плетварскитѣ височини и се спуска надолу, чакъ до Битоля, по едно продължженяе отъ 50 к. м. пѫть, презъ което върви шосето отъ Градско—Прилѣпъ—Битоля. Една-две низки седловини препречени изъ полето, нарушаватъ неговото еднообразие. Тѣ сж: при с. Алинци и Новоселани—Тополчани.

Прилепското поле е часть отъ тъй наречения Пелагонийско (битолско) поле. На северъ то се огражда отъ южнитѣ издънки на Порѣчкитѣ планини разклонения на Шаръ, като въ разнитѣ си части носятъ името на селището. Отъ къмъ ю-з. прилепското поле се граничи съ битолското, чрезъ р. Черна. Само по ю-з. посока погледа на наблюдателя е неограниченъ и достига далечъ до върховетѣ на величественията Пелистеръ. Въ описанитѣ граници прилепското поле заема една площь отъ около 400 кв. клм. и вкупомъ съ би-

[2]) Иричекъ — Българска история 377—378.
[3]) Гласникъ Срп. уч. Др-ва XXVII, 324.

толското, носяще името Пелагонийско, държи едно пространство отъ 750 кв. клм. То влиза въ числото на голѣмитѣ полета въ Македония.

## Геотектоника.

Презъ старитѣ геологически ери на мѣстото на прилепското поле се издигалъ голѣмъ планински масивъ, който свързвалъ Шаръ съ Мариовскитѣ разклонения на Ниджe. Презъ терциера този масивъ хлътва и се добива пелагонийската котловина. А като резултатъ на голѣмитѣ вулканически изригвания стърчатъ гранитнитѣ скали на Златоврхъ, Маркови кули, Селечкитѣ разклонения — Мечка, Топташъ, Шаторовкаменъ и др. Образувалата се хлътнатина презъ неогена е била изпълнена съ вода — сладководно езеро, което по-късно, въ началото на дилувиума, си пробива пѫтища на изтичане по направление на Сари-гьолъ, по желѣзнопѫтната линия Битоля — Леринъ. Терена, върху които е разположенъ самия градъ Прилѣпъ, се състои на дълбочина отъ 3—5 м. отъ пѣсъчлива глина, донесена отъ околнитѣ рѣки, а подъ нея лежатъ пластове отъ пѣсъкъ, чакълъ, глина жълта или бѣла, и по долe стари скали. Припланинския поясъ е образуванъ отъ рушевния материалъ на околнитѣ скали, отъ еруптивенъ произходъ, разни шисти, гнаисъ, гранитъ, варовикови скали и свършватъ съ чистъ кристаличенъ бѣлъ мраморъ. За геолошкия произходъ на прилепската область (планинска часть и полето) говорятъ пѫтешественицитѣ: Гризембахъ, Бертъ, Ханъ, Цвиичъ и др.

## Орохидрография

Въ прилепската область личатъ: низки, високи, равни, стръмни и високопланински върхнини. Прилепското поле е красиво и приветливо. То е равно, но не и прозаично. Разнообразието въ неговитѣ тучни ливади, добре обработени ниви, изпонаселенитѣ села го правятъ доста оживено и шумно.

Напояването, обаче, на прилепското поле е твърде слабо Рѣкитѣ, които пресичатъ полето, съ изключение на р. Блато и р. Черна, която е погранична, сѫ повечето суходолици. Тѣ имятъ вода само презъ пролѣтьта, когато се топи снѣга и есеньта, по време на дъждоветѣ.

Само около $^1/_4$ часть отъ полето се напоява отъ р. Блато, която тече отъ с. къмъ югъ и прибира водитѣ отъ разни бари, вирове, та прави залетата часть негодна за обработване, като оставя за ливади, обрасли съ дива трѣва, които държатъ 2 часа на длъжъ и толкова на ширъ.

Рѣката Блато стига чакъ до с. Чепигово и тукъ се влива, като лѣвъ притокъ на р. Черна. Последната рѣка твър-

де малка часть закача отъ прилепската околия — отъ с. Бучинъ до Тополчани, за да се появи наново при Скочивиръ (завоя на Черна) и мине презъ прилепско Мариово. Друга рѣка, сжщо така безъ значение за прилепското поле, е градската рѣка, която си води началото отъ кърстовитѣ извори при с. Пещерица надъ града. Тѣзи извори носятъ подпочвено водата на с. Кърстецъ и Орѣвойцъ и на варовиковата Борула планина. Рѣката протича презъ града, зима западна посока, за да стигне с. Боротино и се втече въ р. Блато. Лѣтно време прилепската рѣка се губи изъ полето и твърде малко вода дава, едва колкото да напои добитъка изъ полето. Тя, обаче, обслужва всички градски воденици и зеленчукови градини. Въ планинския дѣлъ на околията, въ тъй наречения „Прѣкуридъ“ протича само една по-голѣма рѣка, която прибира водитѣ отъ с. Бѣловодица, Дрѣнъ, Трояци, Радобилъ, Ракле и др. и носи името на селищата. Тя пои околнитѣ села, минава Дрѣновската клисура и се влива въ р. Черна при с. Дрѣновци. Въ полето липсва вода за пиене; служатъ си съ бунарска вода.

## Климатъ

Климатътъ на прилепската область е доста умѣренъ. Той зависи освенъ отъ географическата ширина, но и отъ надморското равнище, отдалеченостьта отъ морето и оградитѣ планини. Отдалеченостьта отъ Бѣло и Адриатическо морета, пречатъ на областьта да се ползува отъ благата имъ въ климатическо отношение. Близостьта до Шаръ, Нидже, Кожухъ пъкъ е причина за охладяването на климата, Рѣдкость сж, обаче, пролѣтнитѣ и раннитѣ есенни слани, продължителнитѣ и лоши зими, както и много горещитѣ лѣта. Температурата зимно време спада обикновено до $10^0$, а лѣтно време се възкачва до $30—35^0$ на сѣнка. Около Коледа се обажда синякъ, идящъ отъ студенитѣ въздушни течения презъ плетварския и присадския проходи. Планинскиятъ връхъ Козякъ е барометъръ за Прилѣпъ. Появатъ ли се мъгли около него, вѣроятностьта за дъждъ е голѣма.

Валежитѣ въ последно време доста намалѣха, поради, безпощадното изсичане на горитѣ. Презъ лѣтото тѣ сж доста слаби; есеньта сж най-голѣми, а пролѣтьта умѣрени. Дъждоноснитѣ вѣтрове сж: южния, юго-източния и западния, идящи отъ Адриатика; северииятъ – носи суша и студъ. Лѣтнитѣ валежи се придружаватъ съ силни гърмежи и не сж рѣдки опустошителни градушки.

Една отъ причинитѣ на сухитѣ лѣта се крие въ обстоятелството, че всички почти оградни планини на града сж оголени отъ растителность и дъждоноснитѣ облаци, които стигатъ надъ тѣхъ, отъ силното нажежено състояние

на тия скали, вмѣсто да падатъ воднитѣ капчици, се изпаряватъ и бѣгатъ въ атмосферното пространство.

Слабо е движението на вѣтровете. Причината се крие въ близостьта на ограднитѣ планини. Западниятъ вѣтъръ има по-голѣмъ замахъ, а северния и източния иматъ достъпъ презъ присадския и плетварския проходи.

## Растителность

Въ прилепско се срѣщатъ всички растителни пояси. Въ низкоземния поясъ се срѣщатъ всички житни растения: пшеница-„цървенка“ и бѣла „вардарка“, ръжъ, ечмикъ, овесъ, царевица, просо; ливади естествени, по-рѣдко изкуствени, бостани, зеленчуци и овощни градини. Отъ индустриялнитѣ растения: макъ, тютюнъ, конопъ, ленъ, лоза, черница, въ по старо време и брошъ. Върбата, брѣстъ, ела и топола образуватъ цѣли групи горички, или се редятъ по течението на, рѣкитѣ. Срѣщатъ се още дивата лоза, зеленика (чемширъ) бръшлянъ и др. Въ припланинскиятъ поясъ — до 500-600 м. височина се срѣщатъ сжщитѣ растения и трѣви, както въ низкоземния. Тукъ се срѣща: орѣхътъ, лѣската, дрѣнътъ, трънката, капината, глогътъ, люляка, ясенъ (осенъ) и др. Планинскиятъ поясъ до 1800 м. се отличава съ гжститѣ букови, джбови гори, габъръ и др., а въ мариовскитѣ планини виреятъ иглолистнитѣ растения: боръ, смърчъ, елха, хвойна и др.

Въ по-старо време горитѣ въ прилепската область сж били много обширни. Особено се славѣла Никодинска планина, Дрѣнска планина и Мариовскитѣ съ своитѣ гжсти гори. Тѣхното безмилостно изсичане се дължи на редъ причини. На първо мѣсто стои безгрижието и невежеството на властьта (турска), която нѣ-аше никаква почти стопанска политика. При това положение всѣки бѣ свободенъ да рѣже и сѣче дърва тамъ кждѣто го харесa, стига да си плати „бажадара“. Друга причина е и невежеството на самото население, което не разбира грамадната полза отъ горитѣ и не умѣе да използува рационално тѣхнитѣ облаги. Съ увеличаването на населението, поражда се нужда отъ по-вече работна земя. поради което се изсичатъ и разорватъ голѣми горски пространства.

Другъ бичъ за горитѣ сж козитѣ. Още, сѣченето на клонки за „листници“ и най-сетне умишленото оголване и опожарване на гжститѣ гори отъ самата власть, за да развали скривалищата на „комититѣ“. А последната война доунищожи и туй дървце, що по една или друга причина бѣ пощадено. Бидейки фронтъ цѣли 3 години прилепско, безпощадно и безмилостно се отсичаше всѣко почти горско, овощно или сѣнчесто дървце въ гората, пжтя, улицата или двора за нуждитѣ на стохилядната армия наша и съюзна.

Ето защо, прилепската область бѣ заприличала просто на пустиня. „Птичка нѣма де да кацне, казваха прилепчани, изъ нивитѣ, лозята, полето и селищата, поради липса на дръвчета". А туй опустошение на горитѣ най-много чувствуватъ прилепчани, понеже градскитѣ рѣки свличатъ постоянно насипъ по коритата си и при всѣко приидване на водата, да се потапя отъ наводнения,—станалъ е нездравъ и върлуватъ всевъзможни епидемии.

### Животни

Неще съмнение, че горитѣ криятъ много животни. За туй въ минало време, когато въ прилепско е имало гъсти гори и животнитѣ сж били повече и по-разнообразни. Но и днесъ дори мечката не е рѣдкость за Дрѣнска и Никодинска планини, вълкъ, диза свиня, сърни, диви кози, лесици, зайци, язовецъ, порове, чакали има въ изобилие. Отъ дивитѣ птици се срѣщатъ: бѣлоглавото бабиче, скалния орелъ, ястребъ соколъ, керкенецъ, бухали, кукумявки, сойки, гарвани, сзраки; отъ прелѣтнитѣ: кукувица, пупунякъ, славей, лястовица, щьркель, дроздове, синигери, кадънки, стърчиопашки, орѣхчета, пждпадъци, яребици, гълъби, диви гъски, диви патки, жерави, пеликани (изъ блатата на р. Черна), гугутки гургулици и много др. Изъ боровитѣ гори се срѣща дивъ петелъ и кокошка. Отъ влечугитѣ и земноводнитѣ се срѣщатъ: пепелянка, осойница, смокъ, водна змия, костенурки, жаби, зеленъ и обикновенъ гущеръ. Много видове пеперуди, бръмбари, паяци, мухи и комари по-рѣдко.

### Минерали

При „Топташъ" и „Мукусь", около града, се експлоатиратъ за мѣстни нужди гранитнитѣ скали, отъ които каменодѣлцитѣ вадятъ дѣланъ камъкъ за бордюри, корита, стълби, стълбове и за строежъ. Всички почти каменни постройки въ града сж градени отъ тоя камъкъ. Селото Плетваръ е заобиколено съ кариери отъ бѣлъ мраморъ, който се експлоатира отъ еснафа „тавчийски" за направа на гробни паметници на турци и българи (кръстове, цѣлъ гробъ), корита и стълбове за чешми, плочи за стълби, постилане на дворове, бани и пр. Изработенитѣ материали се разнасятъ и въ съседнитѣ градове: Битоля, Крушово, Кичево, Велесъ и Кавадарци. Околностьта на с. Манастиръ и Бешища изобилствува съ чиста бѣла креда, която преди години направо се употрѣбяваше въ градскитѣ училища. Варъ приготовляватъ около с. Царевикъ, а бигорливъ камъкъ за градене добиватъ около с. Орѣвойцъ. Мариовско изобилствова съ руди ва зни, каменовъглени лѣговища, солени извори (въ с. желѣзница), хромова руда и др. Въ с. Рожденъ се експлоа-
ромова руда отъ 1885 отъ белгийска компания. Въ

околността на с. Попадия, въ съседство съ с. Ракле, се експлотира черно-синъ плоченецъ, отъ белгийска компания, който, обработенъ на разни издѣлия (плочи кржгли, плочи за писване и пр.), се пращаше въ страната и се изнасяше навънъ, до преди Балканската война. Разни други пѣсъчници и плоченецъ се вадятъ около с. Дабница и с. Тополчани, за воденични камъни, корита и плочи за постилане дворове и тротуари. Чисти глинени пластове има въ околността на с. Селце, и край гробищата, по коритото на Селечка рѣка, които даватъ сребърния цвѣтъ на водата (чешмитѣ на кръстьта, на рида, пияна вода и др.) Между с. Степанци и Абдипашовия ханъ има много чистъ кварцъ за стъкларска индустрия. При с. Градешница (Мариовско) има стипца и гипсъ; при мѣстностьта „Зъръ попе", по пжтя Велесъ — Прилѣпъ, има кисела вода (напоена съ $CO_2$).

## Поминъкъ

Почвата е глинесто — пѣсъчлива въ отдалеченитѣ мѣста отъ планинитѣ, и пѣсъчно-глинеста или варовита, край планинскитѣ разклонения.

Селата изъ полето сж по-гжсто населени. Въпрѣки туй голѣма часть отъ земята остава необработена, поради липса на работни сили. Земята въ по-голѣмата си часть принадлежеше на беговетѣ и агаларитѣ, които владѣеха по 1—2 и повече чифлици. Едва въ послѣдно време започнаха да западатъ турскитѣ владетели и за тѣхна смѣтка се издигаше българина (селянинъ или гражданинъ). Обработването на чифлицитѣ ставаше на „изполица" съ момци, или на „кесимъ" (срѣщу опредѣлена такса). Работнитѣ сили сж непостояни, мѣнятъ се по желанието и угодата на стопанина. Такива чифлигарски семейства обработватъ обикновенно съ единъ чифтъ волове около 30 долюма земя, отъ която $^1/_2$ сѣятъ, и другата $^1/_2$ угаръ. Дохода на такова семейство е отъ 30—40 кила жито, като се получава отъ долюмъ по 3—4 кила. Чифлигарина получава само домъ (разнебитена селска кжща), а всички други принадлежности за стопанството си носи самъ. По всички почти села се оре съ плугъ, влаченъ отъ чифтъ яки волове или биволе. Половината нива се сѣе една година, а другата половина остава угаръ и се сѣе на следната година. Сѣитбообращението се спазва само съ пшеница, царевица, ржжь и ечмикъ. Тамъ дето нивята се торятъ, всѣка година не се спазва тоя редъ. Културитѣ, които се редуватъ сж: пшеница, ржжь, ечмикъ, овесъ, царевица, уровъ, просо, тютюнъ, афионъ, анасонъ (разияне), леща, ленъ, конопъ, дини, любеници, тикви. Прилелското поле ражда най-хубаза и най-чиста пшеница. Тя бива два вида: вардарка (бѣла) и червенка. Качеството на почвата,

климатътъ и напояването даватъ условия за добра-обѣща-на реколта, но поради примитивното обработване на почвата и още по-примитивното прибиране на реколтата, намалява до голѣма степень количеството ѝ. Тукъ не е познато още модерно обработване, сѣене, жънене и вършене. Действително оре се съ плугъ, но се сѣе съ ржка, жъне съ сърпъ и се вършее — съ коне. Паренъ плугъ, сѣячки, жътварки и вършачки още не сж познати. Поради липса на официална статистика не се знае броя на добитъка, нито на работната земя и нейното производство.

Никжде изъ полето не се срѣща лозата, нито овощни дръвчета, както и липсватъ всѣкакъвъ другъ видъ дървета, освенъ върби и тополи, край нѣкои поточета Ето защо, полянитѣ срадатъ за топливо и сж принудени да отоплявать фурнитѣ си съ слама, а огноветѣ, изъ кжщи на много мѣста, поддържатъ съ сухи говежди лепешки. Следъ земледѣлието, достатъчно е застжпено и скотовъдството въ полето. Тукъ излизатъ: хубави коне едри породисти говеда, най-добри овци и разни свини. Първитѣ агнета идатъ отъ полето. Като земледѣлци полянитѣ отглеждатъ и въ озобилие гъски, кокошки, мисирки (пуйки). Преди 40 г. въ прилепско е имало доста черници и бубарството е било развито. Въ селата: Кривогащани, Върбяни, Рилево, Сѣкирци и Браилово, има домашна вжжарска и мутафчийска индустрия, която изкарва на прилепския пазаръ значително количество вжжарска стока. Другаде женитѣ тъчатъ памучни и копринени платна, престилки, килими, плетатъ чорапи, фланели, Планинскиятъ дѣлъ въ околията е по-слабо производителенъ. Почвата тукъ е повече камениста, варовита или пѣсъчлива, за туй и земледѣлието е по-слабо застжпено. Обработва се повече: ръжь, овесъ, царевица, фасулъ, лозя, овощни дървета. Земята е собственость на селянитѣ. Тукъ чифлици нѣма. Отглеждатъ повечето кози, овце и едъръ добитъкъ. порода дребна. Има и пчеларство. Занимаватъ се и съ дърводѣлство, вжгленарство. Отъ прилепско излизатъ около 2-3 х. души на гурбетъ, главно въ Америка. И селата въ прилепско се дѣлятъ на три рѣзко отличаващи се дѣла, както по направата на кжщитѣ, тъй и по населението, говора, нсситѣ, поминъка и пр. Тѣ сж: прѣкоридски, полски и мариовски села.

### I. Прѣкоридски села

Така се наричатъ малкото села, намиращи се отъ двете страни на шосето за Градско, по течението на Бѣловодичката рѣка, чакъ до с. Ракле. Прѣкоридски се казватъ, за-

щото тая мѣстность се показва щомъ се мине височината (ридътъ) Плетваръ. Това е по-скоро една долина между радобилско-дрѣнскитѣ планини и троячко топличкитѣ, по продължението на която се извива буйната Бѣловодичка рѣка, увеличаваща водитѣ си въ долното течение съ много планински поточета, които презъ цѣлото лѣто не пресъхватъ, а по цѣлото ѝ продължение лакатуши шосето за градско. Чудесенъ контрастъ представляватъ двѣтѣ страни на тая плодородна долина. Докато лѣвата страна — продължение отъ скалистия и варовиковъ Козякъ, е гола скала, съ множество пещери, безъ разтителность и само съ селата: Трояци, Топлица и Ракле, на разстояние около 10 клм., цѣсната — е богата съ гѫсти гори, изобилна вода, и селищата: Бѣловодица, Царевикъ, Смолани, Дрѣнъ, Радобилъ. Но затуй първата ражда най-ранно и най-хубавотс грозде. Главниятъ поминъкъ тукъ е лозарството. Кѫщитѣ, както и всички др. сгради (плѣвни, обори) сѫ направени отъ бѣлъ варовикъ и покрити сѫщо съ мряморни плочи. И кѫщната обстановка тукъ е по-спретната, както и населението по събудено.

1. с. **Трояци** е 3 часа далечъ отъ града и брои 30 кѫщи съ 93 ж. 103 м. Иматъ черква св. Георги, съградена презъ 1838 г. и училище съ 1 учителка; две отдѣления и 14 м. и 9 ж. Презъ 1906 г. въ околностьта на селото загинаха 5 д. четници въ сражение съ ескера.

2. с. **Топлица** е 5 клм. източно отъ първото село. То брои 55 к. съ 190 м. + 180 ж. Иматъ черква св. Никола, съградена въ 1860 г. и училище съ 25 м + 16 ж.; ржководени отъ една учителка. Поминъкъ иматъ добъръ. Презъ 1902 г. тукъ сѫ загинали 7 д. четници отъ четата на Мирче Орѣвоички. Тѣ сѫ закопани въ селскитѣ гробища. Сборъ става въ селото на св. Мина и св. Еремия (11.XI и 1.V)

3. с. **Ракле** отстои 1 часъ източно отъ предното село. То брои 82 к. съ 208 м. + 185 ж. Черквата е св. Атанасъ, съградена презъ 1864 г. Иматъ и училище съ 28 м. + 21 ж. обучавани отъ 1 учителка. Поминъкътъ е добъръ. Селото често бѣ заплашвано отъ сръбскитѣ чети, поддържани отъ аскера. Презъ 1907 г. на 22 октомврий сръбскитѣ чети изгорѣха 11 плѣвни, 5 кѫщи и убили 1 м. и 1 ж. Презъ 1906 год. 16 и 17 юний тукъ стана ожесточено сражение между концетрирания аскеръ отъ тиквешко, велешко и прилепско и нѣколко наши чети, въ което загинаха 45 д. четници и 60 д. аскеръ.

4. с. **Бѣловодица** е разположено високо до балкана. Раздалечъ е 3 часа отъ града. Брои 90 к. съ 616 д. население. Има черква св. Никола, освѣтена презъ 1893 г., отъ велешкия владика, подъ чието ведомство е селото. Презъ последната война отъ тукъ се прекара шосенъ пѫть и въздушна линия за обслужване на мариовския фронть.

5. с. **Царевикъ** е на единъ часъ разстояние отъ горното село по източна посока. Брои 35 к. съ 120 м. + 115 ж. Черквата е нова, градена презъ 1902 г. Това е родно мѣсто на комититѣ Георги Лажо и братъ му Стоянъ.

6. с. **Смолани** е четвъртъ ч. далечъ отъ горното и разположено въ склоноветѣ на Дрѣнска планина. То има 18 к. и 144 д. население. Черквата е нова св. Димитри, почната на 6 августъ 1905 год.

7. с. **Дрѣнъ**. То е 6 часа далечъ отъ града и брои 29 к. съ 232 население. Иматъ черква св. Никола, градена въ 18 6 г. и развалини отъ старъ манастиръ св. Илия, кѫдето става сборъ и колятъ курбанъ Училище иматъ отъ 1908 г. съ 12 м. + 11 ж., обучавани отъ учителка. Дрѣнска планина изкарва годишно до 5 0,000 оки дѫбови и букови вѫглища. Тукъ сѫ гробоветѣ на четницитѣ: Георги Воденчето (учитель) и Петре Желѣзаровъ, убити на 20. III. 1905 г.

Носията на прѣкоридскитѣ села е като на тиквешани. И говора прилича на тиквешкия.

## II. Села около града

8. с. **Плетваръ** е 2 часа източно отъ града, разположено на самия проходъ. що води за Градско-Вардарската долина. Броятъ на кѫщитѣ е 67, съ 457 д. население. Надъ селото се издигатъ варовиковитѣ скали на Козякъ, изобиленъ съ пещери надземни и подземни. Околностьта на селото е богата съ бѣлъ мраморъ, разработванъ отъ прилепски каменодѣлци, произйзходящи отъ туй село. Всички кѫщи сѫ построени и покрити съ мраморъ, та селото отдалечъ бѣлее, като да е покрито съ снѣгъ. Поминъкъ: слабо скотовъдство и дърварство. Черква иматъ св. Спасъ съградена, въ 1862 г., а училище сѫществува още отъ 1846 г.

Първъ учитель е билъ попъ Ристе отъ с. Мало Радобилъ, плащанъ отъ селото Грамот и има около 40 мѫже и 30 жени Училището се посѣщава отъ 30 м. + 20 ж. обучавани отъ учителка. Сградата е издигната презъ 1902 г., удобна и нелипсватъ помагала. Туй село е родно мѣсто на родолюбивитѣ и предприемчиви Братя Шавкулови, едни отъ първитѣ търговци въ Солунъ и България съ кожи Отъ сѫщото село е и рода на Д-ръ К. Помяновъ дипломатъ-министъръ.

9. с. **Ленища** е на 1 ч. разстояние отъ града, по източна посока. Разположено е въ подножието на едноименна планина, часть отъ Селечката. Селото брои 60 к. съ 359 д. население. Иматъ стара черква св Атанасъ и нѣ во училище, посѣщавано отъ 18 м. + 12 ж., обучавани отъ учителка. Поминъкъ: скотовъдство, слабо земледѣлие и дърварство. Старото село е било въ мѣстностьта „Затолжани", при рѣката, но отъ зулуми на разбойници, прибрало се на днешното

мѣсто, кждето обработвали ленъ, та селото взело наименованието му. Презъ селото тече буйна рѣка.

10. **Селце** е по южна посока на 1 к. м. отъ града въ политѣ на едноименната планина. То брои 50 кжщи и 325 д. население. Много отъ кжщитѣ сж кявгирени и двуетажни. Голѣма часть отъ селчани сж кантарджий (желѣзари) въ града. Работната земя е слабо производителна. Планината надъ селото е обрасла съ лѣска, отъ пръчкитѣ на които плетатъ кошове. Черквата е нова св. Богородица и се посѣщава масово на 2 пжти презъ годината отъ гражданитѣ. Училище сжществува много отдавна, кждето обучавалъ единъ калугеръ. Мнозина отъ селянитѣ сж грамотни. Училищната ограда е нова модерна постройка, отговаряща на всички хигиен. условия. Обучението се ржководи отъ учитель и учителка, съ 3 отдѣления и 32 м. + 28ж. Часть отъ селянитѣ сж на гурбетъ въ Америка. Въ селскитѣ гробища е гробътъ на прилепския войвода Никола Каранджуловъ, падналъ убитъ надъ селото презъ 19.4 година.

11. с. **Орѣвойцъ** е 2 ч. с.-и. отъ града, разположено въ карстова околность, изобилваща съ подземни и надземни пещери. То брой 53 к. съ 338 д. население. Поминъкъ: скотовъдство, слабо земледѣлие, лозарство. Иматъ черква св. Духъ и училище съ 1 учитель и 15 м. + 14 ж. Туй село е дало голѣма данъ на револ. дѣло, въ лицето на войводитѣ Мирче и Гога (сега покойници) и Петъръ Ацевъ — дългогодишенъ войвода. И тримата едноутробни братя.

12. с. **Кръстецъ** отстои на 1 часъ с. и. отъ горното село. Пжтя е толкова кривъ и неудобенъ, че се създало у населението поговорка „правъ како кръстечки пжть". То е разположено въ едноим. планина и брои 24 к. съ 185 д. население. Презъ селото тече изобилна вода, на вкусъ варовита. Отглеждатъ хубави кози. Черквата е нова „Св. Никола", съградена и освѣтена презъ 1894 г. Училището бѣ новооткрито, съ 35 м. + 8 ж., обучавани отъ учителка.

13. с. **Никодинъ** е 2 часа далечъ отъ горното село по с. и. посока. То брой 105 к. съ 738 д. население. Околностьта на селото е обрасла съ гжста непроходима гора, нареч. на „Никодинска планина", която служеше за скривалище на сръбскитѣ чети, отъ кждето предприемаха атаки по околнитѣ български села. Въ последно време селото бѣ сърбоманско подъ терора на сръбскитѣ чети. Икономическото състояние бѣ добро. Обработватъ се и лозя, които даватъ хубаво вино и добра джиброва ракия.

14. с. **Степанци** е северно отъ Никодинъ, на 2 часа раздалечъ. Селото е разположено въ бабунскитѣ разклонениния по пжтя за Велесъ, брои 50 к. съ 352 д. И туй село бѣ подъ терора на сръбскитѣ чети.

15. с. **Присадъ** е западно отъ горното, на 2 и половина часа разстояние. Брои 55 к. и 380 д. Сърбоманско стана подъ страха на терора.

16 с. **Небрѣгово** на 1 ч. раздалечъ отъ предното село по с.-з. посока. Родно мѣсто на ренегата Григоръ Лямевъ, сръбски войвода, който много български майки разплака, но и неговата непроколса. Презъ 1910 г. бѣ посрѣщнатъ на пжть и изъ засада поваленъ смъртно. Селото брои 4> к. съ 332 души.

17. с. **Горно-Дупячани** съ 40 к. и 328 д.

18. с. **Долно-Дупячани** съ 30 к. и 113 д.

19. с. **Дрѣновци** съ 98 к. и 686 д. — сж наблизо помежду и се намиратъ задъ Трескавечкия манастиръ. Тѣ всички станаха сърбомански.

20. с. **Дабница** на 1 часъ разстояние северно отъ града. разположено въ скалитѣ на Трескавецъ. То брои 35 к. съ 236 д. И то стана сърбоманско.

21. с **Варошъ** (старият градъ Прилѣпъ) е 15 м. северно отъ града, съ 200 к. и 1082 д. Поминъкъ: земледѣлие, тютюнарство, занаяти въ (града), кираджии и гурбетлъкъ. Училище сжществува отъ древность, което е прибирало и градски деца. Въ последно време на турския режимъ училището се е посѣщавало отъ 58 м. + 46 ж. ржководени отъ 4 учители.

22. с. **Мжуйчища** е 1 ч. сезерно отъ Варошъ, съ 50 к. и 357 д. Черква иматъ стара и училище съ 18 м. + 14 ж. обучавани отъ 1 учитель. И туй с ло бѣ атакувано на много пжти отъ сърбски чети, за да го посърбатъ, но селянитѣ юнашки отбиваха атакитѣ, като взеха жертва сръбски четникъ (черногореца „арапа").

23. с. **Заградъ** 10 м. задъ с. Варошъ, съ 4 к. и 29 д.— чифлигари

Последнитѣ 17 села, намиращи се по-близо до града си приличатъ по носия, говоръ и обичаи, поради което и се взиматъ (става мжжене и женене). Мжжката носия се състои отъ черно шаечно „кувче" безъ ржкави, „салтамарка" шаечна горна дреха съ ржкави, до кръста и „сакма", тоже шаечна гуна за зимно и дъждовно време. Женитѣ се обличатъ въ вълнени дрехи тъкани въ кжщи „клашникъ", или памучни материи (басми, маници, бархети, докове и пр.). Първитѣ се носятъ изъ кжщи, а последнитѣ въ празднични дни. По носията и прѣкоридскитѣ села приличатъ съ помѣнатитѣ, но не ставатъ никакви свадби помежду еднитѣ и другитѣ.

## III. Полски села

Прилепското поле има кржгла форма и е дълго отъ изтокъ къмъ западъ 5 ч., а широко 2—3 ч. Погледнато полето отъ околнитѣ височини има изгледъ на градина, раздѣлена на лехи и изпъстрена съ разновидни сѣйтби посредъ които личатъ купчинки отъ села, съ бѣлитѣ черкви или кули посредъ тѣхъ. Далечъ на западъ некжде погледа се губи по бѣлоснѣжнитѣ върхове на Пелистеръ. Шосето за Битоля пресича полето на две половини. Въ лѣво отъ шосето, по посока къмъ Битоля, се срѣщатъ следнитѣ села:

24. с **Вълко село** на раздалечъ 1 и половина ч. южно отъ града съ 13 к. +108 д.

25. с. **Прилепецъ** е на половинъ ч. южно отъ горното съ 25 к.+142 д. Надъ селото манастира св Никола, разположенъ въ хубава залесена местность съ лѣска.

26. с. **Беровци** е край самото шосе, на раздалечъ 1 ч. отъ града, по западна посока съ 15 к. + 103 д.

27. с. **Рувци** отстои ю.-и. отъ първото, на 1 ч. съ 25 к. + 120 д.

28. с. **Лаго** е 3 четвърти ч. с.-и. отъ първото, съ 7 к. и 50 д.

29. с. **Алинци** е половинъ ч. западно отъ до. село, съ 15 к. + 102 д.

30. с. **Чумоо** е 1 ч. южно отъ първото село, съ 21 к. + 158 д.

31. с. **Щавица** се намира южно отъ първото село, на разстояние 3 четвърти ч., съ 50 к. + 400 д.

32. с. **Шелеверци** е по ю.-з. посока, отъ първото на раздалечъ 3 четвърти ч., съ 10 к. + 72 д.

33. с. **Ерековци** е южно отъ другото село на разстояние половинъ ч., съ 25 к. + 170 д. българи, 70 к. + 360 д. турци и 10 д. цигани.

34. с. **Марулъ** е близо единъ часъ далечъ източно отъ другото село, съ 30 к. + 240 д.

35. с. **Бонче** е източно отъ първото на $^1/_2$ ч., съ 54 к. + 433 д., има училище съ 1 учитель и 22 уч.

36. с. **Канатларци** е по западна посока на 1 ч. далечъ отъ първото, съ 15 к. + 90 д. българи, 15 к. + 100 турци и 15 цигани.

37. с. **Клепачъ** е с. з. отъ първото, надалечъ 1 ч., съ 22 к. + 233 д. Има училище, съ 1 учитель и 12 ученика.

38. с. **Мусинци** е 2 ч. ю-и. отъ първото, съ 15 к.+120 д. българи, 100 к. + 500 д. турци и 10 цигани.

39. с. **Мойно** е 1 ч. ю-и. отъ първото съ 20 к.+144 д.

40. с **Путурусъ** е 1 ч. е южно отъ горното съ 22 к. + 190 д. Има училище съ 1 учитель съ 13 ученика.

41. с. **Църничани** е $^1/_2$ ч. източно отъ другото село, съ 18 к. + 130 д.

42. с. **Маково** има ю-и. посока отъ горното село и е 1 ч. далечъ, съ 40 к. + 283 д.

43. с. **Орле** е на $^3/_4$ ч. с-и. отъ първото село, съ 10 к. + 98 д.

44. с. **Рапешъ** е $1^1/_2$ ч. ю-и. отъ първото, съ 70 к. + 301 д.

45. с. **Бърникъ** е $^1/_2$ ч. южно отъ първото, съ 40 к. + 151 д.

46. с. **Ивени** е $^1/_2$ южно отъ първото, съ 22 к. + 159 д.

Отъ дѣсна страна на шосето сж разположени следнитѣ полски села:

47. с **Тополчани** край р. Черна, 4 ч. ю-з. отъ града, съ 60 к. + 449 д.

48. с **Тройкръсти** с. з. отъ първото, на пол. ч. раздалечено, съ 13 к. + 114 д.

49. с. **Чепигово** е пол. ч. северно отъ първото, съ 12 к. + 62 д.

50. с. **Загорани** е 1 ч. източно отъ първото, съ 5. к. + 30 д.

5 . с. **Веселчани** е пол. ч. северно отъ горното село, което брои 23 к. + 220 д. Има училище съ 1 учитель и 15 ученика.

52. с. **Голѣмо Рувци** е 1 ч. западно отъ първото, съ 50 к. + 414 д.

53. с. **Обърщани** с. з. на пол. ч., съ 61 к. + 578 д. Има училище съ 1 учитель и 40 ученика.

54 с. **Бѣлацърква** е с. з. на четвъртъ часъ отъ горното село, съ 60 к. + 563 д. Има училище съ 1 учитель и 34 ученика.

55. с. **Войгяни**, една селска пжтека дѣли туй село отъ горното. То брои 30 к. + 220 д.

56. с. **Бучинъ** е тричетвърти ч. западно отъ горното село съ 55 к. + 549 души. Има училище съ 1 учитель и 30 ученика.

57. с. **Боротино** е тричетвърти ч. с-и. отъ Бѣлацърква. То брои 15 к. + 146 д.

58. с. **Галичани** е на 1 ч. раздалеч. отъ горното село по с-и. посока, 15 к. + 131 д.

59. **Кадиносело** е пол. ч. с з. отъ друго село, съ 34 к. + 298 д. Има училище съ 1 учитель и 21 уч.

60. с. **Коняри-голѣмо** е северно на тричет. часъ отъ другото, съ 65 к. + 559 д.

61. с. **Мало-Коняри** е на малко разстояние отъ горното съ 46 к. + 410 д.

62. с. **Върбяни** е западно отъ горното село, на раздалечъ 1 часъ, съ 87 к. + 334 д. Има училище съ 1 учитель и 13 ученика.

63. с. **Кривогащани** е на 1 ч. западно отъ първото село съ 113 к. + 1181 д. Има училище съ 1 учитель и 52 уч.

64. **Свето-Митрени** е 1 ч. западно отъ горното село, съ 30 к. + 244 д. Има училище съ 1 учитель и 16 ученика.

65. с. **Крушеяни** е 1 ч. източно отъ първото село съ 40 к. + 356 д. Има училище съ 1 учитель и 18 ученика.

66. с. **Върбовци** е 1 ч. с. з. посока отъ горното село съ 30 к. + 250 д.

67 с. **Алданци** е единъ часъ отъ първото, съ 50+448 д.

68. с. **Заполжани** е 2 ч. източно отъ първото, съ 24 к. + 268 д. Има училище съ 1 учитель и 21 ученикъ.

69. с. **Бѣлополе** е 1 ч. с.-з. отъ първото, съ 20 к.+154 д.

70. с. **Вранче** е с.-з. на $^{3}/_{4}$ ч. отъ другото, съ 60 кжщи + 535 д. Има училище съ единъ учитель и 44 ученика.

71. с. **Годивле** е три четвърти западно отъ първото, съ 20 к. + 145 д.

72. с. **Кореница** е половинъ ч. южно отъ първото, съ 12 к. + 104 д.

73. с. **Норово** е 1 ч. по с.-з. посока отъ първото село. съ 54 к. + 433 д.

74. с. **Кутлешово** е 1 часъ изтично отъ първато, съ 8 к. + 58 души.

75. с. **Срѣдорекъ** е северно отъ първото на три четвърти ч. съ 12 к. + 84 души.

76. с. **Турско** е единъ часъ западно отъ другото съ 13 к. + 85 души.

77. с. **Локвенн** е половинь часъ северно отъ първото, съ **9** к. + 68 души.

78 с. **Селце** е 1 ч. северно отъ с. Норово, съ 40к.+213 д.

79. с. **Бѣлушино** е 1 ч. северно отъ Селце. съ 30+217 д.

80. с. **Якреново** е три четвърти ч. северно отъ първото съ 5 к. + 40 д. българи и 21 к. + 110 д. албанци.

81. с. **Дебрища** е 1 ч. северно отъ горното село, съ 150 к. + 1100 д. турци.

82. с. **Дрѣново** е половнъ ч. отъ горното, съ 45 к. + 230 д. албанци.

83. с. **Кошино** е половинъ ч. северно отъ горното, съ 30 к. + 266 д.

84. с. **Саждово** е половинъ часъ северно отъ с. Якреново, 20 к. + 130 д. албанци и 24 ц.

85. с. **Ропотоо** е 1 ч. ю.-и. отъ първото, съ 35 к. +222 д.

86. с **Лажани** е 3 четвърти отъ първото, съ 15 к. 130 българи, 50 к. + 320 д. турци и 200 ц.

87. с **Борина** е 3 четвърти западно отъ първото. съ 40 к. + 300 д. албанци.

88. с **Житоше** е 3 четвърти южно отъ първото, съ 30 к. + 200 д. българи, 80 к. + 560 д. албанци, 75 цигани.

89 **с. Дабяни** е 1 часъ източно отъ първото, съ 25 к. + 150 д.

90. **с. Жабяни** е 1 и половина ч. северно отъ първото, съ 14 к. + 88 д.

91. **с. Пещалево** е половинъ ч. северно отъ първото, съ 70 к. + 439 д. турци.

92. **с Зързе** е единъ часъ северно отъ горното село, съ 60 к. + 549 д.

93. **с. Маргари** е 1 и половина ч. с.-и. отъ първото, съ 35 к. + 257 д.

94. **с. Долгаецъ** е половинъ часъ южно отъ първото съ 35 к. + 306 д.

95. **с. Костинци** е 3 часа източно отъ първото, съ 23 к. + 257 д.

96. **с. Църнилища** е половинъ частъ южно отъ първото, съ 10 к. + 80 д. българи, 90 к. + 580 д. албанци, 80 цигани.

97 **с. Сѣкирци** е 3 четвърти западно отъ първото, съ 50 к. + 408 д. и 12 ц.

98. **с. Слѣпче** е 1 часъ източно отъ първото, съ 70 к. + 554 д.

99. **с. Браилово** е 1 ч. ю.-из. отъ другото, съ 28 к. + 205 д. българи и 18 к. + 100 д. албанци.

100. **с. Десово** е 1 часъ ю.-изт. отъ първото, съ 7 к.+ 50 д. българи, 100 к. + 650 д. албанци и 75 ц.

101. **с. Сарандиново** е 2 ч. западно отъ първото, съ 18 к. + 140 души.

102. **Долнени** е 1 ч. ю.-из. отъ първото, съ 85 к.+ 658 д. д. има и училище съ 1 учитель и 36 ученика.

103. **с. Сѣнокосъ** е половинъ часъ ю.-и. отъ първото 28 к. + 247 д. Има училище съ 1 учителъ и 14 ученика

104. **с. Забърчани** е половинъ часъ ю.-и. отъ първото съ 14 к. + 104 д.

105. **с. Новоселани** е 1 часъ западно отъ първото, съ 18 к. + 136 д.

106. **с. Долно мраморани** е 1 часъ източно отъ първото, съ 14 к. + 88 д

107. **Горно мраморани** е четвъртъ часъ отъ първото съ 3 к. + 13 д.

108. **с. Стровия** северно отъ с. Маргари на 1 ч., съ 80 к. + 564 д.

109. **Гостиражни** 3 четвърти ч. с.-и. отъ първото, съ 62 к. + 437 д.

110. **с- Рилево** 1 ч. северно отъ първото, съ 85 к. + 574 души.

111. **с. Сливье** четвъртъ часъ западно отъ другото село, съ 20 к. + 108 д.

**112. с. Крапа** 3 четвърти часъ с.-и. отъ първото, съ 100 к. + 700 д.

**113. с. Сланско** 1 часъ с.-з. отъ горното село, съ 100 к. + 600 д.

**114. с. Барбаросъ** половинъ часъ северно отъ първото, съ 10 к. + 70 д.

## Носия.

Както се отличаватъ полскитѣ отъ планинскитѣ села сжщо тъй и носията рѣзко се отличава между полското и планинското население. Полянитѣ въ прилепско поле иматъ еднаква почти носия съ полянитѣ въ битолско поле. Тази еднаквость въ носията свързва ги и съ роднински връзки — зиматъ се помежду си. Полската носия у насъ се отличава отъ всички други носии въ околностьта. И ми се струва, че едва ли има друга българска носия, така комплектована и така тежка, както носията на прилепско-битолското поле. Приказватъ, че невестинското облѣкло е тежело до 30 килограма. Ето защо, и самото обличане, както и събличане трае съ часове. Облѣчена булката въ своя костюмъ, изработенъ се отъ домашно дебело издѣлие, прѣпасана съ поясъ отъ върви вълнени, дълги до 30—40 метра, отрупана съ цѣли околоврьстни редици нанизи отъ калаени, бакърни и сребърни монети, тежки нѣколко кила, — просто за съжаление е.

По-главното женско облѣкло се състои отъ:

1) Цвѣтна пъстра шамия на главата, украсена съ накити отъ разни калаени и сребърни предмети и стари пари. Косата се оплита съ голѣмъ брой малки и тънки плитки, които въ краищата се събиратъ въ общо **„коцле-пърцле"**, съ припасани къмъ него плитки отъ черни вълнени върви, така че спуснато коцлето отъ главата по гърба има изгледъ на една мрежа-плетена.

2) **Кошуля.** Тя е памучна, тъкана въ кжщи, дълга до глезенитѣ и везана по всички шевове; ржкавигѣ сж везани до лактитѣ и долния чемберъ има везъ около 10 см. Преобладающитѣ цвѣтове въ веза сж: червено, жълто и черно.

3) **Клашникъ.** Надъ кошулята се слага клашникъ. Той е дреха тѣсна безъ ржкави.

4) **Унечка** — вълнена, цвѣтна.

5. **Поясъ.** Поясътъ е четворно плетена връвь (като вжже), дългъ около 30 метра, а широкъ 1—2 пръсти; цвѣтъ има чернъ. Прѣпасана булката съ това вжже, изглежда като едно буре — въ кръста по-дебела. Отпредъ пояса се завива и образува нѣщо като тезгяфъ, или силяфъ, който се използува за туряне кърпа, огледалце, пари, бебенце (дете) за почивка и пр.

6. **Пафти**. Върху пояса се слагатъ пафтитѣ, масивни и тежки 1—2 кила.

7. **Чорапитѣ** сж дебели, вълнени, шарени, които стигатъ до половина пищалитѣ.



Носия отъ полето

8. Само на гости, или на пазаръ обуватъ обуща, прилични на турски „еминии", съ жълтъ, или червенъ цвѣтъ и остри на върха. Изъ кжщи ходятъ боси, или съ опинци.

Пограничнитѣ села съ кичевско (Порѣчето) носятъ вече планински характеръ и се отличаватъ отъ полскитѣ както по носия, тъй и по поминъкъ. Тѣ клонятъ повече къмъ кичевско-порѣчка носия, а поминъкътъ имъ се състои главно

въ дърводѣлство. Всичкиятъ строителенъ-дървенъ (греди, диреци и др.) материалъ за Прилѣпъ се доставя отъ тия села.

Кжщитѣ на прилепскитѣ села, съ изключение ни чифлишкитѣ въ полето, сж построени надъ земята и обикновенно отъ камъкъ, дърво и мазани съ каль. Срѣща се и стая съ коминъ, прозорци. Многобройни семейства се срѣщатъ въ полето прилепско. Семейства съ 10—15 души сж обикн. по тия мѣста; семейства съ 20—30 чл. сж много чести, а сжществуватъ въ всѣко почти село недѣлени родове съ 40—45 души.

### iV. Мариово

На дѣсно отъ Вардаря, почти въ срѣдата на западна Македония, между Тиквешъ, Саригйолската котловина, Раецъ и Пелагонийското поле се намира, красивата планинска область Мариово. Мариово почва отъ Тиквешъ, направо отъ Полошкия манастиръ и се простира вълнисто по течението на р. Черна. Наоколо то е оградено съ високи гиздави планини, които го отдѣлятъ отъ неговитѣ питомни, плодородни и по-топли съседи, като го правятъ мжчно достжпно за лжчитѣ на цивилизацията и съвръменния човѣшки напредъкъ. Нидже планина граничи между Мариово и воденско, а Кожухъ планина дѣли Мариово отъ гевгелийско. Надлъжъ Мариово държи, отъ Скочивирската клисура до Полошкия манастиръ, около 50 клм., съ 1390 км² повърхнина, а срѣдната височина надъ морското равнище е около 1050 м. Тъй че Мариово е най-високата и най-пространната котловина въ цѣла Македония. Отъ Нидже по с.-и. посока е историческото и фатално Добре-поле (1700м.)

* * *

Мариовската котловина е лишена отъ голѣми равнини и поляни; повечето сж високи и масивни ридове и дълбоки долове. Климатътъ е доста остъръ, почти срѣдно-европейски и винената лоза не зрѣе. Долинитѣ съ доста дълбоки; рѣкитѣ сж бързотечни и богати съ вода. Всички планински разклонения, що гледатъ къмъ Мариово, освенъ Селечка планина, сж богати гори и представятъ най-залѣсената часть на Македония. Сжщо тъй богати сж и на паша.

Рѣката Черна лакатуши живописно презъ срѣдата на мариовската котловина, отъ западъ къмъ истокъ и дѣли страната на северно и южно Мариово.

Въ културно просвѣтно отношенне Мариово стои много назадъ. Населението е просто, наивно и невежно. Живѣе патриархално и въ малки — низки кжщи заедно съ добитъка си. Цѣлата страна до „хуриета“ броеше само 1—2 уч-

лища. Страната е лишена отъ интелигентни сили. Населението, въ религиозно отношение, е повечето суевѣрно. То е толкова просто, че не знае правилно и да се кръсти. Въ кѫщи икона и кандило рѣдко познаватъ.

Говора на мариовеца по ударение е близо до тиквешкия. Носията на мариовкитѣ и мариовцитѣ прилича на тая отъ полето, само че е по-лека.



**Мариовска носия**

Въ замѣна на пословичната простота на мариовеца природата пъкъ щедро е надарила маривоското население съ хубость и красива — стройна снага, особено женския полъ. Цѣлото население се отличава съ висока стройна фигура, яко тѣлосложение и хубави черти на лицето.

Икономическото положение на Мариово е едно отъ най-незавидните. Цѣлата страна, съ изключение на нѣколко само селца, е прошарена съ камъкъ. Рѣдко нѣкоя челядъ да се радва на парче земя. Поминъка имъ се съ-

стои отъ дърводѣлство, слабо скотовъдство и аргатлъкъ. Работнитѣ сили, въ прилепското поле, за жътва и вършидба, сж отъ Мариово. Земята слабо ражда: ржжь, овесъ, фасулъ и малко овощия. Ораньта извършватъ доста оригинално. Хвърлятъ семето първо, па после го заравятъ. Само тукъ—тамъ край Черна се забелѣзватъ малки полянки, засѣти съ веселъ кукурузъ. Въ околностьта на селата Дуйне, Каленъ, Кокре по лѣвия брѣгъ на р. Черна, ставатъ хубави круши, наречени „гърлести“, които се цѣнятъ скжпо на пазара. Млѣчнитѣ продукти: масло, сирене, извара сжщо така се цѣнятъ по-високо отъ другаде. Мариовската вълна и мариовското говедо на пазаря иматъ по-добра цѣна.

И природнитѣ богатства не сж малко въ страната. Каменни вжглища, желѣзни руди, тебеширови пластове (креда), гипсъ, хромова руда, реалгаръ, аурипигментъ, синъ камъкъ, минерални води (кисели и солени) има на много мѣста. На много мѣста личатъ следи, които сочатъ, че рударството въ Мариово е сжществувало още въ XII вѣкъ.

* * *

Следната таблица нагледно ни представлява броя на селищата, населението, училищата и манастиритѣ въ Мариово;

| Име на селището | Брой на кжщитѣ | Брой на населението | Брой на у-та | Брой на ученицитѣ | | Брой на манастиритѣ |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | м. | ж. | |
| Дуйне . . . | 138 | 1224 | 1 | 13 | 3 | |
| Пещани. . . | 45 | 280 | — | — | — | |
| Кокре. . . . | 56 | 446 | 1 | 6 | 4 | |
| Каленъ. . . | 40 | 360 | 1 | 8 | 2 | |
| Вепърчани . | 64 | 520 | 1 | 12 | 3 | |
| Гудяково . . | 30 | 280 | — | — | — | |
| Крушейца . | 56 | 470 | — | — | — | |
| Пчанища . . | 100 | 620 | — | — | — | |
| Галища. . . | 80 | 535 | — | — | — | |
| Писокалъ. . | 4 | 46 | — | — | — | |
| Манастиръ . | 28 | 208 | — | — | — | Св. Богародица |
| Бзовикъ* . | 40 | 420 | — | — | — | Чебренски Св. Димитри |
| Грунища* . | 32 | 240 | — | — | — | |
| Будимирци * | 65 | 618 | — | — | — | |
| Старавина* | 50 | 590 | — | — | — | |
| Градешница * . . | 165 | 1770 | — | — | — | |
| Петалино* . | 20 | 98 | — | — | — | |
| Полчища . . | 90 | 696 | 1 | 11 | — | |
| Бешища . . | 170 | 1047 | — | — | — | |
| Мелница . . | — | — | — | — | — | Св. Илия |
| Витолища . | 168 | 1225 | 1 | 23 | 8 | |
| Рожденъ . . | 90 | 703 | — | — | — | |
| Живоо . . . | 27 | 230 | — | — | — | |
| Връбско . . | 33 | 360 | — | — | — | |
| Клино. . . . | 70 | 495 | — | — | — | Полошски Св. Богородица |
| Всичко . | 1561 | 12881 | 6 | 76 | 20 | 4 |

*) Селата съ звездички сж гъркомански.

Две думи за нашата селянка. Обществениятъ животъ на селянката е съвсемъ различенъ отъ оня на гражданката. Селянката има по-голѣмо влияние надъ своя мѫжъ. Това преимущество е добила, за дето нейното участие въ тежкитѣ работи въ кѫщи и на кѫра е еднакво съ онова на мѫжа, а въ нѣкои случаи и повече даже. Тя се труди за нуждитѣ на цѣлото домакинство: реди, чисти, тъче, шие, меси, готви, пере, изкарва и посрѣща добитъка, издойва крави и овце; подсирва, бие матеница; прибира медътъ, овощията и ги пази за зимовище, сама обработва домашната градина, отледва свини, болнитѣ хора изъ кѫщи; пролѣтъ и лѣто придружава мѫжа на лозето, нивата, ливадата, гумното, дори и въ гората, за да му помага въ работата. Вечерь най-късно отъ всички тя лѣга, а зарань става най-рано.

Това обстоятелство кара много моми, кога правятъ изборъ за мѫжене, да вематъ момче не отъ голѣмо домакинство. Туй е причината дето селянитѣ се радватъ повече на женска рожба. За да иматъ повече работни ржце, женятъ синоветѣ на 14—15 год. възрасть, а момитѣ задържатъ надъ 20 години.

## Типъ

По типъ българитѣ могатъ да се раздѣлятъ на три групи: граждани, варошани и мариовци.

Гражданитѣ, като смѣсъ отъ българи, власи, албанци (християни), представляватъ и разни типове. Рѣдко сѫ чернооки, съ широки вежди, лице мургаво, повечето сѫ руси. Женитѣ иматъ дълга и гѫста кестенява коса. Варошкия типъ сѫ: среденъ ръсть, валчеста глава, широки плещи, изпъкнали гърди, и жилави мускули, — качества на борци. Тѣ сѫ извънредно трудолюбиви, пъргави и доста хитри — лукави. Тоя типъ е размѣсенъ изъ прилепското поле и всички почти села около града и по околнитѣ планини. Мариовцитѣ сѫ тънки, високи, руси, съ глава заострена, съ слабъ интелектъ и синонимъ на „простаци“ и „глупави“.

# Рекапитулационна таблица

(статистически сведения за прилепската околия презъ 1912 г.)

| № по редъ | Название на мѣстото | Брой на кжщитѣ | Брой на жителитѣ | | | | | | Българ ски | | | | Забележка |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | българи | помаци | турци | албанци | цигани | власи | всичко | училища | учители | учителки | ученици | ученички | всичко у-ци | черкви | свещеници | манастири | |
| I. | Прилепската околия | 11,407 | 48,161 | 2100 | 7944 | 8410 | 1127 | 111 | 67,827 | 43 | 43 | 35 | 1800 | 1182 | 2982 | 97 | 95 | 7 | Целата околия брои 136 села |

### Други сведения за околията

Спорédъ офиц. турска статистика (салнаме) отъ 1303 (1886) г.

Презъ 1886 г. прилепската околия безъ града броела:

| | | | |
|---|---|---|---|
| 35,256 мжже, | 31,116 жени, | = 66372 д. | за 141 села |
| 9,488 „ | 8,860 „ | = 18348 д. | „ града |

Сжщата година имало въ околията:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Мохамедани | 24,801 мжже, | 10,470 жени | = | 30271 |
| Власи и гъркомани | 640 „ | 598 „ | = | 1248 |
| Българи | 15,527 „ | 12,266 „ | = | 27793 |

Презъ тая година околията е произвѣла слѣднитѣ произведения: фасулъ 34631 ок., просо 26373 кила (1 кило=100 кгр.), уровъ 3815 кила, царевица 12775 кила, ржжь 367,128 кила, овесъ 278,658 кила, пшеница 480593 кила, 65,000 кгр. тютюнъ.

Тогава околията е броела: 151,440 овце, 49,725 кози. 11,500 волове и крави, 100 биволи, 4,000 коне и 6,200 магáрета.

Презъ поменатa година околията е давала слѣднитѣ данъци: имлякъ (поземл. данъкъ) 570,200 гроша, теметуатъ, (патентъ) 669,540 гр., беделъ (военна повиность) 910.270 гр. бегликъ 910,270 гр., серчимъ (данъкъ върху свинетѣ) 77,725 гр. и юшуръ (десетъкъ) 1,098,211 гроша.

Прѣзъ 1916 г. сж били засѣти въ околията: пшеница 59,757 декара, ржжь — 26,254 д., ечмикъ — 14808 д., овесъ — 2834 д., царивица — 21,371 д., макъ — 2000 долюма съ производство около 4000 оки опиумъ, на стойность 300,000 лв.

---

## XX.

## Пжтни съобщения на околията

Прилепската околия, като важенъ военененъ и иконом. центъръ въ западна Македония, има много лесни пжтни съобщения съ близкитѣ центрове на съседнитѣ ѝ околии. Така съ Вардарската долина и Демиръ-Капия се съобщава чрезъ добре обслужванитѣ шосейни пжтища, водящи единия за Велесъ, другия за Градско—Тиквешъ.

1 Пжтътъ **Прилѣпъ-Велесъ** почва отъ с.-и. часть на града, минава турскитѣ квартали и излиза край казармитѣ. Отъ тамъ върви все покрай воденицитѣ и по южнитѣ склонове на скалистата верига Баба, Мукусъ, за да стигне височината западно отъ с. Пещерица и да вземе стръмно север-

но направление, до като стигне нанагорнището на присадската седловина, висока 1043 м. До тукъ се стига за 2 ч. Отъ тукъ почва водораздѣла и пѫтя върви съ голѣми зигзаци все по низъкъ наклонъ, до като стигне църнички (пашино) ханъ. Слезъ още единъ часъ пѫтуване, по малъкъ наклонъ, стига се до степанскитѣ воденици, пограниченъ пунктъ на прилепската околия. Надоле започва велешко и пѫтя върви изъ бабунското дефиле, „Долги ридъ" и за 6 часа се стига до Велесъ. По цѣлото продължение тоя пѫть има хубава планинска вода за пиене. Цѣлиятъ пѫть държи 10 часа.

2. **Прилѣпъ — Градско** Той е шосе, което се направи въ 1880 г., когато е имало голѣмъ износъ на жито за Солунъ. До направата на линията Солунъ Битоля, шосето Градско—Прилѣпъ бѣ едно отъ най-оживенитѣ въ западна Македония. Презъ тукъ е минавала всичката стока за цѣлия битолски виляетъ и голѣма часть отъ Албания, както и се изнасяха всички артикули отъ тукъ за на вънъ. Покрай хилядитѣ товарни коли съ стока, движущи се по разни направления, движеха се и голѣми кервани съ товаренъ добитъкъ, често изпреварвани съ своето движение отъ разни пѫтнишки, талиги, кочии, файтони, ландони — пълни съ разнообразенъ свѣтъ, движущи се за Солунъ, Сърбия, България и др. изъ Европа. Шосето излиза източно отъ града и върви все по малъкъ отвесенъ наклонъ, чакъ до с. Плетваръ, на едно разстояние отъ 2 ч. пѫть. Отъ Плетваръ пѫтя върви по-голѣмъ наклонъ, съ много зигзаги, до като стигне Бѣловодичката рѣка. Надоле пѫтя води се по течението на рѣката и е почти еднакъвъ — равенъ чакъ до селото Ракле, на едно разстояние отъ около 3 часа. Тукъ при с. Ракле е границата на прилепската околия. Нагоре зима вече тиквешко и пѫтя върви кѫде на високо, кѫде на ниско, за да навлѣзе следъ други три часа пѫтуване въ плодородното дрѣновско-сирковско поле и се стигне Градско, следъ цѣли 12 часа, доста уморително пѫтуване. По цѣлото продължение на тоя пѫть се срѣщатъ села отъ едната и дугата страна, а така сѫщо и вода има въ изобилие. На мѣста има пунктове за почивка. Това сѫ ханищата: на Плетваръ, Бѣловодица, Топлица, Ракле, Фаришъ. При помашкото село Дрѣново се дѣли единъ клонъ отъ пѫтя, по източна посока за Кавадарци. Съ откриването на ж.-п. линия Солунъ — Битоля, тоя пѫть запусте окончателно, а заедно съ него и Прилѣпъ почувствува своя икономически отпадъкъ. Презъ време на европейската война съюзнитѣ войски на България и Германия построиха и тѣснолинейка отъ Градско до Прилѣпъ и понадоле за обслужване македоно-албанския фронтъ. Пакъ по сѫщото направление построиха и въздушна линия, за сѫщата цѣль. Днесъ тѣснолинейката се използува отъ сръбскитѣ власти.

3. **Прилѣпъ-Битоля.** Пѫтьтъ Прилѣпъ-Битоля е продължение на шосето Градско-Прилѣпъ, като пресича града и излиза въ западната часть при мѣстностьта „Чочорица". Надоле шосето върви все по ю.-западна посока, за да стигне р. Черна, при с. Тополчани, дето е границата на прилепската околия съ битолската. Шосето е равно като тепсия и пресича прилепско-битолско поле; минава р. Черна и р. Шевница по здрави желѣзна конструкция мостове. По цѣлото продължение почти пѫтя е усѣянъ съ села. Има на близки разстояния вода и ханища. Цѣлиятъ пѫть до Битоля държи 40 км. или 6 часа съ файтонъ. Презъ последната война тѣснолинейката Градско-Прилѣпъ продължи до Битоля, съ клонъ отъ с. Алинци презъ с. Бучинъ за пелистерския фронтъ.

4. **Прилѣпъ-Кичево.** Тоя пѫть е дълъгъ цѣли 12 часа. Шосето е удобно, пѫтува се и съ кола, но винаги пѫтника бѣ изложенъ на рискъ, въ по старо време отъ албански и турски качаци, а по-късно отъ сръбски чети, които господствуваха изъ планинското Порѣче. Пѫтя води северно отъ града, като излиза отъ варошката махала, стига с. Варошъ и минава край с. Заградъ, Мажуйчища. Отъ тукъ се отваря твърде занимателна гледка за пѫтника, предъ когото се простира западната часть отъ прилепското поле, усѣяно съ многобройни села, повечето отъ които сѫ чифлици, и погледа се губи далечъ некѫде задъ хоризонта на ограднитѣ планини: Мукусъ, Даутица, Стърмолъ и Крушовско. Въ дѣсно по пѫтя се отдѣля клонъ презъ Мукусъ за велешко, който минава Азотъ Следъ 3 ч. доста уморителенъ киражийски пѫть стига се селото Сарандиново и по нагоре Ропотово, дето има ханища за почивка. Стига се с. Дебрищка и се навлиза въ Даутица. При с. Барбаросъ има жандарм. кула и още малко нагоре навлиза се въ планинското Порѣче. Нагоре, пѫтя взима стръмно направление, минава се р. Велика (Треска), навлиза се въ Клисурата и се стига Пекего. Още нѣколко часа уморителенъ пѫть стига се Кичево.

5. **Прилѣпъ-Крушово.** Тоза шосе е най-ново и държи 6 ч. пѫть. Излиза отъ западната часть на града, при варошка махала и върви низъ варошко поле, все къмъ западъ, за да стигне следъ 3 ч. пѫть с. Върбяни, и следъ още единъ часъ с. Кривогащани, като последенъ пунктъ на прилепската околия. До тукъ пѫтя е равенъ като тепсия. Отъ тука вече навлиза въ крушовски районъ и върви все по стръмни височини, съ много завои, за да стигне Крушово, следъ близо 6 часа пѫть.


Карта на
Прилѣпската окол.
отъ
Т. Трайчевъ
мѣрка: 1:400000
Знаци. о— село
..... Конски пѫть
═══ шосеенъ "
Планини чрѣзпояс. обозначени
Прилѣпъ
Велешко
Кичевско
Битолско
Демирхисарско
Гевгелийско
Кожанско
Струмица
Дойранъ
Валандово
Гевгелия
Струмица
Кочани
Щипъ
Кратово
Куманово
Скопие
Тетово
Гостиварско
Кавадарци
Неготино
Демиръ Капия
Ново Село
Дойранско Езеро
Струмско Блато
Преспанско Езеро
Ресенско Езеро
Охридско Езеро
Мокренска Планина
Дѣвенска Планина
Кожухъ
Плачковица
Беласица
Огражденъ
Кадиларъ
Кршъ
Градешница
Кривичъ
Пелистеръ
Видъ

# Спомощници:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 1. | Михаилъ Карпузовъ | отъ | гр. Прилѣпъ | 100 лв. |
| 2. | Владимиръ Г. Кусевъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 3. | Христо Пантевъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 4. | Георги Трайковъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 5. | П. Червенковъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 6. | К. Костовъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 7. | П. К. Лимбовъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 8. | Иванъ Тодоровъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 9. | Никола Трайковъ | „ | „ Копривщица | 100 „ |
| 10. | Стефанъ Карпузовъ | „ | „ Прилѣпъ | 100 „ |
| 11. | Иванъ Джанговъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 12. | Петръ Бѣлчевъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 13. | Георги Кост. Чакревъ | „ | „ София | 100 „ |
| 14. | В. Антоновъ | „ | „ Прилѣпъ | 100 „ |
| 15. | Никола Джанговъ | „ | „ София | 100 „ |
| 16. | Братя Крикорянъ | „ | „ Прилѣпъ | 100 „ |
| 17. | Петръ Наумовъ | „ | „ София | 100 „ |
| 18. | Панчо А. Николовъ | „ | „ Прилѣпъ | 100 „ |
| 19. | Никола Томовъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 20. | Димитръ Марковъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 21. | Василъ Николовъ | „ | Радомирско | 100 „ |
| 22. | Георги Коневъ | „ | „ Прилѣпъ | 100 „ |
| 23. | Братя Палавранови | „ | „ „ | 100 „ |
| 24. | Фурнаджиевъ & Цицел. | „ | „ „ | 100 „ |
| 25. | Георги Стефановъ | „ | „ Копривщица | 100 „ |
| 26. | Н. Костадиновъ | „ | „ Корча | 100 „ |
| 27. | Гьорче хаджи Пановъ | „ | „ Прилѣпъ | 100 „ |
| 28. | Данаилъ Зойчевъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 29. | Тодоръ п. Адамовъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 30. | Илия Зеровъ | „ | „ „ | 100 „ |
| 31. | Иванъ Гуслековъ | „ | „ Панагюрище | 100 „ |
| 32. | Делчо Лаловъ | „ | „ Пирдопъ | 100 „ |
| 33. | Григоръ Мизовъ | „ | „ Охридъ | 100 „ |
| 34. | Дим. Желѣзковъ | „ | „ София | 100 „ |
| 35. | Стоименъ Кацаровъ | „ | с. Мирково (Пирдопско) | 100 „ |
| 36. | Григоръ К. Марковъ | „ | гр. Прилѣпъ | 100 „ |
| 37. | Йорд. Ив. Катранушковъ | „ | „ | 100 „ |
| 38. | Хр. Абаджиевъ | „ | „ Карлово | 100 „ |
| 39. | Ванг. Тодоровъ | „ | „ Прилѣпъ | 100 „ |
| 40. | Ив. К. Марковъ | „ | „ | 100 „ |

# Съдържание

Стр.

Предговоръ . . . . . III—IV

**I. Исторически бележки**

Стари центрове въ прилепско: Стимбаръ, Еуристумъ и Керамие. — Римско-византийска епоха. — Трако-илирийска епоха. — Славянски произходъ на Прилѣпъ. — Писмени извори за Прилѣпъ презъ XII ст. — Прилѣпъ подъ византийско владичество. — Прилѣпъ подъ българска власть. — Прилѣпъ подъ сръбска власть. — *Търговско-политическото значение на Прилѣпъ въ срѣднитѣ вѣкове. — Превзимонето на Прилѣпъ отъ турцитѣ. — Албански нашествия* . . 11

**II. Крали Марко**

Произходъ. — Крали-Марково епическо потекло. — Крали-Марко споредъ народнитѣ пѣсни и предания. — Крали-Марково юначество. — Смъртьта на Крали-Марко . . . . . 16

**III. Днешниятъ Прилѣпъ.**

Турцитѣ основатели на града. — Първитѣ български поселенци. — Здравословното състояние на града. — Климатъ. — Вода. — Жилища. — Население. — Администрация. — Полиция. — Кметство. — Сждилища. — Войска. — Поща и телеграфъ. — Данъчна система. — Монети. — Мѣрки и теглилки. — Съобщения . . . 31

**IV. Чужди свидетелства за градъ Прилѣпъ**

Пжтешественици: Браунъ, Ами-Буе, Гризебахъ, В. Григоровичъ, Арх. Антонинъ, Ханъ, Хенрихъ Бартъ, Микензи и Ерби, Успенски, Милюковъ и др. — Свидетелства за прилепскитѣ българи. . 39

**V. Старини**

Старини въ града.—Старини въ околията.—Стари изчезнали селища, — с. Варошъ (стариятъ гр.

Стр.

Прилѣпъ). — Маркови кули. — Зързевския манастиръ. — с. Крапа. — Слѣпченския манастиръ. — с. Прилепецъ. — с. Чепигово. — Надземни и подземни пещери въ околностьта на с. Орѣвойцъ, Кърстецъ и Козякъ. — Манастира Трескавецъ. — Манастира св. Арахангелъ. — Варошкия надписъ отъ 996 г. . . . . 66

**VI. Икономическото положение на Прилѣпъ**

Търговия. — Промишленость. — Индустрия. — Панаира. — Пазари. — Еснафи и тѣхната организация. — Земледѣлие и скотовъдство. — Стари търговски фирми презъ 1883 г. . . . . 75

**VII. Възраждането**

Съграждане на черквата. — Следъ съгражд. на черквата. — Черковната община — Идеята за национална борба. — Кружокъ отъ младежи за борба съ гр цкото духовно иго. — Борбата почва за училището. — Пренасяне борбата въ черквата. — Тържествено отхвърляне на гръцкото духовно иго. — Следъ изгонване влашко-гръцкия елементъ отъ черквата и училището. — Първата българска черковно-учил. община. — Постжпка за изборъ на български владика. — Дейностьта на общината. — Списъкъ на повиднитѣ общинари. — *Дейци по възраждането.* Хаджи Ристе Логотетъ. — Хаджи Мирче Бомболовъ. — Тодоръ Ив. Кусевъ. — Диме Ил. Биолчевъ. — Марко Цепенковъ. — Коне Г. Самарджиевъ. — Списъкъ на други дейци . . 107

**VIII. Учебното дѣло**

*Мжжки училища.* Килийно училище. — Народно училище. — Съграждане на училищната сграда. — Йорданъ х. Константиновъ — Джинотъ. — Н. Ганчевъ. — Йосифъ Ковачевъ. — Училищата подъ екзархийско ведомство. — Бързия прогресъ на уч. дѣло. — Борба на общината съ екзархията за запазване автономностьта на училищата. — *Девическо училище.* — Отваряне първото девическо училище. — Развой на уч. дѣло. — Стопанско училище. — *Статистич. сведения за прилепскитѣ училища презъ уч. 1911—912 г.* — *Сравнителна таблица за развоя на уч. дѣло презъ разни периоди.* — Поименъ списъкъ на учите-

Стр.

литѣ и учителкитѣ отъ преди 100 години. — Куриози изъ училищния животъ. — Училищата подъ сръбския режимъ . . . . . 147

**IX. Културно-просвѣтно дѣло**

Читалището „Надежда". — Обществени беседи и учителски конференции. — Първия учителски съборъ. — Недѣлно училище. — Черковно-училищенъ пѣвчески хоръ. — Оркестъръ. — Юнашко дружество. — Театъръ. — Училищно настоятелство . . . . . 161

**X. Характерни черти на прилепчани**

Прилепчани сѫ трудолюбиви и икономисти. — Задругата. — Почитъ къмъ по-стари хора. — Отношенията въ семейството. — Религиозность. Пожертвователность и благотворителоость. — Моралность и трезвеность. — Родолюбие, отечестволюбие и решителность. — Ученолюбие. — Духовитость и проницателность. — Гостолюбие. — Хитрость. — Прилепчачи сѫ поетични. — Суевѣрие. — Шегобийство (присмивачи). — Консерватори. — Критикари. . . . . 175

**XI. Бележки по прилепския говоръ**

Гласни: а, е, и, о, у, ъ. — ѫ, ѧ, ѣ. — съгласни. Устни б, в, п, м. — Гърлени г, к, х. — Зѫбни д, т, з, с, ц, s. — Езични л, р, н. — Морфология. Гатанки. — Пословици. — Скоропоговорки. — Собствени имена. — Приказка на прилепски диалектъ. 182

**XII. Носия и разни обичаи**

Женска носия. — Мѫжка носия. — Прилепска антерия. — *Обичаи:* При раждане и кръщавка. — Годежъ. — Сватба. — Умирачка. — Тѫжби надъ умрѣлъ. — Служби. — Коледуване. — Сурова. — Водици. — Поклади. — Тримиръ. — Мартеници. — На кукайца. — Гюргевъ день. — Духовъ-день. — Еремия. — Таяне. — Ойдодоле. — *Прилепска кухня:* Постни и блажни ястия. — Баници. — Кавга между жени. — Кавга между мѫже. — Тайни говори. — Съкратенъ говоръ. — Обръщение между братъ и сестра. — Проклинане. — Заклеване. . . . . 201

**XIII. Революционното дѣло**

Освободителното движение — Участието на прилепчани въ гръцката „етерия". — участието въ

четитѣ нв Хаджи Димитъръ, Хр. Ботевъ. — Участие въ опълчението въ руско-турската война. — Изпращане тайни мемоари до посланицитѣ на В. Сили въ Цариградъ и заплашване до Графъ Игнатиевъ, че ще прегърнатъ унията. — Подвизитѣ и зверствата на Кючукъ Сулиманъ. — Подготовката на въоржжени сили срещу Кючукъ Сулимана. — Инициативата излиза отъ бълг. черковна община. — Спиро Църневъ. — Убийството на Кючукъ Сулиманъ. — Чакревци. — Димо Дѣдото. — Коне Павлевъ. — Георгия Лажо и братъ му Стоянъ.— Списъкъ на комититѣ отъ 1879 —1894 г. — Начало на вжтрешната организация. — Организиране дѣлото. — Легална дейность. Събиране парични средства. — Въоржжение населението. — *Четнишки институтъ*. — Войводи: Мирче Ацевъ — Марко Лазаровъ. — Кадиноселска афера — избиване Патчевата чета. — Списъкъ на убити българи въ прилепско. — П. Ацевъ — Хр. Оклевъ — Списъкъ на сраженията до възстанието. — Презъ възстанието — Арести следъ Солунскитѣ атентати. — Възстанието. — Акции срещу жанд. кули, мостове, телеграфи, бейски кули и Витолишкия аскеръ — Пристигането на Гьорче Петровъ. — Следъ възстанието. — Хаоса и анархията. — Между особнитѣ борби. — Появата на сръбски чети. — Новото съвзимане на организац. дѣло. — в. „Шило" — Георги Ацевъ. — Борба съ сръбскитѣ чети. — Сражението на „Ножа". — Сепаратистично течение между четитѣ. — Конфликтъ между комитета и четитѣ. разформиране на непокорнитѣ чети. — Топличката афера. — Хуриета. — Тържества. — Терористически акции. — Предателства — Сражения на четитѣ съ аскера до хуриета. — Списъкъ на прилепскитѣ войводи. — Отношенията на комитета съ черковно-учил. община. — Моралната стойность на организацията. — Следъ хуриета. — Конституционитѣ клубове. — Тургутъ Пашовата обезоржжителна акция. — Възобновяне на революц. дѣло. — Чети. — Атентати. *Дейци на революционото дѣло*. Диме Коровъ. — Илия Цървековъ. — Стоянъ Лазовъ, — Гавазовъ и Чемковъ. — Мирче Ацевъ. — Рампо С. Пешковъ — Никола Каранджуловъ. — Тале Христовъ. — Георги Ацевъ. — Пере Тошовъ. — Полковникъ

Стр.

Ст. Николовъ. — Пегъръ Ацевъ. — Даме Поповъ — Миланъ Гюрлуковъ. — Кръсте Гермовъ (Шакиръ). — . . . . . 314

**XIV. Сръбската пропаганда**

Появата на сръбската пропаганда. — Агенти на пропагандата. — Почва за нейния успѣхъ. — Насърчение и подкрепа отъ властьта. — Отваряне на сръбско у-ще и параклисъ. — Борба на гражданството съ властьта. — Протести и демонстрации. — Заграбването на манаст. Трескавецъ. Подъ терора на сръбскитѣ и гръцки чети. — Сражения съ сръбскитѣ чети. — Гръцки зверства изъ мариовско. — . . . . . 325

**XV. Прилѣпъ презъ войнитѣ (1912—1913 и 1915—1918 г.)**

Балканската война. — Бѣгството на турцитѣ. — Посрѣщане сръбскитѣ войски. — Участието на нашитѣ чети. — Подъ терора на сръбския режимъ. — Убийството на Ан. Лютвиевъ. — Междусъюзнишката война. — Арести и екстернирания. — Следъ Букурещкия миръ. — Четнишко движение. — *Всесвѣтската война.* — Боевете около Прилѣпъ. — Участието на нашитѣ чети. — Бѣгството на сърбитѣ. — Тържествата при българския режимъ. — Прилѣпъ е фронтъ. — Следъ Добро-поле. — Бѣгството на населението. — Новото сръбско владичество. — Акцията на прилепскитѣ гимназисти. — Революционна дейность презъ новия сръбски режимъ . . . . 343

**XVI. По-видни прилепчани изъ разни професии.** 346

**XVII. Прилепската емиграция.**

Въ България. — Въ Америка . . . . 348

**XVIII. Софийското прилепско Братство.**

Начало на основаването. — Цѣль. — Дейность презъ 20 годишното му сѫществуване. . . 350

**XIX. Нѣколко думи за прилепската околия.**

Граници на околията. — Геотектоника. — Орохидрография. — Климатъ. — Растителность. — Животни. — Минерали. — Поминъкъ. — Прѣкоридски села. — Села около града. — Полски села. —

Стр.

Мариово. — Типъ на българското население.— Статистически сведения за населението, черквитѣ и училищата въ прилепската околия презъ 1912 г. 374

**XX. Пѫтни съобщения на околията**

Пѫтя Прилѣпъ—Велесъ. — Прилѣпъ—Градско.— Прилѣпъ—Битоля. — Прилѣпъ—Кичево. — Прилѣпъ—Крушово. . . . . 376

Карта на прилепската околия (приложение)

## ОБРАЗИ

1. Стариятъ гр. Прилѣпъ . . . . . 7
2. Крали-Марко . . . . . 12
3. Гр. Прилѣпъ . . . . . 17
4. Прилепския часовникъ . . . . . 42
5. Маркови кули . . . . . 44
6. Манастиръть „Трескавецъ“ . . . . . 51
7. Иконостасътъ на манаст. черква. . . . . 54
8. „ „ „ „ . . . . . 55
9. Манастиръть св. Арахангелъ въ с. Варошъ. . 64
10. Прилепската черква „св. Благовещение“ . . 77
11. Тодоръ Кусевъ . . . . . 96
12. Дяконъ Методи Кусевъ . . . . . 100
13. Старо-Загорски Митрополитъ Методи Кусевъ . 101
14. Диме Ил. Биолчевъ . . . . . 102
15. Марко К. Цепенковъ. . . . . 103
16. К. Г. Самарджиевъ . . . . . 105
17. Никола Ганчевъ . . . . . 114
18. Прилепскитѣ учители въ централ. м. у-ще презъ 1892—93 г. . . . . 128
19. Баба Недѣля . . . . . 137
20. Прилепско семейство . . . . . 184
21. Фота Рокановска . . . . . 206
22. Четата на Конета Павлевъ . . . . . 218
23. Ничо Роковъ . . . . . 220
24. Георги Трайковъ . . . . . 221
25. Александъръ Пановъ . . . . . 224
26. Методи Патчевъ . . . . . 233
27. Прилепскитѣ чети предъ хуриета . . . . 254
28. „ „ на хуриета . . . . . 261
29. Посрѣщането на П. Ацевъ ч. I . . . . . 262
30. „ „ „ „ II . . . . . 283
31 Иванъ п. Тр. Гюрлуковъ . . . . . 285
32 Диме Коровъ . . . . . 286
33 Стоянъ Лазовъ . . . . . 287

34 Йорданъ Гавазовъ . . . . . 292
35 Христо Чемковъ . . . . . 293
36 Мирче Ацевъ . . . . . 295
37 Никола Караджуловъ . . . . . 297
38 Тале Христовъ . . . . . 299
39 Георги Ацевъ . . . . . 300
40 Полковникъ Ст. Николовъ , . . , . 302
41 Пере Тошовъ . . . . . 303
42 Петър Ацегъ . . . . . 309
43 Даме Поповъ . . . . . 311
44 Миланъ Гюрлуковъ . . . . . 313
45 Прилепскитѣ гимназисти—мжченици . . . 341
46 Четата на Петре пашата . , . . . 343
47 Освѣщаване знамето на прилепската „Дружба“ . 349
48 Селска носия отъ полето . . . . . 367
49 Мириовска носия . . . . . 369
50 Карта на прилепската околия . . . .

# Притурка

Появата на „Македонска библиотека“ се посрѣщна доста симпатично отъ печата и обществото. Всички намѣриха за много навременно излизането на тая библиотека. Ласкавитѣ отзиви на критиката за напечатанитѣ книги отъ Македонска библиотека, ни вдъхватъ вѣра за още по-добъръ успѣхъ въ начинанието ни. Ще споменемъ по-важнитѣ отзиви на критиката по хронологиченъ редъ.

## I. Мариово

1. **Р. Чолаковъ** (Църковенъ вестникъ, 17. II. 1923 год., бр. 8), филологъ. Ето що пише тоя критикъ. „ . . . Възъ основа на всичко писано за тази македонска область, а главно отъ свои лични наблюдения, авторътъ е далъ едно кратко, популярно изложение на очова, което може да се каже за тази легендарна область. Тази книжка е единъ географо-геоложки, историко-културенъ и стопански прегледъ на Мариово. Всестранно ни запознава авторътъ съ тая планинска, мжчно достжпна страна, свързана още отъ войната съсъ споменитѣ отъ страшния Завой на Черна. Той говори съ възторгъ за Мариово, па изпжква изобщо, като добъръ и пламененъ родолюбецъ. Особенно сж ценни сведенията, които авторътъ е далъ отъ своитѣ лични изследвания, защото повсичко личи, че г. Трайчевъ добре познава Мариово, което може би, е негово родно мѣсто. Хубаво щѣше да бжде, ако той бѣ се разпространилъ по-надълго въ това отношение и ни дадеше нѣщо повече отъ това, което знае за тази малко проучена македонска область. Така, авторътъ много малко говори за мариовския говоръ. А този говоръ навѣрно той познава много добре, както и показватъ даденитѣ отъ него сведения за ударението и т. н. . .“ После г. Чолаковъ сочи на грешкитѣ: „петрахилъ“ — епитрахилъ; „добитъка билъ дивъ — слабокултуренъ“ и че училищата „кредитирали страната съ дяци и попове“. „Изтъквайки нѣкои непълноти и недостатъци на този трудъ, който не може да бжде съвършенъ и безпогрешенъ, като всѣко човѣшко дѣло, ние не можемъ да отречемъ и хубавитѣ страни на „Мариово“, посочени ясно по-горе. Препоржчваме книжката на г. Трайчева на всѣки любознателенъ четецъ, а на автора пожелаваме въ недалечно бждаще да ни даде и останалитѣ броеве отъ полезната „Македонска библиотека“.

# „МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА"

излиза периодически.

Излѣзлитѣ книги отъ тая библиотека сж:

№ 1. МАРИОВО (второ издание) на изчерпване . . 5 лв.
№ 2. ДОЙРАНЪ и НЕГОВОТО ЕЗЕРО изчерпана. . 8 „
№ 3, 4 и 5. ПРѢСПА отъ 6 коли съ карта въ края и много образи въ текста. Тая книга излѣзна и и въ три отдѣлни брошури . . . . . 25 „

**Цена 100 лева**

Книгитѣ се намиратъ за продажба у автора — София, IV прогимназия (срѣщу Майчинъ домъ), въ книжарницитѣ: Цв. Чолаковъ (булевардъ „Дондуковъ"), Т. Ф. Чипевъ (сжщия булевардъ), Хр. Олчевъ (ул. „Лавеле") и въ павилиона на Д. Зойчевъ (срѣщу Народната Банка).

**Още стотици книги на дейци родени в географска област Македония може да намерите на:**




# www.strumski.com

Библиотека „Струмски"
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

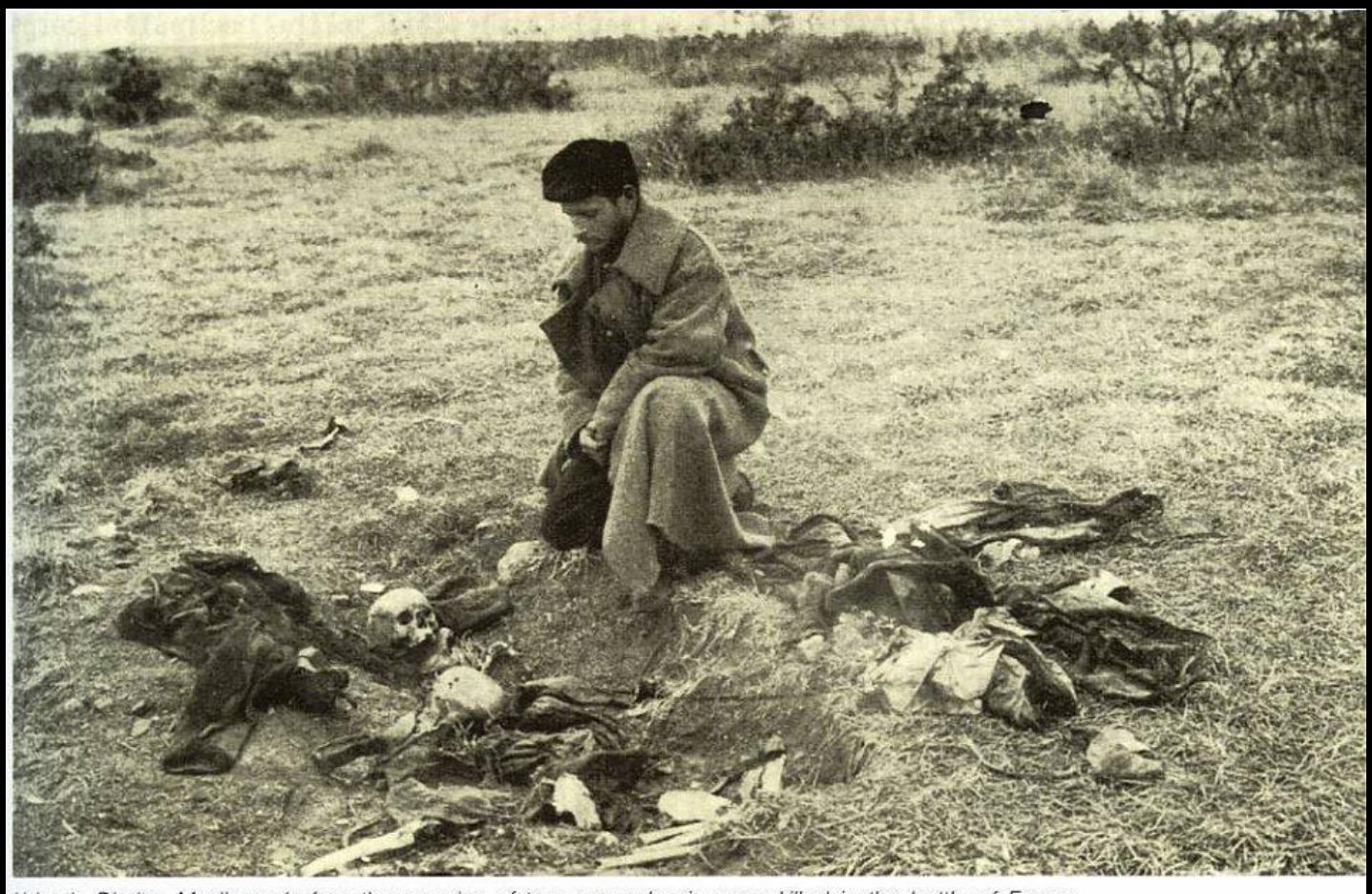

*Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres*